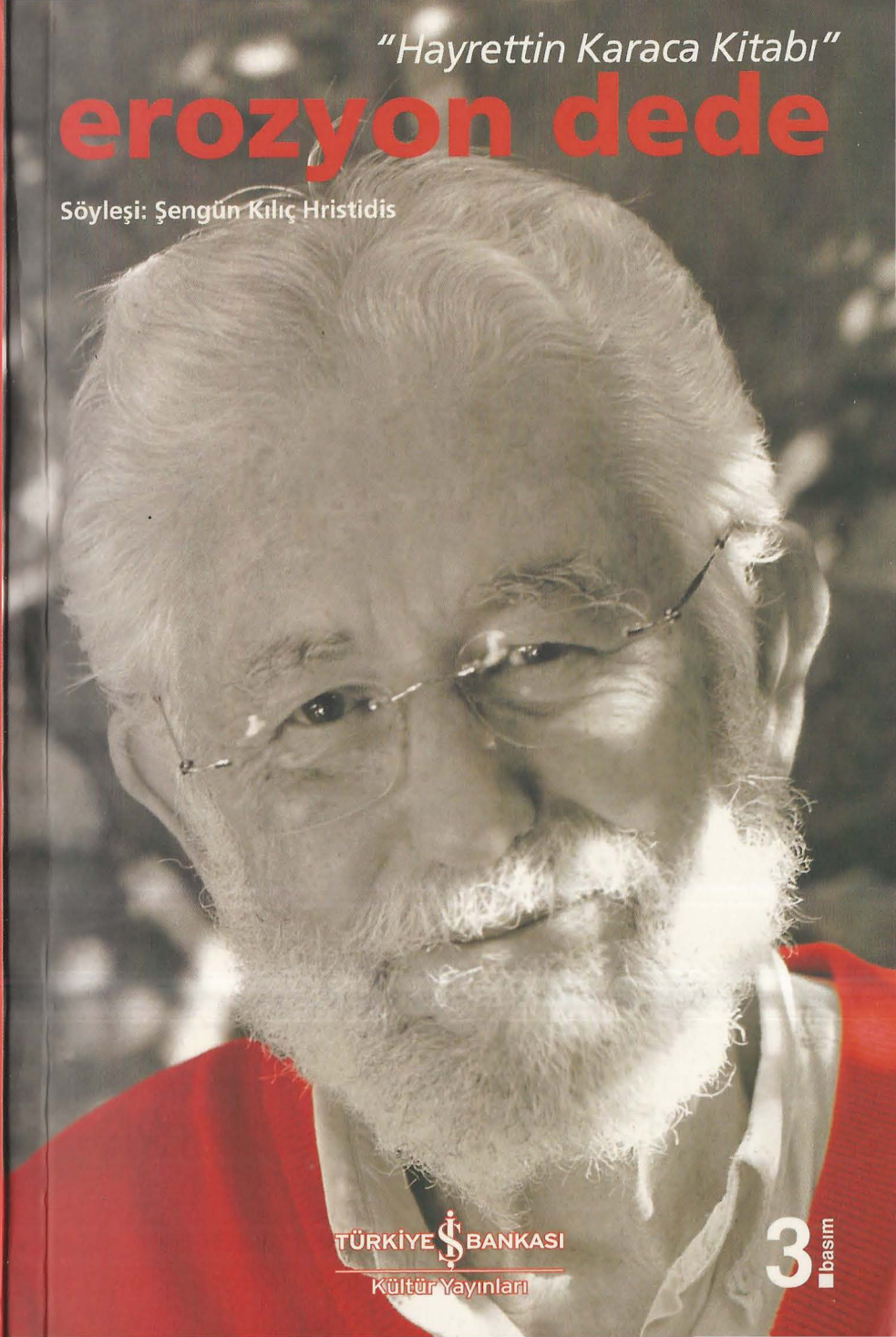
"hayrettin erozyon dede karaca kitabı"

"Hayrettin Karaca Kitabı"

erozyon dede

Söyleşi: Şengün Kılıç Hristidis

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

3. basım

Genel Yayın: 1416

ŞENGÜN KILIÇ HRİSTİDİS,
1963 Erzincan doğumlu. Gazi Üniversitesi mezunu. Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Opera Anasanat Dalı'na devam etti. 1986 yılında gazeteciliğe başladı. Çeşitli dergi, gazete, radyo ve televizyonlarda muhabirlik, editörlük ve haber müdürlüğü yaptı. *Biz ve Onlar* (Metis Yayınları, 1991), *Beyaz Bir Düş* (Epsilon Yayınları, 2005) ve *Sinemada Ulusal Tavır-Halit Refiğ Kitabı* (T. İş Bankası Kültür Yayınları 2006) adlı kitapları yayımlandı.

NEHİR
SÖYLEŞİ
—31—

EROZYON DEDE
HAYRETTİN KARACA KİTABI

SÖYLEŞİ
ŞENGÜN KILIÇ HRİSTİDİS

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008

DİZİ EDİTÖRÜ
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
BELGİN DEMİRER

DÜZELTİ/DİZİN
NECATİ BALBAY

DEŞİFRE
FİLİZ ÖĞRETMEN/İLKNUR CANKOZOĞLU

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: MART 2008, İSTANBUL
III. BASIM: OCAK 2014, İSTANBUL

ISBN 978-9944-88-297-2

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Nehir Söyleşi

erozyon dede

HAYRETTİN KARACA KİTABI

Söyleşi Şengün Kılıç Hristidis

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

ÖNSÖZ · vii

BİRİNCİ BÖLÜM
Ah O Bandırma'daki Çocukluk! · 1

İKİNCİ BÖLÜM
İstanbul'un Yatılı Okulları · 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Artık Okul Bitti, Şimdi İş Zamanı · 65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Türkiye'nin Sanayi Mamulü İhracatı Macerası · 175

BEŞİNCİ BÖLÜM
Artık Para Kazanmak Yok! · 219

ALTINCI BÖLÜM
Bir Dünya Gezgini · 267

YEDİNCİ BÖLÜM
Türkiye'nin Gündemi Erozyon · 349

SEKİZİNCİ BÖLÜM
Türkiye'nin Toprak ve Mera Yasaları Var! · 429

DOKUZUNCU BÖLÜM
Çare: Paylaşma Düzeni · 451

YAŞAMÖYKÜSÜ · 467

ÖNSÖZ

2006 yılı ağustos ayında Hayrettin Karaca ile söyleşilerimize başladığımda bu kadar şaşıracağımı düşünmemiştim. Özellikle TEMA nedeniyle yaptığı çalışmaların büyük bölümünü bilsem ve izlesem de, bana göre, iş dünyasında son derece başarılı bir noktaya geldikten sonra, işlerini oğluna devredip, biraz da vicdan temizleme babından, "zamanının tamamını hobilerine ayıran eski bir sanayici"ydi o. Geçen bir buçuk yılda düşündüğümden çok farklı bir Hayrettin Karaca tanıdım; 87 yaşında, hâlâ hayatı sorgulayan, yeninin peşinde, zaman zaman ürkütücü derecede tutkulu genç biriydi yeni tanıdığım Karaca. Bu genç adamın aklına koydu herhangi bir şeyi başaramaması mümkün değil, buna gerçekten inanıyorum. Onlarca yıldır konuşulan, hatta ders kitaplarında okutulan, buna rağmen asla ciddiye alınmayan erozyon sorununu, günlük hayatımıza sokan Karaca ve TEMA, sadece bunun için bile teşekkürü hak ediyor.

Söyleşilerimizin büyük bölümünü yaptığımız Yalova Samanlı köyündeki Karaca Arboretum'daki uzun süreli misafirliklerimde artık sayısını hatırlayamayacağım kadar çok ilköğretim ve lise öğrencisiyle tanıştım (yerli ve yabancı üniversiteli grupları katmıyorum bile). Salon camının önünde birdenbire belirip marş okumaya başlayan bu gençlerin heyecanı gerçekten görülmeye değerdi. Her öğrenci grubunu bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiyle karşılayan, aynı duygu yoğunluğuyla karşılık veren, espriler yapan, sürekli sorular soran Karaca, yakın tarihimizin en önemli isimlerinden biri.

Hayrettin Karaca söyleşileri, Türkiye'de çevre sorunları hakkında bildiğim ya da bildiğimi düşündüğüm pek çok konuyu yeniden gözden geçirme fırsatı verdi bana. Umarım kitabı hazırlarken aldığım keyfi siz de okurken alırsınız.

Şengün Kılıç Hristidis
İstanbul, 2008

BİRİNCİ BÖLÜM

Ah O Bandırma'daki Çocukluk!

Üç cümle söyleyeceğim: "Olanın olmayana borcu var", "Komşusu aç yatanın yediği helal değildir", "Komşuda pişer komşuya düşer." İşte bu! Fakirdik... Yunan yakmış, gitmiş. Her taraf harap... Perişandık. Çok fakirdik, ama aç insanımız yoktu. Bütün mesele burada işte... Bir paylaşma vardı.

Karaca Ailesi bir arada. Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil ile Zehra Hanım, yardımcıları (arkada) ve çocukları, Hayrettin, Muzaffer, Nurettin ve Fahrettin ile birlikte bir piknikte. Sağ başta ise, ailenin asli unsuru Hanife Nine.

— Klasik bir soruyla başlayalım, kimlerdensiniz?
— Namık Kemal'in dediği gibi: "*Mader ile peder oldu bahane / Sevk etti kaza beni cihane.*" Babam, Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil, annem Zehra. Ailenin ilk çocuğuyum. Bana söylendiğine göre, 1338 senesi, Ramazan'ın on beşinci günü doğmuşum. Rumi takvime göre iki ihtimal var; doğum günüm ya 1922 yılının 4 Nisan'ı ya da 12 Mayıs'ı.

— Nasıl hesaplanıyor bu tarihler?
— Kandilli Rasathanesi'nde bir arkadaşım, doğum günümün 4 Nisan olduğunu söylemişti. Sonra Sevim, benim hanım, o da 12 Mayıs olduğunu söylerdi. Sevim çok önem verirdi böyle günlere; doğum günleri, evlilik yıldönümleri, nişan günleri kutlanır, kutlanır da kutlanır... Sadece bizim de değil, akrabalarımızın, yakınlarımızın da. Ben de Sevim'in aksine böyle özel günleri hiç hatırlamam. Ama doğduğumda hava çok soğukmuş, mangal yakmışlar. Demek ki, 12 Mayıs değil de 4 Nisan olması daha muhtemel.

— Kalabalık bir aile miydiniz?
— Hayır, değildik. İlk çocuk bendim, benden sonra iki erkek, bir de kız kardeşim oldu. Annem, babamın ikinci hanımıydı. Ben Bandırma'da Çınarlı Mahallesi'nde doğmuşum. Sonra Sığıryolu Mahallesi'nde bir evde oturduk, ondan sonra da kendi evimizi yaptık, Havuzlu Bahçe'de. Babam ile ilgili hatırladığım ilk anım o evdedir. Karpuz kesilmişti, ben karpuzdan ne bekliyordum hatırlamıyorum, ama istenmeyen bir şey oldu ki, babam bana, "Seni merdiven altına kaparım" deyince, sustum.

— *Çocukluğunuzla ilgili neler hatırlıyorsunuz?*
— Annemin babalığı Ali Dede, Havuzlu Bahçe'deki evimizin inşaatına bakıyordu. Sabahleyin giderken, beni de alıp zembiline koyuyordu. Herhalde 3 yaşındayım. Hayal meyal hatırlıyorum. Akşamüzeri dedem, beni yine zembile koyup eve getiriyordu. Zembilin çıkardığı sesler vardı bir de, "şık... şık... şık... şık..." diye. Oradan hatırlıyorum zembilin içinde gidip geldiğimi. Hafızamda yer eden ilk anılarım bunlar. Sonra kardeşlerim oldu; Nurettin, Fahrettin ve Muzaffer. Muzaffer'in adının konmasını anlatacağım ama önce sana halamla ilgili bir bilgi vereyim. Halam, kız çocuğuna çok meraklı. Ben çok çok küçükken, saçımı uzatmış, kurdele takmış ve bir de floş elbise giydirmiş. O halimle bir de fotoğraf çektirmişler. Halamın derdi, dediğim gibi kız çocuk sahibi olmak. Kendisinin olmayınca kardeşinin oğlunu kız yerine koyuyorlar. Fotoğrafımı göreceksin, adeta bir kız çocuğu. Tabii bu arada 1925-26 senelerinde yaptığımız o imalatı da göreceksin. Bugün olsa moda diye satarsın, o kadar güzel bir şey. Sırf floştan yapılmış bir entari. Kardeşime dönersek, son kardeşim kız olunca, adını halam koyuyor ve "Muzaffer" diyor. Bunda ne var diyebilirsin, ama düşünebiliyor musun, annem sesini çıkaramıyor.

— *Gelin terbiyesi değil mi bu?*
— Evet evet. Annem olağanüstü sabırlı, olağanüstü iyi niyetli, nasıl anlatayım melaike gibi bir kadındı adeta! Durduğu yerden davranışlarıyla seni terbiye ederdi. Bir tek sille vurmadı anam bize. Babamdan da dayak yemedim gerçi. Sadece bir kere dayak atmak istedi, onda da kaçtım.

— *Ondan hızlı koştuğunuz için kurtarmışsınızdır.*
— Hayır, pek öyle oldu denemez! Havuzlu Bahçe'deki evimizin hemen yanına elektrik fabrikası yapıldı. Aramızda on beş metrelik bir mesafe vardı sadece. "Pıt... pıt... pıt... pıt..." diye bir ses duyulurdu sürekli. Bu ses sabaha kadar kesintisiz sürüyordu. Eve gelip giden, nasıl dayanıyorsunuz, diyordu;

ama biz o kadar alışmıştık ki, o gürültüyü duymuyorduk bile. Evimizin tam köşesinde de büyük bir elektrik direği vardı; eğlencelerimizden biri de o elektrik direğine tırmanmaktı. Yine biz bu en sevdiğimiz oyunu oynarken, annem bizi görüyor... Kadıncağız korkuyor tabii bize bir şey olacak diye. Ne kadar, aşağı inin dediyse de, biz inmeyince tek çareyi babama haber vermekte buluyor. Babam da o sırada imalathanede. Nurettin ile Fahrettin daha küçükler, ben de en fazla 7 yaşındayım. Babam gelip bizi görüyor, eline alıyor bir sopa. Babam, önce Nurettin'i yakaladı sopaladı, zaten Fahrettin çok küçük.

— *Sıra sizde tabii.*

— Sıra bana geldi. Babam koştu, beni de yakalayacak, ama ben bir fırsatını bulup avlu kapısından dışarı kaçtım. Zaten annem de dayak yememi istemiyordu. Neyse babam peşimden koşmadı ve imalathaneye geri döndü. Gündüz

Hayrettin Karaca henüz iş hayatına atılmamış, diğer çocuklar gibi oyun oynuyor!

dayaktan kurtuldum, ama bunun bir de akşamı var. Mutfağın arkasında bodrum gibi bir yer vardı, oraya girdim ve saklandım. Anneme de haber vermedim, çünkü annem razı olmazdı saklanmama. Sonra babam geldi. Bir süre sonra beni aramaya başladılar; akşam ezanı okunmuş, çocuk hâlâ ortada yok. Orada öyle saklanırken, bir cesaret geldi, çıktım. Salona geldim. Babam hiç sesini çıkarmadı, tabii ben de. Başım aşağıda, oturduk güzel güzel yemeğimizi yedik. Hayatta hiç dayak yemedim. Dövmedim de dövülmedim de.

— *Bu çok ender bir durum... Hele erkek çocuklar arasında inanılması zor bir şey.*
— Arkadaşlar arasında münakaşa ettiğim günler oldu tabii, ama darbelerle hiç, ne dövdüm ne dövüldüm. Zaten çok uslu bir çocuktum.

Cumhuriyet neler kazandırdı?

— *1920'lerin Bandırması'ndan biraz bahseder misiniz?*
— Cumhuriyet yeni kurulmuş daha; Bandırma'yı Yunan yakmış, yıkmış, gitmiş. Sadece Bandırma da değil, Akşehir, Simav, Nazilli ve daha pek çok yer aynı durumda. Ülke yoksul. Şimdi bunları anlattığımda kimse gözünde canlandıramıyor, ama o günün şartlarıyla bugün arasında hiçbir benzerlik yok. Bunları TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı) gönüllülerine de anlatıyorum. Benim çocukluğumda Bandırma'nın içinde olmasa da çevre köylerde sıtma, verem, trahom çok yaygındı. Özellikle köylerde çok sık sıtma görülüyordu. O zamanlarda da doğayı, köyleri gezmeyi çok severdim; öyle zamanlar olurdu ki, dışarıda kimseyi göremezdin, sıtmadan evlerinde yatardı insanlar. O sıtma ile nasıl olursun biliyor musun?.. Sapsarı olur yüzün, iştahın kesilir, yiyemezsin... Titreme gelir, yorganın altına girersin tir tir titrersin, sonra bir ateş basar. Ben de sıtma geçirdim oradan biliyorum... Titremeden sonra bir ateş gelir atarsın yorganı üze-

rinden; yani sıtma basit bir hastalık değildir, nöbetlerin ne zaman geleceği belli olmaz. Aradan çok uzun zaman da değil, birkaç on yıl geçtiğinde ne verem, ne trahom ne de sıtma kaldı bu ülkede. Bu başarıdan öte bir şeydi!

— Sağlık politikalarının temel hedeflerindendi bu tür hastalıkları ortadan kaldırmak...

— Yeni kurulmuş fakir bir ülkede verem gibi bir hastalığı ortadan kaldırıyorsun, işte inanılmaz olan bu! Veremle, sıtmayla mücadele dernekleri kuruldu, insanlar kendilerini bu işe vakfettiler. Bugün yine verem de, sıtma da görülmeye başlanmış, üstelik sadece Türkiye'de değil, dünyada da. İşte cumhuriyet bunu başardı; cumhuriyet sevilmez mi! Sadece bunlar da değil, cumhuriyet bize her şeyi verdi, bağımsızlığı verdi, kendimizi verdi bize. Nasıl anlatayım ben cumhuriyeti, sözcükler kifayetsiz kalıyor!

— Zenginin de yoksulun da ortak sorunuydu sanırım bu tür hastalıklar.

— İbrahim Amca'mı da bu tür bir hastalık nedeniyle kaybettik. Babamın bir erkek bir de kız kardeşi vardı. İbrahim Amcam, zamanın teknolojisi, yenilikleri bakımından Bandırma'ya ne gelmişse, o yeniliğe hemen hemen ilk sahip olanlardan biri olmuştur. Mesela bizim eve gramofon İbrahim Amcam sayesinde girdi. Tahmin edebileceğin gibi, büyükler evden gidince, Hafız Burhan'ın plağını koyar, gramofonu kurup gazel dinlerdim. Sonra, Safiye Ayla'nın "Şen gözlerinde nuru, içtim de o akşam"ını, "Sevda yaratan gözlerin"i dinlerdim. Bu iki şarkıyı bütünüyle hatırlayıp söylüyorum bazen, tabii içimden söylüyorum. İbrahim Amcam'la babam birbirlerinin tam zıddı gibilerdi. İbrahim Amcam son derece sosyal biriydi, gerçi babam da öyleydi, ama babam tüccar adamdı; babamın işi gücü vardı, amcam ise eh işte, çalışıyordu... Amcam, babamın yardımcısıydı. Amcam çok sevilen biriydi, bir sürü arkadaşı vardı; eve geliyorlardı, erkek erkeğe de olsa, dans ediyorlardı...

Yıl 1928. Karacabeyli Hocazade İbrahim, üzerinde kendi imalatları olan kazakla objektife poz veriyor.

— Çok eğlenceliymiş bu.

— Dansı bile ondan gördük, öğrendik. Gerçi ben hâlâ da dans etmeyi bilmiyorum. Yıllar sonra eşim Sevim'le dans kurslarına bile gittik, biliyor musun?..

— Sevim Hanım ayağına basmanızdan mı bıkmıştı?

— Sevim beni aldı, bir dans kursuna götürdü. Kısa boylu bir dans öğretmeni vardı; sambalar, rumbalar, zıpla, öyle durma, azıcık belini kıvır falan... Derslere rağmen yine de yapamadım. Rahmetli amcamın böyle etkileri oldu hayatımda. Sonra kuşpalazı oldu ve vefat etti. Daha yeni askere gitmek üzereydi, yeni nişanlanmıştı.

— Bandırma'dan ve çocukluk günlerinizden biraz daha bahsedelim isterseniz...

— Çocukluğumda çift atlı, yaylı araba ile Bandırma'dan Bursa'ya gidiyorduk. Düşünsene hem yaylı, hem de çift atlı. Görüyor musun sen lüksü!.. Ama dediğim gibi o günün lüksüydü bu.

— Eeee tabii.
— Üstü, yanları kapalı bir arabadır bu. Bugünkü gibi yollar yok o zaman. Yolda yer yer derin tekerlek izleri oluşmuştur ve öyle yerlerde atlar çok zor çeker arabayı. Ama asıl zorluk bayıra geldiğinde ortaya çıkar. O zaman büyükler inip arabayı iterlerdi. Bursa'ya öyle gidilirdi. Sabah çıkardın, ancak akşam ezanında, belki de daha geç bir saatte ulaşırdın Bursa'ya. Karacabey'den sonra bir handa mola verilirdi hayvanlar dinlensin diye. Yol için hazırlanan yiyeceklerden seyise de verilirdi; sen ne yersen o da onu yerdi.

— Otomobil günlük hayatınıza ne zaman girdi?
— Yıllar sonra tabii ki. Babam, 1932 model bir Ford aldı, zaten hayatındaki ilk ve son arabası da o oldu. En fazla iki ya da üç ay kullandıktan sonra arabayı şoförü Hasan'a sattı. Babam, "Bütün taksiler benim arabam" derdi. Hatta 1954 yılında Avrupa'ya, şoför Veyis'in arabası ile gittik. Hayatı boyunca arabadan uzak durmasına rağmen hıza da meraklıydı. Bandırma ile Karacabey arasına şose yol yapılmıştı, ama en fazla on kilometrelik bir mesafeydi bu.

— Tabii önemli bir şey o dönem için şose yol...
— Büyük bir şey... Arabalar karşılıklı gelse bile, yan yana geçecekleri mesafe var, düşünsene. Zaten o vakitler aynı anda iki otomobilin o yolda karşılaşması da ender bir durum, ama neyse... Bir gün babam, "Bas Hasan bas" demiş ve doksan kilometre hıza çıkmışlar. Babam gelip bunu anlattığında biz de hayret etmiştik, araba saatte doksan kilometreye çıkmış diye. Tabii o yolda doksan kilometre ile en fazla beş yüz metre gitmişlerdir, ama biz de hayret etmiştik, böyle bir hızın olmasına.

— Biz tekrar yaylı arabayla yaptığınız Bursa yolculuğuna dönelim isterseniz.
— Sana yaylı arabanın nasıl bir lüks olduğunu biraz önce anlattım. Bu lüks yolculukta, kardeşim Nurettin'le, seyisin ya-

nındaki bir kişilik yeri asla paylaşamazdık. Sanki otomobilde ön koltuğa oturmuşuz gibi... Yolculuğun başından sonuna kadar ikimizin tek başına oraya oturması mümkün olmadığı için, sıraya bindirmiştik; bir ben otururdum, bir o. Ama oraya oturmak için birbirimizin gözünün içine bakmamıza kanma, aslında orada oturmak pek öyle zevkli bir şey değildir.

— *Neden?*
— Çünkü at terler. At terleyince onun kokusu doğrudan sana gelir; bu birincisi. At, arada bir yellenir, o koku da doğrudan sana gelir; bu ikincisi. Üçüncüsü de, atsineği gelip hayvanın kıçına kondu mu, hayvan kuyruğunu sallayarak ondan kurtulmaya çalışır. Tabii o vakitler biz daha kısa pantolon devrindeyiz. At, kuyruğuyla sineği kovalarken, senin çıplak bacaklarına kamçı gibi vurur ki, sorma! Ama yine de sesini çıkaramazsın, çünkü arkada senin yerine oturmak için bekleyen kardeşin var...

— *Şimdi ben de onu söyleyecektim, yani bu kadar eziyete rağmen...*
— ... Orada oturulacak. Sonra uykum gelir; anam ya da ninem kucağına alırdı. Bir uyanırım, bakarım Nurettin oturuyor. Fahrettin daha kucakta o vakitler. Bursa'da annemin kız kardeşleri vardı, Fatma ve Safiye Teyzelerim, onlara giderdik. Tatillerde konakladığımız yerlerden biri de Halil Ağa Oteli idi. Orada çok eziyet çektim!

— *Nasıl bir eziyet?..*
— Bir anlatsam sana, çocuk olarak başıma orada neler geldi, inanamazsın! Babam orada ailece kalmamız için selamlığı tutuyordu. Annem, ninem bir de biz orada on beş gün kalıyorduk; babamın işi olduğu için bizi bırakıp Bandırma'ya dönüyordu. Selamlığın hamamı vardı, çift kurnalı bir hamam. Rahmetli nineciğim, bizi her sabah yıkıyor; bir su, iki su, bitmek bilmiyordu bir türlü... Başını sabunluyor, açamıyorsun gözünü.

— Bu eziyeti ben de yakından tanıyorum!
— Her tastan sonra beklemeye başlıyorsun, birazdan gelecek su sıcak mı, ılık mı diye. Başının sabunlanmasıyla kalsa iyi, biter mi hiç! O bitti mi!.. Bu sefer başlıyoruz keselenmeye.

— İşte o kısmı çok acı oluyor...
— Yahu, çocuksun, senin ne kirin çıkar! İncecik bir tenin var zaten. Haydi, anladık, bir sabah keseledin, ama ikinci, üçüncü, beşinci, onuncu sabah... Her sabah da keselenmez ki bir çocuk! Bu hamam meselesi çocukluğum süresince başıma epey bela olmuştur. Sadece ninem de değil, annem de bizi çocukken hamama götürürdü. Çok çok küçükken önemli değil, ama 7 yaşıma geldiğimde artık bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştım; annemse küçücük çocuk deyip götürmeye devam etti, ama sonunda hamama gelen diğer kadınlar da rahatsız oldular da annemle hamama gitmekten kurtuldum.

— Siz epey travmatik yaşamışsınız, bu her sabah keselenme işini.
— Hiç unutmuyorum, Fatma Teyzem'in evinin bahçesinde ufak hurmalar vardı ve onlara osuruk hurması (Diospyros lotus) diyorlardı. Onu yiyen biraz yelleniyordu. Yememeye gayret ediyordum, ama çok hoşuma gidiyordu. Tabii yellenmek ayıp bir şey, ama tutamıyorsun bir taraftan da. Ama Avrupalı yelleniyor; o, ayrı bir şey. Onun ihtiyacı var, medeni, deyip çıkıyor işin içinden... Ama sen tutuyorsun sıkı sıkı, tenha bir yere gidip yellenesin diye. İşte o lüks arabayla yaptığımız yolculukların sonunda başıma gelenler bunlar. Ama Safiye Teyzem'in evi bir çocuk için çok eğlenceliydi. İpek kozaları vardı. Evin yukarısında bir yere dut yaprakları serilir, birkaç kutu böcek alınır ve onlar kozalaşır. Bunları izlemek bana büyük keyif veriyordu. Ninemin kardeşi, İnegöl'de Hamamlı köyünde oturuyordu. Nasıl bir becayiş yapılmışsa, Bursa'ya yerleşmişler. Ninemin tarafı 1876 muhacirleri.

— Nereden gelmişler 1876'da?

Genç yaşta kuşpalazı nedeniyle vefat eden Karacabeyli Hocazade İbrahim, yeğenleri Hayrettin (ayakta) ve Nurettin'le.

— Kırım'dan gelmişler. Ninemin anlattığına göre, evvela Romanya'ya, Hırsava'ya geliyorlar, orada bir süre kaldıktan sonra da Bulgaristan'a, Hocaosman Pazarcığı'na geçiyorlar. Oradan da Türkiye'ye, İnegöl'e geliyorlar. Sadece annemin değil, ninemin akrabalarını da görmeye gidiyorduk. Ninemin ablası köyde yaşıyordu. Köye gitmekten çok büyük bir keyif alıyordum.

— *Tam size göre zaten...*
— Evet, tam bana göreydi, ama şehirden geldiğim için, sürekli, "Aman bırak sen yapamazsın... Sen üzülme... Sen yorulma..." diyorlardı.

— *Tabii şehirli çocuk muamelesi var.*
— Kılığın kıyafetin farklı bir kere, öyle, şalvar malvar, giymiyorsun. Ben de buna dayanamıyorum. Yine böyle bir gün,

çıktım kendi başıma dolaşıyorum. Köpeğin biri gelip yanımda havlamaya başladı. Tabii korkup kaçmaya başladım. Ben kaçınca köpek de sol dizimin arkasını ısırdı. Bir de baktım ki, damar dışarı çıkmış. Ağlaya ağlaya eve döndüm tabii. Herkeste bir telaş, görmelisin. Tedavinin nasıl yapıldığını biliyor musun?..

— *Doktora götürmüşlerdir herhalde.*
— Hayır. Ağızlarında un çiğnediler ve yaranın üzerine yapıştırıp sardılar. Sonra Bursa'ya döndük, ama doktora falan göstermediler. Buymuş tedavisi!

Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil'in en küçük işçisi

— *Çocukluğunuzda babanızın işiyle ilgileniyor muydunuz?*
— Ben kendimi bildiğimde yüz altmışa kadar işçimiz vardı. O sırada Bandırma, kasaba gibi bir yerdi. Biz işe çorap ile başlamıştık, sonra "fanila" da (dış giyim eşyası, kazak, süveter vs.) üretmeye başladık. Bizim imalathanede kadınlar da çalışıyordu. İmalathane, "fabrika" demiyorum dikkat ederseniz, hep "imalathane" deniyordu o zamanlar, fabrika adı sonra çıktı. Tabii kadınlar çalışmaya, ninem de orada olduğu için geliyorlardı. Ninem, konfeksiyon bölümünün idarecisiydi. Bu arada ben de işe girdim.

— *Kaç yaşındaydınız?*
— 6,5 yaşındaydım, daha mektebe gitmiyordum. Şimdi gelelim, o yaşta neden işe girdiğime. Ninemle birlikte ben de imalathaneye gidiyorum ve sürekli peşinde, ben de bir şeyler yapmak istiyorum; ben de çalışmak istiyorum, diye dolaşıyorum. Çünkü herkes bir iş yapıyor. Hepsinin yaptığı işleri uzun uzun inceledim. Ama kimine boyum yetmiyordu, kimine de gücüm. O zaman ben de yapabileceğim bir iş bulmaya karar verdim ve çıkrıkla iplik sarma işinin bana uygun olduğuna karar verdim. İpler paket ile geliyor. İthal, Rotondi marka merserize iplik bunlar. Ben de başladım çıkrık ile bu en ince

Hayrettin Karaca (en önde) artık iş hayatında deneyimli! 6,5 yaşında girdiği imalathaneye, eğitim hayatı başladıktan sonra, yaz aylarında uğrayarak aradaki açığı kapatıyor.

merserize ipleri sarmaya. Fakat çıkrığa da yetişemiyordum, onun için altıma sandık koydular.

— *İstediğinizi yaptırmışsınız sonunda.*
— Babama "usta" diyorlardı, yani patron. Ben de ustanın oğlu olduğum için hatırımı kırmıyorlardı. Sonra babam geldiğinde gördü beni, hiç sesini çıkarmadı. Ama biliyor musun, işçiler özellikle benim sardığım iplikleri istiyorlardı. O kadar dikkatli sarıyordum anlayacağın. Sabahleyin işçilerle beraber geliyordum, akşam işçilerle beraber çıkıyordum imalathaneden. Hiç öyle kaytarmalarım yok! Bir paket iplik sarıyordum günde. Bu da aşağı yukarı işçilerle aynı miktar demek... Bu arada söylemeyi unuttum, bu iş için para da alıyordum.

— *İşi epey büyütmüşsünüz siz!*
— Tabii. Eskiden cuma günleri tatildi. Perşembe günleri işçilerle birlikte ben de sıraya giriyorum haftalığımı almak için. Yanlış hatırlamıyorsam, haftalığım on iki buçuk kuruştu.

— Bu, iyi bir para mıydı?
— Fena değildi benim için; onunla belki yirmi beş tane dondurma yiyorsun.

— Bir çocuk için gayet kârlı bir işmiş!
— Ölçü bu. Parayı alır almaz doğru bizim imalathanenin karşısındaki dondurmacıya gidiyordum; cam kaselerde yirmi paraya kallavi bir miktar, on paraya yarım dondurma alıyordum. Fakat bir gün baktım bütün paralar dondurmaya gidiyor. Sonra disiplin altına girdim; haftalığı aldığım an, rahmetli ninem, elimden parayı alıyordu. Günde kırk para haçlık veriyordu bana. O para ile günde iki kez dondurma yiyordum.

— Tasarrufa gidilmiş direkt olarak.
— Zaten çocukların başka ne harcaması olacak ki! Çikolata yok, oyuncak yok! Nereye para harcayacaksın? Dondurmaya olan düşkünlüğüm halen devam ediyor.

— Evet! Torunlarınız söyledi, bir oturuşta bir kilo yiyebilirmişsiniz.
— Yiyordum, hâlâ da yerim. Zannedilir ki, çok dondurma yemek, sağlığa zararlıdır. Kesinlikle doğru değil. Bir kilo dondurmayı bırak erisin; dört bardak şeker ile süt, o kadar. Dondurma dediğin işte bu! Kahramanmaraş'a ilk gittiğimde Maraş dondurması ile tanıştım. 1970'li yıllar sonları idi sanırım. Hesabı başkaları ödeyeceği için istediğim kadar yiyemedim, bir porsiyonla yetinmek zorunda kaldım. Ama çok beğendim o dondurmayı. Şimdi Mado'ya gideriz, bir kilo yerim. Gelelim sorduğun soruya...

— Evet imalathaneye dönüyoruz yeniden...
— Harpten yeni çıkılmış, ülke kendine gelememiş daha. O zamanlarda sadece Çingene kadınlar dışarıda çalışıyordu biliyor musun? Başka kadınların işe gitmesi bile bahis konusu değildi. Zaten çalışacak yer de yoktu. Ama o ortamı düşün; Bandırma gibi bir yerde, bir kasabada, yaklaşık yüz altmış

kişilik bir imalathane vardı. İlk otomatik makinelerin gelmesini anlatayım sana. Sene 1926-27. Makineler geldi, ama enerji yoktu daha. Babam imalathanenin arkasına bir dinamo kurdurttu. Kömürle ısıtılıyordu. Buharla oluşan güç, yirmi santim kalınlığında bir kayış yardımıyla bir kasnağı döndürüyor, bu işlem sonunda da enerji üretiliyordu. Elektriği ilk defa orada tanıdık. Ama tabii durduğu oluyordu makinenin. İpliğin kontak yerleri var, "çardak" derler. O çardağa birkaç sinek kondu mu, ağırlıktan eğiliyor ve cereyanı kesiyor.

— *Peki, elektrik yokken, bütün bu sistemi kurmaya nasıl cesaret etti babanız?*
— Çılgın bir adamdı, çok müteşebbisti babam. Zaten işe başladığı vakit de parası yokmuş. Kendisi alayda katip. Rüştiyenin son sınıfından, okuma yazma bildiği için katip olarak alıyorlar. Orada askerlik yaparken, 1917'de (1917, bizim kuruluşumuz, Bandırma Ticaret Odası'nda kaydımız var) bir emanet çorap makinesi ile başlıyor işe.

— *Ondan önce, bu konuda bir bilgisi yok mu?*
— Yok! İlginçtir, babam, rahmetli olup gidene kadar çorap makinesinin sapını bile tutmadı. Babamın, makineden, teknikten filan hiç, ama hiç haberi olmadı; o gerçek bir ticaret adamıydı.

— *Peki, aile daha öncesinde ne ile uğraşıyormuş, tarım mı?*
— Rahmetli dedem, Fatih Medresesi kökenli. İki kardeşten biri Hoca İsmail Efendi, biri Hoca Süleyman Efendi. Süleyman, Üsküdar'da bir camide, dedem de Karacabey'de Cambolu Mahallesi'ndeki camide imamlık yapıyor. Ama aynı zamanda da atlı bir araba ile köy pazarlarını dolaşıyor, manifatura satıyor. Bu arada satılacak mallar da evde depolanıyor. Fakat ninem de iş yapıyor, mahalleden kadınlara mal satıyor. Komşu mahallelerden de gelenler oluyor. Çünkü kadın alacağı şeyi kendi seçebiliyor, görüyor, beğeniyor, elinde tutuyor, inceliyor; yani kocası değil, kendisi karar veriyor.

Bir de bunun üzerine sohbeti ekle... Onun için ninem de dedem kadar iş yapıyor. Ama ninemin, okuması yazması yok. Buna rağmen bütün hesapları aklında tutuyor, dedeme pazardan döndüğünde de bilgileri veriyor. Dedem, 1913'te kolera salgınından vefat ediyor. Babam o vakitler 15 yaşında; 1898 doğumlu.

— Ailenin sorumluluğunu, en büyük çocuk olarak babanız mı yükleniyor?

— Ninem üç çocukla öylece kalıyor. Bir taraftan yine manifaturacılık yaparken bir taraftan da bahçede maruldur, turptur, dereotudur yetiştiriyorlar. Babam da manifaturacı Kırımlı Mustafendi'nin (Mustafa Efendi) yanına çırak olarak veriliyor. Babam akşam işten çıkıp eve geldikten sonra, mahallede kendi yetiştirdikleri sebzeleri satıyor. Bu arada sanma ki, ninem çocuklarının eğitimine önem vermiyor, babamı idadinin son sınıfına kadar okutmuş. Hanife Ninem kocasının ölü-

Zehra Hanım, gelini Sevim ve torunu Kına ile birlikte.

münden sonra ailenin direği olmuş. Ama bu sadece bizim ailemiz için böyle değil, bugün de, pek çok Hanife Nine var. Anadolu anaları derim ben bunlara; kocasız kalmış, ailesinin direği olmuş, çocuklar yetiştirmiş, yetişen çocuklar vali olmuş, vekil olmuş, doktor olmuş, mühendis olmuş... O Anadolu anaları, mübarekler. Bizim aileye dönersek, Kırımlı Mustafendi'nin kardeşinin de kızını veriyorlar babama. İşte ilk evliliği öyle oluyor babamın; sonra ilk eşiyle geçinemiyorlar, annemi alıyor. Biliyorsun o sırada erkekler dört evlilik yapabiliyordu. Babam, annemi alıyor, ama iki kadın beraber oturmuyorlar. Sonra boşanıyor babam ilk hanımından. Bedel olarak da annemin bileziklerini bozdurup veriyorlar ona. Anacığım bunu hiç unutmazdı. Ama anam, hiç olmazsa kurtuluyor o ilk eşten. Anacığım tam bir melaikeydi. Biliyor musun, hayatımda çok fazla acı gördüm, çok büyük kayıplarım oldu, ama bugün geriye baktığımda en fazla annemi özlediğimi fark ediyorum.

— *Babanız nasıl biriydi?*
— Babam, çok müteşebbis bir adamdı... Hani eski Bandırma'yı sormuştun ya, işte öyle bir ortamda, elektrik istihsal ediyor, otomatik makineleri çalıştırıyorsun. Babam Bandırma'da, çocuklarını okutmak için İstanbul'a gönderen ilk kişilerden biridir aynı zamanda. Ama şunu da söylemem gerekir ki, babamın hiçbir çocuğunu ya da torununu kucağına alıp sevdiğini hatırlamam. Düşünüyorum da bunun tek istisnasını, Sevim'le birlikte Yalova'ya gelirken yaşamıştık. O sırada Sevim, Kına'ya hamileydi, Elif de 1,5 yaşındaydı. Vapurdan inerken babam Sevim'e yardım etmek için Elif'i kucağına almıştı. Hatırladığım bir bu var. Ama çok dürüst bir insandı babam.

Başka bir kültür vardı o günlerde

— *Eğitim hayatınız boyunca ciddi bir kekemelik sorunu yaşadığınızı söylediniz, nasıl atlattınız bu durumu?*

— Bandırma'da ilkokula başladım, hayal meyal hatırlıyorum birinci sınıfı. Okula başladığımda olağanüstü derecede kekemeydim. Annem bunun hikayesini anlatırdı; fırında pişirilen kabakları dağıtan bir seyyar satıcı geçiyormuş bizim kapının önünden. Ben, "ka...ka...ka..." diye kalmışım kabak isterken. Rahmetli anam böyle anlatırdı bunu. Kabak, diyememişim. Birdenbire kilitlenmişim. Okula başlayacağım zaman kekemelik başıma bela oldu. Ama Zehra muallime vardı, ilkokulda, bana öyle bir ayrıcalık yaptı ki çaktırmadan, öyle belli belirsiz himayesine aldı ki beni anlatamam. Çünkü benimle alay ediyorlardı diğer çocuklar. Kekemesin ya...

— *Çocukların ne kadar acımasız olduğunu biliriz...*
— Ne kadar güzel bir fırsat, kekeme bir çocukla alay etmek! Çocuk da bir şey yapamıyor zaten, cılız bir oğlan. Çatamıyor, kavga etmedi ya, dövmedi ya, dövülmedi ya... Okula, İkinci Mektep'te başladım, o okulun bir adı da Kız Mektebi idi. Zehra muallime (Allah razı olsun!) kanatlarının altına aldı beni orada. Onlar hayatımın unutulmayan hatıraları... Zaten çocukken yaşanan bir şeyi, katiyen unutmuyorsun.

— *Siz de mahalle mektebine gittiniz değil mi?*
— Tabii ki ben de gittim. Tam yaşımı hatırlamıyorum, ama her halde dört yaş civarıydı. Evimizin yakınında bir mahalle mektebine yazdırdılar beni. Bizim evden çıkıyorsun, bir yokuştan iniyorsun, bir düzlüğe geliyorsun, orada Hoca Abla'nın evi vardı. Bir kese yaptılar içine "elif ba"yı koydular ve boynuma astılar. O kadar küçüktüm ki, bütün bu yapılanların ne olduğunu bile anlamıyordum. Yalnız sallanarak bir şeyler ezberliyoruz: "Elif, be, te, se... Elif, be, te, se..." Sonra ne olacak bu, "elif, be, te, se" ile onu da bilmiyorum. Bir gün baktım keçi, "Beeee!.. Beeee!.." diye bağırıyor. Hemen Hoca Abla'ya koştum: "Keçi öğrendi. 'Be!' diyor!" Sonra telaşla eve geldim, anneme de aynı şeyi söyledim. Evde epey zaman espri konusu oldu bu. Annem hep anlatırdı bunu.

— İlkokula başladığınızda nasıl bir eğitim vardı?
— Mektebe başladığım ilk sene galiba, Latin harflerine geçilmişti. Ama bil ki, eğitim hayatımda çok başarılı bir öğrenci değildim. Hayatım boyunca başarılı bir öğrenci olmadım ama hep ortalarda gezdim. Bir tek çok başarılı olduğum yer var: İstanbul Erkek Lisesi.

— İstanbul'a hemen geçmeyelim isterseniz.
— Eğitim ve kültür konularını konuşurken, benim anılarımdan önce başka bir konuya girmek istiyorum. Bu, benim hep anlatmak istediğim, en dertli olduğum konuların başında geliyor: Bugün küreselleşme (küreselleştirtme mi diyelim yoksa) süreci içinde yaşadığımız olayların Türkiye'ye yansıması bakımından beni üzen en önde gelen şey, kültürümüzdür. Ben dilimle, kültürümle, ekonomimle bağımsız bir Türkiye özlüyorum. Ekonomide derdini çözebilirsin, dilini de eğer karar verirsen çözebilirsin. Şimdi, "*Okey... Pardon... By by...*" bunları yazdım, bir daire içine koydum, üzerine de kırmızı çektim "yasaktır" diye. Her yere dağıtıp duruyorum, mücadele ediyorum; kültürünü geri alamazsın, o kayboldu mu gitti. Beni üzen olay o. Peki, neydi senin kaybettiğin kültür? Farkında değilim, ben onu yaşıyordum, yaşadığımız hayat bir kültürdü. Kasaba hayatı bir kültürdü. Ama yalnız Bandırma'ya özgü bir şey değildi, her yerde vardı gibi geliyor bana.

— Neydi bu kaybolan kültür?
— Bak! Üç cümle söyleyeceğim: "Olanın olmayana borcu var", "Komşusu aç yatanın yediği helal değildir", "Komşuda pişer komşuya düşer." İşte bu! Fakirdik... Yunan yakmış, gitmiş. Her taraf harap... Perişandık. Çok fakirdik, ama aç insanımız yoktu. Bütün mesele burada işte... Bir paylaşma vardı. Bir sorumluluk vardı. Bir inanç vardı. Sana bir örnek vereceğim: Mahallede çocuklar oyuna doymuyoruz. Sabah çıkıyoruz, öğle yemeğine zor geliyoruz, akşam yıldırım gibi fırlıyoruz, yine oyuna. Oyunun en tatlı yerinde, uzaktan bir ses gelir: "Hayrettiiiiiin! Hayrettiiiiiin!" Anam çağırır. Koşa koşa,

giderim. Biliyorum, başıma geleceği! Ellerimi açtırıp üzerine havlu koyar, üzerine sıcak bir yemek; "kuşhane" derdik, kapaklı kapta. Oraya kadar her şey iyi... Şimdi, komşu annemiz var. Bak, "komşu anne" dedirtiyorlar...

— *Akraba mı?*

— Hayır, bizimle aynı mahallede oturan yaşlı bir kadın... Ben de komşu anneyi nereden hatırlıyorum? Eğer uslu durursam, haftada bir, herhalde kırk para, yirmi para falan gibi bir para veriyorlar. Bakkala gidiyorum. Komşu annemin kocasının bakkalı vardı; avlunun bir köşesinde bakkal dükkanı, öteki köşede de evleri vardı. Bakkala gidiyorum, parayı veriyorum şeker istiyorum. Boyum da ermiyor tabii, yukarıdaki kavanozlara bakıyorum. Külah yapıyor ve sırayla kavanozlardan rengarenk şekerler koyuyor. Kavanozların kapakları birbiri ardına açılıp kapanıyor. Ama sonuncu şeker külaha sığmıyor. Buna çok üzülüyorum. Bir daha gidişimde bu sefer, geçen defa alamadığım şekerden başlamasını istiyorum külahı doldurmaya. Bu sefer hepsi sığdı işte. Artık benden mutlusu yok. İşte oradan hatırlıyorum komşu anneyi. Neyse, sıcak yemeği koyuyorlar. Annem kulağıma, kimsenin duymayacağı şekilde, neredeyse fısıltıyla söylüyor: "Komşu anneye götür!" Bağırsan en yakın ev, öteki avlu içinde. Bizim komşu ile aramızda neredeyse yirmi metre var, kimse duyamaz. Ama işte bu bir kültürdü. Ne demek o?.. Sağına soluna bak Hayrettin. Kimse görmesin. Aman dikkat et!

— *Tabii ki!*

— Hayrettin onu götürür. Sonra kapları almaya gönderirler. Kapıyı açarsın, "çın" diye çan çalar, komşu anne çıkar, hemen içeri gider, sahanı getirir; içinde bardacık eriği deriz, iri bir erik, ondan iki tane vardır. Hemen tembihler seni: "Bak, ikisini de yeme! Biri senin, biri kardeşinin!" Ama o bardacık eriği benim bahçemde de var...

— *Ama onun verebileceği tek şey var.*

— O da sana bir şey veriyor. Bazen gidersin sahanın içinde bir yumurta vardır, açar: "Folluktan yeni aldım, taze. Söyle anana sana yedirsin!" O da sana veriyor. İşte ben bunu yaşadım. Bir araba gelir komşu annemin evine odun yığar, kış odunu. Oduncu gelir, onu keser, biçer ve çocuklar komşu annenin odunlarını içeri taşır. Komşu annenin gazını kim verir? Komşu annenin basmasını kim alır? Şekerini kim alır? Yağını kim alır? Kimse bilmez. Ama komşu annenin verdiği erik benim bahçemde de var; hatta avlunun dışına sarkanlar, onları biz yemeyiz, gelen geçenler yer...

— *Göz hakkı.*

— Göz hakkıdır onlar. İçerdekileri biz yeriz, tepedekileri kuşlar yer. Bu bir kültür değil mi? Göz hakkı deyince, sana bir şey anlatayım. Fahrettin, yani üçüncü kardeşim yeni doğmuş. Bugünkü gibi hazır çocuk bezleri yok. Her gün, çocuk bezi yıkanır. Evin yemeği var, bulaşığı var, ütüsü var, temizliği var, var da var. Bir kadının ne kadar çok işi var! Bu arada vakit bulacak da bize kurabiye yapacak anacığım.

— *Biraz zor, evet.*

— Ama işte fırsat buldukça çocuklarına bir şey yapmak istiyor kadın, ana yüreği. Vakit bulup da bize kurabiye yaptığında çok özenirdi ama. Yuvarlak yuvarlak kurabiyeleri siniye dizerdi, yuvarlakların dışında bir de şekilli kurabiyeler yapardı. Kuş yapar, kelebek yapar, kurdele yapar, tavşan yapar, bunlar özeldir ve sininin tam ortasına yerleştirilir. Hani ben büyüğüm ya, tabii evin büyük oğlu olarak siniyi fırına götürmek de benim görevimdi! Fırına giderken, anam da ninem de sıkı tembih ederlerdi; fırının ücretini zaten vereceksin, ama alır veya almaz, bir de göz hakkı vardır. Fırıncının dışında bir de çırak vardır. O çırağın da alması lazım. Tembih ederler: "Çırak almadan gelme!" Bu çok önemli bir şeydir. Gidersin çırak orada yok, beklersin. Çırak geldiğinde beklemeye başlarım acaba hangisini alacak diye? Tavşanı mı alacak, kelebeği mi? Hangisini isterse onu alır! Sesimi çıkaramam. Sıkı sıkı tembih edilmiştir, o da çocuk çünkü. Bu bir kültür değil mi?

— Çok ciddi bir kültür.
— Çarşıdan ekmek almak, bir kadın için çok ayıp bir şeydi! Öyle şey olur mu? Ekmeği kendi yapacak tabii ki! Çarşı fırınından ekmeği yalnız memurlar alır! Düşün benim ailem varlıklı bir aile idi; anlatıyorum fabrikamız var, işimiz güzel. Ama hayır! Ekmek evde yapılacak! Kerpiç fırınımız vardı, ekmek pişirirdik orada. Fırın yakılmadan bir gün evvel komşulara haber gönderirler benimle, isteyen gelsin ekmeğini pişirsin diye. Komşuda pişer, komşuya düşer.

— Bir ayakkabı öyküsü anlatmıştınız çocukluğunuzdan...
— Varlıklı ailenin çocuğuyum, onu söyledim, ama biz arkadaşlarımızla dışarıda yalınayak oynardık. Ayakkabımız olmadığından değil tabii ki, işte bu da dediğim kültür meselesine geliyor. Çünkü o vakitlerde çevremizdeki çocukların çoğunun ayakkabısı yoktu, herkes yalınayak oynardı. Onları rahatsız etmemek için biz de yalınayak oynardık. Bu durum, artık İstanbul'da okumaya başladığımız zaman da değişmedi. Yaz tatilinde Bandırma'ya döndüğümüzde yine yalınayak oyun oynardık. Ayakkabıları ilk çıkardığım zaman başlangıçta basamazdım taşa maşa, çarparsın marparsın, ayağın kanar, yaz sonuna doğru da artık nasır tutar. İstanbul'a, tekrar mektebe dönme vaktin geldiğinde ise, ayakkabı sanki ısırır ayağını, çünkü unutmuştur artık o cendereyi. O vakitler pazarlarda ne satılırdı biliyor musun?

— Ne satılırdı?
— Yamalık... Üstelik sadece giysi için de değil, çarık için de yamalık satılırdı.

— Özel olarak yamalık mı satılıyordu çarık için?
— Tabii tabii. Köylü yamalık alırdı. Ne ile alırdı? Yumurtası, pilici ya da yoğurdu ile alırdı. Yok! Para yok! Köylü ne alır bilir misin? Tuz, gaz ve şeker alırdı. Üç ihtiyacı alır gider. Ben bunu yaşadım. Manifaturacılarda top başları olur, üzerinde firmanın kağıdı yapışmıştır. Onlar biraz buruşmuştur,

o top başları kesilir, pazarcılara verilir. Pazarda, yamalık diye satılır onlar. Üç yumurtaya bir yamalık! Bize de senede bir kat elbise yapılırdı ve eğer o yıl içinde bir yeri yırtılırsa, ona da yama yapılırdı. Peki, soracaksın bana şimdi, senin babanın imalathanesi var, o kadar çorap yapıyor, o kadar fanila, örgü yapıyor, parayla alacak kimse yoksa bunları kime satıyor?

— *Evet, kime satıyordu?*
— Müşterimiz İstanbul'du bizim. İstanbul'a satıyorduk. Babam trenle İzmir'e kadar giderdi. Tren hangi şehir ve kasabadan geçiyorsa, oralarda mallarını satar, siparişleri alır, paraları tahsil eder, tekrardan gelirdi. Ben doğduğumda da babam trenden yeni iniyormuş, haber vermişler, oğlun oldu diye. Bandırma'da da bizim imalatımızı alacak memurlar vardı. Ama memur bir kere aldı mı, bitti. Bir daha almazdı, tüketimi belirleyen bugünkü gibi moda değil, ihtiyaçtı.

— *Tabii.*
— Bu üretimi Bandırma'ya satabilir misin? O kadar işçi çalışıyor. Hatta o dönem Bandırma'da gümrük var. Biz ipliğimizi, genelde İstanbul'dan alıyorduk, ama gerekli durumlarda doğrudan ithal de ediyorduk. Mesela floş ipliği öyle geliyordu. Merserize iplik yoktu Türkiye'de o vakit, o da ithal ediliyordu. İşte cumhuriyet tarihi bu!

Babaannem bir baktı mı...

— *Babaannenizin konfeksiyon bölümünü yönettiğini söylemiştiniz. Nasıl biriydi?*
— Hanife Ninem'in duruşu fauldü, bizi tek fiske bile vurmadan bakışlarıyla idare ediyor, eğitiyordu. Öyle dirayetli, otoriter biriydi ninem. Ninemin ailemizin hayatında büyük rolü vardır. Kısa boylu, başında yemenisi, okuma yazması yok, ama hafıza bakımından son derece parlak biriydi. Babam vefat ettiğinde Hanife Ninem hayattaydı daha. Babamın vefatı-

nı söylemedik, hemen anladı tabii; babam her hafta anasını ziyarete gelirdi çünkü. Babamın anasına gösterdiği hürmet hepimize örnek olacak cinstendi; anası bir yana, dünya bir yanaydı babam için. Babamın vefatından sonra ninem felç geçirdi, zaten şekeri vardı. Ninem Yalova'da Köprübaşı'nda, babamın 1954 yılında yaptırdığı bir ev vardı, orada oturuyordu. O evi de ayrıca anlatmam lazım aslında; babam işten çekildikten sonra Yalova'ya yerleşmişti, burada köylülerle birlikte yaşamaktan çok mutluydu. Köylüler ona, "Hacı Bey" diyorlardı. Evine pervaneli bir düzenek yaptırmıştı, rüzgardan enerji elde ediyordu. Ninem, babamın yaptırdığı o evde kalıyordu. Artık yatalak olduğu için, yanında sürekli bir bakıcı tutmak zorundaydık. Bakıcıların biri geliyor, biri gidiyordu. Ninemin nazını çekmeye mecburdum artık, çünkü nineme hizmet edecek adam bulamıyoruz. Neden bulamıyoruz? Ninem benden bir değnek bir de düdük istedi, ikisini de aldım. Sürekli yattığı için canı sıkılıyor ya da bir şey oluyor düdüğü çalıyor, yardımcısını çağırıyor, kadın gelince de bana aldırdığı sopayla kadının kafasına vuruyor!

— *Niye yapıyor bunu?*
— Ne bileyim ben, hastalık bu! Oğlunun ölümü ve felçten sonra çok değişmişti. Eski haliyle hiçbir alakası kalmamıştı. Ben de babam gibi her hafta ziyaretine geliyordum. Ama yıl 1956, iş hayatımda enerjimin doruklarındayım, en faal olduğum yıllar, yerimde duramıyorum. Emiroğlan Han'ın dördüncü katında fabrikam var, merdivenleri üçer-dörder basamak birden iniyor çıkıyorum, diyorum ya tutamıyorum kendimi. Sen bakma bugün böyle zor yürüdüğüme.

— *Şu haliniz de çok etkileyici emin olun.*
— Nineme zar zor birilerini buldum sonunda. Fakat işin garip tarafı, bulduğum bu hanım, babama da bakmış. Günün birinde onu da işten çıkarma ihtiyacı olunca bana, "Ben ananız da sayılırım" dedi. Babam çapkındı. Babamla yaşadıklarımdan ders aldım ve bu bakımlardan babam gibi olamadım.

— Fena bir ders çıkarmamışsınız!

— Ama bir daha dünyaya gelirsem... Babamın çocuğu olduğumu ispat edeceğim. Ninemin iş hayatına inanılmaz bir yatkınlığı vardı. Sana onun işbilirliği ile ilgili bir-iki örnek anlatayım. İşimizi İstanbul'a taşıdıktan sonra, bir vakit geldi Bandırma'da sadece askeriye için yaptığımız çorap üretimini bıraktık. Hammaddenin çok zor bulunduğu dönemler bunlar. Askeriyenin talebi de o kadar yüksek ki, evlere de iş vermeye başladık. Eldivenin ana kısmını çorap makineleriyle örüyorduk, ama parmak kısımlarının elde yapılması gerekiyordu. Evlere ihtiyaca göre, çile çile iplik dağıtıyorduk. Bakıyorsun günde elli çocuk gelip, iplik yetmedi diye, yeniden iplik istiyordu. Bir ara kulağıma, ipliklerden artırıp, halı kilim örüyorlar diye söylenti geldi. Bu duruma çare olarak, otomatik kantar aldım. Eldiven konçlarını ve ipliği verirken gramını yazıyordum, sonra bitmiş iş geldiği vakit de, toplamı tartıyordum. Bu önlemden sonra, ek ip isteyenler kalmadığı gibi, artık ipler de geri gelmeye başladı. Ninem sayesinde başka bir yolsuzluğu fark ettik sonra. Bir gün bana, yu-

Hayrettin Karaca, Bandırma'daki ofisinde; Atatürk büstü, İnönü fotoğrafı, maarif takvimi ve masanın üzerinde kollu bir hesap makinesi.

Hanife Nine, yanında "kızı" Makbule (sol başta), torunları Hayrettin ve Muzaffer Karaca.

makların içinde taş olduğu söyledi. Baktım, gerçekten de taş vardı. Malzemeyi gramla verip gramla geri aldığım için, onlar da böyle bir yöntem bulmuşlar.

— *Gerçek bir işkadınıymış.*
— O günden sonra ninem kendine bir görev verdi ve bu dışarıya yaptığımız işlerin takibini yaptı. Yumağı eline alıyor ve hiç tartmadan, içinde taş olanları ayırıyordu, üstelik kesinlikle de doğru oluyordu.

— *Tabii yılların alışkanlığı.*
— Haklısın. Ninemi anlatırken onun "kızları"ndan bahsetmemek olmaz. Ninem, dediğim gibi, imalathanede hem konfeksiyon bölümünün başındaydı, hem de oranın temizliği ve bakımından sorumluydu. İmalathanede iki kızı vardı; bu "kızları" lafı boşa söylenmiş bir şey değil. Gerçekten onlara "ninemin kızları" diyorduk. Hizmetçi diye bir sözcük yoktu

onun lügatinde. "Hizmetçi" dediğin zaman dinlemezdi söyleyeceğini. Ninemle beraber, akşamları kızlarına misafirliğe gidiyorduk. Dört köşe bir fener, camlı, içine mum yakıp koyar, onun aydınlığı ile misafirliğe giderdik. Ne biçim bir şey yahu bu! Sen hizmetçine git, hizmetçin sana gelsin. Bak şimdi! Olacak şey mi bu yani! Şimdi işte, kaybolan bu kültür... Büyüklük yok, övünmek yok, kıskandırmak yok. Kıskandırılır mı başka biri hiç!

Paylaşma düzeni

— Başkalarına nispet yapmadan yaşamak da bir maharet!
— Bak, mesela bir şey daha anlatayım: Bizim bağımız vardı, Livatya diye bağlık bir bölgede. İlk üzüm bizde olurmuş. Sepet sepet üzüm toplanırdı. Akşamüzeri eve dönerken, Hayrettin'e de, büyük oğlan ya ona da sepetler verilirdi. Ufaktır sepetler, ama Hayrettin de taşıyacaktır. Hayrettin onları zor kaldırır. Annem, babam, amcam onlar alırlar başlarını giderler. Eve varmışlardır, ama Hayrettin daha yoldadır. On adım, yirmi adım gider, dinlenir. Hayrettin eve gelir, omuzları inmiştir, ama anası babası, yahu, bu çocuğa bu kadar yük taşıttık, acaba, omuzları indi mi, demezler. Onu hayata hazırlarlar, ona da görev verirler. O da taşır. Şimdi, çocuğuma bir şey olacak diye, korkuyorsun. Nerede o, nerede şimdiki davranış? Hayrettin eve geldiğinde küçük seleler hazırlanmıştır bile; "Bunu Ferhat Efendi'ye, bunu Uncu Süleyman'a, bunu Avukat İsmail'e götür!" Böyle mahalleye dağıtırsın üzümleri. Neden? Çünkü ilk üzüm bizde olmuş. İşte ben, bu paylaşma düzenini, bu ahlakı özlüyorum, arıyorum. Bugün yaşadığım süreç içinde, dünyanın bugünkü dertleri içinde, bunu bir çare olarak görüyorum. Bugün, artık ben karar veremiyorum ihtiyacımın ne olduğuna. Başkası benim adıma karar veriyor ve ben onu tüketmek zorundayım. Halbuki benim yaşadığım hayatta ben karar veriyordum: Üşüdüm mü, aç mıyım, ayaklarım çıplak mı, ona ben karar veriyordum. Bir daha söylüyorum, varlıklı bir ailenin çocu-

ğuydum, ama benim ayakkabımın altına da kabara çakılıyordu. Nerede o eski tüketim ahlakı! Bunu sadece çocukluğumda da değil, bütün yaşamım boyunca gördüm, yaşadım. Haydarpaşa Lisesi'nde yatılıyım; sınıfın en cılız, en miniklerindenim. Bandırma'dan yağ, reçel, ona benzer bir şeyler gelir, sözde bütün hafta yiyeceğim. Ama gelenleri o gece bütün arkadaşlarımla beraber bitirirdik. İşte, "paylaşma düzeni" dediğimiz olay buydu. Anadolu'da yatmadığım çadır, yatmadığım ev kalmadı. O çadırların, evlerin sahipleri, orada kaldığın zaman, yemez içmez, sana yedirir. Misafirsin çünkü. Bir akşam Konya Taşkent tarafında, bir köy bakkalına girdim, yakınlarda kalacak bir yer var mı, diye sormak üzere. Bakkal, uzak bir yer söyledi. Daha yakın bir yer olup olmadığını sordum. Olmadığını söyleyince, teşekkür ettim çıkıyorum, "Dur! Nereye gidiyorsun" dedi. Durumu arkadaşıma anlatacağımı söyledim. "Buluruz bir çare. Söyle arkadaşına eve gideceğiz" dedi. Arkadaşım kim onu bile bilmiyor daha, düşün!

— *Ama önemi de yok, tanrı misafirisiniz çünkü.*

— Evet. Eve gidersin, o ikramdan ezilirsin, sıkılırsın; misafir yatağı, misafir yorganı, misafir kılıfı, misafir, misafir... Bunu dünyanın başka bir yerinde bulabilir misin? Türkler, bu Anadolu insanı, nedir acaba bunlar? Kim bunlar? Edremit'ten Balıkesir'e gelirken yol üzerinde, köylülerin ürünlerini sattıkları, küçük dükkân benzeri yerler vardır. Ben genellikle ilk baştakinden itibaren hepsinden alışveriş yapmaya çalışır, kiminden yumurta, kiminden peynir, kiminden sabun alırım. Özellikle yaşlı kadınlarla sohbete doyamam. Sanıyorum iki yıl önceydi, dalgınlıkla geçtim oradan. Fark edince durdurdum arabayı. Bir sergi vardı, başında da bir kız çocuğu. İnanılmaz bir terbiyesi, kültürü vardı bu kız çocuğunun. Onun sergisinden yumurta almak istedim. "Komşumuzdaki daha taze, oradan al, bizimki üç günlük" dedi. Dünya güzeli de bir kız. İlkokul mezunuymuş. "Senin okuman lazım" diyorum. "Okuyamam" diyor. Israr ediyorum, yine aynı ce-

vap. Bir türlü okuyacağına dair söz alamıyorum. Sonunda babası karıştı işe: "Beyim, o söz veremez, söz verdik mi, mutlaka yaparız. Biz Yörük'üz tutamayacağımız sözü vermeyiz." İşte Anadolu kültürü dediğim bu!

— *Hareketli bir toprak olması nedeni ile böyle karma, güzel bir kültür ortaya çıkmış.*

— Bana göre, on iki bin yıldır bu coğrafyada yaşayan, nice medeniyetler, nice kavimler gelmiş geçmiş. Tabii bunların bir kültürü vardı. Bunlar elenmiş, elenmiş, elenmiş eleğin üzerinde bir şeyler kalmış. İşte, bize kalan bu!

Çünkü insanlar, kültürlerinin kötü taraflarını miras olarak bırakmadılar bize.

— *Evet, bunda haklısınız.*

— Geçmişte kötülükler oldu, ama bize hep bunun üstünde iyilikler kaldı. Ben, o Anadolu insanını gördüm, yaşadım. Köy köy, kasaba kasaba gezdim, kahvehane kahvehane dolaştım. Orada selamlaşmak, orada oturup yarenleşmek ne kadar güzeldir. Gel de bunu dış ülkelerde bul, mümkün mü? Bir şey daha anlatacağım: Anadolu insanının ne kadar zeki olduğunu, nasıl çabuk kavradığını anlatmak için. Cemal Nil diye bir arkadaşım var, mimar. Cemal ile biz, arada İstanbul'dan çıkıyor, Yalova'ya, Samanlı köyüne gelirdik. Fakat bir de yolda dinleniyoruz, Körfez'i dolaşıyoruz çünkü. Karamürsel'de Ziraat Bankası'nın köşesinden arabayla iki manevra yapıp dönebiliyordum ancak. Öyle dar bir yoldu, toz içinde. Sonra Amerikalılar, Karamürsel'e geldiler ve NATO Yolu denilen yolu yaptılar. Cemal ile burada iki-üç saat kalıyor, dönüyorduk, elma topluyorduk. Cemal de bu işlere meraklı. Biz, İzmit'te sahilde bir çaycı var, sabah çayımızı orada içiyoruz, dönüyoruz. Simitçiden simidimizi alıyoruz, çayımızı söylüyoruz, ama her seferinde bunu yapıyoruz.

— *Tam bir alışkanlık olmuş sanırım.*

— Evet, rutin haline gelmişti. Konuşuyoruz, denize bakıyoruz, kirlenme filan yok o zamanlar. Tabii oradan buradan konuşuyoruz. Eşlerimiz de birbiri ile kolejden arkadaş. Öyle tanışmıştık zaten. Burada duralım ve geçmişten bir anı anlatayım. Ama sonra yine Cemal'le yaptığımız geziye bağlayacağım bunu. Sevim ile 1952 senesinde Würtemberg Reutlingen'e gittik; oradan makine alıyorum, fakat aldığım makineleri çalıştıracak teknik eleman, usta yok Türkiye'de. Benim öğrenmem lazım. Wilhelm Strasse'nin başında beş-altı odalı bir otel var, Goldener Hahn diye. Bir de orada tombul, iriyarı bir kız vardı; Sevim'le o kıza bir isim koyduk ve *doyçevare* dedik. *Doyçevare* kız servis yapıyor. Sabahları orada kahvaltı ediyoruz. Epey kaldığımız için artık epey yakınlaştık birbirimize. Bana, *husband* diyor, daha doğrusu *husband* yerine, İngilizce konuşuyor ya, *husbig* diyor. Bir gün sabahleyin kahvaltıda ekmek bitti. Elimi kaldırdım, "*Brot*" dedim. Ne ekmek getirdi, ne kendi geldi. Çağırdım yeniden, "*Brot*" dedim. Gitti, yine gelmedi. Yanımda oturan masadaki adam, o şişman *doyçevare* kıza, "Brooot!" dedi bu sefer. "Brooot. Allsoo!" Ekmek isterken ben " *Brot*" deyince anlamadı, "Brooot" demem lazımmış.

— Bu kadar küçük bir söyleniş farkıyla, bir zeka işletip, bir sonucu tahmin edemiyor, buradan onu mu çıkarıyoruz?

— Şengün, sen ne konuşuyorsun; böyle bir bağlantı bile kuramıyor. Şimdi gelelim, bizim Cemal ile yaptığımız geziye. Yine çayımızı içip, simitleri yiyoruz; bir araba durdu. Arabadan birisi indi, ecnebi belli; simitçiye soruyor: "Burs... Burs... Burs..." Arabadaki adam ne sorar? Yol soruyor. Ama Bursa diyemiyor, "Burs... Burs... Burs..." diyor. O simitçi var ya, cin gibi çocuk; böyle parmağı ile bir solu gösterdi bir sağı, yolu tarif etti. Bursa olduğunu anladı. Cin gibi! Bu, benim hayatımda sık kullandığım örneklerden biridir. İki toplumu anlatmak için ne kadar önemli bir şey bu. Onun için ben bu kültürü anlatırken, Türkiye'yi anlatırken, seni de Goldener Hahn'a götürdüm getirdim.

Karaca kardeşlerin sünnet hatırası. Nurettin, Hayrettin, Fahrettin Karaca ile halalarının oğlu Sabri.

Karacaların Karabet Amca'sı

— Tekrar çocukluğunuza dönersek, İstanbul'a neden geldiniz?

— Eğitim için geldim. Babam, 1932'de ilk kez İstanbul'da Biraderler Hanı'nda şube açtı. Sonradan fabrika da yaptı. Hem Bandırma'da, hem de İstanbul'da iş yapıyordu. Şimdi bizim Karabet Amca'mıza sıra geliyor. Babamın işi-gücü vardı o gün herhalde, Karabet Amca Nurettin'le beni Tophane rıhtımından aldı, bir taksiye koydu, doğru Arnavutköy'deki Feyzi Ati Lisesi'ne götürdü, yerleştirdi.

— Peki, babanızla Karabet Bey nereden tanışıyorlar?

— Çakmakçılar'da 65 Numara'da Yazmacı Karabet Küptelenyan. Peki, babam ile münasebeti nereden olmuş bunun? Dedem, manifaturacı imiş; yazma da yemeni de satıyor ya

Karacabey'de, arada İstanbul'a geliyor, alışveriş yapıyor. Karabet Küptelenyan'dan da yazma alıyormuş.

— *Ticaret nedeniyle tanışmışlar yani.*
— Seneler sonra Karabet Amca, Hoca İsmail Efendi'nin oğlu Halil'in Bandırma'da bir iş kurduğunu ve İstanbul'a da gelip gittiğini duyuyor. "Söyleyin, İsmail Efendi'nin oğlu Halil bana gelsin!" diye haber bırakıyor oraya buraya. Babam Karabet Amca'nın bıraktığı haberleri alıyor, o gün işini bitirince, Karabet Amca'yı buluyor. Ama babam, yazma filan almıyor. Yani Karabet Amca ile alışveriş yapma durumları yok. Peki, ne için çağırsın bu Karabet? Bil bakalım?

— *Bilmiyorum. Tanışmak için mi?*
— İşte yine sana bahsettiğim o kültür geliyor şimdi. Anadolu kültürü var. Ermeni, Rum dinlemez bu kültür. Bu girmiş benim kanıma, genlerime. Babam geliyor, kendini tanıtıyor. Karabet Amca, hoş geldin dedikten sonra, babamın ne yaptığını, işlerinin nasıl gittiğini soruyor. Babamın yaptıklarını duyunca çok memnun oluyor. Konuşmanın ardından babam çıkacak oluyor, babama üzerinde para olup olmadığını soruyor. Babam olduğunu söylüyor. Bunun üzerine Karabet Amca, parayı babamdan istiyor ve sonra da kasaya kilitliyor. Karabet'in de karısının kardeşi var Kirkor, ona da diyor ki, "Bu, Halil'in parasıdır. Halil'in, ihtiyacı olduğunda, gelip buradan bu parayı alacak!" Babama da, İstanbul'da üzerinde para taşımamasını söylüyor.

— *Güvenlik nedeniyle yapıyor yani...*
— Bak şimdi, nereye geliyor iş! Bu konuşmadan sonra babama, işini bitirdikten sonra akşam yine gelmesini söylüyor. Babam işini bitiriyor, akşamleyin Karabet Amca'nın yanına geliyor. "Haydi, eve gideceğiz" diyor babama. Babam gitmek istemiyor ama Karabet Amca ısrarlı: "Eve gideceğiz, İstanbul tekin yer değildir." Babam o sırada demek ki 25 ya da 26 yaşında. Şu düşünceye bak! Müşterisi İsmail Hoca'nın oğlunu

himayesine alıyor. Eve gidiyorlar. Karabet'in karısı var, Mary Teyze'miz oluyor o bizim. Seta diye bir kızları var, tombalak bir kızdı, onunla arkadaş oluyorum. Seta ile çok güzel oynuyorduk Bandırma'da. Adama çarptı mı, boylu boyunca deviriyor. Söylemiştim ya, çok zayıf bir çocuktum ben. Büyük bir dostluk kuruluyor aramızda. Yıllar sonra bana birisi geldi, Seta'nın kocasıymış. Tekrar görüşmek istedim, ama öyle kaldı. Babam, Karabet Efendi ile bu şekilde tanışıyor. Bir daha bitmiyor bu ilişki, hayatlarının sonuna kadar devam ediyor.

— *Güzel bir dostluk bu.*

— Neler var neler daha... Babam, bayağı faal bir işadamı oluyor. Anadolu'dan gelen esnafın dertleri var: Kiminin çocuğu okula yazdırılacak, kiminin hastası var. Ticaret sadece para değil o vakitler; adam geliyor, samimi olarak derdini söylüyor, yardım da istiyor senden. Eee, babamın böyle bir vakti de, ilişkileri de yok. Karabet Efendi'ye haber veriyor. Karabet Efendi geliyor, hastasını alıyor, hastane hastane gezdiriyor. Ne derdi varsa onu çözüyor, çünkü Karabet Efendi'nin öyle büyük bir işi yok ve o işi de zaten Kirkor'a bırakmış. Yazmacı Karabet Küptelenyan, bu şekilde insanlara yardım için kendini neredeyse adamış birisi.

İKİNCİ BÖLÜM

İstanbul'un Yatılı Okulları

Eğitim hayatım çoğunlukla daimi yatılı olarak geçti. Sorunlarımı içerde çözüyordum, alışmıştım artık. Bir gün hasta oldum, ateşli yatıyorum. Babama haber vermişler gelip beni alması için. Ateşim bir türlü inmiyor. Babam geldi. Bana, "Niye hasta oldun" dedi. O bir işadamı; hasta olduğun zaman iş hayatından koparıyorsun adamı. İşini bırakacak, gelip çocuğunu görecek! Zaten yatılı mektep, her şeyi temin etmiş, parası var, giyeceği var, defteri var, kalemi var...

Hayrettin ve Nurettin Karaca okulları tatile girer girmez Bandırma'ya dönerlerdi.

— Babanız işlerinin bir kısmını İstanbul'a taşıdıktan sonra sizin de geleceğinizi belirlemiş oldu, değil mi?

— Babam İstanbul'u, İstanbul'daki mektepleri görmüş ve bizim de bu okullarda okumamızı istemiş. Ben dördüncü sınıftaydım, benden bir küçük Nurettin de ilkokula o sene başlayacaktı. Bizi, Feyzi Ati Lisesi'nin yatılı kısmına yazdırmış. Tabii bize bir liste verilmiş; pijamadır, havludur, diş fırçasıdır, diş macunudur neler olacaksa onlar bavullarımızda. Karabet Amca bizi mektebe yerleştirdi, hocalarımızla konuştu ve gitti. Bir curcunadır gidiyor, kimseyi tanımıyorum. Şaşırdım, koskoca bir bina. Sınıfımızı gösterdiler, öğretmenimiz geldi, tombulca bir hanım. Ama ben, Zehra muallimeden başka bir öğretmen görünce çok şaşırdım. Herkesi oturturlar boy sırasına göre; küçükleri öne, büyükleri arkaya...

— Sizi tabii önlere oturtmuşlardır.

— Beni en önlerde bir yere oturttular; böyle kısacık, cılız bir oğlan. Ama irtibat kuramıyorum, defterim kitabım yok; kekemeyim, soramıyorum, zil çalıyor teneffüs oluyor, çıkıyoruz, geri dönüyoruz, yani acayip bir şey. Beni bir düşünce aldı; ne olacak buranın sonu? Öğlen zil çaldı, herkes yemekhaneye gitti.

— O yaştaki çocuk için tabii son derece ürkütücü!

— Bütün sınıflar bir arada, üç yüz kişi var. Herkes sıraya girdi yemek alıyor. Ben de gittim yemek aldım, ama ondan koy, bundan koy diyemiyorsun. Hepsi bana bir acayip geldi, adeta şoka girdim. Ama esas felaket akşam çıktı.

— Ne oldu?

— Akşam yatakhaneye çıktık, yatacağız. Nurettin'le de irtibat kuramıyorum; yatakhaneler ayrı, o bir yerde, ben başka bir yerde. Yatağımı gösterdiler, oturdum bekliyorum. Herkes başladı soyunmaya, ben de soyunacağım, ama çıkardığım elbiseleri nereye koyacağım? Yatakhaneden çıktım, dolaşmaya başladım, dolapları gördüm. Meğerse herkesin bir dolabı varmış. Numarama baktım, ona göre kendi dolabımı açtım. Gecelik arıyorum. Ama kimsenin sırtında gecelik yok, pantolona benzeyen şeylerle geziyorlar.

— *Dehşet içindesiniz tabii.*
— Çevremdekiler neyi nasıl yapıyor diye baktım, onlara uymaya karar verdim. Herkes soyunuyor, elbiselerini de askıya asıyordu. Ben de aynı şeyleri yaptım, ama şaşkınlığım hâlâ devam ediyor. Evdeyken böyle askıyla maskıyla uğraştığım yoktu ki benim! Bizi anam giydirirdi ve çıkardığımız elbiseleri de o kaldırırdı. Şimdi yeni bir hayat başlamıştı ve bu işlerden artık ben sorumlu olacaktım. Bu arada ben bunları yaşarken Nurettin'in başına ne geldi bilmiyorum.

— *O daha da zavallı durumdadır herhalde.*
— Dediğim gibi, o sırada hem kendi telaşıma düşmüştüm, hem de Nurettin'in yatakhanesi başka yerdeydi. O geceye dönersek, pijamanın üstü gömlek gibi gelse de bana, sonunda keşfettim durumu ve üzerini giyip yattım. Ama bununla bitmedi tabii o gecenin sürprizleri. Bir baktım herkesin elinde bir fırça, ağızlarını köpürtüyorlar. Metrelerce uzunluğunda bir ayna, aynanın önünde musluklar, dizilmiş orada bekliyorsun sıranı. Acayip bir olay. O geceyi atlattıktan sonra yavaş yavaş iş bir rutine girdi, alışıyor insan; fakat yine de ilişki kuramıyordum, ağır bir kekemeydim. Hayatımda çok önemli etkileri olmuştur, kekemeliğin. Neyse, uzatmayayım, ilk haftayı böyle acemiliklerle geçirdim, sonra cumartesi oldu ve mektep boşaldı. İlkokul bölümünde de altı ya da yedi kişi vardır daimi yatılı olan. Tabii yatakhaneye gidiyorsun yalnızsın, yemekhaneye gidiyorsun yalnızsın. O ilk dönemlerin nasıl

zor geçtiğini anlatamam sana. Okulun dördüncü haftası geldi, artık başka sorunlarla baş etmem gerekiyordu; muallimeden sürekli azar işitiyorum.

— *Niçin?*
— Saçlarını kestir, ayakkabılarını boyat, diyor. Ama paramız yok, bu işler parayla olur. Kitaplarım yok, bana niye almıyorsun diyor. Aradan bir ay geçti, bizi ziyarete gelen giden kimse de yok.

— *Aileden kimse gelmedi mi bu sürede?*
— Kimse gelmiyor; daimi yatılıyız, mektep bizim sorumluluğumuzu almış ya, çocuklara orada nasıl olsa iyi bakılıyor diye düşünüyorlar herhalde. Zaten babam da işadamı, hiçbir şey için vakti yok. Zaten İstanbul'da paralı bir okulda emniyette çocuklar, bunun gerisi ile ilgilenen yok. Hayrettin'in kitapları yok, defteri yok, kalemi yok; sınıfa öyle giriyor, çıkıyor, öğretmen sürekli azarlıyor. Ama bir şey de diyemiyorum öğretmene; ağır kekemeyim, ağzımı açamıyorum. Herkesi sırayla tahtaya kaldırıyor, sıra bana geldiğinde nihayet anladı kekeme olduğumu. Ama kekemelik, defterin olmamasına...

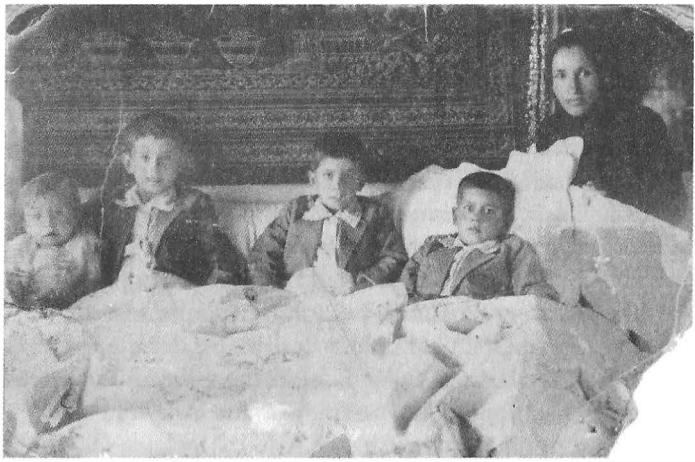
— *Bir mazeret değil...*
— Tabii ki, bir mazeret değil. Yine bir hafta sonu, herkes evine gitmiş, Nurettin de yanımda ve artık dayanacak halim kalmamış. İkimiz de okulun taş merdiveninde oturuyoruz. Ben başladım ağlamaya. O an hapishane gibi geldi bana mektep, gelen yok giden yok; devamlı azarlanıyorsun. Defterim yok, kitabım yok. Öğretmen senin derdine ortak olmuyor, bilmiyor halini, saçını okşamıyor, sırtını sıvazlamıyor, gel bakayım evladım senin derdin ne demiyor, yalnızca azarlıyor. Bunlar yetmiyormuş gibi, bir de Nurettin yatağına işediği için yatakhaneden sorumlu kişi benden hesap soruyor. Ne yapabilirim oysa, ben de küçük bir çocuğum, işeme diye talimat verecek değilim ya! Hoş, talimat versen ne olur, küçücük çocuk... Hüngür hüngür ağlıyorum. O arada bir adam indi merdivenden,

baktı ki ağlıyorum, acayibine gitti herhalde. Yanımıza geldi, neden ağladığımı sordu. O an dilim çözüldü sanki başladım anlatmaya: "Nedir bu çektiğim! Bıraktılar gittiler beni böyle, ne yapacağım ben burada? Ayakkabını boyatmıyorsun diye azar işitiyorum, saçını tıraş et diyor muallime; kitabım yok, defterim yok, kalemim yok, ne olacak bu hal?" O adam mektebin iki sahibinden biriymiş: Kudret Sandalcı. Dediğim gibi, ben adamın kim olduğunu bilmiyorum, zaten o anda adamın kim olduğunun da bir önemi yok benim için; bana sorular sordu, kimsin, nesin, nereden geldin gibi, sonra beni sakinleştirmeye çalışıp, dur bakalım, deyip, gitti. Bir süre sonra geldi, meğerse muhasebeye bizim ihtiyaçlarımız için para bırakılmış.

— *Ama sizin para bırakıldığından haberiniz yoktu.*
— Yoktu. O paradan ben kullanabiliyorum; defter de, kitap da, haftalık da alabiliyorum, hatta tıraş parasını da oradan ödeyebiliyorum. Muhasebeci İzzet Bey beni okulun berberine götürdü. Okulda kooperatif gibi bir yer vardı, oradan Nurettin ile bütün ihtiyaçlarımızı, hatta kremalı pasta bile aldık kendimize. Nurettin'le pastaları bir güzel yedik. Artık ne ana, ne baba hiçbiri umrumda değil. Defterim var, kitabım var, kalemim var, artık silahlandım... Pazartesi sabahı sınıfta kitaplarımı sıranın üzerine ayrı ayrı koyuyorum, muallimenin gözüne batsın diye. Ve ilk bayramda bizimkiler gelip aldılar bizi. Şimdi kulağına söyleyeyim mi?..

— *Söyleyin!*
— Biz o vakitler, okula iki yüz ya da üç yüz metre ötede, Arnavutköy'de Lila Apartmanı'nda oturuyormuşuz.

— *Bandırma'dan oraya taşındığınızı bilmiyor muydunuz? Okulla evin arasında sadece birkaç durak var oysa!*
— Hayır, hiç haberimiz olmadı. Babam çoğunlukla İstanbul'da ikamet ediyordu o tarihte. Daha sonra biz okuldayken annemi de getiriyor. Arnavutköy İskelesi'nin hemen yanında, Lila Apartmanı'nda bir daire tutmuşlar. Annem oradaymış.

Zehra Hanım, oğullarının sünnet yatağının başında kızı Muzaffer'le birlikte. Genç kadın iki oğlunun çok yakınında olduğunu bilmeden, İstanbul'da Arnavutköy'de oturuyor bir süre.

Neredeyse anne diye bağırsam duyulacak mesafede. Bu durum bayram olunca ortaya çıktı.

— *İnanılmaz bir şey...*
— Ne macera değil mi? Annemin sokağa çıkıp mektebe gelmesi mümkün değil. Ona da, çocuklar mektepte merak etme, diyorlar. Çocukları mektebe verdi, herkes rahat babama göre. Para da var, bıraktık işte ihtiyaçlarını görsünler daha ne istiyorlar, diye düşünüyor babam herhalde. Burada evimiz olduğunu öğrendiğimde dördüncü sınıftaydım. Keyifli günlerimiz geçti o evde. Sabahleyin kalkıyoruz... Balıkçılar ağ çekiyorlar, ama bir de şarkı söylüyorlar, "Heyamola" diye, onları seyrediyorduk. Balkonda bekliyorsun merakla, balıkçılar ağlarını çektiğinde, balıklar olacak mı diye...

— *Sizin için apartman hayatı nasıldı?*
— Bir Anadolu çocuğu, sokakta oynamış bir çocuk için çok acayipti. Üç senedir İstanbul'da yatılı okulda okuyordum,

ama daha İstanbul'u görmemiştim. Bir okulun bahçesinden ne kadar tanıyabilirsen İstanbul'u, ben de o kadar tanıyordum; vapur görüyorsun, denizi görüyorsun o kadar. Bandırma'da da denizle ilişkimiz vardı, ama o tamamen başka bir şeydi. Mesela denize girmek istediğimizde bizi çırakla birlikte gönderdilerdi. Deniz banyosu denirdi o vakitler. Limanın ucunda, dubaların üzerinde, derin olmayan ızgaralı bir yer vardı, deniz banyosu orada yapılırdı. Tabii biz çocuklar her zaman söz dinlemezdik, arada kaçamak da yapardık. Limanın arkasında donumuzla denize girerdik, fakat denize girdiğimiz belli olmasın diye eve dönmeden önce yüzümüzü, saçlarımızı yıkar, deniz tuzundan kurtulmaya çalışırdık. İstanbul'u hiç tanımayan bir Anadolu çocuğu için daimi yatılı, bir hapishane gibidir. Koskoca bir bina, bahçede kimse yok. Sonra yavaş yavaş arkadaşlarımız oldu. Okulda eğlencemiz de vardı: Okul bahçesinde bir set vardı, üstü demir parmaklıklı, oradan çatananın geçişini seyrederdik hafta sonları. Zaten gidecek yer yok. Sabah etütten önce kahvaltımızı yapıp, sete gelirdik. Sonra çatana geçerken bağırmaya başlardık: "Ali Kaptannn öttür öttüüür..." Düdük öttürülüyor. Kaptanın adını bilmiyorduk tabii ki, bu ismi ona biz takmıştık.

— *Bir çocuk için epey eğlenceli olsa gerek...*
— Bizim için çılgınca bir şeydi. Tekrar istiyoruz, tekrar öttürüyor, bize bakıyor, el sallıyor... Dışarıyla kurduğumuz tek ilişkiydi bu. Sonra okula biraz alıştık, daimi yatılı olmanın şartlarını benimsedik, kabul ettik. Yani okulu sonradan sevmeye başladım. Beşinci sınıfa geçince dışarı çıkmamıza izin vermeye başladılar. Kardeşimi alıyordum, çıkıp biraz dolaşıyorduk. Ama o yıl annem yine Bandırma'ya gitti.

— *Okula tekrar Bandırma'da mı devam ettiniz?*
— Hayır okul için bir daha Bandırma'ya dönmedik, ama yaz tatillerini tabii ki Bandırma'da geçiriyorduk.

Tatillerde yine Bandırma

— Bu kadar sıkıntıdan sonra tatil tam bir kurtuluş olmuştur sizin için.

— Hem de nasıl! Hayrettin hemen ayakkabıları çıkarıyor oyuna başlıyor tabii. Bir de Manifaturacı Ahmet Amca vardı bizim üst dükkânımızda. Ahmet Amca arabayla köy pazarlarına gidiyordu, ben de onunla beraber gidiyordum. Mal satıyordum, amerikan, basma, pazen şu kadar, arşını bu kadar bize de gelin, diye çatır çatır bağırıyordum pazaryerinde; yoldan müşteri çekiyordum. Sonra canım sıkılınca gidip Ahmet Amca'nın çadırında uyuyordum.

— Bütün yazı böyle mi geçiriyordunuz?

— İlkokul deyince, tatil deyince aklıma bunlar geldi. Ne fena şey okulun başlaması! Okula döneceğim, bir şey değildi, ama ayakkabıları giyemezdim, sanki ayakkabılar ısırırdı ayaklarımı. Ayağım nasırlanmış, nasıl giyeceğim ayakkabıyı, bir de çorap var üstelik! Hele bütün yaz boyunca büyümüşsen bir de ve bir sene önceki ayakkabıların yepyeni duruyorsa, yeni bir ayakkabıya da ihtiyaç yok demektir; onunla gideceksin okula. Nasıl derler, ayaklarım geri geri giderdi, okul başladığında. Sonra ortaokulda beni İstanbul Erkek Lisesi'ne yazdırdılar. O sırada evimiz de Yeşildirek'teydi. Ama bu sefer neharı idim.

— Neyse hiç değilse artık gündüzlüsünüz.

— Zaten İstanbul Erkek Lisesi'nin yatılısı yoktu. Yeşildirek'teki evimize, fareli ev dedim. Hakikaten koca koca fareler vardı, onlarla mücadele ettik. Sonunda da başarmıştık onlardan kurtulmayı.

— İstanbul'a alışmak için Cağaloğlu iyi bir başlangıç noktası.

— İstanbul'u gündüzlü okumaya başlayınca arkadaşlar vasıtasıyla tanıdım. Babıâli'de, Remzi Kitabevi'nden sonra bir

kestirme yol vardır Acem Sefareti'nin önüne çıkan, orada sol kolda *Afacan* ve *Çocuk Sesi* dergilerinin basıldığı matbaa vardı. Bu iki dergiyi basıldığı gün taze taze alırdım oradan, üzerinde hâlâ mürekkep kokusu olurdu. Mis gibi bir kokudur o, bilir misin?

— *Nasıl unutulur o koku! Gazeteciliğe Cağaloğlu'nda başladım. Ucundan bucağından ben de yakaladım o dönemin devamını.*
— Vallahi öyle. Sonra *Akşam* gazetesinde zannediyorum, Cemal Nadir'in karikatürleri beni çok ilgilendirirdi. *Amcabey*'i hatırlıyorsundur. Sonra ona müptela oldum. Gazeteleri oradan alıyordum.

— *Tabii zaten bütün gazetelerin merkezi oradaydı.*
— Evet. *Yeni Sabah*'ın matbaası, İstanbul Erkek Lisesi'nin oradaydı, *Cumhuriyet* biliyorsun hemen arkada idi. Yani Babıâli'nin kokusunu da tattım. Remzi ve İnkılap Kitabevi vardı; birinden çıkar, birine girerdim. Başka da yoktu zaten. Lisedeyken bu kitabevleri benim uğrak yerimdi, oralara uğramasam eksiklik hissederdim. Sürekli kitap almıyor veya alamıyordum, her gün yeni bir kitap çıkmıyor, ama yine de oraya bir uğruyorsun, vitrine bakıyorsun en azından; bu benim lise hayatım oldu. Ortaokulda tabii spora katılamıyordum, çünkü cılız bir şeydim.

— *Okulunuzu neden değiştirdi babanız?*
— Niçin aldı bilmiyorum. Feyzi Ati'den sonra, Nurettin'i tekrar Bandırma'ya götürdü babam, orada ilkokula devam etti. Sanırım ben ortaokula geçtiğim için İstanbul'da kalmama karar verdi. Yeşildirek'te evimizle babamın işyeri çok yakındı, arada sadece bir yokuş vardı. Ev aynı zamanda İstanbul Erkek Lisesi'ne de çok yakındı. Babam bütün bunları düşünmüş olmalı bu kararı verirken. Yeni okul ve yeni ev dışında bir başka değişiklik de Fransızcadan İngilizceye geçmem oldu. Biz, Feyzi Ati Lisesi'nde Fransızca okuduk. Madam

Cloded diye bir hocamız vardı. Hatta o günlerden Fransızca birkaç şarkıyı hâlâ hatırlarım: "*Frappe Frappe joly moulin ... petit...*" Manası da aşağı yukarı şöyle: "Dön dön güzel değirmen..."

Parlak bir öğrenci değildim

— *Nasıl bir öğrenciydiniz?*
— Ben tüm eğitim hayatım boyunca çok başarılı bir öğrenci olmadım, ama başarısız da olmadım, ortalardaydım. Hayatımda bir kere on aldım, o da astronomi dersinden. Fen şubesinde okudum, dokuzlar, sekizler de aldım, ama dediğim gibi on puanı bir kere aldım. Sana hayatımı değiştiren, ama cidden değiştiren bir olayı anlatayım. İstanbul Erkek Lisesi'nde, 1-G sınıfındayız. Sınıfta da herhalde doksan veya doksan beş kişi var. Kâsım diye bir İngilizce öğretmenimiz var. Şöyle bir yöntem uyguluyor öğretmenimiz: Kartlar var, o kartlarda da resimler var. Mesela, "*This is blackboard*" diyor, biz tekrar ediyoruz, böyle bir sistem. Yazmıyoruz bunları, sadece tekrar ediyoruz. Yazılı filan da yapmıyor Kâsım Bey. Tahtaya kaldırıyor bizi tek tek, sıra bana gelince, ben daha o sözcüğü söyleyemeden bana, "Tamam, bilmiyorsun, otur" diyor. O kadar öğrenciyi kırk beş dakikalık derste sözlü yapıyor, seni bekler mi? Ağır kekemeyim demiştim ya, sözlüler benim için kabus gibi oluyordu. Sorduğu her şeyi biliyorum, ama bunu sözlü olarak anlatmam mümkün değil, yazılı yapsa sorun olmayacak. Şimdi bir başka dersten bahsedeyim, sonra bunları birleştiririz. Ben, riyaziyeden çok başarılıydım. Rıza Bey diye bir hocamız var, yanakları pembe, beyaz saçlı, yaşlıca bir hoca. Tabii o zamanlar bana yaşlı gelirdi, belki elli yaşının biraz üzerindeydi Rıza Bey o sırada. Riyaziyedeki başarım nedeniyle Rıza Bey, beni sürekli tahtaya kaldırır, problem çözdürürdü. Sonra hendese dersine de o geldi, beni iyice tanımıştı, artık gözde öğrencilerindendim. Sene sonu geldiğinde tabii, bildiğim halde İngilizceden ikmale kaldım.

— Bu çok acımasızca, ama evet komik bir durum.

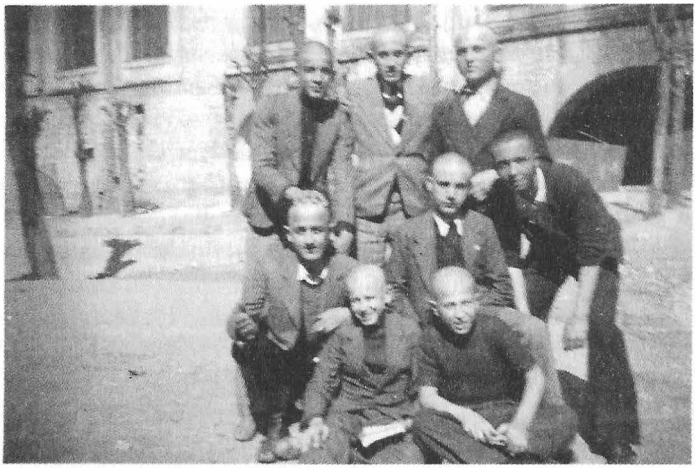
— Karneyi aldık, tabii saklayamıyorsun. Babama götürdüm verdim; "Çalışmazsan işte böyle olur" dedi. Babam tedbiri alacak. Çemberlitaş'ta lisan öğreten bir yaz okulu varmış. O okula yazdırdı beni. Aradan kısa bir süre geçti, babam, çalışıp çalışmadığımı kontrol etmek için, dershaneden yazılı kağıt getirmemi istedi. Bir taraftan ağrıma da gidiyor, derslerimi ihmal ettiğim için ikmale kaldığımı düşünüyor çünkü. Okula gidip derdimi anlatmaya çalışıyorum: "Ba...ba..babam, beeendeeeen..." "Babam benden yazı istiyor" yani. Onlar da cevap yazıyorlar: Bu öğrenci derse hakimdir, konuları bilmektedir. Dershaneye gelmesine de gerek yoktur! Evet, her şeyi biliyorum, ama yazılı olarak biliyorum! Tembel değilim, sadece konuşamıyorum.

— Babanızın tepkisi ne oldu?

— Okulun verdiği cevaba rağmen babam, devam etmemi istedi. Sonunda ikmal imtihanları zamanı geldi. Sınav günü, okulun koridorunda yığılmış bekliyoruz. O arada Rıza Hoca geçti önümüzden. Beni görünce şaşırdı, onun parlak öğrencisiyim ya, nasıl ikmale kalırım? Ne olduğunu sordu, durumu anlattım. Beni kolumdan tutup sınıfa soktu. Tabii benim kekeme olduğum için ikmale kaldığımı biliyor. Sınıfta Kâsım Hoca dışında başka mümeyyizler de var. Rıza Bey, Kâsım Hoca'ya beni gösterip, beni tanıyıp tanımadığını sordu. Kâsım Hoca baktı baktı, tabii tanımadı. Kim bilir kaç sınıfa giriyor ve kaç öğrencisi var. Rıza Bey ders verir gibi konuştu: "Tanımadın, ama bu, senin öğrencin. Bu çocuğun konuşma özrü var. Bu çocuğu eğer şifahi sınava sokarsanız, konuşamaz, imtihanı yazılı yaparsanız, sonuçları görürsünüz." Rıza Bey oradakilerin en kıdemlisi idi bu arada. Kâsım Hoca'ya, imtihandan sonra beni yanına getirmesini söyledi. Bütün bu konuşmalardan sonra bana yazılı imtihan yapıldı, tabii bütün soruları yaptım, çok başarılı bir sınav verdim. Sınavdan sonra Kâsım Bey'le birlikte Rıza Hoca'nın yanına gittik. Kâsım Hoca sınavı anlattı, Rıza Hoca daha neticeyi sormadan, "Ben sana demedim mi" dedi. Hoş bir macera değil mi?

— Yaşarken değilse de, anlatırken hoş!
— Hâlâ babamın meseleyi bilmeden beni suçlamasını düşünürüm: "Çalışmıyorsun!"

— Ailelerin doğrudan çocuğu suçlamak gibi eğilimleri her zaman vardır. İstanbul Erkek Lisesi'nden neden ayrıldınız?
— Zannediyorum babam annemi tekrar Bandırma'ya gönderdiğinde, bir başka kadınla birlikteydi. Bu durumda da artık Hayrettin'in gündüzlü gidip gelmesi olmazdı, onun için beni Haydarpaşa Lisesi'ne yazdırdı. Peki, Haydarpaşa'ya nasıl gittim? Artık büyümüştüm ve geçmişteki tecrübemden, yatılı mektep ne istiyor biliyordum. Büyük bir denk oldu eşyalarım, tabii bir de bavulum var. Marpuççular'da Emiroğlan'dan bir hamal aldı benim dengimi, Galata Köprüsü'nün hemen başındaki Kadıköy İskelesi'ne kadar getirdi. Vapura bindim, Haydarpaşa'ya geldim, ama dengi kaldıracak kimse yok çevremde. Bir süre bekledim, yardım edecek birilerini bulmak umuduyla, neyse ki çevredekilerden birileri yardım etti de, dengimi indirebildim. Haydarpaşa Garı'nı görünce, orayı gideceğim lise sandım. Orasının okul olmadığını söylediler. Peki, şimdi ne yapacağım, çünkü okulun yerini de bilmiyorum. Sordum soruşturdum, okula sadece faytonlarla gidildiğini, başka da vasıta olmadığını söylediler. Orada bekleyen faytoncuya rica ettim, geldi dengi aldı. Koskocaman denk, benim tek başıma kaldırmam mümkün değil çünkü. O an ne hissediyordum biliyor musun? Bu yolculuk bitmesin diye geçiyordu aklımdan, çünkü birazdan ne olacağını bilmiyorum. Ama yolculuk bitti. Geldik mektebin önüne. Beni giriş kapısının önünde indirdi, ama yanlış kapıymış. Öğrencilerin giriş kapısı meğerse ayrıymış. Neyse onu da bulduk, dengi taşıttırdık, içeri girdik. Numaramı müracaattan öğrendim, yatakhaneye çıktım, dengimi çözdüm, dolabıma eşyalarımı yerleştirdim; alıştık biliyoruz artık bu işleri. Şimdi benim torunum Yeşne (İrem), çocuğu mektebe başlayacak diye haftalarca önceden koşuşturmaya başlıyor. Okul açıldıktan ancak on beş gün sonra rahat edecek. O günlerde öyle gel-

Haydarpaşa Lisesi'nde hepsi de yatılı olan üç samimi arkadaş: Sadun Aren (arka sırada soldan birinci), Kemal Haksel (orta sırada ortada) ve Hayrettin Karaca (alt sırada solda).

mese de şimdi değerlendiriyorum da, aslında benim yaşadığım çok daha güzel ve sağlıklıymış.

— *Sizin okula başlama maceranız biraz acımasızlık düzeyinde bana göre, ama yine de bugünkü çocuklar gereğinden fazla korunuyor bence de.*
— Yaşadıklarım benim açımdan iyi oldu, ben memnunum. Çünkü insan kendi kendine kaldığı vakit bir şeyler yapabileceğine inanıyor.

***Niye hasta** oldun?*

— *Okuldaki arkadaşlarınızdan bahseder misiniz biraz?*
— Sekizinci sınıfta Sadun'la (Aren) tanıştık çok güzel bir beraberlik oldu. Bir de Kemal (Haksel) vardı; Kemal, Sadun, ben. Haydarpaşa Lisesi'nde babamdan bir kere azar işittim biliyor musun?

— Niçin?
— Eğitim hayatım çoğunlukla daimi yatılı olarak geçti. Sorunlarımı içerde çözüyordum, alışmıştım artık. Bir gün hasta oldum, ateşli yatıyorum. Babama haber vermişler gelip beni alması için. Ateşim bir türlü inmiyor. Babam geldi. Bana, "Niye hasta oldun" dedi.

— İlginç bir yaklaşım!
— O bir işadamı; hasta olduğun zaman iş hayatından kopartıyorsun adamı. İşini bırakacak, gelip çocuğunu görecek! Zaten yatılı mektep, her şeyi temin etmiş, parası var, giyeceği var, defteri var, kalemi var...

— Her şeyin var, ne hakla hasta oluyorsun!
— Daha ne ister bir çocuk! Herhalde babamın ağrına gidiyor veyahut işi gücü var artık bilmiyorum, neyi engelledi hasta olmam? Nasıl hasta oldun, demiyor da, niye hasta oldun, diyor. İşte böyle bir gençlik, delikanlılık çağları geçirdim. Tahmin edebileceğin gibi annemle babamın arasında çok ciddi farklar vardı. Babamın beni bir kez kucakladığını, bir sevgi gösterisinde bulunduğunu hatırlamıyorum. Aslında öyle sert, otoriter, haşin bir adam değildi babam, ama herhalde bir sıkıntısı vardı o günlerde.

— Belki o da babasız büyüdüğü için, hayatı kendi başına ayakta durmak olarak yorumluyordu.
— O açıdan kendi başına kalmanın, davalarını, sorunlarını kendi başına çözmenin verdiği bir yeteneği de kazandım. Ama aksi de olabilirdi. Yine de başıboş bırakılmış bir çocuk değildim. Düşünsene, başka birileriyle değil de gidip Sadun ile arkadaş oldum. Demek, aynı düşüncelerin, aynı duyguların içindesin, belki de aynı sorunlar içindesin. Sorunlar da insanı birbirine yaklaştırıyor. Net olarak analiz edemiyorum, ama kendiliğinden oluyor gibi geliyor öyle şeyler; Sadun, Kemal, Hayrettin bir araya gelebiliyor. Ve Sadun, Hayrettin'i himayesi altına alıyor. Sadun da böyle iriyarı bir adam değil.

Olsun, bana laf söyletmiyor, bana dokundurtmuyordu kimseyi. Biliyorsun kekemeydim ya, diğer çocuklar alay ediyor, kızdırıyorlardı beni. Ha, bu arada Sadun'un da kekeme olduğunu söylemiş miydim? Ama ikimizi kıyaslayacak olursan, ben daha fazla kekemeydim. Onda da bende de hâlâ kekemelik var; ama dediğim gibi o daha iyi idare ederdi. Nasıl oldu bilmiyorum, kanımız kaynadı birbirimize. Sonra Kemal'in de katılmasıyla üçlü olduk. Böyle bir grup olunca, bir de arma yapmıştım, *SHK* diye. Okul sonrasında da görüşmeye devam ettik, hatta Kemal ile Sadun Topkapı'daki fabrikaya da beni ziyarete gelmişlerdi.

— *Onu da soracağım zaten.*
— Kemal, ziraat okudu ve Yeşilköy'de Ziraat Araştırma Enstitüsü'nde müdür oldu. Sadun'la ben de Kemal'i ziyarete gitmiştik sonra. O bir senelik okul arkadaşlığı bizi birbirimize çok yaklaştırdı. Bu kadar yakın olmamıza rağmen Sadun'la benim faaliyetlerimiz oldukça farklıydı. Mesela ben, kağıttan top yapıp koridorda top oynardım, ama Sadun oynamazdı.

— *Sadun Aren ne yapardı?*
— Sadun, sigara içerdi. Hatırladığıma göre, Sadun'a ayda dört lira haçlık gelirdi, ama tahmin ediyorum o para da sigaraya giderdi. Ben futbola meraklıydım, Fenerbahçe maçlarına giderdim... Sadun gelmezdi, öyle bir merakı yoktu. Haydarpaşa'daki bir yılın sonunda ikimiz de ayrı istikametlere gittik; o Eskişehir'e döndü, ben tekrar Boğaziçi Lisesi'ne. Ama bu ayrılık boyunca mektuplaştık. Ben, ilk aşkım Türkan'ı anlatıyordum mektuplarımda. Bütün lise çağımız boyunca birbirimizi hiç göremediysek de, irtibatımızı kaybetmedik. Yıllar sonra tekrar buluştuğumuzda da aynı sıcaklığı koruduk. Beyaz Saray vardı, Beyazıt'ta, oradan başka da oturacak yer yoktu zaten doğru dürüst. Orada otururduk, kapanmasına yakın çıkıp volta atardık dışarıda. O sırada annemle oturuyordum, Rıza Paşa Yokuşu'ndaki evimizdi. Bu buluşmalardan sonra bazen Sadun bana gelirdi. Okul yıllarında evde de

Hayrettin ve Sevim Karaca (solda) yakın arkadaşları Sadun ve Munise Aren ile.

babama Sadun'dan bahsederdim. Sonunda onları tanıştırmak istedim. Babam ibadetinde biri, ama aynı zamanda toleranslı da bir kişi, Sadun biraz sert, hani sosyalist ya! Sadun babama sataştı, niye namaz kılıyorsun, gibi şeyler söyledi. Babam ona şöyle bir cevap verdi: "Ben, inanıyorum. İnandığım için bunu yapıyorum. Ama bir şey kaybetmiyorum. Peki ya Allah varsa, ya varsa... Sen halini düşün o vakit!" Sadun o sırada Profesör Neumark'ın asistanıydı daha... Beraberliğimiz böyle sürdü gitti. O devre çok tatlı oldu. Türkiye'nin sorunlarını konuşur, tartışırdık. Sadun, Mülkiye'ye hoca oldu. Ben de Ankara'ya gidip, geliyorum. İşadamıyım. Sadun'u ziyaret ediyorum. Bahçelievler'de bodrum katında bir evleri vardı, artık evliydi o sıralarda. Evde sol şarkılar söyleniyor. E tabii, bana da biraz dokunduruyorlar; ben kompradorum ya!

— *Tabii...*

— Munise, karısı, Sadun ile beraber olduğuna göre, o da sosyalist düşünceler içinde olmalı. Ama ben her şeye rağmen,

Sadun'u ziyaret etmekten, Sadun ile beraber olmaktan son derece mutlu oldum. Sonra Sadun milletvekili oldu. Benim Millet Meclisi'ni ilk ziyaretim de Sadun nedeniyle olmuştur. Sadun'u arayıp gittim, orada yemek yedik. Sonradan çok yemekler yedim Millet Meclisi'nde, ama ilk yemeği Sadun ile yedik.

— Bir işadamı olarak, Türkiye İşçi Partisi'nin milletvekili ile birlikte olmak, hoş olsa gerek.

— İnan ki, bu durum beni hiç rahatsız etmedi. O, birlikte okuduğumuz bir yılda kurduğumuz ilişki, beni Sadun'a çok bağladı. Sonra Sadun ile çok önemli bir olay yaşadık, hayatımı köklü bir biçimde etkileyen olaylardan biridir bu.

Sadun Aren'in tavsiyesi!

— Ne oldu?

— Bir akşam, annemin evinde yemek yiyoruz. Hiç unutmuyorum fasulye piyazı vardı sofrada. Benim de o sıralarda ülserim var. Fransa'da beni muayene eden doktor, hemen ameliyat olmam gerektiğini söylemişti. Ara ara müthiş ağrılar çekiyorum. O günlerde Doktor Abravaya vardı, bu konuda uzman, ona gittim. Sadece o da değil, kaç tane meşhur doktor varsa hepsini dolaştım ve hepsi de acilen ameliyat olmam gerektiğini söylüyorlardı. Bu kadar ameliyat tavsiyesinden sonra ben de ameliyata karar vermiştim artık, hatta ameliyat için randevu bile almıştım. Sadun'un da bütün bunlardan haberi vardı. Yemeğe oturduk, sirkeli piyazı görünce, yemiyeceğimi söyledim. Sadun gayet rahat, nasıl olsa ameliyat olacağımı ve yesem de yemesem de ağrıdığına göre, afiyetle piyazı yememi söyledi. Tahmin ettiğim gibi yine ağrım başladı, ama zaten alışmıştım bu ağrıya. Onu yeme bunu yeme tavsiyelerinin sonucunda çok zayıflamıştım artık. O günden sonra ben başladım yemeğe; perhiz yaparken ne kadar ağrıyorsa, yemek yediğimde de o kadar ağrıyordu. Buradan, ağrılarımın yediklerimle bir ilgisi olmadığı sonucuna vardım.

Hayrettin Karaca (soldan üçüncü), ilkokuldan sonra lisede bir kez daha Boğaziçi Lisesi'ne gider. Lisede en samimi arkadaşlarından Kâzım Mirşan (soldan ikinci) ile okulun kütüphane kolu sorumlusu olurlar.

Bunun üzerine ameliyatı on beş gün erteledim. Bu arada da istediğim gibi yedim içtim. İnanmayacaksın, iyileştim!

— O ameliyatı olmadınız!
— Ameliyat olmadım. Sadun'un, benim hayatımı değiştiren olaylarından biri de budur. Sadun budur işte! Böyle bir iyiliği oldu bana. Ama evlerine gittiğimde de sol şarkılarını dinledim. Zaten benim böyle bir derdim yoktu, çünkü benim için Sadun vardı. Zaten biliyordum, sosyalistim, komünistim diyor, aşikar, ilan ediyor kendini, ben de saygı duydum ona.

— Eğitim hayatınıza dönelim isterseniz. Haydarpaşa'dan sonra tekrar Boğaziçi'ne geçtiniz değil mi?
— Haydarpaşa'dan sonra babam tekrar Boğaziçi'ne gideceğimi söyledi. Naklimi yaptırdım. Bunları becerebiliyordum artık. Boğaziçi'nde ilk sınıftaki arkadaşlarımdan bazıları ile yeniden karşılaştım.

— Bu arada kardeşleriniz nerede okuyordu?

— Ben onuncu sınıftayken Nurettin, Fahrettin ve halamın oğlu Sabri'yle Boğaziçi Lisesi'nde hep beraber okuyoruz. Onlar ilkokuldalar. Ben, kütüphane murakıbı, yani kütüphaneden sorumlu öğrenci oldum.

— *Ailenin bütün çocukları aynı yerdeydiniz yani.*
— Nurettin, Fahrettin, Sabri, bir de Eskişehir'de bir müşterimizin oğlu, İsmail, bunlar birbirine iyice kaynaşmışlardı. Hepsi ilkokul bölümünde birlikteydi, sadece Muzaffer Bebek'teydi. Boğaziçi Lisesi'nde öğrencilere verilen bazı imkanlar vardı, mesela inzibat kolu gibi, müzik kolu, spor kolu, kütüphane kolu, tiyatro kolu vardı ve gruplara kimlerin gireceği seçimle belirlenirdi. Bunlar öğrencileri hayata hazırlamak için güzel şeylerdi. Ben kütüphane kolunda idim. Ama futbolu çok severdim, okulda da spor kolu vardı, ama ben çok zayıftım. Boğaziçi spor kolunda o dönemin milli takımında oynayan futbolcular da vardı; Bombacı Niyazi, Ankaragücü'nden gelmişti, orta sahada oynuyordu. Sonra, Cihat Arman vardı, bizden iki sınıf büyüktü, kaleci. Sonra Güneş Kulübü kuruldu, Cihat, Güneş Kulübü'ne geçti, oradan Fenerbahçe'ye transfer oldu. Uçan kaleci olarak isim yaptı. Sabri vardı, o da Beşiktaş'ta oynadı. Bunlar benim okul arkadaşlarım. Mustafa, lisedeyken Galatasaray'da oynadı. Sonra devam ettiler. Yani bizim futbol takımımızın yarısı, milli takımdaydı.

Maalesef Fenerbahçeliyim!

— *Bu arada siz hangi takımı tutuyorsunuz?*
— Maalesef, Fenerbahçe. Fenerbahçe şampiyonluğu kaybettiği gün çok sevindim.

— *İyi de neden?*
— Çünkü para ile olmaz bu iş. Para ile oldu mu, o takımın ruhu olmaz. Ben, Fenerbahçe'yi seyretmişim; Zeki Rıza'yı, Taka Naci'yi, Büyük Fikret'i, Küçük Fikret'i seyretmişim,

Hüsamettin'i, Murat Sağbek'i, Leblebi Mehmet'i, Galatasaray'dan Gündüz Kılıç'ı seyretmişim. Haydarpaşa Lisesi'ndeyken, eğer o hafta maç varsa, mutlaka Fenerbahçe Stadı'na giderdik. Tabii biraz beklersen, pason da varsa, açık tribün boşalır, tenzilatlı girerdin maçlara. Stattan çıkardık, Altıyol'a gelirdik... Bir turşucu vardı, orada mutlaka turşu suyu içer, ondan sonra okula kadar yayan giderdik. O ayazda durur, maç seyrederdik. Açık tribün dediğin de sıra sıra konmuş kalaslardı. Bazen kapalı tribünde de otururduk, çünkü orası pek dolmazdı.

— *Ben de çocukluğumdan öyle hatırlıyorum, kapalı tribün dolmazdı.*

— Dolmazdı. Şimdi, artık futbol, futbol olmaktan çıktı, iş paraya döküldü. Gazetede okudum, yabancı futbolcular Türk tabiiyetine geçiyormuş; iş artık spor olmaktan çıktı, bir bakıma kumar haline döndü. Gazeteler bahis ekleri çıkarmaya başladılar; hiç tanımadığın takımlara oy vereceksin, kumar oynayacaksın, o kazanacak, bu kazanacak, seni yönlendirenler var, at yarışı gibi oldu. At yarışı da bana göre kumardır, spor değil. Biliyor musun, ben de bir ara at bindim. Atlı Spor Kulübü'nün üyesiydim; bir kere düştüm, ondan sonra da bıraktım. Huysuz bir attı benim bindiğim.

— *Fenerbahçe'ye üye misiniz?*

— Evet, ama Fenerbahçe'den önce Galatasaray'a üye oldum. Haberim yoktu aslında bu üyelikten. Bana hayatta yol verenler, yardım edenler, eş olanlar var ya, onlardan biri de Nasuhi Mısırlı diye bir arkadaşımdır. Benim katibim, muhasebecimdi. Hayat boyu Nasuhi ile beraberliğimizden çok mutlu oldum. Sonra Damla Triko diye bir triko kurdu. Nüfus kağıdım elinde, fotoğrafım elinde, param da elinde, o da tutuyor beni Galatasaray'a üye yazdırıyor, sene 1956. Aidatımı da ödüyor.

— *Ne kadar sürdü üyeliğiniz?*

— Uzun zaman aidatımı ödemiş. Bana da kongrelere katılayım diye davetler gelmeye başladı. Neredeyse kongre üyesiyim artık. Bu olaydan yedi sene sonra, Sacit Seldüz, bizim voyejörümüz, o üyelik işini halletti. Sacit, basketbolcuydu. İplik fabrikaları ile olan ilişkimizi sağlıyordu; fatura getiriyor, parayı götürüyor, siparişi alıyordu bizim için. Sacit yazdırdı beni Fenerbahçe'ye. Sanırım bugün, kulübün en ihtiyarlarından biriyim, numaram 176. Bir kere gittim kongreye, o da TEMA'nın bir alacağı vardı, onu istemek üzere. Olay da şöyle gelişti: Fenerbahçe yönetiminin isteği üzerine TEMA ağaçlandırma yaptı, ama defalarca işin bedelini istememize rağmen bize ödeme yapılmadı. Bunun üzerine kongreye gittim ve Aziz Yıldırım'dan parayı istedim. Ağaçlar büyüdü şimdi, benim boyumu geçti, o parayı hâlâ almadık. Yüz elli bin dolar alacağımız var Fenerbahçe'den.

— *Ciddi de bir para.*
— Onun için bir kere kongreye katıldım, parayı istedim. Tabii bunu, yakışır bir şekilde söyledim. Bir daha da kongreye falan gittiğim yok. Bir de TEMA Vakfı olarak, Beşiktaş, Galatasaray, Fenerbahçe başkanları ile Koç Holding'te bir toplantı yaptık. Sportif faaliyetlerde TEMA'ya yardım edilsin diye. Fenerbahçeli olduğumu Aziz Yıldırım biliyor. Ama Galatasaray'ın başkanı da öğrenmiş, kulüplerinin üyesi olduğumu. Araştırmış ve bulmuş benim üyelik kaydımı. Sonra orada konuşmaya başladılar: "Yok Fenerbahçeli! Yok Galatasaraylı!"

— *İyi ki bir de Beşiktaş'a kaydınızı yaptıran çıkmamış.*
— Vallahi olurdu! Fenerbahçeli olmamın sebebi, Haydarpaşa Lisesi'nde Fenerbahçe maçlarına gidiyor olmam. Gerçi daha önce de Taksim'de maçlara gidiyordum. O zamanlar Taksim Stadı, toprak bir stattı, bir ahırdan geçip stada giriyorduk; 1930'lardan bahsediyorum tabii.

— *Bütün aileniz Fenerbahçeli mi?*
— Sayılır.

— Bu arada duyduğuma göre dedeniz Hayrettin Bey sizi de Fenerbahçe'ye transfer etmeye çalışmış!

ALİ KARACA — Dedem bana transfer teklif ettiğinde 1984 olduğuna göre, sanırım o sırada 10 yaşındaydım. O yaz fabrikadaydık. Ben o sıralarda futbolcu olmak istiyordum ve koyu bir Beşiktaşlıydım. Dedem, "Madem profesyonel futbolcu olacaksın, sana da para verelim artık! Ama para vermemiz için önce Fenerbahçe'ye transfer olman lazım" dedi. Başlangıçta tabii ki bunun olamayacağını söyledim, ama dedemin tarzı son derece profesyoneldi; transfer ücreti olarak elli bin lira teklif etti bana. Bir çocuk için iyi bir paraydı elli bin lira; iyi bir bisiklet alabilecek bir miktardı bu. Para cazip, ama takımımı bırakamayacağımı düşünüyorum hâlâ. O sırada dedem muhasebeye telefon açtı ve elli bin lira getirmelerini istedi. Muhasebe memuru parayı getirip masanın üzerine koydu; bir tomar para... Beni derin bir düşünce aldı: Fenerbahçe'ye geçemem, ama transfer teklifi de hiç fena değildi. Yavaş yavaş teklifi kabul etmenin mantıklı olacağını düşünmeye başlamıştım ki, dedem, sünnet hediyesi olarak da yirmi bin lira ekleyince, transfer olmamın mantıklı olacağına karar verdim.

— Takım böyle "değiştirdim" denince, değiştirilebiliyor mu?

ALİ KARACA — Hayır pek öyle olmuyor, ama dedem benden takım değiştirdiğime dair bir de yazı aldı. Metni de kendisi söyledi, ben yazdım: "Dedemin teklifi üzerine pazarlık edip elli bin liraya Fenerbahçeli oldum. Paramın tamamını aldım. Bundan böyle Fenerbahçe taraftarı olarak kulübümü canımdan çok sevip alkışlayacağım. Yaşasın Fenerbahçe. İmza: Ali Karaca." O yaz sünnet düğünüm oldu. Düğünde çocukları (özellikle de beni) eğlendirmek ve rahatlatmak için bir komedyen tutulmuştu. Daha tören başlamadan önce, sahne arkasında sohbet ederken, Beşiktaşlı olduğumu söylemiştim. Sonunda tören başladığında komedyen sahneye çıktı ve bana hangi takımı tuttuğumu sordu. Tamam transfer oldum, ama yine de kendime yediremedim Fenerbahçeliyim demeyi,

Sami Alemdar (önde) ve Kamuran İşmen (arkada), Hayrettin Karaca'yı (sağda), Karaca Örme Sanayi'nin 50. yıldönümü töreninde de yalnız bırakmamışlar.

bu arada Beşiktaşlıyım da diyemedim. Çünkü dedem karşımda oturuyordu. Allah'tan komedyen anlayışlı çıktı da beni daha fazla zorlamadı.

— Hayrettin Bey bu kadar FB ve futbol sohbetinden sonra tekrar okul hayatınıza dönelim. Epey bir okul değiştirmişsiniz, kendinizi hangi okula daha yakın hissediyorsunuz?
— Sadece bir sene okudum, ama kendimi İstanbul Erkek Liseli hissediyorum. Emin Abdullah diye bir avukat var. O, İstanbul Erkek Lisesi Mütevelli Heyeti'ndeydi. Üst düzeyde Türkiye'ye hizmet etmiş kişiler, çok işadamı var o camiada. İstanbul Erkek Lisesi bir kaynak; Vefa Lisesi, Kabataş Lisesi,

İstanbul Erkek Lisesi bunlar birer abide. Emin Abdullah Ağabey, bizim avukatlığımızı da yaptı sonra bir ara. Onun da verdiği etkilerle, ben kendimi oranın üyesi sayıyorum. Okulun vakfı kurulduğunda beni de kaydettiler.

— *Ama en uzun Boğaziçi Lisesi'nde okudunuz değil mi?*
— Evet, ama yine de İstanbul Erkek Lisesi'nin bendeki yeri farklıdır. Boğaziçi Lisesi'nde arkadaşlarımızla bir öneri üzerine Barba'nın Kahvesi'nde her sene toplanmaya başladık. Bunu uzun seneler sürdürdük. Eksile eksile şimdi ya iki kişi kaldık ya da üç kişi; Mehlika Dumlu avukat oldu, şimdi Ankara'da. Cevza var, o da yaşıyor, Selma vardı, o da sağmış, ondan da haber alıyoruz. Yani bir tek kızlar kaldı. Bir de Amerika'da Hikmet Irkılata var, o da orada doktor.

Barba'nın Kahvesi'nde toplanmamıza önayak olanlar, Sami Alemdar ile Kamuran İşmen'di. Sami de, Kamuran da rahmetli oldu. Sami ile çok iyi bir arkadaşlığımız oldu, okul bittikten sonra da ailece görüştük. Çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Sami, Alemdar Sabunları vardır, o ailedendi. Bizim sınıftan kimse kalmadı neredeyse, hayatta olanlar içinde de kızlar çoğunlukta. Kızlar deyince yine o yıllarla ilgili bir şeyler geldi aklıma, onları da anlatmam lazım. Aşk maşk, değil bu. Boğaziçi Lisesi'nde okuyoruz. Biz daimi yatılıların hafta sonu yapacağımız bir şey yok. Boyuna volta atıyoruz. Arnavutköy'e doğru gidiyoruz, dönüyoruz, Bebek'e kadar gidiyoruz, orada bir turşucu var, turşu suyu içiyoruz, dönüyoruz, zaman geçirmeye çalışıyoruz yani. Ama arada bir de rast gelirse, Rum kızları görünce arkalarından gidiyoruz. Bir gün; Rüştü Özgen Amasyalı, Nurettin Kütükçü, ben, bir de Muzaffer Aşkın, hepimiz, kızların peşine takıldık. Kızlar durunca biz de duruyoruz. Aradaki mesafeyi hiç bozmuyoruz yani.

— *Klasik bir takip oyunu...*
— Evet, aradaki mesafe hiç bozulmayacak. Ne biçim hisler, ne biçim günlerdi onlar! Ama çok tatlıydı. Kızlar duruyor, biz de duruyoruz, yahu, at iki adım daha! Hayır! Kızlar da

gülüşüyorlar, cilveleşiyorlar... Zaten biz erkek milletine de bu kadarı yetiyor. Arnavutköy'e kadar yürüdük peşlerinden, Ayazma'ya doğru saptılar. Biliyor musun oraları?..

— *Evet, yedi yıl oturdum Arnavutköy'de.*
— Onlar Ayazma'ya gidiyor biz de peşlerinden tabii. Artık onlar için de bir oyun haline gelmişti bu iş, arada durup, onları takip edip etmediğimizi kontrol ediyorlardı. Tabii bunları ailelerimizden habersiz yapıyorduk; kızların peşine gittiğimizi duysalar vay halimize! Neyse, kızlar Ayazma'ya girdiler ve bizim işimiz bitti!

— *Şimdi ne olacak?*
— Biz de bilmiyoruz. Orada bekliyoruz, kızlar çıkacak mı çıkmayacak mı diye. Biz beklerken küçük bir çocuk bize doğru geldi, haber getirmiş. Kızlar, "Lacivert ceketli gelsin" demişler. Bir baktık, aramızda tek lacivert ceketli benim. Bizimkiler, "Haydi" dediler. "Gitmem" diyorum ısrarla, ama arkadaşlarım da ısrarla, "Haydi git" diyorlar. Tabii onlar da merak ediyor ne olacak diye.

— *Peki, gittiniz mi?*
— Gitmedim. Çünkü kekemeydim ve konuşamazdım kızlarla. İlk kez nerede şarap içtim, bil bakalım!..

— *Nerede?*
— Çamlıca'da içtim. Haydarpaşa Lisesi'ndeydim, sekizinci sınıfta.

— *Hani, "Öğrenciliğimde hiç yasak bir şey yapmadım" diyordunuz. İşte, ilk itiraf çıktı.*
— Sınıf arkadaşlarımızdan bir grup, bir şişe şarap almışlar, Sadun da var içlerinde, Çamlıca'ya doğru yürüyoruz. O vakitler, o civarda hiç bina yoktu. Çayıra oturduk ve şarap açıldı, ben de o güne kadar şarap falan hiç tatmamışım. Az da olsa biraz şarap tattım. İlk şarap tadışım odur.

— Neden üniversite eğitimi almadınız?

— Ben tarih ya da edebiyat okumak istiyordum, ama babam kesinlikle ekonomi ağırlıklı bir dal okumamı istiyordu. Sene 1940. Hedefim, üniversite eğitimi için Amerika'ya gitmekti. Amerika'ya gitmek için tek yol, deniz yoluydu; öyle bugünkü gibi yolcu gemileri de yoktu, şileplerle gidiliyordu. Şilep, Süveyş Kanalı'ndan geçiyor, Capetown'ı dolaşıyor, oradan Amerika'ya gidiyordu. Böyle bir yolculuk yetmiyormuş gibi bir de İkinci Dünya Savaşı yaşanıyordu o sırada. Şilep bütün yol koşullarıyla boğuştuktan sonra, Alman denizaltılarından da kurtulabilirse, Amerikan limanlarına yanaşabiliyordu. Alman donanması ta Arjantin'e kadar varmış, bir-iki gemi batırmıştı. Atlantik'te böyle olaylar olduğunu gazetelerden okuyoruz biz de. Babam, "Gençsin, şimdilik bırak, savaş bitsin, Amerika'ya gider tahsiline devam edersin" dedi. O vakitlerde harp öyle hızlı ilerliyor ki, Nazi orduları Moskova'ya dayanmışlar. "Bak harp bitiyor" dedi babam. "Bir sene sonra harp zaten yok!" O yıl harbin biteceğinden çok emindi babam. Okumama engel olmuyor ama tehlikeyi de göze alamıyordu. Harp ertesi yıl değil, 1945'te bitti. O arada ben artık iş hayatına girmiş, üstelik evlenmiştim bile. Ondan sonra, Amerika da, eğitim de kalmadı, üniversite işi bitti.

Edebiyat merakı

— Edebiyata ilginiz nasıl başladı?

— Dokuz ve onuncu sınıfta edebiyat hocamız Nihat Sami Banarlı idi. Onun ders anlatması bir başka idi. O ders anlatmaya başladığında, herkes ağzının içine bakardı. Sınıfta çıt çıkmazdı. Sadece saygı değildi Nihat Sami Hoca'ya duyduğumuz, dersi anlatma biçimi ilgimizi de ayakta tutardı. Bana edebiyatı sevdiren Nihat Sami Banarlı'dır. Boğaziçi Lisesi'nde onuncu sınıfta Kazım Mirşan ile beraber, kütüphane murakıbı olduk. On birinci sınıfa geçtiğimizde yine ikimiz seçildik aynı göreve. Kütüphaneye ve kitaba ilgi bana hocamın verdiği en büyük hediyedir. Burada hemen söylemeliyim, en az ilgi

gören kol, kütüphane kolu idi. Diğer kolların seçimlerinde ciddi bir rekabet olurken, bu kol için sadece Kazım Mirşan ile ben başvurduk ve doğal olarak da seçildik.

— *Gerçekten çok etkilemiş sizi hocanız.*
— Bu arada şunu da söyleyeyim, edebiyata olan merakım ve sevgime rağmen ben fen şubesindeydim. Aynı zamanda okulun müdürü olan edebiyat hocamız Hıfzı Tevfik bize sürekli bir şairle ya da bir yazarla ilgili ödevler verirdi. Ödev olarak verilen kişinin hayat hikayesini, eserlerinin incelemesini yapardık. Kimine Ziya Gökalp, kimine Nedim, kimine Fuzuli düştü, bana da Ahmet Mithat Efendi verildi. Ahmet Mithat'ı derslerde okuduğumuz kadarıyla tanıyordum. Herkesin elinde imkan var. Ziya Gökalp ve Namık Kemal'le ilgili kaynak kolay bulunuyor, ama Ahmet Mithat'ı nerden bulacaksın. Bir türlü kaynak bulamadım. Artık iyice canım sıkılmaya başladı. Çıktım sahaflarda Ahmet Mithat hakkında kaynak aramaya başladım. Birkaç kitap buldum sonunda, ama hepsi eski harflerle. Bu arada, Bekir Amca diye bir tezgahtarımız vardı; dikkatini çekerim, tezgahtara "amca" diyorduk, öyle işçimiz, memurumuz değil, "amca"mızdı onlar. Araya mesafe koymuyorsun. Hani sana hep diyorum ya, "kültür" diye, işte bunlar bir kültürdür. Üç hafta boyunca, cumartesi günleri mektepten çıkıp Bekir Amca'nın yanına geliyordum, o eski yazıları okuyor, ben de not alıyordum. Bütün eserleri, hayatı, faaliyetleri her şeyi buldum sonunda. Otuz sayfaya yakın ödev hazırladım. Tabii daktilo falan yok o zamanlar, el ile yazıyorduk ödevlerimizi.

— *Ödeviniz beğenildi mi peki?*
— Herkes çalışmalarını teslim etti hocamıza. Ama itiraf edeyim ki, benim ödevimi bir başka şekilde karşıladı Hıfzı Tevfik hocam. Adeta bir doktora tezi gibiydi. O ödevimi saklıyordum, sandığımdaydı, ama askerden döndükten sonra onu bulamadım. Hâlâ kaybolduğu için üzülürüm.

— *Onca çabanın ürünü olunca...*

— İşte bu merak ve araştırma isteği hocamdan geldi bana. Allah rahmet eylesin! Türk toplumuna yol gösterenlerden biriydi. Mesela Nihal Atsız da benim hocam olabilirdi. O da Boğaziçi'nde hocaydı, ama onun öğrencisi olmadık. Gerçi biz de Nihal Atsız'ın bir şekilde tesiri altında kaldık, ama tabii ki gidip kafatasımı ölçtürmedim. Biliyorsun, Nihal Atsız kafatası ölçüyordu! Bir şansım varmış, Banarlı'ya düştüm. Çünkü o yaştaki bir gencin o düzeyde şartlandırılması çok mümkün. Dediğim gibi, Nihat Banarlı bizi edebiyatın içine sokmuştu; tabii tekrar ediyorum, herkesi değil, bazılarımızı. İşte ben de o şanslı kişilerden biriydim. Ama sadece edebiyatla sınırlı kalmadım, tarih de okumak istedim. Hayatıma yön verme zamanı geldiğinde de kararım bu idi. Hani küçükken çocuklara sorarlar ya, büyüyünce ne olacaksın diye, onlar da sıralarlar, polis, subay, doktor... Lisenin son yıllarında edebiyat okumaya karar vermiştim. Ama sonuçta bu konuda babamın verdiği karara uydum; tüccar olduk, sanayici olduk. Gençlik işte!

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Artık Okul Bitti, Şimdi İş Zamanı

Topkapı'ya bir pazar günü taşındık. İşçiler cumartesi günü işi nasıl bıraktılarsa, aynı makineyi Topkapı'da aynı şekilde buldular ve o gün de öğlen yemeği vardı. Bu çok önemlidir benim için. Sadece yemek de değil, ilk kez biz, bütün işçilerin ulaşımını organize ettik. İşyeri servisi alışkanlığı da böyle çıktı zaten; işçilerin evlerine nasıl gelip gidecekleri sorununu kendi derdim olarak kabul ettim. Servis, yemek, yıllık izin, bunların hepsi benden çıkmıştır.

Hayrettin Karaca eğitimini bitirip Bandırma'da imalathanenin başına geçtikten sonra. Henüz 19 yaşında.

— Bandırma'daki imalathanenin şartlarını öğrenmek istiyorum.

— Ben kendimi bildim bileli, yanımızda olanlarla yemeğimizi paylaşırız. Bandırma'da evde yemek pişer, karavanalara konur, çıraklar, herekleri alırlar omuzlarına, taşıyıp getirirlerdi imalathaneye. Ama imalathanede ayrı bir yemekhane yoktu. Yerlere hasırlar açılıp serilir, üzerine bir kona koyulur, onun üzerine de sofra bezi serilir ve yemek yenilirdi. Genellikle etli yemek verilmeye gayret edilirdi. Ha, bu arada herkes kaşığını kendi evinden getirirdi.

— Tahta kaşıklar zamanı tabii bu.

— Evet, tahta kaşıklar vardı o zaman. Yemekte de öyle bir ast üst kuralı yoktu, nerede yer bulursan orada oturur yerdin. Babam da tıpkı diğerleri gibi bir yere oturur, işçileriyle birlikte yemek yerdi. Ben de çalışıyorum ya, ben de diğerleriyle birlikte bulduğum yere oturup, yemek yiyordum. Biz, 1932'de İstanbul'a geldikten sonra da, Karaca olarak işçimize yemek veriyorduk. Fabrika, Emiroğlu Han'ın dördüncü katındayken artık yemekhane gibi bir yerimiz vardı, ama çok dardı. Sundurma gibi bir yer yapmıştık, oraya incecik masalar koymuştuk. Ama ilk derli toplu, bugünkü şartlara uygun yemekhanemiz, Topkapı'daki fabrikayı yaptırıp, 1965'te oraya taşındığımızda oldu. Bu konudaki hassasiyetimizi şöyle anlatayım: Fabrikayı, Emiroğlu'nun dördüncü katından Topkapı'ya bir pazar günü taşıdık. İşçiler cumartesi günü işi nasıl bıraktılarsa, aynı makineyi Topkapı'da aynı şekilde buldular ve o gün de öğlen yemeği vardı. Bu çok önemlidir benim için. Sadece yemek de değil, ilk kez biz, bütün işçilerin ulaşımını organize ettik. İşyeri servisi alışkanlığı da böyle çıktı zaten; iş-

çilerin evlerine nasıl gidip gelecekleri sorununu kendi derdim olarak kabul ettim. İşçiler servis koymadan önce, Topkapı Suriçi'nden yürüyerek geliyorlardı fabrikaya vasıta olmadığı için. Servis, yemek, yıllık izin, bunların hepsi benden çıkmış şeylerdir.

— *Daha önce sanayi kuruluşlarında bu tür sosyal haklar yok muydu?*
— Sanayi kuruluşlarında yemek yoktu o zaman. Ama dünyanın pek çok ülkesinde de yoktu zaten, yalnız Türkiye'ye özgü bir durum değildi bu. Yıllar geçti, 1962'de ilk toplusözleşmeyi imzaladık. İki sene sonra yeni bir müzakere sürecinde işçi sendikaları ilk kez öğle yemeği talep ettiler. İşveren şaşırdı kaldı buna. Onlara göre eski köye yeni âdet getiriliyordu. "Yahu, nereden çıktı bu yemek işi? Yerimiz yok, yolumuz yok. Aşçı maşçı tutacaksın. Yemek vereceksin. Bırakın Allah aşkına! Uğraşılır mı öyle şeyle. Nasıl olsa evinizden getirip yiyorsunuz işte..." gibilerden söylendiler bu talep karşısında. Ama sonuçta bazı işyerleri bunu kabul etmek zorunda kaldı. Ve sonradan toplusözleşmeye bu hak girdi ve öğlende yemek vermek normal hale geldi. Artık müzakerelerde öğle yemeği konuşulmadan kabul edilen haklardan biri oldu. İşte bu derdi işverenin başına herhalde Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil açtı. 1917'den beri biz çalışanımıza yemek veririz.

İşçi yıllık izinle tanışıyor

— *Yıllık izin de sizin başlattığınız bir uygulama değil mi?*
— Onu da anlatayım. Ben Reutlingen'de Stoll fabrikasında staj görüyorum. Yeni makineler almıştım ve bu makineleri Türkiye'de çalıştıracak teknikerler, teknisyenler yoktu o zamanlar. Ayrıca makinelerin montajını ve demontajını da öğrenmek zorundaydım. Bunlar öyle küçük makineler değil, altı-yedi metrelik makineler. Makinelerin önce sökülüp Emiroğlu Han'ın dördüncü katına çıkartılması sonra da orada yeniden birleştirilmesi gerekiyor. İlk makinemiz Emiroğlu

Karl Essig (oturan) ile Karacalar, iş dışında da dostluk kurdu. (Essig, Elif, Kına, Hayrettin ve Sevim Karaca.)

Han'ın altına bir vinçle indirildiğinde monitör bir arkadaşımız vardı Karl Essig diye, onu bekledik. Karl geldikten sonra makineyi belki beş yüz parçaya ayırarak hanın dördüncü katına çıkardık. Makineyi tekrar birleştirip hazır hale getirdiğimizde sabah olmuştu.

— *Yıllık izin meselesi, Almanya'da öğrendiklerinizden galiba.*
— Evet. Şimdi sözünü ettiğim staj sırasında sürekli olarak benim yanımda olup, bana gerekli bilgileri veren bir kişi vardı. Bir gün gittim, o kişi yok. Nerede olduğunu sordum, yıllık izne çıktığını söylediler. Tamam olabilir, bana başka biri yardım etmeye başladı. Sonra o da ortadan kayboldu, çünkü o da izne çıkmış. İşte yıllık izin meselesini orada öğrendim. Nasıl anlatayım bunu? Hani kendini karşındakinin yerine koyderler ya bu da öyle bir şey. Fabrikada bir işçi bütün yıl boyunca çalışıyor. Yıl boyunca yaptığı bütün tatil, kurban bay-

ramı, ramazan bayramı bir de yılbaşı, ee, sonra... Zaten bayramlarda aile maile hep beraberler ve ziyaretlerle, misafirlerle geçiyor, tatil değil ki o. Tatil dinlenmek içindir. İşçi sabah gelip fabrikaya giriyor ve karşısında hiç durmadan dönen bir makine var sadece, başka bir şey yok. Akşam eve gidiyor, sabahleyin yine aynı iş. Yani bir monotonluk da var burada. Bunları düşününce, ben de işte o gün, onların yerine kendimi koydum ve yazlık bir iznin olması gerektiğine karar verdim. Sonra uygulamaya başladım. Memnun olanlar oldu, ama evden geri gelenler de oldu.

— *İzin yapmak istemediler mi?*
— Adam ya da kadın evde oturuyor, başka bir şey yapamıyor ki. İzninde fabrikaya gelenlere de bir şart koydum: "Tamam evde sıkılmış olabilirsin, ama burada çalışmayacaksın. İstiyorsan burada oturabilirsin" dedim. Çünkü alışmış, gelince çalışmaya başlıyordu. Sonra on beş güne çıkardım izinleri. Bana göre, fevkalade güzel bir iş yaptım yıllık izin uygulamasıyla. Çünkü taşradan gelip çalışanlar da vardı. Para biriktiriyor, geride kalanlara gönderiyor, ama kendi gidemiyor. İzinleri on beş güne çıkarmama herkes çok sevindi. Ve ben de sevindim, çünkü gelen adamın bakışları başka türlüydü. Hep diyorum ya, ben bir işadamı olamadım diye, işte bu yüzden. Ama benim başka türlü olmam da mümkün değildi. Yıllık izinlerin daha da uzaması lazım. O kişi şu anadan babadan doğmuş, ben, bu anadan babadan doğmuşum, benim şartlarım farklı, onunkiler farklı. Bunu eşitleyemem, mümkün değil, ama yapabileceğim bir şeyler varsa, bunu yapmalıyım.

Nedir bu alameti farika?

— *Bu arada hep merak etmişimdir, soyadınız Karaca'yken neden markanız "Çift Geyik" oldu?*
— Bizim bir katibimiz vardı, Sarı Mehmet diye. Onun da matbaacılık yapan bir tanıdığı vardı, bir gün babama, "Halil Ağabey, markanı seçtin mi" diyor. Yeni kanun çıktığını, artık

Hayrettin Karaca'nın, babasının hediye ettiği fotoğraf makinesiyle çektiği ilk fotoğraf: Emanetçi Mehmet Bey ve Halil Karaca (sağda).

markasız mal satamayacağımızı söylüyor. Babam yeni kanundan habersiz, "Ne markası, nasıl markasız satamazmışım, ben malımı sorunsuz satıyorum, markaya ihtiyacım yok" diyor. Sene 1934, Alameti Farika Kanunu yeni çıkmış o sırada. Babam belki de inanmıyor matbaacının söylediklerine. Muhtemelen aklından, matbaacının kendine iş çıkarmak için bu marka işini abarttığını bile düşünüyor olabilir o sırada. Matbaacı piyasadaki birçok üreticiden örnekler veriyor; şu şunu aldı, bu bunu aldı, biri "çift koyun" oldu, anlatıyor da anlatıyor. Sarı Mehmet de, matbaacının anlattıklarının doğru olduğunu ve eğer marka almazsak mal satamayacağımızı söylüyor. Babam sonunda ikna oluyor. Peki bizim alameti farikamız ne olacak? Matbaacı, "Seninki de Çift Geyik olsun" diyor. Babam da kabul ediyor ve 1934'te Alameti Farika Kanunu nedeniyle biz "Çift Geyik" markasını almış oluyoruz. O yıllarda biz Selanik fanilası yapıyoruz Bandırma'da. Bu fanila dirhemle satılıyor, ben de bunları tartıyorum. Tabii

artık marka dikmemiz lazım ürettiklerimize. O zamanlar markalar elle dikiliyordu giysilere; apayrı bir iş çıkmış oldu böylece ortaya. Bir süre sonra markaları dikmek için ayrı bir makine daha aldık da o şekilde kurtulduk o işten.

— Zaman içinde markanız "Çift Geyik"ten nasıl "Karaca"ya doğru değişti, genel kabul gören markaların tüketici zihninde değişmesi çok zordur çünkü?

— Biz kardeşler, şirket kurduktan sonra, babam marka olarak "Çift Geyik"i kullanmamıza onay verdi. Yıllar sonra örme sanayiinde birilerinin "Karaca" markasını tescil ettirmek için başvuruda bulunduğu haberini aldık ve doğal olarak da telaşlandık tabii. Hemen markamızı tescil ettirdik. Fakat aldığınız markanın meriyette kalabilmesi için o isimle üretim yapmanız gerekiyordu, biz de o sırada diğer üretimimiz yanında çorap da üretiyorduk... "Karaca" markasını ilk olarak çorapların üzerine koyduk. Ama zaman geçtikçe "Karaca" adı neredeyse tüm üretimimize yapıştı. Bir süre sonra "Karaca" adını "Çift Geyik" ile birlikte kullanmaya başladık. Amacımız zaman içinde "Çift Geyik"i kaldırmaktı. Bir etiket yaptık, önce "Çift Geyik" büyük, "Karaca" küçüktü. Aradan birkaç sene geçti, ikisi eşit hale geldi, bir süre daha geçti, bu sefer "Çift Geyik" küçüldü, "Karaca" büyüdü. Bir süre de böyle devam etti. Fakat "Çift Geyik"e kıyamadık, bizim için anlamı vardı, ondan sonra da "Çift Geyik Karaca" olarak kaldı markamız.

İş hayatına giriş

— 6,5 yaşınızdan itibaren babanızın kurduğu işin içinde olduğunuzu biliyorum ama, resmi olarak işe başlamanız ne zaman oldu?

— Dediğin gibi çok küçük yaşlardan itibaren hep imalathanedeki işlerin içinde oldum. İstanbul'da okula giderken de yine işlerle ilgileniyordum. Ama tabii okul bittikten sonra bütün vaktimi işe ayırdım. Önce bizim muhasebeyi yapan Şaban Kesebir diye bir muhasebecimiz vardı... İstanbul'da altı

ay onun yanında muhasebeyi de öğrendim. Zaten babamın işinde çalışıyordum dediğin gibi; babam bazı sorumlulukları devretmeye başlamıştı bana artık. Muhasebeyi de öğrendikten sonra artık daha büyük sorumluluklar üstlenmenin vakti gelmişti. İlk olarak Bandırma'daki faaliyetlerimizin yönetimini üstlendim. O günlerde, bilhassa 1942-43'te Bandırma'daki faaliyetlerimiz çok yoğundu. Çünkü Bandırma'da askeriyeye çorap, eldiven ve kar başlığı yapıyorduk.

— Babanızla işleri bölüştünüz yani.

— Hem Bandırma'da, hem de İstanbul'da üretim yapıyorduk. Bandırma'daki daha çok kaba işlerdi, ama tüm bu üretimi sürdürmekte çok zorlanıyorduk. Sadece makine ve yedek parça değil, hammadde bulmakta da çok zorlanıyorduk. Türkiye'nin yokluk yılları, cumhuriyet daha çok genç; dışarıda tüm dünyayı bir harp kasıp kavuruyordu. Bu şartlar içinde biz de Bandırma'da askeriyenin ihtiyaçlarını karşıla-

Bandırma'daki fabrikanın genişletilmesi çalışmaları sırasında çekilen bir fotoğraf. İşçilerle poz verenler arasında Haşim Bozkurt, Osman Özkaraca ve Hayrettin Karaca da var (ön sırada sağdan sola doğru).

maya çalışıyorduk. 1940'ı 1941'e bağlayan yılbaşı gecesi ben Bandırma'ya gittim ve orada işe başladım.

— İstanbul'dan sonra tekrar Bandırma'da yaşamaya başlamak nasıl geldi size?

— İstanbul'da okurken de zaten sürekli bir ayağım Bandırma'da idi. Ayrıca ben Bandırma'yı her zaman çok sevdim. O nedenle mutluydum. Ninemle beraber yaşamaya başladık. Ninemi sana anlatmıştım; çocukluğumuzdan itibaren bize çok sahip çıktı. Öğlen yemeklerini yedirir, fabrikada yün sandıkları içinde uyuturdu bizi. Her gün öğlenleyin bir saat uyku uyumak zorundaydık, ama ben uyumak istemezdim. Kendime göre, bir saati doldurma yolları bulmuştum. Ninem beni yatırdıktan sonra birden başlar altmışa kadar sayardım. Sonra bir kere daha, bir kere daha sayarak, kendime göre bir saati doldurur, hemen kalkar ninemin yanına giderdim. Oysa daha yatalı yarım saat bile olmamıştır; ninem hiç taviz vermez, yine yatırırdı beni. Anlatmıştım ya, ninemin duruşu fauldü.

— Evet otoriter olduğunu anlatmıştınız.

— Bir tek fiske yemedim, bir tek tehdit ya da azar işitmedim ninemden, yine de öyle bir duruşu vardı ki, her işi yaptırırdı. Ama Bandırma'ya işi yönetmek için geldiğimde ne oldu biliyor musun? Ninem, o delikanlıdan bir erkek yarattı. Evin erkeği olmuştum, artık. O, duruşu faul ninem, bir değişti ki anlatamam. İşte anlatmaya çalıştığım kültür biraz da bu! Çocukken seni avcunun içindeymiş gibi tutan, kaşı ile gözü ile hareketlerini kontrol eden ninen, zamanı geldiğine inandığında artık bir erkeğe muamele edilmesi gerektiği gibi muamele etmeye başlıyor sana. Mesela bir gün baktım ki, ninem artık yolda yürürken benim önüme geçmiyor. Çünkü her sabah birlikte işe gidip, her akşam birlikte işten dönüyorduk. Yürürken benden bir-iki adım arkada kalmaya başladığını fark edince, ben de onun koluna girerek yürüdüm. Bunlar hiç konuşulmadan olan şeylerdi. Bunlar nasıl anlatılır ki?

— Çok zor bir dönemde ve çok genç yaşta ciddi bir sorumluluk üstlenmişsiniz. Savaş dönemi iş hayatı nasıl işliyordu; özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında karaborsa ve savaş zenginlerinin çok yoğun biçimde faaliyet gösterdiği bir dönem. Sizin iş çevrenizde bunlar nasıl konuşuluyordu ya da yaşanıyordu?

— O dönemdeki karaborsayı yorumlayacak kadar detay bilgim yok, ama tabii, o dönemde azgın bir karaborsa vardı; hatta karaborsa ile mücadele yasası çıkmıştı. Bu kanun çıktıktan sonra babam işi yavaşlattı. Benim de en gözü kara zamanlarım; "Baba şunu yapalım" diyorum, "Hayır dur" diyor, "aç değiliz, açıkta değiliz!" Çünkü her şeyi faturalı alacaksın, faturalı satacaksın; Halil Efendi korkuyor. Faturalı satış yapan şirket sayısı çok azdı ve babam da faturasız herhangi bir şey almak istemiyordu. Sadece girdilerin faturasız alımı da değil, satışta da sorun vardı, çünkü kimse faturalı mal da satın almak istemiyordu. Böylece babam ticaretten kendini çekti. Ne kadar faturalı iplik bulursak ve ürettiklerimizi de ne kadar fatura ile satabileceksek, işin kapasitesini o kadar tuttu babam, hatta harp zamanında işi epey ufalttı. Burada iplik konusuna gelmek istiyorum. Üretimimizi sürdürebilmek için, Simav'daki bir iplik fabrikasını kiraladı babam. Onlar iplik üretimlerinin tamamını bize verecekler, biz de onunla kendi işimizi döndüreceğiz, anlaşma bu. Faturalı satış yaptıkları için de her şey yolunda gibi görünüyordu. Bir gün, bize vermeyi vaat ettikleri ipliğin bir kısmını başkalarına gönderdikleri yönünde bir haber aldık. Babam, "Simav'a gidip, bizim ipliklerin imalatını takip et, çıkanları da Bandırma'ya gönder" dedi.

— O yaştaki bir genç için epey büyük bir sorumluluk verilmiş size.

— Hem de nasıl! Ama sakın bugünkü şartları düşünme, o vakitler bavulunu alıp, uçağa atlayıp, ertesi gün işinin başında olamıyordun öyle; sene 1942. Uşak'a trenle geliyorum, oradan da Simav'a geçiyorum. Yatacak yer yok, sadece bir han var. Ranza gibi yerler var, oraya çıkıyorsun, altında sade-

ce bir hasır var, başını da bir ot mindere koyuyorsun. Herkes üzerindeki paltosu ile yatıyor. Temizlik hak getire. Minderin üzerine bir mendil seriyorsun biraz daha rahat etmek için. Gece handa yattım, sabah kalktım, ama bir tuhaflık var! Kaşınmaya başladım.

— *Bit mi varmış?*
— Yaşamayan kimse bilmez bitin ne olduğunu. Hemen doğru hamama gittim. İki su, üç su, dört su yıkandım; başımı kaç kere yıkadım hatırlamıyorum bile. Ama yıkanmakla bitmiyor ki, bitler giysilerime yerleşmiş. Onları teker teker itlaf ettim. Bu eziyetten sonra doğru fabrikaya gittim. Baktım bizim mallar üretiliyor, demek ki iş yolunda. Biraz rahatladım tabii, ama görevim sadece üretimi kontrol değildi, imalatı Bandırma'ya sevk etmem gerekiyordu. İş daha sürecek belli, bu arada hava da kararmaya başladı. Peki, nerede kalacağım? O hana gitmeyi aklımdan bile geçirmedim artık.

— *Peki, ne yaptınız?*
— Fabrikada, hararlar (çuval) vardı, içleri yün dolu, onların üzerinde yattım. Ama biliyor musun, hayatımın belki de en heyecanlı, en tatlı anlarını orada yaşadım.

— *Nasıl?*
— Akşamüzeri olur. Hayrettin'in konuşacağı, kafa dengi kimse yoktur. Hayrettin yalnızdır. Hayrettin fabrikanın önüne bir tabure atar, ufka bakar... Güneş batar... Ne kadar güzeldir o an, sanki saatler sürer; doyulmaz o güneşin batışına. Onu seyrederim, sonra fabrikanın olduğu yere doğru çıkan bayır bir yol vardır, çok uzaktan kağnı sesleri gelir. Sonra sesler gittikçe yaklaşır, yükselir, bayıra geldiğinde ise sanki bir inleme sesine dönüşür. Kağnıların hepsi birden sanki pastoral bir senfoniyi seslendirirler. Kendi içinde inanılmaz bir armoni vardır. Kim bestelemiş bu senfoniyi! Orada kaldığım bir haftada her akşam o kağnıların seslerini dinledim. Bir şey söyleyeyim mi sana, o akşamüzeri dinlediğim kağnı seslerini özlüyorum.

— Biraz depresif bir ortam gibi geldi bana, ama o yalnızlık içinde herhalde siz başka anlamlar çıkarmışsınız.

— Hiç arkadaş bulamadım demedim ki ben sana! Simav'da biriyle çok iyi arkadaş olduk! Sanırım o da beni tanıdı. Arkadaşım, ufacık bir horozdu. Ama öyle ufacık dediğime bakma, esaslı bir siyah horozdan bahsediyorum sana. O gerdandaki renkler, o kuyruktaki renkler, aman Allah'ım! Üzerine güneş vurduğunda, o renklerini görmeliydin. Çevresindeki tavuklara bir kabarması, bir horozlanması vardı ki, inanamazsın. Orada erkekliği görürsün, yaşarsın o horozla ve arkadaş olursun. Ve onu da çok özlerim. Bunca yıl sonra kimlerin seslerini özlüyorum biliyor musun? İneklerin seslerini, eşeğin içli sesini, atların kişnemesini, kuzuların sesini özlüyorum. Onlar olmasaydı, çok zordu benim için hayat orada.

— Simav sizin için epey zor geçmiş anladığım kadarıyla.

— Daha bitmedi, sırada malların Bandırma'ya sevkıyatı var. Biz askeriyeye mal ürettiğimiz için trende önceliğimiz var, ama kimsenin dinlediği yok. Tren için epey bir beklemem gerekti. Ama o kadar zaman yok. Askeriye ile sözleşmemiz var, zamanında malları yetiştirmemiz lazım. Bunun üzerine kamyon tuttum ve hararları üst üste üç-dört kat yüklettim. Üstlerini kapattık, iplerle bağladık ve artık yola çıkacağız. Şoför muavinine, malların üzerine oturmasını, yolda bir şey olursa, haber vermesini söyledim. "Ben çıkamam, tehlikeli" dedi. "Yahu çık! Bu ipler kopar mopar, bir şey olur, hiç değilse haberimiz olsun..." Nuh diyor, peygamber demiyor. Sonunda ben çıktım kamyonun üzerine ve yolculuk böylece başladı. Kamyon tepesinde yolculuk epey zor oldu. Nasıl bir rüzgar esiyor anlatamam; üşüyorum. Bir ara sis bastı. Kamyon da mucize eseri gidiyor gibi! Kamyon dediğime de bakma, motor zorlanıyor, lastikler yamalı... Bir ara bir sendeleme oldu, kendimi hararlarla beraber kamyondan aşağı yuvarlanırken buldum.

Fabrika inşaatı sırasında Karaca kardeşler birlikte: Muzaffer, Hayrettin, Fahrettin ve Nurettin.

— *Muavin haklıymış!..*

— Epey bir yuvarlandıktan sonra durabildim. Ayağa kalktım. Etrafı sis basmış, hiçbir şey göremiyorum, sadece uzaklaşan kamyonun sesini işitiyorum. Biraz dikkat kesilince aşağıdan gelen derenin sesini duydum. Çevremi şöyle bir yokladım, birlikte yuvarlandığım hararlardan birinin yanına düşmüşüm.

— *Peki kamyonda kimse sizin düştüğünüzü fark etmemiş mi?*

— Epey gittikten sonra fark ediyorlar düştüğümü. Neyse geri dönüp geldiler sonunda. Şimdi yuvarlanan hararların tekrar kamyona yüklenmesi lazım. Kancalar takıp hararları yukarı çektik, ama ne kadar zor bir iş biliyor musun? Onları arabaya yüklemek için üç kişi nasıl uğraştık, nasıl uğraştık. İş bittikten sonra ben yine kamyonun üzerine bindim, Uşak'a kadar geldim. İşte ben böyle ticaret yaptım!

— Bandırma'daki işin başına geçince hayatınızda neler değişti?
— Artık muhasebe de dahil her şey benim denetim ve sorumluluğumdaydı, ama yine de ben yedi buçuk lira haftalık belirlemiştim kendime. Bu paradan evin ihtiyacını karşılıyordum, ama yine de para artıyordu biliyor musun? Para arttığında ninem, "Ver oğlum bana" diyordu. Artan paradan kız kardeşim Muzaffer'e çeyiz yapıyordu. Aslında sadece işi de değil, ninemle oturduğumuz ev ve çevresini de kendime göre yeniden düzenledim. Evin bahçeye inen dört-beş metre uzunluğunda merdivenleri vardı. İlk başlarda sadece birkaç saksı çiçeğim vardı, tıpkı İstanbul'da oturduğumuz evlerin bahçeleri gibi oraya da el attım. Yeni saksılar almak istedim, ama o zamanki Bandırma'da saksı imalatı olmadığı için Karacabey'e sipariş vermem gerekiyordu. Bir sandık saksı sipariş ettim, yanlış hatırlamıyorsam altı yüz civarında saksı geldi. Bir sene sonra o saksıların tamamında çiçek vardı. Cennet gibi yapmıştım o bahçeyi. Bahçeyle uğraşırken, atım, ineğim, tavuklarım da olsun istedim. Yaklaşık yüz metrekarelik bir ahır yaptım sonra. Bir usta ve bir amele tutmuştum ama işin her aşamasına ben de katıldım.

Hangi hayvanları seversiniz?

— Hayvanları da bitkiler kadar seviyorsunuz, değil mi?
— Hem de nasıl... Bandırma'da, Sarıkız adını verdiğim bir inek aldım önce, sonra yavruları oldu. Bir gün de pazarda gezerken üzerinde dört ayrı renk olan bir inek gördüm ve aldım... Ona da Alaca adını verdim. Cılız bir inekti, ama bir yavrusu oldu ki, sorma. Yavruya Kaplan adını verdim, tam yirmi yedi kiloydu. Kaplan'ın doğumuna ben yardım ettim, ebeliğini yaptım yani. Doğum kadar büyük bir mucize var mıdır acaba; Kaplan doğar doğmaz annesi hemen kordonunu kopardı ve sonra ne oldu biliyor musun? Daha ayakta bile duramayan o minicik yavru, hemen annesinin memelerine yapıştı. Kaplan'ın yemini ben veriyor, tımarını ben yapıyordum; sadece gündüzleri çoban gelip inekleri alıyor, otlatmaya

götürüyordu. Atım, ineklerim, horozlarım... Bir cennet gibiydi Bandırma. Akşam olup da işten çıkıp ninemle eve doğru gelirken, bir bakarız, Mülkü Bey'in Hamamı dediğimiz yerde, Kaplan, horozlar ve tavuklar köşede bekliyor. Kaplan yaklaşır boynunu sana sürter, kendini sevdirir, biraz sevildikten sonra da kaçardı. Arkasından koşarım, ama aslında bu bir oyundur, çünkü biraz ileride durur ve yine onu sevmemi beklerdi. Çok garip bir şey.

— *Hayvanlar sevilip sevilmediklerini çok çabuk hissederler, hatta bu konuda insanlardan daha yetenekliler diye düşünüyorum.*

— Gerçekten öyle; her akşam yolda benim döneceğim saatte beklerlerdi. Asla geçmedikleri görünmez bir çizgi vardı sanki, o sınırı geçip kaçmazlardı bile. Kahvehaneye gitmediğim için pek arkadaşım olamadı Bandırma'da, ama hiç de eksiklik çekmedim, çünkü dediğim gibi benim arkadaşlarım zaten vardı. Bu arada, inekleri ben sağıyordum biliyor musun?

Hayrettin Karaca, Bandırma'da çalışmaya başladığında ilk işlerinden biri de, bir ahır yapmak olmuş.

Hayrettin Karaca, Sarıkız ve Alaca'yla birlikte.

— İşte bunu tahmin edemezdim!

— İnekleri sağardım; çıkan sütü kaynatır sonra da yoğurt yapmak üzere mayalardık. Yayık da döverdim üstelik. Tabii o kadar yoğurdu yiyemeyeceğimiz için, ayran yapar bakraçlara doldurur fabrikaya götürürdük. Yoğurt adının nereden geldiğini biliyor musun?

— Emin değilim, ama sanırım Orta Asya kökenli değil mi?

— Ali Elibay diye bir arkadaşım vardı, Kazan Türklerinden. Cihan Harbi sırasında Ruslara karşı savaşıyor, harp sonrası kaçıp Almanya'ya iltica ediyorlar. Sonra Türkiye'ye gelmeleri büyük bir macera oluyor. Eşi Nefise Hanım doktor, ama diploması olmadığı için burada hastabakıcılık yapıyordu. Sonra Amerika'ya hicret ettiler, ama münasebatımız mektuplarla da olsa devam etti, tabii arada görüştük de. Bu arada oğulları Refik, şimdi Amerika'da çok başarılı bir işadamı. Ali Elibay, Türkiye'ye geldikten sonra Eskişehir'de Şeker Fabrikası'nda bir iş buluyor. Kendisi zoolog. Kızlarım Elif ve Kına'nın müzik eğitimleri sırasında tanıştık Elibay Ailesi ile. Ali Elibay anlattı bana yoğurdun tarihçesini: Yoğurt Orta Asya'da bi-

zim kavmimiz tarafından icat edilmiş. Göçebe oldukları için yoğurdu tulumlarda muhafaza ediyorlarmış. Ama yoğurt durdukça ekşidiği için buna bir çözüm getirmeleri gerekmiş. Sonra, ekşiyen yoğurdun havayla temas ettiğinde tatlılaştığını fark etmişler ve çırparak yoğurdu tatlandırmaya başlamışlar. Yoğurt sözü de işte buradan, yoğurmaktan geliyormuş.

— *Bunu hiç bilmiyordum!*
— Bilmezsin tabii, Ali Elibay olmasaydı ben de bilemezdim. Ali Elibay, örf ve âdet bakımından da hâlâ Kazanlıydı. Konuşmasında hâlâ Kazan Türkçesi ağırlıklıydı, çok hoşuma gidiyordu onu dinlemek. Ters anlaşılmasın benim milliyetçiliğim, ırkçı bir milliyetçilik değil, ama bu Kazan Türkçesine bayılıyordum. Biz Kırımlıların şivesi daha koyudur. Bizim evde hiçbir zaman Tatarca konuşulmadı. Sadece ninem bana *bebiğim* ya da *balam* derdi. Ben Tatarcayı Bandırma'ya dönüp, işin başına geçtikten sonra öğrendim. Masamın üzerinde *Tataristan* dergisini görünce merak ettiğini anladım. Dediğim gibi bizim ailede Tatarca konuşan kimse yoktu, hatta Tatarların hangi kolundan olduğumu bile bilmiyorum. Ama bir gün Kırım'ı görmek için gitmek istiyorum. Bandırma'ya geldikten sonra bizim hararları tamir eden yaşlı bir kadın olan Tenzile Abla'dan Tatarca öğrendim... Öğrendim dedimse, öyle mükemmel bir Tatarca değil tabii; karşımdakinin konuşmasını anlıyorum, biraz da cevap veriyorum. Bir süredir Eskişehir'de Tatarların düzenlediği tepreşlere katılmaya başladım.

— *Tepreş nedir?*
— Tatarların bayramı. Hatta bir keresinde kızım Kına ile arkadaşı İtalyan Manuela'yı da götürdüm. Onlara haber vermeden, Eskişehir'deki Kız Sanat Enstitüsü'ne ikisinin ölçüsüne göre geleneksel kıyafetleri hazırlamaları için sipariş verdim. Kadifeden yapılan, her tarafı işli bir elbise bu. Elbiselerin olduğu paketleri yataklarının üzerine koydum. İkisi de çok şaşırdı tabii. Otelden çıkıp arabayla, tepreşin yapıldığı yere gittik. Ancak arabaları alana almıyorlardı, beni de tanı-

Kına Karaca ile arkadaşı Manuela, Eskişehir'de düzenlenen tepreş törenlerinde.

mıyorlar orada; ne arabayla geçmemize, ne de oraya park etmemize izin vermediler. Sonra görevli Kına ile Manuela'yı gördü ve, "Aaaa, siz artist misiniz" dedi. Tabii bu fırsatı yakalayınca ben de hemen kullandım. Bizimkilerin üzerindeki gibi otantik kıyafetlerden kimsede de yok, herkes şaşkın şaşkın bakıyor. Kendimizden son derece emin, tribündeki yerimizi aldık. Yanımızda da eski bir milletvekili var, arada Manuela'ya Türkçe bir şeyler soruyor, Manuela hiç sesini çıkartmıyor. Suskun bir Tatar kızı!

— *İtalya dolaylarından bir Tatar diyelim isterseniz...*
— Sonra konuşmalar başladı, beni de davet ettiler, ben konuşmamı yaptım. Sonra sunucu, "Şimdi iki Tatar arkadaşımız var burada, onları da konuşmaya davet ediyoruz..." dedi. Bizim Kına ile Manuela'yı çağırıyorlar.

— *Peki bu durumu nasıl hallettiniz?*
— Kına bir şeyler söyledi, ama Manuela ağzını bile açmadı. Biz de kimseye, onun İtalyan olduğunu söylemedik. Konuş-

ma faslından sonra bu sefer de yemek yarışması başladı. Bizi jüriye seçmezler mi! Kına, ben, Manuela ekibin yanına gittik. Yirminin üzerinde yemek çeşidi vardı. Hepsini tatmak zorunda kaldık.

Tabii jüri değerlendirmesinde Manuela'ya da soru soruyorlar, orada daha da güç duruma düştü zavallı kız. Ancak otele dönüp elbisesini değiştirince kurtuldu Tatar rolünden. O gün Tatarcam işe yaradı.

— *Tekrar yarım bıraktığımız konuya dönmek istiyorum. Yeniden hayvan beslemeyi düşünmüyor musunuz?*
— Şu anda zaten milyarlarca hayvanım var burada benim! Göremiyorsun, ama şu elime aldığım toprağın bir gramında türleri değişik olmak üzere altı yüz milyon bakteri var. Buna bir de dört yüz bin mikroorganizmayı kat bakalım, hayvan besliyor muyum, beslemiyor muyum! Bir desimetreküp toprakta bir milyar beş yüz elli milyon tek hücreli *protezea*, elli bin civarında *nematot*, yine elli beş bine yakın çok hücreli *metezoa*, yani hayvancıklar var. "Amma da yaptın Hayrettin, şimdi bu saydıkların da hayvan mı yani! Ben yalnızca köpekleri, kedileri severim, onlara mama alırım, onları beslerim! Gerçi onlara aldığım mamalarla dünyadaki bütün açlar doyarmış, ama ne yapayım, ben sadece kedileri ve köpekleri severim! Sokakta köpekleri öldürürlerse kıyameti koparırım, ama o toprağın içindeki hayvanlar öldürülürse çok da aldırmam! Gözden ırak, gönülden de ırak dememişler mi; görmediğim şeyi nasıl sevebilirim ki?" Zaten önemli olan insanoğlunun rahatı ve mutluluğu!

— *Tepki duyduğunuz daha çok hayvan sevgisiyle birlikte gelen tüketim kalıpları sanırım!*
— Tam olarak söylediğin gibi olmasa da evet, o dayatılan tüketim kalıpları beni çok rahatsız ediyor. Buna ek olarak, sanırım hayvan sevgisi altında başka nedenlerin de yattığını düşünmem nedeniyle böyle bir tepki duyuyorum. İntibaım o ki, insanların hayvanlara karşı duydukları sevgi içinde biraz ira-

de zafiyeti de var; insana söz geçiremeyen, hayvana söz geçirebiliyor çünkü. Çocuğuna bile söz geçiremezken, köpeğe otur diyorsun oturuyor, kalk diyorsun kalkıyor. Bu yorumum belki ters anlaşılabilir, ama bunları söylerken hayvan sevgisinin ne kadar kutsal olduğunu, bu ilişkinin insana nasıl huzur verdiğini en iyi bilen insanlardan biriyim. Dediğim gibi benim de hayvanlarım, horozlarım, ineklerim, atlarım, köpeğim vardı; ama bir taraftan da şu soruyu aklımızdan çıkarmamalıyız: Bu dünya üzerinde yaşıyorsam ve bu kadar aç insan varsa, önceliği nereye vermem lazım? Okuduğum kaynaklardan öğrendiğime göre, yalnız köpek mamaları için bir yılda harcanan para bile dünya üzerinde aç insan kalmaması için yeterli kaynak sağlıyormuş. Sadece bu da değil, kedi köpek mamalarının ambalajları da bir başka sorun; bu ambalajlarla doğanın ne kadar tahrip edildiği ve kirletildiğini biliyor muyuz? Hayvan sevgisini yalnız böyle zaptımıza aldıklarımızla sınırlamayalım. Gelin önce şu toprağın içindeki hayvanlara sahip çıkalım, çünkü onlar yoksa köpekler de yok, kediler de yok, ben de yokum, sen de yoksun. Onun için de, floraya sahip çıktığımız gibi, faunaya da sahip çıkalım derim.

İlk aşk ve ilk evlilik

— İlk eşiniz Türkan Hanım'la nasıl tanıştınız ve evlenmeye karar verdiniz?

— O, gerçek bir aşk hikayesi. Ama bu, ben Bandırma'ya döndükten sonra başlayan bir macera değil. Bunu anlatmak için 13 yaşıma geri dönmem lazım. Sana anlattığım yaz tatillerimiz vardı ya, işte o tatillerden birinde de Manyas'a gitmiştim. Haşim Bozkurt vardı, belediye başkanı, onları ziyarete giderdim. Oraya gittiğimde de kendimi çok mutlu hissederdim. O civardakiler ne yaparsa ben de katılırdım; mesela derede buğday yıkıyordum, tütün dizerlerdi, kurutmak için, ona da katılırdım. Şimdi gelelim aşk hikayesine. Sabahleyin çok erken kalkıyor, üzümleri topluyor, pazara götürüyorduk. Kentlilerin işe gitmek için hazırlandığı saat-

lerde biz işimizi bitirmiş, eve dönüyor oluyorduk. Benim kaldığım evin yanında da bir başka ev var, ikisinin arasında da bir çayır. Sabah ben işimi bitirmiş bayırdan yukarı çıkarken, baktım bir kız da yukarıya doğru çıkıyor. Herhalde o da diğer eve doğru gidiyordu. Ben, kızı izliyorum. Kız da döndü bana baktı, aramızda en fazla on beş metre vardı. Sonra o yoluna gitti, ben de kendi yoluma. Yaşım daha 13. İşte hepsi bu kadar!

— *İlk görüşte aşk diye, buna denir!..*

— O an vuruldum! Eve geldim ve bunu Haşim Amca'nın kızı Nefise Abla'ya anlattım. Gördüğüm kızın adı Türkan'mış. Artık gözüm hep o evdeydi. Arada on beş metre var. Bakıyorum birisi perdenin arkasında, perde açılıyor, sonra beni görünce kapanıyor. Belli utanıyor. İşte böyle başladı. Bunu anlatmak için tek kelime "vuruldum!"dur herhalde. Aramızda bundan başka bir şey olmadı.

Hayrettin Karaca, Türkan Hanım'a ilk görüşte âşık oluyor.

— 13 yaşından 19 yaşınıza kadar sadece yaz aylarında bakışarak mı geçti yani bu süre?

— Bunun nasıl bir şey olduğunu ben sana nasıl anlatayım ki? O yaz aylarından sonra Manyas başka bir anlam kazandı benim için. Sadece bakışıyoruz. Arada bir çıkıyor dışarı, ben de çıkıyorum. Uzaktan bakışıyoruz. Bir yaz, Nefise Abla, "Mısır kıracağız" dedi. Mısır kuruduktan sonra, ovalarsın, bir keski ile aşağıya doğru vurursun, mısırlar koçandan taneler halinde ayrılır. Bu iş de imece usulü yapılır. Nefise Abla yüzünde muzip bir gülümseme, "Hayrettin, imeceye Türkan'ı da çağırayım mı" dedi. Hayrettin donup kaldı!

— Yüreğiniz hopladı...

— Bir taraftan içim kıpır kıpır oldu, bir taraftan da eyvah dedim! Evet demeye utanıyorum. Böyle duyguları yaşayanlar var mı hâlâ acaba? Öyleydi, ama o vakitler. Bir kıza mektup yazdın mı, aman Allah'ım, çok fena bir şey yapmışsındır. Ailen seni reddeder. Hele kızlarla konuşmak ne demek, olur mu öyle şey? Fena bir şey bu. Hele kız, bir erkek ile konuşuyorsa, o kız...

— Bitti o!

— Yandı! Yandı, artık o kız. Kötü yola düşmekten beter... Nefise Abla'ya bir şey diyemedim tabii, ama o anladı ve çağıracağını söyleyip gitti. Türkan geldi, öyle bir denk geldi ki, tam karşılıklı oturduk. Ben ona baktığımda o gözlerini indiriyor, o baktığında da ben. Nasıl bir his, ne kadar acayip bir şey bu! Bakıyorsan bak işte, ama hayır! Utanıyorsun, sıkılıyorsun. İlk görüşte de fark etmiştim, ama o imece gecesi daha da yakından görünce bir kez daha vuruldum; dünya güzeli bir kız, hele o gözleri... Aman Allah'ım! Yemyeşil, çok, ama çok manalı gözleri vardı; anlatılacak gibi bir şey değil. Bu iş böyle devam etti. Ama sesini hiç işitmedim. O günden sonra ben başladım bağda şarkı söylemeye: "*Yeşil gözlerini ufkuma ser ki / Bahar geldi diye türkü söyliyem / Turnalar uçun yarimi seçin...*" Bağıra bağıra söylüyorum böyle. Kime

söylüyorum? Havaya değil elbette; anla işte! Ben ilanı aşk ediyorum. İşte yıllar böyle geçti ve ben 19 yaşımda Bandırma'ya geri döndüm. Bir gün, bir haber geldi, "Baban seni evlendirmek istiyor" dendi. Ninem de aynı fikirde, o da, "Artık büyüdün. Evlenmen lazım" diyor. Bana başladılar kız getirip göstermeye. Bir an önce başımı bağlamak istiyorlar.

— *Eyvah*!

— İşte Karacabey'den bir tanıdığımızın kızı geldi. Güzel bir kız. Yani itiraz edilecek bir şeyi yok. Ama benim aklımda sadece Türkan var. Var, ama söyleyemiyorum. Oysa ne olacak, söylesene be çocuk! Sonra Çakır Hakkı'nın kızı Lütfiye'yi gösterdiler. Hakikaten güzel bir kız; karakaşlı, kara gözlü. Beni aldı bir düşünce, tamam ben Türkan'ı istiyorum, ama bakalım o da beni bu kadar yıldan sonra istiyor mu; belki de bu arada evlenmişti, onu da bilmiyorum. Bu arada Nefise Abla ve Haşim Bozkurt da bizim fabrikada çalışmaya başlamışlardı. Kendimi topladım ve Nefise Abla'ya durumu açtım. Ama Türkan artık Manyas'ta değilmiş. Türkan'ın babası doktordu, harp nedeniyle İstanbul'da Şile'ye doğru bir yerde alay doktoru olarak görevlendirilmiş. Türkan'a haber vermenin tek yolu mektup yazmak, ama bu sürede onun hâlâ bekar olup olmadığını, daha da önemlisi benimle evlenmek isteyip istemediğini bilmiyordum. Sonunda Haşim Amca'ya rica ettik. Ben bir mektup yazdım Türkan'a, "Benimle evlenmek ister misiniz" diye. Bırak bunu söylemeyi, yazarken bile elim titriyordu. Haşim Amca, aldı mektubu, Türkan'ın babası İbrahim Bey'e gitti. Haşim Amca, beni anlatıyor, güvenilir biri olduğumu ve kendisi de münasip görürse kızına talip olduğumu söylüyor. İbrahim Bey, münasip gördüğünü söylüyor, Türkan da kabul etmiş olmalı ki, evlilik işi böylece ciddiye bindi. Ama ben düğün yapmadan evlendim.

— *Neden?*

— Babam ile annem ayrı yaşıyorlardı. Babamı çağırsam annem olmayacak, annemi çağırsam babam olmayacak. İkisi

Türkan ve Hayrettin Karaca Bandırma'da sade bir törenle evlenmişler.

de olmadığına göre, düğün yapmanın bir manası olmayacaktı. Bırak bunları, asıl heyecanlı tarafı ne oldu bu evliliğin biliyor musun?.. Ben Türkan'ın ilk kez sesini işittim böylece.

— O vakte kadar hâlâ duymamış mıydınız?

— Evet! Romantik mi, platonik mi ne dersen de, ama işte böyle bir ilk evliliğim oldu. Sevgiyi, aşkı tattım ben. O heyecan yeter. Tabii ki beraber olmanın hazzı başka, ama çocuklukta duyduğun o heyecan, o titreşim, o duygular bambaşka.

Ampul bulamayınca evi değiştirdik

— İlk aşk ve evlilikten sonra şimdi tekrar 1942 yılı itibariyle işinize dönelim isterseniz. Askeriyeye iş yaptığınızı ve bunda da zorlandığınızı söylemiştiniz. Reddetme şansınız yok muydu işi?

Karaca çifti Uşak'ta zor günler geçirirken, Atay Karaca doğuyor.

— Bunu anlayabilmen için o günün şartlarını biraz daha anlatmam gerekiyor galiba. Askeriye işlerini, ihaleyle veriyorlar, ama nasıl ihale yapılıyor biliyor musun? Levazımcı Sabri Paşa, babamı çağırıyor, daha doğrusu neredeyse zorla alıp babamı paşaya götürüyorlar. Sonrasında ben de görüşmüştüm Sabri Paşa ile, kendisini tanıyorum. Sabri Paşa, "Halil, bu ihaleye gireceksin ve alacaksın" diyor. Babam, "Paşam, belki ücretsiz de yaparım bunu, ama bana iplik bulun, ipliği bulursanız, tamam girerim" diyor. Ama paşa kesin kararlı, "Hayır! Gireceksin, ipliği de bulacaksın..." diyor.

— *Pek seçme şansı kalmamış babanızın.*

— Evet, o günün şartlarında yapılması zorunlu işlerden bunlar. Askeriyenin siparişlerini karşılayabilmek için babam, Uşak'ta iplik üreten Bacakoğlu Fabrikası'nı kiraladı ve daha yeni evlendiğim halde de Uşak'a gitme durumunda kaldım. Üretimimizi sürdürmek için, iplik de üretmek zorundaydık. Uşak faslı gerçekten ayrı bir macera. Türkan o sırada Atay'a hamile idi. O durumda, hani neredeyse aç kaldık Uşak'ta, ekmek alamadık ve bir ay kestane yedik.

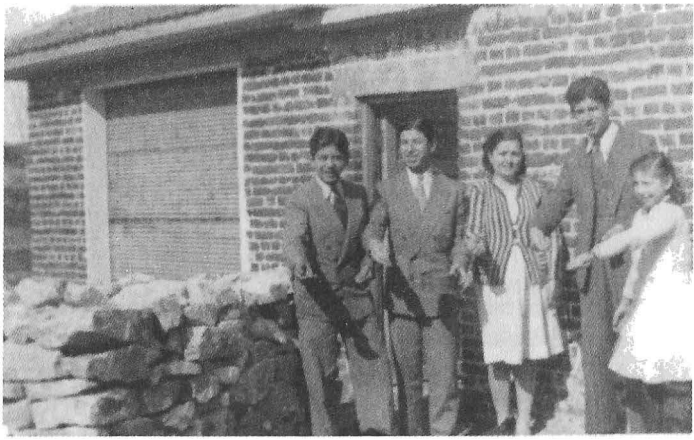
— Parasızlık nedeniyle değildi herhalde bu?

— Tabii ki değil. Harp zamanı. Paramız vardı, ama o parayla bir şey bulup da satın alman mümkün değildi. Uşak'ta Türkan ile "Fes Padişahın Evi" diye ahşap bir ev vardı, orayı tuttuk. Öyle dört başı mamur bir ev sanma orayı, kapıdan giriyorsun, doğrudan ikinci kata çıkıyorsun, alt katta oturulmuyordu. Evde su yoktu mesela, dışarıdan taşımak gerekiyordu. Rahmetli anacığımı da Uşak'a getirdim; o da bize yardımcı oluyordu. Bir süre sonra o evden taşınmamız gerekti, ama sebebini eminim tahmin edemezsin. Evdeki ampuller geçti ve biz gaz lambasıyla oturmak zorunda kaldık bir süre. Paran var, ama ampul yok! Harp zamanı böyle en ufak ihtiyacı bile karşılamak mümkün olmuyordu. Fabrikanın sahibi Cemalettin Bacakoğlu'ndan bir ampul istedim, başka çare yok. "Fabrikayı kiralamış olabilirsin, ama ampuller fabrikanın malıdır, onları veremem!" dedi. Bugün kimse inanabilir mi buna, basit bir ampulden bahsediyoruz hepi topu. İlk oğlum Atay, işte o evde doğdu. Dediğim gibi evin şartları da iyi değildi, ama buna bir de ampul sorunu eklenince o evden, ampulü olan başka bir eve taşındık. Daha mazbuttu, ama şartlar her yerde üç aşağı beş yukarı aynıydı. Uşak'taki en ciddi sorunlarımızdan biri de ekmek meselesi oldu.

— Tabii savaş dönemi boyunca, bu tür temel gıdalar karne ile dağıtılıyordu değil mi?

— Evet. O vakitler pek çok tüketim malı gibi ekmek de karneye bağlıydı.

Bizim karnemiz vardı, ama Uşak'ta geçerli değildi. Ekmek alabilmek için, ikametgahımızı İstanbul'dan Uşak'a naklettirmemiz gerekti. Muhasebeci Ali Ağabey'in arkadaşı Memduh Halıcı bizim ekmeğimizin olmadığını fark etti ve bize kendi ekmeklerinden vermeye başladılar. O bir ay boyunca kestaneyi ekmek niyetine yedik. Aşağı yukarı bir ay sonra ekmek alabildik. Aldığım ekmek de kapkara bir ekmek. Sonra anladık ki, ekmek karne ile, ama kişi isterse un alıp, evinde ekmek yapabiliyormuş. Neyse sonunda ikametgahımız Uşak'a nakloldu da ekmek alabildik. Harp zamanının koşulları işte böyleydi.

Karaca kardeşler, aileye yeni katılan Türkan Hanım'la birlikte.

İlk aşk ve hüzünlü son

— İlk eşiniz Türkan Hanım'ın tüberküloz olduğu nasıl fark edildi, neler yaşadınız o süreçte?

— Olay Uşak'ta başlıyor. Biz Türkan'la Uşak'ta on dokuz ay kaldık. Uşak'ın o günkü şartlarını sana anlattım, ekmeğin vesikayla satıldığı günlerdi. Herkes muhtaçtı, ancak kendi evinde fazlaysa, bir başkasına yardım edebiliyordun. Türkan'ın neden verem olduğunu tam bilemiyoruz... Uşak'taki hava koşulları, hamile olması, her şey etkilemiş olabilir onu, ayrıca o vakitler çok yaygındı bu hastalık. Ama verem olduğuna dair hiçbir işaret yoktu evlendiğimizde. Sapasağlam, neşesi yerinde, şakrak, her manada güçlü kuvvetli birisiydi. Türkan'ın hasta olduğunu çok sonra fark ettik. Epey kilo kaybetti, siması değişti neredeyse. Uşak'tan babama mektup yazıp, vaziyetimizi anlattım ve Türkan'ın tedaviye ihtiyacı olduğunu, Uşak'ta kalamayacağını bildirdim. Babam geldi, durumumuzu gördü. Sonra Türkan'ın babasına şöyle demiş: "Birini ayakta, birini yatakta hasta buldum."

— *Siz de mi hastaydınız?*
— Evet, o vakit ben de zatülcenp teşhisiyle yataktaydım. O şekilde İstanbul'a geldik. Tabii gelince teşhis kondu, tedavi başladı. Türkan Yakacık'taki sanatoryumda iki ay kaldı. O iki aylık tedaviden sonra Türkan biraz kendine geldi, iyileşti inancı içindeydik. Kendini toparladı, o eski şakraklığı, neşesi geldi. Bu sürede tebdili hava, verem için şifa olarak bilindiği için hep Anadolu yakasında ikamet ettik.

— *Aileler bu konuda nasıl davrandı?*
— Ailem, Türkan'ın verem olduğu ortaya çıkınca benle beraber yaşamasının mahzurları olacağını düşünerek, Türkan'ı babasının yanına Manyas'a göndermeye karar verdi. Ben ara ara gidip geliyordum. Türkan'ın babası da veremle savaş doktoru idi, ne tuhaf tesadüf değil mi? Sonra babası artık böyle bir tehlike kalmadığını söyledi ve onun öneri-

Türkan Hanım bir yandan dünyaya yeni getirdiği bebeği Atay'ın mutluluğunu yaşarken, bir yandan da tüberkülozla savaşıyordu.

siyle İstanbul'da yaşamamız ailece kabul edildi. Düşünebiliyor musun, koskoca adamsın, çoluğun çocuğun var, yine de aile karar veriyor senin yaşantına. Yoksa ben nasıl Türkan'ı terk ederim?.. Şimdi düşünüyorum da, bir itirazım olabilirdi bu karara, ama ben de bu kurallara uyanlardan biriydim.

— *Toplam kaç yıl evli kaldınız Türkan Hanım'la?*
— Dört buçuk yıl. Çok kısa bir süre, ama ne yapayım kaderim buymuş. Her şeye razı oluyorsun o açıdan. Kadere isyanın hiçbir faydası yok, isyanın verdiği zararı da sen çekiyorsun.

— *Siz askerdeyken Türkan Hanım vefat etti değil mi?*
— Evet, Türkan vefat ettiğinde, yedeksubay okulunda eğitim görüyordum. O sıralar benim askere gitmem bir zorunluluk haline gelmişti. O âna kadar yeterince ertelemiş, son uzatmamı da kullanmıştım. Ama hastalığının geçmediğini, Türkan'ın bana ihtiyacı olduğunu bilseydim, ne yapar eder, onunla biraz daha kalabilmek için bir imkan arar bulurdum. Çok kısa izin verdiler, ancak cenazeye yetişebildim, akşam da geri döndüm. Tabii benim için bir şok oldu. Türkan'ı kaybetmenin yanında bir de çocuğum yalnız kalmıştı, onu düşünüyordum. Büyük aşktı bizimki, saf, çocuk gibi tertemiz bir aşktı... Türkan'la birlikte bütün bu duyguları kaybetmiştim. Çok ağır bir darbeydi. Çocukken, ben de tüm çocuklar gibi kabristanların yanından korkuyla geçerdim. Otuzlu yaşlarımda ölmekten korktuğum için belki de, tedirgin olurdum oralardan. Ama yıllar geçip de yaşlandıkça, oraya isteyerek gitmeye başlıyorsun; huzur buluyorsun. Galiba insan dersler çıkarıyor yaşadıklarından. Türkan'ın ölümünden sonra benim için her şey değişti. Türkan'dan sonra pek evlenmek istemedim. 27 Aralık 1942'de doğmuştu Atay ve Türkan öldüğünde daha 3 yaşındaydı. Babamla birlikte çalışmaya devam ediyordum, ama başka bir dünya başlamıştı artık o vakit. Daha 20 yaşındayken baba olmuş-

tum. Biliyor musun, insan o vakitler ne olduğunu anlayamıyor, şaka gibi geliyor pek çok şey insana; çocuğun oluvermiş, ama daha kendin çocuksun. Tekrar baba olduğumda 30 yaşındaydım artık. O zaman aradaki farkı anlıyorsun, her şey başka türlü oluyor.

— *Tek başına çocuk büyütmek zor muydu?*
— Tek başıma büyüttüğüm söylenemez. Babamın hanımı, üvey annemiz vardı, bir de bir bakıcı tutuldu; onlar ilgileniyorlardı. Ben Türkan'ı 1944'te kaybettim, 1949'da da yeniden evlendim, beş sene sonra. İkinci eşim Sevim de oğlum Atay'a sahip çıktı bir süre, sonra, kızlarımız olunca, işler değişti. Atay'ı yanımızda istemedi, beraber olamadı. Oğlumu o şartlar içinde bırakmam doğru olmazdı. Oturduğumuz eve çok yakın bir ev tuttum ve orada rahmetli anacığım büyüttü Atay'ı. Yakında ev tutarak Atay'ı sık sık görmeyi planlamıştım. Ama hiç kolay olmadı bu süreç.

— *Tahmin ederim.*
— Çocuğuna verdiğin emek, değer var... Çocuğunu her gün her saat göremiyorsun; annene gideceksin, annende göreceksin. Tabii çocuk ne düşünür, bilemezsin. Onun da kendince bir değerlendirmesi vardır, fakat zaman geldi Atay, Sevim'e o kadar büyük sürprizler yaptı ki, o kadar büyük iyilik yaptı, ona öyle destek verdi ki inanamazsın, olağanüstüydü. Sevim sonradan çok sevdi Atay'ı, kendi öz oğlu kadar sevdi. Atay'ın da tıpkı annesi gibi sosyal yönleri çok kuvvetliydi. Herkes memnundu Atay'dan, bütün aileye yardım etti. Bütün kardeş çocuklarına, benim kardeşlerimin çocuklarına iş verdi, fabrikalar kurdu, hepsini sanki bir baba gibi himayesine aldı. Kendi babalarından çok Atay'dan sevgi ve ilgi gördüler. Böyle bir çocuktu. Yaptıklarına bakıp, bonkörlük, diyebilirsin, ama Atay'ınki başka bir şeydi; galiba daha çok sorumluluk hissiydi onunki. Çevresindekileri yoksun görmek onu rahatsız ediyordu.

Hayrettin Karaca (alt sırada sağdan üçüncü), İzmir Gaziemir'de hazırlık kıtasında.

Sorumluluk sahibi asker

— Askerliğinizi nerede yaptınız?
— Hazırlık kıtasında İzmir, Gaziemir'deydim. Hava nasıl sıcak anlatamam, iki aylık eğitim süresinde çadırlarda yattık. Havalar biraz soğuyunca bizi koğuşlara aldılar. Hazırlık kıtasında eğitim bitti, 30 Ağustos'ta törene katılacağız. Hava hâlâ çok sıcaktı, ama yine de bize kışlık elbiseleri dağıttılar. Mübalağa etmeyeyim, ama elbiselerin yakasındaki kiri neredeyse parmağınla sıyırabiliyordun, o kadar kötü durumdaydılar. Biz merasime katılmak istemiyoruz, ama ne yapacağız?

— "Biz" diye bahsettiğiniz kim?
— Sami Alemdar diye bir arkadaşım vardı, onunla ikimiz kaçtık. Boğaziçi Lisesi'nden de arkadaşımdı Sami. İkimizin de İzmir'de kalabileceğimiz yerimiz vardı. Üzerimizde yazlık elbiseler, dağları bayırları aşarak Gaziemir'den Basmahane'ye geldik. Mübalağa ettiğimi sanma, gerçekten dağları bayırları aşarak geldik. Yolda topladığımız kocayemişleri yedik. Bu ya-

bani bitkilerin özelliği yiyeni ishal etmeleridir. Basmahane'ye geldiğimizde, babamın dördüncü hanımı Bedriye Abla'nın annesinin evine gittik. Zaten izinli çıktığımda oraya gidiyor, sivil elbiselerimi giyiyor, sonra da dolaşıyordum. Kışlık elbiselerimi oraya bıraktım, iade etsinler diye. Ne de olsa bütün o giysiler üzerimize zimmetliydi. Sami ile kararlaştırdık, trenle İstanbul'a geleceğiz. Gara gittik biletimizi aldık, ama o ne? Bizim merasim birliği orada tören yürüyüşü yapmıyor mu? Hemen Sami ile saklandık. Ama saklanacağız derken bu arada treni de kaçırdık. Neyse, bir ara bir cesaret, arkalarından dolaştık ve görünmeden uzaklaştık oradan. Ohh, rahatladım!

— *Sonra ne yaptınız?*
— Üç gün İstanbul'da kaldıktan sonra askere döndük. Bu üç günde ne yaptığımı soracak olursan, oğlum Atay'ı ve karım Türkan'ı görmeye gittim. Askerdeyken aklım sürekli onlardaydı. İyi ki, kaçıp İstanbul'a gitmişim, çünkü Türkan'ı son görüşümmüş o benim. Sonra ben ve Sami, yine trenle Ankara'ya geldik. Geç geldiğimiz için ceza verdiler bize. Sonuçta ben piyade, o da tankçı sınıfına ayrıldık.

— *Temel eğitimden sonra kura çekip mi Ankara'ya gittiniz?*
— Ankara'daki yedeksubay stajıydı. Lise mezunları iki aylık temel eğitimden sonra, yedeksubay okuluna gidiyordu. Sadun Aren de süvari bölüğündeydi o vakitler. Askerliği beraber yapmadık, birbirimizi çok seyrek görüyorduk okul disiplini icabı. Ama bir süre aynı evde kaldık. Bunları sonra anlatırım, önce tabya dersinden bahsedeyim.

— *Askerlikle pek alakam yok benim, ama tabii, buyrun.*
— Anlatmıştım, eğitim hayatımda, başarılı bir öğrenci olamadım. Orta, ortanın altında öyle gezip durdum, ama bir yerde, o da yedeksubay okulunda piyade birincisi oldum. Tam nottan sadece bir puan eksikti notum. O da yanaşık düzen taliminde "çök" diyorlar, ama ben çökemiyorum, çünkü sol bacağım kilitleniyor. Soyadı Cuburi diye bir üstteğmeni-

miz vardı, tabii askerlikte, gidip öyle derdini anlatamıyorsun. Bu nedenle notunu kıracağını da bilemiyorsun; on yerine dokuz vermiş. Ankara'da eğitim için bizi Balgat sırtlarına çıkarıyorlardı. O günlerde oralarda tek bir dikili ağaç yoktu. Çamurdan postallarımız neredeyse beş kilo geliyordu. Bir gün tabya dersine gelen albay bize bir görev verdi: Düşman kuvvetler şu kadar, dost kuvvetler bu kadar, şunun şu kadar silahı var, bunun bu kadar silahı var, şu tepede savunmaya geçtiler, bunu çizin... Anlattıklarını kağıda yerleştireceğiz, bir taraftan da yağmur çiseliyor. Bu arada araziye çıkarken yanıma kırmızı, mavi ve siyah kalem almıştım.

— *Çalışkan öğrenci.*
— Kaputu başıma geçirip, yağmurdan kurtuldum ve A4 kağıdına, oturdum anlatılanları yerleştirdim. Sonra döndük geldik. Hepimizin kağıtları toplandı. Tabya hocası beni çağırdı. Böyle bir şey görmemiş; düşman kuvvetleri, dost kuvvetleri hepsi ayrı renklerde, her şey yerli yerinde, hakikaten mükemmel bir şey. Bana, nereden kopya çektiğimi, ya da kimin yardım ettiğini soruyor. Kopya çekmediğimi, sadece söylediklerini çizdiğimi söyleyince, bu sefer de bir kez daha çizmemi istedi. Tabii bu sefer renkli kalem falan vermedi. Ben yine de istediğini yaptım. Baktı, "Aferin" dedi ve ondan sonra tabya derslerinde hep beni tahtaya kaldırdı.

— *Ankara'da neler yaptınız?*
— Benim aklımda sadece İstanbul'a gelmek vardı. Osman Nuri Torun, Sadun'un Mülkiye'den arkadaşı, bir ev tutmuş. Biz de cumartesi günleri, Sadun, Fikri Köprülü ve ben o evde kalıyorduk. Osman'ı da Fikri'yi de sonra ayrıntılı olarak anlatacağım. İkisiyle de ileriki yıllarda çok birlikte olduk, bana çok katkıları oldu. O sırada aramızda sadece Osman asker değildi. Ev, Anafartalar civarında, bahçe içinde bir evdi. Bahçede iki ev var, birinde ev sahibi oturuyordu, daha yüksekçe olan diğerinde de biz. Ev dediğime bakma, bir tek oda idi. Hepimiz orada yatıp kalkıyorduk hafta sonları. Hatırladığım

kadarıyla, ev sahibinin kızı Sadun'a âşık olmuş, babası bunu fark edince kızı dövmüş. Bu olaydan sonra Sadun eve gelmedi bir daha. Tabii kıskançlık duydum, kız niye Sadun'a âşık oluyor da bana olmuyor diye; eee bunu soracak halin de yok! Gerçi biz kızı hiç görmemiştik.

— *İstanbul'a nasıl geldiniz?*
— Ankara'daki eğitimden sonra sıra kuraya geldi. Çocuğum var, İstanbul'a gelmek istiyorum. O vakitler, biraz hatır gönül geçiyordu bu tür işlerde. Babama durumumu anlatım, bana, "Olmaz öyle şey, nereye tayinin çıkarsa oraya gideceksin" dedi. O vakitler anlatmıştım, askeriyeye mal yapıyoruz. Bu ilişkiler nedeniyle tanıdıkları vardı babamın. Şarka da düşebilirdim, garba da, kura çektim, elimdeki kağıtta "18733" yazıyordu. Bir yerin posta kodu, ama neresi, bilmiyorum. Sonra öğrendim, İstanbul 70. Piyade Alayı'ymış. 70. Piyade Alayı neresi bilmiyorum, ama İstanbul ya, o yeter bana. Burası neresidir diye sorunca, görev yerimin Kağıthane'deki alay olduğunu öğrendim.

Hayrettin Karaca ile Fikri Köprülü (sağda), Ankara'da askerlik sırasında hafta sonları aynı evde kaldılar.

— *Şanslısınız.*
— Evet, ama orada ne kadar çok çalıştığımı biliyor musun? Talimlere çıkmaya başladık. Silahların namluları paslı, kimisi iple bağlanmış, kayışı bile yok. Karavanalar son derece kötü durumda. Sene, 1946. Harbin etkisi devam ediyor, öyle bir Türkiye var. Bizden evvel gelen yedeksubaylar terhis olunca, bir mutemet aranmaya başlanmış. Bu arayış içinde, benim de sicilime bakmışlar; işadamı ve sanayiciyim ya ben de. Bir gün emir subayı beni çağırdı, gittim. Erat mutemedi olarak birini aradıklarını ve benim de adaylardan biri olduğumu, görüşümü almak istediklerini söyledi. Görüşümü istiyorlar, ama öyle ben yapmam falan yok, "Emredersiniz" dedim.

— *Tabii, emir demiri kesiyor.*
— Emir subayı sonra albaya söylüyor ve beni münasip buluyorlar. Artık erat mutemedi oluyorum. Ama benden önceki erat mutemedinden defterleri ve mevcut olan parayı alacağım, mutemet paraları yemiş, üstelik bir de borçlu. Fatih'te bir evde oturuyordu, evine gittim, ama yalvardı yakardı ve sonuçta da parayı alamadım. Neyse ki param vardı da, sorun etmedim. Ama durumu emir subayına da, albaya da anlattım. Çünkü bir suça iştirak etmiş olurdum haber vermesem. Şimdi gelelim işe: Aydan aya eratın maaşı var, acemiler otuz bir kuruş, altı aydan sonra altmış iki, onbaşılar doksan dört kuruş alıyorlardı. Bu görevi aldıktan sonra levazım talimatnamesini okumaya başladım. Talimatnameye göre, maaşların dağıtılabilmesi için maaş heyetinin toplanması gerekiyormuş. Ondan sonra da mutemet, maaşları bir nöbetçi çavuşun huzurunda imza karşılığı erlere dağıtırmış. Ama ne böyle bir heyet, ne de böyle bir imza defteri var ortada. Gittim bir defter aldım. Sonra ilk ayın maaşlarını aldım, ama para bütün; bunları kuruşa çevireceksin. O güne kadar maaşları getirip bölük komutanına vermişler, o da bölüğün ihtiyaçları için kullanmış parayı. Talimatnameyi okuduktan sonra, parayı kesinlikle sahiplerine dağıtmaya karar verdim. Emir subayına çıktım ve durumu anlattım, şimdiye kadar böyle bir şey ol-

madığını söyledi bana. Benim derdim, parayı tek başıma dağıtma sorumluluğunu bana verirlerse, bunu yazılı olarak almak. Emir subayı da durumu albaya haber vermiş olmalı ki, albay beni çağırdı. O da zorlanıyor, çünkü böyle bir şey olmamış o güne kadar. Sonunda isteğimi kabul etti. Bu işleri tamamladıktan sonra birlikleri emirerim Cumali ile tek tek dolaşmaya başladım. Tabii erlerin büyük saygısını ve sevgisini kazandım. İşler tıkır tıkır gitmeye başladı.

— *Yoğun, ama huzurlu bir askerlik yapmışsınız.*
— İnanılmaz çalışıyordum. Bazen annemin evinde yatıyordum ve orada çalışıyordum. Erat defterine, tek tek isimlerin yazılması gerekiyordu, geceleyin onları dolduruyorum. Normalde asla olmayacak bir şey, ama benim haftada birkaç gece annemin evinde kalıp çalışmam asla sorun olmadı, başımı kaşıyacak vaktim yoktu. Hatta hiç unutmam, bir gün yine görevle bir yerlere gidiyorum, emir subayı pencereden, albayın beni çağırdığını söyledi. Ben geri dönüp binaya doğru ilerlerken pencere yeniden açıldı, emir subayı bu kez de şöyle seslendi: "Albayım, gelmesin dedi, sadece bir daha ne zaman geleceğinizi öğrenmek istiyor." Böyle bir güven oluşmuştu bana karşı. Bu arada, görevlerimin arasına bir de postaneye gidip, erat için gelen paketleri alma işi eklendi. Bu paketlerin alındı belgelerini dolduruyorum, onları teker teker imza karşılığı erlere dağıtıyorum, bir merasim bir merasim. Bu arada söylemeyi unuttum, maaş dağıtma işinde çok önemli bir ayrıntı var: O kuruşlar nasıl dağıtılıyor sence?

— *Ben de onu soracaktım, o kadar bozuk parayı nasıl buluyordunuz?*
— Sanayici kimliğimle, İş Bankası Yenicamii Şubesi ile ilişkilerim vardı. Orayla çok iş yaptığım için, bozuk para ricamı kıramıyorlardı. Ama o kadar parayı bulmak onlar için bile çok zordu. Benim bankaya uğrama günlerimden önce, bozuk paraları biriktirmeye başlıyorlardı. Ben bozuk paraları iki çantaya yüklüyor, Şişli Camii'nin oraya kadar geliyor-

dum. Orada beni Cumali bekliyor olurdu. O günlerde ortalık da güvenliydi. Benim atım çok yaşlıydı zaten süvariliğim de yoktu. Şişli Camii'ne kadar geliyorsun, yanında çantaların var; hırsızlık olabilir, bir şey olmuyordu! Düşünsene çantalar para dolu. Bu işleri yaparken bir gün albay bana, subay mutemetliğini de benim yapacağımı söyledi. "Başüstüne" dedim. Onları da dağıtmaya başladım. Ama o iş de o kadar kolay olmadı, meğerse subayların da avansları varmış, bazıları borçluymuş. Neyse onu da yoluna koydum, ama saat gibi çalışıyorum, hiç gecikme olmuyor. Sonra da alay mutemedi oldum; alay mutemetliği, subay mutemetliği ve erat mutemetliği işi bir tek mutemede yani bana kaldı. Daha bitmedi!

— *Başka bir mutemetlik daha eklendi demeyin...*
— Mutemetlik değil, ama yeni işler eklendi görevlerimin arasına. Haber aldım, tekel çay veriyor diye. Çay yok ortalıkta. O vakitler reji binası Kabataş'taydı, sonra yıkılıp park oldu orası. Çay almak için önce albaydan yazı alıp onu vilayete götürüp onaylatıyor, oradan da rejiye gidiyordum. Benim de bir paket çay alma hakkım vardı, ama almıyordum, çünkü benim zaten vardı. Sonra Sümerbank kumaş veriyordu, ona yazıldım. Herkese soruyordum ne alayım diye, subaylar da eşlerine soruyorlardı tabii; basma mı, amerikan bezi mi (kaput bezi) diyorlar o vakit, ya da divitin mi, pazen mi diye. Sonra gelen siparişleri kaydediyor, Sümerbank'tan alıp geliyordum. Gecem gündüzüm yok. İşte böyle bir askerlik hayatım oldu. Fakat o sorumluluğu almak ve onların da sana güven duymaları çok önemli. Hadi bu kadar para pul işi yeter, sana başka bir şey anlatayım mı?

— *Emin olun çok sevinirim!*
— Çağlayan semti var, o vakitler bina falan yok oralarda, etraf bomboş. 70. Piyade Alayı olarak bir sene Çağlayan'a karargah yaptık. Demin bahsettiğim yol üzerinde bütün subayların mutlaka uğradığı bir Çingene kızı vardı. Kız yol kenarı-

na bağdaş kurup otururdu. Kara gözlü, kara kaşlı çok güzel bir kız; bir dişler var inci gibi, bir dudaklar var kiraz gibi. Allah bu kadar güzel bir mahluk az yaratmıştır! Genç yaşlı bütün subaylar oradan geçerken mutlaka atlarından iniyordu. Sadece kıza yakından bakabilmek, kızla konuşabilmek için herkes fal baktırır olmuştu. Kız, "Te be talihin açılsın be, at bir yirmi beşlik..." diye diye, yirmi beş kuruş, sonra bir yirmi beş kuruş daha, sonra bir kere daha... Böyle böyle bizim subaylardan epey para topluyordu. Tank bölümündeki subaylar kaçıp kaçıp oraya gidiyorlarmış... Kız da bunu fark etmiş tabii, gelip yolun kenarına oturmuş fal bakıyor. Hakikaten böyledir işte erkek milleti, yani bir şey yapmasan da o kadar güzel birine bakmaktan insan kendini alamıyor. Sen erkek olmadığın için bilemezsin. Kız da bunun farkında. Ama kılına dokunamazsın, bu kadar da ciddi.

Vatanını seven sigara içer

— Siz hiç sigara içtiniz mi?
— On beş sene, günde iki paket sigara içtim; hem de Yeni Harman, en sert sigara. O vakit filtresizdi tabii sigaralar.

— O halde neden sürekli olarak bu konuda beni aşağılıyorsunuz?
— Ben seni aşağılamıyorum ki! Ben sana sadece, seri katilsin diyorum.

— Tamam o zaman, sorun değil!
— Amerikan sigarası içiyorsun. Amerika'ya bununla para gönderiyorsun. Amerika bununla silah üretiyor ve Afganistan ve Irak'ta bu silahlarla çocukları öldürüyor. Arada büyükleri öldürsen de aslında sen çocuk katilisin.

— Sigarayı hangi ülkede içerseniz için, silahlanmaya gidiyor. Silaha ve savaşa karşı olmakla, sigaraya karşı olmanın gerekçeleri farklı olmalı diye düşünüyorum.

— Yanlış düşünüyorsun. Çok hatalısın. Bak şimdi Mersin'de bir toplantıdayız, Mersin Hilton'da. Havalandırması olan bir salonda panel yapılıyor. İki günlük bir paneldi. Bir ara birisi gelip kulağıma, iki yerel televizyon kanalının benimle röportaj yapmak istediğini söyledi. Panelden sonra otelden çıktık, sanki bir alev topu yüzümüze vurdu. Hava o kadar sıcaktı. Neyse ki, bindiğimiz arabanın havalandırması vardı. Birinci televizyonda işimiz bitti, şimdi ikincisine gideceğiz. İkinci kanalın çok yakın olduğunu ve trafiğe girmek yerine yürüyerek gidebileceğimizi söylediler. Tabii ki, kabul ettim. Yolda yürürken bir izmarit yoğunluğu gördüm ki, hayatımda bu kadar çok izmariti bir arada görmemiştim. Sadece kaldırımlar da değil, caddeler bile izmarit dolu. Televizyon binasında yönetici bizi karşıladı. Önce hangi konuları konuşacağımızı özetledi ondan sonra da canlı yayın başladı ve ilk olarak, şehri nasıl bulduğumu sordu. Ben şehri sıcak bulduğumu, Mersinliyi de vatanperver bulduğumu söyledim. Niye diye sor dedim, bir türlü sormuyor. Israr ediyorum, sonuç değişmiyor.

— *Çok kötü yerden yakalamışsınız.*
— Bu sefer o şaşırdı. "Neden, diye sorsanıza, programı ben mi yöneteceğim" dedim. Onu da sormadı. "Bakın, buraya gelirken öyle bir izmarit yoğunluğu gördüm ki değil kaldırımlar, caddelerde bile basacak yer kalmamış izmaritten. Bu kadar vatansever vatandaşa bir yerde rastlanmaz. Şimdi düşünün, bu sigarayla ne kadar yardım yapılıyor devlete? Bir kere vergi var, askeri yardım var, olimpiyat komitesine yardım var, var da var. Bu vatandaşı düşünebiliyor musun, ciğerleriyle, sağlığıyla devlet hazinesine yardım ediyor" dedim. Evet, bir zamanlar ben de vatanperverdim!

— *Şimdi o kısma geleceğim... Nasıl başladınız sigaraya ve ne kadar zaman içtiniz?*
— Sigaraya Türkan'ı kaybettiğim zaman başladım. Tabii benim için bir şok oldu. Cenazeden döndükten sonra bir düşünce hali aldı beni. Özellikle de talimlerin, derslerin bittiği akşam saatlerinde. Bir arkadaş geliyor, omzuma vuruyor, te-

selli etmeye çalışıyor. Sonra da, "Ya yak bi cigara, rahat edersin" diyor. İlk başta direndimse de sonraları, peki deyip almaya başladım. Yak bi cigara, yak bi cigara, ondan bundan otlanırken, bir paket de ben aldım. Alış o alış oldu. 1949'da yeniden evlendim. 1946'dan o tarihe kadar sigara içtim. Evlenince kendime yakıştıramadım, bırakır gibi oldum. Sigaraya cenabet derler ya, sonra gene içtim. Bıraktım içtim, bıraktım içtim, sonunda Sevim de alıştı. Eve sigara girmeye başladı. O vakitler, evde sigara içilirse başkaları da etkilenir gibi bilgilerim yoktu tabii.

— Evet, son yılların armağanı bu tür bilgiler.
— Ev sigara kokmaya başladı, ama kimsenin aldırdığı yok. Misafir geliyor, onlar sigara içiyor, sen içiyorsun sonra bir zaman geldi, boğazım ağrımaya başladı ve sigaradan olduğu belirlenince de aralıklarla bıraktım içtim. Yalnız sigarayı bıraktığım zaman saate bakıyor, belirlediğim sürenin dakikası dakikasına dolmasını bekliyordum. Mesela saat onu on geçe bırakmışsam tekrar içeceğim zaman ilk sigaramı yine onu on geçe yakıyordum. Bu tür konularda irade zafiyetim pek yoktur. Kafaya koydum mu yaparım. 1961 senesi 10 Kasım günü sigarayı bıraktım. Ondan sonra bir tek sigara ağzıma koymadım. Hiç rahatsızlık duymadım ve sigarayı aramadım. Bıraktım. Bitti.

— Sevim Hanım da bıraktı mı?
— Sevim de bıraktı. Oğlumuz Halil'in vefatından sonra Sevim yeniden başladı, ama gizli içiyordu. Yine de belli oluyordu. Bak burada sigarası var Sevim'in. Görüyorsun orada, masanın üzerinde. Sevim öyle bırakmış, öyle kaldı.

İlk yurtdışı gezisi: İtalya

— 1948'de yaptığınız Avrupa gezisine çıkış nedeniniz neydi?
— Bu geziye çıkış nedenim çok değişikti. Sene 1948, Sanayi ve Kalkınma Bankası kurulmuş, neredeyse sokakta adam ya-

kalayaraktan kredi veriyorlar; otuz sene vadeli verilen kredilerin geri ödenmesinde de doların değerini sabit tutuyorlar üstelik: İki lira seksen kuruş!

— *Çok ciddi bir teşvik yapılıyormuş.*
— Ben de babama diyorum ki, "Baba, ne olursun gel yeni bir şeyler yapalım artık, statik bir duruma geldik." Ben bunları söyledikçe, babam da hep aynı cevabı veriyor: "Aç değiliz, açıkta değiliz. Dur bakalım!" Ama ben genç bir adamım ve çok heyecanlıyım, yeni bir şeyler yapmak istiyorum. Babam işi yavaş yavaş bana bırakma eğiliminde o sırada, onun için de yeni bir şeyler yapmak istemiyor artık. Bana çok güveniyor, ama ataklığımı da dengelemek istiyor bir yandan. 1946'da Hicaz'a giderken babam bana bir vekaletname verdi. Bu vekaletname ile bankadaki hesaplarını kullanabilirim, namına borç senedi imza edebilirim, gayrimenkullerini satabilirim. Çünkü artık işi ben idare ediyorum, bu benim talebimle de olmadı üstelik; adeta üzerime kalmış gibi oldu, tüm sorumluluğu bana verdi.

— *Tam yetkili olduğunuzda kaç yaşındaydınız?*
— 24 yaşındaydım, böyle bir sorumluluk için daha çocuk sayılırdım. Ama bu sorumluluğu babam neden bana verdi biliyor musun? Ben, Haydarpaşa'da yatılı okuyorum. Her hafta babamın işyerine gelip, Bandırma'dan gelen yiyecekleri alıyorum, okulda yemek üzere götürüyorum. Bir gün yeni yiyecekleri almak üzere geldim. O sırada haftada bir lira harçlık alıyorum. Şimdi gözüne az görünebilir, ama o yıllarda emin ol yetiyordu. O gün babam bana, "Artık sana haftalık vermek doğru değil, sen büyüdün. Orada kutuda para var. Oradan istediğin kadar alırsın. Biterse, deden (enişteme, halamın kocasına "dede" diyoruz biz, o da bizim kasiyerimiz o sırada) oraya yine para koyacak" dedi. İki lira al, üç lira al, istediğin kadar al Hayrettin! Ama Hayrettin oradan sadece doksan kuruş aldı.

— Ama bu eğitimin amacı da zaten o.

— Babam neden bu itimadı kardeşlerime göstermedi? Nedeni bu işte! Şimdi gelelim 1948'e. Dedim ya, artık duramıyorum yerimde, yeni bir şeyler yapalım istiyorum. Bankadan para filan almaya, kredi almaya ihtiyacım olur olmaz, onu bilmiyorum, ama bir hamle yapalım, bir faaliyet yapalım istiyorum. Tüccarız, sanayiciyiz, yani işimizi böyle daha ileri götürelim düşüncesindeyim. Babam hep aynı cümleyi söylüyor: "Dur, aç değiliz, açıkta değiliz. Dur bakalım!" Öyle devam ediyor. Bu arada Namer Paris'e giderken bana, Paris'te onların boyahanede staj yapmamı teklif etmişti. Babama dedim ki, "Baba, Namer beni çağırıyor." Benim düşüncem, bir tekstil boyahanesi kurmaktı. İşte 1948'de Avrupa'ya gitmemin sebebi hem bizim fabrika için yedek parça almak, hem İngiltere'de Birmingham'da uluslararası bir fuar vardı onu görmek, hem de Namer'in yanında boyahane konusunda staj yapmaktı.

— Bu arada Namer'den daha önce bahsetmemiştiniz, Namer kim?

— Namer, gerek babamın hayatında gerek benim hayatımda çok önemli bir kişi. Harp seneleri Namer ile çok işler yaptık burada. Namer de iplikçi, Neyir'in (İzisel) teyzesinin kocası; Neyir'i hatırlarsın, Neyir Triko. Namer 1932 dünya ekonomik bunalımı sırasında işleri ters gidince, İstanbul'dan Paris'e hicret etmiş.

— İlk durak İtalya idi ama değil mi?

— Tabii İtalya'ya gideceğim, programımda var. Varese ve Busto Arsizio'daki o sökülen fabrikaları dolaşacağım. Sene 1948, harbin etkileri sürüyor. Anlattım ya, üretim yapacağız, ama yedek parça ve trikotaj iğnesi bile bulamıyoruz. Fakat işitiliyor ki, İtalya'da Busto Arsizio'da, Varese'de fabrikalar sökülüyor, yenileniyor ve onlardan çıkan iğneler, yedek parça olarak satılıyor. Bunu nereden duyduk dersen, önce İstanbul'daki bazı kişilerin haberi oluyor, biz de onlardan öğreni-

Neyir İzisel, Javorski ve Hayrettin Karaca (soldan sağa).

yoruz. İşte ben de o sökülen fabrikalardan yedek parça bulursam, alacağım. Bugün için, bir yedek parça almak için yapılan gezinin bu kadar uzun lafı edilir mi diyen olabilir, ama her şeyi savaş yıllarının şartları içinde düşüneceksiniz. O yıllarda böyle uluslararası ilişkiler de yok, her şeyi el yordamı ile kendiniz yapmak zorundasınız.

— *Paris'te Namer var, ama İtalya'da tanıdığınız kimse var mıydı?*

— Şimdi oraya geliyorum. Bu İtalya işi konuşulurken babamın aklına Karabet Amca'ya geldi. Çünkü Karabet Amca'nın oralarda tanıdıkları olması çok muhtemel. Karabet Amca'ya gittim, durumu anlattım. Tanıdığı olup olmadığını sordum.

— *Var mıymış?*

— Tabii. Milano'da Fındıkyan, Varese'de de Madam Köleyan varmış. İkisinin de bana seve seve yardımcı olacaklarını söyledi. Ben yola çıkmadan bir ay evvel Fındıkyan Efendi'ye

ve Madam Köleyan'a da haber gitti. Diyor ki Karabet Amca, "Çok yükün olur, Fındıkyan'a bir şey götürme, ama Madam Köleyan'a mangal kömürü ile leblebi götür!" Çok enteresan bir şey, mangal kömürü ve leblebi.

— *Pek hediye gidecek şeyler değil aslında.*
— Değil, ama ne kadar makbule geçti, onu anlatacağım. Merkez Bankası'na gittim, yüz sterlin aldım. İstediğin kadar para veriyorlar o vakitler. Biraz da İtalyan Lireti ve Fransız Frangı aldım. Ama hepsinin miktarı tam bana yetecek kadar, ne eksik, ne fazla. Ankara Vapuru ile Galata Rıhtımı'ndan hareket ettim. İkinci mevki bilet aldım. Ekonomik olacak ya! Önce Pire'ye uğradık. Ardından da fırtınalı bir yolculuktan sonra Napoli'ye indik. Bana yol boyu tembihte bulundular, "Aman, çok dikkatli ol. Napoli'de çalarlar, çırparlar..." diye. Önce Roma'ya gideceğim, orada bir ya da iki gün kaldıktan sonra da Milano'ya geçeceğim. Tren için kesinlikle birinci sınıftan bilet almamı tembih ettiler. İstasyona gittim, biletimi aldım. İnanılmaz bir kalabalık vardı, insanlar eşyalarını kompartımanların camlarından içeri veriyorlar. Kapılar ve merdivenler tıka basa insan dolu, içeri geçmen mümkün değil. Tabii ben daha acemi çaylağım, ilk defa yurtdışına çıkıyorum. Pasaport kontrolünden geçtim, elimde bavullarım geldim trenin başına. Herhalde ben de İtalyan gibi görünüyorum; onlara göre biraz daha esmerim, gözlerim siyah, ama sonuçta Akdenizli olduğum belli. O kalabalığın içinde tedirgin, kapıları ve merdivenleri dolduran insanları nasıl aşıp vagona gireceğimi düşünüyorum. O sırada vagonların birinden birinin bana işaret ettiğini gördüm. Hemen o tarafa yöneldim, bavullarımı camdan içeri verdim, sadece bavullar olsa neyse, beni de camdan içeri aldılar.

— *Kalabalığı biraz abarttığınızı düşünmüştüm, ama şimdi bütün manzara ortaya çıktı. İtalyan neorealist sinemacıların filmlerinde gördüklerimizi, siz bizzat yaşamışsınız.*
— *First class* olan yerimi buldum, ama orası da trenin diğer bölümlerinden farklı değil aslında, tıka basa dolu her taraf.

Birileri yardım etti bavulları aldık, yukarı koyduk. Pencere kenarına geçtim, karşımda da ufak tefek esmer bir delikanlı oturuyor. Tren hareket etti. Çıkardım, Yeni Harman sigaramı yaktım, karşıdaki çocuk bana bakıyor. Pencereden çevreyi seyrediyorum, o sırada tren bir viyadükten geçiyor, aşağısı inanılmaz bir uçurum, korkuyorum tren oradan geçerken. Oraya buraya bakar gibi yaptım bir cigara daha yaktım. Bu sefer çocuğun bakışları dikkatimi çekti. Ona da sigara tuttum, aldı, sonra başladık konuşmaya. Tabii sohbeti İngilizce yapıyoruz. Sevdik birbirimizi. Adı, Giulliano Mon Tarastelli, İtalyan Merkez Bankası'nda çalışıyormuş, memurmuş. Bana yardımcı oldu, Roma'da indik trenden. İstasyona yakın bir otele beni yerleştirdi; pahalı olmayan, ufacık bir oteldi. Sonra Trevi Çeşmesi'ne gittik, para attık, Collesium'u gezdik, zaman geçirdik. Sıra hediyelik eşya bakmaya geldi. Hediyelik incik boncuğa bakarken içimden şöyle geçti: "Kime hediye alacağım, yok ki geride hediye götüreceğim kimse." Bir tek Gülümhan var, Fenerbahçe maçını minareden seyretmeye çalışmıştık!

— *Bu meseleden neden benim haberim yok?*

— Canım delikanlılık zamanları işte! Beni Gülümhan ile tanıştırmışlardı. Biliyorsun ben de futbol maçlarına meraklıyım. Buluştuk, ilk kez sokağa çıkacağız, maça gitmeyi teklif etmiştim. Beşiktaş Stadı'na geldik. Oraya "Şeref Stadı" diyorduk o vakitler. Ama stat dolu, içeri almıyorlar, herhalde biraz geç kalmışız. Ben de, caminin minaresine çıkıp seyretmeyi teklif etmiştim.

— *Evlerin balkonlarından, ağaçların tepesinden seyredenleri biliyorum, ama minareden maç seyredildiğini daha önce duymamıştım.*

— Evet, bir farkımızın olması lazım değil mi? Minareye çıktık, ama oradan stadın yarısı görünüyor. Sonra imamın sesini duyduk, aşağıya nasıl indik, nasıl kaçtık anlatamam. Şimdi hemen meselenin devamı ne oldu diye sorarsın, anlatayım: Artık ciddi işadamı olmuştum ve kızlara ayıracak vaktim pek

yoktu. Doğal olarak sonra kendisini bir daha görmedim. Ama Roma'da hediye alacağım kimse var mı diye düşünürken aklıma da bir tek o gelmişti.

Neyse, hediyelik faslı böylece bittikten sonra sıra yemeğe geldi. Yiyebileceğim yemeklerin isimlerini öğrendim, çünkü domuz eti yemekten çok korkuyorum. *Cotoletto Anyello*, kuzu pirzolası demek, bir de spagetti *alpomodoro*, ha bir de hoşaf, *purniyekotta melakotta*... Bunları yazdırdı bana, Giulliano Mon Tarastelli. Bunları öğrendim, başka bir şey istemiyorum. Roma macerasından sonra artık Milano'ya doğru yola çıkmaya hazırdım, ama bu sefer trene, pencereden değil, kapıdan bindim. Milano'ya indim, azametli bir gar. Hiç böyle bir şeye rast gelmemişim ömrümde. Mussolini yaptırmış onu, faşizmin simgesi olarak. İnsan ufalıyor içinde, ufacık kalıyorsun. Milano'da enformasyona gittim, elimde adres var: Via Scarlatti, Venti Due, yani 22 numara. Adresi buldum, camda "Foundukyan" yazıyor, yani Fındıkyan.

— *Ne dükkanıydı bu?*
— Manifaturacı. Karanlık bir dükkandı. İçeri girdim, sağ tarafta yüzü bana dönük bir ihtiyar oturuyor. Yakasız bir gömlek var üzerinde. Siyah bir elbise, bembeyaz bir saç. Ona doğru ilerledim. Şöyle bir baktı, "Hayrettin Efendi siz misiniz" dedi. Oturduk, sohbet etmeye başladık. Karabet Amca'yı, Mary Teyze'yi sordu. İstanbullulardan konuştuk. Tabii kibar adam. Benimle ve projelerimle ilgili sorular sordu. Programımı anlattım. Orada kalacağımı öğrendikten sonra oğlu Onnik'i çağırdı. Onnik de benim yaşlarımda. Onnik beni götürüp onlara yakın bir otele yerleştirdi, sonra birlikte döndük geldik dükkana. Sonra sordu, "Yanında herhalde para var değil mi?" Evet cevabını verince bana o sıcacık cümleyi söyledi: "Ver onları bana!"

— *Karabet Bey'le babanızın ilişkisi gibi...*
— Evet, tam olarak aynısı! Yanımda çekler ve paralar vardı. Hakikaten İtalya, o açıdan tehlikeli bir yerdi, soyuyorlar

adamı. Bu konuşmadan sonra sanki mutluluk ve güvenden öldüm. Bunun niye yapıldığını biliyorsun: "Bu Hayrettin Efendi'nin parasıdır." Böyle bir karşılama, böyle bir ilgi, böyle bir sevgi ile karşılanma inanılmaz. "Hayrettin Efendi" diyor bir kere, yani "Hayrettin Efendi" derken bile, sesindeki o rezonans var ya insanın içini ısıtıyor, sevgiyle söylüyor onu. Artık gün geldi, Varese'ye gideceğim, tren biletimi almam lazım, İngilizce, biraz Almanca, birkaç cümle de İtalyanca biliyorum, bir kağıda gişede ne söylemem gerektiğini yazdılar: "*Andata e ritorno per Butso Arsitzio prima classe!*" "*Andata e ritorno*", "gidiş-dönüş" demek. Bak, hâlâ o İtalyanca kalmış aklımda.

"Paşanın kızları nasıl?"

— Madam Köleyan sizi nasıl karşıladı?

— Varese'de indim. Kömür ile leblebi yanımda. Madam Köleyan çıktı. "Hayrettin Efendi! Ah benim evladım! Gel, gel" dedi. Bana sarılmalar, şefkatle bakmalar. Bu karşılama merasiminden sonra oturduk, konuşuyoruz. Ben, kömürü verdim, leblebiyi verdim, hani somut bir şey yok ortada, ama orada muazzam bir mutluluk içindeydim. Konyalıymış. Bana, "Paşa'nın kızları ne yapıyor" diyor. Yaşlı bir hanım yahu, ne diyeyim şimdi. Üzmemek için, cevap vermeye çalışıyor ve bir şeyler geveliyorum: "Ben gördüğümde iyiydiler..." Yıllar sonra bu sohbeti Konya'ya yaptığım bir ziyarette anlattım. Gerçekten orada iki kızı olan bir Ermeni Paşa olduğunu söyledi. Karabet Amca bana pek bilgi vermemişti. Eğer söyleseydi, bir şeyler anlatırdım onu mutlu etmek için. Sohbetin ardından, yemeğe çağırdı. Tam kalkıyordu, "Sen öğlen namazını kıldın mı" dedi. Bak, burası önemli şimdi, o Konyalı ve Hıristiyan, ben de Müslüman'ım, Müslüman olduğuma göre de demek ki öğle namazı kılarım. Sormuyor bana, namaz kılıp kılmadığımı, "Sen öğle namazını kıldın mı" diyor. Kılmamıştım daha. "Bak, şu odaya gir, orada seccadenin yönü doğrudur, kıble o yönde. Ayak havlusu da koy-

dum. Hadi abdestini al" dedi. Görüyor musun? Bunu, saklayıp gidemezdim bu dünyadan. Benim bunu anlatmam lazım. Bak, gözümden yaş geliyor şimdi. Yahu bu olur mu? Biz bunları kovmuşuz, biz ne yapmışız ya!

— *Gerçekten öyle.*

— Bunu ben kime, nasıl anlatayım bugün? O, beni sevgiyle karşılamasını nasıl anlatayım? Bir evlat gibi karşıladı beni ve soruyor: "Öğle namazını kıldın mı? Namazını kıl, yemeği ondan sonra yiyelim." İşte bu, Anadolu kültürüdür. Bu bir mirastır. Bunu anlatmak istiyorum başından beri, çocukluğumda olup da sonra kaybolup giden, özlemini çektiğim işte bu kültür.

— *Evet... Yeri asla dolacak bir şey değil bu.*

— Şimdi sana bir başka kültürü anlatacağım. 1960'lı yıllarda, biz Almanya'ya işçi olarak gittik. Giderken de Tophane'de İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda muayeneden geçiyorduk. Eğer bütün muayeneden sağlam çıkarsak, bir de dişlerimize baktırıyorlardı. Eğer dişlerinde bir sorun varsa Alman seni almıyordu. Ama sana sormuyordu, mesleğin var mı, tecrüben var mı? Onun istediği yeni insan gücüydü. Biz Almanya'ya ilk kez giderken de Alman endişeliydi, "Acaba bunlar kaçar gider mi, ya buraya uymazlarsa" diye. Ben istasyonda iniyorum işçi olarak, nereden geliyorsam oranın halk oyunlarıyla karşılıyordu yabancılık çekmeyeyim diye. Alman buydu işte. Peki, gidenlere ne yaptılar? Orada sosyal güvencesiz işçi çalıştırmak mümkün değildir, ama benim vatandaşımı güvencesiz çalıştırdı. Madende kendi işçisi dört saat çalışıyorsa, altı saat, sekiz saat çalıştırırdı beni. Verem oldum, hasta oldum, hiç umrunda olmadı adamın. Oraya her gittiğimde bizim işçilerimizin yaşadığı gettoları dolaşırdım. Ben orada Anadolu insanını gördüm, onun derdini gördüm. Derdini anlatacağı bir tek kişi bile yok karşısında. Sonra Almanya kalkınıyor, Kohl diye bir başbakanları oluyor. Bizim vatandaşlarımıza, "*Aus!*" diyor. Peki niye? Çünkü onların kül-

türüne uymamış! Bunun adı Kohl, şişman böyle, insan azmanı, doymamış yiye yiye: "Git!" diyor şimdi.

— *Alman edebiyatçı Max Frisch, Türk işçilerle ilgili sosyal sorunlar ortaya çıktığında, durumu en iyi anlatan yorumu yapmış bence: "Biz işçi istedik, insan geldi..."*
— Anlattıklarına göre, Kohl'ün Almanya'sında kız olsun, oğlan olsun çocuk on sekiz yaşına geldi mi, ana-baba çağırıyor bunları evin masrafını yazıyor alt alta, sonra bunları topluyor, önüne hesabı sürüyor: "Hissene bu düşüyor, bunu ödersen oturursun, ödemezsen *aus!*" Bu da kültür! Senin kültürün batsın Kohl Efendi! Benimki de kültür, bu da kültür. Benim oradan alacağım hiçbir ders yok. Rönesans mönesans, bırak bunları, bırak... Benim paylaşma düzenimi, benim kültürümü bozmuşsun. Atatürk, "Batılılaşacağız" demiyor, "çağdaşlaşacağız" diyor. Batı'nın adı batsın!

— *Peki iş gezinizin sonrası nasıl devam etti?*
— Sonra trenle, İsviçre üzerinden Paris'e gittim, Namer beni istasyondan aldı. Namer o sırada aşağı yukarı 70 yaşındaydı. Oğlu Rober'in bir boyahanesi var. O boyahanede eğitim göreceğim. Beni aldı, evinin karşısında Lüksemburg semtinde, Otel Europa diye bir yere yerleştirdi. Virane bir yer ama Namer'in evinin tam karşısında. Otele sadece yatmaya gidiyorum. Mary Teyze bana bir analık yapıyor anlatamam. Yemekleri Mary Teyze yapıyor. Neden? Çünkü ülserim o vakitler. Bir sürü yiyecek yasak. Arada fırsat buldukça çıkıp Lüksemburg Parkı'nda geziyorum, ama hep yalnızım. Arada bana takılan Türkler oluyor, ama yaşıtım değiller, yine de bizim kültüre sahipler sonuçta. Akşamüzeri parka, sabahleyin boyahaneye gidiyorum, dönüyorum. Bu günlük koşuşturma içinde ülserim yine azdı, sancıdan duramıyorum artık. Böyle olunca, beni doktora götürmek için ısrar ettiler. Götürecekleri doktor da ülser konusunda en şöhretlisiymiş. Fakat doktor Polonya'ya bir işçi kahramanını ameliyat etmeye gitmiş, o nedenle de beklememiz gerekti. Neyse sonunda döndü geldi, hemen mu-

ayeneye gittim. Tam on dört film çekildi. Teşhis, on iki parmak bağırsağında ülser oldu. Yine bir tavsiye listesi verildi. Doktor bir de, "Hemen ameliyat olman gerekiyor, ne zaman gelirsin" dedi. Ameliyattan kaçmıyorum, ama evimden o kadar uzakta da ameliyat olmak istemiyorum tabii. Ameliyatı Türkiye'de olacağımı söyledim. Zaten Paris'teki stajımın da neredeyse sonuna gelmiştim. Namer'le bizim İstanbul'da da ortaklığımız olmuştu. Ondan da çok şey öğrendim.

— *O zaman İstanbul'daki ortaklık kısmına dönelim isterseniz.*

— Kim bu Namer? Namer, İstanbullu bir iplik tüccarı. 1930'lardaki büyük kriz nedeniyle işleri bozuluyor ve iflas ediyor. O sırada oğlu Rober Paris'te. Bunun üzerine Namer de ailesini de alıp oğlunun yanına gidiyor. İkinci Cihan Harbi çıkıp da Almanlar Paris'e girdikleri vakit, biliyorsun Musevileri toplamaya başlıyorlar. Ama Namer ve tabii ki ailesi Türk tabiiyetinde. Tevkif edilmek üzereyken, oradaki bir Türk konsolosunun da yardımıyla Namer kızını ve karısını alarak Türkiye'ye dönmeyi başarıyor. Almanların elinden kurtuluyorlar, ama parası olmadığı gibi, Namer'in işi gücü de yok o sırada İstanbul'da. Babamla da, Türkiye'den gitmeden önceye dayanan bir tanışıklıkları var. Babam, Namer'den iplik alıyormuş eskiden. Ama sadece sıradan bir tanışıklık da değil... Namer bu ticaret sırasında babama galiba kolaylıklar da gösteriyor.

— *Yani karşılıklı iyi bir ticaret ilişkisi var.*

— Namer Paris'ten dönünce, Sirkeci civarında lastikli çorap imal eden bir firmada iş buluyor, çalışıyor, fakat sonra orada bu işi yürütemeyeceğini anlıyor ve ayrılıyor. Bir gün babama, "Halil, benim geçinecek param yok. Bir iş yapmam lazım" diyor. Babam da, "Vallahi benden ne istersen yaparım, bu sana bağlı, ne teklif ediyorsun" diyor. Namer de, "Fark ettim ki, burada el örgüsü için tavşan tüyünden kukalar yapmak mümkün. Bunun için de bir yer ile anlaşabilirim" teklifini getiriyor. Böylece ortak iş yapmaya karar veriyorlar.

Ama Namer, benim de işin içinde olmamı şart koşuyor. Namer, Kazlıçeşme'de bir iplik fabrikası ile anlaşıyor. O iplik fabrikasını kuran da İstanbul'a yeni gelmiş bir Bulgaristan muhaciri.

— *Sizi yetiştirmek üzere mi istiyor?*
— Hayır. Ortak iş yapacağız ya, babamın adına orada işleri kontrol eden biri olsun istiyor. Sonuçta biz Namer ile bu işe başladık. Doğal olarak, tavşan tüyü için tavşan derisine ihtiyaç var. Avlanan tavşanları, dericilerden satın alıyoruz. Ama "aldık" deyip geçilecek bir iş değil bu. Tek tek seçiyoruz tavşan postlarını. Önümüze, abartmayayım, ama iki-üç metrelik tepeler halinde tavşan postlarını yığıyorlardı. İçi ters çevrilmiş tulum gibi geliyordu postlar. Elimizi bu tulumun içine sokup, tek tek kontrol ediyorduk, dolu mu boş mu, rengi nedir, kalitesi nedir, tüylerin uzunluğu nedir diye. Bu işte elyafı öğretti bana Namer. Ellerimiz leş gibi oluyordu, yapış yapış! Ama bu kontrol sayesinde aldanmıyorduk. Sonra sıra elyafın deriden ayrılmasına gelir. Bunu için kimyevi bir olay vardır. Anlaştığımız fabrikaya önce bu işin nasıl yapılacağını öğretiriz, ondan sonra da malın başında beklemeye başlarız. Çünkü bizim malların başka işlere kullanılması pekala mümkün. Sadece güvenlik için de değil, son âna kadar gözden kaçan farklı renkteki tavşan tüyü var mı bakmak zorundaydık.

— *Ne kadar zor bir işmiş!*
— Tabii ki zor, para kazanıyoruz. Şuna da bak neler söylüyor! Kolay para kazanılır mı?

— *Bu kadarını ben de biliyorum, kesinlikle zor.*
— Tabii ki para kazanmak için uğraşacaksın. Neyse biz, sonuna kadar işimizin sahibiyiz. Elde ettiğimiz tavşan tüylerini çeşitli renklere boyatıyoruz. Elde ettiğimiz kukaların hepsine "Çift Geyik" markasını koyuyoruz. Bu iş bir süre devam etti. Savaş bittikten sonra, sanırım 1947 sonlarında Namer karısını ve kızını alıp tekrar Paris'e dönmeye karar verdi.

— Aile tekrar Paris'te birleşmiş oldu böylece.
— Evet. Oğlu Rober çağırıyor geriye. Namer son derece saygın bir adamdı. Mükemmel Türkçe konuşan, Türk Edebiyatı'na vakıf biriydi, ama sapına kadar da tüccardı. İşte ben Namer ile böyle bir yedi-sekiz ay geçirdim. Başarılı bir iş yaptık ve para da kazandık. Onlar Paris'e giderken, benim de Avrupa yolculuğum artık kesinleşmiş gibiydi, Namer beni yanına boyacılığı öğrenmem için çağırdı. Biz, o tavşan tüylerini boyatmakta epey zorlandık. Boyama konusunda Türkiye'deki imalathaneler, fabrikalar, kafi değildi Namer'e göre. Zaten boyacılığa beni Namer soktu. Oğlunun boyahanesinde daha iyi imkanlar olduğunu söylüyordu. Benim planlarım da orada eğitim aldıktan sonra Türkiye'ye dönüp, boyahane açmaktı.

Eski dostlardan büyük ders

— Namer'in yanındaki stajdan sonra ne yaptınız?
— İngiltere'ye Birmingham'a doğru yola çıktım. Uçak, Northold Havaalanı'na indi. Bugünkü gibi böyle Heathrow falan yok. Havaalanı dedikleri, askeri barakalar var ya tenekeden, öyle bir barakaydı. Gümrük, pasaport kontrolü hepsi orada yapılıyor. Başıma da her şey orada geldi zaten. Hayatım orada değişti.

— Bir havaalanında ne olabilir ki?
— Sıra gümrükten geçmeye geldi, pasaportumu uzattım, memur, yanımda İngiliz sterlini olup olmadığını, varsa miktarını sordu. Yüz sterlin olduğunu söyledim. "Görebilir miyim" dedi. Çıkardım, verdim. Uzun uzun saydı ve, "Doğru söylemişsiniz" dedi. Sonra gayet sakin, benim paranın arasından beş sterlin çekti ve bana uzattı, gerisini de çekmeceye koydu. "Ne oluyor" dedim. "Müsadere ettim" dedi.

— Neden?
— Majeste bilmem ne yasası çıkarmış, İngiliz lirasının dış ülkede efektif olarak satılmasını yasaklamış. Aaaaa! "Bu para-

yı çalıştım, kazandım. Bu benim alın terim ile kazanılan bir para, senin kraliçen kanun çıkarmış bana ne? Ver parayı ben geri döneceğim" diyorum. "Hayır. Yakalandınız bir kere. Müsadere ettim" diyor, başka bir şey demiyor. Sonra bana parayı müsadere ettiğine dair bir belge verdi. Kaldım öylece ortada. "Yahu, ben burada aç kalırım" diyorum. "Ben karışmam" diyor. Elim ayağım titriyor artık, ne yapacağım bilemiyorum.

— *Durumu anlatabileceğiniz, daha yüksek dereceli bir görevli yok muydu orada?*

— O kadar da ses çıkaramıyorum çünkü bavullarımda, İtalya'dan aldığım yedek parçalar, trikotaj iğneleri var. Bir de gümrükte onlar yakalanırsa... Artık ağlayacak durumdayım, ama ağlamıyorum tabii. Otobüse bindim, geldim Victoria Station'a. Hemen üzerimde diğer gezilerden kalan drahmidir, lirettir, franktır ne varsa onları bozdurup, İngiliz sterlinine çevirdim. Burada başıma neler gelecek bilmiyorum, ama hiç değilse dönüşüm garanti olsun diye, Paris'e dönüş biletini almak istiyorum. Bana ancak dört gün sonrasına uçakta yer olduğunu söylüyorlar, ben ise hemen ertesi gün dönmek istiyorum. Çaresiz dört gün sonrasına biletimi aldım. Bileti aldıktan sonra ne kadar para kaldı tam hatırlamıyorum, ama bende panik duygusu uyandıracak kadar az kaldığını hatırlıyorum. Bileti de aldıktan sonra enformasyona gidip, en yakın ve ucuz oteli sordum. Night Beach'de, Basil Street Oteli'ne yerleştim. Kara kara ne yapacağımı düşünmeye başladım. Sonunda bizim elçiliği aramaya karar verdim. Rehberden elçiliğin adresini ve telefonunu buldum, Hyde Park'ın çok yakınında bir yerde idi. Telefon ettim ve ertesi gün için bir randevu aldım. Ben böyle kara kara düşünerek yürürken bir de baktım, elçilikten Celal Ağabey; Boğaziçi Lisesi'nde bizden bir veya iki sınıf büyüktü. Onu görünce derin bir "ohh" çektim. "Celal Ağabey, başıma böyle böyle şeyler geldi" diye anlatmaya başladım.

— Öyle bir ortamda tanıdık bir yüz görmek belki de insana tek iyi gelecek şeydir bilmez miyim!
— Derken bir de baktım Nuri. Nuri de yine Boğaziçi Lisesi'nden, bizden iki ya da üç sınıf küçüktü. Nuri, Antalya Ambarları vardı, onların sahiplerinin çocuğu. Nuri ile sadece okuldan da değil, aynı zamanda Sümbüllü Madam'ın evinde oturduğumuz zamanlardan da komşuyuz, evlerimiz karşı karşıyaydı. Buna ek olarak Nuri'nin teyzesinin kocası, bizde katiplik yaptı, Bandırma'da.

— Epey iyi tanışıyorsunuz yani.
— Onları görünce rahatladım. Ben maceramı anlatıyorum onlara heyecanlı heyecanlı, bu arada da yürüyoruz ve Hyde Park'a geldik. "Haydi" dediler, "bizim yolumuz bu yandan. Sen Night Beach'e bu taraftan gidebilirsin!" Neye uğradığımı anlamadım, ben durumumun vahametini, başıma gelenleri anlatıyorum, çaresizim, onlar bana otele nasıl gideceğimi söylüyorlar. "Yahu, bana yardım edin, parasız kaldım" diyorum nafile. Nuri, "Vallahi, ben burada öğrenciyim, ayın sonunu zor getiriyorum." Celal Ağabey de, "Benim yardım yapacak durumum yok" diyor. Beni orada öylece bırakıp gittiler. Ama hayatımda bana bu kadar iyilik yapan iki kişiye bir daha rast gelmedim.

— Çok korkunç bir şey ama bu.
— Çok korkunç bir şey. Yahu, bırak para vermeyi, bir yemek yedirseler, teselli etseler yeter bana o anda. Hayır! Beni orada yapayalnız bırakıp gittiler. Param yok yiyecek alacak. Otele gittim, başladım musluktan su içmeye. Mary Teyze'nin bana yol için yaptığı tuzsuz çörekler vardı, iki tane kalmış, onları yedim, onlar da bitti.

— Başka resmi makamlarla görüşmediniz mi, parayı geri alabilmek için?
— Sir William Dill diye biri vardı, radyoda Türkçe program yapan, telefonunu bulup onu aradım, durumu anlattım. Bana

nerelere başvurabileceğimi söyledi. O da bitti. Ertesi gün konsolosluğa gittim. Kavasa, konsolos ile görüşmek istediğimi söyledi. İçeriye haber verdi, beklesin denmiş, bekliyorum. Zaman geçiyor, hâlâ bekliyorum. Bir kere daha kendimi hatırlattım, yine beklesin demişler içeriden. Artık saat oldu kaç! Sonunda dayanamadım, açtım kapıyı girdim içeri. Konsolos bir arkadaşı ile lak lak ediyor. Olayı anlattım, cevabı şu oldu: "Doğrudur, yapacak bir şey yok!" Sterlinleri Türkiye'de Merkez Bankası'ndan aldığımı, ama beni kimsenin bu konuda uyarmadığını, doğal olarak da böyle bir yasadan haberim olmadığını söyledim. Bu seferki cevap da şu idi: "Olması lazımdı!"

— *İngilizlere kızmayın, burada asıl sorumluluk Merkez Bankası'nda.*

— Bana bunları söyleselerdi, sterlinleri Paris'te bozdurup, Fransız frangına çevirir, İngiltere'ye de öyle giriş yapardım. Bu görüşmelerin ardından döndüm Hyde Park'a geri geldim. Atlı gezintiler var, gelenler gidenler var, kimseyi gözüm görmüyor. Başladı mı ülser sancılarım yine; karnım aç, yatıştırmak için bir şeyler yemem lazım, ama yemek alacak param yok! Gittim otele biraz daha su içtim. Döndüm geldim, yine parkta oturuyorum. Vaktimi orada geçiriyorum artık. Sonra aklıma gümrük idaresine gitmek geldi. Resepsiyondan adresi alıp yürüyerek oraya gittim. Görevliye, oranın en yüksek sorumlusunu görmek istediğimi söyledim. Hayrettin'in cesaretine bak! Görevliye çok mühim bir konu görüşeceğimi söyledim, beni bir odaya aldılar. Odaya girdiğinde gözüne ilk çarpan, upuzun bir masaydı.

— *Kafka romanlarındaki gibi.*

— Odanın iki kapısı var, biri benim girdiğim, biri de diğer köşede. Abarttığımı sanma, masanın yedi-sekiz metre uzunluğu vardı. Ben masanın bir tarafına oturdum, müdür de geldi karşıma oturdu. Kısa boylu, kızıl saçlı biriydi. "Efendim buyrunuz" dedi. Ben kendisine anlatmaya çalışıyorum duru-

mu. Aradaki mesafeden etkili bir konuşmanın olamayacağına karar verdim ve yanına oturmak için izin istedim, tabii diyerek kabul etti. Bana gümrük kurallarını, yeni yasayı anlatıyor. "Bakın bu para benim param. Ben bu parayı İngilizlere veremem. Emin olun, imkanım olduğu vakit (çünkü olacağına da inanıyorum), gelip bu İngiltere'yi bombalarım! Bu para benim param ve bunu bana vereceksiniz" diyorum.

— *Erken bir 11 Eylül vakası yaşayacaklarmış neredeyse!*
— Ama girer girmez adama bunları söylemedim, en az on beş dakika durumu kendi açılarımızdan birbirimize anlatmıştık artık. Adam tekrar tekrar yeni yasayı anlatıyor bana, ama kibarlığından da git diyemiyor. Ben de canımı dişime takmış, paramı geri istiyorum. Sonuç olarak ben, "Verin benim paramı" diyorum. O da "Verememe, Her Majestes bilmem Costume..." diyor. Artık dayanamadım, "Hay" dedim, "senin majestene... Senin majesten bana karışamaz, sana karışır ancak, sana emir verir, benim paramı alamaz." Böyle bağıra çağıra konuşuyorum adamla. Sonunda şu cümleyi aldım adamdan: "Bir imkanı var, bir yolu var. Burada size değil, ama Türkiye'ye iade ederiz bu parayı." Ama bu durum benim sorunlarımı çözmüyor tabii. Ne yaptımsa sonucu değiştiremedim.

— *Korku ile komedi arasında bir filme benzemiş.*
— Ülserim, sancım var, artık duramıyorum! Döndüm geldim yine Hyde Park'a. Dördüncü günü sabahı oldu, zaten o gün de artık dönüyorum Paris'e. Otele yerleşir yerleşmez, dört günlük hesabı peşin ödemiştim, ne olur ne olmaz diyerek; o âna kadar başıma gelenleri düşünürsen haksız sayılmam. Resepsiyona gittim, anahtarı vereceğim. Aaaaa o da ne, faturada ne yazıyor biliyor musun: *Breakfeast included*. Meğerse kahvaltı dahilmiş oda ücretine.

— *Odayı tutarken sormamış mıydınız?*
— Ne bileyim ben, acemiyim. Sene 1948, ilk kez yurtdışına çıkmış genç bir adamım, bilmiyorum ki *including* dendiği zaman neyi kapsadığını.

— Hayrettin Bey gerçekten çok içim acıdı!
— Artık dönme vakti. Victoria Station'dan otobüse biniyorum, Northold'a gideceğim. Bir hostes beni gördü, yardım etmek istiyor. Anlattım durumu, dört gündür aç olduğumu ve elimdeki para ile ne alabileceğimi sordum. Avcumda da birkaç peni var. Parayı aldı, kahve getirdi içtim. Öyle bir hale geliştim ki, bavullarımı yerden kaldıramıyorum artık, tükenmişim. Paris'e indiğimde bir taksiye bindim, ama cebimde artık metelik kalmamıştı. Adresi verdim, başıma ne gelecek diye bekliyorum. Çünkü günlerden pazar ve Namer'in evde olup olmadığını bile bilmiyorum. Şoföre parayı yukarıda ödeyeceklerini söyledim, bereket Namer evdeydi.

— Bu kadar şanssızlıktan sonra kesin, Namer Bey evde yoktur diye düşünmüştüm.
— Namer, aşağıya indi, neden bu kadar erken döndüğümü sordu, ama benim konuşacak halim yoktu. Parayı ödedi ve bavulları alıp yukarıya o çıkardı. O zamanlar 70 yaşını aşmıştı Namer de, ama o kadar kötü görünüyordum ki, o haliyle bavullarımı taşıdı. Mary Teyze halimi görünce perişan oldu. Düşün, en son dört gün önce Mary Teyze'nin yaptığı çörekleri yemişim. Şengün, düşünebiliyor musun, ikisi de okul arkadaşlarım ve ikisi de benim varlıklı olduğumu, aldığım parayı geri ödeyeceğimi biliyorlar. Beni o çaresizlik içinde bırakıp gittiler; hem de para istediğimi açık biçimde söylediğim halde vermediler. Neyse, ben yine Otel Europa'ya yerleştirilip başladım orada stajı tamamlamaya. Fuara gitmek için yarım bırakmıştım çünkü.

— Peki bu kadar eziyetin sonucunda boyacılığı öğrendiniz mi?
— Öğrendim. Bir boyahanenin ne demek olduğunu, tekstil boyahanelerinin o günkü teknolojisinin getirdiği imkanları öğrendim. Ondan sonra Paris'te uzun müddet kaldım, aslında daha da kalmaya niyetliydim. Namer, Rober'le onun Fransız karısının yazlığı vardı, oraya götürdü beni. Bir nekahet dönemi geçirdim, ama ülser ağrılarım devam ediyordu hâlâ.

— Hâlâ ülser ağrısı çekiyor musunuz?

— Namer'i ve boyacılığı konuşurken araya ülseri niye soktun şimdi! Ama madem merak ettin, anlatayım. Karaca Arboretum'da şu anda bulunduğumuz evin yapımını tamamlayıp, şöyle bir oh deyip girdiğimiz 26 Ağustos 1978'in gecesi müthiş bir mide ağrısı tuttu beni. Daha doğrusu mide ağrısı olduğundan eminiz. Düşünsene senelerdir doktorlar, ülserin var demişler. 1940'lardan 1970'lerin sonuna kadar böyle geldi iş. Eve doktor çağırdık. "Ülser olabilir, bir şey diyemiyorum, hastayı derhal İstanbul'a kaldırın" dedi. Hazırlandık, oğlum Halil de o vakitler ehliyet almıştı, benim Chevrolet'ye atlayıp arabalı vapura yetiştik. Yalova'da bugünkü İskele Meydanı'ndan kalkıyor araba vapurları o vakit, Kabataş'a yanaşıyorlar. Hayat Hastanesi var Şişli'de, oraya gittik. Beni sedyeyle içeri alırlarken, Tarık Minkari de tam o sırada çıkıyormuş hastaneden. Beni görünce ne olduğunu sordu, durumu anlattım. Beni muayene etti, acil ameliyat olmam gerektiğini söyledi. Ertesi gün ameliyat etmek üzere beni hazırlamaya başladılar. Bu arada hastaneye giderken Doktor Orhan Demircan'a da haber verdik, o gece benimle kaldı. Ertesi gün Tarık Minkari geldi, beni ameliyata götürdüler. Safrakesesiymiş, sendromları aynıymış. Safrakesesi alındı ve ağrı bitti. Koca bir hindi yumurtasından büyük, kapkara bir taş çıkardılar. Orhan, "Mosmor olmuştu safrakesen, patlamak üzereydi" dedi. Biliyor musun, ameliyattan sonra hastane odasında canım ne yemek ne de başka bir şey istedi; klasik müzik özellikle de Mahler dinlemeyi özledim. Ama konu sağlığa gelmişken ailemizin hayatında ismini anmadan geçemeyeceğim doktorlarımız var.

— Kimler mesela?

— Hayatımıza girdikten sonra doktor olmaktan çok, dostlarımız olan kişiler. Mesela, Muzaffer Kulluk, kendisi bir cankurtarandı adeta. Sevim'in çok ağır durumları oldu, Muzaffer Kulluk hep yanımızdaydı. Nişantaşı'ndaki evimizde aynı zamanda komşumuzdu, ama ilişkimiz komşuluktan öteydi.

Ne derdimiz olursa, gelir halleder ve giderdi; gece yarısı bile geldiği günler vardır. Benim iki fıtık ameliyatımı da o yapmıştır. 1968'de kalbimde sorun olduğu işaretleri gelince, Remzi Özcan'a gittim, çok güvendiğim bir doktordur o da. Arada, bana özel muamele yaptığı hissine de kapılmadım değil, mesela çok zaman para almadı benden. Gidemiyorum ona para almıyor diye. Doktor Zahir Uzbek'le, Selmi Andak vasıtasıyla tanıştık. Selmi o sırada Sevim'in bir kız arkadaşıyla çıkıyordu. Oğlum Halil'in vefatından sonra Sevim'in kararıyla maalesef ilişkimiz kesildi Zahir'le. Ancak hep sevgi ve saygı ile anacağım bir doktor arkadaşımdır kendisi. Bir de oğlum Atay'ın bizi tanıştırdığı Doktor Cemil Cahit Sözer var. Çok radikal kararları vardı Cahit'in, ama teşhisi tamamdır, hiç şaşmaz. O da ailemizin bir parçası olmuştur; çocukların Cahit Amca'sıdır o. Tabii Sema (Öztürk) Hoca'mı anmadan geçemem, her derdime melaike gibi yetişir. Florance Nihthangale Hastanesi'nde asabiyede kendisi. Naki Selman Pakoğlu yine güvendiğim doktorlardandır; bana ve Sevim'e çok yardımları olmuştur. Aynı zamanda TEMA'da da beraber hizmet ediyoruz. Ama Lütfü Baş'ın yeri ayrıdır. Lütfü Hocam sadece doktor değildir, onunla ideolojide de birleşiriz.

— Prof. Dr. Lütfü Baş, TEMA'da da görev yapıyor değil mi?

— TEMA İcra Kurulu Üyesi'dir. Lütfü Hoca'mla, Türkiye'nin maruz kaldığı bir tehlikede birleşmişiz. Oranın haricinde de bir arkadaşlığımız başladı, hem doktorluk, hem arkadaşlık beraber böyle yürüyor gidiyor. İnşallah dostluğumuz sonuna kadar devam edecek, öyle istiyorum! Her rahatsızlığımda kendisine başvururum ve bana yol gösterir. En son rahatsızlığımda bana, "Nurdoğan'a git," dedi. Nurdoğan Alpay'la daha ilk görüşte birbirimizi anladık. Nurdoğan, TEMA gönüllüsü değil, ama büyük hizmetleri oldu. Mesela hasta geliyor ya, evvela TEMA'ya üye yapıyor, sonra muayene ediyor. O da benden kolay kolay para almadığı için biraz şikayetçiyim. Hasta-doktor ilişkisinden çıktı artık bizim ilişkimiz, onunla konuşmak, dertleşmek bana da ona da büyük bir huzur ve

mutluluk veriyor. Artık ağabey kardeş olduk. Tüm doktorlarımı minnetle anıyorum.

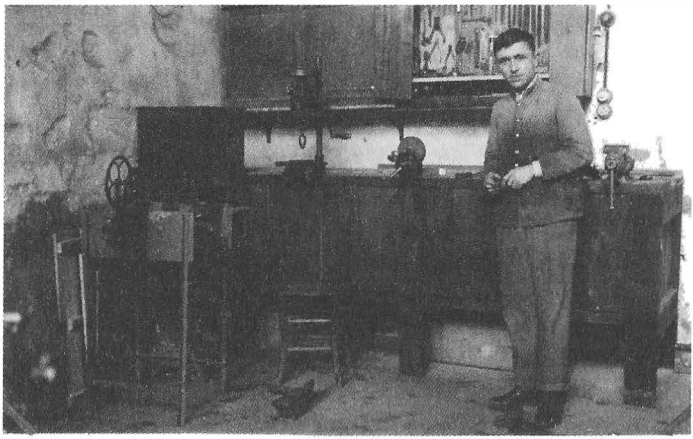
— *Amerika'da da ameliyat oldunuz değil mi?*
— Rio'da Çevre Konferansı dönüşü Sevim'in talimatıyla Huston'a uğrayıp sağlık kontrolünden geçtim. O sırada bende ciddi bir damar tıkanıklığı, *ekstrasistol* vardı. Sevim, Turgut Özal'ın da doktoru olan DeBakey'e (Michael) muayene olmamı istiyordu. Sevim'e hayır demek mümkün mü? Sevim İstanbul'dan, ben de Rio'dan geldik ve Huston'da buluştuk. Orada Mısırlı bir profesöre de muayene oldum, bir şeyim yokmuş. Paçayı sıyırdım diye sevinirken bu kez de Sevim, prostat kontrolü diye tutturdu. Muayene oldum, prostatım büyümüş, tehlikeli bir duruma girmiş, ameliyat lazım. Bunun üzerine ikinci kez Huston'a gittik. Sevim ameliyatı ille de, Turgut Özal'ın da prostat ameliyatını yapan doktorun yapmasında ısrarlıydı. Doktor da tatile gitmeye hazırlanıyor. Sevim'in kararlılığı karşısında doktor sonunda pes etti ve ameliyat oldum. Neyse ki, bu kadar eziyetin sonunda bugüne kadar prostattan bir derdim olmadı.

— *Geçmiş olsun.*
— Şimdi, nekahet devresindeyim, ama duramıyorum. Hastanede bir sinema var, tekerlekli sandalye kullanmam şartıyla ancak oraya kadar gitmeme izin veriyorlar. Bir süre sonra Huston'da bir botanik bahçesi olduğunu duydum. Artık dayanamadım ve küçük bir çocuk gibi tutturdum oraya gideceğim diye. Sucul bitkiler ağırlıklı bir botanik bahçesiydi. Orayı gezdikten sonra yine de rahatlamadım, yerimde duramıyorum. Bunun üzerine beni deniz kenarına götürdüler. Daha tam rahat yürüyemiyorum. Bir de baktım, inanılmaz güzellikte bir çiçek var. Sonradan öğrendim, adı *Oenothera deltoides* imiş. Arabadan inip yürümeme izin vermiyorlar, ama ben de kararlıyım o çiçeği almak için. İhtiyacım olduğunu söyleyip, arabayı durdurdum ve indim. Çaktırmadan gittim ve oradan çiçek aldım; şimdi o çiçekler Karaca Arboretum'da yaşıyorlar. Bu beni mutlu eden anılardan biri...

— Konudan konuya atladık yine ve araya sağlık sorunları girdi. Şu Paris macerası nasıl bitti peki?
— Babamdan, yeni bir ihale aldığımızı ve hemen dönmem gerektiğini yazan bir telgraf geldi ve döndüm. Planım Paris'te daha uzun süre kalmak, stajımı tam yapmaktı. Babamla, stajımı da yaptıktan sonra bir boyahane kurmak gibi bir kararımız vardı, olmadı. Ama hep istediğim bir şeydi ve ancak yıllar sonra, Hayrettin Karaca ve Kardeşleri Kolektif Şirketi'nde yapabildim.

Yokluk yıllarındaki yaratıcılık

— Yedek parça alımı ve staj için Avrupa'ya gittiniz ama, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ailenizin bir bölümü de bu konuda üretim yapıyordu değil mi?
— Örgü makinelerinde kullanılan iğneleri anlattım biliyorsun artık. Bu iğnelerin, dediğim gibi zaman içinde ya dibinde, ya gagasında mutlaka arızalar olurdu. Savaş, yokluk yılları o yıllar. Paran olsa bile yedek parça bulmak çok zor. O nedenle biz arızalanan bu iğneleri gümüş kaynağı yaparak kullandık. Tabii bunu yaparak acil ihtiyacını karşılıyor, üretimini sürdürüyorsun, ama üretimin standardı da düşüyordu. Neler yaşandı o dönem Türkiye'de, anlatsam şimdi kimse anlamaz. Ama bir avantajımız vardı, bizim çorap makinelerinin tamirini Osman Amcam (Özkaraca) yapıyordu. Osman Amcam ile babam kardeş çocukları idi. O da bizim fabrikada çalışıyordu o zamanlar. Sonra fabrikanın karşısında bir dükkanda kendi imalathanesini açtı, babam da ona destek verdi. Sadece bizim makinelerin tamiratı da değil, tornası var, frezesi var başka işler de yapıyordu. Son derece yaratıcı biriydi. Savaş yıllarının yokluğu içinde, neredeyse imkansızı başarıyordu. Mesela, biz çelik diyorduk, iğnelere hareket veren bir parça vardı, onlar aşındığında, kamyonların yaylarından çelik yapıyordu. Çünkü bu yaylar, çelik dediğimiz parçanın gerektirdiği sertliğe sahiptiler. Yavaş yavaş örgü makinelerinin bütün parçalarını yapmaya başladı, zaten en sonunda da makinenin kendisini yaptı.

Osman Özkaraca, İkinci Dünya Savaşı'nın yokluk ortamında, yedek parçaların tamiri ve bakımı konusundaki yaratıcılığı ile üretimin devamlılığını sağlamış.

— *Çok iyiymiş.*

— Çocukları da amcamın işini devam ettirdiler, çok da başarılı oldular. Sonra onlar da işlerini İstanbul'a taşıdılar. Düşünebiliyor musun, 1930'lu yılları 1940'lara bağlayan yıllarda biz çorap makinesi yaptık. Hani konuşmaya gelince, "Eloğlu olsa şöyle yapar, Batı olsa böyle yapar" denir ya, alakası yok. Eğer ben bu kadar dünyayı gezmişsem, bu kadar arkadaşım olmuşsa, yurtdışıyla bu kadar temasım olmuşsa bizim zeka ve kavrama bakımından hiçbir noksanlığımız olmadığını, hatta üstünlüğümüz olduğunu söyleyebilirim. Buna artık canı gönülden inanıyorum. Osman Amcam harp zamanında bunları yaptı; düşün Avrupa'dan getirilen otomatik makineler daha verimli otomatik makineler yapmaya başladı. İşini çok iyi yaptı, böylece çok da varlıklı oldu.

— *Onlar da Karaca ismiyle mi üretim yapıyorlardı.*

— Onlar, "Özkaraca" oldu. İki kardeştiler, Osman Özkaraca ile Rıza Özkaraca. İyi oldu konuyu açman, bu vesileyle yine

Türkiye'yi anlattım. Bir zaruret bize neler getirdi. İğneler kırılıyor, kırılan yerden gümüş kaynağı diye bir kaynak yapılıyordu. Bunu da Osman Amcam buldu ve biz çıktık piyasadan kırık iğneler topladık.

— Gerçekten insanın böyle bir üretim sürecini gözünde canlandırması çok zor.

— Sadece yedek parça değil ki, o günlerde üretim yapmak gerçekten mucize gibiydi. En temel ihtiyaçlarımızı karşılayamıyorduk. Bandırma'da ürettiğimiz malları hararlara doldurup, İstanbul'a getiriyor ve Sirkeci'deki askeri depoya hararlarla teslim ediyorduk. Fakat öyle bir dönem geldi ki, harar bulamaz olduk. Bunun üzerine, artık malları teslim ettikten sonra hararları alacağımızı söyledik. Vapurdan kancalar takılarak karaya çıkarılan hararlar yırtılıyordu. Bunları normalde atmak gerekir, ama o koşullarda yama yaparak tekrar kullanmaya devam ederdik. Yama üstüne yama ile normal

Karaca'nın kuruluşunun 50. yıldönümünde, Rıza Özkaraca (sağda) ve Osman Özkaraca (sağdan dördüncü), Karaca çalışanları ile birlikte.

ağırlığı bir kilo ise, yamalarla beraber neredeyse üç kilo olurdu. Sadece bu işi yapması için Tenzile Abla diye bir kadını işe almıştık. Fabrikaya gelir, bir hasırın üzerine oturur, önüne hararları alır, onları ince ince yamalardı. Tenzile Abla Tatar'dı, oğlunu askerde kaybetmiş, biraz meczuptu. Anlatmıştım, Tatarcayı ondan öğrendiğimi. Arada bir onu ziyaret eder, hatırını sorardım. Hep aynı cevabı verirdi: "İyiyim be balam! Hadi bana bir kahve söylesene, başım dönüyor!" Tenzile Abla'dan çok şeyler öğrendim; acıyı öğrendim, ıstırabı öğrendim, nasıl dayanıldığını öğrendim... Çünkü ben de iki evladımı kaybettim.*

Karaca kardeşler şirket kuruyor

— Babanızdan işleri devraldıktan bir süre sonra Hayrettin Karaca ve Kardeşleri Kolektif Şirketi'ni kurduğunuzu görüyoruz, yönettiğiniz bir şirket varken, neden ikinci bir şirket kurma gereği duydunuz?

— Babamın İkinci Cihan Harbi'nden sonraki durumunu biraz anlatmıştım. Babam çok müteşebbis bir adam olmasına rağmen, birdenbire işten kendini çekti. Ona göre işler yolundaydı ayrıca; işini oğluna devretmişti ve küçük ölçekli de olsa, kurduğu iş kendi kendini çeviriyordu. Bu açıdan babamla uyuşamadık, ama içimdeki o teşebbüs arzusunu da yenemiyordum. Bir gün babama, artık kendi işimi kurmak niyetinde olduğumu ve helallik istediğimi söyledim. O sırada ceketin içine yelek giyiyoruz, yeleğin cebinde de bozukluklar vardır, onları da çıkardım uzattım: "Baba senden hiçbir şey de istemiyorum, bunlar da senindir..." Ne yapacağımı sordu. "Baba" dedim, "icra edecek bir sanatım yok, alırım bir işporta tezgahı, mendildir, kravattır, satarım. Bu kadarını yapacak kadar kredimin olduğuna inanıyorum. Nereye kadar gider bi-

* Hayrettin Karaca'nın oğullarından Halil 1984'te dişçi koltuğunda narkozdan öldü. Diğer oğlu Atay ise 1993'te Tarabya'daki evinde eşi tarafından öldürüldü.

lemiyorum ama, sonuçta kendi işimi yapmış olurum." Babam bu isteğimden pek memnun olmadı. Gerçi onun işini bırakacağımı söylememiştim, ama artık gerçekten de engellenmeden kendi işimi yapmak istiyordum. Bir de babamın bana geçmişte birkaç kez söylediği bir söz vardı, bu söz beni hem rahatsız ediyordu, hem de hiç kulağımdan gitmiyordu.

— *Ne söylemişti?*

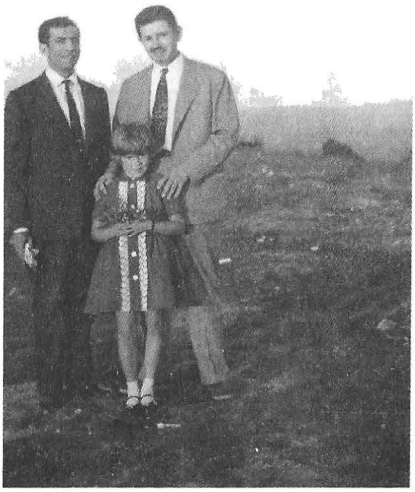
— Babasından ona hiçbir şey kalmadığını söylemişti. Babam varlıklıysa benim ne kabahatim vardı! Bu tür duygular içinde kendi işimi kurma kararını verdim. Bu konuşmamızdan sonra, babam, böyle bir şey olamayacağını, kardeşlerim okullarını bitirdikten sonra hep birlikte bu işi yapabileceğimizi, kendisinin de bize yardım edeceğini böyledi. Babamın fikri aklıma pek yatmadı, ama babaya karşı olan saygı, itaat var ya, evet demek zorunda hissettim kendimi. Ama kardeşlerimin eğitim hayatı pek parlak değildi, bir türlü okulları bitmiyor. Babama yeniden konuyu açtım, ama sonuç değişmedi. Sonuçta babam, Emiroğlan'daki fabrikayı bize vereceğini söyledi. Hesap yapmış, makineler şu kadar, emtialar bu kadar, hammaddeler bu kadar, stoklar bu kadar tutuyor diye, üzerine de otuz üç bin lira nakit koymuş, bize yeni işimize başlarken toplam yüz bin lira verdi. Kardeşlerimle konuştum, onların ticaretten haberleri yok. Birlikte iş yapmak için önce bir şirket kurmak gerekiyordu. Şirket tipi olarak da kolektif şirketi seçtim ve 1949 yılında Hayrettin Karaca ve Kardeşleri Kolektif Şirketi'ni kurdum. O dönem en fazla tercih edilen şirket tipiydi bu. Şimdi herkes limited şirket, anonim şirket gibi kişisel sorumluluk taşımayan şirket tiplerini tercih ediyor, ticaretin bin bir türlü hali var, çünkü kimse kişisel olarak riske girmek istemiyor. Şirketin kuruluşunda arkadaşım Osman Nuri Torun bana çok yardım etti.

— *Sadun Aren aracılığıyla tanışmıştınız değil mi?*

— Evet, Osman'la Sadun aracılığıyla tanışmıştık. Hesap uzmanıydı Osman o sıralar ve gerçekten çok güçlü bir sözleşme

hazırladı. Osman'la dostluğumuz kardeşten öteydi. O da sosyalist fikirliydi, ama ne o dönem ne de sonraki dönem siyasi fikirler aramızda bir sorun yaratmadı, aksine bizi birleştirdi. Osman önceleri Ankara'da çalışıyordu, ama bir süre sonra İstanbul'a yerleşti. Cağaloğlu'nda bize çok yakın bir evde oturuyorlardı. Babamın zamanında da bizim fabrikaya çok sık gidip geliyordu. Osman, Fikri Köprülü'nün kız kardeşi Cihat'la evliydi. Oğulları olduğunda, çocuğun ismini babam koydu, Ali diye. Osman'la da "yurdumuzu tanıyalım" programları yapar, günübirlik turlar düzenlerdik çevre illere. Büyük oğlum Atay vefat ettikten sonra da Osman'ın büyük desteğini gördüm, Karaca Örme Sanayi'nin idare heyetine girdi ve dört-beş sene bana yardım etti. Özlüyorum Osman'ı hakikaten. En son 2000 yılı yazında Sadun, Osman, ben hanımlarımızla beraber burada (Karaca Arboretum) birlikte olmuştuk.

— *Nasıl bir sözleşme hazırladı size Osman Bey?*
— Şirketin kurulması aşamasında bizim ihtiyaçlarımızı çok iyi dinledi ve ona göre bir kuruluş sözleşmesi hazırladı. Tabii kardeşlerimin ikisi de o sırada bunun farkında değillerdi. Kolektif şirkete konulan sermaye hükümlerinden biri, herkesin dışardan sermaye getirebileceği yönündeydi. Bu aslında benim açımdan akılcı değildi, çünkü o sırada ben evliydim, ama kardeşlerim bekardı ve zengin hanımlarla evlenerek şirkete sermaye getirip, paylarını artırabilirlerdi. Ortaklar yıl sonunda kâr ve zarara da hisseleri kadar ortak olabiliyorlardı. Bir süre sonra fark ettim ki, o sırada evli olmama rağmen kardeşlerim de aşağı yukarı benim kadar para harcıyorlar. Haftada yirmi beş lira alıyordum o sırada ben, bir ustaya ise yaklaşık yüz elli lira veriyordum. Ancak kardeşlerim okulu bitirip işe başladıktan sonra evlendiler ve giderleri de arttı. Sene sonunda hesaplara baktım benden fazla para çektiklerini gördüm. Bu arada muhasebeye de ben değil Nurettin bakıyordu. Bu hep böyle devam edecek gibi geldi onlara. Benim kabahatim ise şu oldu: Onları durdurmadım. Ama durdursaydım bu sefer de ihtilaflar çıkacaktı. Nitekim sonunda çıktı da.

Sadun Aren, Hayrettin Karaca, Elif Karaca.

— *Ne oldu?*

— Çok para çektikleri için onların sermayesi azalmaya, ben de az para çektiğim için, benim sermayem artmaya başladı, kârdan daha fazla pay almaya başladım. Ama kârdan çok pay almamla harcamam artmadı. Babam vefat edince bize ciddi miktarda miras kaldı. Bir süre sonra kardeşlerim mirasın paylaşılmasını istediler, ama kimse paylaşma işini yapamadı. Bunun üzerine mirası dörde bölüp kendi aralarında paylaşmalarını, kimsenin almadığı son parçayı benim alacağımı söyledim. Şimdi Karaca Arboretum'un olduğu alanın bir kısmı bana babamdan miras olarak kalmıştır. Bir süre sonra Fahrettin şirketin sermaye yapısından rahatsız oldu ve işten çekilmek istediğini söyledi. Nurettin de çekilmeye karar vermiş ama sonra vazgeçmiş. Ben ne kadar ısrar ettiysem de Fahrettin ayrılmaktan vazgeçmedi. Çünkü ciddi bir miktar miras kalmıştı. Fahrettin, Fako diye bir triko fabrikası kurdu. Ona makine yardımı yaptım, müşteri de gönderdim, işleri çok iyi

gitti ilk seneler. Ama sonraları nedenini bilmiyorum işleri bozuldu ve birtakım borçlarını ben ödemek zorunda kaldım.

— Nurettin Bey'le nasıl ayrıldınız?

— Nurettin kasadan çok fazla para çekiyordu, at yarışlarına meraklıydı. Bu arada ikinci kez evlendi ve eşinin ailesine büyük yardımları oldu. Sanırım 1971 senesiydi, muhasebeye, benden habersiz Nurettin'e para ödenmemesi talimatı verdim. Aylık ihtiyacına göre bir miktar belirlemesini, ancak o kadar çekebileceğini söyledim. Çünkü içerden ne kadar para çekersen kolektif şirketlerde, şirketin gücü o kadar azalıyor, bir yandan da hissen o kadar küçülüyor. Bunun üzerine Nurettin avukatlara danışmış. Sonra mahkemelerden şöyle bir celp aldık: "Hayrettin Karaca ve Kardeşleri Kolektif Şirketi, idari bakımdan son derece müşkül duruma düşmüştür, acilen tasfiyesi..." Haber piyasada duyuruldu, çok müşkül bir duruma düştüm. O sırada çalıştığım bankaların müdürleri arayıp çok destek verdiler bana. İki buçuk sene uğraştım bu mahkeme işleriyle; ya kaybetseydim ne olacaktı? Ondan sonra anonim şirket kurma zorunluluğu doğdu (Karaca Örme Sanayi). Nurettin buna razı olmadı, bu şekilde iş hayatında kardeşlerimle yollarım ayrılmış oldu. Eğer birlikte olabilselerdi, işi onlara teslim ederdim. Ben hiçbir zaman işadamı olmak istemedim, tarih, edebiyat okumak istedim; büyük oğluna 1980 yılında işini teslim etmiş biriyim. Öyle bir imkanım olsa idi, çok daha önce kardeşlerime işi bırakıp giderdim ama, dediğim gibi hiç öyle bir imkanım olmadı. Belki bir araya gelebilseydik Karaca Örme Sanayi başka bir durumda olurdu şimdi.

— Kendi firmanızı kurduğunuzda, babanız iş hayatındaki ataklığınızı nasıl karşıladı?

— Babamın bize verdiği sermayeyi bir senede geri ödedik, istemedi, ama bunu kabul edemezdim. Dediğim gibi babamın, babasından kendisine bir şey kalmadığını söylemesinden rahatsız olmuştum. Sonrasında tabii ki hitap ettiğimiz müşteri kitlesi tamamen değişti. Öncesinde daha köylü kesime hitap

Hayrettin Karaca (solda), ileride işini devredeceği oğlu Atay Karaca (sağda) ile birlikte.

eden bir üretim yapıyorduk, ama sonrasında değiştirdik. Hani "fantaaazi" diyorlar ya, o tip bir üretime yöneldik. Bahçekapı'dan Beyoğlu'na çıktık. Büyük kentlerdeki en lüks mağazalarda benim malım satılmaya başladı. Bir süre sonra da benim mallarımı satmak o mağazalar için bir prestij meselesi oldu. Nasıl kendimi methediyorum ama!

— Mağaza sahipleri ya da toptancılarla nasıl bir ilişki kurmuştunuz, bu değişim sürecinde?

— Karaca çok saygın bir firma olarak bilindi ve öyleydi de. Ben arkamda, eleştirilecek tek bir nokta bile bırakmadım. Kendimi övüyor gibi oluyorum ama müşterilerim de bana saygı duyuyorlardı. Bu sadece yerli müşterilerle ilgili bir durum da değildi. Mesela Macy's benden mal almaya geldiğinde bütçesini soruyordum ve onun için mal seçiyordum. Seçtiğim malın da hepsi satılıyordu. Harolds'da hangi, Macy's'de hangi mal satılır, bunu biliyor, buna göre seçim yapıyordum.

— Benim de öğrenci harçlığımın bir kısmı sizdedir, çok güzel kazaklar üretiyordunuz.

— "Karaca Yıllarca" sloganını ben bulmadım, bunu müşterim söyledi. 70'lerin ilk yarısıydı sanırım. Bir gün sekreter, genç bir beyin benimle görüşmek için beklediğini söyledi. İçeri otuzlu yaşlarında bir bey girdi. Elinde de gazete kağıdına sarılı bir paket vardı. Açtı, hemen tanıdım kazağı: "7833" dedim. Bizde her kategorinin bir numarası vardı ve o da çocuk kazaklarının numarası idi. "Bu kazağı babam bana almış, ben giydim. Ama benim çocuğum yok, onun için size getirdim" dedi ve daha dur demeye vakit bırakmadan da çekti gitti. Alıyor ve yıllarca giyiyorlardı. Tabii bu kadar iyi mal yaparak, aslında kendimi baltaladım, bir kere mal alan tekrar almak için epey bekliyordu! Karaca'nın 75. yılı kutlamasında da benzer bir duygu yaşadım.

— Kutlamalarında da bir defile düzenlendi değil mi? Karaca'nın eski ürünlerini nasıl bulabildiniz, saklıyor muydunuz?

— Tabii ki, saklamamıştık. 1992'de oğlum Atay böyle bir organizasyon yapınca, müşterilerimize haber verdik, müşteriler de kendi müşterilerine. Böylece herkes elindeki Karaca marka trikolarını getirdi. 1950'lerden kalma ürünleri getiren müşterilerimiz bile oldu. On ya da on beş yıl öncenin ürünlerini bekliyordum, ama kimsenin Karaca trikolarını elli yıl saklayacağını düşünmemiştim. Hem şaşırdım, hem de gurur duydum.

— Karaca tarafından başka defileler de yapılıyordu değil mi?

— Ah bu Atay var ya, ah bu Atay! Defile düzenliyordu fabrikada. Tabii benimle alakalı bir şey değildi bu. Atay benimle birlikte çalışmaya başladıktan sonra kendi yeniliklerini de yapmaya başladı. Müşterilere yönelik defilelerdi bunlar. Aslında defileden çok, müşteriler için bir hizmetti. Bizim malları mankenlerin üzerinde görüp beğeniyorlardı.

— Ben tekrar yeni kurulan şirket dönemine dönmek istiyorum. Babanız sizi taktir etti mi?

Karaca müşterileri, o yılın kreasyonlarını fabrikada düzenlenen defilelerde izliyor ve sipariş veriyorlar.

— Emiroğlan'da babamla aynı binada kalmaya devam ettik bir süre. Babamın alt katta bir dükkanı vardı hâlâ, onun işini de kendi işimi de idare ediyordum. Orayı daha çok arkadaşlarıyla buluşmak için kullanıyordu; aslında o sırada biraz Rufailere karışmıştı. Mutluydu yeni kurduğu hayatta. Sana zaman içinde baba oğul rollerinin nasıl değiştiğiyle ilgili bir anımı anlatayım. Babam her zaman tertemiz giyinirdi, ama son dönemindeki kılık kıyafetini beğenmiyordum; nitekim bunu da kendisine söyledim. "Neden, tertemiz giyiniyorum" dedi. "Bana diyorlar ki Halil Bey'in oğlu, ona göre giyinmem ve davranmam lazım, ama sana da Hayrettin Bey'in babası diyorlar; o zaman senin de ona göre giyinmen lazım" cevabını verdim. Çok yumuşak karşıladı bu sözlerimi, zaten artık o tarihlerden itibaren, babam üzerinde sözüm geçer hale gelmişti. Nasıl rahmetli ninem benim büyüdüğüme karar verdiği andan itibaren bana artık erkek olduğumu hissettirdiyse, babam da bu durumumdan memnun olduğunu belli ediyordu. Gittik

kumaş aldık, Terzi Zeki'ye babam için iki takım elbise bir de pardösü diktirdim, ama onları giyemeden vefat etti babam.

Taşıma suyu ile boyahane

— Kendi şirketinizi kurduktan sonra hayalini kurduğunuz boyahaneyi yapabildiniz mi?
— Siyah lastikli çorap üretiyorduk okul çocukları için o sırada. Piyasasının dar olmasına rağmen bu iş cazip geldi bana. Rahmetli Osman Amcam bu iş için özel makine yaptı ve çok süratli üretim yapabilmeye başladım; süratle birlikte üretimde de ucuzluk sağladım. Üretimimizi de çeşitlendirdik, sadece okul çocuklarına değil, okul öncesi çocuklar için de mal üretebildik böylece. Bu güzel de işin boyama kısmında bir türlü standart tutturamadık. O sırada dışarıda boyatıyorduk mallarımızı; çoraplar kimi zaman, zamanında gelmiyor, kimi zaman da istediğimiz kalitede olmuyordu. Öyle zamanlar oluyordu ki, boyahaneden gelen malı elinize aldığınızda elinizi boyuyordu. Sonunda boyahaneyi kendim kurmaya karar verdim. Çok primitif şartlarda bir boyahane kurdum, ama Namer'in yanında yaptığım stajın büyük faydası oldu. Hangi kalite boya kullanacağımı, kimyevi işlemleri ve fiksajın nasıl yapılacağını, nasıl depolayacağımı biliyordum. Ve öyle bir üretim kalitesi yakaladım, işi öyle bir noktaya getirdim ki, okul çorabı konusunda neredeyse piyasada benimle rekabet edebilecek kimse kalmadı. Emiroğlan'da alt katımızda bir kutucu vardı, artık kutu yetiştiremiyordu bana. Biliyor musun bu çorap işinde ne oldu?

— Ne oldu?
— Baktı babam çorap satışlarım çok iyi, o da satmak istedi ve babamın dükkanına da mal indirdim. Tabii orada da yine ben satıyordum, ama olsun! Boyahane işini ise daha da büyüttüm. Havlu gömlek yapmaya başlayınca boyahanede de değişiklikler yapmam gerekti. O güne kadar koyu gibi renkler kullanıyorduk. Ama yazlık üretim de yapmaya başlayın-

Halil Karaca (solda) ve "Çift Geyik"in katibi Sarı Mehmet (ortada), Avrupa'ya yaptıkları bir iş gezisinde Akropol'de.

ca, açık renklere ihtiyaç doğdu. O sırada Mısır'dan iplik geliyordu, *gazepenye* deniyordu, kaliteli bir ipti. Dışarıya boyatmaya başladım, ama istediğim gibi olmuyordu. Baktım olmuyor, o zaman bizim boyahaneye ikinci bir kazan yaptım. Ee ne olmuş ikinci bir kazan yaptıysan diyeceksin, ama mesele o kadar kolay değil. Bir kere, su yok! Hanın helasına su gelmiş, herkes hacetini görüyor, ama onun dışında su yok. Mahmutpaşa'daki çeşmelerden tenekelerle su taşıdım depoya ve o suyu da pompalarla dördüncü kata bastım.

— *Sanayinin tam anlamıyla taşıma suyuyla kurulduğu bir dönem bu.*

— Tabii bu bir heyecanla yapılabilirdi ancak. Emin ol, ne kadar kâr ettiğim, sermayenin ne kadar büyüdüğü hiç önemli değildi. Beni işin heyecanı mutlu etti.

— Hep babanız için müteşebbis diyorsunuz, ama siz de bu konuda ondan geri kalmamışsınız?

— 1970'li yıllarda bir sanayiciye, bir tüccara, bir işadamına hiç iyi gözle bakılmıyordu; hakaret eder gibi "kapitalist" deniyordu. Ama o gün de bugün de bana "tüccar" deseler çok iftihar ederim. Çünkü tüccarlık başka bir şeydir; bir meslek değildir. Sözünün eri olmakla başlar tüccarlık, ama sadece o da yetmez, pek çok vasıflarınızın olması gerekir. Bu örneği hep veririm: Sene 1933 sanıyorum, hemen hemen bütün örme sanayi Fransa'dan, Jordan diye firmadan iplik alımı yapardı. Babam da o yıl Fransa'ya gitmiş ve bu fabrikayı gezmişti. Malı alıyoruz, parasını altı ay sonra ödüyoruz, anlaşma böyleydi. O sene de örme sanayinin bütün siparişi bir gemiye yükleniyor ve İstanbul gümrüğüne geliyor, herkes de gümrükten malı çekiyor. Babam da o yıl apandisten ameliyat olmuş, hastanede yatıyor. Sipariş ettikleri mallar gümrüğe gelmiş olmasına rağmen, pek çok örme sanayici gidip gümrükten malını çekmiyor.

— Neden böyle bir şey yapıyorlar?

— Çünkü o sırada bir Finlandiya şirketinin temsilcisi örme sanayicilerini tek tek geziyor ve Jordan'dan çok daha ucuza iplik verebileceklerini söylüyor. İki firmanın fiyatları arasında gerçekten büyük fark var. Durum böyle olunca da gidip gümrükten mallarını çekmiyorlar ve Finlandiya şirketine yeni sipariş veriyorlar. Bu arada bizim gümrük işlerine bakan İzzet Mangıt, hastaneye geliyor ve babama durumu anlatıyor, kararının ne olduğunu soruyor. Babam verdikleri sözü tutacaklarını ve Fransız şirketinden ipliği alacaklarını söylüyor. Altı ay sonra ödenmek üzere senedi imzalıyorsun, o senet bankaya veriliyor ondan sonra da malını gümrükten çekebiliyorsun. İzzet Mangıt senetleri hastaneye getirdi ve babam onları hasta yatağında imzaladı. Biz ipliği alıp imalata başladık, diğerleri ise siparişlerinin geleceği günü bekliyorlar. Aradan bir buçuk ay geçti, ama onların iplikleri hâlâ ortada yok. Sonra ortaya çıktı ki, daha siparişler tamamlanıp yola çıkmamış.

1917'de Çorapçı Halil tarafından kurulan firmanın 50. kuruluş yıldönümünde Karaca çalışanları bir arada.

Örme sanayinde yazlık üretimi kıştan, kışlık üretimi de yazdan yapıyorsunuz, zaten başka türlü de yetişmesi mümkün değil. Bu arada babam da iyileşip hastaneden çıktı. Jordan firmasının temsilcisi babamı ziyarete geldi. Onun anlattığına göre, diğer firmalar yeniden iplik istiyorlar, ama firma, zamanında teslim alınmayan malları geri çekme kararı almış. Firma temsilcisi, firmasının sahibi Mösyö Jordan'ın özel mesajını iletti bir de babama: "Eğer Çorapçı Halil isterse bu malları sadece o alabilir! Ödemeyi de sorun etmesin, ne zaman isterse o zaman ödesin."

— *Dürüst tüccarı ödüllendiriyor!*

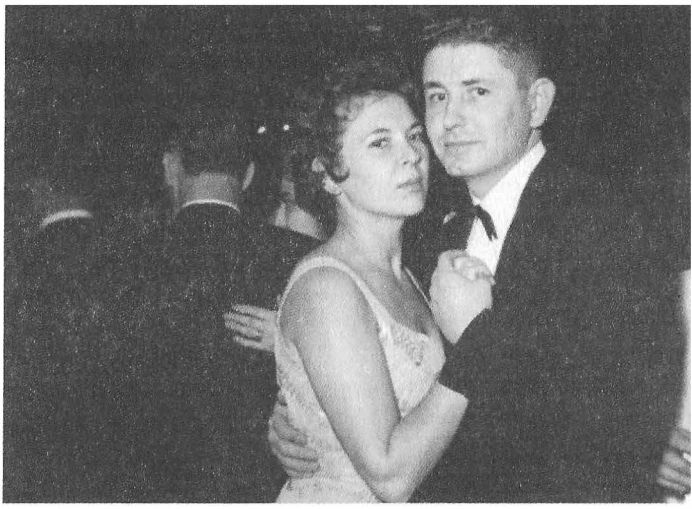
— Bu haber duyulunca, ipliksiz kalanlar babama koştu. Babam gelenlere bir şartla malları gümrükten çekeceğini söyledi: "Malın parasını peşin vereceksiniz." Düşün gümrükten malını çektiği adam aslında kendi rakibi, ipliği vermese rakipsiz olacak. Rakiplerinin kendisiyle rekabetlerini sürdür-

mesine razı oluyor, işte bütün mesele burada. Şimdi son kısma gelelim; Jordan firması malın parasını ne zaman isterse o zaman gönderebileceğini söylemesine rağmen, babam parayı alır almaz firmaya gönderdi. Babamın çok saygın bir yeri vardı piyasada. İşte tüccarlık budur. Belki babamdan aldığım en büyük miras da budur. Bu nedenle bana tüccar denirse bundan gurur duyarım; bir komprador, bir kapitalist değildir tüccar!

Yeniden aşk: Sevim Hanım

— Bu yoğun iş hayatı arasında 1949 yılında Sevim Hanım'la (Togay) evlendiniz. Onunla nasıl tanıştınız?
— Sevim'le tanışmam kardeşlerim Fahrettin ile Nurettin sayesinde oldu. O sıralar ben kendimi tamamen işime vermiş, başka hiçbir şeyle ilgilenmiyordum. Bir gün arkadaşlarıyla pikniğe gideceklerini söylediler ve beni de davet ettiler. Pikniğe arkadaşlarının dışında bir de Sevim'i davet etmişlerdi. Konuşması, duruşu, zekası beni etkiledi. Piknik sonunda vedalaşırken, o da bana, "ağabey" dedi. O zaman, "Buradaki herkes bana ağabey diyebilir, ama bir tek sen diyemezsin" dedim. Nasıl ilanı aşk etmişim ama!

— Bu da bir yöntem tabii!
— Ondan sonra sık sık bir araya gelebilmeye çalıştık, ama o zamanlar bunun tek yolu nişanlanmaktı. Daha çok görüşebilmek için Sevim bir İngilizce dersi işi icat etti. Aslında kendisi kolejli olduğu için İngilizcesi gayet iyiydi ve ders alması abesti, ama maksat başka... İngilizceden sonra Levanten bir bayandan Fransızca dersi de almaya başladık, tabii yine numaradan. Akşamları işten çıktıktan sonra ben evlerine gidip Sevim'i alıyor, derse gidiyor, ders bittiğinde de tekrar eve bırakıyordum. O zamanlar işler öyleydi. O sırada Sevim'in ailesi Dizdariye'de oturuyordu, Babıâli yokuşundan çıkarken Sevim'in elini tutuyordum, yaaa!

Sevim Hanım, evliliklerinin ileriki yıllarında da dans konusunda hâlâ umudunu kesmemiş, Hayrettin Bey'den.

— *Kaç ay devam etti Fransızca dersleri.*

— Bir süre gittik. O günler ne tuhaf günlerdi, bırak sarılmayı dokunamıyorsun bile, yaptığın en fazla şey elini tutmak. Sevim'le 28 Aralık 1948'de nişanlandık, sıcak bir aralık ayıydı, 17 Haziran 1949'da da evlendik. Sevim tabiatıyla beraber olmak istiyordu; bende cumartesi günleri klasik müzik konserlerine götürüyordum onu, oradan sonra da bir çaya gidiyorduk. Arkadaşları da oluyordu yanımızda. Arkadaşlarla arada dans ediyordu, ama ben dans etmeyi hiç bilmiyordum o zamanlar. Ama Sevim bu, kafasına koyduğu her şeyi yapardı, beni dans kursuna da götürdü. Beyoğlu'nda bir dans öğretmeni vardı; çaça, samba, rumba gibi bir sürü ders aldım ama bir türlü yapamadım. Sevim gibi biriyle evlendiğim için hiç pişman olmadım; acayip bir kadındı Sevim, çok kişilikli, çalışkan, azimli biriydi. Kafasına bir şeyi yapmayı koydu mu, üzerinden on sene de geçse mutlaka yapardı.

Hayatımız müzik oldu

— İki kızınız da başarılı birer müzisyen. Bu ilgi nereden geliyor?
— Müzik, özellikle de piyano bizim hayatımızı değiştiren bir olaydır. Bu biraz uzun bir hikaye. Kına 2, Elif de 4 yaşındaydı; o yaz, Kalamış'ta ahşap bir ev kiralamıştık yazlık olarak. Alt katta ev sahibi oturuyordu, üst katta da siz. Bizim için evden çok bahçe önemliydi, çocukların oyun oynayacak yerlerinin olması açısından. Bu arada evin bahçesinde bir de müştemilat gibi bir yer vardı, orada da Sevim'in zamanında piyano dersi aldığı Rana Erksan oturuyordu. Rana Hanım'ın evine sürekli öğrenciler gidip geliyordu. İşte bizim hayatımızda en köklü değişikliklerden birini yapacak olan müzik, Kalamış'taki evde tamamen bir rastlantı ile girmiş oldu.

— Nasıl oldu bu rastlantı?
— Piyano sesi ve Rana Hanım'ın evine gidip gelen öğrenciler Elif'in dikkatini çekiyor. Dersler sırasında Elif, hiç sesi-

Sevim Togay ile Hayrettin Karaca, evliliklerinin ilk günlerinde.

ni çıkarmadan öylece kapının yanında durur izlermiş. Bu durum üst üste birkaç gün devam edince, Rana Hanım merak edip, Elif'i içeri almış ve müzik kulağı var mı, yok mu onu kontrol etmiş. Bir de bakıyor ki, Elif'in çok üstün bir kulağı var. Hemen Sevim'e, Elif'in üzerinde ısrarla durulması gereken bir yetenek olduğunu söylüyor. Bu gelişmeden sonra Sevim, Elif'i düzenli olarak Rana Hanım'a derse götürmeye başladı. Dersler sırasında Kına da onları izliyor; onun da müziğe yeteneği olduğu ortaya çıktı. Ve müzik böylelikle hayatımıza yoğun ve kesin bir biçimde girmiş oldu. Çocuklarımıza yaptığımız eziyete bak, hem ilkokul, hem konservatuvar, hem de evde müzik dersleri. Ama bu kadarla kalır mı, bunlara bir de bale eklendi hemen arkasından. Daha sonraki yıllarda Ferdi Statzer'in genç asistanı piyanist Meral Vardar, eve repetitör olarak geldi. Meral Hanım, çocuklara müzik zevkini aşılamıştır ve çok emek vermiştir.

— *Gerçekten epey eziyet etmişsiniz çocuklara!*

Karaca Ailesi bir arada; Halil, Sevim, Kına, Hayrettin ve Elif Karaca.

— Sevim hırslı bir kadındı, kendisinin yapmak isteyip de yapamadığı her şeyi çocuklarının yapmasını istedi. Ama çocuğunun eğitimine verdiği önem bakımından Allah herkese böyle bir ana nasip etsin, Sevim'in analığı çok iyiydi. Yine de parantez açıyorum, bütün bunlar çocuklar için belki de iyi değildi, çocuklar kendi hayatlarını yaşayamadılar. Müzik eğitimi nedeniyle, çocukluklarını bile bilemediler.

— Oğlunuz Halil Karaca'nın müzikle arası nasıldı?
— Sevim onun da müzik eğitimi almasını istedi, ama Halil istemedi.

KINA KARACA — Annem Halil'in de müzik eğitimi almasını istedi. Hatta Elif ve ben de onunla bu konuda ilgilendik, ama o herhangi bir enstrüman çalmak istemedi. O daha çok edebiyatla ilgiliydi. Tabii annem bunu fark edince, onun bu yönünü öne çıkarmaya gayret etti. Halil en fazla 7 ya da 8 yaşındayken *Şatorlist* adında bir dergi çıkardı. Dergi için röportajlar yapıyor, kısa çizgi romanlar, şiirler yazıyordu.

HAYRETTİN KARACA — Halil bambaşka bir çocuktu. Daha küçücükken bir birey olarak vardı. En fazla 10 ya da 11 yaşındaydı. Ona kayık almam için tutturdu. Ben de istediğini yapıp aldım. Sahilde geziniyoruz, küreğin nasıl çekileceğini, iskeleye nasıl yanaşılacağını hepsini öğrendi. Bu kısımları hallettikten sonra, Büyükada'ya gitmek için ısrara başladı. İnanmazsın, Büyükada'ya kadar kürek çekti. Dönüşte adadan yaklaşık bir mil açıldık, bir fırtına başladı, kayık suların içine dalıyor çıkıyor, kürekler havada kaldı. İşin kötüsü ben de o durumda ne yapılacağını bilmiyorum. Adaya dönemiyoruz, ileri de gidemiyoruz, öylece kaldık. Lodos gittikçe artıyordu, ilerlesek bile Suadiye'de nasıl çıkacağımız meçhul. Öylece kayıkta beklemeye başladık. O sırada uzakta bir yük motoru gördük, işaret ettik ve gelip bizi aldılar, kayığı bağladılar. Bizi Suadiye'ye bıraktılar, ama bir fırça attılar ki bana sorma: "Utanmıyor musun, bu havada küçük çocukla denize

açılmaya, şu çocuğun hatırına durduk da seni aldık, ona dua et!" Söylemediklerini bırakmadılar. Halil tuttuğunu koparan, kafaya koyduğunu yapan bir çocuktu. Nereden geliyor bu duygusu, bu isyanı? Kendini ispatlamak zorunda da değildi üstelik. Onu öyle kabul ediyorduk zaten, küçücük yaşında bir birey olarak yanımızda yerini almıştı. Bizim yemek masamız adeta bir arena gibiydi. Bir konu açardık, herkes o konuda fikrini söylerdi. Yaşına rağmen Halil inanılmaz cümleler kurar, fikirlerini kararlılıkla açıklardı.

KINA KARACA — Gerçekten de o yemek masası sohbetleri inanılmazdı. Bazen de sözcük oyunları oynardık. Diyelim ki, yedi harften oluşan baş harfi şu, son harfi de bu diye bir sözcüğün ne olduğunu bulmaya çalışırdık. Halil'in de yaşına rağmen bu oyunda ciddi bir yeri olurdu. Babaannem de katılırdı oyuna. Bazen o akşam bulamadığımız bir sözcük için, ertesi akşam olmasını ve yemek masasına oturmayı iple çekerdik. Gün boyu, babamın ya da annemin sorduğu sözcüğün ne olduğunu bulmaya çalışırdık çünkü.

Halil Karaca ile Hikmet Irkılata Zürih'te.

Zehra Hanım, Nefise Elibay ve bir tanıdıkları (arkada) çocuklarla birlikte Sultanahmet'te. Kına Karaca, Elibayların kızları Süyümbike ve Refika ile oğulları Refik.

HAYRETTİN KARACA — Halil'le birlikte yaptığımız bir Avrupa yolculuğu var. Sanırım 9 ya da 10 yaşındaydı. Roma'dayız, Collesium'u falan gezdik. Vatikan'ı da göstermek istiyorum ona. Gezmeye başladık, asansörle yukarı çıktık, fakat o sırada sürekli çişi geliyor. Yol boyu dur kalk yaptık, tuvalet bulamadığımız yerde mecburen duvar dibine yaptı. Katedralin tepesine çıktık, aşağıyı seyrediyoruz. Yine çişi geldi. Ne yapacağım ben? Aşağı ineceğiz, ama tuvalet nerede bilmiyorum. Çatıda, insan boyundan daha yüksek çıkıntılar var, birinin arkasına götürdüm, yapamam diye tutturdu, epey bir cebelleştik. Gerçi ben de görecekler diye korkuyorum, ama sonunda yaptı. Ondan sonra İsviçre'de Zürih'te bununan doktor arkadaşım Hikmet Irkılata ile buluştuk. Bu çiş meselesi o kadar yormuştu ki beni, yol boyu Hikmet'e, hipnozla falan bu işin durdurulup durdurulamayacağını sordum.

— Çocukların bir müzik disiplini içinde büyümeleri dışında, müzik, hayatınızı nasıl etkiledi?

Elif Karaca'nın Şan Tiyatrosu'ndaki konseri. Önde soldan sağa Halil, Sevim Karaca, Lili ve Ferdi Ştatzer, arka sıranın başında ise Kına Karaca ablasını izliyor.

HAYRETTİN KARACA — Konservatuvarla birlikte yeni arkadaşlar edindik tabii; yoğun biçimde klasik müzik alemi içine girmiş olduk. Çocuklar Ömer Ağabey diyorlardı, Ömer Umar Türkiye'ye konser vermeye gelen bazı klasik müzik sanatçılarını evimize getirirdi. Ömer Bey bu tür konserlerin bağlantılarını yapardı. Düşünsene, arkadaşlarımız, dostlarımız hepsinin çocukları müzik tahsil ediyor. Bunlardan biri de Ali Elibay ve eşi Nefise Hanım'dı. İki kızları bir de oğulları vardı, kızları Süyümbike ile Refika da piyano dersi alıyordu. Geçen sene Süyümbike beni ziyaret etti. Bir Alman'la evlenmiş, kariyer bakımından çok iyi bir yerlere gelmiş. Kına'yla da irtibat kurdular. Elibayların dışında o dönem tanıştığımız ve samimi olduğumuz bir de Pars Bey vardı. Nedense ona hep soyadıyla hitap edilirdi. Pars'ın kızı Neyla da müzik dersi alıyordu. Pars Bey'le evcek gelip gitmeye başladık, müzik bizi farklı bir grubun içine attı. Ama çok da güzel oldu. Tabii bu başlangıçtan sonra çocuklarım yavaş yavaş kendi yollarında ilerlemeye başladılar.

KINA KARACA — Bizim müzik konusunda inanılmaz düzenli bir hayatımız vardı. Hayatın normal akışı böyleymiş gibi hissederdik. Zaten annem de bu konuda son derece kararlı ve disiplinliydi. Bizim için normal okul yan bir uğraş gibiydi, asıl okulumuz ise konservatuvardı. Şimdi düşünüyorum da çok çalışkan öğrencilerdik, normal okul kısmı ne Elif için, ne de benim için hiçbir zaman sorun olmadı.

HAYRETTİN KARACA — İlkokul bittikten sonra Elif ile Kına'yı Avusturya Lisesi'ne verdik. Ama bu arada konservatuvar eğitimlerine de devam ediyorlardı. Orada Ferdi Statzer ve eşi keman hocası Lili Hanım girdi hayatımıza. Ferdi Bey, Türkiye'de müziğe çok hizmet etmiş bir kişidir, çok değerli öğrencileri vardır. Aslında, bugün kırk beş-elli beş yaş grubundaki müzisyenlerin hemen hemen hepsi onun eğitiminden geçmiştir. Ferdi Bey, Elif'ten daha 14 yaşında bir konser vermesini istedi ve Elif, Şan Sineması'nda Bethoven'ın *İkinci Konçerto*'sunu çaldı. Çok büyük başarıydı. Hayatımızdaki önemli tarihlerden biri de 1967 yaz aylarıdır. O yıl Elif ile Kına'yı Viyana'da yaz akademisine yazdırdım. Viyana'ya birlikte gittik ve orada birbirinden güzel opera ve konserler izledik. İkisini de görmeliydin, büyülenmiş gibiydiler. Sonra onları bırakıp İstanbul'a döndüm. Elif burada kurs birinciliğini aldı. Dünyanın her ülkesinden gelen piyano öğrencilerinin arasında böyle bir başarı elde etmesi bizi çok mutlu etti tabii.

— *Avusturya'da eğitiminize devam ettiniz değil mi?*

KINA KARACA — Kursta Alfred Brendel, Paul Badura Skoda ve bir de Jorg Demus ders veriyordu. Bu hocalar kendi alanlarında dünyanın en iyileri arasındaydılar. Bu kurstan bir süre sonra Badura Skoda, İstanbul'da bir konser verdi. Konserden sonra nasıl oldu bilmiyorum, bizim evde verilen davette hocam Ferdi Bey, Ömer Ağabey (Umar), Avusturya Konsolosu gibi misafirlerin yanı sıra Badura Skoda da vardı. Orada benim geleceğimle ilgili konuşuldu. Badura Skoda, Viyana Konservatuvarı'nda eğitimime devam etmemi önerdi.

Karacaların evinde çok sık verilen davetlerden birinde Paul Badura Skoda (soldan ikinci), Ömer Umar, Sevim Hanım (soldan sağa).

Ferdi Bey ise Salzburg'da Mozarteum'a gitmemin daha doğru olacağını söyledi; kendisi de Mozarteum'da eğitim görmüş. Ben daha 16 yaşındaydım o sırada ve o gün nerede eğitim göreceğim karara bağlandı. Böylece Avusturya Lisesi ikinci sınıftan ayrılarak Mozarteum'a girdim, lise eğitimimi de orada tamamladım.

HAYRETTİN KARACA — Elif de Kına da çalışkan çocuklardı. Ama rahmetli anacığım ne çekti çocuklardan. O sırada Vali Konağı Caddesi'nde oturuyorduk. Sevim çocukları bir vesileyle evde bıraktığı vakit, annem bekçi gibi beklerdi kızların başında. Bunlar da sürekli etüt yapıyorlar, dinlenecek gibi değil! Hani bir parçayı alıp başından sonuna kadar çalsalar iyi, ama öyle değil; parçanın aynı bölümünü saatlerce çalışıyorlar. Yine annemin bunların başında olduğu bir gün, radyoda bir müzik dinliyorlar. Kızlar parçanın Mozart'ın mı yoksa Beethoven'ın mi olduğunu ayıramıyorlar. Annem diyor

ki, "Beethoven!" Sonra doğru çıkmaz mı! İşte işin sürprizi burada! Rahmetli anacığım bu kadar eziyet çekti, bunlardan... Çok bunaldığımızda biz kaçıp kurtuluyoruz evden belki ama, o hep onların başındaydı. Biliyor musun, müzik yüzünden biz neredeyse hiç tatil yapamadık.

— Kızınız Elif'in Juliard'a kabul edilmesi nasıl oldu?

— Elif liseyi bitirdi, ama müzik eğitimine devam etmek istiyor. Türkiye'de ise konservatuvarlardan sonra devam edebileceği bir eğitim kurumu yok. O vakitler araştırmaya başladık ve bize Amerika'da Juliard müzik okulundan bahsettiler. Sonunda Elif'i göndermeye karar verdik. Sevim, Elif'i Amerika'ya götürdü. Elif Juliard'ın imtihanında başarılı oldu. O sırada 90 yaşlarında olan Madam Rosina Levine de sınav jürisinde ve birkaç yıldır da hiç talebe almıyormuş. Elif'i dinledikten sonra, "Bunu bana vereceksiniz" diyor; o kadar beğeniyor. Ve Elif, Madam Levine'in öğrencisi oldu. Böyle bir hocanın öğrencisi olmak, bir piyanistin kariyerinde son derece önemliymiş, o zamanlar öyle diyorlardı. Doktor Hikmet Irkılata'dan bahsetmiştim, Boğaziçi Lisesi'nden sınıf arkadaşım, Elif'i Amerika'da himayesine alır diye düşündük. Çünkü orada müşterilerimden başka kimseyi tanımıyorduk o sırada. Hikmet de sağ olsun amcalık yaptı Elif'e. Belki hatırlarsın, o yıllar yurtdışına para gönderme gibi konular da son derece sıkıntılıydı. Hikmet bu bakımdan da yardımcı oldu bize. Gerçi Elif biraz büyüyüp, bir genç kız olmaya başlayınca, Hikmet Amca'sından artık kurtulmaya başladı. Başka bir müzik okulunda okuyan Bedii Aran'la tanıştı ki, oraya bir nokta koyuyorum, belki sonra anlatırım; bu hayatımızı çok olumsuz yönde etkiledi ve o noktada artık biz Elif'i kaybettik. Neyse geçelim bu konuları.

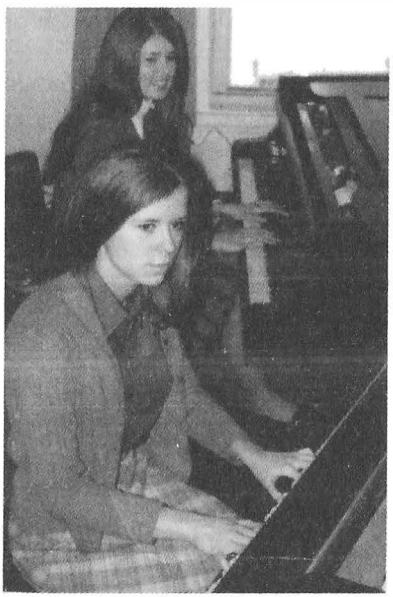
— Elif'in hemen ardından Kına da müzik eğitimi için yurtdışına gitti değil mi?

— Kına'nın da daha liseyi bitirmeden Salzburg'a gitmesine ve Mozarteum'da eğitimine devam etmesine karar verildi. Kı-

na'yı da o şekilde kaybettik, ama tabii deminki manada söylemiyorum bunu. Araya kilometreler girdi ve dokuz sene Salzburg'da kaldı, sonra Milano'ya gitti ve hayatını orada kurdu. Kına da kendi alanında çok başarılı oldu; kızlarımın arasında tercih yapma durumunda değilim tabii ki, o iyi, bu kötü, o güzel, bu çirkin diye... Herkesin kendine göre parmaklarından çıkardığı kendine has bir ses oluyormuş! Benim kulaklarım o kadar hassas değil, ama bazen ayırabiliyorum, annem gibi.

KINA KARACA — Babam Salzburg'a geldiği zaman, onunla daha fazla zaman geçirebilmek için her şeyi yapabilirdim. Birlikte hep doğa gezilerine çıkardık.

HAYRETTİN KARACA — Kına'yla Salzburg civarındaki kayın ormanlarında yürüyüşler yapardık bu ziyaretlerimde. Ağaçların yaprakları dökülmüş, yerde neredeyse otuz santim-

Elif (arkada) ile Kına Karaca, normal eğitimlerinin yanı sıra, disiplinli biçimde müzik eğitimlerini de sürdürdüler.

lik bir yaprak öbeği oluşmuş. Aman Allah'ım ne sesler çıkarıyoruz yürürken. Kına müzisyen ya, bütün yürüyüş boyunca takılıyorum ona, "Söyle bakalım bu *majör* mü, *minör* mü" diye. Kayar gibi yürüyorduk yaprakların üzerinde. Hızlı yürürsen başka ses, yavaş yürürsen başka ses çıkıyordu. Kına ile yaptığımız o sohbetlerin tadını unutamıyorum, hayatımda bir daha böyle seslere rast gelmedim.

KINA KARACA — Annemle babam bizi bu kadar uzak yerlere nasıl cesaret edip gönderdiler bugünden bakıp inanamıyorum; bize inanılmaz bir güven duymuşlar. Onların bana güveni, benim kendime güvenimin tohumlarını attı. Her gittiğim yere eşyalarımın dışında piyanomu da taşıtmaktan (çünkü müzik seven komşu bulana kadar dokuz senede on bir ev değiştirmek zorunda kaldım), üniversiteye kaydolmaya kadar her işimi kendi başıma yapmış olmam nedeniyle ciddi bir özgüven kazandım.

— Avusturya'nın ardından neden İstanbul'a dönmek yerine İtalya'ya gittiniz?
KINA KARACA — Daha Mozarteum'da okurken bir yaz Milano'ya gittim. Orada çok yakın bir piyanist arkadaşımın hocası Alberto Mozzati ile tanıştım. Bütün idealim, mezun olduktan sonra bir ya da iki sene onunla çalışmaktı ve bu da gerçekleşti. Milano'ya yerleştikten kısa bir süre sonra Scala Tiyatrosu'nda çalışmaya başladım. Fakat o arada eşime rastladım, ona rastlayınca tabii durum çok değişti ve hayatımı orada kurdum, sonra da ikizlerim oldu zaten. Çocuklar doğana kadar dört sene Scala'da çalıştım.

— İkizler Kerem ve Feyzi (Brera) ile geçen yıl Karaca Arboretum'unda tanıştık. Fiziksel olarak birbirlerine hiç benzemiyorlar, ama ikisi de müzikle uğraşıyor değil mi?
HAYRETTİN KARACA — Evet ikisi de müzisyen. Haklısın birbirlerine hem şekil bakımından, hem de mantalite bakımından hiç benzemiyorlar. Feyzi çok sosyal bir çocuktur ve

toplumsal sorunlarla iç içe yaşıyor. Mesela Cenova'da Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı protestolar oldu, o da protestolara katılmak istemiş. Tabii o yaşta bir çocuğa hayır demek, vazgeçirmek çok zor. Ama bir yolunu bulmuşlar, onu razı etmişler. Sonra Feyzi gönüllü olarak cankurtaran, acil yardım eğitimi aldı. Kerem de çok başarılı. Bir yandan müzikle uğraşıyor bir yandan da Milano Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nde okuyor. Mesela yarın çok önemli bir imtihanı olsun, kesinlikle fark edemezsin. Hiç heyecanlanmaz, ama annesi paniktir. Öyle sakin sakin gider ve en yüksek notu alır gelir.

— *Hangi enstrümanları çalıyorlar?*
HAYRETTİN KARACA — Feyzi keman, Kerem de viyolonsel. İkisi de çok başarılı. Kerem, şu anda Avrupa Gençler Orkestrası'nda çalıyor. Parasının hesabını son derece iyi bilir ama pinti değildir. Kına'nın evinde bir kural var, çocuklar bir yaşa geldikten sonra artık evin masrafına iştirak etmeye başladılar. Üçü de ortak bir kutuya para koyuyorlar, ama vekilharç Kerem. Biri yemeği yapıyor, biri sofrayı kuruyor, biri bulaşığı yıkıyor. Kına böyle yetiştirdi çocukları, yani hayatı da paylaşıyorlar. Sadece başarılı oldukları için değil, insan olarak çok seviyorum onları.

— *Büyükanne ve büyükbabalar, kendi çocuklarına göstermedikleri toleransı, torunlarına gösteriyorlar galiba.*
— Sevim, kendi ulaşamadığı her hedefe, çocuklarının ulaşmasını istedi. Ama Sevim inanılmaz bir annelik yaptı. Biz evlendiğimizde, babasının erken ölümü nedeniyle liseden ayrılmıştı. Evlendikten sonra liseyi bitirdi, sonra üniversiteye devam etti. İstanbul üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı'nı bitirdi ve sonra okutman olarak aynı üniversitede dokuz yıl çalıştı. Hem kendi işini hiç aksatmadı, hem de çocukları bir gün bile ihmal etmedi. Ama çocukları rahat bıraksaydı, bugün herhalde daha farklı olurlardı.

KINA KARACA — Kesinlikle daha farklı olurduk, ama ben bugünkü halimden çok memnunum.

HAYRETTİN KARACA — Rana Hanım bizi buraya kadar getirdi. Fakat memnunum, hiç pişman değilim. Başka bir meslek sahibi de olabilirdi çocuklar, ama şimdi bir sanatla doyum halindeler, o da güzel bir şey. Benim hayatta özleyip yapamadığım iki şey var. Bunlardan biri, bir enstrüman çalabilmek. Kına sanırım iki sene önce bana bir saz aldı geldi. Birkaç gün burada durdu, elime verdi zorla, ama yapamadım. Mesela Sevim piyano çalardı, sonra ud dersi aldı, epey de ilerledi. Ama bu hep özenti olarak kaldı benim içimde. Çocukluğumdan beri buna özendim... Sevim'den etkilendiğim için de değil, evlenmeden evvel de ben bir enstrüman çalmak istiyordum. Ama istemekle yapmak arasındaki farkı, yaşayıp görüyorsun. Başlasaydım iyi yapmak durumundaydım, öyle yarıda bırakamazsın. Belki o his beni engelledi, sonra iş hayatı kolay değildi. Diyeceksin ki, iş hayatı bitti, artık yapabilirsin, ama öyle olmuyor. Kına, herkesin her yaşta bir enstrüman çalmaya başlayabileceğini ve bunun hiç de zor olmadığını söylüyor. Tamam, öyledir, ama benim için zor oldu. Sonra üzüle üzüle o sazı götürdük, geri verdik. Sevim'in udu hâlâ durur.

Baba Karaca'nın emekliliği

— İkinci Dünya Savaşı ile birlikte geri çekilse de anlaşıldığı kadarıyla babanız iş hayatında son derece etkin biriymiş. Siz işi idare etmeye başladığınızda nasıl bir yol çizdi?

— 50'li yılların başında babam artık işi iyice bana devretmiş ve Yalova'ya yerleşmişti. İşi bırakmış olmasına rağmen yine ara sıra da olsa bana müdahaleden vazgeçmemişti tabii. Hâlâ İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerini taşıyordu herhalde; sürekli beni frenlemeye çalışıyordu o değişmez cümlesiyle: "Dur! Aç değiliz, açıkta değiliz!" Benim de en aktif zamanlarım bunlar... Arada babama, artık ticareti bırakıp kendisiyle ilgilen-

mesini söylüyordum. Çünkü babam bir şeylerle meşgul olmadan duramayan insanlardandı.

— O *da çocukluğundan itibaren çalışan biri olduğu için çok doğal tabii.*
— Sonunda önerilerime uydu ve ne önerdiğimi sordu. Bu arada Yalova'da sahil boyunda, Nuriye Otel diye bir otel vardı. Otelin sahibi Nuri Bey, babamın arkadaşı, zannedersem 1940'ların başında babamdan borç almış. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra bir gün, borcunu ödeyemediğini, borca karşılık babama otelini vermeye karar verdiğini söylüyor. Babam tabii ki, teklifi kabul etmiyor, "Ödemezsen ödeme" diyor. Karşılıklı olarak birbirlerini epey bir zorladıktan sonra, sonunda otel babamda kalıyor. O yıllarda da Yalova, yeşilliğiyle cazip bir tatil bölgesiydi. Babam oteli hiç çalıştırmadı, ama tatillerde biz de oraya kalmaya geldik. Böylelikle Yalova'da bir mülkümüz oldu. Babama, Yalova gibi güzel bir yerde hoşuna gidecek işler yapmasını, mesela kavak yetiştirmesini söyledim. Kavak yetiştirmesini de şundan önerdim: Arkadaşım Fikri'nin (Köprülü) bana bir kavağın on dört ya da on altı yılda kesilecek olgunluğa geldiğini, kârlı bir iş olduğunu söylediğini hatırladım. Emekli olsa da, babam da ticaret adamı, ona bir kâr göstereceksin ki, seni serbest bıraksın! Böylece babamın ilgi alanı Yalova'da bahçeciliğe kayınca ben de daha rahat eder oldum. Ama tamamen de işle ilgili bağlarımız kopmadı.

— *Nasıl yürüttünüz sonrasını?*
— 1954 yılında bir iş gezisine gitmem gerekti Avrupa'ya ve babama benimle gelmesini teklif ettim, o da kabul etti. Birmingham ve Zagreb'deki fuarları izleyeceğiz, Basel'de iş yaptığım fabrika ile makine ve yedek parça işlerini görüşeceğiz, sonrasında da biraz gezeceğiz; anlayacağın, hem ziyaret, hem ticaret. Biz gezinin planlarını yaparken, Erenköy'de kiraladığımız yazlığın sahibi olan ailenin oğlu olan İsmail Sakmar da bizimle gelmek istedi, tabii ki kabul ettim. Bu arada, ben İngilizce biliyorum, ama İsmail'in İngilizcesi çok daha iyiydi.

İsmail Sakmar, Halil Karaca ve şoförleri Veyis Bey.

Epey bir yer dolaşacağımız için, özel otomobille geziye çıkmaya karar verdik. Sonunda, babama Yalova'da sürekli hizmet eden bir şoför vardı Veyis, onun 1953 model Chevrolet'si ile yola çıktık. Önde babam oturuyor, İsmail ile ben de arkada. Edirne'ye geldik. Edirne'de yatacak yer yok. Tren istasyonuna yakın ahşap bir otel bulduk, oraya yerleştik. Otel demeye bin şahit ister, ama neyse; tuvaleti dışarıda, iptidai bir yer. İpsala'dan Yunanistan'a giriş yaptık. O vakitler Karaağaç'a gelene kadar şose bir yol bile yoktu. Arabanın altı sürekli vuruyor. Neredeyse kırk sekiz kilometrelik yolu sekiz saatte ancak gidebildik, öyle kötü bir yol. Sonunda geç bir saatte de olsa Selanik'e vardık, bir otele yerleştik. Yıl 1954, bizim arabanın modeli 1953, tabii herkesin ilgisini çekiyor; o yıllarda Yunanistan'da da böyle şeyler çok ender görülüyor. Selanik'ten sonra Gevgeli hudut kapısından çıktık, Yugoslavya'ya giriş yaptık. Yol diye bir şey yok, arnavut kaldırımı gibi yerlerden gidiyoruz. Sonunda Üsküp'e geldik.

— Sıkıntılara rağmen, eğlenceli bir gezi olmuş gibi...

— Üsküp'te Yusuf'un Hanı diye bir Türk'ün otelinde kaldık. Bir tuvaleti vardı otelin, küçük abdestini bile yapmak için oraya giremezsin, bu kadar pis. Babam da son derece titiz biri, beş vakit namaz kılıyor, çektiği sıkıntıyı anlatamam. Yattığımız yorganlar yorgan değil. Babam, mendil sermiş başının altına öyle yatmış; soyunmamış bile. Zaten hiçbirimiz soyunmamıştık, sabahı zor ettik. Sabah kahvaltı bile etmeden yola çıktık. İstikamet, Niş. Niş, Üsküp'ten hallice, ama yine de çok geri kalmış bir yerdi. Orada Türklerle sohbet ettik, ama hiçbir zaman rejimden bahsedemedik, çünkü ortamdaki kokuyu alıyorsun; insanlar çekiniyordu. Tabii ki bizim Chevrolet orada da muazzam bir ilgi gördü. Sonunda Belgrad'a kadar geldik. Yol artık biraz daha düzelmişti. Ondan sonra zaten Lubyana'ya kadar bir parke asfalt vardı. Bu arada söylemeyi unuttum, o vakitler Yugoslavya'da ecnebilere benzin satan benzinlikler ayrıydı, öyle her yerden benzin alamıyordun. Böyle dolaşa dolaşa sonunda Zagreb'e ulaştık.

— Katıldığımız ne fuarı idi?

— Zagreb'deki trikotajla ilgili bir fuardı. Fuar dolayısıyla da bir müracaat masası açmışlar, kalacak yer de dahil ayarlamalar oradan yapılıyordu. Biz de başvurumuzu yaptık. Ama bütün oteller dolduğu için bize bir ev pansiyon adresi verdiler. Tarif ettikleri yere gittik, bir apartmanın bilmem kaçıncı katındaki bir daire. Paramızı peşin ödedik ve odalara yerleştik. Yerleştikten sonra İsmail'le ben kenti dolaşmak istedik. Babam ise Zagreb'den tedirgin, oraların tekin yerler olmadığını düşünüyor. Ev sahibinden bizimle gelmesini rica ettik. Ne oldu biliyor musun? Adam, önce karısını bir odaya kilitledi, sonra bizimle dışarı çıktı. Çünkü, İsmail ile ben çıkıyoruz, ama evde iki erkek kalmıştı; babam ve Veyis. Birkaç saat sonra döndük, hiçbir şey olmamış gibi kilidi açtı ve karısını dışarı çıkardı. Sene 1954, savaştan yeni çıkmış bir Avrupa. Demek ki, açlık, yoksulluk ve çaresizlikten kadınlar kendilerini satıyorlar. Şimdi, hiç anmak istemezdim, ama Sovyetler

Birliği yıkıldığından bu yana yaşanan bir "Nataşa" olayı. Hepsinin eğitimi var; kimisi doktor, kimisi öğretmen, kimisi müzisyen, kimisi kimyager... Peki, niçin geliyorlar buraya? Kendini tatmin etmek için mi? Hayır! Çünkü ülkelerinde açlar. Burada kendini satıyor, aldığı parayla da geride kalan kocasını, çocuklarını doyuruyor. Onlar, Nataşa değil, azize. Amerikalı araştırmacı W.C. Lowdermik, *Toprağın 7.000 Yıllık Öyküsü* kitabında, Sümerlerden tut, Irak'ta, Suriye'de, Afrika'da, Çin'de, Hindistan'da toprakla olan ilişkileri anlatıyor. 1938'de yazılan ve 1950'lerde yayımlanan bir kitap bu. Nihat Gökyiğit arkadaşım Amerikan Tarım Bakanlığı'ndan alıp gelmişti bu kitabı. Biz de kitabı tercüme ettirdik ve yayımladık. Orada şöyle bir bölüm var: "... Çin'de yaptığım araştırmalara göre, her şeyin gıda maddeleri karşılığında satın alınılabildiğini gördüm!"

— *Açlığın gücü!*

— Bu sabah bir gazetede, Türkiye'nin önemli sorunları diye bir anket gördüm. Ankete verilen cevaplara ben de katılıyorum, ama bunların arasında toprak meselesi yoktu. O zaman kendime dedim ki, "Ey Hayrettin! Ey TEMA! İşiniz çok zor. Sen, eğer bu düzeyde kültürlü bir kesime bile bunu anlatamadıysan, Türkiye'nin en önde gelen sorunu, toprak erozyonunu, toprağın güç kaybetmesinin ne demek olduğunu anlatamadıysan, sana yazıklar olsun! Orman Bakanlığı tarafından yayımlanan bir broşürde bak ne diyor: "Türkiye'de erozyon problemi, milletçe var olmak ya da yok olmak davasıdır." Bu işin sonunun nereye kadar gittiğini kimse düşünmüyor ya da düşünmek istemiyor. Bak, Zagreb'de adam karısını odaya kilitliyor. Neden? Çünkü açtı! İşte tabii, ben o adama hak verdim! Neyse... Bizim geziye dönersek, Zagreb'de işimizi bitirdikten sonra yola devam ettik. Zagreb'den sonra artık Almanca konuşulmaya başlıyor ve o, Üsküp'te, Niş'te hissettiğimiz totaliter hava da yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştı. Hırvatistan'da ortam çok daha medeniydi. Oralarda rahat dolaştık. İnsanların senden korkmadığını hissediyorsun, çe-

kinmeden konuşuyorlardı. Aslında, şu totaliter yanı olmasa, sosyalizm ne kadar iyi bir sistem! Keşke sosyalizm olabilseydi. Keşke! Keşke! Olamadı. Kapitalizm, bu şansımızı aldı elimizden.

— *Yanlış duymuyorum değil mi?*
— Eski bir komprador söylüyor bunu sana. Ziyanı yok canım, söylesin, sen ona bakma. Şaka bir yana hakikaten orada hissettim, yaşadım bunu. Sonraki yıllarda da çok gidip geldim bu bölgelere. Lubyana'dan sonra İtalya'ya geçtik, korkumuz bitti! İlk İtalya gezimden bu yana epey bir şey değişmişti. Mussolini döneminin etkileri artık yavaş yavaş siliniyordu. Orada para sorunumuzu da hallettik. O vakitler, yurtdışına çıkanlar yanlarına sadece yüz dolar alabiliyordu. Tekrar çıktığında artık para alamıyordun. Dönemin gerektirdiği kurallardı bunlar. Şimdi baktığında her şey çok ucuz gibi görünse de, bizim de çok sınırlı paramız olduğu için, bize de pahalı geliyordu. Milano'da, Türkiye'den karaborsadan transfer ettirdiğimiz paraları aldık, çünkü daha İngiltere'ye kadar yolumuz vardı. İtalya'dan İsviçre'ye, oradan da Almanya'ya, Basel'e geçtik. Basel'de, babamı iş yaptığım fabrikadaki yetkililerle tanıştırdım, görüşmelerimi yaptım. Orada işimiz bittikten sonra, Hollanda'ya geçtik. Bu arada babam elinde pusula, kıbleyi arıyor ve buluyor. Babam biraz sıkılsa da biz İsmail ile gayet mutluyuz. Oradan İngiltere'ye geçtik. Tabii trafik tersten işliyor, Veyis epey bir zorlandı ama yine de idare etti. İngiltere'de nerede kaldık biliyor musun? Benim 1948'deki gezimde kaldığım Night Beach'deki Basil Street Otel'de.

— *Bu sefer kahvaltının ücrete dahil olduğunu biliyorsunuz ama!*
— Tabii ki, geçen sürede yurdışı deneyimim epey artmıştı artık. İngiltere'deki en önemli olay, Veyis'in ishal olmasıydı. Veyis'e ilaç almamız lazım. İsmail, mükemmel İngilizce konuşuyor, söylemiştim. Eczaneye gidip, ilaç almasını söyledim, "Ben alamam" dedi. "Yapma İsmail, adam kötü durumda"

diyorum, İsmail, ishalin İngilizcesini bilmediği için alamayacağını söylüyor. Sonunda eczaneye ben gitmek zorunda kaldım. Eczacıya en pratik yoldan durumu anlatmaya çalıştım, çünkü ben de ishalin İngilizcesini bilmiyordum. Zincirleme olarak şunları söyledim: "Cırt... cırt... Cırt cırt..." Arada da, "*... medicine. For this... Do you... understand me...*" diyorum. Eczacı ne istediğimi tahmin etmekle birlikte, hâlâ tam olarak anlamamıştı. En sonunda ilgili yerimi gösterdim ve tekrar ettim: "Cırt cırt..." Eczacı çıkarıp ilacı verdi sonunda. İlacı Veyis'e verdik, tek seferde durdurdu!

— *Hadi geçmiş olsun!*
— Londra'dan Birmingham'a geçtik ve orada da bir fuara gittik. Ondan sonra da dönüş yoluna geçtik. Dönüşte Paris'e Namer'e uğradık. Ooohh! Onu görmek çok güzeldi. Anlatmıştım, Namer'in oğlu Rober bir Fransız'la evliydi ve o da tüm âdetleriyle Fransız olmuştu. Namer bizi aldı, oğluna götürdü, birlikte yemek yedik. Ama yemekte şarap çıkartılmasından babam rahatsız oldu. Anladım ben tabii, ama yapılacak bir şey yok. Babamın tersliği birkaç gün sürdü. Fransa'dan sonra Türkiye'ye döndük, huduttan girdik, inanır mısın, sanki cennete gelmişiz gibi hissettik.

Elma bahçesinde yenilikler

— *Babanızın Yalova'da başladığı meyveciliği, vefatından sonra siz devam ettirdiniz. Bir taraftan sanayiciyken bir taraftan da meyveciliği nasıl sürdürdünüz?*
— Doğayla ilgimi sana anlatmıştım, hiçbir zaman bundan kopmadım, ama meyvecilik, babam vefat edince, biraz üzerime kalmış gibi oldu. Babam, 1950'li yılların başında burada meyvecilik yapıyordu. Yalova'da oturmaya karar verdikten sonra, buradan araziler almaya başladı. İlk olarak da şu anda arboretumun sınırları içinde olan yirmi yedi dönümlük araziyi aldı. Burası ilk alındığında bataklık alandı, kışın ördek avına geliyordu insanlar. Kahvehanede bu satı-

şın dedikoduları yapılıyor hatta, "Ayıp ettik Hacı Bey'e, aldattık" diyorlar. Babamın Karacabey'den bir arkadaşının oğlu burada ziraat işletme müdürü o vakitler; Nail Bey. Babama, meyvecilik yapmasını o söylüyor. Arazi bataklık olduğu için hendekler açıyor, kurutuyor ve araziyi tarıma uygun hale getiriyor. Bu şekilde elmacılığa başlıyoruz. Babam burada faaliyete başladıktan sonra, bir tazyik başlıyor çevredeki köylülerde; kendi arazilerini de babama satmaya çalışıyorlar. Babam da bunları ala ala altmış beş dönüme kadar büyüttü araziyi. İlk elma dikimini 1948'de yapmıştı, ağaçların büyüyüp elma verdiğini gördü babam; 1956'da, prostat ameliyatı olduktan sonra, enfeksiyon kaptı ve kısa bir süre sonra da vefat etti.

— Bunun üzerine mi meyveciliğe başladınız?

— Biz dört kardeşiz, ama kardeşlerim bu işle pek ilgilenmediler. Veraset güzel, ama bir de bunun yaşaması lazım. Aksi takdirde, çocukları da hayırsız çıktı denecekti. Kendime yediremedim bu tür söylentiler olmasını. Hemen hemen her yaz ve sonbahar, yani hasat ve budama zamanlarında işin başında oldum. Meyvecilikle birlikte bu konuda bilgi toplamaya da başladım. Sadece atadan dededen kalma bilgilerle yapılacak bir iş değil bu. Daha doğrusu, yaparsın tabii ki, ama bunun beni tatmin etmesi mümkün değildi. Bunun üzerine meyvecilik, özellikle de elmacılık üzerine yazılmış kaynak eserlerden bulduklarımı aldım, bulamadıklarımı da getirttim. Yurtdışı gezilerimde özel olarak meyveciliği araştırdım. Gittiğim her yerden elma kalemleri aldım. 1962'de ise, ilk kez Almanya'da gördüğüm, bodur anaçları Türkiye'ye getirdim. Sonuçta burada, kırk sekiz elma, elli iki tane de armut kültür formu yetiştirir hale geldim. Ama bütün bu okuma ve araştırmalardan sonra, yine de bu işin bir ihtisas meselesi olduğunu anlamaya başladım. Öyle basit bir olay değil.

— Herhalde bu kadar işin arasında bir de elma yetiştiriciliği ile ilgili bir kursa gitmediniz!

Primo Bergami (solda) ile Hayrettin Karaca elma bahçesinde.

— Aslında olabilirdi, ama ben daha pratik bir yol buldum ve Primo Bergami diye bir İtalyan bahçıvanı mütehassıs olarak getirttim. Burada *palmet* sistemini kurduk. Uzmanları bilir, ama konuya yabancı olanlar için özetlersek, ayrı bir ağaç yetiştirme sistemi bu; bu sistemle ağaçlarda hem verim yüksek oluyor, hem de işçilik kolaylaşıyor. Artık merdivenle ağaçların tepesine tırmanma dönemi böylece bitmiş oldu. Yeni bir budama sistemi ile her sene meyve almaya başladık. Bir sene çok bir sene az meyve verir ya ağaçlar, biz seyrekleştirme yaparak, ağacın her sene aynı seviyede meyve vermesini sağladık, eğer bir sene çok meyve verirse, yoruluyor ağaç çünkü.

— *Başka neler yaptınız?*

— İlaçlamayı da, yapay gübrelemeyi de önledik. Zaman içinde gittikçe uzmanlaştık meyvecilik konusunda ve burası ciddi

araştırma merkezi gibi algılanmaya başladı devlet tarafından. Trakya'dan, Korkuteli'nden, Niğde'den, Tokat'tan, Amasya'dan olsun tarım teşkilatları buraya elemanlarını eğitim için göndermeye başladı. Bizim Bergami artık paylaşılamıyordu; talep doğrultusunda epey bir yerlere gitti.

— *Bu arada meyvecilik yaptığınız alanı da büyüttünüz sanırım.*
— Evet, dört yüz elli dönüme kadar çıkmıştık. Yılda bin dört yüz ton meyve almaya başlamıştım. Sadece bir rakam olarak bunu söyleyince kulağa hoş geliyor olabilir, ama bu miktarla birlikte sorunlar da artmaya başladı. Çünkü toplanan elmalar, satışa kadar buzhanede bekletilmek zorundaydı ve buradaki buzhanenin kapasitesi de bunu kaldırabilecek düzeyde değildi.

— *Nasıl bir çare buldunuz?*
— Toplanan elmaları derhal pazara çıkartsam, satış imkanı yok! Bunun üzerine yedi yüz tonluk bir buzhane yaptım. Ama bu buzhane ihtiyacı beni farklı bir üretim sistemine yöneltti. Olgunlaşma ve toplama dönemleri birbirini izleyen elma ağaçlarına yöneldim bir süre sonra. Mesela *mayflower*, 15 Mayıs'ta toplanıp pazara götürülüyor, diyelim ki, ondan on beş gün sonra başka bir elma türünün olgunlaşma ve toplanma zamanı geliyor ve bu iş, taa mart ayının sonuna kadar sürüyor; sezonu mart ayında toplanan bir kültür formuyla tamamlıyorduk. Olgunlaşma ve hasat dönemleri farklı türlerle üretim yaptığın zaman, buzhaneye de ihtiyacın kalmıyor tabii. Bu sistemin bir yararı da işçi bulmayı sorun olmaktan çıkarması idi. Çünkü herkes aynı anda elma toplamaya başladığında, hem çalışacak adam bulamıyorsun, hem de çok pahalıya geliyordu. Armutta da böyle oldu, akça armut ile başlardık, ardından haziran güzeli *(Bela juino)*, ardından *Pasa grasana* ile devam eder, *Cure* ile mart ayında kapatırdık.

— *Herhalde özellikle bu bölgede sizin sisteminiz epey moda olmuştur!*

— Pek de öyle olmadı. Ziraat teşkilatını, araştırmacıları, neredeyse zorladım, ama bunu bir üretim sistemi olarak getiremedim. Bugün de hata budur.

— Pensilvanya'da da elmacılıkla ilgili bilgiler topladınız değil mi?
— Pensilvanya'ya beni Tom Holton götürdü, Amerika'daki toptancım olduğu için nazımı çekiyordu daha. New York'tan, Pensilvanya'ya kadar, *starking*'i üreten Starkbrothers fidanlığını ziyaret etmek için benimle geldi. Oradan elma anaçları almak istiyordum, tabii köklü olarak değil. Amerika'dan buraya köküyle anaç getirmek, o vakitler için öyle kolay kolay düşünülebilecek bir şey değildi. Birkaç kalem kesip almama izin verdiler. Aldıklarım için para teklif ettim, ama kabul etmediler, bu nedenle de istediğim kadar kalem alamadım ve gözüm de kalmadı değil. Starkbrothers'da pazar değeri çok yüksek, patentli fidanlar vardı. Burada patent olmasa da Amerika'da patent geçerli. İyi ki de geçerli değildi; çünkü o kalemlerden epey fidan ürettik.

İbadetimi Türkçe yapıyorum

— Babanızın dinle ilişkisini anlattınız, siz de dini eğitim aldınız değil mi?
— Mahalle mektebine gidişimi anlatmıştım. Hani şu keçinin "beee" deyişini. Sonra İstanbul'a yatılı mektebe gittik. Ama okul tatil olunca rahmetli babam bize din dersi aldırmaya başladı. Bir ilkokul öğretmeni vardı, Hasan Tahsin Hoca diye, özel ders veriyordu bu konuda. Monokl gözlüklü, iriyarı, çiçek bozuğu tenli biriydi. Hep aynı pardösüyü giyerdi hatırladığım kadarıyla. Onun rahlesinde öğrendik pek çok şeyi.

— Neler öğretiyordu?
— Çok şükür yobaz biri değildi, cumhuriyet mekteplerinde ders veren bir ilkokul öğretmeniydi. Babam isabetli bir seçim yapmıştı. Ben 13 yaşımdan itibaren oruç tutmaya başladım.

Ve bugüne kadar da orucumdan vazgeçmedim. Bu bir inanç meselesi, şükretmek için yapıyorum bunu ve şükredecek de çok şey var. Küçüklüğümden itibaren çevremde herkes orucunu tutar, namazını kılardı, bu rutin bir olaydı. Oruç tutmayan ya da namaz kılmayan kimseye neden tutmuyorsun ya da neden kılmıyorsun denmediği gibi, bunları kesinlikle yapman lazım da denmiyordu. O kararı ben verdim. Mektebi bitirdikten sonra, 17 yaşımdan itibaren de namaz kılmaya başladım. 1940 yılında, 19 yaşımda Bandırma'ya işi idareye etmeye gönderdi babam beni. Genelde sabah ezanıyla mağazalar, dükkanlar açılır, akşam ezanıyla kapanırdı. O zamanlar böyle saatle çalışılmazdı; böylece işçiler yazın daha çok, kışın daha az çalışırdı. Esnaf sabah namazını kılar, ondan sonra dükkanlarını açardı. Ben de fabrikayı açardım, tabii söylememe gerek yok, anahtar ninemdeydi. Herkes namazda olduğu için sabahları erken açsan da kimse olmazdı. Ben iskeledeki Haydar Çavuş Camii'ne giderdim. Anlatmıştım bunu, Yunan kaçarken oraya erkekleri doldurup, bombalamış. Cami cumhuriyet devrinde tamir edilmiş. Ben oraya giderdim, ama caminin müezzini Şevki Hoca'ya pek yakalanmak istemezdim. Biraz yaşlı bir adamdı. Ezan okumak için minareye çıkılıyor iniliyor, tabii adam için biraz zordu.

— *Minareye sizin çıkmanızı mı isterdi?*
— Evet. Her babayiğidin harcı değil o minareye çıkıp inmek! Beni gördüğü vakit başıyla işaret ederdi, yani minareye çık derdi. Tabii çıkardım ben de. O zaman ezan Türkçe okunurdu: "Tanrı uludur. Tanrı uludur, Tanrı'dan başka yoktur tapacak..." Okumaya başlardım ezanı, ama poyraz tarafına döner dönmez müthiş bir ayaz başlardı, ayazdan kaçar hemen kıbleye dönerdim. Sonraki dönemde namaz kıldığım yıllar da oldu, kılmadığım yıllar da. Fakat bana verilen bilgilere, öğretilenlere inandım. Askerde namaz kılmayı bırakmak zorunda kaldım çünkü sol bacağımda menüsküs belirdi; kıvıramıyordum dizimi, bir de nöbet falan derken, çoğunlukla kazaya kalıyordu. Askerden döndükten sonra İstanbul'da, ba-

bamın yanında işime devam ettim... Daha çok babamlarda kalmaya başladım. Gerçi ayrı odam vardı, ama yine de sabah sofrasında, akşam sofrasında beraberdik. Bu arada babam da gittikçe mütedeyyin biri olmaya başladı. 1946'da hacca giden ilk grupta babam da yardı. Hacca gittikten sonra işini de yavaş yavaş bana emanet ettiği için, artık işe de karışmıyordu. O arada evimize, babamın Hicaz'da tanıştığı arkadaşları gelip gitmeye başladı. Fakat gelenlerin halleri tavırlarında öyle softalık yoktu. Aslında babam mesafesini koruyordu bu tür konularda, öyle aşırı bir radikal İslami yönü yoktu babamın. Fakat bir ara bir tatsızlık yaşamadık değil. Bizim mağazamız, Marpuççular'da, Emiroğlan Han'da idi. Mağazanın çok yakınında da Hoca Alaeddin Camii vardı. Bu caminin imamı nedense babama gidip gelmeye başlamış, hani tabir yerindeyse, babama adeta yapışmış. Bir süre sonra da eve gidip gelmeye hatta bizim evde yatıya kalmaya da başladı. Bir gün benim için "Zındık." dediğini duydum.

— *Nerden çıkarmış bunu?*
— Tabii ki zındık değilim ama Atatürkçüyüm ve o fikirleri de fırsat buldukça söylüyorum ya... Benim de ortaya bayrak açmış halim yok o zamanlar Atatürkçülük konusunda, ama icap ettiği zaman da fikirlerimi söylüyorum. Tabii bunlar hocayı rahatsız ediyor. Ben hocanın hakkımda söylediklerini duyduktan sonra, babama karşı gelmedim, ama ortaya bir mesaj verdim. "Baba, bu adam babayla oğlunun arasına giriyor. Seninle beni ayırmak, beni kötülemek için her fırsatı kullanıyor. Hoca mı şimdi bu adam? Bu adamın günahını Tanrı nasıl affedecek! Bu adam bizim evde kalacak mı" dedim. Babam hiç sesini çıkarmadı. Ama ondan sonra o hoca evimize bir daha gelmedi. Tabii şunu da ekleyeyim, bu konuşmayı hocanın arkasından yapmadım, üçümüz bir aradayken söyledim.

— *Babanız da sizin yanınızda yer almış olmalı ki, gitmekten başka çaresi kalmamış imamın!*

— Benim dinle ilgim, alakam böyle devam etti. Sonra ticarette de fırsat buldukça namazımı kıldım, cuma namazlarına gitmeye çalıştım. İnancım ibadet etmemi ve ibadetle rahatlamamı sağlıyordu, yani şükrediyorum, hamd ediyorum. Namaz kılmamdaki saik oydu. Sonra küçük oğlum Halil'i kaybettik. Bu olaydan sonra, Sevim 1985'te hacca gitmeyi önerdi. Ben de istedim. Hacca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın organizasyonuyla gidiliyordu, fakat biz başvuruda geç kalmışız. Kendi başımıza gitmeye karar verdik sonuçta. Cidde Havaalanı'nda bizi karşılayacaklardı. Uçakta elbiselerimizi değiştirdik ve havaalanına indik. Bizi, hacıları beklettikleri bir yer vardı, oraya aldılar. Kocaman bir salon. Yer toprak ve üzerinde de hasırlar vardı. Eşyalarımızla birlikte bir gece orada kaldık.

— *Neden orada kaldınız?*
— Hac için erken gitmiştik biz. Önce Medine'ye, oradan da Mekke'ye gitmeyi planlıyorduk. Neyse sonunda dışarı çıkmamıza izin verdiler. Kodak filmlerinin oradaki temsilcisi imiş, bizim acente yetkilisinin arkadaşı. Sonuçta bize vasıta buldular ve Medine'ye gittik. Güzel bir otele yerleştik, havalandırması da olan iyi bir oteldi. Kaldığımız katta Araplar vardı. Bizim odamızın kapısı daima kapalıydı. Yanımızdaki oda bizimkinden daha büyüktü, çoluk çocuk kalabalık bir Arap ailesi orada kalıyordu. Odanın bizimkinden büyük olmasına rağmen kapılarını asla kapatmıyorlardı. Yedikleri elmaların koçanlarını koridora atıyorlardı. Sevimle ben buna epey şaşırmıştık. Orada üç ya da dört gün geçirdik. Medine'de babamın tanıdığı bir Türk aile vardı, çorapçı, giderken adreslerini almıştık, o aileyi bulduk. Bizi misafir ettiler bir gece. Harem-i Şerif'te beş vakit namazımızı kılıyoruz. İlk başlarda sakindi, ama sonra birdenbire kalabalıklaştı ortalık. Türk hacılar da dahil, tüm dünyadan hacılar gelmeye başladı. Birdenbire inanılmaz bir kalabalık oldu. Sonra kadınların boylarının bile bir metre seksen santim olduğu bir topluluk gördük. Nijeryalılarmış; ne kadar güzel kadınlar yarabbi, ne

kadar güzel erkekler. Sevim, "Bak şu kadınlara" diyor, ben de, "Bak şu erkeklere!" Hakikaten ipincecik ve çok güzel insanlar, özellikle de kadınları. Allah günah yazmasın, onlara baktıkça içimiz açıldı!

— *Güzele bakmak sevaptır derler!*
— Evet, öyle derler. Sonra Türkler geldi. Cuma namazı kılınacak, baktım Harem-i Şerif dolu giremedim içeriye; Türklerin olduğu yere gittim, ama orada da yer yok. Bir Türk'ün yanına oturmak istedim, beni ittire ittire hasırın dışına attı. Hepimizin üzerinde de Türk bayrağı var. Bir gün de Harem-i Şerif'e girdim caminin içi yine dolu. Ortada bir şadırvan olan, U şeklinde bir avlusu var caminin. Kendime yer aradım. Cami de avlu da tıka basa dolu. Çevreme bakınıyorum, en arkada oturan ızbandut gibi bir zencinin bana yumuşacık bir el hareketiyle gel işareti yaptığını gördüm. Yanına gittim, bana yer açtı, açılan yere oturdum. Türkler beni hasırdan dışarı itti, bir yabancı bana yer açtı! Çok önemli bir olay değildi bu, ama yine de bütün bu olanlar bana çok dokundu. Sabah ezanı okuyan bir Türkistanlı vardı, o ezan hâlâ kulaklarımdadır. Biliyor musun, Medine'de kıldığım her namazda mutlaka gözümden yaş geldi; orada Sevim de ben de çok duygulandık, ama Mekke'ye geldiğimizde o duygu bitti.

— *Niçin?*
— Aslında değişen bir şey yoktu, ama Medine'deki duygularımız, Mekke'de olmadı. Gene o fotoğrafçının yardımı ile bir oda bulduk. Kapısı olmayan, bir koridora açılan bir odaydı burası. Sadece bir yatak vardı, tuvaleti de ortaktı. Odanın yüksekte ve sürekli açık duran bir penceresi vardı, pencerenin hemen arkasında da büyük bir "tavukhane." Sürekli kokular geliyordu oradan. Çarşısı çok kalabalıktı ve müşterilere de hiç saygıları yoktu. Mekke'deki son gün, evvela Mina'ya gideceğiz, oradan da Arafat'a çıkacağız. Orada çok iyi insanlarla rastlaştık, yani iyilik ve kötülük ırka bağlı değil, kişilere bağlı bir şey. Bizim kaldığımız yerle ilgili anlattıklarımıza

hayret ettiler, tabii onlar ülkelerinin resmi organizasyonlarıyla geldikleri için her şeyleri düzenliydi. Biz yemeğimiz de dahil her şeyi kendimiz halletmek zorundaydık. Zaten o sıcakta bir şey de yenmiyordu, sürekli meyve suyu içiyorduk. Mina'da bizim "delil"imiz şişman bir Arap'tı; çat pat İngilizce konuşuyoruz...

— *Delilin görevi nedir?*
— "Delil" sana yol gösteren kişi, bir nevi rehber. Bir de eşyalarımızı taşıyan, Osman diye bir çocuk var. Osman'la da İngilizce anlaşıyorduk, İngilizcesi fena değildi. Osman olmasaydı perişan olurduk. 20 yaşlarında bir gençti, bizi tıpkı anası babası gibi kabul etti. Eşyalarımızın taşınması, otobüste yer bulunması, kısaca bizim için Mekke'de her şeyi yaptı. Mina'ya bile nasıl gideceğimizi bilmiyorduk, her şeyi Osman halletti. Son güne kadar Osman bizimle beraberdi. Hac farizası bitti, artık dönüyoruz, ben para vermeye çalışıyorum, Osman almıyor. Artık araba hareket edecek, zorla verdim. Bu sefer de arabadan içeri attı parayı. Haraba hareket ederken ben de hızlı davranıp, parayı dışarı attım. Osman böyle biriydi. Hac ziyaretimizden bir ya da iki yıl sonra Osman, Karaca Arboretum'a bizi ziyarete gelmiş. Ne yazık ki, biz burada yoktuk ve görevliler de bize haber vermedi. Geldiğini duysam, her ne işim olursa olsun, bırakıp buraya gelirdim. Giderken not bırakmış: "Mekke'den Osman geldi dersiniz..." Notu alınca Sevim de ben de ağlamaklı olduk.

— *Hacı olmak hayatta neleri değiştiriyor?*
— Oraya gelmeden önce sana Arafat'ta yaşadıklarımızı anlatayım. Arafat'ta Araplar arasında bir çadırda kalıyoruz. Bir gün, Suudi Arabistan Kralı'nın ikramı olarak koca koca sinilerde içinde pirzolalar olan pilavlar getirildi. Bizim delil yemeği eliyle yiyor, gerçi eliyle yiyen çok fazla insan vardı orada. Bizim bunu yapmamız mümkün değil tabii. Sevim de ben de biraz aldık ve bıraktık yemeği. Biz sadece su içiyoruz. Bizim

delil, pilavın üzerinde görünen pirzolalar bittikten sonra, elindeki pirzola kemiği ile pilavı karıştırmaya ve yeni etler bulmaya girişti. Düşün, biraz önce ağzına götürüp etini sıyırdığı kemikle, herkesin ortak yediği bir yemeği karıştırıp, et aradı.

— Ben yine aynı soruyu soracağım, hacı olmak hayatta neleri değiştiriyor?

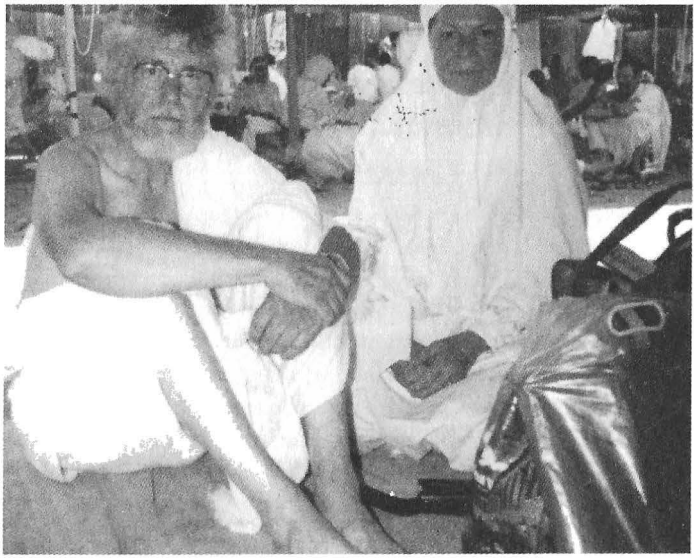
— Dinle ilgili Türkçe eserler okumam, hacca gitmemden sonra başladı. Hacdan sonra işi de savsaklamaya başladım. Artık Atay idare ediyordu zaten işi de. Kışın İstanbul'da oturuyorduk, yazın da Karaca Arboretum'a geliyordum. Kış aylarında sanırım herhalde buna ihtiyaç duydum ki, *Kuran*'ı yeniden okuyayım diye düşündüm. Türkçesini okudum, ama Arapça yazılışı, Türkçe tercümesi ile birlikte. Ben ondan fazla kere hatim indirdim. İlk önce Arapça harfleriyle *Kuran*'ı okumaya başlamıştım ve ezberlemiştim de, mesela Yasini Şerif'i ezbere okurdum. Kimi zaman sesli okuyordum, evde yapacak bir şeyim yoktu zaten. Halil'in acısı yahut hatırası bizi oraya götürdü. Son zamanlara gelince, başka bir duygu var içimde; inancımda bir değişiklik olmadı, ibadetimi hâlâ yapıyorum, ama artık Türkçe olarak. Türkçe konuşuyorum Tanrı ile, Türkçe yakarıyorum, Türkçe şükrediyorum; zannediyorum Tanrı Türkçe anlar. Şükretme, hamd etme ihtiyacını hep duyuyorum ve bunu Türkçe yapıyorum artık. Hamd etmek öyle rahatlatıyor ki beni; borcum var ya hani, olanın olmayana, bilenin bilmeyene borcu var ya... Ben böyle duygular içindeyim. Bana bu duyguları, bu imkanları veren birisi var, yani kaderimi tayin eden birisi var. Benim iradem dışında hayatımda neler geldi başıma? İşte bunun kader olduğuna inanmazsan çıldırırsın. Başıma gelenlerin bir kader olduğuna inanıyorum, ama yine de şükrediyorum. Başkalarına da bakıyor, durumuma şükrediyorum. Ne ihtiyacı olanlar var, ne muhtaçlar var, ama bana bunlar verilmiş. Beni 5 yaşında hayattan alıp götürebilirdi, bu kadar ömür verdi bana. Gerçi çok çektim, çok uğraştım, çok mücadele ettim, kendimi hep sorumlu saydım, görevli saydım. Bütün bunları da bana o verdi.

— Ciddi bir sorumluk yüklenmiş size.

— İşte bu sorumluluğu, bu vicdanı da bana o verdi. Benim dini hayatım oradan buralara geldi. Şimdi hiç Arapça dua etmiyorum. Gece yatarken her akşam dua ediyorum, ama hiç kimse bilmiyor bunu. Bir an geliyor, şükrediyorum. Dün ve bugün mesela sancım azaldı. Gel sen bana sor ne kadar şükrettiğimi. Tuhaf bir şey bu. Günah işleyebilirsin, ama yine de tövbekar olmanın verdiği bir tat var; kendini temizliyorsun o vakit. Neyin günah olduğuna sen karar veriyorsun gerçi, ama olsun; af dilemen bir ibadettir. İşte dinin benim üzerimde yarattığı duygular ve hisler bunlar. Yani hacca gitmek günlük hayatımızda bir değişiklik getirmedi. Mesela Sevim hacca gitti ama içkiyi bırakmadı. Gerçi ben içkiyi hiç sevmedim.

— Sizin içkiyle aranız hiçbir zaman iyi olmamış anladığım kadarıyla...

— İçtim canım, bira içtim ben de. Hacı olduktan sonra da doktor, kırmızı şarabın kalp için iyi olduğunu söyledi. Herkesin duyguları başka, ama inanan bir kişi eğer o duyguları tatmak istiyorsa bir kere hacca gitmesinde yarar var. O Türkistanlının okuduğu sabah ezanı hâlâ kulaklarımda. Ben uzun müddet namaz kıldım. Namaz kılarken duyduğum hisler, duygular çok önemli, orada tek başınasın. Seccadeyi kıbleye koymuşsun, duruyorsun namaza, hiç kimse yok, bir Allah bir sen. Ama geldiğim noktada, şekil olarak namaz kılmak benim için sadece bir formalite. Ben formalitelere inanmıyorum ve namaz kılmıyorum, artık sadece ibadet ediyorum, ibadetimi de Türkçe yapıyorum. Sadece beş vakit değil, ben her an Allah'ın huzurundayım. Çöldeki Arap'ın da Tibet'teki Budist'in de, Musevi'nin de, Hıristiyan'ın da, Müslüman'ın da tek bir tanrısı olduğuna inanıyorum. Aklıma bazen neler geliyor, neler; bir dine inanan biri, başka bir dinden olana düşman oluyor, hatta kimi zaman onu öldürüyor. Düşünüyorum da, dinsiz dediğimiz bir kişinin (hani Allah'a inanmadığı için biz öyle yorumluyoruz ya) hiçbir zaman, sen

Hayrettin ile Sevim Karaca hac gezisi sırasında.

şu dine mensupsun diye birini öldürdüğünü görmedim. Ne biçim şey bu! Dinden çok çekmişiz, dinler için ne harpler olmuş. Söylenen de ortak üstelik: "İlla sen de benim inandığıma inanacaksın, inanmazsan ölüm senin hakkındır!" Artık bu işleri böyle yorumluyorum.

— *Dogmatik değilsiniz din konusunda yani.*
— Evet. Dediğim gibi bunca yıl sonra ben hâlâ ibadet ediyorum, ama kendime göre ve Türkçe. Tanrı'nın Türkçe anladığını zannediyorum! Bakalım, öte yana gidişte belli olacak.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye'nin Sanayi Mamulü İhracatı Macerası

O vakitler bir müessese açılırken devlet büyükleri (nasıl büyük oluyorlar bilmiyorum ama) gelip kırmızı kurdeleyi keserken, "Bu tesis yılda şu kadar döviz tasarruf etmemizi sağlayacaktır" diyorlardı. Senin dövizin yoktu ki tasarruf edesin. Allah'ın bir tek kulu da çıkıp, "Bu tesis yılda şu kadar döviz kazandıracaktır" demedi, dedilerse de ben şahit olmadım.

Şirketin 50. kuruluş yıldönümünde Sanayi Bakanlığı, Hayrettin Karaca'ya, "5 Kıtada Satılan İlk Türk Sanayi Mamulü" plaketi verdi.

— Kendi alanınızda ihracat yapan ilklerdensiniz. Nasıl gelişti olaylar?

— Kendi alanımdaki ilklerden değil, ilkim. Hangi koşullarda ihracat yaptığımı anlayabilmen için önce ithalatı anlatmalıyım. Daha 36 yaşında, gencecik bir sanayiciyim; o gün, "Türkiye'yi sanayi mamulü ihracı kurtaracak" diyordum. Buna gönülden inanmıştım. 1958 stabilizasyon kararlarından sonra döviz temini biraz rahatladı sanayiciler için, yurtdışından hammadde getirmeye başladık. Çünkü 1950'lere kadar ben saf yünden üretim yapıyordum; hammadde teminindeki güçlük nedeniyle saf yünden, saf pamuğa doğru döndü iş. Evvela yüzde on karıştırırdık, sonra yüzde elli oldu bu oran, sonra da yüzde seksene çıktı pamuk oranı. Böyle günler yaşadık. Sadece yün değil, boya konusunda da aynı sıkıntı vardı. Öyle boyalar yapmak zorunda kaldık ki, millet kazağı sırtına giydiği gün iç çamaşırı boyanıyordu. Bu şartlar içinde yine de mallarımız satılıyordu. Şunun iyice farkında olmanız lazım: Bugün olsa böyle bir üretim yaparak ayakta kalmanız mümkün değil, ama o vakitler yokluk yıllarıydı. Hemen hemen hammadde yokluğundan sanayi durmak üzereydi. Sanırım 1962 yılında, orlon ipliği getirme imkanı doğdu. Türkiye'ye daha orlon ipliği girmemişti o vakitler. Ben sanayici olarak pek çok şeyin ilkini gerçekleştirdim. Danimarka'dan polyester ipliği ilk getiren ben oldum. O vakitler biraz kalınca bir ipti bu, şetland dediğimiz biraz kalın tipli elyafı andırıyordu.

— Orlonu siz soktunuz Türkiye'ye yani...

— Evet. Sonra, İsrail firmaları bizi dolaşmaya başladılar. Israrları üzerine, fabrikalarını ve üretimlerini görmek üzere İsrail'e, Tel Aviv'e gittim. Akşam, otelde numuneleri bana gös-

terdiler, ama ben fabrikalarını görmek istiyorum, çünkü benim için önemli olan bir yandan fabrikanın o kaliteyi sürdürüp sürdüremeyeceği, bir yandan da malın teslim müddetinde yetiştirilip yetiştirilemeyeceğiydi. Bu görüşme bitti, ardından tanımadığım biri gelip, kendilerinin de orlon ipliği yaptıklarını ve fabrikalarını bana göstermek istediklerini, fiyatlarının da müsait olduğunu söyledi. Fabrika, Berşaba'da, yani çöldeymiş. Bugünkü halini bilemem, ama o vakitler Berşaba hakikaten çöldü. Çölün tarifini biliyorsun değil mi? Eskiden çöl denildiğinde kum tepeleri, sahralar falan aklımıza geliyordu, artık çölün tarifi değişti. Bugün çöl, üzerinden ekonomik yararlanma imkanını kaybeden kurak toprak parçası olarak tarif ediliyor. Bu konuda bir uluslararası anlaşma var (Kuraklık ve Çölleşmeyle Mücadele Anlaşması) ve Türkiye de o anlaşmaya taraf olmuş. Adamın teklifini kabul ettim. Berşaba'daki fabrikanın yeni kurulduğu belliydi. Orada beni fabrikanın sahibinin oğluyla tanıştırdılar. Ofislerine gittik ve bu arada da sohbet ediyoruz. Fabrika niçin Berşaba'da kurulmuş biliyor musun? Efendim, sosyalist Ben Gurio Hükümeti, otuz sene vadeli ve çok düşük faizli kredi veriyormuş. Tek şart, fabrikanın Berşaba'da kurulması. Aslında tek şart bu değil, bir de yıllık ihracat kotası konmuş. O nedenle kâr etmek çok umurlarında değil, dertleri o kotayı doldurmak.

— *İlginç bir uygulama.*

— Eğer istendiği ölçüde ihracatı tutturamazlarsa, zannediyorum, kredinin faizi de artıyordu. İşte sanayi malı ihracatı böyle desteklenir; sosyalist bir hükümet sanayicisine, ihracat yapma koşuluyla neredeyse faizsiz kredi veriyor. Bu bakış Türkiye'ye örnek olmalı. "Anadolu Kaplanları" diyoruz ya, bu çok güzel, sanayiyi Türkiye'nin her yerine yaymak şart. Cumhuriyetin ilk dönemlerini düşün, belli merkezlere değil, her ile ayrı bir fabrika kuruyorduk biz. Türkiye'nin tümden kalkınması için geliştirilen bir politikaydı bu. Bak bakalım bugün ne oldu? Hani vekalet verdiklerimiz, alın da Türkiye'yi idare edin dediklerimiz var ya, kendi menfaatlerinden

başka hiçbir şeyi düşünmediler onlar, bunun sonucunda da her şey İstanbul ve çevresinde yoğunlaştı, sonuçta da İstanbul'u rezil ettik. Neyse... Sonuçta iki fabrikayı da gezdim, ikisini de gözüm tuttu. Ve yumurtaları aynı sepete koymamak için ikisinden de orlon almaya karar verdim. Sanayi imalatında, teslim müddeti çok önemli, hele bir de ihracata soyunmuşsan. Bizde hazırlık devresi vardır; kış malını yazdan, yaz malını kıştan yapıyoruz. Kışlık malını kış geldiğinde üretmeye kalkarsan, mal yetiştiremezsin; o halde o malı depolaman gerekiyor. Ben ticaret hayatımda buna çok önem verdim ve bundan da çok istifade ettim. Belki daha uzun müddet stok faizi ödedim, ama olsun dedim ve malımı sonuna kadar satabildim.

— *Madem ihracat maceranızdan önce ithalatı konuşmaya başladık, o halde devamında, 50'li yıllardaki ithalat-ihracat dengesini ve uygulamaları da konuşalım.*
— 1938'lere kadar olan süreçteki Türkiye'ye bir bak, nasıl bir teşvik vardı? Yerli malı haftaları düzenlenirdi; ekonomik kalkınma olmadan, bağımsızlığın kazanılamayacağına dair Atatürk'ün veciz sözleri vardır. O günlerde hedef, ülkede bir ikame sanayi kurmaktı. O günleri anlattım sana, üretimimizi sürdürmek için bir iğne bulamadık ve amcam yokluk içinde mucizeler yarattı. İpliği boyayacak boya bulamadık. O vakit ne yapmamız lazımdı? Her sanayinin Türkiye'de kurulması lazımdı, "iğneden ipliğe kadar" derler ya! Ama sonuçta ithal edilecek her malzemenin ikamesini üretmek de mümkün değil bir taraftan. İthalat yaparken güçlü olmak için, bir yandan da ihracat yapacaksın; ancak böyle denge kurabilirsin. Eskiden *clearing* anlaşması vardı; ne kadar ihracat yaparsan, o kadar ithalat yapabiliyordun. Kimse birbirini esir alamıyordu. Ama burada da önemli olan, katkı değeri fazla olan bir mal ihraç etmekti; Türkiye o sırada tarım ürünleri ihraç ediyor. Tarım ürünlerinde katma değer fazla yoktu, ama bir moda emtiasında vardı. Moda emtiası ihraç edebilmek için neredeyse yalvar yakar hale geldim. 1960'ların ortasında,

Dusseldorf'ta düzenlenen Mode Woche fuarına katıldım; bu benim resmi olarak katıldığım ilk yurtdışı fuarı idi. İnanılmaz heyecanlıydım.

— Bu fuar öncesinde artık yurtdışında bir irtibat büronuz vardı, değil mi?

— 1963 senesinde, Almanya Münih'te bir irtibat bürosu açtık. Nasuhi Mısırlı o sırada Almanya'ya gelmişti. Benim sadece ihracat ile olan işlerimde değil, yakınım olarak da işlerimin her yönüyle ilgili ve bilgiliydi. Bulunmaz bir fırsattı orada olması. Dusseldorf Fuarı'na katılmaya karar verdik ama, neyin nasıl yapılacağını hiçbirimiz bilmiyoruz. Ne kadar para yatırmak gerektiğini bile bilmiyoruz ve bakıyoruz o kadar paramız bile yokmuş. Ama bir şekilde çareler üretiyoruz. Sonunda müracaat işlemlerini tamamladık, Münih'teki irtibat büromuzdan da mallarımız geldi. Fuardaki yerimize bakmaya gittik, bomboş bir mekanla karşılaştık. Bize dördüncü katta bir yer vermişlerdi; yabancı firmalar yıllardır bu tip fuarlara katıldıkları için onların hem yerleri daha iyi hem de son derece organize idiler. Biz ise çok yeni olduğumuz için, ne bilgimiz ne de mekanımız, mallarımızın yeteri kadar teşhir edilmesine imkan vermiyordu. Bu fuar sayesinde lisanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha anladım; Nasuhi Almanca, ben de İngilizce biliyorum, ama müşteriye hizmette ikimizin de lisanı yeterli olmuyor tabii. O sırada oğlum Atay da, Reutlingen'de Teknicum'da okuyordu. Almancası mükemmeldi Atay'ın, her diyalekti rahatlıkla konuşuyordu; pek çok müşteri Atay'ı Alman sandı. Atay'ı da yardıma çağırdık. O şartlar içinde her şeyin elimizden gelenin en iyisi olmasına gayret ettik. Çünkü oradakiler, tarım ürünleri dışında ilk defa bir Türk malı görüyorlardı. Atay'ın Almancası sayesinde bütün sorulara, meraka çok iyi karşılıklar verdik ve başarılı bir pazarlama yaptık. Bir de işin öbür yanı var: Bizim ticaret atasemiz fuara asacak Türk bayrağı bulamadı, o kadar hazırlıksızdılar. Düşün, kendi çabalarımla bir fuara katılmışım ve orada Türk mallarını teşhir edeceğim, ataşeye telefon ediyo-

rum, ilgilenmiyor bile... Kendim buldum da çektirdim o Türk bayrağını fuar kapısına. Ama hakkını yemeyeyim ataşe son gün fuara bizi ziyarete geldi yanında annesiyle. Gerçi fuar bitmiş, biz sergilediğimiz eşyaları toplamış, tekrar kutulamışız artık. Bizim ataşe ne yaptı dersin?

— *Herhalde fuarın nasıl geçtiği konusunda bilgi almıştır.*
— Sen öyle san. Bize ne fuarla, ne yaptığımız ticari bağlantılarla, ne de yaşadığımız sorunlarla ilgili tek bir soru sormadı. Bize toplayıp kutuladığımız malların yeniden açtırıp, "Anne bak bu sana çok yakışır, bu da gelinine. Aaa, bak bizim oğlana bu kazak ne kadar iyi olur" deyip, bütün ailesine bir şeyler alıp, toplayıp gittiler. Ataşenin adı bende saklı kalsın, ama bu konudaki hayal kırıklığımı saklamam için bir neden yok.

— *İlk ihracat imkanlarını nasıl sağladınız?*
— Bugünle karşılaştırıldığında en iptidai yöntemlerle başladım! Makine, yedek parça, iplik ithal ettiğim firmalar vardı. Bu firmalardan, bana müşteri bulmalarını rica ediyordum. Sonra buradan bavullara numuneleri dolduruyorum, yurtdışına çıkıyor, dükkan dükkan dolaşıyorum. İşte böyle başladı bu iş. 1950'lerden bahsediyorum; bugünkü gibi fuarlara katılayım da kendimi tanıtayım gibi bir durum yok. Tanıtsan ne olacak, o günkü yasalar sanki ihracat yapma der gibiydi. Hadi gittin, malını orada burada tanıttın, bir de bunun Türkiye'ye dönüşü vardı. Tabii, Türkiye'ye girişte bavullar açılıyor, didik didik ediliyor. Memur bir şey alır eline, sonra saatler süren bir dert anlatma mücadelesi başlıyordu. Tabii benim bavullarımda durum biraz farklıydı. Üç tane bavulum var; ikisinde, üzerinde "Karaca Örme Sanayi" etiketi olan trikolar, birinde de yolculukta kullandığım pijama, terlik, çamaşır gibi şeyler var. Gümrükçünün elindekine, "Memur bey, o benim eski donum" diyorsun. "Hayır, bu yeni..." diyor. Uğraş ki, derdini anlatasın! Trikoların olduğu bavula gelince sıra iş daha da kırışıyordu: "Bunlar gümrüğe tabi, ithalat lisansı lazım, dışardan ithal edilen her şey, gümrüğe tabidir. Belki sen

bunu dışarıda imal ettirdin, ne malum! Belki de ithal mallara etiket yaptırdın!" Ondan sonra uğraş dur bunların kendi malın olduğunu ispatlamak için.

— *Ne yapıyordunuz bu durumda?*
— Eğer bu devlete gücenirsen, darılırsan ihracat yapmaman lazım. Ama hayır bırakamazsın, inatçısın. Ne olursa olsun karar vermişsin, ithalat yapacaksın. İthalat yapabilmek için de ithalat lisansı lazım. Gönderdiğin her şeyin adedi, fiyatı yazılacak, onun dışında ihracat lisansı alman mümkün değil. İthalat lisansı almak ise deveye hendek atlatmaktan güç; senelerce uğraşıyorsun neredeyse. Nelerle uğraştım, sanayi mamulü ihracatı yapana kadar; ne kaleler yıktım, neler yaptım bilemezsin. O vakitler, sanayi mamulü ihracatı yapılmaması için her tedbir alınmıştı sanki. 6,5 yaşımda girdiğim iş hayatına, 1980'de noktayı koyana kadar büyük bir mücadele verdim.

— *İçinize sinen, dört başı mamur ilk ihracatınızı ne zaman yaptınız?*
— İlk ihracatımı 1961'de Bremen'e yaptım, ama sonra öğrendiğime göre, o mallar Avustralya'ya gitmiş. O sırada Danimarka'dan bir firmadan iplik alıyordum. Onları zorladım, bana müşteri bulmazlarsa, onlardan mal almayacağımı söyledim. O ilk heyecanı sana anlatamam. O ilk parti malın sandıklara istifinden çek listelerinin düzenlenmesine kadar her şeyi kendim yaptım. Bana göre, her şey tıkır tıkır işliyordu; akreditif süresi dolmak üzereydi, ama bir telaşımız yoktu, malımız hazırdı ve gümrük muameleleri için müracaat etmiştik. Artık malın gemiye yüklenip yola çıkmasına çok az bir zaman kalmıştı. O günlerde, benim gümrük işlemlerimi yapan İzzet Mangıt geldi ve fiyat uygunluk belgesi olmadan, ihracatı yapmamızın mümkün olmadığını söyledi. Uygunluk belgesi, ticaret odasından alınacakmış. Türkiye o günlerde sadece tarımsal ürünler ihraç ediyor. Belki bu ürünler için fiyat uygunluk belgesi istenebilir, çünkü bu belge, malın fiyatı-

Topkapı'da yapılacak fabrikanın temel atma töreninde, Karaca Ailesi'nin tümü, sırayla temel çukuruna harç atıyor.

nın ucuz gösterilip, dışarıya döviz kaçırılmasını önlemek için isteniyor. Fakat moda emtiası için böyle bir belgenin aranması kadar acayip bir durum olamaz. O gün itibariyle bunu tartışacak durumda değildik, şartsa almamız lazım tabii. İstanbul Ticaret Odası'na müracaat ettik. Meslek komitesi toplanmış, fiyatları çok ucuz bulmuşlar, hatta komisyon üyelerinden bazıları şöyle demiş: "Ben bu malları bu fiyatla hemen şimdi, peşin olarak da alırım, hatta daha fazlasını da veririm!" Bunlar çoğunlukla, Bahçekapı esnafıydı. Görüyor musun başıma geleni? Sen o kadar uğraş, sipariş al, tam ihracat yapacağın sırada böyle bir engelle karşılaş, hani derler ya başımdan aşağı kaynar sular döküldü. Vapurun kalkmasına da dört gün var. Ticaret odası genel sekreterine gittim, ne cavap verse beğenirsin: "Meslek komitesi ayda bir toplanıyor, gelecek ay bunu tekrar düşünürüz..." Artık canımı dişime takmışım, komitenin tekrar toplanmasını talep ettim. Ama bu talebimde sanırım biraz da tehdit vardı; ertesi gün meslek komitesi yeniden toplandı. Toplantıya gittim, belgeyi onaylayıp oradan çıkmaları için on beş dakikaları olduğunu, aksi halde

hepinizin ipliğini pazara çıkaracağımı söyledim. Buradaki kastım, onların faturasız yaptıkları alım satımdı. Ve tabii ki, uygunluk belgesini aldım ve çıktım. O vakitler bir müessese açılırken devlet büyükleri (nasıl büyük oluyorlar bilmiyorum ama) gelip kırmızı kurdeleyi keserken, "Bu tesis yılda şu kadar döviz tasarruf etmemizi sağlayacaktır" diyorlardı. Senin dövizin yoktu ki tasarruf edesin. Allah'ın bir tek kulu da çıkıp, "Bu tesis yılda şu kadar döviz kazandıracaktır" demedi, dedilerse de ben şahit olmadım.

— *İhracat karşılığı ithalat yapılması konusunu biraz daha açar mısınız?*

— İstersen örneklerle anlatayım da daha iyi anlaşılsın bu konu, ama bu firmaların isimleri bende kalsın, çünkü bunlardan bir kısmı hâlâ piyasada üretim yapıyor. 60'lı yılların başı, Balat tarafında, ipliği de fena olmayan bir firmadan iplik alıyorum. Aramızda bir tatsızlık oldu, tüccarlık zihniyetlerini beğenmedim ve alışverişimi kestim. Ağırlıklı olarak dokuma ipliği üreten, ama dışarıya da iş yapan bir firma ile anlaştım. O arada biz de fabrikayı Topkapı'ya taşıdık, onların fabrikasına da gidip gelmeye başladım. Fabrikanın başında da Sümerbank'tan oraya geçmiş, saygı duyduğum bir bey vardı. Tabii ben daha çok fabrikanın sahipleriyle görüşüyordum. Bunlar üç kişi idi, bir Türk, iki de Musevi. Sohbet ediyoruz, ihtiyaçlarımızı konuşuyoruz, ben trikotaj ipliği için neler eksik onları kritik ediyorum. Çünkü onların asıl branşı dokuma, örme sanayi ile o kadar ilişkili değiller. Bu arada da bir imkan yarattım, kullanacağım malın yüzde otuz ya da yüzde kırkını ithal etme izni aldım. O vakitler bu firmadan istediğim kalitede beyaz iplik alamıyordum. İhracatta, saf beyaz ürün isteniyor, ama bu fabrikada net bir beyaz elde edilemiyor, araya mutlaka başka renk elyaf karışıyordu. En nihayet Almanya'da Wuruttenberg'de Esslinger Wolle'den iplik ithal ettim. Tabii önce mal ihraç edip ondan sonra ithal ediyoruz. Aslında tam tersi olmalı, ama o zamanki zihniyet, bu durumun istismar edilebileceği, üreticinin ithal ettiği malın karşılı-

Eski basketbolcu Sacit Seldüz (sağda), Hayrettin Karaca'yı Fenerbahçe Spor Kulübü'ne üye yapmış.

ğında ihracat yapmayabileceği, bu nedenle de sıkı önlemler alınması gerektiği yönündeydi. Ben de ipliğin tamamını ithal etmek istemiyorum; yüzde otuz ya da yüzde kırk civarındaydı talebim. Yani, yerli sanayiden alımlarımı da sürdürüyorum bu arada; tabii ki, onların da yaşamasını istiyorum. Almanya'dan ithal ettiğim ipliğin bir paketini, sözünü ettiğim fabrikaya götürdüm, bu kalitede mal istediğimi söyledim. Nasıl bir ihracat imkanı yarattığımı anlattım. Ne oldu biliyor musun? Aradan en fazla on beş gün geçmişti ki Ankara'dan ilgili mercilerden bir mektup aldık.

— *İfadenize bakarsak, bir destek mektubu değildi bu!*

— Haklısın. Yazı yaklaşık olarak şöyleydi: "Bundan sonra şu kanun, şu yönetmeliğin, şu bendi gereği, ihracat karşılığı iplik ithalatı müracaatlarınız kabul edilmeyecektir, bilginize..." Ankara'ya haber gitmiş, orada adamları var çünkü. Ben bunlarla savaştım işte, öyle elimi kolumu sallayarak olmadı bu işler. Bu arada sanma ki, o firma ile olan ilişkim sa-

dece alışverişti. Trikotaj ipliği üretimi için lüzumlu bütün bilgileri veriyordum onlara. Orlon ipliği yurtdışında üretiliyordu, onun Türkiye'de üretilebilmesi için gayret ettim. Elyafın yumuşatılmasını, beyazlatılmasını bilmiyorlardı, bunların hepsini ben öğrettim onlara. Sadece ithalat işi de değil, faturalı alım satım da tam bir kabus oldu benim için. Bütün bunların sonrasında bir gün Sacit Seldüz geldi, "Hayrettin Ağabey, artık bu işlerden vazgeç, ipliği faturalı alıyorsun, ama belki bir gün iplik bile alamayacaksın" dedi. Düşün fatura istediğim için iplik bile bulamayacakmışım. O vakitler yüzde otuz altı muamele vergisi vardı, tabii herkese çok ağır geliyordu.

— *Ama fiyatlara yansıtılıyordu bu oran değil mi?*

— Evet, ama kabul et ki çok ağırdı oran, tamah edilmeyecek gibi bir şey değildi. Türkiye sanayini idare edenlerin koydukları oranlar bunlar. Yüzde otuz altı olur mu? O günlerden bugüne gelelim; şu anda Karaca Arboretum'un giderlerini karşılamak üzere ağaç üretiyorum, fidan üretiyorum. Oradan kazandığımız tabii ki yetmiyor, ama imkanlarım iyi, o nedenle burayı yaşatabiliyorum. Yüzde on sekiz Katma Değer Vergisi (KDV) uygulaması var bu üretim için. Müşteri geliyor, fatura bilgilerini istiyoruz, "Fatura istemem" diyor. "KDV'yi ben ödeyeyim" diyorum. "Hayır gene istemem" diyor. Çünkü fatura kesilirse, o masrafı yapmış olacak. Fatura vermek için resmen zorluyorum. Bu tamamen sistemin sorunu! Nasıl 1980'den sonra sanayiden, ticaretten uzak durdum, burada da on beş yıldır, işin mali kısmından uzak durmaya çalışıyorum. Söylemesi ayıp, ama bana göre, yüz altmış bin, Habibe'ye (Güler) göre, iki yüz bin bitki vermişim Türkiye'nin dört bir yanına. Habibe, Karaca Arboretum'un eski müdürü. Bunlar da öyle çam, kavak gibi ağaçlar değil, üç metre boyuna gelmiş, beş senede altmış santime gelmiş egzotik bitkiler vermişim üniversitelere, kurumlara. Bir de bu hizmeti yapıyorum ben, ama satış yaparken müşteri kaçırıyorum. Çünkü insanlar, öyle bir masraf yapmış olduğunun

60'lı yıllar, Karaca ürünlerini satmak pek çok mağaza için artık bir statü simgesi.

belgelenmesini istemiyor, bütün mesele bu. İplikten yola çıkıp buralara kadar geldik, ama bu sistemin gözden geçirilmesi gerekiyor.

1960'ların ihracat anlayışı

— İhracatın geliştirilmesi için başlatılan çalışmalara da katıldınız değil mi?

— Ankara'da İhracatı Geliştirme Merkezi'nin önderliğinde, 1962 yılında Ankara Sanayi Odası'nda (ASO) bir toplantı yapıldı. Ben de İstanbul Sanayi Odası'nı temsilen o toplantıya davetliyim. Toplantının amacı, sanayi mamulü ihracatını engelleyen yasal düzenlemeler üzerinde görüş alışverişinde bulunmak ve çareler aramaktı. Her sanayi odasından bir temsilci katılıyordu o toplantıya. O sırada ASO, Ankara'da Posta Caddesi'nde idi. Öyle bir bina ki, oraya sanayi odası demek de zordu. Hatta bazı dolaplar çay ocağının oralara, koridorlara konmuştu. Çok iptidai bir düzen vardı. Daha sonra tabii bu durum değişti. ASO'nun genel sekreteri Nihat Bey diye genç bir mühendisti, onunla daha önceden temasım vardı.

Toplantıdan önce odasına gidiyordum ve Nihat Bey'le görüş alışverişinde bulunuyorduk. Toplantının başlamasından on dakika önce gidiyorduk salona, geç kalmamak için. İçeri girdiğimizde, davetli olmadığı halde Vehbi Koç'un da geldiğini gördük. Zannedersem, İhracatı Geliştirme Merkezi Başkanı da oradaydı. Toplantı nisabı sağlandı ve toplantı başladı. Vehbi Bey, "Ben birkaç kelime söyleyip gitmek istiyorum, işlerim var... Beyler, böyle ihracat falan diye uğraşmayın, biz daha Türk tüketicisini tatmin edemedik" dedi. Sanayi mamulü ihracatı fikri hakkında olumsuz bir ifade kullandı ve gitti. Sanayi mamulleri ihracatı konusunda neler çektiğimin bir örneği bu. Yaptığı işler, sanayici kişiliği ve ilişkileri düşünüldüğünde, Vehbi Bey'in sanayi mamulleri ihracatının karşısında olması çok belirleyiciydi o tarihte.

— *Neden böyle düşünüyordu?*

— Daha iç piyasada, yeterli kaliteyi sağlayamamışken, ihracatı nasıl yapacağımızı düşünmemizin hayal kurmak olduğu kanısındaydı Vehbi Bey sanırım; ihracat için daha çok erken olduğunu düşünüyordu. Vehbi Bey gibi önemli birinin buna karşı çıkması çok önemli bir engeldi. Her sanayicinin olduğu gibi, Vehbi Bey gibi birinin de devlet kademelerinde tanıdıkları vardı. Onun o gün ihracatı desteklemesi, pek çok şeyi kolaylaştırabilirdi oysa. Aradan yıllar geçti, 1967'de Sanayi Bakanlığı, sanayi mamulü ihracatında yaptığım öncülük nedeniyle, Karaca Örme Sanayi'nin kuruluşunun 50. yılı kutlamalarımda bana bir ödül verdi. Yıllarca duvarımda asılı durdu bu ödül. Vehbi Bey de bu törene geldi. 1968 yılında da Tom Holton diye bir işadamıyla Amerika'da, New York'ta depozitör acente, yani bir nevi toptancılık ihdas ediyorum; sanayi mamulü ihracatında bu da önemli bir kademe. Bu da bir ilktir. Bir tarafta Türk bayrağı, bir tarafta Amerikan bayrağı, Tom Holton ile oturmuş imza ediyoruz. Vehbi Bey, o toplantıya da geldi ve beni kutladı. Düşün, iki olaydaki de aynı Vehbi Bey'di. Geçen sürede fikri değişmişti. Sohbet ettik orada, bana destek vermek için geldiğini anladım. "Tebrik ederim, iyi şeyler yapıyorsun..." dedi. Nereden nereye!

Karaca Örme Sanayi'nin 75. kuruluş yıldönümü toplantısında, Vehbi Koç da, Hayrettin Karaca da aktif iş hayatından ayrılmışlardı. Karaca işlerini oğlu Atay Karaca'ya, Vehbi Koç ise, oğlu Rahmi Koç'a (arka sırada) bırakmıştı.

— 1992'de Karaca'nın 75. yıl törenlerinin fotoğraflarına bakarken, Vehbi Bey'i yine yanınızda gördüm. Gerçi o tarihte ikiniz de aktif iş hayatını bırakmıştınız, değil mi?

— Evet, ben artık işimi oğlum Atay'a bırakmıştım. 50. yıl ile 75. yıl arasında çok fark vardı benim açımdan. 50. yılda benim için ihracat çok önemliydi, onun heyecanıyla yaşıyordum. İhracatı başarınca artık benim için vaka-yı adiyeden bir iş haline geldi. Ama 75. yılda çok heyecanlıydım. Rahmetli babacığımla 1917'de başlayan bu faaliyetin, 75. yılını idrak etmesi, büyük bir nasipti. Kutlamaya müşterilerimizle birlikte kimi çağırdıysak geldi, hatta çağırmadıklarımız bile geldi. Beni konuşma yapmak üzere sahneye davet ettiklerinde, gözümden yaş gelmedi, ama çok duygulanmış ve konuşamamıştım. Tabii bu mutlulukta bir şey daha vardı; babam kurduğu işi bana, ben de oğluma teslim etmiştim. Üç kuşaktır devam ediyorduk ve hatta dördüncü kuşak da kıpırdamaya başlamıştı. Tabii Allah'a şükrediyorum, böyle günleri bana

gösterdiği için. Şimdi yavaş yavaş Karaca'nın 100. yıldönümüne geliyoruz. Rahmetli Atay hayatta olsaydı herhalde ailenin denetiminde devam ediyor olurdu şirket. Yine de markamın yaşadığını görmek beni mutlu ediyor. Karaca'yı satın alan firma, "Karaca Yıllarca" diye reklam veriyor, bundan da mutluyum. Bizden sonrakilere hayırlı olsun.

— Biz tekrar ihracat konusuna dönelim isterseniz. Amerika'ya acentelik verme işi nasıl oldu?

— Tom Holton Amerikalı, karısı ise İzlandalı; İzlanda'da balıkçıların ördüğü kazakları, trikoları Amerika'da pazarlıyor. Fakat sportif alanda isimlendiriyor bu ürünleri. Gittiği yerlerde bakıyor ki, aynı tezgahta benim de malım var. Bunun üzerine beni arayıp buluyor. Türkiye'ye geldi. Kendini takdim etti ve işbirliği yapmak istediğini söyledi. Düşüneyim dedim. Bu arada biliyorsun Yalova'da elma bahçelerim vardı o zamanlar. Hafta sonu elma bahçelerine giderken, onu da götürdüm, iş meselelerini konuşmak için. Benim elmaya düşkün olduğumu orada öğrendi, peşimi de bir daha bırakmadı. En nihayetinde teklifini kabul ettim. Ama peki demeden önceki bir olayı anlatayım. Bir Amerika seyahati yapacaktım, onu haber alınca, İzlanda üzerinden Amerika'ya gitmemizi teklif etti, ben de kabul ettim. Sevim'le birlikte kalkıp gittik. O sırada doğrudan doğruya İzlanda'ya gidilmiyor, Kopenhag'da aktarma yapılıyor ve neredeyse sekiz saat bekleniyor.

— O süreyi nasıl geçirdiniz, çevrede gezilecek botanik bahçesi var mıydı?

— Pek botanikle ilgili bir durum yok bu anlatacağım kısımda! Kopenhag'ı gezmeye başladık, sonra önümüze bir sinema çıktı, girdik. Sevim, sinemaya girmek istedi, ben ise kenti gezmeyi önerdim. Sonunda Sevim'in dediği oldu. Baktık seks filmleri oynatıyormuş. Film başladı, öyle kötü bir olay yok: Beyaz önlüğünü giymiş bir doktor var, bir hanım hasta geldi; doktor hastayı muayene etmeye başladı ve iş biraz değişti ondan sonra. Bir süre daha geçti, ben dayanamadım ve rahat bir nefes almak üzere dışarı çıktım, tabii benim arkamdan Sevim de

Hayrettin Karaca, Tom Holton ile depozitörlük anlaşması imzalıyor.

çıktı. Ben seks filmi seyretmekten pek hazzetmedim. Kopenhag'da bekleme süresi bittikten sonra Tom Holton bizi Rejyavik Havaalanı'nda karşıladı. O sırada bir tek yol asfaltlanmış, o da havaalanı ile Rejyavik arasındaki yol. Saga Oteli'nde bize yer ayırtılmış, baktım ki otelin önünde bir İzlanda bir de Türk bayrağı asılmış. Belli ki, Holton beni etkilemeyi kafasına koymuş. Önce lobide biraz sohbet ettik, sonra da odamıza çıktık. Bir suit tutmuş bizim için. Suitin salonuna gi.dik, masanın üzerinde içi elmalarla dolu kocaman bir çanak duruyordu.

— *Evet kesinlikle sizi etkilemeye çalışmış...*

— Benim elma sevdiğimi ve elma yetiştirdiğimi biliyor, onun üzerine bunu yapmış. Çünkü o ilk görüşmede ben sadece elma bahçelerimi gezdirmedim, konuşurken en az sekiz-on tane de elma yedim. Şimdi yarım elmayı ancak yiyorum, nereden nereye! Neyse, kaldığımız odanın da bir özelliği vardı bu arada; yatak odasında çift kişilik bir yatak vardı, onun da başında pirinç bir levha vardı. Levhada, "Burada Başkan

Johnson ile Leydi Johnson yatmıştır" yazıyordu. Sevim'e, "Leydi Johnson oldun" diye takılmıştım hatta.

— Neler yaptınız İzlanda'da?
— Esas, Holton'un hanımı ile tanıştık, onun işini nasıl organize ettiğini gördük. Ürettikleri malları gördük. O güne kadar hiç bilmediğimiz ve görmediğimiz bir olayla karşılaştık. Onların imalatları koyun tüyünden yapılıyordu; uzun elyaflı, biraz sertçe, dayanma gücü fazla. Fakat koyunları toplamak için senede bir kere atlarla çıkıyorlar; sürek avı gibi düşün yaptıkları işi. Koyunları bir yerde topluyorlar, yünlerini kırpıp yine doğaya salıyorlardı. Bütün İzlanda'da kırpma işi bittikten sonra, koyunlar istedikleri yere gidiyorlardı. Özel olarak koyun bakmıyorlar.

— Yılkıya bırakıyorlar yani.
— Evet, yılkıya bırakıyorlardı. Koyunlar kendi kendilerine çoğalıyorlardı.

— Tom Holton sizinle işbirliği yapmak için bu kadar çaba sarf ettiği sırlarda, Karaca Örme Sanayi'nin trikoları dünyada nerelerde satılıyordu?
— 1965'te benim mallarım beş kıtaya ihraç edilen ilk Türk sanayi mamulü idi. Hatta Karaca'nın 50. yıldönümünde düzenlenen törende Macy's Avrupa Müdürü Javorski, Karaca Örme Sanayi'ne, "En iyi hizmet edenler" ödülünü verdi. İzlanda'da Holton Türkiye'nin fahri ticaret ataşesi ile birlikte olmamızı sağladı. Ticaret ataşesi de bana Tom Holton'u çok övdü, ilişkilerin gelişmesini çok istedi. Uzun uzun konuştuk. Ama hakkını teslim etmem lazım, Tom Holton pazarlamada çok başarılıydı. Beni televizyona da çıkardı Amerika'da.

— Ben de onu sormaya hazırlanıyordum, Vermont güzeli ile bir tanıtım programı yapmışsınız sanırım.
— Evet. Benim kazaklarımı giydi Vermont güzeli ve birlikte televizyona çıktık. Tabii reklam yapıldı. Sevim de yanımday-

1968 Vermont Güzeli Elizabeth Sachle, televizyon tanıtımından sonra Hayrettin Karaca'ya imzalı bir fotoğrafını vermiş.

dı o sırada. Tabii bunlar heyecanlı olaylar aslında, çünkü ben ilk defa televizyona çıkıyordum. Üstelik İngilizce konuşmam gerekiyordu. Heyecan içindeydim. Birkaç kelime ediyorum, "Olmadı, yeniden çekeceğiz" diyorlar. Tamam, Vermont güzeli kendi rolünü güzel oynuyordu, ama ben kan ter içinde kaldım.

— *İlişkileriniz sonrasında nasıl devam etti Tom Holton'la?*
— Benden depozitör acentelik almak üzere çok uğraştı, Tom Holton. Anlattım ya, otele Türk bayrağı çekmeler, tutulan suitler, Bermuda'ya yapılan geziler falan... İki ya da üç sene çok güzel çalıştık, ondan sonra mektuplarıma cevap bile vermemeye başladı. Ne oldu, bu adam öldü mü kaldı mı bilmiyoruz, hiç ses yok. Amerika'da işim vardı zaten, gitmişken New York'a da uğrayıp onunla görüşmek istedim. Bürosuna gittim, katibine görüşmek istediğimi söyledim. Birkaç saat sonra Tom Holton'un büroya geleceğini söyledi. Söylediği saatte bürosuna tekrar ittim, Tom Holton da gelmişti. Neden mektuplarıma cevap vermediğini, neler

Macy's Avrupa Müdürü Javorski, Hayrettin Karaca'ya "en iyi hizmet edenler" ödülünü veriyor.

olduğunu sordum. Bana, "Sorry!" dedi, sadece "sorry." "Sorry" dedin mi bitiyor her şey; nerede ticari ahlak? Sabahleyin işe gittiğinde, yanında çalışanlardan birini çağırıyorsun ve, "Senin işine son verdim" diyorsun ve ekliyorsun, "sorry!" O kadar, bitti. Hani derler ya sağ gözünün, sol gözüne bir faydası yok diye, işte bu cemiyetlerde insanlar mutlu olabilir mi?

Amerikalı danışmanın öğrettikleri

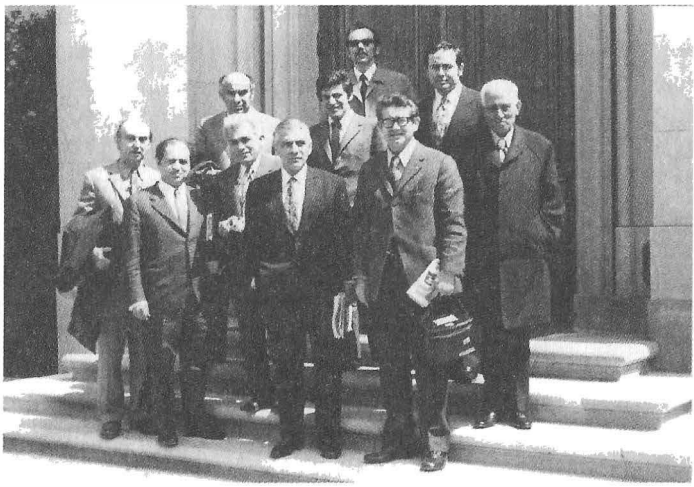
— Sanayicilik döneminizde epey bir yenilik denediniz. Üretim sistemini oturturken Amerikalı bir danışmanla da işbirliği yaptınız değil mi?

— Emekli olmuş yöneticilerden kurulu gönüllü danışmanlık yapan uluslararası bir kuruluş vardı. Topkapı'daki fabrikayı kurduktan sonra, bu kuruluşun Türkiye temsilcileriyle ilişkiye geçerek Amerikalı danışmanlar davet etmiştim.

Bunlar para almıyorlar, ama masraflarını karşılıyorsun sadece. Bizim için iş, onlar için de bir nevi turistik gezi oluyordu tüm bu organizasyonlar. Gençlik hayalleri işte... Ben üç kez bu tür davet yaptım; birinci danışmanımız Mr. Kaplan'dı. Sabahleyin otelinden aldım, fabrikaya getirdim. Fabrika ve üretimimiz hakkında genel bir bilgi verdim kendisine, sonra da imalat müdürümüz ile birlikte fabrikayı gezmesini istedim. Onlar gezerken ben de günlük işlerimi bitirdim. Sonra sohbet etmeye başladık. Bana, "Üretimde sisteminiz ve prensipleriniz nedir" diye sordu. Aaaa!

— *O ne öyle?*
— O ne? Sene 1966, "*System and the principals are essential*" diyor Mr. Kaplan bana, yani çalışma sistem ve prensiplerimizi soruyor! Böylece üretimde sistem ve prensip diye bir şey olduğunu öğrenmiş oldum. Bu konuşmadan sonra bize bir üretim sistemi kurdu ve bu sistemin düzenli işlemesi için prensipler koydu. İtiraf etmeliyim, Mr. Kaplan'dan bu bakımdan çok şey öğrendim. Mesela bize *bundle* sistemini getirdi.

— *Nedir* bundle *sistemi?*
— İmalat süresi içindeki bir sistem. Sözcüğün anlamı, *demet*. Mesela sistem öyle düzenlenmiş ki, örüyorsun, ördükten sonra dikiyorsun, diktikten sonra apre var, ütülüyorsun, sonra ambalajlıyorsun. Bütün bu akımın, birbirini tıkamaması lazım. Mr. Kaplan'ın kurduğu sistemde, bu aşamalarda boş kapasiteler yaratılıyordu. Her aşama birbiri ile uyumlu hale getiriliyordu. Bu sistemden çok yararlandık, oysa ne kadar basit görünüyor anlatırken değil mi? Şimdi ben Kuvayı Milliyeciyim ve arkadaşlarımla bir araya geleceğim. Kararlar alacağız ya, bana soruyorlar, "Kimlerle olacak bu, nasıl yapacaksın" diye. Onlara da sistem ve ilkeler diyorum, bütün bir süreci birbiriyle uyumlu hale getirmek gerekiyor.

Sanayi Odası temsilcileri 60'lı yıllarda ihracatı geliştirmek için yeni arayışlar içinde. (Hayrettin Karaca ön sırada, sağdan birinci.)

İhracatı geliştirme gezileri

— Tekrar 60'lı yıllara dönelim isterseniz. O yıllarda sanayi üretimini ve ihracatını geliştirmek için yapılan bir dizi faaliyet içinde siz de bulundunuz; o dönemi anlatır mısınız?

— Evet. Biz Sanayi Odası'ndan bir grupla, Türkiye'yi temsil etmek üzere evvela Amerika Birleşik Devletleri'ne gittik. Orada bize yeni teknolojileri gösterdiler. Gezinin turistik bölümünden sonra, bizi bir bilgi işlem merkezine götürdüler. Mimari bir planın bilgisayarlarda nasıl çizildiğini gösterdiler. Verileri giriyorlar: Çatısı şöyle olacak, ısısı böyle olacak, şu kadar metrekare olacak vs. Ve bilgisayar başladı çizmeye, oturduk seyrettik. Yarım saat ancak sürdü sonuçların önümüze gelmesi. O vakit işte anladık, hanyayı konyayı! Sene 1968 ve teknolojinin nereye kadar geldiğini orada gördük.

— Bu teknoloji şokundan sonra nerelere gittiniz?

— Aynı heyetle Tunus'a da gittik. Tunus'la ilgili enteresan anılarımı anlatacağım, ama önce hemen, bir şeyi not edeyim. Hurmayla, Tunus'ta tanıştım ve çok sevdim. Tunus'ta çok sıcak karşılandık. Orada ne dikkatimi çekti biliyor musun? Turizm ve turizmin getirdikleri. Deniz kenarına götürdüler bizi, kumsalda evler vardı ve orada görevli gençleri gördük. Bize, "Burada delikanlılar vardır, Avrupa'dan yaşlı kadınlar gelir ve ihtiyaçlarını bu delikanlılar görür" demişlerdi. Bunu hiç unutmam. Avrupa'dan gelen yaşlı ya da orta yaşlı kadınların ihtiyaçlarını görmek için tayin edilmiş memurlar vardı.

— Başka neler yaptınız?

— En enteresan olay, Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba ile bir araya gelişimiz oldu. Resmi bir kutlama vesilesiyle bir çadır kurulmuştu. Çadırda bize en önde protokolde yer ayrılmıştı. Habib Burgiba, Türkiye'den özel olarak bahsetti, Atatürk ve Kemalizm hakkında çok sitayişkar şeyler söyledi. Düşün, Osmanlı oralarda müstemleke kurmuş, ama onlar bizi hâlâ arıyorlar. Tunus'ta da Cezayir'de de çok iyi karşılandık. Konu Tunus'a gelmişken hemen aktarayım, Tunus'ta zeytinlikleri de gezdim. Oradaki zeytin ağaçları, top gibi budanmıştı. O vakitler sanayinin yanı sıra meyvecilikle de uğraştığım için bu durum benim çok ilgimi çekti. Zeytin toplamak için kullandıkları araçlar da enteresandı; kocaman bir tarağı düşün, onunla dalları ucuna kadar tarıyor ve zeytinleri topluyorlardı. En üsttekileri toplamak için de merdiven kullanıyorlardı. Biliyorsun bizde sopalarla dallar hırpalanıyor ve kırılıyor; onların yöntemlerinde ağaç hiç zarar görmüyordu. Belki zeytin ağacı sayısı olarak Avrupa'nın en zengin ülkesiyiz, ama ağaçların büyük bölümü yanlış budama ve toplama yöntemleri yüzünden verimliliklerini kaybetmiş durumda.

— Türkiye'de zeytincilik ve zeytinyağcılığın ciddi sorunları var.

— Evet, gerçekten ciddi sorunları var. Gel bir de meselenin başka bir tarafına bakalım. TEMA'nın toplantılarından birinin gündemi makilik ve zeytinliklerdi.

Yalova'dayım, bir gün telefonla TEMA'dan arandım. Makiliklerdeki yabani zeytin ağaçlarının aşılanıp ekonomiye katılması için bir toplantı yapıldığını ve bu hususta görüşümü öğrenmek istediklerini söylediler. Başımdan aşağı kaynar sular döküldü. TEMA'da böyle bir toplantı nasıl yapılabilirdi? Tepkimi gösterdim. Buna karşı değil, şiddetle karşıydım! Doğal ekosistemin tahribinde TEMA'nın katkısı olabilir miydi, böyle bir müzakere TEMA'da yapılabilir miydi?

— *Yabani zeytin ağaçlarının aşılanmasına neden karşısınız?*
— Zeytinlik meselesini konuşacaksak, bunu baştan özetlemek gerekiyor. Zeytinlik alanlarının düzenlemesi ile orman alanları arasındaki ilişki cumhuriyetin ilk yıllarına kadar gidiyor. Yabani zeytin ağaçlarının aşılanması ile ilgili olarak çıkartılan kanun ve yönetmelikler sonucu iş o kadar akıl almaz boyutlara ulaşıyor ki, 1960'ta Milli Birlik Hükümeti, uygulamayı durduruyor. O vakte kadar da büyük bir orman alanı tarım alanına çevrilmiş oluyor. Hep diyorum ya, "yol gider, orman biter" diye, işte bu zeytin meselesi de onun bir başka türü. Belki de zeytin ağacı sayısı olarak Avrupa'nın en zengin ülkesiyiz, ama çeşitli nedenlerle verimlilik çok düşük. Ama bu nedenler listesinde, zeytinlik alanlarının darlığı gibi bir sorun yok. Ayrıca zeytinlik alanların darlığından söz ediliyorsa, o halde Ayvalık ve Edremit bölgesindeki zeytinliklerin sökülüp yerlerine yazlık yapılmasına neden göz yumuluyor? Verimi yükseltmek için araştırma yapmak yerine, en kolay yöntem tercih edilmeye çalışılıyor. Zeytinciler ve zeytinyağcılar orman alanlarının zeytinliklere dönüştürülmesi için dönem dönem atakta bulunuyorlar.

Bir türlü korunamayan orman alanları

— *1960 yılında, Milli Birlik Hükümeti'nin uygulamayı durdurmasından sonra orman alanlarında bu tür faaliyetlerin yapılabilmesi için ne tür yasal düzenlemeler yapıldı?*

— Mesela 1986'da, Orman Kanunu'nun, ağaçlandırma çalışmalarıyla ilgili 57. maddesi değiştirilerek, orman içinde yangın gibi çeşitli nedenlerle açılmış arazilerde, köy tüzel kişilikleri ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından ağaçlandırma yapılması olanağı getirildi. Bundan birkaç yıl sonra, 1999'da TARİŞ, Orman Bakanlığı ile devlet ormanları sayılan arazilerde özel orman yetiştirilmesine olanak sağlayan bir protokol imzaladı. Bu protokol de Orman Kanunu'nun 57. maddesine dayanıyor. Ama biliyor musun, bütün bu değişikliklere sadece o vakit iktidarda kim varsa, onlar değil, muhalefet partileri de destek verdi. Bu görüşü savunanlar, zeytinin orman ağacı olduğu savından yola çıkıyorlar. Bunun da bilimsellikle uzaktan yakından bir ilgisi yok. Yabani zeytin ağaçları, Akdeniz ve Ege'deki doğal makilerin bir türüdür. *Olea europaea sativa oleaster* ya da *Olea europaea* var. *Sylvestris* dediğimiz bu yabani türler, tarım ağaçları değildir. Siz bunları aşılayıp, tarım bitkisine dönüştürdüğünüz zaman, ormanın doğal ekosistemiyle oynamış oluyorsunuz. Buna bir de o alanda tarım yapabilmek için gerekli olan yol gibi altyapı hizmetlerini eklediğiniz vakit, orası bitti gitti demektir artık. Orman Bakanlığı tarafından bir vakitler yapılan çalışmalarda makilikler ve fundalıklar orman alanları olarak sayılmamış, düşünebiliyor musun vahameti! Oysa maki örtüsü Akdeniz'in ve Ege'nin de belli bir bölümünün doğal bitki örtüsüdür. Bu, doğanın o bölgeye uygun gördüğü örtüdür. Şimdi siz bunu, "değersiz" diyerek ortadan kaldırmaya çalışıyorsunuz. Böyle bir bakış, böyle bir uygulama olabilir mi?

— Bu olumsuz gelişmelere rağmen, Danıştay'ın aynı maddeyle ilgili olarak 2003'te verdiği bir iptal kararı var; maddenin iptali bu tür atakları durdurmaya yetmiyor mu?
— Bu çalışmaların tamamı, orman sahalarını artırmaya yönelik ağaçlandırma faaliyeti olarak gösterilmeye çalışılıyordu. Danıştay'ın, "zeytin orman ağacı değildir" kararı, bu tehlikeli gidişin farkında olanlara biraz rahat nefes aldırdı, ama sonra ne oldu biliyor musun, bu kez Çevre ve Orman Bakanlığı

kararın değiştirilmesi için Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu'na başvurdu. Neyse ki, 2006'da Danıştay'dan "Ağaçlandırma Yönetmeliği'ne dayalı olarak yapılan ve bizzat Orman Bakanlığı eliyle ormanların zeytinliklere dönüştürülmesi yönündeki protokol, hukuka uygun bulunmamıştır" kararı çıktı da biraz rahatladık. Ama Danıştay kararlarına rağmen, yarın öbür gün başka şekilde bu yabani zeytin ağaçlarının aşılanması ve çevrelerindeki maki alanların temizlenmesi gündeme gelecek, bak gör! Sadece tarımda uygulanan yanlış yöntemler değil, bir de tarım alanlarının amaç dışı kullanımı sorunu var. Anayasa madde 44: "Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır." Gelelim Anayasa'nın 45. maddesine: "Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır." Yani, bunları yamayacaklarını söylüyor. Ama kim dinler senin anayasanı! Ben belediye başkanıysam ve bu işler de partimin iktidar olmasını sağlayacaksa, tabii yaparım bunu. İthalattan başladık ve yine tarım alanlarına geldik!

İşçi ve işveren sendikaları

— Sizinle hangi konuyu konuşursak konuşalım, konu mutlaka toprağa, ormana, kısacası doğaya geliyor. Tarım arazilerinin kullanımından yeniden iş hayatınıza dönelim isterseniz. Çok uzun süre Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası İkinci Başkanlığı'nı yaptınız, nasıl başladı bu süreç?

— Benim sendikal hayatım, Toplu İş Sözleşmesi Yasası'nın 1962 yılında çıkmasıyla başlar. Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası, bir teksil fabrikası sahibi Kemal Haraç-

çı'nın önderliğinde kurulmuştur. Ben, daha sendikanın kuruluş aşamasında, örme sanayinin temsilcisi olarak, Sayın Haraççı'nın daveti ile sendikaya üye oldum. Tepebaşı'nda bir binanın, bir katını işgal ediyorduk o yıllarda. Kuruluş aşamasında bu bina bize yeterliydi, ancak toplu iş sözleşmeleri müzakereleri başladıktan sonra sendikal faaliyetimiz için lüzumlu olan, ayrı ayrı faaliyet ve sorunlara yönelik bölümler ve onlardan sorumlu profesyonel elemanlara ihtiyaç oldu. Sonra Valide Çeşme'de bir yer tuttuk; eskiden İsmet İnönü'nün evinin karşısında bir park vardı, Taşlık Bahçesi, sonradan Swiss Otel'in yapıldığı yerin yanındaki bayırdan aşağı inerken bir apartman katıydı bu yeni yer de. Bu şekilde, ihtiyaç yönünde teşkilatlandık.

— *İşveren sendikası kurma fikri nasıl ortaya çıktı?*
— 1962 yılında ilk toplu iş sözleşmesini yaptık. Uzun ve sorunlu bir müzakere süreci değildi bu. Gerçi Türkiye'de işçilerin sendikalaşması 50'li yıllardan itibaren başlamıştı, ama esas zorlu müzakereler ikinci devre, yani 1964 yılında oldu.

— *Neden zordu?*
— Öncelikle, ücret üzerinde müzakereler yapıldı ağırlıklı olarak. Ama daha sonra çalışma ve çalıştırma koşulları geldi. Bir örnek vereyim, ikinci sözleşme devresinde işçiler, öğlen yemeği talep ettiler. Hani derler ya, eski köye yeni âdet diye. İşverenler de, "Nereden çıktı bu, nasıl vereceğiz, bunun için bir teşkilatlanma lazım, yemekhanelere ihtiyaç olacak" dediler. Ve uygulamada büyük sorunlar yaratacağını düşünerek (ve tabii doğru olarak) işveren kesimi, bunu kabul etmekte çok zorlandı. Ama işçilerin savundukları bir örnek vardı önlerinde; "Bakın, Karaca Örme Sanayi veriyor, o nasıl yapıyorsa, siz de yapabilirsiniz" diyorlardı. Ve toplusözleşmeye yemek bu şekilde girmiş oldu. Daha ileriki yıllarda, ücret esas olmak üzere, çalışma ve çalıştırma koşulları üzerindeki talepler ağırlık kazanmaya başladı. Ve işveren de bu taleplere uymak zorunda kaldı.

Yıl 1989, Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası icra kurulu toplantısı. Sendikanın başkan yardımcılığı görevinde Hayrettin Karaca (soldan ikinci) ve Talha Altınbaşak (soldan üçüncü) var.

— İşçi taleplerine geçmeden, şunu sormak istiyorum: Sendikanın kuruluşundan sonra, işverenler kendi aralarında, sorun yaşadı mı? Sonuçta, hepinizin şartları farklıydı.

— Yerinde bir soru. Her işyerinin kendine göre kurduğu bir çalışma düzeninden, bütün işverenlerin uyması lazım gelen ortak yeni şartlara geçmekte epey zorlandık. Öncelikle, tekstil sanayii ülkenin hemen hemen bütün illerinde, hatta ilçelerinde bile, bugün de olduğu gibi vardı. Toplu iş sözleşme yetkisi her il ve ilçede aynı günde alınmadığı için, her işyeri için ayrı bir sözleşme yapma mecburiyetinde kaldık. Bu durum bir süre sonra, neredeyse yılın her günü müzakere yapmak ve toplu iş sözleşmesi imzalamak için, hiç ayrılmadan sendikada çalışmamızı zorunlu kıldı. Bu sorunu halletmek üzere genelde iki senede bir yapılan toplusözleşmeleri, belli bir güne getirmek için bazı illeri, sözleşme tarihinden erkene çektik. Örnek vermek gerekirse yirmi dört ay yerine on altı-on sekiz aylık sözleşmeler yapmaya başladık. Benzer biçimde bazı illerde de iki sene yerine yirmi altı-yir-

mi sekiz aylık sözleşmeler yaptık ve bir süre sonra, sözleşmeleri belli bir dönemde toplamayı başardık.

— İşçi sendikalarının buna itirazı oldu mu?
— Oldu tabii. Bilhassa kısa vadede biten sözleşmelere evet, uzun vadede bitenlere hayır dediler, bu da doğaldı tabii. Ama bazı ufak tefek tavizler vererek, bu sorunu hallettik.

— İlişki kurma biçimi nasıldı? Yıllar içinde nasıl bir değişim yaşandı?
— Artık bir işveren için piyasa koşulları, üretim sorunları, teknoloji bakımından gereksinimleri yanında, toplu iş sözleşmesi de çalışma hayatının vazgeçilmez gereklerinden biri haline geldi. Zor oldu, ama alıştık. Bazı işverenler, işyerinde sendika kurulmaması için kendi yöntemleriyle işi halletmeye çalıştı. Tavizler vermeyi, hatta sendikanın kabul ettiği ücret ve çalıştırma koşullarının üzerinde hükümler kabul ettiler; yalnız ve yalnızca, aman sendika girmesin fikrindeydiler. Bu uzun bir süre aldı, ama sonunda, sendikal hayatın, çalışma hayatının doğal ve vazgeçilmez gerçeği karşısında, işverenler birleşmeyi tercih ettiler. Çünkü taviz vermenin sonu yoktu.

— Sigortasız işçi çalıştırma kendi içinizde haksız rekabet doğurmuyor muydu? Bunun için neler yapıldı?
— Bilhassa örme sanayinde büyük bir engeldi. Çünkü biz, sanırım, üç firma işveren sendikası üyesiydik. Ve bunu gönüllü olarak yapmıştık. İşçi sendikaları bunu talep etmemişti. Zaten 1962 yılında işçilerime sendikalı olmalarını tavsiye eden de bendim. Ama ileri yıllarda toplusözleşmenin getirdiği sorunlar, sendikalı ve sendikasız işyerlerinde büyük sorunlar yaratmaya başladı. Ufak işyerleri örme sanayinde, iş grubunun yaklaşık yüzde doksan beşini teşkil ediyordu. Üretimin ancak yüzde beşi sendikalı işçilerin çalıştığı işyerlerinde yapılıyordu; geri kalan bölüm sendikasızdı. Bu, haksız bir rekabet yaratıyordu. Ben şahsen işçi sendikalarından bir tek konuda talep ve istekte bulundum; çalışma ve çalıştırma koşulları ile

ücrete sakın karışmayın, işverenden tek şey isteyin, işveren sigortasız tek bir işçi çalıştırmasın. Gerçi bu haksız rekabeti önleyecek bir sonuç yaratmayacaktı, ama bir yerden başlamak gerekiyordu.

— *DİSK ve TÜRK-İŞ arasındaki rekabet nasıldı?*

— Bu çok büyük sorun yarattı; toplu iş sözleşmelerinde en çok zorlandığımız konu, işçi sendikaları arasındaki rekabetti. Doğal olarak, sendikaların birbirlerinden daha güçlü, işçiye daha yararlı olduklarını ispat etmek için, ellerindeki tek imkan toplu iş sözleşme ve neticeleri idi. DİSK ve TÜRK-İŞ iki farklı kutuptaydılar ve işveren olarak biz de bunların arasında kalmıştık. Şöyle anlatayım; esas olarak, biz burada işçi ve işveren sendikaları olarak farklı bir sistem kuramadık, aynı dış ülkelerdeki gibi olduk. Ben ayrıldığımda, sendikamızda üyelerimizin sayısı ne idi hatırlamıyorum, ama sanayi bugün belki üç kat büyüdü, işçi sendikalarındaki üye sayısı ise belki de üçte bir oranına düştü. Peki istenen bu muydu toplu iş sözleşmesi yasasıyla! ILO var (International Labor Organization). Bugün bir Alman işçisi, Fas işçisiyle ya da bir Endonezya işçisi ile ilgili mi? Hayır. Endonezya'da bir çocuğun on altı saat çalıştırıldığını biliyor, ama bununla ilgilenmiyor, çünkü kendisi artık aylık dört-yedi bin avro para kazanıyor. Türkiye'de de durum aynı. Bugün işçi sendikalarında, çalışma ve çalıştırma düzeni içinde, işin ekonomik yönünün değil, sosyal yönünün de hesaba katıldığı bir düzene girebildik mi acaba? Neden işçi sendikalarında üyelerin sayısında azalma oluyor. Neden bir araya gelemiyoruz? İşveren sendikalarının da işçi sendikalarının da üye sayısı azalıyor. Bu sadece benim ülkem için sorun değil. Avrupa'da, Amerika'da işçiler kendi sorunlarını çözmüşler, sorun orada bitmiş mi? Evet. Dünyada açlık, yoksulluk, çaresizlik devam ederken, bir örgütlenme dışında bunlar kalmışken, acaba işçi sendikalarına, bir görev düşer mi? Ben işimi hallettim, rahatım, hükümetle konuşuyorum ve zammı da aldım, bitti... Ama ülkenin sorunlarıyla hiç ilgilenmiyorlar. Sen hiç, Türkiye'de işçi sendi-

kalarının ülkenin sosyoekonomik sorununa müdahalelerini, endişelerini gördün mü?

— *En azından vardığınız sonucun nedenleri konusunda sizinle aynı fikirde değilim; özellikle 12 Eylül'den sonra sendikalar politikadan kopartıldı, bunun sonucunda da bugüne gelindi. Yine sizin aksinize, ekonomik olarak da işçi sendikalarının pazarlıkta güçlü bir noktada olduğunu düşünmüyorum.*
— Ben de onu söylüyorum; peki, ama Almanya'da 12 Eylül oldu mu? Alman işçisi rahat, ama bir de ILO var. Bu organizasyonun dünya çapında bir ödevi yok mu? Peki, neden Endonezya'da on yaşında bir çocuk günde on altı saat çalıştırılabiliyor? Ben kendi işimi hallettim, benden sonrası tufan anlayışı var. Olur mu böyle şey?

— *Hatırlamanızı isterim; Avrupa ülkelerini kapsayan bir düzenlemeyle birlikte, çocuk işçi çalıştırılması, staj koşulları, eğitimden sonra çalışan çocuklarla ilgili ILO'nun önerileriyle çok ciddi bir paket hazırlandı. Burada tek şerh koyan ve imzalamayan ülke hangisiydi biliyor musunuz? İngiltere... Sendikadan daha çok, iktidarların işe nasıl baktığı belirleyici galiba. Sömürgeci bir ülkeyseniz, sömürgeci gibi davranıyorsunuz.*
— Ben sendikaları sosyal hayatın, daha doğrusu yeni bir paylaşma düzeninin gelmesinde bir güç olarak görmek istiyorum. Açlık, yoksulluk, çaresizlikle dünya barışını kurmak mümkün mü? Benim karnım doydu, benim sırtım pek, bana ne öteki çalışanların şartlarından demek doğru bir şey değil. Tabii bu benim sendikal hayatımın dışında bir görüş. Ama toplu iş sözleşmesi düzeni Türkiye'ye geldiğinde, benim sorumluluk sürem içinde bizi en çok uğraştıran, sendikalar arasındaki rekabetti. Anlaşmaya vardığımız halde, sendikalar bir türlü toplusözleşmeyi imza edemiyorlardı, acaba diğer sendika benden fazla bir şeyler aldı mı, diye. İşte bizim sendikamız, işçi sendikalarına bu güvenceyi verdi. Çalışma ve çalıştırma koşulları ve ücret, işverenlerce rekabet faktörü olamaz

düşüncesini yerleştirmeye çalıştık. İşçi sendikalarının, işveren sendikalarını kullanarak değil, kendi imkanları ile rekabet etmelerini istiyorduk. Bunda da başarılı olduk, inandırdık.

— *Pratikte işveren olarak işçi sendikalarıyla kendi işyerinizde nasıl sorunlar yaşıyordunuz?*
— 1970'li yıllar; işçi sendikalarının gücünün en üst düzeye geldiği yıllardı. Durum o vakitler öyle bir hal almıştı ki, bir işçi ne kadar hata yaparsa yapsın, sadece sendikanın işyeri temsilcisi olduğu için bir şey yapılamıyordu. Bütün işyerlerinde durum böyle olmasına rağmen, ben o yıllarda ayrıntılarını anlatmak istemeyeceğim hataları nedeniyle, işyeri temsilcisini tazminat ödemeden işten çıkardım.

— *Ortam sözünü ettiğiniz gibiyse, bunu nasıl yaptınız?*
— Çok haklıydım çünkü! Eğer o işyeri temsilcisini işten çıkarmasaydım, yaptıklarına göz yumsaydım, işin sonunun nerelere varabileceğini tahayyül ettim. O noktada artık bir karar vermek zorundaydım.

— *Yapılan hata neydi?*
— Anlattığım olayın kahramanı belli olduğu için ayrıntıları anlatmasam daha iyi olur. Aslında böyle bir durumda sadece sorun çıkmasın diye tazminat ödeyip o kişiyi işten çıkarabilirdim, ama tazminat almayı hak etmemişti. Ona öyle bir muamele yapmam, diğer çalışanlara haksızlık olacaktı. Bu nedenle de başıma bütün gelebilecekleri göze aldım ve işyeri temsilcisini tazminatsız işten çıkardım. Konu, yaptığı işi gerçekte yaptığından daha fazla göstererek haksız ücret almasıydı. İşyeri temsilcisi olduğu için çalışmadan ücret alabileceğine inanıyordu. Statüsü bakımında özel bir yeri vardı, ama çalışma açısından bir ayrıcalığı yoktu. O vakitler, bunun siyasi olarak nerelere varabileceği ihtimallerini tahmin edemezdiniz. O ortamda böyle bir sorunu çözmek çok zordu. O günler dediğim gibi çok zordu, işçiler bu duruma tepki gösterebilirdi ama göstermediler. Tek bir tepki gelmedi.

— Bu kararı neden aldığınızı mı açıkladınız işçilere?
— Hayır. Kendimi savunmaya ihtiyacım yoktu ki benim, haklıydım, ayrıca işçilere bunun hesabını vermek zorunda değilim. İşyeri temsilcisi yasalar karşısında da bir suç işlemişti ve bunun da bir karşılığı vardı. Sanma ki, işyeri temsilcisini işten çıkardım diye sevindim, aksine çok üzüldüm. Öyle bir çocuğun bu tür şeyler yapmaması lazımdı. İşyeri temsilcisi olabilir, ama bir taraftan da benim işçim; ortak planlarımız, hedeflerimiz olması lazım. Onların gönlü olmazsa, onlar istekli olmazsa, zorla makine gibi çalışmalarından bir fayda olmaz ki! Onların da işlerini, markalarını, yerlerini sevmeleri lazım ki, bir sonuç alınabilsin.

— İşveren sendikası başkanlığını o dönem Halit Narin yapıyordu değil mi?
— O yıllarda işçi ile işveren münasebeti çok gergindi. Olaylar karşısında bir işverenin gerekli tepkiyi göstermesi lazımdı, ama o tepkiyi gösterecek cesaret işverenlerin büyük bölümünde yoktu. İşçilerin kendi haklarını korumaları kadar, işverenin de kendi haklarını koruması lazım. Ben şunu söyledim: "İşçiler, işverenler yasal haklarınızı kullanın!" Ama ortam o hale gelmişti ki, işverenler arasında azıcık ağzını açacak kimse çıkmadı Halit Narin'den başka. O hengame içinde "dur" diyebilen tek işveren de o oldu, bu açıdan hakkını teslim etmek lazım.

— Diğer işveren sendikaları içinde sizin sendikanızın nasıl bir konumu vardı?
— O vakitler, Turgut Özal, Madeni Eşya Sanayicileri İşverenler Sendikası (MESS) Genel Başkanı idi ve işverenlerin içinde bulunduğu bu zor koşullar içinde bizim sendikaya, destek vermemiz çağrısında bulunuyor, sık sık bizi ziyarete geliyordu. Bir gün Halit Narin ve ben, Turgut Özal tarafından MESS'e davet edildik. Durum öyle bir hal almıştı ki, Turgut Özal'ın sözü geçmiyordu orada. Ama ortada başarılı olmuş bir Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası

vardı; hem işçilerle ilişkisi iyiydi, hem de işverenin haklarını koruyabiliyordu. İşverenlerin o günkü şartlar içinde takınmaları gereken tutum hakkında onları bilgilendirdik ve kendi deneyimlerimizi aktardık. Teslimiyetçi bir düşünce içindeydiler. Kendilerini ikna edebildiğimizi zannediyorum. Bizim geldiğimiz nokta, diğer işveren sendikalarına da örnek olmaya başlamıştı. Bu arada, sendikal faaliyetler, Turgut Özal ile bizi yakınlaştırdı, benim fabrikaya gidip gelmeye başladı. Sohbetlerimizde Türkiye'nin geleceği üzerindeki endişelerimizi tartışıyor, konuşuyorduk. O gün izlenen ekonomik politikanın dışında bir görüşe sahipti; konvertibilite ile paranın gerçek değerinin ortaya çıkacağını iddia ediyor ve "bu şekilde, dünyaya açılmış olacağız" diyordu. Özelleştirme daha o günler gündemde yoktu. Rahmetli oğlum Atay da bu konulara çok meraklı idi; Turgut Özal'a sürekli sorular soruyor, öğrenmek istiyor, velhasıl güzel hasbıhaller oluyordu.

— *Toplu iş sözleşmesi dönemlerini biraz anlatır mısınız?*
— İşçilerden toplusözleşme döneminde gelen teklifi oturup müzakere ediyorsun. Kabul edeceğini eder, etmeyeceğini etmezsin. Ama işçi sendikalarıyla anlaşmazlık durumunu düşünerek bir grev fonu kurmuştuk. Yani herhangi bir işyerinde greve gidildiği vakit, o maliyeti karşılayabilecek kadar bir mali gücümüz olmuştu. Tabii ki, müzakerelerde bunu bir gözdağı gibi ileri sürmedik; bu karşımızdakine karşı hatalı bir davranış olurdu. Fon, hiçbir zaman kullanılmadan öylece kaldı. Öyle toplusözleşmeler oldu ki, mesela müzakereleri otuz lirada bitirip, sözleşmeyi imzalamaya geldiğimizde kırk lira ödediğimiz de oldu. Neden? Zaten bizim hesabımız baştan işçilere kırk lira vermekti; işverenlerin o günkü imkanları içinde saptanmış rakamlardı bunlar. Yani biz, pazarlıkçı değiliz, işçiden ne koparırsak kârdır demiyoruz, bunu verebiliriz diye bir hesabımız var. Bu, bize ileriki müzakerelerde, bilhassa ücret konusunda bir kolaylık sağladı. Çünkü talep edilen meblağı, verebilecek imkanımız varsa verebileceğimizi anladı

işçi sendikaları. Ama eğer durumumuz imkan vermiyorsa da hiçbir koşulda vermeyeceğimizi, pazarlıkçı olmadığımızı da anladı. Bu, işçilere bir güvence verdi, müzakerelerde kolaylık sağladı. Ayrıca müzakerelerle ilgili olarak sendikacılar işyerlerine gelip, işçileri bilgilendiriyorlardı.

— *Tabii görevlerinin başında bu geliyor...*

— Aslında kim ne düşünürse düşünsün, bir işçi sendikasını zayıflatmak işverenin hiç işine gelmez. Aksine işçiyi, sendikayı cesaretlendirmek lazım; görüşmelerle şunu alabilirim, şunu alamam fikrini onlarda güçlendirmek lazım. Ayrıca taleplerinin hangilerini karşılayabiliyorsun, hangilerini neden karşılayamıyorsun bunları müzakerelerde anlatmak lazım. Dünya değişiyor. İşçilere bütün bunları anlatabilecek bir gücün olması lazım. Bizim sendikamızın diğer işkollarına nazaran daha güçlü olmasının bir nedeni de bunu anlatabilmesidir. Tabii bütün işveren sendikalarının başarısız olduğu söylenemez, bunu özellikle belirtmem lazım. Ama tekstil işkolumuzda, biz işçi sendikalarıyla bu münasebeti sağladık. Ben, "Çalışma ve çalıştırma koşulları işverence rekabet faktörü olamaz. Siz kendi aranızda gidin rekabet edin. Biz işletme küçüktür, büyüktür, yenidir, eskidir diye hiçbir ayrım yapamayız" dedim. Çünkü işverenlere sesleniyorsun. Sonra işçi sendikası geliyor ve birebir görüşmede diğerinden daha fazla vermeni istiyor, ona da aynı şeyi söylüyorsun. Bunlar çok önemliydi. Ufak bir şey gibi görünebilir, ama sektörde uyumu sağladık böylece. Her işverenin bir mazereti, bir talebi olabiliyordu, ama biz bunu kesin kural olarak koyduktan sonra, işverenlerin talepleri kesildi. Niye? Çünkü artık güveniyorlardı. İşlerin bu noktaya gelmesinde en önemli etkenlerden biri de, işveren sendikası olarak kendi içimizde sağladığımız inanılmaz uyumdu. Bunu o günlerin hatırına söylenmiş hoş bir söz olarak anlama, gerçekten inanılmaz bir uyum yakaladık biz. Üstelik birlikte çalıştığımız profesyonel kadro ile de aynı anlayıştaydık. Yaptığımız her işte, onların da sonsuz bir desteği oldu.

— İlk başlarda işçi sendikaları ile yaptığınız toplu iş sözleşmeleri nasıl geçiyordu?

— Bunlar başlangıçta olan şeyler, sonrasında artık bu tür davranışlar kalmadı. Bir işyerinde, yeni yetki alan bir işçi sendikasının temsilcileri bizim sendikaya geldi. Onları müzakere odasına aldık. İlk karşılaşmada ne yapar insanlar, ayakta tokalaşırlar değil mi? Bizim görüşmenin başlangıcı pek böyle olmadı; sendika temsilcileri, bizim girdiğimiz kapıya sırtları dönük olarak oturuyorlardı. "Hoş geldiniz" dediğimizde, ayağa kalkmadan, ellerini arkaya doğru uzatıp tokalaştılar. O gün her halde nöbet bendeydi, müzakereleri sendika adına ben temsil ediyordum. "Sayın başkan hoş geldiniz, nasılsınız? Size bir şey ikram edebilir miyiz" diye sordum. Cevap şöyle oldu: "Biz sizin ikramınızı içmeyiz!" Bunun üzerine görüşmeye geçtim: "Taleplerinizin birinci maddesini müzakereye başlayalım, buyrun söz sizin." Ne cevap gelse beğenirsin: "Biz sizinle müzakere etmeye gelmedik!"

— Ne için gelmişler?

— Yaklaşımları, taleplerini aynen kabul etmemiz. Ben, "sayın başkan" diyorum, ama sendikacı arkadaşımızın yaşı 18'den çok da büyük değildi. Bunun üzerine, "Sayın başkan kararınız böyleyse müzakereler bitmiştir, akamet zaptını hemen imzalayalım" dedim. Bunun karşılığında, pek yumuşamadılarsa da taleplerin dışında daha çok ideolojik açıdan konuları değerlendirdiler. Birinci görüşme böyle bitmişti.

— İşverenlerin işçi sendikası temsilcisini pek de adam yerine koymadığı görüşmeler olmadı mı?

— Ne demek istiyorsun sen, o adamın yaşı, bulunduğu bilgi düzeyinden sana ne! O adam yetki almış, artık işçi sendikasının temsilcisidir. Sen onun şahsi durumunu ve özelliklerini değerlendiremezsin. İşvereni ilgilendirmez o. Müzakerelerin sonuna geliyorum yeniden. Öyle günlere geldik ki, sonuçta, biz salona girdiğimizde, ayağa kalkıp, düğmelerini ilikliyorlardı, öyle saygı gösteriyorlardı. Çünkü biz onları hiç küçüm-

semedik. Onlar bir işyerinin yetki almış sendikasının temsilcileriydi. Çayımızı kahvemizi içtiler, biz onları, onlar da bizi yemeğe davet eder hale geldik sonunda. Bana göre işin sırrı, karşınızda yetki alan kişiye, gerekli olan saygıyı göstermekti.

— İşçilerin cephesinden bu olayı biliyorum ama patronlar olarak 15-16 Haziran olaylarını nasıl yaşadınız?
— Benim fabrikamda bir şey olmadı, ama yürüyüşçü işçiler fabrikamın önünden geçtiler. Tabii bir halk hareketi olabilir diye ürktük. Orada artık babayiğitlik, ben böyle şeylerden korkmam gibi bir hamaset olmaz. Ama hakikaten o olaylar doğru bir şey değildi. Gazetelerde okuduk ertesi gün, gösterici ler vilayete kadar gitmeyi planlamışlar. Gidip valiye ne yapacaklardı bilmiyorum, ama bir işçi ayaklanmasıydı o. O günlerde sendika olarak bizim yapacağımız hiçbir şey yoktu. Evet sendikal düzen içinde bir hareketti, ama işveren sendikalarına karşı değildi 15-16 Haziran olayları. Aslında o günü yorumlayacak kadar hatıram da yok olaylarla ilgili. Zaten ertesi gün de inzibati tedbirler alındı ve olaylar bitti. Tevkifler oldu mu olmadı mı, onu bile hatırlamıyorum. Kısacası, 16 Haziran'da ben kendimi görevli saymadım.

— Ama ortam özellikle işverenler açısından ürkütücü idi değil mi?
— Tabii. Hele, fabrikanın önünden geçerlerken o bayrakları görmek, o coşkuyu görmek tabii adamı ürkütüyordu. İlginçtir ama, eğer işçiler o gün benim fabrikanın önünden geçmeselerdi, benim olaylardan ancak ajanstan ya da ertesi günün gazetelerinden haberim olacaktı. Ertesi gün gazeteyi açacaktım, işçiler yürümüşler, vilayete gitmek istemişler, önlerini zabıta kesmiş, bunları okuyup şaşıracaktım. Şunu da söyleyeyim, işçiler fabrikamın önünden geçerken bir zarar da vermediler. Düşünsene, o zamanlar Topkapı'da ne kadar çok işyeri vardı.

— Buradan mı 15-16 Haziran'ın işverene karşı olmadığını çıkarıyorsunuz?..

— Evet. Demek ki bir işyerine karşı, işverene karşı değildi bu olaylar.

— *Sadun Aren, anılarını yazdığı* Puslu Camın Arkası *adlı kitabında sizinle olan anılarından bahsediyor, bir de bir grevden...*
— Sadun'un kitabını okurken, bazı şeyleri unuttuğunu ya da atladığını fark ettim. Avrupa'dan dönüp geldiğinde, onu karşılayanlar arasında ben de vardım. Ama burada onu yazmamış Sadun; Osman Nuri Torun, Selahattin Özmen ve Metin diye bir arkadaşından bahsediyor sadece. Halbuki onu karşılayanlar arasında ben de vardım ve Haydarpaşa'ya trene kadar beraber gitmiştik Sadun'la. Sadun bunu atlamış. Komünist diye tanınan ve tevkif edilmiş olarak Türkiye'ye gelen bir kişiyle beraber olmak, bir cesaret işiydi o günlerde.

— *Evet gayet iyi hatırlıyorum...*
— Sadun'a olan yakınlığımı, ona olan sevgimi, onunla olan beraberliğin bana verdiği huzuru (bak huzuru diyorum), burada da ifade etmek istedim. Onu karşılayanlar, Niğde'de hapishanede ziyaret edenler arasında benim de olduğumu neden söylememiş bilmiyorum, ama olsun.

— *Peki şu sizin fabrikanızda olan bir grev nedeniyle ona kırıldığınızı yazdığı olay nasıl oldu?*
— Burada Sadun'u yanlış düşünmeyelim. Benim o olayda Sadun'u veya işçi sendikalarını yargılamam söz konusu değil. Aslına bakarsanız benim fabrikamda o sırada grev olmaması, beni zor duruma sokardı. Çünkü o sırada ben, işveren sendikasında ikinci başkandım. Bir düşünsene, pek çok işyerinde grev var, ama benimkinde yok; o durumda diğer işverenlere karşı töhmet altında kalmaz mıydım? O nedenle bu olayda, benim işyerimde de grev olduğu için teşekkür etmem gerekiyor. Ayrıca, o noktada taviz vermem söz konusu bile olamazdı. İşçilerle yaptığım ön görüşmede, "Grev sizin yasal hakkınızdır" demiştim. Sadun, bu grev nedeniyle ona kırıldığımı

nereden çıkardı anlamıyorum. Niye benim işyerimde grev oldu diye Sadun'a darılayım, Sadun mu yaptırdı grevi?..

— Sizin açınızdan doğru.
— Anladın mı şimdi durumu? Eğer grev olmasaydı, "Hayrettin sendika başkanı olduğu için kendini kurtardı" diyeceklerdi. Bunlar çok başka şeyler. Dışardan göründüğü gibi değil durum, bunu bilmek için işin içine girmek lazım. Yani Sadun'un söylediği gibi değil, aksine bende de grev olduğuna çok memnun oldum. Sadun'a küssem, ilişkimi keserdim. Aksine Ankara'ya gittiğimde hâlâ görüşüyoruz. Yine o günlere dönersek, ben Sadun'la birlikte DİSK'e de gittim.

— Niye gittiniz?
— Öylesine gittim. İlla bir sorun olması gerekmiyor ki böyle ziyaretler için! Ayrıca DİSK, düşman değil ki! Ben onlarla müzakereye oturuyorum, düşman görsem böyle bir ilişkiyi yürütebilir miydim? Süleyman Çelebi bana, ağabey diyor, saygılı davranıyor, neden? Çünkü ben o intibaı bıraktım işçiler üzerinde.

"Sözleşmeyi imzalayıncaya kadar misafirimsiniz!"

— Bir de sıkıyönetim döneminde yaptığınız bir toplusözleşme var. Biraz da onu anlatır mısınız? Olağanüstü dönemlerin olağanüstü müzakerelerinden biri çünkü.
— Zannedersem 70'li yılların sonuydu, örfi idare var İstanbul'da; aldığımız bilgiye göre, örfi idare komutanı, sendikaların karşılıklı olarak grev ve lokavt ilan etmelerinden endişeli. O günkü kargaşa içinde, bir de böyle olayların sonuçlarının neye varacağını kimse tahmin edemezdi. Örfi idare komutanı, tüm idare heyeti üyeleriyle bizi, gün vererek, Harbiye'deki, şimdi müze binası olan o zamanki örfi idare komutanlığına davet etti. Bizi kabulünde son derece nezaketle, "Artık benim misafirimsiniz. Bütün ihtiyaçlarınız tarafımızdan yerine getirilecektir. Toplusözleşmeyi imzalayıncaya kadar misafirli-

ğiniz devam edecektir" dedi ve bizi baş başa bıraktı. Komutan, ihtilafın devam ettiği işçi sendikasını da ayrıca davet etmiş. TÜRK-İŞ'ten gelen sendikacılarla orada karşılaştık.

— *Emir demiri kesti sanırım!*
— Hemen o gece anlaştık.

— *Peki, ne konuştunuz?*
— Bir şey konuşmadık. Zaten hazırdı her şey. İşçi sendikasının da durumu zordu. Kendini bir de onların yerine koysana! Kolay mı, o toplusözleşmeyi imza etmek. İşçilerin temsilciler üzerinde ciddi bir baskısı var, bir beklenti yaratılmış ve o şartlar altında kıran kırana bir pazarlık yürüyor. Tabii böyle bir pazarlıkta istediğin her şeyi de alamamışsın, ayrıca almanın mümkün olmadığını da görüyorsun. Durum böyle olunca da müzakere süreçleri çok uzuyordu. Altı ay sürüyordu bu görüşmeler. Halbuki bütün bu sürede hep aynı şeyleri konuşuyorsun ve sonuçta da aynı sözleşmeyi imzalıyorsun.

— *Altı ayda bitemeyen müzakereler bir gecede bitmiş oldu sonuçta.*
— Evet anlaştık! Ama çok da iyi oldu bu şekilde olması. Böylece işçi sendikasının işçilere karşı söyleyebileceği bir şey çıkmış oldu ortaya. Benzer biçimde bizim de işverenlere karşı savunabileceğimiz bir kozumuz oldu. O anlaşmada bizim verdiklerimiz belki de diğer işverenler açısından sürpriz oldu. Ama artık bir gerekçemiz vardı: Sıkıyönetim! Yani iki taraf da sıkıyönetim sayesinde paçayı kurtarmış olduk, yoksa daha sürerdi o görüşmeler. Şimdi, senin neyi merak ettiğini de anlıyorum; işçiler mecbur mu kaldı sıkıyönetim nedeniyle işverenin teklifini kabul etmeye? Sana bir sır daha vereyim, iki tarafı tanımadan dışardan göründüğü gibi değil bu işler. Sana ne diyorum, her şey hazırdı, ama o kadar yüksek beklentiler yaratılmıştı ki, bir türlü imzalanamıyordu sözleşme. Ama işveren sendikasında da işçi sendikasında da görev yapmak çok zordur. Çünkü kendi grubuna mera-

mını anlatamazsın. Temsil ettiğin grup senden çok şeyler bekler. Bazen alır, bazen alamazsın bunları. Bak yine bir sır vereceğim sana: İşverenler için ücret o kadar da önemli değildir.

— *Önemli olan nedir o zaman?*
— Mühim olan çalışma ve çalıştırma koşullarıydı. İşverene, "çalışma, çalıştırma koşulları ve ücret, işverence rekabet faktörü olamaz" demen lazım. Bu ne büyük bir laftır biliyor musun? Kendi şartlarınla rekabet edeceksin diyorsun ona, sendikadan bir şey bekleme! "Ama ben sendikaya girdim. Sendikam var!" "Evet, ama ayrılabilirsin sendikadan, mecbur değilsin. Eğer kalacaksan, herkesle beraber olmak zorundasın. Türkiye'de iş barışını korumak zorundasın. Bugünü değil, yarını düşünmek zorundasın." İşçi sendikalarına da bunu söyledik: "O kişi senin üyen olabilir, ama benim de işçim aynı zamanda. Ondan senin kadar ben de sorumluyum, hiç merak etme. Ama senin işçiye vereceğin bir hesap vardır, bir taahhüdün vardır, ama aklınızda olsun, bundan böyle, gerçekleşemeyecek taleplerin sözünü vermeyin işçiye. Bir şeyler söyleyin, ama olmayacak bir şey vaat etmeyin. Ederseniz, işte o vakit, toplusözleşmeyi imzalamakta böyle zorlanırsınız. Bu iş öyle atma tutma işi değil, son derece ciddi, sorumluluk gerektiren bir iş." Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası, bu anlayışı yerleştirdi. Toplumsal barışa katkımız büyüktür, diğer sektörlere örnek olduk. Çünkü bizimle birlikte artık hesaplar konuşulmaya başladı. Arkadaşlarımızın önüne bilgiler koyduk, kararı oturup beraber verdik. İşin ta başında işçi ve işveren sendikaları düşman gibi alınmıştı, biz bunu değiştirdik. Biz, tekstilde DİSK'le de TÜRK-İŞ'le de barışık olduk. Birbirimize son derece saygı gösterdik. Arkadaş gibi olduk, ama görevimizi de bildik. Ben, işçinin derdini anladım. İşçiyi temsil edenin ne kadar zor durumda olduğunu bildim. Bak, neler konuşuyor Hayrettin şimdi seninle!..

— Bunda artık sanayici olmamanızın da etkisi olabilir mi?
— Kusura bakma, ama çok hizmet ettim ben Türkiye'de iş barışının sağlanması konusunda.

— Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası'nda ne kadar süre ile görev yaptınız?
— 1962'de başladığım sendikacılık hayatım 1980'e kadar devam etti. 1970'lerin sonunda kendi sendikal anlayışımı ve yöntemlerimi daha etkin kılmak için sendika başkanı olmamın gerekliliğine karar verdim. Bu gereklilik nereden çıktı dersen, o dönem genel başkanımız Halit Narin'in de kabul ettiği sorun ve sonuçlar nedeniyle buna karar verdim. Ama şunu belirtmeliyim, ben kurumlarda, ikilik olmasının, o kurumun etkinliğini azaltacağı gibi, kurumun varlığını sürdürmesine de engel olacağı görüşünde olan biriyim. Bu nedenle, başkanlık fikrimi doğrudan doğruya Halit'e açtım. Onunla konuşmamızın neticesinde, yeni dönemde sendikaya benim başkanlık yapmam konusunda mutabık kaldık. Halit'ten, yönetim kurulu toplantısında, adaylığımı kendisinin açıklamasını istedim, bu konuda da hemfikir olarak ayrıldık. Toplantı başladı, konuştuğumuz gibi Halit, bir sonraki dönemde başta sağlık sorunları olmak üzere, neden başkanlığa aday olmayacağını anlattı ve beni aday gösterdi. Sendikanın ilk başkanı olan Kemal Haraççı söz aldı ve öyle bir dönemde Halit Narin'in başkanlığa tekrar aday olmamasının doğru olmayacağını, en azından bir dönem daha başkanlık yapması gerektiğini söyledi. Kemal'in önerisi yönetim kurulunca olumlu karşılandı ve bu şekilde Halit tekrar başkanlığa seçildi. Bundan sonra söyleyeceklerim kendi his ve duygularımı içeriyor. Belki benim başkan olma isteğimle ilgilidir, belki de değildir, ama bu toplantıdan çok kısa bir süre sonra, sendika ikinci başkanlığının benim dışımda bir kişi tarafından daha temsil edilmesi gündeme geldi. Aksu firmasını temsilen sendikada bulunan Avukat Talha Altınbaşak, ikinci başkan olarak seçildi. Ondan sonra bir süre toplu iş sözleşmelerini ve diğer müzakereleri birer aylık nöbetlerle yürüttük.

— İşinizi oğlunuza devredip, emekliye ayrılmaya karar verdiğiniz için mi sendikadan ayrıldınız, yoksa biraz önce sözünü ettiğiniz nedenlerle mi?

— İkisi de etkili oldu aslında. 80'li yıllarda hem emekli olmaya karar vermiş, hem de sendikadaki bu gelişmeden rahatsız olmuştum. Söz konusu gelişmeye tepki göstermeden, hislerimi dışa vurmadan ayrılmaya karar verdim. Bir gün, kimseye bir şey söylemeden, sendikaya gitmedim, o karar gününden sonra bir daha da uğramadım zaten. Ve çok enteresandır, kimse bana, sendikaya niçin uğramıyorsun diye bir kez bile sormadı.

— Elimde değil bir kez daha soracağım, işçilerinizin sendikalı olması gerçekten ama gerçekten sizi rahatsız etmedi mi?

— Biraz önce anlattıklarımı gerçekten böyle düşündüğüm için yaptım ben. O gün de öyle düşünüyordum bugün de. Her zaman işçi sendikalarının varlığını destekledim, çalışma barışının ancak böyle sağlanabileceğine inandım. Benim işçi sendikalarından yana derdim hiç olmadı. İşyerinde derdin hiç mi olmadı dersen pek çok şey sayabilirim; mesela işyeri hekimliğinden bir ara çok çektim, ama sendika ile en ufak bir rahatsızlığım olmadı.

— İşyeri hekimliği ya da hekimiyle nasıl sorunlarınız oldu?

— Derdim olan şey şuydu; bizim bir işyeri hekimine ihtiyacımız oldu. Küçük oğlum Halil'in karısı da doktordu ve o sırada çalışmıyordu, düzensiz bir iş hayatı vardı. İşyeri hekimliği için gerekli olan sertifikayı aldırdık ve Alev göreve başladı. O sırada bizde görev yapan bir hanım doktor vardı, ona da işinden memnun olduğumuzu ancak böyle bir aile sorununu çözmek için bu kararı aldığımızı söyledik ve bizim gelin göreve başladı. Bu işten en fazla bizim işçiler memnun oldu. Diyelim ki, bizim işçi yazın nişanlısıyla denize girmek istiyor, geliyor Alev'den vizite kağıdını alıyor ve gidiyor. Şimdi gülerek anlatıyorum bunları bakma, ben de o

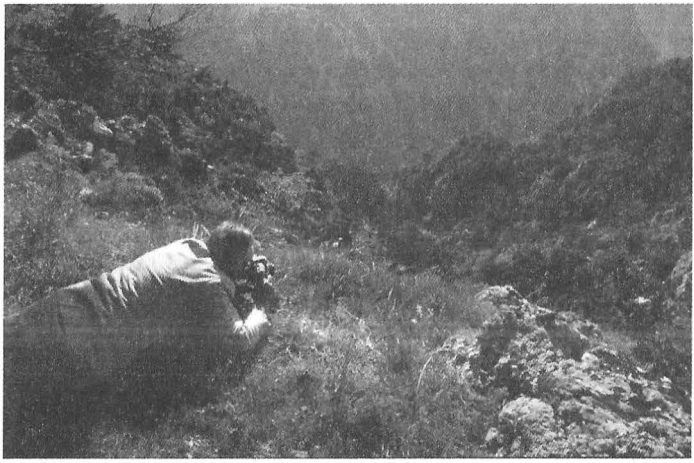
işçinin yerinde olsam sevgilimle buluşmak için aynı şeyleri yapardım. Bizim işçi elinde vizite kağıdı sigortanın doktoruna gittiğinde, başını kaşıyacak vakti olmayan zavallı doktor veriyor buna üç gün istirahat... Biz gelinimizi çalıştıralım derken başımıza böyle şeyler geldi.

— *Sorunu nasıl çözdünüz?*
— Eskiye döndük.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Artık Para Kazanmak Yok!

Nasıl anlatsam ki, artık karar vermişim o hayatı kapatmaya. O defteri kapatmıştım ve benim için bitmişti artık. Artık özgür hissediyordum, ipini koparmış deli dana gibi çayıra, bayıra, sahaya salmıştım kendimi ve çok da mutluydum. Hele erozyonla tanıştıktan sonra, hani derler ya neredeyse akraba olduk diye, artık zamanımı sadece bu işlerle ilgili faaliyetlere ayırmak istiyordum.

Hayrettin Karaca iş hayatından çekildikten sonra, zamanının büyük bölümünü doğa gezilerine ayırdı. Tüm gezilerinde yanından kesinlikle ayırmadığı iki şey ise, fotoğraf makinesi ve fotoğrafçı yeleğiydi.

— *"Çift Geyik Karaca"nın yönetimini ne zaman oğlunuz Atay Karaca'ya bıraktınız?*

— Resmi olarak işi bırakmadım ama 1980'lerin başından itibaren alıştıra alıştıra işte gitmemeye başladım. İşle arama mesafe koymaya başladığımda, Atay'ın sorularını geçiştiriyordum. Aradan bir sene geçip de ben hâlâ işe gitmeyince artık Atay, işle ilgili hesap sormadığım için şikayet etmeye başladı; bunları da aynı yöntemle savuşturdum. Aradan dört-beş sene geçtiğinde bile hâlâ hesaplarla ilgilenmemem tuhaf geliyordu insanlara tabii. Nasıl anlatsam ki, artık karar vermişim o hayatı kapatmaya. O defteri kapatmıştım ve benim için bitmişti... Artık özgür hissediyordum, ipini koparmış deli dana gibi çayıra, bayıra, sahaya salmıştım kendimi ve çok da mutluydum. Hele erozyonla tanıştıktan sonra, hani derler ya neredeyse akraba olduk diye, artık zamanımı sadece bu işlerle ilgili faaliyetlere ayırmak istiyordum. Bugün de durum farklı değil, şu anda arboretumla birlikte gelir getirici faaliyet olarak üretim de yapıyor ve satıyoruz; ne yaptıklarını bilmiyorum, çalışanların maaşları konusunda ise hiçbir fikrim yok, zaten sormuyorum da. Benim için arboretuma bakmaları yeterli. Artık bu tür hırslarım yok, çok farklı şeyler var hayatımda; ülkenin sorunları beni hırslandırıyor şimdi. Zaten hiçbir zaman tüccar olamadım ben. Hem doktorum, hem de arkadaşım Nurdoğan Alpay var. Muayenehanesindeki bir konuşmayı aktardı bana.

— *Nasıl bir konuşma bu?*

— Eskiden beri tanıdığım Musevi bir tüccar da ona gidiyormuş. Benim ve faaliyetlerim hakkında konuşurken, "Zaten Hayrettin Bey hiçbir zaman tüccar olamadı" demiş. Gerçek-

ten de ben tüccar olamadım. Ben, markamı, işimi sevdim, sanayicilikten öte, o işin içinde olmayı sevdim ben. Ben ürünüme bir reklam sloganı bile bulmadım, müşterim dedi, "Karaca Yıllarca" diye. Hemen hemen hiç reklam yapmadım, bir dönem oğlumun zoruyla oldu, katalog çıkardık, o kadar da olacak! Ama yanlış hatırlamıyorsam bir kere gazete ilanı verildi Karaca tarafından, o da ben işten çekildikten sonra. Reklam yapmadım, ben reklamı ördüm, malımın içine koydum.

— *Şimdi Karaca'nın tekrar üretimi söz konusu.*
— Evet. Karaca'nın Tekfen'e satışı sırasında istediğim tek şey, markamı yaşatmalarıydı, ama başka bir firmaya satma kararı vermişler, hayırlı olsun. Piyasada Karaca'nın olmasından memnun oluyorum tabii. Bir şekilde yaşasın da nasıl yaşarsa yaşasın.

— *Emeklilik için hangi yılı hedef koymuştunuz kendinize?*
— Belli bir tarihi hedef koymadım, ama her an emekli olmayı istiyordum. Daha 1940'ta işe girdiğim gün, ne vakit emekli olacağım sorusunu sormuştum kendime. Bugün olduğu gibi, o gün de, ticaret yapacak kafada bir adam değildim. Edebiyatı, tarihi hep çok sevmiştim ve bunların eğitimini almak istiyordum. Ama bizim zamanımızda ana-baba ne derse, onu yapardık. Bu konuda da, anasının babasının sözünden çıkmıyor, diyecekler diye bir kompleksimiz yoktu, zaten bunun için kimse de seninle alay etmezdi. Babanın sözünü dinlemişsen, zaten doğru yapıyorsun demektir!

— *"Büyükler doğru söyler" söylencesi halen mevcut!*
— Doğrudur ve hiç şüphe yoktur! Ben de babamın sözünü dinledim ve ticaret yaptım, esnaf oldum, sanayici oldum, ama gel de bunu yüreğine anlat... Sürekli yeni yerler görmek, yeni şeyler keşfetmek istiyordum. Yine de bunlar bir günden diğerine olan şeyler değil! Anlattığım gibi, altmış beş dönümde başladığımız meyveciliği dört yüz elli dönümde yapar hale

Hayrettin Karaca'nın yakın dostlarından mimar Cemal Nil (sağda) ve eşi Ramzet.

gelmiştik. Fakat bir süre sonra kardeşlerim mirasın bölüşülmesini istedi. Fahrettin, sanırım 1972'de İstanbul'da iş kurarken mirastan payını almıştı. 1974 yılında Yalova'nın değişik yerlerindeki arazileri paylaştık. Böylece, şu anda arboretumun olduğu altmış sekiz dönümlük alan bana kalmış oldu. Daha sonra yanlardaki arazileri de alarak, alanı genişlettim. Şimdi burası yüz otuz beş dönüme çıktı.

— İşle aranıza mesafe koyduktan sonra, zamanınızın büyük bölümünü Yalova'da geçirmeye başlardınız sanırım.

— Miras da paylaşıldıktan sonra, 1974'te burada bir ev yapmak istedim kendime. İlk başta, babamın evini restore etmek vardı aklımda. Tek katlı, muntazam bir evdir orası da, ama o sırada artık çocuklarım vardı ve çocuklara da oda yapmak gerekiyordu. Konuyu aynı zamanda müşterim de olan Abdullah Ebusuudoğlu'na açtım, o da mimar, ama mimarlık yapmıyor; benim çok nazımı çekmiştir. Abdullah'a da mimar İmdat çok yardım etti. İmdat bugün de hâlâ kahrımı çeker bu ev konusunda. Abdullah sağ olsun, bir ev planı çizdi. O

Ali, Can, Yeşne, Kerem, Feyzi ve Togay; bütün torunlar bir arada. Bu gelenek hâlâ sürüyor. Hayrettin Karaca, torunlarını bir arada tutmak için bir oyun parkı yaptırmış.

sırada da Cemal Nil ile vakit buldukça, "yurdumuzu tanıyalım" turları yapıyoruz. Cemal de mimardır. Bu gezilerden birinde bu konuyu açtım, ama Cemal, evin yerinin seçimi nedeniyle, böyle bir plana bakmayacağını söyledi. Epey ısrar ettim, ama konu değişmedi. Gerekçesi de, bu kadar kocaman bir arazi dururken, çalışanların olduğu kısımda, yine işin ortasında bir evde oturmamın yakışık almaması. Baktım doğru söylüyor, bunun üzerine, şu anda fidanlığın olduğu bölümde, ticari faaliyetin uzağında bir köşede ev yapmaya karar verdim. Onun planını da Abdullah yaptı. Cemal yeni yere de itiraz etti ve bana evin şimdiki yerini gösterdi. Böylece evin yeri kesinleşmiş oldu. Abdullah ile yeniden oturduk ve yeni evin planını konuştuk. Son planın yapılmasından sonra Abdullah'ın da izni ile başladım plana karışmaya ve üzerinde değişiklikler yapmaya. İşi abartıp sonunda bu evin mimarı benim demeye bile başladım, ama esasında plan Abdullah'ındır. Evin yapımıyla çok yakından ilgilendim, doğramaların yapı-

mı için inşaat sırasında kurduğum marangozhanede, şu an kullandığımız masa, sandalye, büfe, kanepe de dahil tüm eşyaları yaptım. Duvardaki saatin giydirmesi de dahil olmak üzere dışardan alınmış hiçbir şey yoktur burada. Ve biliyor musun, evin ahşabında tek bir metal çivi bile kullanılmamıştır; ahşap çivilerle yapıldı her şey. Geldim gittim, marangoz ile beraber çalıştım. Birkaç gece burada yattım; o talaş kokusu yok mu, hâlâ burnumdadır, mis gibi bir kokudur o. Keşke bitmeseydi marangozluk, çok özlüyorum o günleri.

— *Bu evin büyüklüğü, yüzme havuzu, saunası bugünkü tüketim ahlakı anlayışınızla biraz çelişkili gibi geldi bana, ne dersiniz?*

— O günkü yaşam tarzım ile bugünkü yaşam tarzım arasında bir fark olduğu gerçek, ama bu evi o günkü şartlar içinde değerlendirmek lazım. Anlattım sana, evin ilk planında toplam alan yedi yüz metrekare idi, ben bunu üç yüz metrekareye indirdim daha plan aşamasındayken. Evin yapım aşamasına sadece ben değil Sevim de müdahil oldu; sauna, yüzme havuzu gibi birimler onun sağlık anlayışı açısından eklendi. Yapıldığından bu yana hepi topu saunayı iki kez kullanmışsam da, yüzme havuzu gerçekten çok iş gördü. İhtiyaçlar doğrultusunda, son derece işlevsel çözümler bulduk, merdiven altlarını bile kullandık. Kendime bir çalışma odası yaptım ve kütüphane için yer ayırdım. Biliyorsun, benim kütüphanemim beş metrekareye sığması mümkün değil. İkinci kattaki iki misafir odasında ranzalar var, burada altışar kişi kalabiliyor. Yani, ihtiyaçlarımı karşılayacak kadar bir saha kullandım. Bugün bu evi yapmaya kalksaydım, şüphesiz bazı şeyleri çok farklı yapardım. Bütün ailenin bir arada olduğu zamanlar için yapılmış bir evdir burası. Son yedi yıldır yaz aylarında aileyi tekrar toplamaya başladım; çocuklarım, torunlarım hatta torunlarımın çocukları ve onların da eşleriyle birlikte, ev neredeyse tıklım tıklım doluyor. Sen, "Tüketim ahlakı diye tutturmuş gidiyorsunuz, o halde niye bu kadar geniş bir ev yaptırdınız" diye soruyorsun, işte bu nedenle

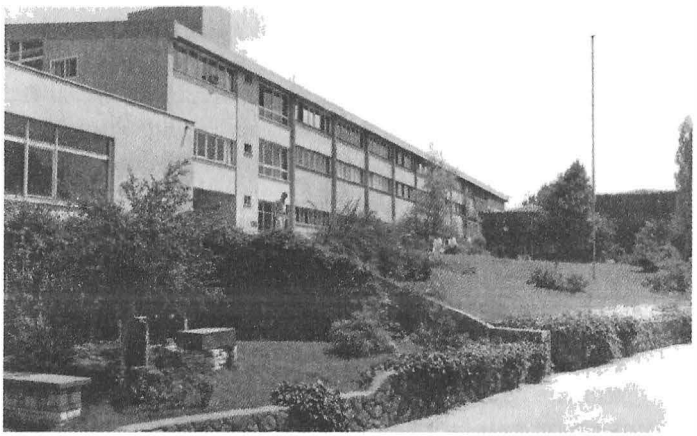
Hayrettin Karaca, Abdullah Ebusuudoğlu (ortada) ile Topkapı'daki fabrikada.

yaptırdım. En büyük torunum Can'ın (Karaca) kızı Zeynep şimdi 19 yaşında, ee, zaman gelecek, o da evlenip çocuk yapacak; torun çocukları da kendi ailelerini kurduğunda sen asıl o zaman gör bu evi. Şimdiden on sekiz kişi oluyoruz. Asker koğuşu gibi, onlar da senin yattığın odalarda yatıyorlar, ranzalarda. Hepsinin işi gücü var, ama tatilde hepsini topluyoruz. Bu evle birlikte bizim çocukların ya da torunların, yazlığa gidiyoruz, deme haklarını ellerinden almış oldum yani! Onlar bir araya geldiğinde görmelisin, herkes her tarafta; bağrışmalar, gülüşmeler, her tarafta inanılmaz bir dağınıklık oluyor, ama tabii, fazla sıkarsam elimden kaçıp giderler diye, dede olarak hiç ses çıkarmıyorum. Sonuç olarak, bu ev tamamıyla ihtiyaç üzerine kuruludur.

Fabrikada bir vaha

— Bir yandan elma bahçesiyle ilgilenirken bir yandan da fabrikanızda sera oluşturdunuz. Neden ihtiyaç duydunuz?

— Meraklıyım ya, hani her şeyi yapacağım, tropik bitkileri getireceğim ya, onun için de bir sera kurmak gerekiyordu. 1965'te Topkapı'daki fabrika binasının inşaatını bitirmiştim. Fabrika üç bin metrekare üzerine kurulmuştu ve bana da işleyebileceğim on iki bin metrekare yer kalmıştı. Ama o bahçe de bana yetmiyor, kurtlarımı dökemiyordum. İster tropikal, ister bizim iklime uygun olsun, sadece fidan yetiştirmeye değil, üretimine de meraklıysan başka bir şeyler yapman gerekiyor. Hele, meraklı olduğun bitkiler bir de Türkiye'de yoksa ve onları üretmenin tek yolu tohumdan üretimse, seradan başka şansın yok sayılır. 1966-67'de de serayı tamamladım. Sonraları sera alanı da yetmedi bana. Bunun üzerine, seranın orta tarafını üç kat yaptım, ta tepesine kadar çiçekler sarkıyordu, ama açıkta olabilecek şeyleri de açıkta yapmaya devam ediyordum. Bu arada ürettiklerimin hepsini kendi bahçemde yetiştirmem de mümkün değildi; fabrikada yer kalmadığı için sağa sola veriyordum. Üretmek, çoğaltmak, hayat vermek büyük bir tat, çok büyük bir zevk. Biliyor musun hâlâ da, ilk tohum *kotiledon*a (ilk

1965'te Karaca şirketi Topkapı'da yeni yapılan fabrika binasına taşındıktan sonra Hayrettin Karaca'nın ilk yaptığı iş, sera ve fabrika bahçesinin düzenlenmesi olmuş.

çanak yapraklarının çıkması) döndüğü vakit, inanamayacağın kadar mutlu olurum. Onları seyretmek beni hâlâ kendimden geçirir.

— *İşin pratik tarafından teorik tarafına nasıl geçtiniz? Yetiştirme merakınız anlaşılır bir şey, çocukluğunuzdan itibaren bu eğilim var zaten sizde.*
— Sanırım 1974 senesiydi, Bahçeköy'deki fidanlığın müdürü Orman Mühendisi Erol Vuruşkan ile tanıştım. O vakitler dış ülkelere gittiğimde tohum getiriyorum, ama tohumları çimlendirmeyi bilmiyorum. Fabrikamda tabii ki bu tohumları ekiyordum, ama ihtiyaçlarının ne olduğunu bilemiyordum. Mesela bazı tohumu ekiyorsun, iki sene sonra çıkıyor. Bırak iki seneyi, beş senede çıkan tohumlarla karşılaştım.

— *Sadece bilgi açısından mı yardım alıyordunuz Erol Vuruşkan'dan?*
— Yurtdışından getirdiğim ve tanımadığım tohumları Erol Bey'e veriyordum, o da fidanlıkta yardımcısıyla birlikte bunları üretiyordu. O günlerde yapılan üretimden olan ağaçlar var hâlâ burada. Onunla çok kafadaştık. Zaten ben Karaca Arboretum'u oluştururken de büyük desteğini gördüm, hatta altı-yedi yıl buranın yöneticiliğini de yaptı. Bir gün beni İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'ne götürmeyi teklif etti. Çünkü bilgi noksanlığı vardı bende ve okumak, öğrenmek istiyordum. Dışardan aldığım tohumların paketlerinin üzerinde Latinceleri yazıyordu; mesela çam alıyorsun, tabii ki paketin üzerinde çam değil, *Pinus* yazıyor. Böylelikle işin tanışıyorsun bilimsel tarafıyla ve o tanışma da seni bir yerlere götürüyor. O sırada ben de artık ilgililerle bir diyaloga girme ihtiyacını duyduğum için Latincelerini de öğrenmem gerektiğine karar verdim. Sana bir hatıramı anlatayım, bir gün fabrikadaki odama girdim, her taraf fare pisliği. Odamda da bitki yetiştirdiğim için temizlik görevlilerini odama sokmazdım. Eyvah, sonunda odayı fare bastı, diye düşündüm.

Hayrettin Kayacık, Erol Vuruşkan ve Hayrettin Karaca (soldan sağa).

— *Gerçekten kabus olmalı.*

— Yerlere gazete kağıdı sermişim, üzerinde tohumları kurutuyorum. Sonra anladım durumu: Kuruttuğum bitkilerden *Hamamelis*'in tohumları kendi doğal yapıları olan bir kesenin içindeydiler. Keseler uygun ortam bulunca açılmış ve tohumlar çevreye fırlamıştı. Ben de bunu bilmediğim ve tohumlar da tam fare pisliğine benzediği için paniğe kapılmıştım. Ama fareden şüphelenmekte de haklıydım, çünkü her bir tohum, gazete kağıdından neredeyse üç-dört metre uzağa fırlamıştı. Aslında düşündüğünde bitkinin bu yöneliminin, türün kendini devam ettirmesinde ne kadar önemli bir şey olduğunu görüyorsun.

— *Orman Fakültesi'ndeki hocalar nasıl davrandılar size?*

— Tanıştıktan sonra Hayrettin Kayacık Hoca'nın rahlesine oturdum. Gerd Krüssmann'ın kitapları vardı hocanın masasında. Hayrettin Hoca'nın üç kitabı var, ders olarak okutuyorlar okulda. Oradaki fotoğrafları ve bilgileri Krüssmann'dan aldığını gördüm; tabii kendi fikirleri var hocanın,

ama Krüssmann'ın kitabından da dediğim gibi alıntılar var. Ondan sonra Krüssmann'ın kitabını incelediğimde, onun da aynı çizim ve bilgileri bir başkasından alıntıladığını gördüm. Tüm bu kitaplarda aynı elle yapılmış bitki çizimleri kullanılıyor. Bu ismi konulmamış bir gelenek gibi. Sonraki yıllarda hem yurtiçinde, hem de yurtdışında yaptığım gezilerde sadece yeni kitaplarla değil, eski kitaplarla da ilgilenmeye başladım ve sahaflardan da epey kitap aldım. Biliyor musun, bu eski ve yeni kitapları düzenli izlemem sonucunda ne fark ettim; *Taksonomi dendroloji*, yani ağaç ilimi için asrın başında yazılmış bilgilerle şimdiki bilgiler aynı. Çünkü ağaç değişmiyor, *Habitusu* değişmiyor, üreme şekli değişmiyor ve bu şekilde öğrendim ki, eskilerle yeniler arasında büyük bir fark yok, ama eski kitaplarda fotoğraf yerine gravür var. İşte onlar bana yetiyor.

Karaca'ya göre hiçbir fotoğrafın gravürlerin verdiği duyguyu vermesi mümkün değil. Kaynak: Timberline, *Stephen F. Arno-Ramona P. Hammerly; The Mountaineers, 1984.*

Dur bakayım, sana bir şey göstereceğim şimdi. Şu resmi görüyor musun? Hangi fotoğraf burada gördüğün gravürün tadını verebilir ki?

Yapraklılara geçiş

— *Hayrettin Kayacık'la ne tür çalışmalar yaptınız?*
— Hayrettin Hoca'nın bir özelliği vardı, ibreliden çok, yapraklı orman taraftarıydı. Yapraklı ormanların oluşturulması, yapraklı ağaçların dikilmesini savunurdu. Tabii Hayrettin Hoca bu konuda tek değildi, aynı şeyi savunan başka hocalar da vardı; ama zannediyorum bu konuda en fazla ısrar eden kişiydi... O zamana kadar ben de çama yakındım, daha doğrusu her yurttaş gibi ben de çam sevdalısıydım demek daha doğru olur. Hocamın yönlendirmesiyle yoğun olarak yapraklılarla ilgilenmeye başladım. Karaca Arboretum'u ilk kurarken, ben de dünya çamlarını ve *Conifer*'leri (meyveleri kozalaklı ağaçlar) toplamaya gayret etmiştim. O sırada, bizim doğal çamlarla birlikte yetmiş dört dünya çamına varmıştı koleksiyonum. Hayrettin Hoca'nın ikazı ile yapraklıya döndüm. Bu, Türkiye için çok kıymetli bir hedeftir. Türkiye'nin ormanlarını çoğunlukla ibrelerle kaplı gibi görürüz, ama Türkiye'de yapraklılar ibrelerden daha geniş olabilir. Hele *Heredot Tarihi*'nin yazdığı gibi Anadolu'nun yüzde yetmişi ormansa, bunun yarısı meşeliktir. O bakımdan böyle bir hedefi bizlere önermesi bakımından da Hayrettin Kayacık Hoca'nın hizmeti büyüktür. Yalnız hocaya bazıları kızarmış!..

— *Niçin?*
— Hoca, okulda öğrencilerini imtihan edeceği zaman masanın üzerine kozalakları dizermiş. Öğrenciler kozalakları inceleyerek, türlerini söylüyorlar. Ama birinci öğrenciden sonra, herkes bir sonra girecek olan arkadaşına durumu anlattığı için, cevapları tüm öğrenciler ezberliyormuş. Sonunda hoca durumu fark ediyor ve bunun üzerine de kozalakların sırasını değiştiriyor.

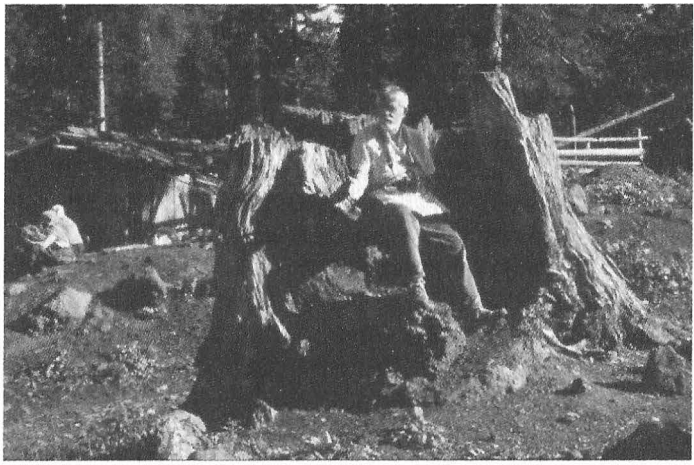
Prof. Dr. Faik Yaltırık (solda) Karacaların 75. yıl kutlamasında.

— *Bul karoyu, al parayı gibi desenize!*
— Evet. Değiştirince bilemiyor tabii öğrenciler; kendisi anlatırdı, bu yer değiştirme işine bozulan öğrencilerden bazıları, hocaya kızıp, gidip bazı ağaçların dibine işiyorlarmış. Rahmetli oldu hocam, çok saygın bir kişiliği vardı, kendine özgüydü. Kayseriliydi. Hayrettin ve Faik Yaltırık Hocalarımla bir seferinde beraber Kütahya Tavşanlı'ya gittik. Tavşanlı'da karaçamın varyeteleri olan *Senariana*'ları ve *Piramidata*'ları inceledik. Çok yararlı oldu, ağaçtan ağaca farkları gördük, onların görüşlerini aldım, onların yorumlarını dinledim. Sonra oradan Dursunbey'e gitmeye karar verdik. Güzergah şöyle: Dursunbey'den Balıkesir'e gideceğiz, Balıkesir'den döneceğiz. Yolda gidiyoruz, hoca eskiden oralarda incelemeler yapmış. Dursunbey'e yaklaştık kırk kilometre var, hoca kendi kendini yiyor: "Yahu çırılçıplak buralar, buralar ormandı, burası da ormandı, bu yamaç ormandı..." Akşamüzeri karanlıkta geldik orman işletmesine. Hocam barut gibi, işletme müdürüyle görüşeceğim diye tutturdu. Müdür yokmuş, yar-

dımcısını görmek istedi hoca, ama o da yerinde değilmiş. Sonunda bölge şeflerinden biri geldi, hoca başladı onu azarlamaya. Şef, dinledi dinledi, "Hocam ben buraya geleli daha üç ay oldu" dedi ve paçayı sıyırdı.

— *Fena bir savunma sayılmaz, ne dersiniz?*
— Sonra işletme müdürünü bulup getirdiler, hocanın ısrarıyla o saatte. Yemek hocayı tatmin etmiyor, ikram hocaya geçerli değil. Sonra, "Hocam, böyle düşünme... Dursunbey'de orman var, sabahleyin seni götürürüz, böyle telaş etmenin lüzumu yok" dediler. Böyle böyle Hayrettin Hoca'yı biraz yumuşattılar. Sabahleyin arabaya bindik gidiyoruz, git babam git orman gelecek, orman kaçmış, biz ormanı yakalamaya çalışıyoruz. Neyse ormana geldik fakat seyrekleşmiş yerler var. Bizden önce orada büyük bir yangın olmuş. Tabii yangından sonra dikimler de olmuş ama, doğa kendini yenilemiş uzun zaman sonra. Genç bir bölge şefi bize izahat veriyor: "Bu sene burasını böyle yaptık, gelecek sene programı burada uygulayacağız... Bu sene buraya ağaçlamaya giriyoruz!" O yılki programa aldıkları yerlerde yaşlı ağaçlar var. Ben de, bu ağaçları ne yapacaklarını sordum. Cevap: "Tabii keseceğim!" Neden keseceğini sorduğumda aldığım cevap daha da beterdi: "Çalışmama engel olur!" O sırada hocanın yüzüne baktım ama bir şey söylemedim. Hayrettin Hoca ile yaklaşık dokuz sene beraber olduk.

— *Abide ağaçların korunması hâlâ ciddi bir sorun değil mi?*
— Ne yazık ki, evet. Ama yine de iyiye doğru bir gelişme olduğunu söyleyebiliriz. Bununla ilgili başka bir anımı anlatayım. Faik Yaltırık Hoca kitabında, siyah-beyaz bir de fotoğrafını bastığı iki metre yetmiş santim kutrunda (çapında) bir doğu ladininden bahsediyordu. Doğu ladini, vatanı Türkiye olan endemik bir ağaç. Böyle bir kutur olağanüstü bir şeydi ve gidip görmek istedim. Sadece ben de değil, yakın arkadaşlarımdan Van Hoy Smith'e de bunu anlattığımda o da çok heyecanlandı. Kime anlattıysam aynı şeyi söylediler. Sonunda

Hayrettin Karaca, doğa gezilerinde kuruduktan sonra kesilen bir abide ağaçla.

Lupo Osti, Maria Tenkate, kocası Ian, Van Hoy Smith, onun karısı, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden Hüseyin Aksu Hocam ve bir de ben doğu ladinini görmek üzere bir tur düzenlemeye karar verdik. Ağacın yeri Niksar'ın biraz güneyinde kalıyordu. Bir pazar günü yola çıkıp geze geze oraya kadar geldik. Hepimiz heyecan içindeyiz, önce orman işletmesine gittik. Görevliye aradığımız doğu ladininin özelliklerini anlattık, oraya yeni gelmiş ve bilgisi yokmuş. Diğer orman mühendislerine de sordum, hiç kimsenin böyle bir ladinden haberi yok. Bir taraftan da şüphelenmeye başladık durumdan, çünkü böyle bir doğu ladinini hatırlamamaları mümkün değil. Ama bu doğu ladinini görmeden geri dönmemiz mümkün değildi. Sonunda bekçilerden biri hayal meyal ağacı hatırladı da rahat bir nefes aldım; zar zor bir tarif aldık. Ama tarif ettikleri yere gidemeyeceğimizi, çünkü son birkaç yıldır orman idaresinin o bölgede yol bakım çalışması yapmadığını söylediler.

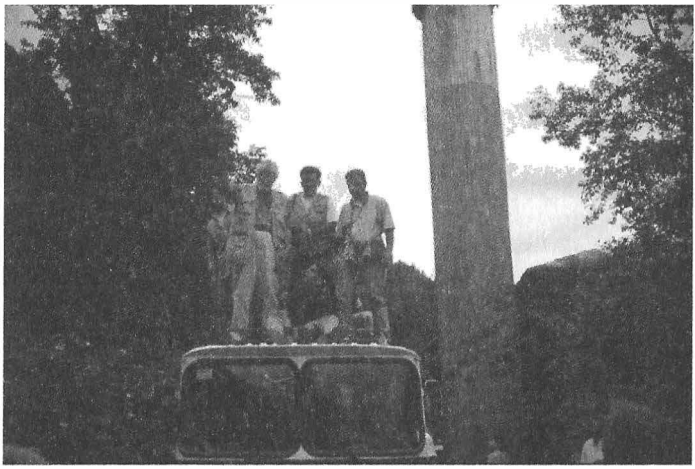
— *Pek fena bir durum sayılmaz bu değil mi?*

— Haklısın. Biz uyarılara çok aldırmadan yola çıkmaya karar verdik. Hakikaten yollara yamaçlardan taşlar yuvarlanmıştı, arabayla geçebilmek için taşları da temizleyerek ilerledik. Sonunda tarif edilen yere geldik. Gideceğimiz yer ile aramızda bir derecik var; dereciği atlayıp sonra yürümeye başlayacağız. Araba durur durmaz herkes bir an önce iki metre yetmiş santimlik doğu ladinini görmek için çil yavrusu gibi dağıldı. Şoförlüğü de ben yaptığım için arabadan en son ben indim. Bu arada boynumda iki fotoğraf makinesi, bir de film torbası var. Tabii makinelerle atlamam biraz zor, onun için iki değnek buldum... Onlara yaslanarak derecikten karşıya geçmeye çalışıyorum. Ama değneklerden birinin kırılmasıyla ayaklarımın suya gömülmesi de bir oldu. Sonunda karşıya geçtim, ama ortalıkta kimse yok. Karşımda keskin bir bayır, arkadaşlarıma birkaç kez seslendikten sonra, gelen seslere göre yönümü belirledim, o sert bayırı tırmanmaya başladım. Yanlarına gittiğimde heyecanla, ladini bulup bulamadıklarını sordum. Bulduklarını söylüyorlar ama sesleri biraz tuhaf. Nerede olduğunu sordum, "İşte burada" dediler.

— Bu kadar büyük bir ağacı nasıl oluyor da göremiyorsunuz?
— Kesmişler. Göremiyorum ağacı, baktım önümde göğüs hizasında iki metre yetmiş santim kutrundaki gövde duruyor. İnanamadım gözlerime. Üstelik bir de ecnebi arkadaşları oraya getirdim. Keşke getirmeseydim, keşke böyle bir şey var demeseydim, diye geçiriyorum içimden de. Böyle bir cinayet olabilir mi? Ne istedin o ağaçtan...

Ormancılıkta değişim yaşanıyor

— Herhalde yaşlı olduğunu düşünmüşlerdir.
— İşte bak şimdi sen söyledin, yaşlı! Ben o tür ormancılardan çok korkuyorum. Neden bil bakalım? Çünkü o ormancılar yaşlı ağaçları gördüklerinde kesiyorlardı; ben de yaşlıyım ya, beni de keserler diye korkuyordum. Ama şimdi olay değişti,

Hayrettin Karaca, ormancılarla birlikte Çamlıhemşin'de. Karaca, tüm gezilerinde ormancılardan büyük destek görmüş.

abide ağaçlar meselesi var artık. İtiraf edeyim, bunda benim de rolüm var. Çünkü Erozyon Kontrol ve Ağaçlandırma Genel Müdürü İsmail Özkahraman'ın çağrısıyla Ankara'da Orman Bakanlığı'nda bir konferans vermiştim, dialar eşliğinde.

— *Peki, geziniz nasıl sonuçlandı?*

— Ne olacak, rezil olduk! Bir taraftan utanıyorum konuklarıma karşı. Düşünsene böyle bir abide ağacı koruyamamışız. Bir süre sonra baktım, onlar beni teselli etmeye çalışıyorlar. Sonra Borçka Orman İşletmesi'ne gittik, müdüre, oraya kadar doğu ladini görmek için geldiğimizi, hiç olmazsa, biraz da olsa çaplı bir doğu ladini görmek isteğimizi söyledik. Yine herkes birbirine sormaya başladı, kimse çaplı bir doğu ladini görmemiş. Sonra genç bir işletme şefi, ismini bile tam hatırlamadığı bir köyün yakınında doğu ladinlerinin de içinde olduğu bir orman alanının olduğunu söyledi. Yine, bölgenin nerede olduğunu tartıştılar uzun uzun. Ve ne dedi biliyor musun arkadaşlarına: "Haa yeni bir saha bulduk ya, orada o ağaç-

lar var... Hani Karagöl'den çıkıyoruz orada bir orman var ya hani..." Ormanın büyüklüğünü sordum. "Ne kadar büyüklüğü olduğunu bilmem, ama Artvin'e on sene yeter!" cevabını verdi. O abide ağaçların bulunduğu ormanı kesmeye karar vermişler yani. Dehşete kapıldım. Sonra, o ormanın içine girmenin hiç mümkün olmadığını, orayı bilen bir ya da iki kişinin ancak olduğunu, kendi başımıza girersek kaybolacağımızı falan anlattılar. "Olsun" dedik.

— *İnanılmaz bir şey!*
— Programa almışlar: "Artvin'e on sene yeter!" Bereket versin ekibin diğer üyeleri Türkçe bilmiyorlar. Biz Hüseyin Aksoy Hoca ile birbirimize baktık. Sonra bize Gürcü bir rehber buldular ve ormana girdik. Hakikaten bahsedildiği kadar vardı doğu ladinlerinin oradaki örnekleri. Ama ormanda çok az kalabildik, çünkü sinekler bastı, elinle kovmaya yetişemiyorsun, öyle bir baskındı.

— *Anlattıklarınız insanı karamsarlığa sürüklüyor.*
— Evet, ama yeni kadrolar abide ağaçların değerini biliyor artık. Sadece abide ağaçlar da değil, yapraklı ağaçların da önemini anladılar ve korumaya aldılar. Artık eskisi gibi kıyım yok ormanlarda. Son yirmi senede çok olumlu yönde değişti ormancılık anlayışı; genç bir nesil geliyor. Genç derken kırklık, elliliklere de genç diyoruz! Biyolojik çeşitliliğin önemi ormancılar arasında konuşuluyor, yavaş yavaş da uygulanmaya başlıyor. Hani hep ormancılardan şikayet ederiz ya, işte bu değişimi söylemek benim boynumun borcu. Ama bunu yapan nedir biliyor musunuz? Toplumsal tepkidir, toplumsal bilinçlenmedir. Yine de siyasi kadrolarda tam tersi bir anlayış var, orman değil, ağaçlandırma bakanlığı gibi davranıyorlar.

— *Doğa gezileriniz her zaman bu kadar da karamsar geçmiyor değil mi?*
— Tabii ki. Sana bir misal vereyim, beni eve kadar takip eden tohumlardan bahsedeyim biraz da. Mehmet Koyuncu,

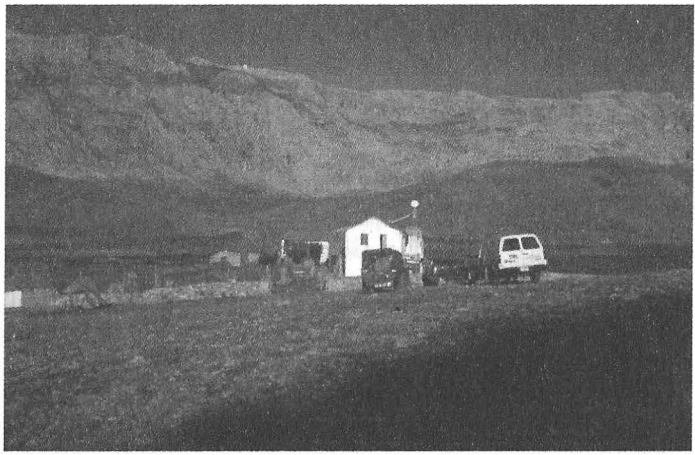
Adil Güner, Tuna Ekim, biz dörtlü olarak boyuna geziyoruz Türkiye'yi. TÜBİTAK tarafından organize edilen bu projede, Menemen ve Ankara'daki tohum bankalarında saklanmak üzere endemik bitki tohumlarını topluyorlardı onlar. Sanıyorum Yozgat taraflarıydı, bir yerde durduk. Arabayı bu sefer Adil Hoca kullanıyor, ben de rahat rahat sağa sola bakabiliyorum. Kurutulmuş bir gölün kuzeyinde bir yerde durmuştuk yanlış hatırlamıyorsam. Herkes kendi alanına göre tohum topluyor. Ben de topluyorum, ama bazılarını alıyorum, bazılarını almıyorum, kendime göre bir değerlendirme yapıyorum. Birkaç torba dolusu tohumum vardı dönüş yolunda. Arabaya bindim, torbaları ayaklarımın ucuna yerleştirdim, hepsini aldığım yer ve rakımlarına göre etiketleyeceğim. Tam çalışmaya başlayacaktım ki, o da ne? Aaa bir de baktım ayaklarıma, pantolon paçalarıma tohumlar yapışıp kalmış, ama ilginç olan şu ki, benim beğenip de torbama koyduğum tohumlardan bir tane bile yok üzerime yapışanlar arasında. Hepsi birbirinden farklı. Paçama yapışan tohumlar diyorum ben onlara.

— *Gerçekten şanslıymışsınız.*

— Bana ne dediler biliyor musun? "Sen bizi bırakıp gidersin, ama ah biz seni çok seviyoruz. Seni bırakmayız!" Teker teker paçamdaki tohumları topladım, mevkilerini yazdım, tanımadıklarımı hocalara sordum. Böyle bir maceradan sonra tabii ki, getirip hepsini ürettim Karaca Arboretum'da, artık bırakamazdım onları çünkü. Onların beni sevdiği kadar ben de onları sevdim.

— *Yol anılarınız da çok fazladır herhalde...*

— Tabii ki. Mesela şimdi aklıma gelen bir tanesini anlatayım. Adil Hoca bir bitkiyi arıyor, Antalya Gündoğmuş civarında. Bitkinin o bölgede olduğu biliniyor ama henüz herbaryumlarda bir örneği yoktu. Ekipte, Nihat (Gökyiğit), ben, ormancı arkadaşlar ve şoförlerimiz var. Hepimiz bitkinin peşindeyiz. Geyik Yaylası'ndan geçiyoruz, bayıldık oralara. Akşam

Antalya Geyik Yaylası'nda Kürt Osman'ın evi. Nihat Gökyiğit, oda arkadaşlarının amansız horlamaları nedeniyle geceyi, arabada geçirmek zorunda kalıyor.

olmak üzere, yollar da öyle pek sağlam değil. Bir taraftan ne yapalım diye düşünürken, bir taraftan da oradaki çobanlarla, sürü sahipleriyle sohbet ediyoruz. Bize, "Kürt Osman'ların evinde yatın, herkes gelip orada yatıyor, orası otel gibidir" dediler. O saatten sonra geri dönmeyi gözümüz yemediği için, Kürt Osman'ın evine gittik. Kürt Osman evde yokmuş, ama karısı çıktı ve, "Ben varım ya, tabii misafirim olacaksınız" dedi. O gece orada misafir olduk. Bizim takım için sofa gibi bir yere sıra sıra yatak serdiler, çarşaf falan yok, ama yatabiliyorsun.

— *Bu da az nimet değil.*

— Altında yumuşak bir şey var sonuçta! Bize de ayrı bir oda verdi Kürt Osman'ın karısı. Tek, ama geniş bir yatak sermişler. Ben sağda, Adil Hoca solda, Nihat da ortada yatıyoruz. Gece yarısı ben başlamışım horlamaya, arkadan da Adil Hoca, ama benim horlamam, herkes söyler, çok yamanmış!

— Aslan kükremesi şeklinde!
— Öyleymiş. Sevim bana çok tahammül etmiştir bu bakımdan. Beni dürter, horlama biter o vakit. Nihat beni dürtüyor, mümkün değil durduramıyor, Adil Hoca'yı dürtüyor, onu da susturamıyor. Artık sonunda dayanamıyor ve çıkıyor arabaya gidiyor; dışarısı soğuk, ayaz. Arabanın ön koltuğunu yatırıyor, sırtını, göğsünü, ayaklarını kat kat gazeteyle sarıyor ve geceyi orada geçiriyor Nihat Gökyiğit arkadaşım.

Her tohumun macerası ayrıdır

— Arboretumun ilk dönemlerinde yılda kaç tohum ekiyorsunuz? İçinde listeler olan defterler gördüm, bunları ne için tutuyordunuz?
— Burada Karaca Arboretum'da senede iki bin yedi yüz tohum ektiğim oldu. Burası sadece bir canlı ağaç müzesi değil, aynı zamanda bir gen havuzu. Bu nedenle de buradaki tüm bitkilerin menşeler, nereden ve ne zaman geldikleri gibi tüm bilgilerin kaydının tutulması gerekiyor. Öyle seneler olmuş ki, kendi elimle ayıklamışım, kendi elimle etiketlerini yazmışım, kendi elimle bir zapturapt altına almışım ve dikmişim tüm tohumları ve tabii ki, bunları da defterlere kaydetmişim. Şimdi bakıyorum da, delilik bu be! Biliyor musun, şu an bulunduğumuz bu evde ayak basacak yer kalmıyordu; her taraf tohumlarla doluydu. Gittiğim her yerden toplayıp geliyordum. Her topladığın tohum da hemen ekilmez, önce katlamaya yani çimlenme koşullarını oluşturmak için beklemeye alman lazım. Bunun için önce buzdolabına alırız.

— Onun da öyle bir prosedürü var.
— Tabii, katlamadan sonra ekebilirsin ancak tohumu. Bunları sınıflandırırken literatürü de karıştırıyordum. Mesela Bahçeköy'den aldığım bir tohum için şu uyarıyı not etmişim deftere: "Teşhis: Hayrettin Karaca." Kendim teşhis etmişim, demek ki, pek sağlam değil o. Hayrettin Karaca bunu böyle teşhis etmiş, ama doğru mu, değil mi sonra belli olacak. Sene

1987. Hep söylüyorum, bu iş akıllı adam işi değil. Nasıl yapıyorsunuz diye soruyordun ya, işte böyle topluyor ve yetiştiriyorum.

— *Yani bir yere gezmeye gidiyorsunuz, planınız o olmasa bile durup bitkiyi mi inceliyorsunuz? Nasıl seçiyorsunuz, hangi tohumu, nereden toplayacağınızı, hangi bitkiyi nereden getireceğinizi?*
— Türkiye doğasını, dünyanın pek çok ülkesini gezdim, dünyanın yine pek çok yerindeki botanik bahçelerini inceledim. Eğer gittiğim yerde bir tohum varsa hemen alırım, alamazsam mim korum. Çok önemliyse oraya tekrar giderim, ama çok önemli değilse, o hafızamda kalır. Olursa olur, olmazsa olmaz, ama çok önemliyse, benim için yeniyse, o bende yoksa oraya mutlaka gitmeye çalışırım.

— *Türkiye ile ilgili örneklerde, böyle hatırladığınız neler var?*
— Erzurum'a aşağı yukarı üç kere gittim, Uzunköprü'ye mesela. Bizim doğal irislerimiz vardır, onun için soğan almaya gittim; kayboluyorlar. O bitkiyi mesela çiçekli almamda hiçbir mahsur yok, gittim çiçekli aldım geldim.

— *Şu anda burada var, değil mi o?*
— Ne yazık ki, burada yaşamıyor. İki sene ya da üç sene ancak yaşayabiliyor. Onun doğal şartlarını burada sağlayamıyorsun. Ben o bitkiyi ya yeterince üşütemiyorum, ya ısıtamıyorum veya gerekli rutubeti sağlayamıyorum.

— *Kendi doğal ortamını istiyor.*
— Burada otsular ve soğanlılar için bir limit var, her şeyde olduğu gibi. Mesela *Delonix regia*; çiçekleri olağanüstü, kıpkırmızı, aman Allah'ım, uzaktan cezbeder seni, alır götürür, gel beni sev der. Onu ancak burada, Yalova'da arboretumda yetiştirebildim, İstanbul'da olmaz! On yedi tane Antalya'ya, emekli orman bölge müdürlerinden Mehmet Bey'e verdim, ama yaşatamadılar; saksıda unutmuşlar, sulamamışlar, bak-

mamışlar. Antalya'ya *Acrocana exelca* da verdim, ama bu kez şart koştum, "Bunları kurutursanız, bakmazsanız beş misli parasını alırım" dedim. Yarısından fazlasını kuruttular, ama tabii parasını almadım; böyle söyleyerek korkutuyordum! Diğer arboretumlara baktığında da bu böyledir. Biz, verdikçe mutlu olan insanlarız. Sahip olduğu bitkinin sadece kendisinde kalmasını isteyen, o kadar az insan var ki, istisna kabilinden inanamazsın. Bizler, elimizdeki bitkileri özellikle dağıtmak isteriz. Bu, o bitkiyi korumanın da bir yoludur.

— *Sizin adınızı taşıyan iki bitki var, onların öyküsünü anlatır mısınız?*

— Daha önce de bahsetmiştim, Mehmet Koyuncu, Adil Güner ve Tuna Ekim'le biz bir ekip olmuştuk. Birkaç sefer Türkiye'yi dolaştık. Mehmet Koyuncu Hocam, Türkiye'nin *Allium*'larıyla, yani soğanlarıyla çok ilgilendi. Yeni bulduklarıyla birlikte, Türkiye için endemik olanlar da dahil olmak üzere çok büyük rakama çıkardı *Allium*'ların sayısını; yanlış hatırlamıyorsam kırk civarındaki bu sayıyı bugün yüz ellinin üzerine çıkardı. Gelelim senin soruna, dünyada doğaya hizmet edenler, genellikle (genellikle diyorum, çünkü bazen siyasi etkiler de olabiliyor) isimleriyle anılır; mesela *Phoenix teophrastii*, mesela, *Abies bogriana*, mesela *Magnolia... Magnolia*, yani manolya, bir Fransız botanikçisi olan Pierre Magnol'dan ismini alıyor. İşte benim de doğaya olan bu hizmetlerimden dolayı Mehmet Koyuncu Hoca bir *Allium*'a benim ismimi verdi; *Allium karacae*. Sonra Türkiye'yi Broviç ile gezdim çok kere. Kendisi Polonyalıdır. Broviç'in Türkiye florasına çok katkısı olmuştur. Dünyada üst düzeyde bilim adamlarından biridir. Broviç ve onun yanında yetişmiş olan Profesör Jerensky ile doğada birlikteliğimiz çoktur. Jerensky de benim geldiğim düzeyin herhalde bir bitkiye isim verecek düzeyde olduğuna kani oluyor ki, bir *Polygonum*'a benim ismimi veriyor: *Polygonum karacae*. Bu bitkiyi birlikte gezerken bulduk. Özetle, şu anda dünyada Karaca olarak anılan iki bitki var. Yine kendimi methediyorum değil mi? Ben bilim adamı

değilim, ama Allah'ın bildiğini kuldan saklamanın da gereği yok: Hakikaten doğaya çok emek verdim ve bir yere gelmişim ki, bunlar bana layık görülmüş.

Üniversiteyle ilişki gelişiyor

— İÜ Orman Fakültesi'ndeki öğretim kadrosuyla ilişkiniz nasıl sürdü bu arada?
— Orman Fakültesi'nde, yavaş yavaş tanınmaya başladım. Hayrettin Hoca'yı kaybettik, rahmetli oldu, Faik Hoca hâlâ sağ. Bu ikisinden olağanüstü yardım aldım, hele Faik Hoca. Faik Hoca ile ilgili bir anımı anlatayım. Bir gün gittiğimde, odada ekip olarak bir doktora tezi inceliyorlardı. Ben Faik Hoca'nın kapısını açtım, girdim, hoş geldin dedi. İçerde beşaltı kişi vardı. Toplantı halinde olduklarını görünce, çıkmak istedim, ama, "Yok yok gel, sen de görüşünü söylersin" dedi. Olmaz dediysem de, ısrarı üzerine oturdum. Sonra Hoca, arkadaşlarına dönüp, beni kastederek, "Bu, hakikaten çok bilgilidir. Hazine bu, hazine" dedi. Ama bu anlattığım olay ilk tanıştığımızda olmadı, aradan en az üç-dört yıl geçmişti artık.

— Faik Hoca'nın övgülerinden sonra herhalde diğer hocalar da sizinle epey ilgilenmişlerdir.
— Bu kadar övgüden sonra İzmir'den jüri için gelen hoca da herhalde aklından, bakalım söylendiği kadar iyi mi diye geçirmiş olmalı ki, bana pencereden bir ağaç gösterdi, tanıyıp tanımadığımı sordu. Gösterdiği bir çamdı. Tanıyordum. Bir kağıt alıp hocanın sorduğu sorunun cevabını yazdım, buna ek olarak sinonimlerini ve son olarak aldığı ismi de yazdım. Hocaya, "Ben sorduğunuz sorunun cevabını yazdım, siz de bana bu bitkinin son ismini söyleyebilir misiniz, ama önemli değil, sinonimlerini de söyleseniz olur" dedim.

— Biraz abartmamış mısınız?
— Faik Hoca hiç cevap vermedi. Ama hocanın yaptığı hareket böyle bir karşılığı hak etmişti. Ben odaya girince hiçbir

şeye karışmamış, her şeyi bilirim gibi bir tutum takınmamıştım ki, ne hakkı vardı bana böyle davranmaya? Neyse, kağıt elimin altında, "Burada yazıyor, size soruyorum nedir" dedim. Faik Hoca, İzmirli hocaya dönüp, "Ben sana demedim mi, kendin kaşındın" dedi. Ve İzmirli hoca, o ismi bilemedi. Faik Hocam ile çok hatıralarım var. Şimdi bir şey biliyorsam, "Ben öğrendim... Ben yaptım..." bir şeyi bilemezsem de, "Hocam öğretemedi" diyordum... Benim hayatıma renk katanlar, bana yol gösterenler, bana yardım edenler içinde Faik Yaltırık Hoca da, Hayrettin Kayacık Hoca da vardır. Özellikle Faik Yaltırık Hoca'mı bir kez daha anmak isterim. Kendisinin çok büyük yardımlarını ve desteğini gördüm.

Atatürk Arboretumu kuruluyor

— Akademik çevrelerle yaptığınız ortak projeler de var değil mi?

— Evet. Mesela Atatürk Arboretumu meselesi var. Çok uzun bir hikayedir o. Hayrettin Kayacık Hoca'dan evvel Vasıf Hoca başlatmış bunu 1952'de. Sonra 1955'te Hayrettin Hoca işe sahip çıkmış. Ben de gidip geliyorum oraya ve daha Atatürk Arboretumu adı yok ortada, Orman Fakültesi Arboretum'u deniliyor. Mülkiyet Orman Bakanlığı'na ait, ama o tarihe kadar bir ilerleme olmamış. Atatürk'ün doğumunun 100. yılı vesilesiyle, 1981'de her kurum bir etkinlik yaptı. Kitap çıkaranlar oldu, müsamere verenler oldu, fakat Orman Fakültesi'nin diğer kurum ve kuruluşlar kadar faaliyeti olmamış. Arboretumun isminin Atatürk olmasını teklif ettim herkes bu konuda hemfikir oldu. Orman Genel Müdürü Ömer Özen, Kayserili. Hayrettin Kayacık Hoca da Kayserili. Bir de Muharrem Miraboğlu Hoca'mız var, o da ekonomist, o da Kayserili. Bir akşam beraber yemeğe gittik. Ama zaman geçtiği halde iş bir türlü ilerlemiyor, öylece kalmış. Arboretumun adını koyacaksın o kadar, gibi bir durum var yani; üzerinde hiç çalışılmayan bir arboretum! Yemekte bu konu açıldı, açılınca ben çok ısrar ettim, Hayrettin Hoca ısrar etti ve Ömer

Özen razı oldu; arboretumun fakülteye verilmesi kararı o gece kesinleşti. Orman İşletmesi yine işletme masraflarını verecek, ama arboretum, Atatürk Arboretumu adı ile fakültenin yönetiminde olacak. Sonuçta oranın fakülteye verilmesi kararını ve bakım teminatını o gece almış olduk. Rahmetli Ömer Özen'in böyle bir iyiliği oldu. Sonra Ömer Özen, bana birlikte bir Karadeniz gezisi yapmayı tekli etti, tabii kabul ettim, ama mümkün olamadı. Geziye çıkacağımız zaman, Ömer Özen'in Antalya'ya bakanın yanına gitmesi gerekti. Ama o geziye Hayrettin Hoca ile birlikte biz çıktık.

— *Nereye gittiniz?*
— İstanbul'dan çıktık. İnebolu'nun güneyindeki Zingal Ormanları'na gittik önce; bir Belçika şirketi vardı, ormanları kiralayıp, alıp götüren. Şirket bilhassa yapraklı ormanları tercih ediyor, epey zarar verilmişti o bölgeye. Yol boyunca Hayrettin Hoca her bitki hakkındaki sorularımı cevaplandırdı, malumat verdi. Benim orman teşkilatında yattığım ilk gezi de bu oldu zaten. Oradan sonra sahil sahil dolaştık, hocaya olan itibardan ben de epey yararlandım. Rize'den Artvin'e gideceğiz, hoca geliyor diye Artvin Bölge Müdürü hocayı karşılamaya gelmiş. Hoca yol boyu sürekli soru soruyor, hoşnutsuzluğunu belirtiyor. Hoca bölgeyi çok iyi biliyordu. Müdür, "Buraya geldiğimde, benden evvelki müdür bana, bu yollardan geçtiğinde gördüğü ormanların çok farklı olduğunu, bir zaman sonra yeniden aynı yerden geçtiğinde çok şeyin değiştiğini anlattı" dedi. Anlayacağın, o kadar ağır bir kesim olmuş ki, ormancılar bile bölgeyi tanıyamaz hale gelmişler. Yol boyu yapılan bu sohbetten sonra Artvin Bölge Müdürlüğü'nde gene bir itibar var hocaya... Akşam yemek yiyoruz rakı içmek istiyorlar, ama hoca var diye rakı aşağıda şişede duruyor. Hoca masadaki mezeleri görünce, "Çocuklar içki falan içecek misiniz, biraz da bana verirsiniz, ben de alırım" dedi, diğerlerinin neşesini bozmamak için. Tabii hop diye şişeler çıktı anında, hoca sadece az bir şey tattı. İşte böyle akşamı, sabahı eğlenerek geçiriyorduk.

— Peki bu arada ormanlarla ilgili gözlemleriniz nasıldı?
— Ben o meşhur Hatila Ormanı'nı görmeyi bekliyorum daha. Benim arabayı bıraktık, artık ormancıların arabasıyla gidiyoruz; bir gece önce sohbet iyiydi, ama hoca yol boyunca gördükleri yüzünden başladı bağırmaya çağırmaya. Gidiyoruz gidiyoruz, aradığımız orman ortada yok. Bir ormancı bize yol tarif etti. Ormancının yaptığı tarife harfiyen uyduk, ama bir türlü bulamıyoruz, yok öyle bir şey, göremedik. Yanlış mı geldik? Hayır, yer doğru, ama aradığımız hiçbir şey yerinde değil. Sonra Hatila Ormanı'na gittik; sonunda hoca dayanamadı ve başladı bağırıp çağırmaya. Abide formunda bir şey bırakmamışlar. Sonunda bekçi binalarının olduğu yerde, sekiz ya da on tane, bir metre çapında abide formunda, ladinler görebildik. Hoca çok üzüldü karşılaştığı manzara karşısında, çünkü yirmi küsur sene önce gördüğü ağaçların yerinde yeller esiyordu.

Bazıları geçinmek için, bazıları seçilmek için

— Burada olan sadece ormancıların yaptığı kesim mi, yoksa kaçak kesim mi?
— İkisi de var, ama asıl olarak burada olan, eskiden uygulanan tapulu kesim. Olay da şöyle cereyan ediyor; orman içinde tapulu arazin varsa, orada kesim yapabiliyorsun. Ama bu tapu meselesi de şaibeli. İki şahit, o arazinin sana ait olduğunu söyler ve muhtar da bunu doğrularsa, oradan tapulu kesim yapabiliyordun. Elinde tapu olmamasına neden olarak söyleyeceklerin de senin hayal dünyana kalmış artık; ister "Tapum yangında kül oldu" de, ister, "Rus işgali sırasında burası bizimdi, dedem söylemişti, ama o hengamede tapu kayboldu" de, ne dersen de yani... Ha, bu gerekçeleri de ben uydurmadım, ormancılardan dinledim! İnsanlar böylece seneler boyunca buralarda ormanlardan kesim yaptılar. Hani hep diyorum ya, bir grup vatandaşım geçinmek için, bir grup vatandaşım seçilmek için Anadolu'nun anasını ağlattılar, işte bu durum buna en iyi örneklerden biri. Yeri gelmiş-

ken şu siyasilere yine bir dokunalım ne dersin? Biliyor musun, ben keçiden korkmam, çünkü daha canavarı vardır; o da eline yetki geçirmiş siyasi kadrolardır. İşte ben en çok onlardan korkarım.

— *Gezinin sonrası nasıl geçti?*
— Borçka çevresine geldik, hocaya büyük itibar var. Hoca kırgın ve kızgın, ormancılara masaya oturmam diyor, ama sonunda ısrara dayanamadı ve oturdu. Faaliyetleri hakkında bilgi verdiler, Hatila Ormanı hakkında konuştular, sohbetin sonunda artık yola çıkacağız. Arabaya binerken, "Hocam İstanbul'a hangi yoldan dönüyorsunuz" diye sordular. Gelirken Samsun üzerinden geldiğimizi, ama dönüşü Erzurum üzerinden yapacağımızı söyledik. İşletme müdürü, Samsun'da fuara uğrayıp uğramadığımızı sordu. Uğramamıştık. "Hocam keşke uğrasaydınız" dedi müdür. "Orada bir ladin var iki metre kırk santim kutrunda, onu ben indirdim!" O çapta bir ladini kesip indirmekle övünüyordu. Bu konuşmadan sonra hocada hiçbir ses yok. "Hocam, bu mühendisin diplomasında eğer senin de imzan varsa, yatacak yerin yok" dedim.

— *Tekrar Atatürk Arboretumu meselesine dönersek, karar alındıktan sonra neler yaptınız?*
— Tamam karar alındı, iyi güzel de, peki orayı kim idare edecek? Dokuz kişilik bir kadro seçildi; üç kişi İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü'nden, üç kişi fakülteden, üç kişi de dışardan. Dışardan olanlardan biri ben, biri Erol Vuruşkan, biri de o sırada emekli olan Hayrettin Kayacık Hoca idik. Biz dışardan katıldık, ama esas Hayrettin Hoca'yla, Faik Hoca'ya kaldı iş. Ben dokuz sene, o idare heyetinde görev yaptım. Görev yaparken de tabii çok şeyler öğrendim ve oraya da çok yardımım oldu. Mesela çok bitki verdim oraya; kayıtlardan kontrol ederiz, ama tahminime göre bin sekiz yüze yakın bitki verdiğimi sanıyorum. Tabii bu arada beni üzen şeyler de oldu.

— Ne gibi şeyler?
— Biliyorsun ben dış seyahatlere de gidiyorum. O zamanlar çok da tanımıyorum yabancı arboretumları, botanik bahçelerini. Bu nedenle, Atatürk Arboretumu'nda, yani bir üniversitenin arboretumunda görevli bir kişi olarak beni takdim etmelerini ve böyle bir kolaylık sağlamalarını bekliyorum. Bu nedenle gideceğim yerlere takdim etmek üzere referans mektupları aldım. Gerçi bu gezide bu referans mektuplarının hiçbirinė ihtiyacım olmadı, çünkü arboretum, botanik bahçesi dünyası ayrı bir dünya, gittiğiniz yerde üç kelime ettikten sonra anlaşılıyor zaten durumunuz ve hemen başka bir ilişki kuruluyor. Aradan bir zaman geçti, tabii bu arada yaptığım faaliyetlerle hem yurt içinde, hem de yurt dışında artık tanınmaya başlamıştım. Bir gün Burhan Hoca bana, "Sana bu imkanı biz sağladık. Biz olmasaydık sen bu ilgiyi bulamazdın. Fakültenin sayesinde bu kadar tanındın" dedi. Bu da beni çok üzdü.

— O mektuplar duruyor mu, görebilir miyim?
— Tabii görebilirsin, hepsi duruyor, çünkü hiçbirini gittiğim herhangi bir yere vermedim.

— Mektupların hepsinde Hayrettin Kayacık'ın imzası var.
— Evet kendisi imzaladı. Eğer ihtiyaç duysaydım mektupları tabii ki, verirdim. Ama öyle bir karşılandım, öyle bir itibar gösterildi ki, bunlara lüzum kalmadı. Bunu anlatıp anlatmamayı çok düşündüm, Hayrettin'i buraya getirenler oldu, onlara minnettarım; bir Faik Yaltırık, bir Hayrettin Kayacık, bir Hüseyin Âksoy ve diğerleri; bunlar bana çok yardım ettiler. Orman Fakültesi'nde genel olarak, isimlerini anamadığım çok hocalarımdan destek aldım. Bunlara benim borcum büyük, bunu söylemek isterim, çok, çok destek aldım, ama Atatürk Arboretumu'na da çok hizmet ettim.

— Atatürk Arboretumu ile ilişkiniz nasıl sürdü?

— Ondan sonra ben Yalova'da kendi arboretumumu kurmaya başlayınca, vaktim yetmez oldu. Zaten oradaki kadro da değiştikçe, o idare heyeti de lağvedildi. Yani benimki gitmeme değil, daha çok vakitsizlikten gidememe durumu idi. Derken Karaca Arboretum başıma dert oldu; tohum peşinde, ipini koparmış deli dana gibi kendimi çayıra bayıra saldım, nerede olduğumu ben de bilmiyordum.

— *Karaca Arboretum'u o dönem zamanınızın neredeyse tamamını alıyordu anladığım kadarıyla.*
— Tabii sana anlattım ya, bir senede iki binin üzerinde tohum ekmişim, menşeleri dahil tüm kayıtlarını tutarak üstelik. Tek tek etiketliyorum tohumları, bunları kendim ekiyordum. Şu gördüğün evin içi, oturduğumuz yer kaç metrekareyse, bir adım boş yer olmuyordu tohumlardan. Hepsini gazetelerin üzerine seriyordum ve adım atacak yer olmuyordu evde.

— *Çocuklarınız bu duruma ne diyordu?*
— Çocuklar olmuyordu ben bu işleri yaparken. Kışın sömineyi yakıyor, önüne de tohumları seriyordum. Böylece tohumların açılmasını sağlıyordum. Bazı *Conifer*'ler, yani ibreliler ortam çok sıcak olmazsa açılmıyordu; çimlenmeleri için baharı ya da yazı beklemek gerekiyordu ve bu sürede de çimlenme kabiliyetlerini kaybedebiliyorlardı, bu nedenle ben de kendime göre böyle usuller icat etmiştim. Çimlenme kabiliyeti geç olan bazı tohumları katlamaya almıştım mesela. Mesela bu tür tohumlar için şöyle bir işlem yapıyordum: Bir saksının içine alta kum ağırlıklı humuslu toprak koyuyorsun, drenaj olması için, bir sıra tohum koyuyorsun, sonra yine bir sıra toprak koyuyorsun, yine tohumları koyuyorsun, yine toprak koyuyorsun üzerine ve en son olarak da, bunu alıp buzdolabına yerleştiriyorsun. Üşütüyorsun tohumu tıpkı doğada olduğu gibi. Sonra ara ara kontrol edersin, eğer çekirdeği yarmış ve çimlenmeye başlamışsa hemen onları alırsın ve saksılara geçirirsin. Bunları tek tek, sırayla yapıyorsun. Kulağına bir şey söyleyeyim mi? Bu işleri de tek tek Hayrettin yapıyor-

du. Hep diyorum ya, bu bir çılgınlık. Akıllı adamın yapacağı iş değil bu! Hayrettin kendini ne çok methediyor değil mi; hiç kabahat yapmamış sanki!

Kuş karnından geçmeden de çimlenir ardıçlar!

— Bu kadar disiplinli çalışmaya ilk ne zaman başladınız?
— 1980'lerin başında olacak, ama 1980'lerin başında bu kadar azgın değildi. Aşağı yukarı 1980'lerin sonundan 1994'e kadar devam etti bu dönem. Ondan sonra başkalarına havale ettim işi. Artık burada çok iyi yetişmiş bir kadro var. Çimlenme konusundaki genel kanıların aksi istikametinde pek çok olay da yaşadım burada. Mesela, "ardıçlar kuş karnından geçmezse çimlenmez" deniliyor ya, hayır, hiç de öyle değil! Biz burada yaptık bunu. Dört ayda ardıç tohumunu çimlendirdik.

— Nasıl başardınız bunu?
— Literatürü doğru düzgün takip ediyorsan aslında olmaz denen pek çok şeyin ne kadar mümkün olduğunu görüyorsun. Mesela ardıç tohumunun çimlenmesi için kuş neden gereklidir? Çünkü kuş, tohumu yuttuktan sonra kursağındaki asitler sayesinde tohumun cidarını inceltiyor. Daha sonra tohumu dışkı yoluyla toprağa attığında da bu cidarı incelmiş tohum çimlenme olanağı buluyor. Ben de bunun benzerini bizim arboretum ortamında yaptım. Hani kahve çekirdeğinin kavrulması için kullanılan aletler vardır ya, ben de benzer bir uygulamayı ardıç tohumu için yaptım. Bir silindirin içine bildiğiniz zımpara kağıdını yerleştirip, tohumların cidarını inceltmek için kullandım. Sonuçta ardıç tohumunun çimlenme süresini dört ay gibi bir süreye kadar indirdim. Eğirdir Orman Fidanlığı'nda görev yapan orman mühendisi Cemal Gültekin bu süreyi yirmi sekiz güne kadar indirdi. Şimdi Ardıç Ormanlarının Rehabilitasyonu Eylem Planı çerçevesinde yürütülen eğitim çalışmalarında, ormancılara bu konuda eğitim veriyor. Cemal, bizim Karaca Arboretum'da da eğitim yaptı ve görev aldı. Çok başarılı çalışmalar yapıyor şimdi.

— Ardıç Türkiye coğrafyası içinde son derece önemli ağaçlardan, değil mi?

— Tabii olmaz mı! Yaklaşık iki bin metre yükseklik sınırına kadar gidebilen ağaç türü azdır. Ardıç işte özellikle bu uç noktalarda bile yetişebilen ender ağaç türlerinden. Resmi verilere göre, ardıç Türkiye'nin bir milyon yüz bin hektar alanında var. Mesela ardıcın hayatta kaldığı iklim koşullarında bir başka ağacın hayatta kalması neredeyse imkansız, tabii sarıçamı ayrı tutuyorum. Göle'de iki bin altı yüz metrede sarıçam görmüştüm; sıcağa, kuraklığa, soğuğa, rüzgara karşı inanılmaz bir dayanıklılığı var ardıcın. İşte ardıç tohumunun kuş karnından geçmeden çimlenmesinin sağlanması ve sürenin bu kadar kısaltılması artık bu ağacın planlı olarak fide yetiştirilmesini sağladı. Bu eylem planı doğrultusunda yapılan ardıç üretimi, erozyonun kol gezdiği bölgeler için de bir umut ışığı. O kadar iddialı söylemek istemem, ama bildiğim kadarıyla Türkiye'de ardıç konusundaki bu üretim dünyadaki tek örnek; başka bir yerde varsa da ben duymadım. Hemen kaşlarını kaldırmazsan sana bir anımı anlatayım mı, ama kulağına söyleyeceğim, kimseye anlatma!

— Söz veremem, ama siz yine de anlatın!

— Biliyorsun, anlatmıştım, eşim Sevim hayatta beni hiç kıskanmadı. Hatta zaman zaman bu duruma bozulmadım da değil. İnsan kocasını en azından hatırı kalmasın diye kıskanmış gibi yapar. Ama Sevim hayatta yapmadı bunu. Yine de bir kere de olsa Sevim'i kıskandırmayı başardım.

— Nasıl başardınız bunu?

— İki kuma alıp eve götürerek. Evet, doğru anladın. Sevim'in üzerine iki kuma götürdüm; biri ardıç, biri de meşe. İkisini de çok sevdim, birini diğerine tercih etmem mümkün değildi. Onlar çok iyi geçindiler. O beni hiç kıskanmayan Sevim var ya, sonunda dayanamadı ve, "İkisini de al ve bu evden götür" dedi. Eh haksız da sayılmazdı, sabah kalkıyorum meşe, akşam yatıyorum ardıç, hangi can dayanır buna.

Evlendikten sonra damat ve gelinlerin arboretumu ziyareti neredeyse bir gelenek haline gelmiş. Genç çiftler Hayrettin Karaca ile fotoğraf çektirme şansını da asla kaçırmıyorlar.

— Karaca Arboretum'da kaç tür ardıç, kaç tür meşe var?
— Şu anda iki yüz yirmi altı tür meşe, otuzun epey üzerinde de ardıç var. Ardıçlarda henüz teşhis edemediklerimiz var, o nedenle ardıcın kesin sayısını henüz veremem.

— Arboretumun arazisi şu anda dolmuş görünüyor, daha büyütmeyi planlıyor musunuz?
— Şu anda burada üretim faaliyeti de var. İmkanımız oldukça, sahiplerini tatmin etmek koşuluyla kiraladığım yerler var. Şimdi yavaş yavaş buradaki üretimi kiraladığımız yerlere alıyoruz. Şu anda yirmi dönüm kadar kiraladığımız alan var. Bak sana ne göstereceğim şimdi? Meksika'da elli beş çocuğun birbirinin ellerinden tutarak çevresini sardığı bir ağaç var. Çevresi yaklaşık kırk sekiz metre. "Dünyada yaşamış en çaplı ağaç" (*Taxotium mucranatum*) diye isim almış. Onun yavrusu da burada.

Hayrettin Karaca'nın hayatında Asuman ve Turan Baytop'un özel bir yeri var.

Bilime adanmış ömürler: Baytop çifti

— Profesör Turan Baytop ve eşi Profesör Asuman Baytop'un farklı disiplinden gelmelerine rağmen hayatınızda çok önemli yer tuttuklarını biliyorum. Eczacılık Fakültesi öğretim üyesi olan Baytop çiftiyle nasıl tanıştınız?

— Bir zamanlar Türkiye'nin irisleriyle ilgileniyorum. Adil Güner Hocam Türkiye irisleri konusunda uzman olarak biliniyor, ama o vakitler daha doçentti. O zamanlar fabrikamda da iris yetiştiriyorum. Rica ettim, geldi, gördü, bilgi verdi. Fakat bu kadarı yetmiyor bana. Türkiye'nin irisleri üzerinde Brian Mathew'yle çalışmış Turan Baytop var, İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dekanı. Onunla da tanışmak istiyorum. Biliyorsun Orman Fakültesi'ne gelip gidiyorum o sırada, Turan Baytop'un adı geçiyor orada da ve sonra Hayrettin Hoca'nın da Faik Hoca'nın da Turan Hoca'yı tanıdığı ortaya çıktı. Beni Turan hoca ile tanıştırmaları için ısrar edi-

yorum, "Olmaz, çok aksidir, ne yapacağı belli olmaz" diyorlar. Beni epey korkuttular. Ama yine de ısrar ediyorum. Sonunda kabul ettiler. Ama Turan Hoca'nın ziyaretine gitmemiz neredeyse aylar sürdü. Çekiniyorlar mı ne yapıyorlar bir türlü anlamıyordum. Sonunda randevu alındı ve Eczacılık Fakültesi'ne gittik. Hayrettin Hoca saatine baktı, "Daha erken" dedi. "Turan kızar!" Nereden baksan randevuya yarım saat var daha. Okulun çevresinde zaman doldurduk. Sonunda Turan Hoca'nın yanına gittik. Onlar karşıya oturdu, ben hocanın yan tarafına oturdum. Ama biz gitmeden önce ziyaretin nedenini, benim kim olduğumu falan sormuş. Benimle ilk başta hiç konuşmadı. Ama uuuf ne kadar samimi Faik Hoca'yla; Hayrettin Hoca ile şakalaşıyor, konuşuyorlar. Katiyen bana aylardır anlattıkları gibi biri değil, yine de çekiniyorum. Bir süre geçtikten sonra bana döndü, "Türkiye'nin irisleriyle ilgileniyor, bilgi almak istiyormuşsunuz" dedi ve çekmecesini açtı. "Yazılı olarak burada hepsi var," dedi bana onları verdi sonra yine hocalara dönerek konuşmaya devam etti. Bitti.

— *Bütün konuşmanız bu kadar mı oldu?*
— İlişki bu kadar. Görevini yaptı. Sonunda cesaretimi topladım, elimdeki notlardan okuduğum birkaç şeyle ilgili soru sormaya başladım. Bir-iki sorudan sonra benimle ilgilenmeye başladı. Konuya ciddi bir merak duyduğumu anladı. Sadece merak da değil, konuyla ilgili bilgim olduğunu da anladı. Arada birtakım irislerin Latincelerini, yaşadıkları ortamları falan söylüyorum. Bir süre sonra bana kulak kabartmaya başladı ve sonunda da onları bırakıp tamamen bana döndü. O anda ne Hayrettin Hoca ne de Faik Hoca kaldı. Hoca bana döndü, onları unuttu! Allah rahmet eylesin...

— *Sonunda istediğiniz ilişkiyi kurmayı başardınız yani.*
— Evet, öyle oldu. Tam bir bilim adamı idi Turan Hoca. Katiyen boşa konuşmazdı. Hayatında hep bilim vardı ve böyle biri bana "hoca" diyordu, düşünsene "hoca." Evine

çok gittim tabii bu ilişki süresince, orada Asuman Hoca'mla da beraber oldum. Biz Turan Hoca ile konuşurken gelmezdi masaya, ama gözükürdü ortada; kurabiye, bisküvi, pasta filan yerken o da gelir sofraya otururdu ve sohbet ederdik. Turan Hoca ile birlikte çok gezi yaptık. Birlikte gittiğimiz her yerde ondan çok şey öğrendim. Onun huyu öyleydi, mutlaka bir şeyler öğretirdi insana. Allah gani gani rahmet eylesin. Bu işlerle ilgilenmeye başladıktan belki on sene sonra Uludağ gezisini onunla yaptım... Ama düşün ki, on sene sonra da olsa, yine de beni verdiği bilgilerle heyecanlandırabiliyordu. Bana en temel konulara farklı bakmayı öğretti. Mesela çıkarsın bin iki yüz metreye orada bitkileri görürsün, sonra bin dört yüz metrede başka bitkiler görürsün, bin sekiz yüze çıktığın vakit ise bambaşka bir şeyle karşılaşırsın. O bitkiler niçin o saatte açmış, hoca onu sana anlatır. Ağzından bal damlar o vakit. Asuman Hoca'mın da gidip elini öpmek isterim, sağ kendisi. Asuman Hoca ile de çok güzel anılarımız var. Asuman Hoca'mın bir makalesinden Trakya'da doğal ardıç (*Juniperus communis*) olduğunu okudum. Bunu öğrendikten sonra, ardıç koleksiyonu yaptığımı, ama bende sadece doğal ardıçlardan *Juniperus communis*'in olmadığını, yerini söylerse gidip almak istediğimi söyledim. Yerini de tarif etti.

— Böyle keyifle anlattığınıza göre, ardından bir sürpriz geliyor demektir!

— Bu konuşmadan üç gün sonra beni aradı ve, "Gel al" dedi. İşte Asuman Hocam da böyle biriydi. Onlar kendilerini gerçekten bilime adamış insanlar. Turan Hoca'mın, çok yardımını gördüm. Bana ilk başta anlattıkları hoca tipiyle hiç alakası yoktu. Ama hoca boşa kürek çekmez, karşısındakinin verdiklerini alamayacağını düşünürse hiç vakit harcamazdı.

— Boşa harcayacak zamanı yoktu yani.

— Onun delik kovayla işi olmazdı. Mümkün değildi böyle bir şey. Dediğim gibi zaman içinde ilişkimiz çok ilerledi. Sana

sözünü ettiğim o ilk tanışmada Turan Hoca bana, "Alphin Garden Society'nin bir gezisi var Türkiye'de, orada irisleri de göreceğiz, gelsene" dedi. Böyle bir imkan varsa, kesinlikle katılmak isteyeceğimi söyledim. Başvurusuna, kontenjan dolu olduğu gerekçesiyle olumsuz cevap gelmiş. Bu arada söylemeyi unuttum, bu tura rehberlik edecek olan da Turan Hoca. Benim için ret cevabı gelince, "Hayrettin Karaca gelmezse, ben de gelmem" demiş. Bakar mısın korktuğumuz Turan Hoca ile ilişkimizin yarım saat içinde nereye geldiğine! Hocanın bu çıkışı neticesinde benim de geziye katılmam mümkün oldu. Ama bu arada bizim evde de işler karıştı. Sevim de geziye gelmek istiyor. Beni zaten zor kabul etmişler, bir kişinin daha katılması mümkün değil. Ama Sevim'e hayır demek ne mümkün, Turan Hoca'ya durumu anlattım.

— *Siz de şansınızı epey zorlamışsınız. Peki, kabul edildi mi?*
— Dur sadece Sevim de değil, bir de Atatürk Arboretumu çalışmaları sırasında tanıştığım ve müthiş dostça ilişkimiz olan Maria Tenkate var. O da gelmek istiyor. Maria da peyzaj mimarı, Wageningen Üniversitesi mezunu. Hülasa Hoca, umutsuzca da olsa teklif edeceğini söyledi. Sonra da küçük bir kapıyı aralık bıraktı, "Maria olmaz, ama karını söyleyeyim" dedi. Tabii onu da kabul etmemişler. Tur Trabzon'dan başlıyor, Erzurum'dan Van'a oradan da Diyarbakır'a kadar devam ediyordu. Sevim'le şöyle bir plan yaptık: Sevim uçakla Van'a gidecek ve biz de Van'a geldiğimizde otelde kazara karşılaşmış gibi yapacağız. Turun her bölümüne katılamasa bile hiç değilse son bölümüne böylece katılmış olacaktı.

— *Çocuk gibi plan yapmışsınız.*
— Evet, ama işe yaradı mı, yaramadı mı sen ona bak. Ben otelde Sevim'i görünce, "Aa, sen niye buradasın" diyeceğim. O da, "Nasıl unutursun, sana söylemiştim, kaç gündür buradayım ben"diyecek. Tabii bütün bu konuşmaları da İngilizce yapacağız. Ha, bu arada Sevim, irislerden hiç anlamıyordu bunu da belirteyim.

Sevim Hanım, Alphin Garden Society'nin gezisine katılmaya karar verdikten sonra, Hayrettin Karaca ile ortak plan yapmışlar.

— Böyle bir şaşkınlık gösterisinde İngilizce konuşmanız pek inandırıcı olmamıştır herhalde, ama neyse, gerçekten turdakileri bunun bir rastlantı olduğuna ikna edebildiniz mi?

— Dur önce olanları anlatayım, sonra ikna ettik mi etmedik mi anlarsın. Bizim bu kurmaca karşılaşmamızdan sonra, ben de turdakilere dönüp, "Acaba eşim de bizimle gelebilir mi, zararı dokunmaz..." gibi bir şeyler söyleyeceğim. O sıralarda irisler konusunda çok acemi olmama rağmen, tur sırasında diğerleri de beni tanıdı, merakımı, öğrenme isteğimi anladılar tabii. Gezide Brian Mathew da var, Kew Garden'dan. Mathew soğancı, ama tabii doğayı tanıyor. Onun verdiği izahatları ilgiyle dinliyor ve sorular soruyordum. Tabii benim o günkü bilgimle bugünkü bilgim arasında dağlar kadar fark var. Olsun, ama o bile yetti. Bu arada dikkatimi çeken bir şeyi de anlatayım, bütün o tur boyunca bir tek yaprak bile almadılar gezdiğimiz yerlerden. Bizi orman teşkilatından görevliler gezdiriyordu. Sadece bir yerde soğanlı bir bitkiyi aldılar, onun için de izin istediler. Sadece fotoğraf çektiler bütün gezi boyunca, işi bu kadar ciddi tutuyorlardı.

— Sevim Hanım'la yaptığınız plan tuttu mu?
— Turu tamamladık, Van'a geldik. Şimdi Sevim'in yaptığına bak! Bu arada boş durmamış, Van'da bizi beklerken Hoşap Kalesi'ne gitmiş, iki tane iris sökmüş, almış gelmiş.

— Gerçekten mi?
— Biz asansöre binerken, Sevim de elinde irislerle asansöre doğru geliyordu. Bizim grup Sevim'in elinde iris görünce tabii ki, hemen büyük ilgi gösterdiler. Sevim bir anda bizim grup tarafından sevildi. Akşam yemeğe oturduk, baktılar, Sevim'in botanik motanik, bu tür şeylerden anladığı yok. Onun uyandırdığı izlenim, bir şey bilmiyor, ama hiç değilse meraklı biri, oldu. Böylelikle Van'da da olsa Sevim bizim geziye katılmış oldu.

— İyi numara yapmışsınız.
— Bu turun bana büyük faydaları oldu. Böylelikle doğa nasıl gezilir, doğada bitki toplaması mümkün müdür, değil midir gibi pek çok konuyu o ciddiyette öğrendim. Bu gezide de Turan Hoca'dan çok şey öğrendim. Turan Hoca'nın yaşam tarzı da beni çok etkilemişti. Çok sade biriydi; yediği, içtiği, yattığı, kalktığı hiçbir şeyde ve yerde özel şeyler istemezdi hoca. Onun derdi gidip resim çekmek, görmek, soğansa almak, toplamaktı sadece. Bir fotoğraf için otobüsle kilometrelerce gidilebilir mi? Hoca öyle yukardan yukardan konuşmaz, bilgi satmaz, kasılmaz, karşısındakini imtihan etmezdi, bambaşka biriydi Turan Hocam.

— Bütün doğallığıyla bilgisini paylaşan biri anladığım kadarıyla.
— Turan Baytop'un tadına doyulmazdı. O ilk gezide bana, neden International Alphin Garden Society'ye üye olmadığımı sordu. Memnuniyetle katılacağımı söyledim. Şu anda derneğin üyesiyim. Ama bu tür derneklere öyle elini kolunu sallayarak üye olamıyorsun; Turan Baytop'un teklifi ve Brian Mathew'un referansıyla gerçekleşti bu üyelik. Tabii arkadaş-

lar edindim zaman içinde orada da. Brian Mathew'u daha yakından tanıdım mesela. Brian Mathew Türkiye seyahatinde buraya, bana geldi, aynı biçimde Londra'ya gittiğimde ben de ondan çok yardım aldım. Daha bir sürü şey anlatabilirim Turan Hoca ile ilgili... Onun hakkında konuşmaya doyamıyorum bir türlü. Sadece Turan Hoca da değil, Asuman Hocam da çok değerli bilim adamlarımızdan.

Karaca Arboretum

— 70'lerden itibaren yavaş yavaş başladığınız arboretum çalışmalarında çok önemli bir noktadasınız. Nasıl karar verdiniz arboretum kurmaya?

— Fabrikada kurduğum sera, botanik merakım nedeniyle İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi hocaları ile tanışmam, arkadaşlarımla yaptığım günübirlik "yurdumuzu tanıyalım" gezileri, yurtdışı gezilerinde her boş anımda arboretum ve botanik bahçelerini ziyaret etmem, oraları gezerken kendimi adeta başka bir dünyada hissetmem, bunların hepsi aslında bugünkü yaşantımın ipuçlarıydı. Bütün bu süreçte, arboretum fikri yavaş yavaş gelişmeye başladı içimde. "Acaba burada, arboretum yapabilir miyim" fikri hep kafamdaydı, ama arboretum çok tehlikeli bir olaydır. Çünkü park ya da bahçe yapmıyorsunuz, bilimsel kimliği olan bir çalışmaya giriyorsunuz. 1980'li yıllara geldiğimde artık kararımı vermiştim. 70'li yıllarda, evimin bahçesinde Türkiye'nin ve dünyanın dört bir yanından topladığım tohumları ekip, fidanları yetiştirmeye çalışırken, yavaş yavaş meyve ağaçlarını kesmeye başladım. Şu anda, yedi binin üzerinde odunsu bitkimiz var burada, tek yıllıklar ve soğanlılarla birlikte bu sayı on iki bini buluyor. Bir ara on beş bin bitkiye kadar çıktık, ama yavaş yavaş azalttık. Daha sekiz yüz civarında çalı ve ağaç dikeceğim arboretuma, ama doldu sayılır artık burası. Bu kadarla yetinmek lazım. Şunu söylemeliyim, Karaca Arboretum'u kurarken dışarıdan çok yardım aldım. Şu anda yirmiye yakın uluslararası dernek, arboretum ve botanik bahçesine üyeyim;

Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin Karaca Arboretum'a verdiği ödül için düzenlenen törende Hayrettin Karaca ve cemiyet başkanı Carol Gurney günün anısına arboretuma bir de meşe fidanı dikiyorlar.

tüm bu ilişkilerden çok destek gördüm. Ve bugün Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin kuruluşundan bu yana sadece on beş arboretuma verdiği bir ödülle ödüllendirildiği düşünülürse, Karaca Arboretum'un bulunduğu nokta çok daha iyi anlaşılacaktır.

— *Evet, çok önemli göstergelerden biri bu ödül.*

— Peki, ama neden almış bu ödülü burası? Kim bunları verenler? Bunlar, bir siyasi görüşün, bir ideolojinin dışında kalmayı başarmış insanlar. Ben bir Türk'üm, üstelik de Müslüman'ım sonuçta. Aslında bu cepheden yorumlamak istemiyorum olayı, ama nihayetinde durum da bu! Yine aynı soruyu soruyorum, neden buraya verildi bu ödül? Ödül toplantısının ayrıntılarını bilmiyorum; biliyorsun yaklaşık altı yıl (2001) önce cemiyetin ikinci başkanlığını bıraktım. Toplantılara artık katılamadığım için, o görevi sürdürmek doğru gelmedi bana. Zaten önemli olan oranın müntesibi olmak, başkanlık

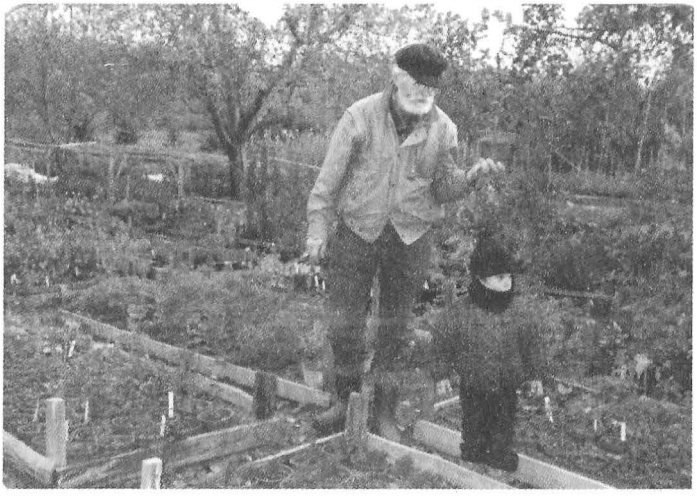
o kadar da önemli değil. Tören için bir heyet olarak geldiler. Bir de melez bir meşe getirdiler. Tabii merasim olacağına dair haberim olduktan sonra sevindim. Bir şey söyleyeyim mi, takdim sırasında benim için söylenenler, verilen plaketten daha eksik değildi benim için. Ve orada anlaşıldı bana bu ödülü neden verdikleri. Buranın önemli bir özelliği var: *Garden origin*, yani yalnız buradan dünyaya yayılmış üç yüzün üzerinde bitki var. Bunların kimisini hibrit olarak kendimiz meydana getirmişiz, onlar o kadar önemli değil, ama Türkiye doğasından alıp gelmişim ben bunları. Bunlar çok önemli. Bu nedenle bana bu ödülü vermişler. Şimdi gelelim son safhaya, ben bugün varım, yarın yokum. Benden sonra ne olacak burası?

— *Ne olacak?*
— Bireysel bir hobi olmaktan çıkıp, daha kurumsal bir yapı haline gelmesi gerekiyordu, bunun için de 2005'te Karaca Arboretum Vakfı'nı kurduk. Ama buranın devam edebilmesi için, vakfın yaşaması lazım. Keşke bütün bunlara gerek olmasa da, toplum sahiplense burayı, ama böyle bir anlayışın yerleşmesi için en azından otuz ya da kırk yıl gerekiyor. Yurtdışındaki örneklere baktığımız zaman arboretumların kişiler tarafından kurulmasına rağmen, toplumlar tarafından da sahiplenildiğini görüyoruz. Zaten toplum sahiplendikten sonra da, arboretumlar alıp başını gidiyor. Buranın geleceğini çok düşünüyorum. Başlangıçta üniversitelere bağışlamayı da düşündüm, ama üniversitelerin bu işe ayıracak paraları olmuyor. Üniversitelerin durumunu görüyoruz. Ne kadar mali imkan bulursan, o kadar hizmet ediyorsun. Buranın idaresi öyle sınırlı bir parayla olmaz, clinde ne kadar varsa harcayacaksın. Hatta elindekinin tamamını harcadığında da hâlâ eksikler olduğunu görürsün.

— *Dipsiz bir kuyu gibi desenize...*
— Bu nedenle vasiyetimi de yazdım. Burasının bir gen bankası, ama aynı zamanda bir araştırma merkezi de olmasını istiyorum. Bu dediklerimin yapılabilmesi için laboratuvarlar

kurulacak. Tabii bunlar için de para gerekiyor. Peki, para nasıl bulunacak? İşte bunun çaresini bulamam, bu nedenle de dediğim gibi toplumun buraya sahip çıkması lazım. Başka hiçbir çare yok. Benim vakfa bırakacağım miras da buranın sorunlarını çözmez. Yani iş yine gelip paraya dayanıyor. Ama burası için planlarım var.

— *Nasıl planlarınız var?*
— 1980'den bu yana, hani söylemesi ayıp, ama para kazanmamak için her türlü numarayı yapıyordum. Oysa şimdi çok, ama çok paraya ihtiyacım var. Bir YTL'ye bile ihtiyacım var! Çok muhtacım. Neden? Karaca Arboretum'un yaşaması için uzun süreli yatırımlar yapmam lazım. Bir ara saymıştım, dünyada dört yüz elli ile dört yüz altmış arasında arboretum ve botanik bahçesi var; bunların çok büyük bölümünü gezmişim. Bunların hepsinden aldığım bir ders, bir bilgi var. Mesela İngiltere'de üç yüz ya da daha fazla yıl önce, şatoların bahçeleri genellikle egzotik türdeki bitkilerle ağaçlandırılmış.

Hayrettin Karaca, Karaca Arboretum çalışmaları sırasında torunu Togay ile birlikte (1986).

Bu bahçeler arasında bakımlı olanlar kadar perişan halde olanlar da vardı. Sonra National Trust diye bir vakıf kuruldu. Vakıf, eski eserleri hem onarıyor hem de bahçelerine sahip çıkıyor. Bu ciddi bir avantaj sağladı. Yine bu tür bahçelerle ilgili olumlu bir nokta da, üç yüz sene sonra kurucunun, torunun torununun torunu ortaya çıkıp, bir bahçenin kaderini değiştirmesi. Botanik bahçeleri genel araştırma merkezleri oldukları için, bilimsel kurumların ya da devletlerin himayesini görüyorlar, ama arboretumlar, park gibi de anılabiliyor. Zaten o insanlar üç yüz sene önce arboretum yapmak için dikmemiş ki o ağaçları, park ya da bahçe yapmış aslında. Demek ki, arboretumların kaderini sadece Tanrı bilir, sen ne yaparsan yap, ne tedbir alırsan al, bunun bir faydası olacağına inanmıyorum. Amacım, tabii toprak ve erozyonla birlikte Karaca Arboretum nasıl yaşar sorusuna çare bulmak.

— *Gördüğüm kadarıyla sizin aileniz de arboretumla yakından ilgili.*
— Kızlarım, torunlarım buraya bakarlar, bundan hiç şüphem yok, ama bunun için bir gelir de temin etmek gerekiyor. Arboretumu 2005 yılında vakfa dönüştürdüm, ama bu yeterli değil, burada bir de işletme yürütüyorum. Bunun nedeni de, arboretuma yaptığım mali katkıyı bir miktar azaltmak, ileride de bunun tüm masrafları karşılamasını umuyorum. Yeni yatırımlar yapmam lazım bunun için, ama daha kaç yıl yaşayacağımı da bilmiyorum. Bonsai başlatmak istiyorum, ama bize özgün bir bonsai olması gerekiyor bunun.

— *Bonsai nasıl, kaç yılda yetiştiriliyor?*
— Bonsai beş senede yetişmez, on yaşına, on beş yaşına gelecek de öyle satılacak. Elli bin, yüz bin yetiştireceğim. Sen benim bonsailerimi gördün; bonsaiyi Türkiye'de ilk yapan olmayacağım, ama ben değişik, daha bize özgü bir bonsai yapacağım. Türkiye florasını kullanacağım.

— *Karaca Arboretum'un bir de dergisi var değil mi?*

— Evet, *Karaca Arboretum Magazin* diye bir dergimiz var, yabancı bilim adamları da bu dergide yazı yazıyorlar, bazı nedenlerden ötürü yayını aksadı, şimdi yeniden başlatacağım. Bir arboretumun yayını varsa, itibarı da o kadar artıyor.

— *Karaca Arboretum'un uluslararası alandaki yerini nasıl değerlendiriyorsunuz?*
— Onu da değerlendireyim, ama önce vakıf olmasının bir nedenini anlatayım: Benden sonra buranın ne olacağını bilmiyorum, onun için vakıf yaptım. Mirasçıların nasıl bir tutum izleyeceklerini bilemezsin. Zaten gazetelere de yansıdığı gibi, halen başımda bu sorun; kırk yıldır oturduğum evi satmak zorunda kaldım, yarının ne getireceğini bilemezsin. Bak bunları gülerek anlatıyorum.

— *Evet bu süreci yakından izlediğim için biliyorum.*
— Biliyor musun, artık böyle şeyler beni çok etkilemiyor. Konuya dönersek, Karaca Arboretum'un uluslararası çapta bu kadar itibar kazanması hem benden, hem de arboretumun bugünkü yapısından geliyor. O ödüller bana değil, arboretuma verildi. Sonra uluslararası arenada çok arkadaşım oldu, çok azından bahsedebildik burada. Vererek mutlu oluyoruz biz, bütün mesele burada. Gittiğinde görürsün, üstü başı çamur içinde, sokakta görsen sadaka vermeyi düşüneceğin kadar bakımsız üst başı olan adamlardır bunlar, çünkü onların dünyası, değerleri başkadır. İşte bunlarla hemhal olmak ve Karaca Arboretum'da görülen hizmet de bu tür sonuçlar doğurdu.

— *Konuya torunlarınızın yaklaşımı nasıl?*
— Geçen gün sofrada da konuştuk bizim çocuklarla. Torunum Ali'nin çocuğu yok. Ali'nin soyadı Karaca. İsmail var, Nurettin'in oğlu, onun da soyadı Karaca. Atay'ın en küçük oğlu Oktay'dan ise bu konuda ümitli değilim, tabii belli de olmaz. Karaca soyadlı torunlarımın da erkek çocukları olmasını istiyorum. Neden istiyorum? Buraya sahip çıkacak Kara-

caların olması lazım. Ben, tecrübe sahibi oldum. Kırk sene sonra bir Karaca'ya, elli sene sonra, yetmiş sene sonra birkaç Karaca'ya ihtiyaç var. Yani bir ailenin sahip çıkması lazım. Tabii, kızlar da sahip çıkar.

— *Şimdi onu söyleyecektim; neden bunu erkeklerle özdeşleştiriyorsunuz.*
— Çıkar tabii. Kızım Kına da, torunum Yeşne de vakıfta temel eğitimi alıyorlar şu anda. İkisinin de erkek çocukları var, ama soyadları Karaca değil... Canım, öyle kaşlarını çatma, bu konuda biraz duygusalım, ne yapayım!

— *Eh, yaklaşımınızdaki kusuru bildiğinize göre, sorun yok!*
— Çocuklarıma anlatıyorum: "Bakın! Ben size bir şeyler bırakıp gideceğim. Bırakırım, bırakamam, harcarım, bitiririm onu bilmem. İşin maddi kısmı bir yana ben size bir dede, bir Hayrettin Karaca bırakıyorum. Onunla ya iftihar edersiniz, ya üzülürsünüz, bu size kalmış artık. Ama, 'Dedem bunu dedi, dedem dünyayı dolaştı, dedem bu arboretumu kurdu' diyorsanız, seksen sene sonra da burası olacaktır. Ben size onu bırakıyorum şimdi. Esas ona sahip çıkın!" Bu yaptıklarımın yaşamasını istiyorum. Ama bunu yaşatacak olan ben değilim. Bir yere kadar benim desteğimle gider, ama ondan sonra benden çok şey kalmayacak burada. Buraya bırakacaklarımdan bir tanesi de, daha yapamadıklarım. Zaten, dünyadan arzu ettiği şekilde, her şeyi yapıp bitirip gitmiş bir adam olduğunu da zannetmiyorum... Torunlarla sohbetlerde, "İşte ben size, o yükü, o yapamadıklarımı da bırakıyorum" diyorum.

ALTINCI BÖLÜM

Bir Dünya Gezgini

Güney Afrika'ya kadar gitmişken de Ümit Burnu'nun ucuna kadar gitmek istedim. Burnun ta ucuna kadar gittik, kayaların tepesinden baktık; tahmin edebileceğin gibi içimden geçen hiç değilse elimi sokabilmekti okyanusa. Ne büyük insanlık zaafı değil mi? İşte burnun en ucuna gittin, ama hâlâ "ben ben ben..." diyorsun. Bir yandan bunları düşünürken bir yandan da burundaki kayaların en ucuna kadar, ama olabildiğince en ucuna kadar gittim.

Hayrettin ile Sevim Karaca Yeni Zelanda gezisinde.

— Başta Uluslararası Dendroloji Cemiyeti olmak üzere, yurtdışındaki kurumlarla ve kişilerle ilk nasıl ilişki kurmaya başladınız?

— Bu soruna cevap verebilmek için önce, Van Hoy Smith, Jelena De Belder, Maria Tenkate, Dudley Raynal ve Fritz Mayer'le olan dostluğumu anlatmam lazım; bunlar benim ilk dış dostlarım. Sanırım 1984 ya da 1985'ti, Hollanda'ya gittim. Hollanda'da Fennema diye bir firma var, bu firmadan mal almayı düşünüyorum, ama daha çok ona mal satmayı planlıyordum. Fennema da Türkiye'den çiçek soğanı ihraç eden bir firma ile iş yapıyor. Görüşmeler yaparken birisi, Türkiye'yle iş yapmak istiyormuş, benimle tanıştırdılar. Planladığım gibi iş görüşmelerini yaptım sonra konuşma bitince, Trompenburg Arboretumu'nu henüz göremediğimi söyledim, adamcağız da, beni götürmeyi teklif etti. Zaten beklediğim de buydu. Hafif yağmurlu bir gün, alt ve üst kapıları varmış arboretumun. Sorduk soruşturduk, sonunda üst kapıdan bir merdivenden indik, bahçeye girdik; bizden başka kimse yok ortada. Bir süre sonra bekçi yanımıza geldi, yanlış kapıdan girmişiz. Girdiğimiz yerin yasak olduğunu söyledi, ama arboretumu gezmemize izin verdi. Arkadaşım Hollandaca olarak bu konuşmaları yaparken ben de İngilizce olarak Türkiye'den geldiğimi, benim de bu tür faaliyetler içinde olduğumu, arboretumun müdürü yerindeyse onunla da görüşmek istediğimi söyledim. Bekçi de isteğimi müdüre iletmiş. Arboretumun sahibi olan Van Hoy Smith o vakitler Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin de ikinci başkanı idi. Bekçiye, bizim yanımıza geleceğini söylemiş. Elinde bastonu, kulağı biraz az işiten bir bey geldi yanımıza sonunda; Van Hoy Smith'miş. Sert bir tonla, "Beni istemişsiniz" dedi. "Herhangi bir tenkit maksa-

Hayrettin Karaca, yakın arkadaşları Maria Tenkate, eşi Ian ve Van Hoy Smith ile birlikte.

dıyla değil, tanışmak için sizinle görüşmek istedim" dedim. Türkiye'den ve kendimden özellikle bahsettim, çünkü Türkiye'de arboretum var mı yok mu belki de daha bilmiyordur diye düşündüm. Bu ilk tanışma faslından sonra birlikte dolaşmaya başladık, ben de ağaçların Latince isimlerini söyleyip, sorular soruyorum bir yandan. Baktı ki, ben bir şeyler biliyorum, öyle bomboş bir adam değilim, yavaş yavaş sempatik davranmaya başladı; o ters adam gitti yerine samimi biri geldi. Demek ki, ortak bir konu, insanları nasıl bağlayabiliyor, yeter ki senin o konuda sevgin, aşkın, bilgi ihtiyacın olsun, bitiyor, o an ortadan kalkıyor tüm uzaklıklar.

— *Tıpkı akrabalık gibi değil mi?*

— Evet, akrabalık başlıyor. Washington State Arboretum'un müdürü Dudley ile öyle olmuştu mesela. Onu sonra anlatacağım. Van Hoy Smith dedi ki, "Vaktiniz var mı, bir drink

alabilir miyiz?" Evine gittik, beni karısına takdim etti, hem de nasıl takdim; insanın koltukları kabarıyor, bir taraftan da mahcup oluyor. Çay geldi, sohbet daha da koyulaştı. O sırada sehpanın üzerinde bir dergi gördüm: International Dendrology Society yıllığı imiş. Biraz karıştırdım, çok enteresan geldi bana. Böyle bir uluslararası derneğin varlığından haberim olmadığını ve faaliyetlerinin enteresan geldiğini söyledim. Van Hoy Smith, "Öyleyse hemen üye ol" dedi. Nasıl üye olunduğunu sordum, "Ben seni üye yaparım, oranın ikinci başkanıyım" dedi.

— O kadar arboretum içinden, derneğin ikinci başkanının arboretumunu seçmek de müthiş şans!

— Evet. Üyelik şartlarını anlattı. Ben de hayat boyu üyelik için gerekli çeki yazdım ve verdim. Sonuçta beni uluslararası cemiyete bulaştıran kişi Van Hoy Smith'tir.

— Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin uzun yıllar ikinci başkanlığını da yaptınız; nasıl seçildiniz bu göreve?

— Cemiyete üye olduktan sonra faaliyetlerine katılmaya başladım, bir süre sonra, Türkiye'de de faaliyet göstermek istedim, ama bunu yapmak için bir titrimin olması gerekiyordu. O dönemdeki başkana müracaat ettim ve durumu anlattım. Bana, dünyada elli küsur ülkede temsilcileri olduğunu, bir temsilciliğin kurulabilmesi için, en az altı ya da yedi üyenin olması gerektiğini söyledi. Bir süre sonra istenen sayıda üye sağladım ve bana Türkiye temsilciliğini verdiler. Münasebatımız sürdükçe, ileriki yıllarda cemiyetin ikinci başkanlarından biri oldum. Türkiye'deki üye sayısı da daha sonraki yıllarda yirmi ikiye çıktı. Cemiyetin Türkiye'de iki gezisi oldu, ikisine de rehberlik ettim. Cemiyetin üç ayda bir değişik ülkelerde yapılan toplantıları oluyor, bunlarda gezi programları belirleniyor. Ben de mümkün olduğunca bu toplantılara katılmaya çalışıyordum. Türkiye'ye yapılacak geziden önceki son toplantıda, gezinin tarihini ve programını belirleyeceklerine ve bana bildireceklerine söz verdiler. Gittiğim son toplantıda

baktım, Fransa delegesi kontrolü almış ve Fransa gezisinin programı yapılıyor. Kıyameti kopardım, epey çekiştik, sonunda benim istediğim oldu. Türkiye gezisinden çok mutlu oldular. Tabii her ülkenin, her coğrafyanın kendine göre bir özelliği var; belki Türkiye'de botanik bahçesi, arboretum gösteremedim onlara, ama ikinci bir gezinin yapılması için bir vesile oldu bu ilk gezi. Bu durum çok nadirdir. Mesela Çin'e gideriz, ikinci Çin gezisi ancak sekiz ya da on sene sonra yapılır. Ama Türkiye'ye iki gezi yapıldı kısa aralıklarla.

— *Anılarınızda sık sık sözünü ettiğiniz Maria Tenkate kim?*
— Maria Tenkate'nin kocası Ian o sırada İstanbul'da Unilever'de satış müdürü idi. Karı-koca Türkiye'yi geziyorlar sürekli, doğaya çok meraklılar. Bir gün biz Atatürk Arboretumu'nda otururken, Maria da oraya geldi, bizi tanıştırdılar. Bir-iki cümle konuştuktan sonra çok iyi anlaştık. Buradaki görev süreleri üç yılmış, ondan sonra tekrar Hollanda'ya döndüler, ama ilişkimiz hiç bitmedi. Sonrasında yazışmaya devam ettik. Öyle bir şey oldu ki, daha TEMA ortada yokken, Hollanda'ya ne zaman gitsem Tenkatelerin evinde yatıp kalktım. Orada kendi evimdeki kadar rahat ettim, hatta bana ait bir oda bile tahsis ettiler. Maria gelince de bizim evde kalır, ama genellikle Rahmi Koç'un bahçelerini yapıyor o. Onun için Rahmi Bey'in herhalde misafiri de oluyor. Tabii benim Hollanda'daki diğer arboretumlarla ilişki kurmam ve malzeme temin etmem bakımından da Maria'nın olağanüstü yardımları oldu. Bunun benim hayat hikayemde mutlaka yeri olması lazım, Maria layık olduğu yeri almalıdır anılarımda. Maria'yla Türkiye'de de, dış ülkelerde de çok beraber olduk; sonrasında Maria ile Sevim de iyi arkadaş oldular. Ian da çok meraklıdır doğaya, ama beş dakika boş kalsa eline hemen kitap alır, kitapsız yaşayamaz o. Onunla da doğayı gezdik.

— *Bir de Jelena De Belder var, sürekli sözünü ettiğiniz, o kim?*

— Hollanda'da bir Trompenburg Arboretum'u ziyaret etmek bana nasıl dostluklar kazandırdı, ne kadar kapılar açtı anlatamam. Maria sonra Dendroloji Cemiyeti'nde ileri bir sorumluluk aldı, hakiki bir doğaseverdir. Maria'nın tahsili peyzaj mimarisi üzerine. Beni Jelena ile tanıştıran da Maria olmuştur. Maria beni Belçika'da Chalmhout Arboretum'a götürdü. Arboretum, Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin beş kurucusundan biri olan Albert De Belder tarafından kurulmuş. Jelena da, Albert De Belder'in eşi; o da ziraat mühendisi. Kendisi Slav, Yugoslavyalı, iki çocukları var. Jelena gibi biri dünyaya gelmemiştir; vererek mutlu olan biri o, herhalde tanışıp da yardım etmediği kimse yoktur. Daha ilk ziyarette beni evlerinde konuk ettiler. İnanılmaz bir kütüphaneleri vardı. Albert daha sonra bir felç geçirdi, sonrasında düzeldiyse de doğadaki aktif hayatı bitti. Türkiye'ye iki kez geldiler ve konuğum oldular, bu nedenle de ayrıca mutluyum, çünkü önce Albert'i, ardında da Jelena'yı kaybettik. Jelena öldükten sonra aileyi ziyarete gittim, çocuklarıyla sarıldık birbirimize. Arboretum için çocukları çalışıyor şimdi. Böyle insanlar az bulunur; benim hayatımda çok özel yerleri olan, bana yol açan insanlar bunlar.

— *Dudley Raynal'la nasıl tanıştınız?*
— Amerika'ya sadece botanik bahçesi görmek için yaptığım üçüncü geziydi sanırım, amaçlarımdan biri de Washington'daki State Arboretum'u gezmekti. Hayrettin Kayacık Hoca'ya, bu gezi ile ilgili önerisi olup olmadığını, tavsiyelerini sordum. Hocam da, "Gidersen, Dudley'e selam söyle, beni tanır" dedi. Hocam, Dudley'in İskoçyalı ve elinin de epeyce sıkı olduğunu kulağıma fısıldamayı unutmadı. Gittim, Hani yıldız vermeye kalksan, on üstü beş yıldız verirsin, öyle bir yer State Arboretum. Ama arboretumu gezmeye başlamadan önce Mr. Dudley Raynal'ı ziyaret etmeye karar verdim. Müracaatta siyahi bir hanım vardı, kibarca görüşme talebimi ilettim, beklememi söyledi. Aradan yarım saat geçti, hâlâ bekliyorum, bir saat geçti, yine bir şey yok. Bir daha gittim

sekretere, "Acaba yeniden hatırlatır mısınız görüşmek isteğimi, daha fazla beklemem mümkün değil, zamanım kalmadı. Türkiye'den geliyorum" dedim. Mr. Dudley, beş dakika sonra beni beklediğini söylemiş. Bu kadar bekledikten sonra çekine çekine gittim yanına tabii. Adam arboretumun bölüm başkanı. İçeri girdim, ciddi, ama kibar bey. Gösterdiği yere oturdum, kendimi tanıttım, niçin geldiğimi anlattım, ama Dudley o sırada, anlattıklarımla oralı bile olmadı. Bu arada, arboretuma girerken gördüklerimi de anlatmaya ve sorular sormaya başladım; sorularımla birlikte o da ilgilenmeye başladı. Yüzünden, bu adam boş biri değil, dediği anlaşılıyordu. Sonra sıcak bir sohbet başladı. Daha önce Türkiye'ye gelmiş, Edirne'den girişi, jandarma ile karşılaşması ve ona yardım edişleri gibi bir sürü şeyi anlattı. Türkiye ile soruyor da soruyor, tabii ben de Türkiye'yi epey gezdiğim için sorularını büyük ölçüde cevaplıyorum. Ama o güne kadar otsularla o kadar fazla ilgilenmemiştim. Dudley *Allizium*'larla ilgili; o sırada bende, Yalova'da *Allizium* vardı, ama Türkiye'de ne çok *Allizium* olduğunu onunla konuşmamın ışığında fark ettim. Sohbet o kadar ilerledi ki, artık epey vakit geçti; neredeyse arboretumun kapanma vakti geldi. "Mr. Dudley, neredeyse kapanacak burası, müsaade edin de artık biraz arboretumu gezeyim" dedim. Tabii, imkan olursa, tohum toplamak, bitki örnekleri de almak istediğimi söyledim. "Alırsın, alırsın, hiçbir şey olmaz" dedi. Odadan çıktım, koridorda yürüyorum, arkamdan seslendi, "Gel gel... Sana bir kağıt yazayım da örnek toplarken yanında bulunsun!"

— *Ne olur ne olmaz, başınız belaya girmesin!*
— O not kağıdını kaybettim, ama şunlar yazılıydı: "*Mr. Karaca can collect whatever and whenever.*"

— *Ooo açık çek vermiş resmen.*
— Evet böyle, "Bay Karaca ne zaman ve ne isterse alabilir" yazıyordu. Bekleme odasında iki saat bekletilen adam sonunda oradan böyle ayrıldı işte. Sonra gezdim orayı epey, bazı

Alman Dendroloji Cemiyeti'nin Türkiye'ye düzenlediği bir gezi. Hayretin Karaca (sağdan üçüncü) ve Fritz Mayer (soldan dördüncü) ormancılarla.

şeyler aldım, ikinci sefer gittiğimde beni yemeğe davet etti. Hayrettin Hoca'mın, "eli sıkıdır" notunu hatırlayınca ister istemez gülümsedim bu yemek davetini duyunca. Ben de onu Türkiye'ye davet ettim ve kendisini gezdireceğimi söyledim. İkinci ziyaretimde yine koyu bir sohbete girdik, "Ben de artık Türkiye'ye gelebilir miyim" dedi. Tabii ki gelebileceğini söyledim ve geldiğinde gidebileceğimiz yerleri epey bir anlattım, çok mutlu oldu. Dudley aynı zamanda *Flora of Turkey*'de *Allizium*'ları yazan kişidir. Ancak Türkiye gezisini yapmaya fırsat olmadı, bir süre sonra vefat etti.

— *Fritz Mayer'le nasıl tanıştınız?*

— Dış seyahatlerimden birinde Almanya'daki botanik bahçelerini ve arboretumları da gezmeyi planlamıştım. Bu geziden önce İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Profesör İlçin Aslanboğa ile tesadüfen bir arada olduk. Bana 1666'da kurulmuş olan Berggarten'i gezmemi ve oranın yöneticisi olan Fritz Mayer'le de tanışmamı önerdi. Bu vesile ile tanıştım.

Fritz Mayer'i evinde ziyaret ettim ve bu ziyaret benim ufkumu açan olaylardan biri oldu. Hayatımda beni bu yolda eğitenlerden, bana yol gösterenlerden biri olmuştur. Fritz Mayer'in Türkçe bildiğini bana İlçin Hoca da söylemişti; sanırım 1950'li yıllar İzmir'de üniversitede hocalık da yapmış; uzmanlık alanı *Mikorhiza* (kök mantarları). Beni çok samimi karşıladı ve o karşılaşmadan sonra ilgimiz hayat boyu sürdü ve sürüyor. Fritz Mayer o vakitler Alman Dendroloji Cemiyeti'nin de başkanı imiş; tabii o cemiyete de üye olmamı sağladı. Birkaç kez de Türkiye'yi birlikte gezdik.

— *Nereleri gezdiniz?*
— İlk gezimiz Karadeniz'e oldu; İlçin Hoca, Fritz Mayer, karısı ve ben. Orada çok enteresan bir olay yaşadım. O vakitler benim arabamda, araç telefonu vardı; o sırada da araç telefonları yeni çıkmıştı ve ben de doğayı gezdiğim için ihtiyaç nedeniyle almıştım. Ben telefonla konuşurken, Fritz Mayer de, hanımı da çok şaşırdı.

— *Onlar henüz görmemişler miydi?*
— Görmemişler. İsterlerse Almanya ile de konuşabileceklerini söyledim. Sanırım Çamlıhemşin'de bir yaylada idik. Arayacakları numarayı verdiler, aradım ve çocukları ile konuştular. Dünyada olan bir teknolojinin farkında değillermiş; işte bu kadar kendini sadece bilime, ilime vermiş bir kişi Fritz Mayer. O vakitler daha emekli olmamıştı, onu çalıştığı üniversitede ziyaret ettim. Bu kadar içtenlikle yardım etmek, bu kadar bilgi paylaşmak nasıl olabilir? Hani olanın olmayana, bilenin bilmeyene borcu var diyorum ya, onunla ilişkilerimiz böyle idi. Hâlâ da ilişkilerimiz üst düzeyde devam ediyor. Alman Dendroloji Cemiyeti'nin Türkiye'de bir gezi yapmasını planladık beraberce, bu da benim için bir eğitim oldu. Benim Almancam yok, ama topluluktaki hemen hemen herkes İngilizce biliyordu. Bu gezide çok önemli bir şey öğrendim.

— *Ne öğrendiniz?*

— Ben o güne kadar pek çok uluslararası geziye katılmıştım, ama Alman Dendroloji Cemiyeti'yle yaptığım gezide bir şey daha öğrendim; doğa gezilerinde edinilen bilgilerin paylaşımı... Gündüz yaptığımız geziler sırasında herkes notlar tutuyor, sonra bir dal, bir çiçek alıyor örnek olarak ve akşam da mümkün olduğunca geniş bir masaya bunlar yayılıyor, herkes bunlarla ilgili fikrini söylüyor ve bilgilerini paylaşıyordu. Ayrıca herkes o günkü gezi hakkındaki kanaatini de açıklıyordu. Ben böyle bir şey görmemiştim o güne kadar ve tabii ki, konuşma sırası bana gelince, ne söyleyeceğimi şaşırdım... Yine de kendimi kısa sürede toparladım ve o günkü gezi hakkındaki değerlendirmelerimi anlattım, çok memnun kaldılar. Uluslararası bir çevre ödülüne aday gösterilmem söz konusu olduğunda, dış ülkelerden de referans istenmişti; Fritz Mayer benimle ilgili sitayişle dolu bir mektup yazmıştı. Yine referans verenlerden biri de, senin de yayımlanmasına katkıda bulunduğun *Dünyayı Nasıl Tükettik* (T. İş B. Kültür Yay. - 2006) kitabının yazarı ve Earth Policy Institude'un kurucusu ve başkanı Lester Brown'dı. Son derece övücü bir yazıydı; "Eğer dünyaya bir çevre azizi gelecek olursa, o Hayrettin Karaca olacaktır..." diyordu yazısında.

— *Arboretum yöneticileriyle bu tür tanışıklıklar yoğun oluyor galiba.*

— Mesela Dourtmund'da bir arboretum var; etrafı ihata edilmemiş bir arboretum, serbestçe girilebiliyor; tabii bir idare binası var. Yine ilk dönem gezilerimden biriydi bu. Etrafı gezdim, baktım, ama o vakitler o kadar çok bitki tanımıyordum daha. Mesela o sırada *Clematis*'ler açmıştı, ama ben kaç tür *Clematis* var henüz bilmiyordum, şaşırdım kaldım bu çeşitlilik karşısında. Hepsini öğrenmek istiyorum. İdare binasında girdim, sekretere müdürle görüşmek istediğimi söyledim. Nerden geldiğimi sordular, kendimi tanıttım. Arboretumun müdürü Dr. Büeneman orta yaşlı bir bey. "Nedir arzunuz, ne istiyorsunuz" dedi. Bahçeyi gezdiğimi, ama biraz bilgi almak istediğimi söyledim. O anda kendisinden başka

kimse olmadığını, o nedenle de bir gün sonra gelirsem bana yardım edebileceklerini söyledi. Tabii buna çok üzüldüm, çünkü benim o gün dışında vaktim yoktu, bir gün sonra Türkiye'ye döneceğimi söyledim. Bunun üzerine saat birde, Hollandalı bir grubu gezdireceğini, eğer, grup da kabul ederse gezide onlara katılabileceğimi söyledi. Tabii saat birde orada hazır bulundum. Ekibe beni tanıttı, katılıp kalımayacağımı sordu, onlar da mahsuru olmadığını söylediler. Bu arada hafiften yağmur çiselemeye başladı. Asıl olarak Hollandalılara etrafı anlatıyordu müdür, ama arada bir böyle saygısızlık olmayacak biçimde (çünkü esas konuk ben değilim) sorular sordum. Tabii bitkilerin Latince adlarını kullanıyordum sorularımda. Hollandalılar esas olarak *Fraxinus*'lar, yani dişbudaklar üzerinde bilgi almak üzere gelmişler. Sorularımla yavaş yavaş Dr. Büeneman'ın dikkatini çekmeye başladım. Bir süre sonra, onlara anlatırken dönüp bana da anlatmaya başladı. Bu minval üzere sonuna kadar geldik. Hollandalılar, istedikleri bilgileri aldılar. Gezinin sonunda Dr. Büeneman, Hollandalılara, başka bir arzuları olup olmadığını sordu, sonra, "Sizden rica etsem, acaba izin verir misiniz, ben Herr Karaca ile beraber kalabilir miyim? Sanırım siz yolu bulabilirsiniz" dedi. Ekip bizden yirmi metre kadar uzaklaştıktan sonra Dr. Büeneman, "Herr Karaca, oh yahu kaldık baş başa" dedi. Tabii bu tepkiye şaşırdım. Sonra başladık botanik bahçesini birlikte gezmeye. Yol boyu bildiklerim var bilmediklerim var, bana sorular soruyor. Meğerse sorularla beni deniyormuş. Sonra yavaş yavaş imtihanı kazanmaya başladım. Bu soru cevap denemelerinden sonra, altmış santim kutrunda bir ağacın önünde durduk, altı ya da yedi metreye kadar dal veya yaprak yoktu. "Herr Karaca bu ağaç ne" dedi. Şöyle dikkatle yukarı doğru baktım ve gövdedeki yatay çizgileri gördüm. "Herr Büeneman, bu olsa olsa *Prunus*'tur" dedim. "Tabii canım o *Prunus*, onu biliyoruz, ama türü ne" dedi. "Bu çapta olduğuna göre, olsa olsa *Prunus avium* olur, başkası olamaz" dedim. "Herr Karaca bunu yalnız siz bildiniz şimdiye kadar" dedi. İşte bir *Prunus avium* bana ciddi bir

yol açtı; *Prunus avium* Türkiye'nin doğal kirazlarından bir tanesidir. Ondan sonra ne vakit gitsem çok yardım etti. Doğada, aynı dili konuşanlar arasında dostluk çok çabuk kuruluyor. Bir anda aradaki duvarlar kalkıyor, konuşma bir lezzet kazanıyor. O görüşmelerde birbirinize nerede neler gördüğünüzü anlatıyorsunuz, o bile karşınızdakini ilgilendiriyor. O açıdan bir kiraz benim hayatımı değiştiren noktalardan biri oldu. O kaynaşmadan sonra Dourtmund Botanik Bahçesi'nden neler aldım, buraya getirdim bilemezsin; kimisi tuttu, kimisi tutmadı, ama her istediğimi oradan aldım.

Doğa nasıl gezilir?

— Doğa gezileri yaparken uyulması gereken kurallar neler?
— Daha yeni intisap etmişim, Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'ne ve onlarla iki ya da üç dış seyahat yapmışım henüz. Çekoslovakya'da sıradağları geziyoruz. Bugünkü gibi bir bilgim yok, yabancıyım, ama gördüm ki, bir Avrupa ladini, orada çok bodur kalmış; bin altı yüz metre ile bin sekiz yüz metreden sonra büyüme yavaşlıyor. İlgimi çekti ve çelik almaya başladım. Tur lideri, "Mister Karaca, biz sizi görmüyoruz" dedi. Şaşırdım tabii, tur liderinin böyle bir şey söylemiş olmasına. Yani demek istiyor ki, "Mister Karaca, o yaptığın şey doğru değildir. Sen buradaki doğal ekosistemi görmek için geldin, onu görüyorsun... Bak sana başından beri ne kadar bilgiler veriyoruz, ama senin onu bozmaya, tahrip etmeye hakkın yok!" Yaptığıma utandım ve topladıklarımı, kestiğim aşı kalemlerini oraya attım. Dersimi almıştım!

— İlk zamanların acemiliği herhalde!
— Yine Dendroloji Cemiyeti ile Kanada ve Amerika'nın batısını da içeren bir tur düzenledik. Tur bitti, Van Hoy Smith, hanımı Maria ve ben turu uzatmaya, birkaç yer daha gezdikten sonra, White Mountains'a da gitmeye karar verdik. Literatüre göre, o gün dünyada en yaşlı bireyler olarak tanımlanan ağaçları görmek istedik. Beş bin altı yüz yaşında bir bi-

rey olduğu söyleniyordu. Hakikaten çok heyecanlıydım oraya çıkarken. Bize rehberlik eden, bir orman mühendisi hanımdı; altmış yaşın üzerinde, çizme giymiş, haki elbisesi, şapkası var. Oralarda ormancılar öyle giyiniyor. Eskiden bizde de ormancıların kıyafetleri böyleydi, ama nedense sonra değiştirip, masa başı kıyafetleri giydirdiler ormancılara. Bunu bir toplantıda söylediğimde, bir ormancı arkadaşımız beni protesto etmiş ve salondaki diğer ormancılara da toplantıdan çıkmalarını söylemişti. Neyse, bahsettiğim ağacı gördük. Ormancı hanım, "Biz bunu size gösterdik, ama buraları özellikle korumaya çalışıyoruz, çünkü buraya gelenler bir dal alıyor, bir parça alıyor hatıra olarak ve buranın doğal ekosistemine zarar veriyorlar" dedi.

— *İnsanların öyle bir tutkuları var.*

— Üç bin metreye, yani orman zonuna kadar çıktık; artık nefes alamıyorum, oksijen bitti. Ama olağanüstü güzel bir yer. Gezerken de yerde şu gördüğün dal parçalarını aldım hatıra olarak, bir taraftan da fotoğraf çekiyorum. Benim gezilerde kullandığım fermuarlı, torba gibi bir çantam var; hem fotoğraf makinelerimi ve filmlerimi, hem de gezilerde topladığım tohum ve aşı kalemlerini koyuyorum, dolduğunda taşınamayacak kadar ağırlaşıyor. Bu gezide de topladıklarımı çantama atıyordum. Daha iki-üç parça bir şey almıştım ki, tıpkı Çekoslovakya'da oldu gibi, ormancı hanım, "Mister Karaca, ben sizi görmüyorum" dedi. Nasıl görmez, tabii ki görüyor! Hayrettin, Çekoslovakya işini unutmuş! Oysa biliyorum ki, doğadan hiçbir şey alınmaz. Çünkü sen alırsan, herkes alırsa, orada hiçbir şey kalmaz.

— *Evet, ekosistem bozulur.*

— Çöker, onun için sen de almayacaksın Hayrettin! Neyse, kabahatimi anladım, yüzüm kızardı herhalde, aldığım parçaları, aynı yerlerine koydum. *Ranger*, yani ormancı hanım geldi, yere bıraktığım parçaları aldı ve bana geri verdi. Ben parçaları yeniden yerine bıraktım, ormancı hanım bıraktıklarımı

yeniden alıp bana verdi. "Sizin bunu neden aldığınızı biliyoruz. Sadece bir şey hatırlatmak istedim, ama pişman oldum, keşke söylemeseydim, bunları ben size veriyorum, alacaksınız bunları" dedi. O şekilde onları aldım, işte şimdi sana gösterdiğim bu parçalar White Mountains'dan gelmedir.

— Bunu almadaki amacınız neydi?
— Soruyu sorduğun andan itibaren düşünmeye başladım; böyle bir hatıraya sahip olmaktan çok mutluyum. Çünkü bir fincanın olur babandan kalma, dedenden kalma, anandan kalma bir yüzüğün olur, bir küpen olur, onların verdiği bir zevk vardır insana. Bu da bana öyle bir mutluluk veriyor şimdi. Bu benim değil, benden sonra ne olacak bilmiyorum; ama bunu görünce, hem o yaptığım hatayı anlıyorum, hem de doğanın ne kadar hassas ve nelere kadir olduğunu.

Özel bir doğa gönüllüsü

— Peki, gezdiğiniz bölgelerin sakinleriyle de bu tür ilişkiler kurabiliyor musunuz?
— Burada sözü çok özel birisine getirmem gerekiyor: Fevzi Çoşgun. Nasıl anlatayım Fevzi Bey'i, çok zor; olağanüstü bir insan. Bir kere hani derler ya dini bütün bir adam, orası kesinlikle öyle. Ben tanıştığımda Tavşanlı Belediye Başkanı idi. Sene 1993. Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin Türkiye'de bir turuna liderlik yapıyorum. Tavşanlı'da da bir karaçamın varyeteleri var, biri *Senariana*, çok gövdeli, diğeri de bir sopa üzerinde büyümüş gibi olan *Pyramidata*. Zaten dünyada başka bir yerde yok. Tura katılanların bunlarla da ilgileri var, literatürden okudukları, bildikleri var bilmedikleri var. Bu son söylediğim türü bilmiyorlar, onlara sürpriz olacak. Sonunda, Vakıfköy'e geldik (Vakıfköy'de hem *Pyramidata*'lar var hem *Senariana*'lar var). O sırada Vakıfköy'de hemen hemen ya bir, ya da iki aile vardı, boşalmış köy; köyü geçtikten sonra artık ormana doğru geliyorsun. Bir de baktım, orada birileri var ve bizi karşılamak için gelmişler. Yere halı-

lar serilmiş, bir masa üzerinde yiyecekler var. Sonra bir bey bize yaklaştı, kendini tanıştırdı. O kişi Fevzi Çoşgun'muş; "Ben Belediye Başkanıyım. Burada olmanızdan ve sizlere hizmet etmekten mutluyum. Bu ziyaret Tavşanlı için bir onurdur" dedi.

— *Cemiyetin oraya geleceğinden haberi var mıydı?*
— Biz haber vermemiştik, ama gezinin programı ilçe orman müdürlüğüne gönderiliyor, müdürlük de Fevzi Bey'e haber veriyor. Fevzi Bey'le böyle tanıştık. Tavşanlı'nın leblebisi meşhurdur, hepimize birer paket leblebi hediye verdi, ayran falan da ikram etti. Çok duygusal biridir Fevzi Bey, orada cemiyet üyelerine bir konuşma yaptı, konuşması tercüme edildiğinde büyük alkış aldı. O sırada daha TEMA Vakfı ile ilişkisi yoktu. İlişkimiz sonra derinleşti. Bu davaya gönül verdi, zaten doğayı geziyormuş, doğayı karış karış biliyor. Sözcüklerle anlatılacak gibi bir değildir Fevzi Bey. Onunla çok güzel anılarımız oldu. Senin soruna özetle cevap verirsek, nadir de olsa bu kadar derin ve güzel ilişkiler de kuruluyor bu gezilerde. Ama Fevzi Çoşgun'u bu kadar kısa anlatıp geçemem. Fevzi Çoşgun aynı zamanda bir yazar. Geçen yaz oradaydım, bir tiyatro eseri yazmış. Birçok yerde oynanıyor bu oyun; seyrederken kendimi zor tuttum ağlamamak için. Ormanlarla alakalı böyle bir piyes ki, insanı inanılmaz duygulandırıyor. İnsanları sever, insanlara yardım etmek onun hayat felsefesidir. Böyle bir adamdır Fevzi Çoşgun, TEMA gönüllülerinin toplantılarına katılır, konuşmalar yapar; öyle bir heyecan vardır, öyle bir inkılapçıdır, öyle bir vatanperverdir ki, konuşurken başlar ağlamaya. Çevresinde bir ağabey gibi sevilir sayılır, buna da layıktır zaten. Hayatımda önemli yeri olanlardan biri de Fevzi Çoşgun'dur. Kendini doğaya, ülkesine adamış, ülkenin sorunlarıyla yatıp kalkan biridir. Biliyor musun, Fevzi Bey'le ben, yaptığımız bir gezi sırasında gözaltına alındık. Gerçi Fevzi Bey de şu sıralar anılarını yazıyor, bunu o da anlatacak, ama ben yine de bahsedeyim bu olaydan.

— Şaka yaptığınızı düşünüyorum, ama ifadenize bakılırsa, gerçekten bir şeyler olmuş. Nasıl başardınız gözaltına alınmayı?

— Fevzi Çoşgun'la Domaniç Dağları'nda dolaşıyoruz. Keles'in Bahadır köyü yakınlarında arabayı park ettim. Yolun sol tarafındaki çalı formundaki bitkiler dikkatimi çekti, fotoğraf çekip yolumuza devam etmeyi planlıyorduk. Fotoğraf makinelerimizi aldık, kayalara doğru tırmanmaya başladık. Bir taraftan fotoğraf çekiyor, bir taraftan da tohum topluyorduk. İşimizi bitirip geri dönerken, bir de baktık, bize doğru elleri sopalı kalabalık bir grup geliyor. Fevzi Bey, "Bunların gelişi pek hayra alamet değil" dedi. Biz de gruba doğru yürümeye başladık. Nitekim Fevzi Bey haklı çıktı. Eli sopalı grup önce etrafımızı sardı, sonra da fotoğraf makinelerimizi aldı. Hallerinden en ufak bir tepki göstersek, sopaları kullanacakları belliydi. Önlerine düştük. Bizi doğruca muhtarın bakkal dükkanına götürdüler. Kendimizi tanıtmaya çalıştıysak da dinleyen kim, bizi doğruca dükkanın iç tarafındaki bir odaya kilitlediler. Bizi kilitlediler, ama pencereden hem çevreyi görebiliyor, hem de konuşulanları duyuyorduk. Köylüler bizim casus olduğumuzdan çok emindiler. İşin tuhaf yanı, köylülerden birinin Fevzi Bey'in Tavşanlı Belediye Başkanı olduğunu söylemesine rağmen başta muhtar olmak üzere kimsenin onu dinlememesiydi. Muhtar kendinden emin, casusları teslim etmek üzere jandarmayı arıyordu. Herhalde komutan yerinde yoktu ki, not bırakıp beklemeye başladı. Sonra baktık, biraz önce ellerinde sopalarla kapının önünde bekleyen köylüler birer ikişer dağılmaya başladı. Sonra Fevzi Bey anlattı, kendisini tanıyan köylü, diğerlerinin gözünü epey korkutmuş; yanlış yaptıklarını fark edince, çareyi sessiz sedasız olay yerinden ayrılmakta bulmuşlar. Bu arada biz içerde beklemeye devam ediyoruz.

— Casus filmlerinden çok, İtalyan komedilerine benziyor bu anlattıklarınız!

— O sırada orada olsaydın, bu kadar gülebilir miydin bakalım! Bu arada köylüler dağıldıktan sonra Fevzi Bey odanın penceresini iterek açtı. Tam o sırada da jandarma karakolundan aradılar. Fevzi Bey hızla pencereden diğer tarafa geçip, muhtarın elinden telefonu alıp, jandarma komutanına durumu anlattı. Komutan sonra muhtarı istemiş olmalı ki, Fevzi Bey telefonu muhtara verdi. Muhtarın yüzü yavaş yavaş sarardı, sonra birkaç kez üst üste tekrarladı: "Başüstüne komutanım!" Telefonu kapattıktan sonra muhtar bizden özür diledi, buzdolabından gazoz ikram etti, ama biz artık bir an önce fotoğraf makinelerimizi alıp yola çıkmak istiyorduk.

En ileriye, en uca...

— Dendroloji Cemiyeti ile epey ilginç geziler yaptınız sanırım.
— Seni kıskandırmak istemem, ama evet, epey bir yer gezdik. Mesela Güney Afrika'da Kirstenbosch diye bir arboretum var, cemiyetle yaptığımız yirmi bir günlük bir turda orayı da gezdik. Uçakla Johannesburg'a inip, oradan Capetown'a kadar gittik. Johannesburg zannedersem iki bin rakımında, dolayısıyla da orada hiçbir sıkıntımız olmadı. Capetown'a giderken siyahların ikamet ettiği mahallerden geçtik, safari sahalarını gördük; aslanlar, filler vs. Bölgenin florası son derece değişik, hele güneye indikçe daha da değişiyor. Ama o yol üzerindeki bölgelerin faunasını incelemek üzere zaman ayrılmamıştı. Sonra bir kanyona geldik, ben meraktan çatlıyorum, ne göreceğim, ne yapacağım diye. İçimizde o bölgenin bitkilerini tanıyan bazıları vardı. Onların peşine yanaşıyorum, hep daha fazlasını öğrenmek istiyorum, ama tam bitiremeden orada ayrıldık. Capetown'a geldik, otelimize yerleştik efendim, beyazı da var, siyahı da var, ama daha çok beyazların olduğu bir yerdeydik biz. Çok enteresan bir gezi oldu, ev ziyaretlerinde bile bulunduk.

— O sırada Güney Afrika'da siyah-beyaz çatışması ve ayrımcılığı çok şiddetliydi sanırım. Oldukça riskli bir bölgeye gezi düzenlemişsiniz.

— Gezinin başında da zaten, pek güvenli olmadığını söylediler. Swaziland'da kaldık. Orada memleket hasretimi en çok gideren yer Capetown'daki Table Mountain'dı; üzerinde fıstıkçamları vardı. İstanbul'da Çamlıca tepesini hatırlattı bana. İnsanların uzak yerlere gittiğinde ortaya çıkan zaaflarından bir tanesi bu sanırım. Mesela İsrail'i gezerken Lut Gölü'ne de inmiştik. İndik diyorum, çünkü deniz seviyesinden aklımda kaldığına göre iki yüz doksan metre aşağıdaydı bu göl. Tabii oraya gitmişken bir hatıra almak lazımdı. Üşendim ayakkabılarımı çıkarıp şöyle birkaç metre yürümeye ve ellerimi soktum Lut Gölü'ne; olsun yeter değdim ya suya, bu bana yetti. İşte Güney Afrika'ya kadar gitmişken de Ümit Burnu'nun ucuna kadar girmek istedim. Ama orada yalnızca ben o duygular içinde değildim, bizim gruptan bir sürü arkadaş gezi programında olmadığı halde bunu talep ettik. Bu kadar talep gelince de tabii isteğimiz gezi programına girdi. Burnun ta ucuna kadar gittik, ama tabii orada okyanusa girmek ne mümkün,. kayaların tepesinden baktık; tahmin edebileceğin gibi içimden geçen hiç değilse elimi sokabilmekti okyanusa. Ne büyük insanlık zaafı değil mi? İşte burnun en ucuna gittin, ama hâlâ "ben ben ben..." diyorsun. Bir yandan bunları düşünürken bir yandan da burundaki kayaların en ucuna kadar, ama olabildiğince en ucuna kadar gittim. Daha birkaç kaya vardı önümde, ama onlara basamadım. Olsun yapabildiğim kadar ucuna gittim. Tabii bu doğa gezisi mantığının dışında bir şey, ama bu da bir şekilde doğa gezisi.

— *Bitki yapısında neler dikkatinizi çekti?*
— Bak enteresan bir şey anlatayım; bizdeki otsu bitkilerden *Euphorbia*'nın orada ağaç formuna gelmiş bir türüyle karşılaştım. Düşünebiliyor musun bir türün, bir cinsin nerelere kadar gidebileceğini. Bunları görmek benim ufkumu açtı. Yine bu gezide, dünyayı dolaşan bir bitki olduğunu keşfettim: *Juniperus communis*. Ardıç, kuzey yarımküresini almış dolaşmış, değmediği bir tek nokta bırakmamış; çalı formunda düz bir ardıç.

*— **Bu**, bakış açınızda nasıl bir değişiklik yarattı?*
— İşte doğa gezisinde insan böyle sürprizlerle karşılaşabiliyor. Tabii bunları görebilmek için, bu tür bilgilere ve sürprizlere açık olmak gerekiyor. Tutucu bir yaklaşımla, "Olur mu böyle bir şey yahu! Bizim Anadolu'nun doğal bitkisi, Avrupa'nın yahut Asya'nın neresinde var" dersen, bunların hiçbirini fark edemezsin. Ama ben o ardıcın çalı formunu Capetown'da gördüm. Mümkün olduğu kadar önde şoförün yanında durmak istiyorum. Çünkü enteresan bir şey gördüğümde şoförü hemen uyarabiliyordum arabayı durdurması için, sonra doğru tohum toplamaya. Toplamadık tohum bırakmadım, bavul bavul buraya tohum getirdim.

— Onları üretebildiniz mi?
— Üretildiler ama hepsi yaşamadılar. Şimdi seramda Güney Afrika'dan nice bitkiler var, vere vere bitiremiyorum, başıma dert oldular. Burada yaşatamıyorum onları, ama bir emniyet de bulamıyorum. Fethiye'de bir arboretum kurulmak istendi ve arboretuma da Yunus Emre adı konuldu. Yönetimine, Faik Yaltırık, İlçin Aslanboğa ile İstanbul Orman Fakültesi'nden hocaların olduğu on iki bilim adamı, bir de başıbozuk ben girdim. Ağaçlandırma Dairesi'nin başkanı bir toplantı düzenledi, toplantıya Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde görev yapan bir kişi daha katıldı. Bu toplantı bizim cemiyetin Güney Afrika gezisinden hemen sonraya denk geldi bu arada. Toplantıda, bir arboretumun yönetiminde on üç kişinin olamayacağını söyledim; herkes başka kentlerde oturuyor ve çalışıyor. "Kusura bakmayın, ama böyle çakul çukul, böyle karmakarışık bir grupla bir arboretum olmaz" dedim. Ben pek çok arboretum gördüm, arboretumlarda şahıslar çok önemlidir.

— Kendini vakfedecek biri lazım.
— İyi bir arboretum için koşulun, yetkinin tek bir kişide olmasından geçtiğini söyledim. Ha, o kişi altında bir ekip kurabilir, ama sonuçta oranın bir başı olması lazım! Söylediklerim

kabul edildi, ama Fethiye'ye gelip orada bu hizmeti yapacak olan kişiyi seçemedik, bulamadık. Kendi aramızda böyle bir kişi olup olmadığını değerlendirdik, hiç kimse işini gücünü bırakıp da arboretumun başına geçmek istemedi. Zaten Türkiye'den de böyle bir arboretumu baştan kuracak tecrübesi olan bir adam bulmak mümkün olmadı. Böyle bir kişi bulabileceğimi söyleyince daire başkanı da hemen kabul etti. Ben, Hannover Üniversitesi'nde Botanik Kürsüsü Başkanlığı'nı, Alman Dendroloji Cemiyeti Başkanlığı'nı da yapmış olan dostum Fritz Mayer'e konuyu açtım. Mayer, kendi alanında dünya çapında bir uzman, Türkiye'yi de dolaşmış, zaten Türkçe de biliyor!

— *Suçu çok fazlaymış!*
— Mayer Hoca'ya durumu anlattım. Mayer evli, orada bir hayatı, sorumlulukları var. Emekli olmuş, ama sorumlulukları devam ediyor. Neyse, zorladım ve kabul ettirdim. Para pul da o kadar önemli değil onun için, zaten gönül tarafı maddi kısmının üzerinde bu işin. Geldim, bu beye söyledim Fritz Mayer'in sonunda teklifimizi kabul ettiğini. Bana ne dese beğenirsin, "Biz düşündük, karar verdik, böyle bir şeyi kabul edemeyiz!" Bu nasıl bir durumdur, anlamak mümkün değil, hem benden bir yönetici bulmamı istiyor, bulduğumda da "kabul edemeyiz" diyor.

— *Çok kötü.*
— Tam bir rezaletti. Yine Güney Afrika konusuna dönersek, Güney Afrika'dan tohum olarak getirip yetiştirdiklerim de dahil, dört yüz yirmi altı tür bitki verdim oraya. Verdiğim bitkilerin tamamı kurutuldu. Şimdi bak, Güney Afrika'yı dolaşırken bir lakap taksınlar hırsından dolayı sana, onları buraya getir, burada yetiştir, Türkiye'nin güneyinde, bunların yetişeceği en münasip yer diye, yeni kurulan bir arboretum diye, orada bu bitkiler yaşar diye kalk dört yüz yirmi altı bitki ver ve hepsini kurutsunlar. Şimdi o sürece bakalım, bizden fikir ve destek istendi, verdik mi, verdik; bütün o toplantılara

gidip gelmek için harcırah aldık mı, aldık; oraya birini tayin ettik mi, hayır etmedik. Şimdi de sonuca bakalım: Yunus Emre Arboretum'un hâlâ yalnız levhası var. Bugüne kadar bu konuyu gündeme getirmek istemedim, ama benim durumumu ve hislerimi düşün; o kadar emekle getirip yetiştirdiğim tüm bitkileri kuruttular, bilseydim onlara değil, başka yerlere verirdim.

— *Bu konuya devam edersek iyice sinirleneceksiniz, ben en iyisi yine Güney Afrika gezisinin devamıyla ilgili sorular sorayım. Sadece doğa ve arboretum değil, evlerin bahçelerini de gezdiğinizi söylediniz. Dikkatinizi neler çekti?*
— Haklısın. Zaten Güney Afrika ile ilgili anlatacaklarım henüz bitmedi. Kişilerin bahçelerini gezmeye başladık, zaten programımızda da vardı bu özel geziler. Anglosaksonlar, Hollandalılar da var içinde, Güney Afrika'da epeyce kalabalık bir nüfus. Bu gezide, "vahşi beyaz"ın gittiği yerlerde arada güzel şeyler de yapmış olduğunu gördük. Evlerin bahçelerinde çok ciddi bir peyzaj anlayışı vardı.

— *Bahçe kültürünü ana vatanlarından Afrika'ya da taşımışlar.*
— Evet. Çok meraklı adamlar vardı, bir bahçede olmasını beklemediğim düzenlemelerle karşılaştım orada. Ama hemen seni kıskandıracak bir şey anlatayım yine, oradan da bir yavuklu aldım; baobab ağacı.

— *Evet kıskandım gerçekten;* Küçük Prens'*i okuyup da baobap ağacına aşık olmayan çocuk yoktur herhalde.*
— Ben sana onu kitaplarda gösteririm!

— *Ben gerçeğini görmek istiyorum.*
— Afrika'da olduğu gibi Avustralya'da da var, gerçeğini görmek için oraya da gidebilirsin! Biliyor musun, baobabın pek çok değişik türü varmış, orada öğrendim ben de. Seni kıskandırmaya devam edeyim, baobaba dokundum, sarıldım hatta.

Fakat baobabla fotoğraf çektiremedim. Birlikte fotoğrafımız yok, ama onların fotoğrafları var bende, sana göstereceğim. Şaşırdım kaldım, sanki kökleri yukarı çıkmış gibi böyle şişmiş şişmiş, ama kitapta görelim, olağanüstü şekiller var. Orada çiçekler çok enteresan ve acayip güzellerdi. Hayatında sadece bir kere, bir gün için açan çiçekler var. Mesela burada da bir *Agave* var.

— *Evet, arboretumun hemen girişinde değil mi, resimlerinden tanıyordum* Agave'*yi, burada görünce çok mutlu oldum.*
— Ben onu Bodrum'da gördüm, çiçeğini görmedim; uzun bir sap çıkarıyor bitki, çiçeğini açıyor, ondan sonra ölüyor. Çocuğunu doğuruyor, sonra da ölüyor yani. Acaba vasiyetnamesi var mıdır? Herhalde bırakmıştır bir vasiyetname, değil mi? Doğayı gezerken, gel de sen kafayı oynatma!

Engelliler için botanik bahçeleri

— *Tohum toplama konusunda, arboretumlarda, "Hayır, buradan toplayamazsınız" diyenler var mı? Mesela Güney Afrika'dan çuval çuval tohumla çıkmışsınız, bunlar gümrükte sorun olmuyor mu?*
— Çuval değil, bavul! Tabii bu iş bir izne bağlıdır, bitkilerin sertifikasının olması lazımdır, ama hayatımda hiç böyle bir engelle karşılaşmamakla birlikte çok büyük tehlikeler atlattım.

— *Nasıl?*
— Biz "çelik" diyoruz, aşı kalemine. O vakit gümrüklerde biraz daha titizleniyorlardı... Anlatmıştım, mesela 1960'larda yurtdışından gelişlerde her bavul açılırdı.

— *Evet, o dönemleri ben de hatırlıyorum.*
— Ben bavulumu almışım, ihracat yapmak istiyorum. Gidiyorum, tabii ki malımı göstereceğim. O günlerde başka imkan yoktu, en adi şekilde pazarlama yapıyordum. O tarihler-

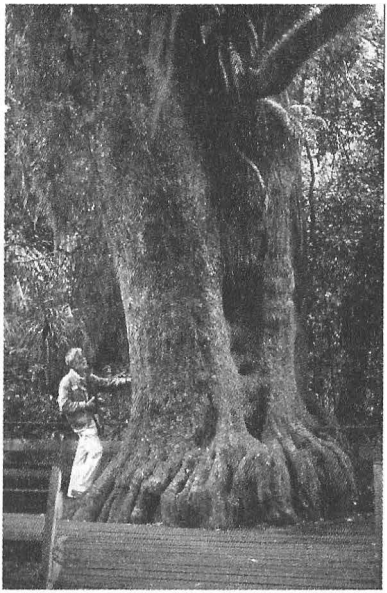
de işler böyle yürüyordu, sanırım bir Hacı Bekir vardı, lokumlarını New York'ta çok daha evvel teşhir etmiş. Bir gün yurtdışından dönüyorum, bavulumu açtırdılar. Görevli, paketi yokladı, ama dışından belli olmuyor, içinde ne olduğu. Bunların ne olduğunu sordu, çelik olduğunu söyledim. "Çelik olamaz, bunlar o kadar ağır değil" dedi.

— *Madeni eşya düşündü.*

— Sonra açtı, aaa paketlerin içinden bitkiler çıkıyor. "Bunların girişi yasak" dedi. "Yasak değil" dedim ve devam ettim. "Şimdi siz bir bayan olsanız, ben de bir yolcu olsam, size bir gül demeti ile gelsem, gülleri sunsam almaz mısınız? İşte bunlar da, o güllerin çelikleri; bunlar, üzerinde çiçeği olmayan gül kalemleri." Görevli, müdüre soracağını söyleyince, "Sorma sorma..." dedim. "Çünkü bunlar bir çiçek demeti, çiçekleri yok, işte o kadar." Gümrük memuru, "Sen galiba çok şey de biliyorsun" dedi ve başladı sormaya; kendisinin de gülleri varmış ve nasıl budayacağını bilmiyormuş. Orhan Demircan'ın söylediği gibi, şeytan tüyü var bende. Gümrükçü bu soruyu sorduktan sonra artık ilk ilişkiyi kurmuş oldum. Sonra başladım tüm ayrıntılarıyla bir gülün nasıl budanacağını anlatmaya. Gümrükçü merakla dinledi, sonra çelikleri tekrar bavula koydu.

— *Çelikler kurtuldu.*

— Şimdi, böyle de bir hatıram var, ama çok şanslıyım bu konuda. Mesela Honolulu'ya giderken uçakta elime kırmızı bir matbu kağıt verdiler, gümrüğe bildirilmesi zorunlu olan bitkilerin listesi vardı. Kelleyi koltuğa aldım ve beyan etmedim yanımdaki bitkileri. Ama o korku boşunaymış, kimse de uğraşmadı, bavulu açmadılar. Ben neler çekmişim onları toplayana kadar; otellerde rica etmişim, buzdolabına koydurmuşum, sabahleyin gidip erken almışım, muhafaza etmek için azami gayreti sarf etmişim, oraya kadar gelmişim, sonra Hawai'ye girerken onları beyan edeceğim de alacaklar! Yok öyle!

Hayrettin Karaca, Yeni Zelanda gezisinde, son derece özenli bir biçimde korunan bir abide ağaçla. Ağacın çevresi ezilmesin diye, toprağın üzeri ahşapla kaplanmış.

— Gezdiğiniz arboretumlar içinde en ilginçleri hangileriydi?

— Buna cevap vermek o kadar kolay değil. Ama sana enteresan bulduğum birkaçını anlatayım. Yeni Zelanda'nın büyük liman kentlerinden Wallington'da bir askeri müze var, oraya giderken görme özürlüler için yapılmış bahçeler gördük. İçindeki taşlar ayıklanmış, gezmesi kolay bahçeler, görme engelliler, elleriyle yoklayarak bitkileri inceliyorlar ve isteyen meyve de, çiçek de alabiliyor. Bir de İngiltere'de Sussex'de Wizley'de özürlüler için düzenlenmiş botanik bahçeleri gördüm. Özellikle yürüme engelliler için düzenlenmiş bir bahçeydi oradaki; bitkiler tarhların içinde yetiştiriliyordu. Tarhların yerden yüksekliği de tekerlekli sandalyelere göre ayarlanmıştı. Engelliler, orada çiçek bakımı da yapıyorlardı. Ama Wallington'daki görme engelliler için düzenlenmiş benim gördüğüm tek botanik bahçesiydi.

— Bir sıralama yaptığınızda, arboretum konusunda sizin için "en"ler hangileri?

— İngiltere'de bir şahıs kuruluşu olan Hillier Arboretum, benim için önemli merkezlerden biridir. Şu anda İngiltere'nin ön önemli arboretumlarından biri, ayrıca bilimsel yayın da yapıyorlar. Bu yayınları pek çok kişi, kaynak olarak kullanıyor. Buradaki kaya düzenlemeleri beni gerçekten etkiledi ve bana örnek oldu. Kaya bahçeleri bakımından Edinburg da çok meşhurdur, ama Hillier Arboretum ondan epey farklı idi. Ama gördüğümü yapmamak gibi bir saplantım var benim. Bu saplantı ticaret hayatımda da böyleydi, mesela bir kişinin sırtında ya da bir vitrinde gördüğüm bir kazağın, ne kadar beğenirsem beğeneyim asla aynısını yapmadım; o benim için yasaklar içine girerdi. Hillier Arboretum da öyle, Edinburg'un kaya bahçesi de. Hillier benim bir numaralarımdandır ve ne vakit İngiltere'ye gitsem, ziyaret etmeye çalışırım. Orası bende, şahıslar da bu kadar başarılı örnekler yapabiliyor, fikrini geliştirdi. Tabii Hillier gibi bilimsel bakımdan da güçlü bir kişinin yapacağıyla, Hayrettin'in yapacağı arasında bir fark olacaktı, ona da razı oldum. Onlar da sonunda bir fidanlık kurdular ve fidan da satmaya başladılar. Derken bir bahçe aletleri satış bürosu kuruldu, kitap da satmaya başladılar.

— İzlediğiniz yöntem nedir tohum ya da aşı kalemi almak için?

— Bir seferinde Doktor Orhan ile beraber geziyoruz, o gün idarede kim var bilmiyorum, gene idare binasına çıktım, kendimi tanıttım, izin istiyorum, "Tohum, çelik alabilir miyim" diye. "Tabii" dedi müdür. Biz Orhan'la başladık gezmeye. Jean Gardener, arboretumun o vakitki direktörüydü, şimdi Royal Horticultural Society adına görev yapıyor, aynı zamanda yazar ve manolya üzerine de uzman. Jean Gardener da yanında birkaç kişiyle bahçeyi geziyor. Uzaktan beni gördü, "Yardıma ihtiyacın var mı, olursa tereddüt etme söyle," dedi. Böyle ilişkiler kurabiliyordum, çünkü oraya bir zarar verme-

yeceğim belli. Bazı bitkiler vardır, belki beş senedir tohum vermiyor, o sene vermiş; ben onu almam, alacaksam sorarım. Bir sakıncası varsa, zaten söylerler. Özel durumdaki bitkilerden kesinlikle tohum almam, çünkü benim arboretumumda birisinin öyle bir şey yapması, beni rahatsız eder; o halde benim de başkasını rahatsız etme hakkım yok demektir. Mesela Allan Comp vardır, şimdi oranın müdürü. O da meşecidir. İngiltere'de dört sene evvel Uluslararası Meşe Birliği'nin toplantısına katıldığımızda Hillier'i geziyoruz, onu alabilir miyiz, bunu alabilir miyiz, diye soruyorum, beni üretim bölümüne götürdü ve oradaki meşelerin bende olup olmadığını tek tek sordu, olmayanların da fidanlarını verdi. İşte bunun tadına doyulmaz.

En büyük koleksiyon Türkiye'de olacak

— 2006'da Uluslararası Meşe Birliği'nin yaşam boyu başarı ödülünü aldınız, değil mi? Meşecilerle ilişkileriniz nasıl?

— Ben meşeye aşığım; biliyorsun eve götürdüğüm kumalardan biri meşe, biri de ardıçtı. Bu sevdam nedeniyle dünya meşecileriyle de çok iyi ilişkiler kurabildim. İngiltere'de bir toplantıya Habibe'yi de götürdüm. Bu toplantılara, hepimiz meşe palamudu getiririz ve bunları aramızda paylaşırız. Herkes çok istekli davranır bu paylaşma işi sırasında, hızlı davranmazsan sana ya kalır ya kalmaz! Onun için Habibe ile biz bir saldırı hazırlığı içindeyiz. O gezide Meksikalı meşeci bir hanımla çok dostça ilişkiler kurmuştuk, bize, "Merak etmeyin ben size dağıtıma başlamadan vereceğim" dedi ve Meksika meşelerini bize dağıtıma girmeden verdi. Bu ilgiler nasıl kuruluyor? Sahtekarlık yok bu işte, seviyorsan seviyorsun, aşıksan aşıksın. Yeni bir şey gördüğündeki ses tonun, halin tavrın senin ne olduğunu ortaya koyuyor zaten. Sonra, dünya meşeleri koleksiyonu yapmayı istediğimi söylemiş olmam da etkiliyor insanları galiba. Ne bileyim, bütün bunlar etkili oldu sanırım bu ödülde. Sorulur mu hiç, "Bana bu ödülü niçin verdiniz" diye.

Uluslararası Meşe Birliği üyeleri, Hayrettin Karaca'yı ziyaret ediyor.

— Şu anda çok ciddi bir meşe koleksiyonunuz var, değil mi?
— Evet, ama bu birdenbire olmadı. Nerede akçaağaç varsa, oradan tohum, kalem aldım. Bugün dünya akçaağaçlarından bu iklimde yaşayanlardan tür bakımından ya üç ya da beş eksiğimiz kalmıştır. Sonra gönül bu ya, çiçeklilere de meylettim. Aman Allah'ım, o çiçek elmalarını, çiçek armutlarını baharda bir görsen, rengarenk; ona giderken aşkını söylerken, öbürüne gidiyorsun, a bu daha güzel, a bu daha da güzel... Birini alıp birini bırakıyorsun. En nihayet, Karaca Arboretum'da hepsini toplamaya başladım, zannediyorum burada kendi hibritlerimiz dışında yüzün üzerinde *Malus*, yani çiçek elması vardır. Bak şimdi gönül bu, uça uça uça gidiyor. Arkadan Japon kirazları geldi. Şu anda yüz on altı Japon kirazı var burada; gerçi bazıları bizim kabahatimiz yüzünden öldü; onları yeniden himayemize aldık, üretmek istiyoruz. Orada da iyi bir koleksiyonumuz oldu. Derken, çalısı çırpısı epey bir bitki edindik. İşte oradan atla, oraya git, bunu sev, onu bul derken en sonunda en büyük aşkım, meşelere geldim. Bundan sonra da başka bir aşk yaşayacağıma inanmıyorum...

— Bence büyük konuşmayın, kapasiteniz epey etkileyici bu konuda!

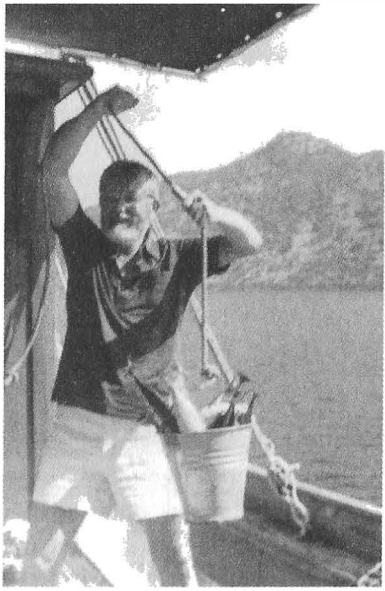
— Büyük söyleme derler, ama çok zor artık. Bu bilimsel bir faaliyet, bir gen merkezi burası, bir park değil; üzerinde bilim yapılması amaçlanmış, *Karaca Arboretum Magazin* diye bir dergi çıkarılmaya başlanmış, belki otuzun üzerinde sayı yayımlanmış, bir kaynak olmuş Karaca Arboretum. Tabii daha devam ediyorum, ama genel olarak, meşenin üzerine yeni bir aşkım olacağını tahmin etmiyorum. İşte o bakımdan bir hedef aldım, dünyanın en geniş meşe koleksiyonunu Türkiye'de yapmaya karar verdim.

— Neden Karaca Arboretum değil de Türkiye?

— Artık benim yerim bitti! Şu gün itibariyle iki yüz yirmi dört meşemiz var, son sefer Hollanda'ya gittiğimde iki tane daha getirdim; *Cultivar*'ları getirdim, ama artık onları ayıracağım. Mesela alaca yapraklı, parçalı yapraklı, çok büyük yapraklı gibi alt türlerine de özeniyorsun, ama artık yer yok burada. Buna mukabil Ankara'da Kara Harp Okulu'nda bir arboretuma başladık, halka açık. Yedi yüz dönüm kadar bir saha var, tabii bunun hepsini kullanmak mümkün değil, ama olabildiğince bir arboretum yapmaya niyetlendim. Geçen sene altı yüz yirmi iki tür kültürü oraya götürdük yerleştirdik. Askerler de iyi bakıyorlar, daha da vereceğim, bir tane yaşasın yeter, ama askerler çok ciddiler. Gerekirse her ağacın başına bir nöbetçi koyarlar, yine de yaşatırlar.

— Haklısınız!

— Zaten görüyorsun, nerede bir askeri garnizon varsa yemyeşildir. Orayı gözüme kestirdim, en geniş meşe koleksiyonu orada olabilir. Osman Gazi Üniversitesi ile de bu çalışmaya başladık, tabii o da gelişebilir... Halil Güngör diye bir arkadaşımız var, TEMA'nın gönüllüsü. Eskişehir'deki gönüllü arkadaşlarımızın da çok değişik faaliyetleri var, bilhassa eğitim bakımından. Hele Ömer diye bir arkadaşımızın faaliyetleri var ki, tabii diğerlerinin ismini saymadıysam kusura bakma-

Yıl 1982, Hayrettin Karaca mavi yolculukta.

sınlar, çok iyi gidiyorlar. Halil Güngör de ziraatçı, üniversitede görevli kendisi. Onunla başladık. Rektörlerimiz de çok sıcak bakıyorlar bu işe, yani Eskişehir'de de olabilir. Çanakkale'de de bu işe niyetlendik. Olur olmaz, ama ürettiklerimin tohumlarını Türkiye'ye yayacağım. Dünyada en geniş meşe koleksiyonu Türkiye'de olacak, böyle bir hedef aldım, böyle hırslarım var.

— Peki, bu uluslararası gezi grubundaki arkadaşlarınızın, genel olarak baktığınız zaman ağaç sevgisi dışındaki ortaklıkları nedir?

— Hepimiz ayrı dilden, ayrı dinden, ayrı ülkeden geliyoruz. Bir geziye çıkıyorsun, Japon'u var, Amerikalısı var, Türk'ü var, Fransız'ı var, Hollandalısı var, karmakarışık gruplar. İlk birkaç saat geçiyor, ondan sonra ne milliyeti kalıyor, ne dini kalıyor, ne kadını kalıyor, ne erkeği kalıyor. Herkes gördüğünü sana da göstermek, kendisinde olanı sana da vermek isti-

yor, "Bende yaşamadı, bir de sen dene, belki sen yaşatırsın" diyor. İşte öyle bir heyecan sürer gider.

— Sohbetimizin bir yerinde, Türkiye florasının henüz tam olarak keşfedilmediğini, yol güzergahları üstündeki bölümün kayıtlara geçtiğini söylemiştiniz. Gezilerde tanık olduğunuz ilginç olaylar da oldu mu?

— Tabii bu tür olaylarla karşılaştım. Ama bak sana başka bir şey anlatayım; Turan Hoca ile birlikteyken, botanik bahçesi müdürü olana Werner Greuter ile tanıştım. Yunanlı bir hanımla evli bu bey. *Phoenix teophrastii* yani bizim datça hurması olarak tanıdığımız bir palmiye türünü, Girit'e özgü endemik bir tür olarak tanımlamış ve bunu da yayımlamıştı o sırada. Sözünü ettiğim bitkiyle ilgili olarak Türkiye'de de şöyle bir olay var; datça hurmasını Hayrettin Kayacık Hoca da biliyor ve sanırım bir kitabında bundan bahsetmiş. Bu bitkiyle ilgili ilk bilimsel yayın yapan ise yine Orman Fakültesi'nin genç hocalarından Melih Boyak. Hayrettin Hoca bu duruma biraz bozulmuştu, ama bu işin kuralları son derece kesin. Bir şey bulduysan onu bilimsel bir yayınla duyurmak durumundasın. Yine konunun başına döneceğim, bu bahsettiğim bey, datça hurmasını Girit'e ait endemik bitki olarak tanımlayınca buna karşı çıktım. Bu bitkinin Türkiye'de bulunduğunu söyledim. Kabul etmedi, bunu Girit bölgesinde kendisinin bulduğunu söyledi. Bunun üzerine oğlum Atay'ın teknesiyle bir tur düzenledim datça hurmasını yerinde tespit etmek üzere. Jelena'nın da olduğu bir grupla yola çıktık. Marmaris, Datça, Bozburun civarında koy koy gezerek tespit yaptık. Sözünü ettiğim güzergahta tam yirmi altı noktada ben *Phoenix teophrastii*, yani datça hurması tespit ettim. *Phoenix teophrastii* Türkiye'nin de doğal bitkisidir bu bakımdan, literatüre böyle geçmesi lazımdır. *Flora of Turkey*'e bakmadım, bu benim ihmalim, ancak *Flora of Turkey*'in şu âna kadar on bir cildi yayımlandı; toplam on dört cilt olacak, oradan da kontrol etmek gerekiyor. Dizinin son üç cildini Türk bilim adamları yazdı, son derece değerli çalışmalar bunlar.

Doğa ve çapkınlık

— Sohbetlerimizde arada bir çapkınlıklarınızdan dem vuruyorsunuz, merak etmemek elde değil. Nedir bu çapkınlık mevzusu?
— Aslında olay Sevim'in beni hiç kıskanmaması nedeniyle başlıyor; bir taraftan da çok özeniyorum çapkınlık yapmaya. Rahmetli eşimin çapkınlık yapmama izni de vardı, anlatmıştım, eve üzerine iki kuma getirmiştim.

— Evet anlatmıştınız, meşe ve ardıç.
— Özeniyorum, ama falda bile çıkmıyor bana çapkınlık şansı. Zaten umudumu da hiçbir zaman kesmedim. Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin o sıralarda idari heyet üyesiydim. Toplantılardan sonra iki ya da üç günlük doğa gezintileri yapıyoruz yahut arboretum geziyoruz. Bir seferinde İngiltere'deki bir toplantıdan sonra bir *lady*'nin benimle ilgilendiğini fark ettim. Zaten toplantı sırasındaki tavırları da bu ilgiyi gösteriyordu. Beyaz, kısa, kır saçlı, ama olsun yine de *lady* benimle ilgileniyor. Fakat tabii ben çok meşgulüm. Benim esas işim, bitki örnekleri, tohum toplamak, fotoğraf çekmek. Nasıl olsa sıra gelir, diye erteleyip duruyorum. Bir taraftan da işin ciddiyetini bilmiyorum ve mahcup olmamak için fark etmemiş gibi duruyorum. Yine bir gün turdan dönüyoruz, otobüse bineceğiz, hafif de yağmur çiseliyor. Aşağı yukarı otuz kişi kadarız, herkes otobüsün kapısında şemsiyelerini kapatıyorlar, yağmurlukları çıkarıyor, silkeliyor ondan sonra otobüse biniyor. Kuyruk yavaş yavaş yürüyor. Derken kuyruğun tam arkasında *lady* ile beraber kalmaz mıyım?

— Şansa bakın. Eee?
— Artık bunu ben mi ayarladım, *lady* mi ayarladı bilmiyorum, ama oldu. Şimdi sıra geldi laf atmaya. Heyecanlanıyorsun değil mi?

— Evet kesinlikle.

— İçimden, ben laf atmam, o bana atsın, diye geçiriyorum. Ama işin ciddi olduğunu da anladım artık. Gönlün rahat olsun Hayrettin, diye geçirdim içimden, en sonunda İngiliz mingiliz, biraz da işte yaşlı, altmışlık, ama sonunda çapkınlık yapacaksın! O sırada ben de zaten 75 yaşındaydım, o kadar yaş farkı da normaldir! Sonunda o cesaret etti ve ilk soruyu sordu: "Siz, bize Türkiye'den mi üyesiniz?" Göğsümde kartım var oysa; "Hayrettin Karaca/Turkey." Evet durum anlaşıldı! Cevap verdim, sonra daha detaya inmeye başladı. "Müslüman mısınız" dedi. "Evet," dedim. Sonra gerçek soru geldi: "Kaç karınız var?"

— *Klasik cahil Batılı sorusu. Ne cevap verdiniz?*
— O an işte beynimden vurulmuşa döndüm. Artık orada konu bitmiştir. Hakaret gibi aldım ben bunu. İşte şimdi kapıyı yavaş yavaş kapayacağım. "Siz bunu bile bile sordunuz. Çünkü bizde cumhuriyetten bu yana çok evlilik yasak. Ama cumhuriyetten çok evvel de tek eş ile mutluyduk biz. Bizim aile yapımızın temelinde çok eşlilik vardı, ama böyle yaşayan da vardı, yaşamayan da, ancak siz bu cevabı bile bile sordunuz bu soruyu" dedim. Şimdi en vurucu kısım geliyor: "Ama benim çok karım var" dedim. *Lady*'nin gözleri parladı. "Bakın," dedim, "özür dilerim, ama ben bahriyeli gibiyim. Bahriyeliler her gittiği limanda bir ya da iki sevgili bulurlar ya, ben de nereye gitsem bir-iki sevgili bulurum." Ümit veriyorum kadına! "İşte bu benim sevgilim, bununla daha yeni tanıştık..." Bu arada ağaçları gösterdim. "Bu da, bu da, bu da benim koynuma girmeye hazır! İşte görüyorsun, benim burada haremim var" dedim. Burada bitirdiğimi mi sanıyorsun? "Sizin" dedim, "biz Doğulular için böyle bir fikriniz var, ama bizim de Batılılar hakkında bir bildiğimiz var. İnandığımız değil, bildiğimiz var. Batı'da kadınlar akşam kimle yatar, sabah kimle kalkar belli olmazmış!"

— *Çok ağır ve cinsiyet ayrımcı bir söz değil mi bu?*
— "O vakit soruyorum" dedim. "Sizin kaç kocanız var?" Niye öyle kızgın bakıyorsun?

— *Anlattığımız olayın hiçbir kısmını sevmedim ve gerildim, ne yapayım!*
— Niye fevkalade güzel bir şey benim söylediğim. "Bu ağaç benim nişanlım, bu sevgilim, bu gece bunla yatacağız" deyip, tüm çapkınlıklarımı açık açık söyledim ben. *Lady* kıpkırmızı oldu; kırmızı-beyaz Türk bayrağı. Saçlar beyaz, yüz kıpkırmızı. "Çekinmeyin, çekinmeyin söyleyin bir derseniz zaten inanmayacağım" dedim. Şengün hiç öyle bakma, o bana hakaret ederken iyi de, ben ona cevap verirken mi kötü; olmaz öyle şey! "Müslüman mısın" diyor. "Evet" diyorum. Sonra yapıştırıyor, "Kaç karın var?"

— *Dediğim gibi tipik Batılı küstahlığı.*
— Bu çok terbiyesizce bir şey, ama cevabını aldı. İşte bu şekilde Hayrettin ayağına kadar gelmiş olan kısmetini tepti. E be Hayrettin, işine gücüne baksana sen! Kadın sana göz koymuş, aldırma, ne derse desin!

— *Bu nahoş olay dernekte duyuldu mu?*
— Tabii ki, o kısmı da anlatayım. İşim gücüm olduğu için yemeklere, hele akşam yemeklerine en son gelenlerden biriydim. İngiltere'de toplandığımızda genellikle Anglosaksonlar ağırlıklı olurdu. Onlar da özellikle akşam yemekleri için, üstlerini değiştirirler, gece kıyafetlerini giyerler, hanımlar da beyler gibi birer *drink* alırlar, sonra yemeğe kadar ayaküstü sohbet ederler, ardından da yemeğe geçilir. Ben topladığım tohumları, aşı kalemleri ile günlük notları tutup, çektiğim fotoğrafların yer ve tarihlerini yazdığım için yemeğe en son gidenlerden olurum; aslında tura hangi elbiseyle başlarsam o elbiseyle bitiririm. Akşam da o, sabah da o. Arkadaşlarım benim bu özelliğime alıştıkları için bunu yadırgamazlar. Neyse o akşam da yemeğe gittim. O olaydan önce ben içeri girdiğimde, her masadan elini kaldırıp selamlayan ve masasına davet eden olurdu. Ben de bir akşam orada, bir akşam burada otururum, gönüllerini alırım. O akşam içeri girdiğimde bir sessizlikle karşılaştım. Çok şaşırdım tabii, kimse bana el sallayıp, masasına davet etmiyor. Anladım ki *lady* gitti, müzevirledi.

— Peki ne yaptınız?

— Ben de kalabalık masalardan birine oturdum, ama kimse benimle konuşmuyor. Durumu anlayınca son derece rahat davranmaya başladım. Biri benim yüzüme bakınca, doğrudan gözlerinin içine baktım, hemen kafalarını önlerine indiriyorlar, benimle göz göze gelmek istemiyorlar. Ama beni süzüyorlar. O akşam benim sofradakilere, yemeği zehir ettim. Hiç aldırmadım. Ben gayet rahat, memnun bitirdim yemeğimi, geçtim odama. Gece düşünüyorum, bu kadın yaptı bunu belli, çevresine ona hakaret ettiğimi anlatmıştır mutlaka. Ertesi gün otobüse bindiğimde de, gezi boyunca da kimse benimle konuşmadı. Belli ki, benimle konuşmama kararı verilmiş. Sonra gezide mola verildi, piknik paketleri dağıtılıyor. Herkes kutusunu açıyor, yemeklerini yiyecek, "Gelin gelin, size çok gülünç bir şey anlatacağım, çok güleceksiniz" dedim. Herkes olmasa da gelebilenler geldi. *Leydi*'nin de adını vererek, "Dün" dedim, "birbirimize sorular sorduk. Bana kaç karım olduğunu sordu, ben de merak ettim, kaç kocan var diye sordum. Ama bana gücendi. Olur mu böyle bir şey yahu" dedim. Tabii bunu son derece neşeli ve kahkahalar atarak anlatıyorum. Bu manevrayla işleri düzeltmeyi başarmış oldum. Ertesi gün ilişkiler eskisi gibi devam etti. Buna pek benzemese de başka bir çapkınlık maceram daha var, onu da anlatmamı ister misin?

— Anlatın tabii.

— İkincisi Yeni Zelanda'da oldu. Güney Ada'sında on beş, Kuzey Ada'sında on beş gün olmak üzere, toplam bir aylık bir geziydi bu. İnsanın bir aylık bir geziyi karısıyla birlikte yapmasının nasıl bir eziyet olduğunu anlatsam kimse inanmaz. Bilindiği gibi ben doğaya düşkünüm. Sevim ise insanları çok severdi, sosyal biriydi. Hemen herkesle arkadaş oluverirdi, tabii bu durumda beni de frenliyordu. Benim bu doğa ile ilgili çalışmalarım nedeniyle hep şikayet ederdi. "Akşamları bile konuşamıyorum seninle, yeter artık, yeter" derdi. Bana arkadaşlarıyla sohbetlerini, o gün yaptıklarını anlatmak ister-

di, ben de sürekli olarak kendi işlerimi bitirme peşindeydim ve hep aynı cevabı verirdim: "Tamam şunları da bitireyim, sohbet edeceğiz!" Aslında o da çok eziyet çekti. Ne yapalım, ben de zorla gel demedim ki ona! Ama çok mutlu da oldu aynı zamanda. Sevim'in İngilizcesi çok iyiydi, o nedenle bu tür uluslararası organizasyonlarda hemen çevresiyle kaynaşırdı. Gece geldik kamp yerine, bungalovlarımıza yerleştik. Sabah kalktık, tam karşımızda bir göl var. Manzara muhteşem. O günün programında bir şelale gezisi vardı.

Hakikaten şelale görülecek gibiydi, hele oradaki bitki örtüsü inanılmazdı, gittiğimize değdi yani. Geri döndüğümüzde bizden sonra aynı yere gidecek üç ekip daha vardı. Tabii onların da gidip gelmesi akşamı bulacaktı. Bu arada biz de çevreyi görmek istiyoruz. İşimiz bittikten sonra hâlâ vaktimiz vardı. Rehber, bu sürede bir Maori köyüne gidebileceğimizi söyledi. Tabii kabul ettik. Bir minibüse bindik ve yola çıktık. Rehber yolda bize kurallarla ilgili epey uzun bir izahat verdi: "Onlar bize bir hoş geldin şarkısı söyleyecekler. Biz de onlara bir şarkı söyleyeceğiz. Ondan sonra onlar bize kendilerine özgü bir şarkı daha söyleyecek. İlk merasim bitecek, sonra tapınağa geçeceğiz..." Şimdi söyleyecek ortak bir şarkı bulmamız gerekiyor, ama hepimiz ayrı ülkelerden gelmişiz. Ortak tek bir şarkı bulunamadı.

— *Marşların çoğu ortaktır, keşke siz de marş önerseydiniz!*

— Ben "Lilly Marleni" söylemeyi önerdim, ama onu da bilmiyorlardı. Artık dönmeye hazırlanıyoruz, rehber, "Hiç olmazsa biriniz, bir şarkı söylese, o da olur" dedi. Uzun uzun şarkıyı kimin söyleyeceğini konuştuk, hiç kimse şarkı söylemek istemiyor. Biz bunları konuşurken, rehber önemsizmiş gibi bir bilgi daha verdi. Şarkı bittikten sonra biz onlara doğru gidecekmişiz ve burunlarımızı birbirimize sürterek selamlaşacakmışız, selamlaşma sonrasında Maorili kızlar da isterlerse bizi öpeceklermiş! Rehber, "Aman sakın bunu reddetmeyin, bunu büyük hakaret sayarlar" uyarısını da yaptı. Ee, şimdi Maori kızları devreye girdi, Hayrettin tabii ki heyecanlı...

— *Geçen seferki gibi mi oldu sonuç?*
— Sen de heyecanlısın bakıyorum sonu ne olacak diye. Sonu iyi oldu merak etme. Bu arada şarkıyı kimin söyleyeceğine hâlâ karar verememiştik. Yine, "O halde dönelim" dedi rehber. Bunun üzerine, "Ben söylerim" dedim.

— *Kaçar mı bu fırsat?*
— Kaçırmıyorum fırsatı. İçimden, "Üsküdar'a gideriken"i söyler bitiririm bu işi, diye geçirdim. Köye gittik, bize gösterilen yerlere oturduk, reis geldi, arkasından köylüler, arkasından kızlar... Aman Allah'ım o ne öyle! Bir dudak yerde bir dudak gökte, içlerinde yüz seksen kilonun altında bir tek kız bile yok. Ya bunlar sana sarılır, hele bir de öperlerse!..

— *Başa gelen çekilir artık.*
— Şimdi onlar bir şarkı söylediler, onların şarkıları şöyle "Hiiiaahaiiiaahai..." Sıra bana gelince, "Üsküdar'a gideriken" yerine daha vurgusuz, onların müzik anlayışına uygun bir şey söylemeyi geçirdim. Bir de o güzelleri gördükten sonra, onlara hitap edecek bir şarkı aklıma geldi. "Ruhumda bahar açtı onun şen gülü sensin..." Bu şarkıyı tabii Maori güzellerine söylüyorum! Şarkıyı söylerken Hayrettin bir şey bekliyor bu arada tabii. Yarabbi bir deprem mi olur, bir şimşek, bir yağmur, bir fırtına mı on saniye sonra, onu bekliyorum... Uzatıyorum da uzatıyorum şarkıyı; tabii biz nasıl onların şarkılarını garip bulduysak herhalde onlar da benim şarkımı garip bulmuşlardır.

— *Doğal olarak...*
— Bitiremiyorum bir türlü şarkıyı. Ama ne kadar uzatabilirsin ki, sonunda bitirdim şarkıyı, ölecek değilim ya, ne olacaksa olsun, öperlerse de öpsünler. Şarkı faslından sonra başladık onlara doğru yürümeye. Tabii Hayrettin her ihtimale karşı en arkaya kaldı. Burun buruna selamlaşarak önümdekiler ilerliyor, sıra yavaş yavaş bana geliyor artık. Ama kabul etmek gerekir ki, sıradakilerin de en yakışıklısı Hayrettin idi. Arada nasıl kendimi methediyorum değil mi?

Neyse sonunda sıra bana geldi, birincisinden sonuncusuna kadar hepsi de burunlarını sürterek selamlamaz mı, sevincimi anlatamam sana. Bu fasıl bittikten sonra bizi yemeğe davet ettiler. Yemek devam ederken iki tane ızbandut gibi bayancık geldi ve beni kollarımdan tutup kaldırdılar. Tekrar şarkı söylememi istiyorlar. Olmaz, bilmiyorum gibi itirazları dinleyen kim, elime bir gitar verip, iki kolumdan yakalayıp beni kuş gibi havalandırdılar. Söylemeye başladım, dın diye bir vuruyorum bir-iki şey söylüyorum, ondan sonra biraz daha vuruyorum gitara. Rrrrrtt... dınn... dınn... Arkasından bir şeyler söylüyorum, başka çare yok. Yani kırk yılda bir, bir çapkınlık yapacaktım, kızlar beni öpecekti. Hem de Maori kızları, düşünebiliyor musun neler hayal ediyordum oysa; saz etekli kızlar filan...

— *O Hollywood filmlerinde oluyor.*
— Evet. Benim hayal gücüm çok derin. Ama nerede o hayallerim nerede bu gerçekler!

— *Anladığım kadarıyla Sevim Hanım'la ilgi alanlarınız oldukça farklıymış, ortak gezileri nasıl planlıyordunuz?*
— Buna en iyi örnek, Kanarya Adaları'na yaptığımız seyahat olur herhalde. Sanırım 1960'ların sonuydu. Şu bizim güney bölgemizde açan *Gravillea juniperanın* (begonvil) farklı renklerde onlarca çeşidi var, o bitkinin on altı rengini saydım arada.

— *Bir tek morunu biliyoruz tabii.*
— Evet Türkiye'de yaygın olarak bilinen, mor renkte olanlar. Öteki renkler de var Türkiye'de, ama pek dayanıklı olmadıkları için ticari değer kazanamadılar. Kanarya Adaları'nda kaldığımız otel çok güzel bir yerdi, ama bizim asıl derdimiz adayı dolaşmak. Dolaşırken alışveriş merkezlerinden birine de geldik. Sevim orada bir krokodil çanta görmez mi? Almak istedi, çantası olduğunu ve almamıza gerek olmadığını söyledim. Sevim o anda bir şey söylemediyse de

yola çıktıktan sonra, o çantayı ne kadar beğendiğini ve istediğini, üstelik fiyatının da çok uygun olduğunu söyledi, bir süre sonra da ısrara başladı ve tabii ki, geri döndük. Daha yarım saat önce vitrinde olan çantanın yerinde yeller esiyordu gittiğimizde; çanta satılmış ve aynısından da yokmuş. Tabii Sevim buna çok üzüldü, ertesi gün sadece çanta için dolaşmaya söz verdim.

— Öyle bir zorlama altında, çanta olmazsa timsah derisi almaya bile söz verebilirdiniz herhalde.

— Yok canım, o kadar da değil! Sonra dolaşmaya devam ettik. Bu gezinti sırasında bir botanik bahçeye rast gelmez miyiz! Çok enteresan bir incir ağacı gördük orada. Daha önce böylesini hiç görmemiştim, bütün dallarından kök indirmişti. Sevim'in orada fotoğraflarını çektim. Bir süre sonra Sevim artık bahçeden çıkmak istedi, ama ben de aksine zamanımı orada geçirmek istiyorum. Buradan çıkardığım sonuç, bu kadar yakınındaki biriyle doğa gezisi yapmamak oldu. Kalabalık bir ekip içinde belki sorun çıkmıyor ya da daha az çıkıyor, ama ilgi alanları farklı iki kişinin beraber dolaşmaya çalışmasının sonuçları bir felaket olabiliyor. Zaman geçtikçe Sevim de değişti, hakikaten beni anladı. Türkiye'nin pek çok yerini de beraber dolaştık, o da çok zevk aldı bu gezilerden. Keşke baştan itibaren böyle hissetse ve yanımda olsaydı.

— Peki şu timsah derisi çanta işi neye bağlandı?

— Sonra aldık çanta çünkü erkek sözü verdim ya! Sonrasında ben de istediğim yerleri dolaştım ve kurtlarımı döktüm. Bu krokodil çanta ne kadar işe yarıyormuş meğerse!

— Timsahlar için bilmem, ama insanlar üzerinde öyle bir etkisi var sanırım.

— Şimdi krokodil çanta ile gezenlere de, kürk giyenlere de pek doğacı olarak bakmıyorlar. Ama o vakitler öyle bir şey yoktu. Aaa, nasıl unuttum, benim krokodil kemerim var. Ciddi söylüyorum. Niye öyle suratını astın.

— *Geçmiş suçlarınız sizin de fena değilmiş...*
— İşte bu da bunlardan bir tanesi. Ama Sevim hediye olarak alıp gelmişti başka bir geziden. Siyah krokodil oluyor mu? Bana krokodil dediler, ama belki de imitasyondur. Bak ne güzel Türkçe konuşuyorum. İmitasyon yerine taklittir diyecektim; düzeltsene beni.

Kırk iki günde altmış iki botanik bahçesi

— *Uluslararası organizasyonlara üye olmadan ve İÜ Orman Fakültesi hocalarından da bağımsız doğa gezileri yapıyordunuz değil mi?*
— Tabii. Mesela Profesör Doktor Orhan Demircan'la yaptığımız doğa gezilerimiz vardı. İnanılmaz bir insandı rahmetli Orhan, mesleğini parayla yapmayan o müthiş insanlardandır, gerçek bir doğaseverdi. İşi bittiğinde Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden evine, Ataköy'e kadar sahilden yürüye yürüye giderdi. Onunla 1980'lerin ikinci yarısında yaptığımız bir tur var; kırk iki günde altmış iki botanik bahçesi gezdik. O zamanlar şimdiki kadar tanınmıyorum daha, ama gittiğimiz her yerde istediğimiz yardımı ve desteği gördük. Bu kadar çok destek onu o kadar şaşırttı ki, sonunda bana, "Hayrettin, sende şeytan tüyü var. Nereye gittiysek önce sert bakıyorlar, sen konuşmaya başladıktan beş dakika sonra çözülüveriyorlar, ne yapıyorsun sen bu adamlara" dedi.

— *Nerelere gittiniz bu kırk iki günde, kaç ülke gezdiniz?*
— Gezimize Yugoslavya'dan başladık, İtalya'ya geçtik, oradan Avusturya'ya, oradan da Çekoslovakya'ya. Sonrasında İsviçre, Almanya, Belçika, Hollanda ve Danimarka'ya uğradık. Oradan da İngiltere'ye geçtik. İskoçya ile Kuzey ve Güney İrlanda'daki botanik bahçeleri ve arboretumları da gezdikten sonra, dönüş yolunda da Fransa'ya uğradık. Sürekli zikzaklar çizdik. Aslına bakarsan yolculuk sırasında biraz da keyfimize göre belirledik rotamızı. Sonra İsviçre'ye geçtik. Sadece arboretum ve botanik bahçeleri değil, yol kenarlarında

Hayrettin Karaca ile Orhan Demircan (solda) kırk iki günde altmış iki arboretum ve botanik bahçesi gezmişler.

da çok güzel ve ilginç şeyler gördük; hepsinin fotoğraflarını çektik, tohum topladık, örnekler aldık. Neticede böyle bir kırk iki gün geçirdik Orhan'la.

— *Peki bu kadar bitkiyi Türkiye'ye nasıl soktunuz?*
— Nasıl sokacağız, tabii ki yine bizi affettiler!

— *Tıpkı gül olayında olduğu gibi yine yakalandınız yani...*
— Evet, yakalandım. Ama, "Emin olun burada zararlı bir iş olsa ben zaten getirmem, o açıdan isterseniz bunca tohumu alabilirsiniz, ama çok yazık olur, bir daha bunları toplayamam. Bakın pasaportta çıkış tarihimizi gördünüz değil mi, bu kadar zaman biz bununla dolaşıyoruz. Bunlar bize botanik bahçeleri tarafından verilmiş. Doğaya zararı olsa bunları vermezler, zaten kendileri çok titizdirler, o bakımdan hiç tereddüt etmeyin" dedim gümrük memurlarına. Hakikaten getirdiğim bitkinin tehlikeli olacağını bilsem, benim için ne kadar önemli olursa olsun, onu ülkeme sokmam, sokamam.

Söylediklerim görevlileri ikna etmiş olmalı ki, Türkiye'ye, topladığımız onca tohum ve örnekle girmemize izin verdiler. Bir şey daha itiraf edeyim, bu kırk iki gün boyunca, Türkiye'ye girerken değil, ama yabancı her hududu geçerken korktum. Çünkü aslında her hudutta kontrol edilmemiz gerekiyordu.

— *Bu kadar yer gezip, bitki taşımanıza rağmen hiç ciddi sorun yaşamamış olmanız son derece ilginç aslında.*
— Kim demiş öyle olduğunu! Nihat Gökyiğit'le birlikte Çin'de düzenlenen erozyonla ilgili bir konferanstan dönerken, Yeni Zelanda'ya da uğradık. Belki de hayatımda ilk kez bu kadar masumdum, ama başıma gelmeyen kalmadı. Çin'deki yedi günlük konferans ve gezi boyunca pek çok yer dolaştık; her gittiğimiz yerde tohum da dahil birçok bitki örneği topladım. Topladıklarımı da hiçbir gezimde yanımdan ayırmadığım çantama koydum. On kiloyu aşkın bitki toplamıştım Çin'de. Uçakta elimize kırmızı bir kağıt verdiler. Ülkeye girişte uyulacak kurallar yazıyor. Birinci maddede, ülkeye fauna ya da flora örnekleri sokmanın yasak ve beyan zorunluluğu olduğu yazıyordu. Ben, beyan edeyim mi, etmeyeyim mi diye düşündüm, ama cezalar çok ağırdı, boşu boşuna tehlikeye atmayayım kendimi dedim.

— *İsabetli karar.*
— Hem de nasıl! Beyanda bulundum. Havaalanında bavullarımızın gelmesini bekliyoruz artık. Üzerinde *custom inspector* yazan küçücük bir köpek geldi ve tam yanımda durdu. Gitmiyor bir yere, yanımda takıldı kaldı. Görevli geldi ve, "Yanınızda bitkisel bir şey mi var" dedi. O sırada bantta benim bavulum görünmüştü, "Bakın bütün bitkiler çantamda, şimdi geldi" dedim. Köpek bavuluma da sataştı. Biraz da şaşırarak, köpeğin bitkileri bulmak için yetiştirildiğini anladım. Ama görevliler, ısrarla üzerimde bitki olduğunu söylüyorlar. Hakikaten, ceplerimi karıştırınca, bir tane çam kozalağı çıkmaz mı, ufacık bir kozalak.

— Sonuç olarak çekirge hikayesindeki gibi, yakalandınız.
— Sen köpeğe bak yahu, cebimdeki ufacık bir çam kozalağını fark etti. Nasıl terbiye edilmiş görüyor musun? Topladığım her şey bavulumdaydı. Cebimden çıkan kozalağın aynısı bavulumda da vardı. Ceplerimi boşaltırken o küçücük kozalağı unutmuşum. Gümrük memuru, ısrarla kozalağı bilerek beyan etmediğimi söylüyordu.

— Nasıl hallettiniz?
— Sonunda müdür geldi. Durumu anlattım, çıkardım kartımı verdim, benim de arboretum sahibi olduğumu, böyle bir olayın olmasını benim de kesinlikle istemeyeceğimi, Yeni Zelanda'ya iki sene önce de geldiğimi ve orman teşkilatının beni tanıdığını anlattım. Artık yalvar yakar durumdayım, işin ucunda aylarca hapiste kalmak var. Adam nuh dedi, peygamber demedi. En sonunda anlatmaktan yorgun, kaderime razı oldum: "Bilin ki, çok samimiyim" dedim. Biliyor musun, müdür bu sözden sonra yumuşadı ve samimiyetime inandı. Sonra dışarıda bizi bekleyen arkadaşımıza başıma neler geldiğini anlattığımda, "Mümkün değil bırakması, en az bir ay hapis cezası verirlerdi" dedi. Tabii bavulum onlarda kaldı, ancak dönerken alabildim.

İlk röportaj, ilk konferans

— Doğadaki çalışmalarınızla ilgili olarak ilk röportajınızı ne zaman yaptınız?
— İsmail Özkahraman o vakit Orman Bakanlığı Ağaçlandırma Genel Müdürü idi. İlk röportajımı onunla yaptım. Daha TEMA kurulmamıştı, sanırım 1991 yılıydı. O vakitler artık ormancılar arasında tanınmaya başlamıştım. Çok yardım aldım onlardan, bana neye ihtiyacım varsa temin ettiler; yatak verdiler, araba verdiler, benle beraber geldiler, yedirdiler, içirdiler, sohbet ettik, dertlerini dinledim. Ormancılar hakikaten çok dertli. Sayın Özkahraman röportaj için Yalova'ya geldi. Ne söylediysem de aynen yazdı. Röportajda biraz dokundurmu-

şum birilerine; mesela bir ormancıya, abide formundaki bir ağacı neden keseceğini sorduğumda verdiği cevabı anlatmıştım. Ormancı, çalışmasına mani olduğu gerekçesiyle keseceğini söylemişti bana. Sonra o ormancı ile bir polemik başladı, demedim, dedin gibi. O arada bir gün postayla, ciltlenmiş *Çevre ve Ormancılık* dergileri geldi. Gönderenin adına baktım, tanımıyorum. Herhalde o röportajımı okudu diye düşündüm. Paketi gönderen Yücel Çağlar adında bir ormancı. Milli Prodüktivite Merkezi'nde görevli bir doçent kendisi.

— *Nereden tanıyormuş sizi?*
— Özkahraman'ın yaptığı röportajı okuduktan sonra, kendi çıkardığı derginin eski sayılarını ciltletmiş, bana göndermiş. Bugün hâlâ taptazedir orada yayımlanan makaleler. Tanıştıktan sonra sohbet ederken, beni tanımadığı halde dergileri neden gönderdiğini sordum. Benim konuya duyduğum heyecanı hissettiğini, bu nedenle de duygulandığını ve dergileri gönderdiğini söyledi. Türkiye'nin doğasına, ormanına, çevresine yaptığı hizmetler bakımından hani ödüllendirilecek kişilerin belki de en başında gelir Yücel Çağlar. Sonra bir dernek kurdu, Kırsal Çevre ve Ormancılık Alanlarını Araştırma Derneği diye, ona da üye oldum. Derneği, özenle yetiştirdiği kadrolara emanet etti. Yani, "ben" demeyenlerden Yücel Çağlar. Ah Yücel Bey kardeşim, sen ne güzel bir insansın!

— *Ben tekrar röportaja dönmek istiyorum!..*
— İsmail Özkahraman'ın yaptığı röportaj benim toplum tarafından tanınmamda bir aşama oldu. Onunla tanıştığım sırada abide ağaçlara merakım çok fazlaydı. Bu merakımı da bilindiği için, benden abide ağaçları ormancılara anlatmamı talep etti. Yani benim ormancılar tarafından başka bir yönümle tanınmama İsmail Bey sebep olmuştur. Abide ağaçlar için dialar eşliğinde verdiğim bu konferans, benim ilk konferansımdır. Ancak bu konferansı olumlu yönden de olumsuz yönden de eleştirenler oldu. Ormancı bile olmayan, dışarıdan birinin böyle bir konferans vermesi yadırgandı sanırım. Ama

eleştirileri yine bir ormancı cevaplandırdı o gün. "Arkadaşlar" dedi, "siz ömrünüzde böyle bir olaya şahit oldunuz mu?.. Sayın Karaca'yı böyle olumsuz eleştirmeye ne hakkınız var?" Bu beni çok etkilemişti. Tabii şunu da hemen belirteyim, abide ağaçlar için çalışan ormancılar da var. Bu yolda hizmet yapanlara çok şey borçluyuz. Orman Bakanlığı artık abide ağaçları tespit ve tescil etmeye başladı.

— Ulusal medyadaki ilk röportajınız hangisiydi?
— Beni ulusal basında ilk tanıtan Refik Durbaş olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmıştı. Ne yazık ki, o gazete arşivimde değil. Herhalde o günkü düşüncelerim ile bugünküler arasında farklar vardır. Acaba o günkü hedefim neydi, aynı konuları nasıl yorumluyordum? Sayın Durbaş'la sonra birkaç kez telefonla görüşmemiz oldu zannediyorum.

— ATV'de yayınlanan, Ali Kırca'nın sunduğu "Siyaset Meydanı" programında sizi hatırlıyorum, oldukça kızgındınız. O gün bizim bilmediğimiz bir şeyler mi oldu?
— Bunu sorduğuna sevindim. Sanırım 1999 yılıydı, Ali Kırca arayarak Yaşar Kemal ile özel bir "Siyaset Meydanı" programı yapacaklarını ve benim de bu programa katılmamı istediklerini söyledi. İstediğim konuda, istediğim süre boyunca konuşabilecektim. Yaşar Kemal, son derece saygın, Türk toplumu tarafından tanınmış bir kişi. Hayrettin Karaca o vakitler bu kadar toplum tarafından bilinen bir kişi değil, ama yine kafasında bir şeyler var. "Siyaset Meydanı" programına çıkmayı derdimi anlatmak için bir imkan olarak gördüm. Program başlamadan bir saat evvel gittim televizyon binasına. Beni kafeteryaya götürdüler. Yaşar Kemal beni çok sıcak karşıladı, ama çevrede oturanlarda derin suskunluk oldu bir an. Bizim de Yaşar Kemal ile özel bir ilişkimiz var, hatta bir kitabını yazarken, "Yalova'ya geleceğim, orada yazacağım" demişti. Birkaç kez de ben onun evine gitmiştim. TEMA Vakfı kurulurken de bir işbirliği yapmıştık kendisiyle; benim bazı fotoğraflarımın altına yazılar yazmış-

tı. Meğerse Yaşar Kemal'le birlikte programa çıkacak konuğu sürpriz olarak saklıyorlarmış. Ben salona girip de sürpriz konuk olduğum anlaşılınca, hani neredeyse bir matem havası oldu. İlk dakikalar geçtikten sonra yavaş yavaş konuşmalar yeniden başladı.

— *Neden şaşırdılar sizce?*
— Ne bileyim ben! Belki siyasi görüşleri bana uymadığı için, hayal kırıklığına uğradılar. Hani ben kompradorum, kapitalistim ya, herhalde içlerinden, "Bula bula bunu mu bulduLar" diye geçiriyorlardı. Anti mi, kapitalist mi hangisiyim ben de şaşırdım bugün, ama neyse! Tabii Yaşar Kemal'in de siyasi görüşü sol tarafta olduğuna göre, başka birini bekliyorlardı. O günü hatırladığımda hâlâ çok üzülürüm, Yaşar Kemal'in de üzülmesine neden oldum.

— *Neler oldu programda?*
— Programın ilk bölümüne Yaşar Kemal tek başına çıkacak, ben ikinci bölümde konuk olacaktım. Beni bırakıp stüdyoya gittiler. Sonra bir görevli geldi, stüdyodan çağrıldığımı söyledi. Stüdyoda Ali Kırca ve Yaşar Kemal oturuyor, ben de Ali Kırca'nın karşısındaki taburede oturuyorum. Selamlaştık. Şimdi beni takdim etmesi gerekiyor değil mi? Hayır, sürekli Yaşar Kemal'le konuşuyor. Arada bana söz veriyor, ama daha sözümü bitirmeden, yeniden Yaşar Kemal'e dönüyor.

— *Ali Kırca daha sonra* Sabah *gazetesinde yazdığı bir yazıda, sizin programa davetinizle ilgili olarak, Yaşar Kemal'in, "Bırakın benim vatanı bölmek istediğim palavralarını. Hiç kimse benim kadar sevemez bu ülkeyi. Ama bu ülkeyi palavraya kaçmadan bölünmekten ve toprak kaybından kurtarmaya çalışan biri var: Hayrettin Karaca... O da yanımda olsun. Onun söyleyecekleri benim söyleyeceklerimden daha önemli. Millet onu dinlesin" dediğini aktarıyor.*
— İyi de, konuşturulmuyorum ki! Neyse sonunda patladım ve bugün olsa söylemeyeceğim lakırdılar söyledim. İnfialdi

benim için o. Tabii neler söylediğimi şu anda kelimesi kelimesine ben de hatırlamıyorum, çok tatsız bir durum oldu. Zaten ondan sonra da programı bitirdiler. Ali Kırca'ya, bilhassa da Yaşar Kemal'e öyle bir olay yaşatmaktan çok müteessirim. Uzun zamandan beri Yaşar Kemal ile beraber olup, bu gönül kırıcı olayı Hayrettin'e yakıştıramadığımı, çok mahcup olduğumu ve kendisinden özür dilemek, gönlünü almak kararında olduğumu söylemek istiyorum. Alırım veya alamam; gönül kırmak kolaydır, ama tamiri çok zordur.

— Seneler sonra siz de televizyon programı yaptınız, umarım bu işin ne kadar zor olduğunu anlamışsınızdır. İki sezon süren programınıza, bakanları, milletvekillerini, din adamlarını, resmi görevlileri konuk ettiniz. Ama bana göre daha da etkileyici olan, programınıza çocukları, gençleri, ev kadınlarını, köylüleri de konuk almanız.

— TRT2'deki "Birebir" programı dört bölümden oluşuyordu; ekonomi, spor, hukuk ve çevre. Ben çevre bölümünü hazırlıyordum. İki sezon yaptım programı. Ama gerçekten soru sormak ne kadar zor bir işmiş, insan içine girmeden anlamıyor; hele bir de programın canlı yayınlandığını düşünürsen gerisini sen tahmin et. Sonrasında böyle olmasa da ilk başlarda programa kimleri davet etmem gerektiğini bulana kadar epey düşündüm. Bilim adamlarını çağırsam, zaten onlar tanınıyor, biliniyor. Politikacılar desen öyle, hakeza uzman kadrolar da... Bunun üzerine ağırlıklı olarak halkı televizyona çıkarmanın yapacağım en iyi şey olduğuna karar verdim ve mümkün olduğu kadar her kesimden ve bölgeden vatandaşımı programıma konuk ettim. Bambaşka bir şeydi o ve TRT'ye bana böyle bir imkan vermesinden dolayı da hakikaten çok şükran borçluyum. Böyle bir program bir daha yapılırsa tabii ki katılırım, ama artık çok zor görünüyor, televizyonların bugünkü durumu düşünülürse. Yine de ilanen duyurulur, bugün bu tip bir program yapılacak olursa yine hazırım. Tabii söz veriyorum, basına sataşmayacağım!

Aykırı bir politikacı: Adnan Kahveci

— Eski maliye bakanlarından Adnan Kahveci ile çok yakın bir dostluğunuz olduğu biliniyor. Nasıl tanıştınız Kahveci ile?
— Bir gün, Karaca Arboretum'un giriş bölümündeki ön bahçede elimde makas, birtakım işlerle uğraşıyordum. Uzun boylu bir delikanlı çıkageldi. Yanıma gelirken, "Merhaba, ben Adnan Kahveci'yim" dedi. Tabii ben de onu hemen tanımıştım. Yanında kimse yoktu, tek başına dolaşıyordu.

— Bakan mıydı, o sırada?
— Henüz değildi, ama "Turgut Özal'ın prenslerinden Adnan Kahveci" olarak tanınıyordu. Ayaküstü sohbete başladık, burayı birlikte dolaştık; sürekli olarak ağaçlar ve arboretum hakkında sorular sordu bana.

— Evet, bakanlığı sırasında da pek değişmemişti. Her ay İstanbul, Cağaloğlu'ndaki Yeşil Ev'de gazetecilerle sohbet kahvaltısı yapardı. Toplantı bitiminde de elleri ceplerinde, makam arabasına binmeden yürüyerek ayrılırdı oradan.
— Kısa bir ziyaret yapıp hem arboretumu görmek, hem de benimle tanışmak istemiş, ama öylesine güzel bir muhabbet başladı ki, anlatamam. Üç saati aşkın süre burada kaldı. Tıpkı senin gibi sürekli sorular soruyordu. O bana, ben ona doyamadık. Daha o ilk gün birbirimize kanımız kaynadı ve ölümüne kadar devam eden dostluğumuz da böylece başlamış oldu. Yalova'ya geldiğinde de arada Termal'de genellikle de buradaki TİGEM'in misafirhanesinde kalıyordu.

— Birlikte doğa gezisi yapma fikri kimden çıktı?
— Sohbet sırasında benim sürekli doğa gezileri yaptığımı öğrenince, katılmak istediğini söyledi, memnuniyetle kabul ettim tabii. İlk doğa gezimize Yaşar Kemal'in de katılmasını istediğini söyledi, tabii ki, buna da memnun oldum. Yaşar Kemal'i Yalova'da, iskeleden aldık. Arabayı gezi boyunca ben kullanacaktım, ama şoförlüğü kendi yapmak istedi ve direksi-

yona da o geçti. O zaman artık bakan olmuştu. Ama gezilere geçmeden önce ilginç bir yılbaşı kutlaması anlatacağım sana.

— *Nasıl bir kutlamaydı bu?*
— Adnan Kahveci ve eşi Füsun Hanım, 1991 yılbaşından bir gün önce Termal'e geldiler. Ertesi gün, yeni yıllarını kutlamak üzere kaldıkları yere gittim. Davetlilerin arasında Metin Akpınar ve Çetin Altan'ın da olduğu uzun bir masa kurulmuştu. Ben gittiğimde Adnan Kahveci daha gelmemişti masaya, bir süre sonra o da katıldı. Bütün bu gelen giden hengamesi içinde ben, tam Çetin Altan'ın karşısına oturmuşum. Çetin Altan'ın yanında da Metin Akpınar oturuyor. Çetin Altan o sırada belli ki, alkollüydü. Ben karşısına oturur oturmaz, "Seni de oradan kovacağım, kimse burada oturmadı. Sabredemediler. Herkesi kovdum. Oraya kim oturuyorsa kovdum" dedi.

— *O sırada tartışıyor muydunuz?*
— Neden böyle söylediğini nereden bileyim ben, bu soruyu ona sor. Daha tanışma faslı bile olmamıştı, masaya yeni oturmuştum. "Nasıl sabredemediler" diye sordum. "Yani oturamıyorlar burada. Kovuyorum 'Git' diye" dedi. Bunu da çok hoşlanarak anlattı. Solculuk anılarına geçti sonra, çevreden herkes bana aman sus işaretleri yapıyor. Sabretmeye çalışıyorum, inat olsun diye değil, ama yerimden de kalkmadım. İğneleyici şeyler söylüyor, arada da kendini övüyor. Bu iş böyle on beş ya da yirmi dakika kadar sürdü. Bir yüzüme tükürmediği kaldı. Hakaretin bini bir para. Bu arada Adnan Kahveci de konuşulanları dinliyor, ama sürekli masadan kalkıp tekrar dönüyor. Belli ki, bir taraftan da birtakım işlerle ilgileniyor. Sonunda Metin Akpınar yanıma geldi ve, "Haydi kalk, çıkalım" dedi, kalktım. Adnan Kahveci ile olan beraberliğimin bir hatırası da budur.

— *Çok keyifli bir hatıra değil, kabul edelim ki.*
— Ama, Çetin Altan'ı da tanımış oldum o şekilde. Geçenlerde Metin Akpınar'la karşılaştık ve bu olayı yeniden konuştuk. Merak ediyorum, Çetin Altan o geceyi hatırlıyor mudur diye?

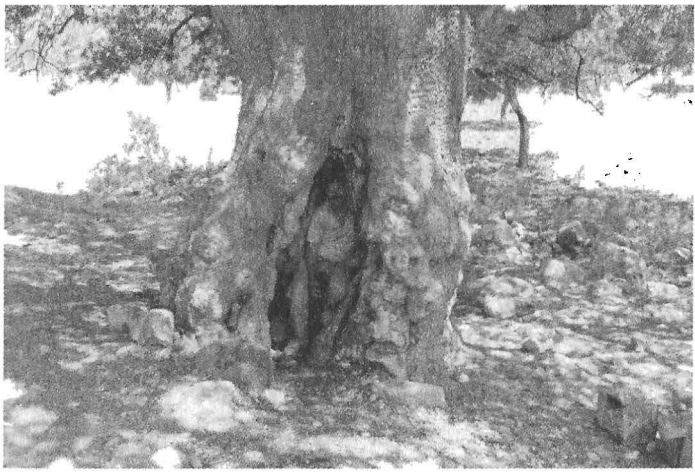
Şoför koltuğunda bir bakan

— İlk gezinizde nereye gittiniz?
— Yalova'dan yola çıktık, Ankara'da bir mola verdik, bakanlığın misafirhanesinde bir gece kaldık. Bu arada geziye çayır ve meralarla ilgilenen Şerafettin Elçi Hoca'mız da katıldı ve dört kişi olduk. Ancak Ankara'da Yaşar Kemal midesinden rahatsızlandı, o durumda bizimle gelmesinin doğru olmadığını düşünmüş olmalı ki, bizim yola devam etmemizi istedi. Gezi güzergahını ben yönlendiriyordum. Sedir ağacının dünyada yetiştiği en uç kuzey bölgesinin Niksar olduğunu söyledim ve Niksar'a gittik. Bu arada Erzincan-Erzurum arasında bize, Uğur Dündar da katıldı.

— Adnan Kahveci o sırada bakan olduğuna göre, yol boyunca epey dikkat çekmiş, itibar görmüşsünüzdür herhalde.
— Eh, ister istemez oldu tabii. Ama bizim bütün derdimiz, kaymakam ve valilerin bunu haber almamasıydı. Çünkü merasimle karşılanmak ve uğurlanmak istemiyoruz, daha doğrusu ben istemiyorum. Bu nedenle de, hem parti teşkilatının hem de idarenin haberinin olmaması için gayret sarf ediyoruz. O gezi boyunca bana doğa ve toprakla ilgili pek çok soru sordu Adnan Kahveci; gerçekten öğrenmek istiyordu Türkiye doğasını ve sorunlarını. Sürekli kafasından ne yapabileceğini, nasıl katkıda bulunabileceğini geçiriyordu ya da bende bu intibaı uyandırdı.

— Niksar'dan sonra nereye gittiniz?
— Niksar'dan Erzincan'a geldik. Erzincan'da genç bir ormancı olan İsmail Mülayim Çelik'in yaptığı meşe palamudundan ağaçlandırmayı göstermek istiyordum. Burayı göstermek istememdeki temel neden de, ağaçlandırma denince ulusça aklımıza çam ağacının gelmesi.

— Özellikle de kızıl çam çok yoğun bir biçimde kullanılıyor ağaçlandırmada.

Adnan Kahveci, Bodrum yakınlarında bulunan bir melengiç ağacıyla Hayrettin Karaca'ya poz veriyor.

— Tabii ki, ağaçlandırmada çam da dikebilirsiniz, eğer çam o bölgeye ait bir türse. Ama orada çam yoksa niye çam dikeceksin! İsmail Mülayim Çelik'in yaklaşımı da böyleydi. Çok genç yaşında başarılı olmuş bir ormancıdır kendisi. İki de yardımcı yetiştirmiş kendisi gibi, onlara da bu fikri aşılamış. Diktikleri meşeler o sırada otuz santim boya erişmişlerdi. Şoför yanı koltuğunda, yol boyu gördüklerimi anlattım. Kahveci arabayı kullanıyor ya, ben de rahatlıkla çevreyle ilgilenebiliyordum. Bakandan şoförüm oldu böylece, ee, aşağısı kurtarmaz!

— *Kesinlikle!*

— Bu arada arkada oturan hocamız bir süre sonra isyan etti artık, çünkü arkada kendini yalnız hissetmeye başladı, o da önde oturmak istedi. Sonra Kahveci, "Tabii hocam siz de gelirsiniz, ama Hayrettin Bey şoför muavinliği yapıyor, yolu gösteriyor" dedi. Bartın tarafında hoca bize üçgülü, yoncaları anlattı. Orada Kahveci tarlada çalışan köylüleri görünce he-

men durdu ve arabadan inip köylülerle konuştu. Şunu gördüm ben onda: Adnan Kahveci, aslında resmi görevlilerden ve protokolden çok, halkla birlikte olmak istiyordu. Gezide de yol boyunca köylülerle konuştuk. Erzurum'a yakın bir yerde, bir bostanda durduk. Bostanın bir yanında da arıcılar vardı. Onlarla sohbet ederken, arıcıların şekeri eritip arılara verdiğini gördük.

— *Suçüstü yapmışsınız.*
— Adnan Kahveci yakaladı onları; arıcılara nasihatler etti. O sırada yanımıza küçük bir kız geldi, oradaki bir köylünün kızı. Yanımızda öylece durdu, gitmiyor, ama bir şey de söylemiyor, öyle cin gibi bize bakıyordu. Kahveci, "Mektebe gidiyor musun" dedi kıza. Babası da o bostanın sahibi. "Babam beni okutmuyor ki" dedi. Sonra ben Makbule'yi liseyi bitirinceye kadar okuttum. Ama lisenin son sınıfında örtünmüştü. Herhalde bir yerlerden daha üstün bir maddi destek gördü. Makbule liseyi bitirdiğinde benim de görevim bitmiş oldu. Cin gibi bir çocuktu, Makbule. Bunu, eğitim yardımı yaptım demek maksadıyla değil, Adnan Kahveci'nin halkla olan ilişkisini anlatmak maksadıyla anlattım. Düşün sen bir bakansın, yoldan geçerken bir bostanın yanında duruyor, bostancı ile, arıcı ile, yoncacı ile konuşuyorsun. Hepsinden birtakım bilgiler alıyorsun, dertlerini dinliyorsun. Tabii bu arada Adnan Kahveci'nin tanınması riski nedeniyle, asla kahvehanelere uğramıyor, kaçak geziyorduk. O arada Uğur Dündar'la karşılaştık, o da bizi Van'a yönlendirdi. Erzurum'dan Van'a doğru yola devam ettik. Tabii Van'a gidince mülki erkana da yakalanmış olduk. Valiye yakalanınca, tabii ANAP'lı particilere de yakaladı Adnan Kahveci. Ondan sonra o bir yanda, hoca ile biz bir yanda kaldık.

— *Ama eminim ki, Bahçesaray'ı görmek bunlara değmiştir.*
— Gittin mi?

— *Evet, 1992'nin mayıs ayında gittim ve yollar hâlâ kar nedeniyle kapalıydı, ancak helikopterle oraya ulaşabildim.*

— Oraya gitmek için üç bin metreye kadar çıktık. Yol boyunca hocamızla birlikte sık sık arabayı durdurup meraların fotoğraflarını çektik. Gördüğümüz bitkiler hakkında bilgi veriyordum, bu bilgilerin tamamını aklında tutuyordu, cin gibi biriydi. Bu arada dağı aşarken jandarmalar bizi çevirdiler, izin belgesi istiyorlar bizden. "Geçemezsiniz, geri dönün!" dedi jandarma, sonra Adnan Kahveci'yi tanıdılar tabii. Ondan sonra yine eskort ile gittik Bahçesaray'a kadar.

— Biliyorum, ben ve fotomuhabir arkadaşım Kubilay Tüntül ile bir günlüğüne bir haber için gitmiştik. Ancak kar fırtınası nedeniyle helikopter Bahçesaray'a gelemeyince on beş gün orada zorunlu olarak kaldık. Otel de olmayınca belediye başkanının ailesinin misafiri olmuştuk. Ama hayatımda gördüğüm en değişik ve güzel yerlerden biri olduğunu söyleyebilirim Bahçesaray'ın. Bahçesaraylıların bir de tekerlemesi var; "Mars, Venüs, Müküs" diyorlar yaşadıkları yer için. "Müküs" Bahçesaray'ın eski adıymış.

— Biz de belediye başkanının evinde yattık, zaten dediğin gibi başka da yatacak yer yok. Evde odalar kısıtlı, Adnan Kahveci ile ben aynı odada, hoca da salonda yatıyordu. Öyle durumlarda bütün formaliteler ortadan kalkıyor. Çok sade bir yaşam tarzı vardı Kahveci'nin. Kendisine bakan gibi davranıldığında onu da kabul ediyordu, ama bu durumdan da pek mutlu olmadığı anlaşılıyordu.

— Bahçesaray'ın cevizlerini incelediniz mi?

— Zaten hemen cevizlerini getirdiler bize. Mevsim itibariyle cevizler daha tam olmamıştı. Oranın cevizlerinin kabukları inanılmaz ince, sohbet sırasında, cevizlerin bu özellikleri nedeniyle yere düştüklerinde bile kırıldığını söylemişlerdi. Lütfü Baş Hoca'mız, ceviz konusunda inanılmaz tutkulu. Lütfü Bey hem TEMA'da, hem de Karaca Arboretum'da emeği olan biridir. Herkesin, her gün mutlaka ceviz yemesi gerektiğini, bunun pek çok sağlık sorununu çözeceğini söyler. Van'dan sonra Diyarbakır'a devam ettik. Artık Adnan Kahveci'nin geldi-

ği bilindiği için, orada da resmi seremoniler yapıldı. Ama Adnan Kahveci hep halkla konuştu, dertlerini dinledi. İşte böyle bir seyahat yaptık onunla.

— Kahveci erozyon konusunda neler düşünüyordu?
— Bir gün benden bakanlıkta erozyon konusunda bir konferans vermemi istedi. İşleri nedeniyle konferansı izlemeye gelemedi, ama bu konuda anlattıklarımdan çok etkilenmişti. Konferans bazı bakımlardan oldukça ilginçti. İzleyiciler arasında en önde, kısa boylu, tıknaz görünümlü üst düzey bir yetkili vardı. Herhalde işlerini güçlerini bırakıp beni dinlemeye gelmek zorunda olmaktan pek de hoşnut kalmamıştı.

— Bakan emriyle konferans katılımı pek cazip gelmemiştir herhalde.
— Konferans sırasında biraz sataştı bana. Sürekli ters sorular sordu. Yüzüme karşı sen de kim oluyorsun, demese de, onu demeye getirdi. Bir kişi bütün o konferansı rahatsız etti. Neyse ki bir süre sonra koltuğuna gömülüp uyudu da, diğer dinleyiciler de rahat etti, ben de! Yüzlerce konferans verdim, hepsini hatırlayamam, ama emin ol, aklımda en fazla kalan konferans da Maliye Bakanlığı'nda verdiğim bu konferans olmuştur. O dönemle ilgili bir anım da Ekrem Pakdemirli ile ilgilidir. Bir zamanlar Sayın Pakdemirli bir makine icat etmişti, bir dönüm alandan çıkacak ot, o makineden alınıyormuş, artık toprağa da ihtiyaç kalmamış! Ben erozyonla uğraşıyorum ya, "Hiç telaş etme" diyordu bana. Makineye tohum koyuyormuş, tohumlar yeşeriyormuş, çabucak ot oluyormuş; aman ne güzel! Bu makine bir enerji sarf ediyormuş, onun değeri yok! Sanki enerji bedava ve de doğayı kirletmiyor. Peki, o tohum nereden geliyor, topraktan değil mi? Toprağın olmazsa o faaliyeti nasıl sürdüreceksin?

Biyolojik istilaya dikkat

— Kahveci'nin tarım ve hayvancılık konusunda da epey faaliyeti olmuştu değil mi?

— Bu tür konularla çok ilgiliydi. Bir ara özellikle arıcılıkla çok ilgilendi. Ama bu konuda kendimi sonradan suçladığım bir şey yaptım. Gezilerimizden birinde anavatanı Pensilyanya olan akasya (*Robinia*) ile ilgilenmeye başladı. *Coeletaria* ile beraber *Robinia*'nın Türkiye'ye tren yollarının şevlerini tutması için getirildiğine dair bir rivayet vardır. Kurak iklimde de olur diye bir şöhret kazanmıştır akasya. Halbuki, doğal ortamı rutubetli iklimdir. Ama bizdeki ünü nedeniyle, ayrı bir değeri vardır. *Robinia*'nın bugün istila ettiği yer de nitekim Doğu Karadeniz'dir. Doğu Karadeniz'de otuz ya da kırk sene sonra akasyadan başka bir şey görmezsek şaşmayın. Ben, senelerdir gidip geldiğim yerlerde, bunu müşahede ediyorum. Çünkü neden? Orada, üremesi için gerekli ortamı buluyor. Çekirdekleri çok sert, çimlenebilmesi için uzun müddet rutubette kalması lazım. Ama kurak bir yerde bunu bulamayınca da hiç oralı olmuyor; üremiyor, yayılmıyor.

— *Peki bunda sizin rolünüz ne oldu?*
— Acele etme onu anlatıyorum. Yaptığımız gezide arıcıların, arılara şeker verdiğini gördüğümüzü anlatmıştım ya, o sırada akasyanın on beş bilemedin yirmi gün süren çiçek döneminin arılar için cazip olduğu konuşuldu. Macaristan'da akasyalar kültüre alınmış ve dört kültür formu yetiştiriliyor. Bunların da çiçeklenme zamanı birbirini izliyor, böylece neredeyse üç aya kadar sürekli çiçek bulunuyor. Bunu Adnan Kahveci'ye anlatınca tabii istedi. Andre Terpo var, Macaristan'daki bir arboretumun müdürü, hanımıyla birlikte Türkiye'ye gelmişti ve beraber dolaşmıştık. O da ben Macaristan'a gittikçe bana yardımcı olur, konuk eder. Terpo'ya akasya istediğimizi yazdım. Bize dört kültür formundan aşağı yukarı birer kilo tohum gönderdi. Sonra birlikte oturduk, bunları şeffaf zarflara yerleştirdik. Daha sonra bunları valiliklere gönderdi. İstemeyerek de olsa, akasyaların Türkiye'ye yayılmasında böyle bir rolüm oldu. Ama o vakitler bu kadar sert değildim. Şimdi gittikçe, konuya hakim oldukça, biyolojik istilanın ne demek olduğunu öğrendikçe bu konuda çok katılaştım. O vakitler biyolojik istilayı bu şekilde bilmiyordum.

— Biyolojik istila konusunda biraz daha bilgi verir misiniz?

— İstilacı bir bitki de kokarağaç dediğimiz, *Ailanthus altissima*'dır. Bu ağaç Sakarya Vadisi'nde belki de çok değil, en fazla yirmi sene sonra kendisinden başka hiçbir şey bırakmayacak. Son derece istilacı. Hava şartlarına, kuraklığa dayanıklı, her ihtiyacını kendi kendine sağlayabiliyor. Ufacık bir delik bulsa, orada çimlenebiliyor. Güzel bir ağaç, hele dişileri inanılmaz. Sonbaharda salkım salkım kıpkırmızı çok güzel çiçek açıyor. Ama alıp eline koklamayacaksın bu çiçekleri, adı üzerinde zaten, kokarağaç! *Ailanthus altissima* oradaki ekosistemi çökertecek. Bir ekosisteme orada olmayan, orada yaşamayan, bir canlıyı getirmeden önce çok iyi düşünmek gerekiyor. Bir yerde son derece sorunsuz olan bir canlı, başka bir yere taşındığı zaman hiç beklenmedik tepkiler verebiliyor, onun için bırak doğa kendi kendine yapsın ne yapacaksa. En iyisini kendi bilir. İnsanoğlu, sen ona karışma!

— Uluslararası alanda biyolojik istila konusunda birkaç örnek verir misiniz?

— O kadar fazla örnek var ki, seçmek zor. Ama bir-iki tane anlatayım. Vakti zamanında, Florida'da da bataklıklardan çok muzdarip oluyorlar. Kurutmak istiyorlar, bir türlü başarılı olamıyorlar, sonra bir öneriye uyarak, Avustralya menşeli *Melaleuca* diye bir ağacı bataklıklara dikiyorlar. Fevkalade başarılı oluyor ağaç, bataklıkları kurutuyor, ama başka bir şey daha yapıyor ve köklerinden çıkardığı bir enzim ile çevredeki bütün bitkileri öldürüyor. Tek başına kalıyor. E kalsın, batak kurudu ya, bana ne diyebilirsin! 1900'lerin başında oluyor bunlar. Artık o topraklarda kimse tohum ve fidan yetiştiremiyor. Bir süre sonra da insanlarda kaşınma ve nefes darlığı başlıyor. Uzun süre devam eden pek çok araştırma yapılıyor ve bunun *Melaleuca*'nın salgıladığı bir enzim nedeniyle olduğu bulunuyor. Durum böyle olunca hemen baltacılar işe girişiyor. Hepsini temizliyorlar. Bu sefer de bunlar kestikçe ağaçlar yeniden çimleniyor. Ağaçları yakmayı deniyorlar. Yangından sonra binlerce fidan yakılanların yerine geliyor.

Eğer insan sağlığı böylesine etkilenmese *Melaleuca*'nın yaptıklarını belki de kimse pek anlayamayacak, Florida'da doğal ekosistemin çöktüğünün farkında olmayacaklardı.

— 1900'lerin ilk yarısında bataklıkların kurutulması özellikle sıtma ile mücadele açısından hemen hemen her ülkede kullanılmış bir yöntem.

— Bataklıkların kurutulmasıyla ilgili olarak Ramsar Anlaşması var, İran'ın Ramsar kentinde imza edilmiş. Artık Türkiye'deki çevrecileri biliyorsun, bataklıkların kurutulması projelerinde kıyameti koparıyorlar; doğru da yapıyorlar. Sabahleyin gazetede gördüm, Akşehir Gölü artık kurumuş.

— Evet, göl kalmadı. Eskiden gölün ortasında görünen adalar sular çekilince tepe oldular.

— İnsanoğlu buna hiç müdahale etmeyecekti. Bataklar kurudu sivrisinek gitti aman ne güzel! Bu anlattıklarım sadece flora açısından, bir de fauna tarafı var bunun. Kenya, Tanzanya ve Uganda'nın müşterek gölü Victoria var; zamanında burada dört yüzün üzerinde balık yaşıyormuş. Halk burada balık avlıyor ve geçimini sağlıyor, balık çok değerli bir besin; herkes mutlu. Fakat bir gün, akıllarına Nil'deki bir levrek cinsini Victoria Gölü'nde yetiştirmek geliyor. Nil levreği de uzun, kocaman bir balık. Nil'den o levreği alıyorlar, Victoria Gölü'ne salıyorlar. Bu arada füme balık daha fazla para getirdiği için civardaki ormanları da kesip, füme üretiminde kullanıyorlar ve çok para kazanıyorlar. Ve bir gün geliyor, gölde artık levrekten başka bir şey kalmıyor, çünkü Nil levreği göldeki dört yüz balık çeşidinin büyük bir kısmını tüketiyor. Felaket zinciri bununla kalsa iyi... Orada tükenen balıkların bir kısmı göldeki algleri yiyerek beslendikleri için, bu balıklar ölünce algler oransız bir biçimde çoğalıyor, bunun sonucu olarak sudaki oksijen miktarı çok çok düşüyor. Sonuç olarak artık Nil levreği de yiyecek bir şey bulamıyor. Şimdi biraz daha geniş açıdan o bölgeye bakalım; Victoria Gölü'ne sahili olan üç ülke hem ormanlarından, hem de göllerinden oldular,

oralarda geçimini temin edemeyen halk ise büyük kentlere doğru göç ediyor. Şimdi bir soru soralım: Mesela, *Melaleuca* Avustralya'da doğal vatanında aynı işi yapıyor mu? Yooo! Yapmıyor, yapamıyor.

— *Çünkü onu dengeleyen mutlaka başka bir bitki var, değil mi?*
— Evet, aynen öyle. Peki, Nil levreği bu haltı asıl vatanında yapabiliyor mu? Yapamıyor. Dediğin gibi onu orada dengeleyen diğer canlılar var. İşte doğal ekosistem budur. Doğal ekosistemde, doğal eğilim dışında bir tek tür azaldığı ya da yok olduğu vakit ödümüzün kopması lazım aslında, ama kimsenin umrunda değil. O sermaye denen canavar, hiç oralı değil ve kendine hayat veren doğal ekosistemi bitirinceye kadar büyümeye devam edecektir. Hep diyorum ya, durdurulana kadar da devam edecek.

Golf bir doğa sporu mu?

— *Dünyada çok yaygın spor dallarından olan golf, son on yılda Türkiye'nin de gündemine girdi. Hatta uluslararası turizm açısından da büyük potansiyel taşıdığı özellikle vurgulanıyor. Ancak, yoğun su tüketimine neden olması ve doğal ekosisteme olan etkileri açısından eleştiriler de alıyor. Siz golfü nasıl değerlendiriyorsunuz?*
— Sadece kendi görüşlerimi değil, uluslararası kaynakları da kullanarak buna cevap vermek istiyorum. *Dünyanın Durumu 1997*'de bak neler yazıyor: "Kentleşme, yükselen refah düzeyi ve eğlence amaçlı boş zaman talebi, golfü gündeme getirmektedir." Demek ki, varsıl olduğumuz vakit, refah düzeyi arttıkça, tüketim de artıyormuş ve buna örnek olarak da golf sahaları veriliyor. Devam ediyorum: "Giderek daha fazla popülerlik kazanan ve geniş alan gerektiren golf, eğlence olarak Asya'da hızla artmaktadır. Tayland'da 1984-94 yılları arasında yüz altı golf sahası kurulmuştur; bu her yıl on bir golf sahasının hizmete girmesi demektir." Bu veriler

1994, bundan sonra bir on üç yıl daha var. Artık Japonya yapmıyor, ama Asya'da pek çok yerde hâlâ golf sahası yapılıyor. Yine aynı kaynağa göre, golf sahalarının üçte ikisi tarım alanları üzerine kurulmuş. Açlık olan bir dünyada orana bakar mısın? Devam ediyorum: "Her biri altmış ile üç yüz yirmi hektar arasında olan golf sahaları, on dört ila on yedi milyar hektar arasında bir bölgeyi işgal etmektedir. Bu alanların ekilmesi durumunda yüz binlerce insanın beslenmesi mümkündür. Diğer Asya ülkelerinde, golf sahalarının tarım üzerindeki etkileri bilinmemektedir. Fakat hizmete sokulan yeni golf alanları, tarım alanları üzerinde olumsuz bir etki yaratma eğilimindedir. 1993-94 arasında Güney Kore'de seksen altı golf sahası vardı, ama iki yüz tanesinin de inşaatı sürüyordu." Açlık, yoksulluk, gıda güvenliği diye konuştuğumuz bir dünyada, golf sahalarının getirdiği harabata ne diyebiliriz artık? Veriler de gösteriyor ki, insanların en temel ihtiyacı olan gıdanın üretim alanlarında eğlence için bir vahşet yaşanıyor.

— Türkiye'deki golf alanları konusunda ne söyleyebilirsiniz? TEMA bu konuda ne yapıyor?

— Senin sormadığın bir yerden başlayayım konuya. *SkyLife* diye bir dergi var, orada okudum, THY, sponsor olmuş golfa. Başka bir şey bulamadınız mı sponsor olacak diye bir mektup yazacağım onlara. Tabii bu konuda bilgileri olmadığı için böyle bir şey yapmışlar, ama bu sermaye denen canavar işte böyle her yere girebiliyor. Bu kadar paraları varsa bunların, Türkiye'de çok golf sahası yaparlar daha, ta ki biz uyanıncaya kadar. Uluslararası örgütlerin yaptığı çalışmalar var elimde. Oralardaki veriler de şöyle: BM'de yaşayan dört milyar yedi yüz milyon insan için gerekli olan günlük su miktarı, dokuz milyar yirmi beş milyon litre, dünyadaki bütün golf sahalarının sulanması için gerekli olan günlük su miktarı, dokuz milyar yirmi beş milyon litre. Düşünebiliyor musun, ikisi de aynı miktar. Hani kuraklık yar, hani musluğu açarken, dişimizi fırçalarken dikkat edecektik, banyodan bir dakika ön-

ce çıkacaktık? Bunlar güzel öneriler, suyu ekonomik kullanmak gerektiğini biliyoruz. Türkiye'de sulamıyoruz, diyebilirler, peki sulamadan golf sahası yapabilir misin? Bunlar her türlü madrabazlığı yapabilirler, madrabazlık lafını bilerek kullanıyorum! TEMA'yı kandırdılar bunlar biliyor musun?

— *TEMA'nın golf sahaları için şerhli evet dediğini okuduk gazetelerden.*

— Efendim, TEMA demiş ki, "Hiç işe yaramaz, terk edilmiş alanları golf sahası olarak kullanabilirsiniz!" Bu dendi mi, denmedi mi bilmiyorum, ama "TEMA destekliyor" diyorlar. Bunun için, TEMA Yönetim Kurulu'na bir mektup da yazdım ve özetle, "... TEMA golf sahası açılımına karşıdır. Ancak, bu duruşumuz da bundan böyle değiştiyse, şahsımın bu fikre katılmasının katiyen mümkün olmadığını ve münferiden de olsa, imkanım olan her ortamda golf sahalarına karşıt fikirlerimi hararetle ve yüksek sesle dile getirmeye devam edeceğimi beyan ederim" dedim. Bunlarla başa çıkılmaz, para çünkü bu. Başbakan yardımcılarından birinin açıklaması şöyleydi: Çevreciler karşı çıktığı için Ankara'da golf sahası yapamamışlar, ama şimdi gidip Antalya'da yapacaklarmış. İster Antalya'da, ister Erzurum'da yap, sonuç değişiyor mu, orası Türkiye değil mi? Gazetelerde de haberleri çıkıyor şimdi, yok efendim Antalya'da golf sahası için beş yüz bin değil, seksen bin ağaç kesmişler! Kestin mi, kesmedin mi ben buna bakarım... Görüyor musun? Senin işin gücün nedir devlet bakanı, soruyorum sana, senin işin golf sahası yapmak mı? Yine uluslararası kaynaklara dönelim; golf sahalarının bir dönümü için kullanılan yıllık tarım ilacı miktarı nedir biliyor musun? Tam dokuz kilo, aynı büyüklükteki bir tarım alanı için kullanılan ise, bir kilo üç yüz elli gram. Doğal ekosistemi tahrip ediyor, tarım arazilerinin üzerine oturuyor, suyu kullanıyor, toprağı kirletiyor ve bu bir eğlenceymiş efendim! Geçenlerde bir dostumla konuşuyordum, ben bu konudaki görüşlerimi söyledim. O da golf oynuyormuş. Aman efendim ne savunmalar, ne savunmalar. Yok, orayı ihya ediyorlarmış da,

oraya bakıyorlarmış da... Golf sahaları için özel bir tür çim getiriliyor, sadece bu bile başlı başına doğal ekosistemi tahrip eden bir şey. Dediğim gibi, biz uyanıncaya kadar, sermaye daha çok golf sahası yapar! Sen hiç gazetelerde işin bu tarafıyla ilgili bir şey okudun mu?

— Golf için genel izlenim, doğayla barışık bir spor olduğu yönünde.
— Ama iki yıldır Hayrettin bar bar bağırıyor, önüne gelene bunları anlatıyor. Bu tüketim toplumuyla, bunu yapanlarla, sürdürenlerle daha çok işimiz var...

Ormanlar nasıl korunacak?

— Bu sene hem Türkiye'de hem de komşu ülkelerde çok ciddi orman yangınları oldu ve hepimizi çok korkuttu. Fakat bir taraftan da orman yangınlarının yenileyici özelliğinden, hatta doğal olduğundan bahsediliyor. Orman yangınlarından sonra yapılan ağaçlandırma faaliyeti de tartışmalı. Siz bu konuda neler düşünüyorsunuz?
— İstersen buna Gelibolu'dan başlayalım. 2003 yılında hatırlarsın, Gelibolu'da büyük bir yangın çıkmıştı. Orman bakanı ile beni sabahın erken saatinde televizyona çıkardılar. Evvela bakana söz verdiler, ama bakanı dinledikçe yerimde duramıyorum. Bakan, "Orayı derhal ağaçlandıracağız" diyor. Sayın Cumhurbaşkanı Demirel de, "Şehitlerin yeşil yorganı yandı" deyince zaten iş artık çığrından çıkmıştı. Orman Bakanı, "Ben sekiz dozer gönderdim, şimdi iki dozer daha gönderiyorum, derhal orayı ağaçlandıracağız, kimse endişe etmesin" dedi. Artık kendimi tutamadım, "Burası ağaçlandırılamaz" dedim. Yönetici, bana da söz vereceğini, sıramı beklememi söyledi, ama artık sabrım kalmamıştı. "Söz vereceksiniz, ama bakın bakan iki dozer daha gönderiyor, orası ağaçlandırılmaz ki, bitkilendirilir" dedim. Yangınla toprakta rutubet bitmiş zaten, bırak bir mevsim geçsin, bir kış mevsimi yaşasın toprak, suyu emsin, illa ağaç dikeceksen, ondan son-

ra dik. Şimdi, konuyla ilgili olmayan bir bölüme geçiyorum. Anafartalar Harbi sırasında İngilizler, kendi siperlerinin arkasında bir floristik çalışma yapıyorlar ve çok zengin bir flora olduğuna karar veriyorlar. Harpten sonra gelip bütün Gelibolu yarımadasındaki bitkileri inceliyorlar. O kadar küçük bir yerde, dokuz yüz yirmi iki bitki tespit ediliyor. Bunların arasında endemik bitkiler de var. Bugün Kew Garden'da, National Museum'da, Gelibolu'dan toplanmış bitki örnekleri var. Bu kadar zengin bir floradan bahsediyoruz. Sonra bu yangınların neden çıktığını da bilmiyoruz, anız yakılırken tutuşmuş olabileceği gibi, bazen orman da kendini yakabiliyor. Ormanların da yangınlara ihtiyacı var. Bunu anlatmayı biraz sonraya bırakıyorum.

— *Evet, Gelibolu'da sonra neler oldu?*
— O program ve sonrasında yaptığım uyarılara rağmen, derhal ağaçlandırma çalışmaları başladı ve Gelibolu'ya, o bölgeye ait olmayan yüz elli altı bitki dikildi. Tabii burada toplumun talebinin yarattığı baskıları göz ardı etmiyorum. Orman Bakanlığı'nın ne kadar fidanlığı varsa, türüne, çeşidine bakılmadan oralardan ağaçlar Gelibolu'ya getirildi. Sonradan öğrendiğime göre, oraya istilacı kokarağaç da ekilmiş. Biyolojik istila dediğimiz olay bu; bir ormana, bir ekosisteme orada olmayan bir bireyi getirdiğiniz vakit, onun ne yapacağını bilemiyoruz. Biz bugün ormanları yangından sonra temizleyip, yeniden dikim yapıyoruz, hatta meşeleri bile kesiyoruz ve bununla da iftihar ediyoruz.

— *Neredeyse bir kural gibi bu, değil mi?*
— Bir anımı anlatayım bununla ilgili: 1990'ların başıydı, Mut Orman İşletmesi'ndeyiz. Bir silvikültür (yeni ormanların planlı olarak kurulması ve bunların doğal olarak kurulmuş ve varlığını sürdüren ormanlarla birlikte yetiştirilmesi, bakımı, gençleştirilmesi ve varlıklarının en iyi şekilde devam ettirilmesi ile uğraşan bilim dalı) hocası ile beraberiz. Orman İşletmesi'ndeki bütün görevliler hocaya çok hürmet ediyor,

saygı gösteriyorlar. Akşam yemeğinde hocadan, ağaçlandırma alanını görmesini ve önerilerini söylemesini istiyorlar. Dedikleri yere gittik. Son derece başarılı bir iş yapmışlar; bütün ağaçlar tornadan çıkmış gibi bir hizadaydı. Ben de o sırada yeni bastıran sisle birlikte ortaya çıkan manzaranın fotoğraflarını çekiyorum, bir yandan da konuşmalara kulak misafiri oluyorum. Hocaya, "Bu sene ara temizleme için bir ödenek gelmedi, gelecek sene de gelmezse bu meşeler azar gider, ne yaparız biz? O kadar iyi çalıştık ki" diyor ormancı. Hoca bir şey demedi cevap olarak. Meşeleri temizlemişler bütün alandan, yerlerine de çam dikmişler. Ben bunları yaşadım! Tam geri dönüyorlardı ki, "Durun durun" dedim. "Siz devletinize güvenmiyor musunuz?" Tabii soru acayiplerine gitti. "Devlet bunların analarını babalarını yok etti, iki tane piçle mi uğraşamayacak! Hiç üzülmeyin siz, seneye de bunları halledersiniz!" Meşeci Hayrettin'in başına neler geliyor, bak görüyor musun?

— Bu durumda da orman vasfını kaybediyor bu alanlar değil mi?

— Tabii, bu yapılan plantasyon, yani tarımsal bir faaliyet. Dünyada pek çok yerde yapılıyor; İspanya'da, bilhassa Yeni Zelanda'da, Arjantin'de. Bu durumda geçmişte olanlarla da birleştirdiğimizde demek ki, biz Orman Bakanlığı olarak doğayı tahrip etmek için elimize gelen her imkanı kullanmışız. Meşeyi kesmişiz, oraya çam dikmişiz. Her yer çam, çam, çam... Diktiği çamlarla gurur duyan, bununla övünen insanlar görürsün, tabii ki, çamın olduğu yere çam dikersen bu övünülecek bir şeydir; cevizin olduğu yere ceviz, kestanenin olduğu yere kestane, ıhlamurun olduğu yere ıhlamur dikeceksin. Sadece bu da değil, o ıhlamurun ya da kestanenin hangi türü orada yetişiyorsa, onu dikeceksin. Evet, bu tür uygulamalarla mono kültüre döndürüyoruz. Mesela Avrupa'nın çok büyük bölümünde gördüğüm yeşil alanlar, orman değildir, ağaçlandırmayla elde edilmiştir. Avrupa'da orman alanları yüzde birin altına inmiş, kalanları plantasyon. Nihat Gökyiğit'le, Avusturya ve Almanya'ya bir gezi yapmıştık.

Almanya'da TEMA dostlarının bir toplantısına katıldık. Toplantıya gittiğimizde, Elbistan'daki santral için kömür çıkarmak üzere ihaleye giren bir şirketin yetkilileri bizi buldular. Kömür istihsal ediyorlar. Israrla bize yaptıkları işi göstermek istiyorlardı. Bizim de vaktimiz yok, ama ısrar nedeniyle faaliyetlerini görmek için gittik. Yaptıkları işleri görünce epey şaşırdık. Bir yeri kazıyorlar, orada üst toprağı bir yere koyuyorlar. Açtıkları her çukurdan çıkan alt toprakla bir öncekini doldurup, sonra da üst toprağı yerleştiriyorlar. Böylece tespit taneleri gibi bir zincir oluşturuyorlar. Biz gittiğimizde, daha önce açtıkları çukurların üzerine bitkiler gelmişti. Nihat oradaki bir ormancıya doğal ormanları sordu. Görevli, "Bizde doğal orman yoktur ki, belki erişemediğimiz Alpler'de bir yerde kalmıştır!" dedi. Belki verimi düşük, gençleştirilmesi lazım, ama Türkiye'de bizim ormanlarımızın en az yüzde seksen beşi hâlâ doğal. Zannediyorum şu âna kadar iki milyon sekiz yüz bin hektar alana tecavüz ettik. Gezimizin Avusturya kısmında da benzer bilgiler aldık. Avusturya çevre bakanlığı müsteşarını ziyaret etmiştik, Nihat'ın daha bilgi düzeyi bugünkü gibi değildi, gördüklerinden çok etkilendi.

— Tabii her taraf yemyeşil, insanı çok büyülüyor...
— Evet, her taraf yemyeşil. Nihat, müsteşara ne kadar doğal ormanları olduğunu sordu. Müsteşar, doğal ormanları olmadığını, bir bölgede üç yüz yirmi, bir yerde de kırk iki hektar civarında kaldığını, oralara da yol bile yapmadıklarını söyledi. Gözleri gibi koruyorlar kalan ormanları. Bugün Avrupa ormanlarında monokültürün getirdiği bir sürü zafiyet var. Mesela bir böcek istilası oluyor, o bölgedeki bütün bitkileri bitiriveriyor. Gelelim Türkiye'ye; anlattım, yalnız yangınlarla da değil, klasik ormancılık anlayışı Türkiye'nin doğal ekosistemini tahrip etti uzun yıllar, ama yeni nesil ormancılar yavaş yavaş yapraklıya doğru dönmeye başladı.

— Aslında eğitimde ormanlarda saflaştırma üzerine kurulu Alman ekolünden uzaklaşılması ile birlikte farklılaşma başlıyor değil mi?

— Evet. Tabii, zamanında hocaları ne dediyse, ormancılar da onu yaptılar. Hocaların Almanya'da tahsil veya staj görmeleri sebep oldu buna, ama kendileri de bilimsel olarak bunu araştırma ihtiyacı duymadılar herhalde. Hayrettin Kayacık, Faik Yaltırık Hocalarımı anlatmıştım, yapraklılar bahsinde. Artık öyle bir nesil geldi ki, monokültürden polikültüre geçildi ve doğal ekosistemin korunması önem kazandı, en azından yapraklı gündeme geldi. Ormanlar, yangınla gençleştirilmek ihtiyacı duyarlar. Türkiye ormancılık politikasında da yakarak gençleştirme vardır, ama kontrollü bir yakmadır bu. 90'lı yıllardan önce bu uygulamayı özellikle Toroslar'da gördüm. Ondan sonra yakılan alana icabında tohum atılır, icabında da olduğu gibi bırakılır. İki uygulamayı da gördüm. Bugün neden yapmıyoruz bunu? Çünkü artık toplumun yangınlar konusunda çok hassas olduğu bir dönem yaşıyoruz. Toplumun talebi, yanan alanların derhal ağaçlandırılması. Bu, Türkiye için çok iyi bir şey, ama durumu sürekli anlatmak zorunda hissediyorum kendimi. Malatya'da üç günlük bir kongre oldu, çevre düzeni hakkında. Bu konuda bir tebliğ sundum orada (Ek I). Bu tebliğde kendi görüşlerim dışında iki alıntı yaptım. Birisini Profesör Kani Işık'tan, diğerini de Yellow Stone'u gezerken gördüğüm levhalardan aldım. Yellow Stone'daki levhalardan birinde şöyle yazıyordu: "Yangınlardan sonra, kömüre dönüşmüş ağaç gövdeleri, vahşi yangının izlediği patikayı belirliyor. Bu bir ormanın ölümü gibi gözükebilir ancak, yangından birkaç gün sonra yosunumsu bir tabakanın yanmamış bitkileri kapladığı ve yeni filizlerin yanık siyah çalıların arasından sürdüğü görülmüştür. İnsanlar ne zaman Yellow Stone'u ziyaret etseler, yangınlar tarafından yaratılmış bir çevre içinde gezinirler. Bu bölgedeki ormanlar ve yeşil örtü yüzyıllar boyunca geniş kapsamlı ve vahşi yangınlara maruz kalmıştır. Ağaç gövdelerindeki yaş halkaları en son 1988'de yaşanan yangınlar gibi, buranın her iki yüz ila dört yüz yıl arasında yangınla kömür olduğunu ispatlar. İnsan erişiminden uzak olmak kaydıyla yangınlar uzun vadede ormanlar için sağlıklı bir olgudur. Yangından

birkaç yıl sonra yöreyi ziyaret ederseniz, bölgenin sık otlar, çeşitli çiçekler ve çalılarla kaplanmış olduğunu görürsünüz. Güneş ışığına daha fazla maruz kalan alanda çam filizlerinin ölü ağaç gövdeleri arasından yeni ormanı oluşturmak için yükseldiğini göreceksiniz." Nitekim Gelibolu'da da yapılan tüm hatalara rağmen bunun örneklerini görmek mümkün.

— *Gelibolu'daki gözleminiz nasıldı?*
— TEMA'dan Ümit Gürses'le birlikte Çanakkale'ye gitmiştik. Gelmişken yangın alanına da gitmemizi önerdi, ama ben hiç gitmek istemiyordum. Sonunda razı oldum. Bir ormancı bizi gezdirdi. Yangına rağmen boyları iki buçuk metreye ulaşmış meşeler gördük, alt flora yeniden gelmiş. Çünkü oraya dokunulmamış ve orman kendini yenileyebilmiş. Sakal bırak sözünü dinlesinler denir ya, benim sakalım da var, ama yine de sözümü dinletemiyorum. Gelibolu yangınından sonra sesleniyordum, gelin doğanın kendisini yenilemesine fırsat verelim diye. Tabii ki, söz konusu alanda bir erozyon tehlikesi varsa oraya müdahale ederim, ama bir tehlike yoksa bırakın doğa kendini yenilesin.

— *Bu tür örnekler dünya ormancılığında oldukça fazla değil mi? Bundan yaklaşık on yıl önce,* GazetePazar'*da bu konuyla ilgili bir haber hazırlarken doğal yangınların sağlıklı bir ormanda doğal hatta istenilen bir şey olduğunu okumuş ve çok şaşırmıştım.*
— Tabii ki. Yellow Stone'daki tabelalardan birinde de şunlar yazılıydı: "Bu çayıra girerken lütfen mümkün olduğu kadar taşlara basın veya girmeyin, çünkü bu floranın yenilenmesi bin sene ister!" Orada da yangın oluyor, meşhur yangınlardan bir tanesi. Bilim adamları ikiye ayrılıyorlar. Birileri söndürelim, birileri söndürmeyelim diyor. Sonuçta ikisinin de istediği olmuyor, çünkü rüzgarla yangın kontrolden çıkıyor ve epey uzun sürüyor yangının sönmesi. Yangında sonra, son yüz altmış yıllık kayıtlarda olmayan on iki yeni tür bitkinin ortaya çıktığını görüyorlar. Bu arada, yanan hiçbir ağacı kes-

miyorlar. Gittiğimizde gördük, karşımızda yanık bir orman vardı, ama o sipsivri ayakta duran yanık ağaçların altından fırça gibi bir doğa gelmişti.

— Kendini yenilemenin bir yolu olarak kullanıyor doğa yangınları değil mi?

— Niçin kesmiyorlar bu ağaçları? Anlattığım gibi, bizdeki ilk iş, hemen yangın alanını temizlemektir. Tahtacılar deriz, orman işletmeleri kesim işlerini onlara verirler. Halbuki, yanan her bitkiyi yerinde bırakmak gerekiyor öncelikle. Bir anımı anlatayım: Adalar Belediye Başkanı rahmetli Recep Koç, Büyükada'ya davet etmişti beni. Adayı ağaçlandırmak istiyor. Uzun süre gidemedim işlerim nedeniyle. Sonunda sözümü tuttum ve gittim. Orada bir park-bahçe yapmış, onu gösterdi. Sonra, "Gelmişken ben esas bizim bir yangın yeri var, sizi oraya götürmek istiyorum" dedi. Adanın çöplüğünde çıkan yangından sonra, inanılmaz bir görüntü vardı. Adanın doğal florası gelmişti, boyları yaklaşık bir metre civarında çalılar vardı. Rahmetli Recep Bey, bu alanın da bir an önce çamlık haline getirilmesini istiyordu. Şarkılar bile var ya, "Çamların altında verdiğin buseyi..." diye, artık buse verilecek yer kalmamış! Yangından sonra Burgaz'a gitmedim, ama oraya da selam gönderdik; "Aman buraları ağaçlamayın, bırakın doğa kendini yenileyecektir." Kani Işık Hoca'mızın *Çevre Sorunları, Biyolojik Çeşitlilik ve Orman Gen Kaynaklarımız* adlı kitabında şöyle diyor: "Bir yörenin ağaçlandırılmasında, güvenilir orijin denemeleri sonuçları elde edilinceye kadar, yalnızca lokal ırklardan elde edilen tohumlar kullanılmalıdır. Aksi halde, Türkiye ormanları, bu hızla giden ağaçlandırma faaliyetleri karşısında kısa süre sonra lokal ırkları ortadan kaldırılmış, onun yerine biyolojik uyum değerlerinin ne olduğu bilinmeyen ağaçlarla dolu genetik bir çöle ve biyolojik bir kaosa dönüşebilir." Sadece bunlar da değil, WWF'in *World Wide Fund For Nature* dergisinde, kesin bir kural olarak, bırakın yangın sonrasını, normalde ormanlarda ölü ağaçların bulunması gerektiği anlatılıyor. Avrupa ormancılığına artık ölü ağaç diye bir kavram girmiş durumda.

— Evet, dergiyi ben de okudum. Peki, ölü ağaçların önemi nereden geliyor?

— TEMA olarak *Finlandiya Ormancılığı Yeni Çevre Politikası*'nı Türkçeye çevirerek yayımladık. Orada da konuyla ilgili olarak şöyle deniyor: "Dikim ya da ekim yoluyla ağaçlandırılacak alanlarda, ekolojik ve görsel nedenlerle, bir önceki kuşaktan bazı ağaçların kesilmeden bırakılmasına önem verilmelidir. Alanda bırakılması gereken en değerli ağaçlar, dikili kuru denilen ölü, fakat sağlam ağaçlar, kuşların yuva yaptığı deliklere sahip ağaçlar, yaşlı tek ağaçlar, yaşlı ağaç grupları, çürümekte olan ağaçlar, değerli geniş yapraklı türler (örneğin meşe, karaağaç, dişbudak) ayrıca kavak ve diğerleridir." Bu kitabın benim açımdan bir başka dikkat çekici yanı da, biyolojik çeşitliliğe özel bir önem vermesi. Bu konuda da ölü ağaç kavramına vurgu yapılıyor. Gel yine buradan okuyalım: "Biyolojik çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi anlayışı, temizleme operasyonlarının en az düzeyde tutulmasını, bir sonraki periyotta alınması gereken ağaçlara, kesilmeden bırakılması gereken ağaçlara, çürümekte olan ağaçlara ve geniş yapraklı türlere dokunulmamasını öngörür. Rüzgar devriği tek ağaçlar da olduğu gibi bırakılmalıdır. Büyük kavakların ve değerli geniş yapraklı türlerin biyolojik çeşitlilik açısından yüksek bir değer taşıdıkları anlaşılmıştır. Türleri tehlikede olan birçok orman böceği türlerinin yaşlı keçi söğütlerini tercih ettikleri de bilinmektedir." Görüyor musun, o ölü ağaçların ekosistem içinde ne kadar önemli bir rolü olduğunu? *Dünyanın Durumu 1991*'de de ölü ağaçların ne kadar önemli olduğu anlatılıyor. "Yakın zamanlara kadar ihmal edilen bir başka konu ise, toprakları verimli kılan yeraltı organizmalarıdır. Bunların arasında ön önemlisi, dünyada mevcut bitki ve ağaç türlerinin yüzde doksanının köklerine tutunmuş vaziyette yaşayan kök mantarıdır. Bu mantar küçük memeliler tarafından yenilip sonra dışarı çıkarıldığında, ağaçların topraktan besleyici madde ve su çekmesini ve nitrojen üretmesini sağlamaktadır. Geleneksel ağaç kesimi, çevredeki bitkileri ortadan kaldırıp toprağı bozarak

çoğu durumda bu mantar türlerinin de yok olmasına yol açar. Gene benzer biçimde, ölü ağaçların ve kütüklerin, sağlıklı bir orman için gerekli parçalar olduğunu ormancılar yeni yeni anlamaya başlamışlardır. Bunlar, doğal yaşamın sağlanması açısından önemli bir temel oluşturmakta, organik maddeleri ve besleyicileri toprağa geri vermekte ve erozyonun engellenmesine yardımcı olmaktadır. Bir ekosistemden çok fazla ölü ağaç ve diğer organik maddelerin kaldırılması, sistemin tümünün çökmesine yol açar."

— *Yanan ormanlarda alelacele ağaçlandırma yapılmasının bir nedeni de sanırım, bu alanlarda kaçak olarak hızla inşaat yapılmaya başlanması...*

— Evet, ağaçlandırılamayan bir yerin köylüler veya kişiler tarafından hemen sahiplenildiği bir vaka. Onun için yetkililer, çareyi ağaçlandırmada buluyor. Ama bunun da özüne baktığımızda birbirinden beter iki sonuç çıkıyor karşımıza: Ya devletin gücü bunu durdurmaya yetmiyor ya da politikacının menfaati önde geliyor. Aslında, buranın belediyesi yok mu, nasıl kaçak inşaat yapılır demenin de anlamı yok, senin maliye bakanın bile kaçak villa yapmışsa, yapılıyormuş demektir. O gün iktidarda hangi parti varsa, sen de o partiye mensup olursan, sadece kaçak bina değil, her şeyi yapabilirsin. 1980'li yıllardaki bir seçim öncesinde, Orman Genel Müdürlüğü'nün orman affı hakkında bir tamim yayımladığı kulaktan kulağa dolaşmaya başlıyor. Ben de o sırada Manavgat yönünde Fenike'de *Alnus orientalis*'ları görmeye gitmiştim. Orman İşletmesi'ne gidip, hem olabilirse bir mihmandar, hem de o bölgeye çıkabilecek bir araç rica ettim. Bana, o günlerde çok meşgul olduklarını, ancak programda istediğim bölge de varsa yardım edebileceklerini söylediler. Sonra genç bir bölge şefi, orada tespit yapmak için görevli olduğunu, kendisine eşlik edebileceğimi söyledi. Orman içinde açılan yerleri tespit edeceklermiş. Gittiğimiz yerde, bir köylü, ormanı açıyor, ağacı kesiyor deviriyor, kesiyor deviriyor biz de seyrediyoruz. "Ne yapıyorsun" dedik. "Açıyorum, kesiyorum"

cevabını verdi. Gayet rahat cevap veriyor. Sonra genç ormancı tespit yapıyor; doğusunda şu var, güneyinde bu var, yanında şu tarla var diye. Hazırladığı zaptı köylüye imza ettirdi sonra. Köylü, "Neresini yazdın" diye sordu ormancıya. O da nereleri yazdığını gösterdi. "Yok" dedi köylü. "Şurayı da yaz, orayı da keseceğim!" Ormandan siyaseti çıkaramazsak işin çözüleceğine dair hiç ümit beslemeyelim. Allah'ın bildiğini kuldan saklama diyorlar ya! 1946'dan bugüne kadar iktidar olmuş bütün hükümetler Türkiye'nin doğasına, ormanlarına, topraklarına hizmet ederek değil, tüketerek, yok ederek, iktidar olmayı amaçlamışlardır. Bunu da pekala başarmışlardır. Bu çok ağır bir itham, ama üzülerek söylüyorum, doğru bu. Bugün dama taşı gibi açılmış ormanlara ait binlerce dia var elimde. Öyle olaylara tanık oldum ki, anlatamam. İstimlak edildikten sonra yakılan ormanlar biliyorum!

Orman Kanunu'nun en tartışmalı maddesi: 2/B

— Kamuoyunda 2/B yasası olarak bilinen, "vasfını kaybetmiş orman alanlarının satışı" son dönemde en fazla tartışılan konulardan biri. Eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in veto ettiği, Anayasa Mahkemesi'nin de iki kere reddettiği değişiklik önerisi, 2/B halen gündemde. Hükümet yapılacak yasal düzenlemelerden sonra, orman vasfını kaybettiği belirtilen dört yüz yetmiş beş bin hektar alanın satışından yirmi beş milyar dolarlık bir gelir bekliyor. TEMA *uygulamanın durdurulması için bir imza kampanyası başlattı. Siz, 2/B'yi nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— 2/B yasası için ben Erzurum'da Başbakan'la beraber olmuştum. Bir merasim yapılıyor, önde başbakan, vali ve komutanlar var. Ben de hemen arkalarında, ikinci sıradayım. Sayın Erdoğan konuşmasını yaptı, merasim bitti, o sırada beni gördü, bana doğru geldi, ben de ona doğru gittim ve el sıkıştık. Ama o nezaket tokalaşmasında başbakanın elini bırakmadım, 2/B düzenlemesi hakkındaki görüşlerimi aktardım. "Bu konuda bir referandum düşünüyormuşsunuz ama

çıkacak iki sonuçta da kaybedersiniz" dedim. "Kaybedersiniz, zaten kaybetmişsinizdir, kazanırsanız daha beter kaybedersiniz! Freniniz çözülür, ne yapacağınızı şaşırırsınız. Bu düzenlemeden vazgeçin. Ayağıma çarıkları giyer, köy köy, kasaba kasaba dolaşır bunu anlatırım. Bu mücadeleyi sonuna kadar sürdürürüm." Sayın Başbakan ile daha sonra bir sergide de beraber olduk, orada daha uzun müddet konuşma imkanı buldum, 2/B üzerine görüşlerimi anlattım. Aslında hükümetin 2/B'yi gündeme getirmesi fevkalade doğru bir iş.

— *Neden doğru?*

— Çünkü, orman alanları istila edilip duruyor; fabrikalar kuruluyor, konutlar yapılıyor, tarlalar açıyor... Bunun bir yerde durması lazım. Bir yerde durması için, bundan menfaati olanların bir bedel ödemesi lazım. Öyle bir bedel ödemesi lazım ki, bir daha buna teşebbüs edemesin başkaları. Şimdi gidiyor orman arazisine fabrika inşa ediyor, karşısındaki rakibi yasalara uygun hareket etmişse aynı büyüklükte bir araziye kim bilir ne kadar para veriyor; bir kere haksız rekabet var. Bu işin ekonomik yönü, gerçek 2/B yasası uygulanırsa, işgallerin duracağına inanıyoruz. Ancak hükümetle burada yollarımız ayrılıyor; biz TEMA olarak, bu sorunun satış yoluyla değil, ecri misille halledilmesini istiyoruz. İşgal edilen arazinin o günkü kira raici ne ise, o bedelden işgalcisine kiraya verilmesinin caydırıcı mahiyeti olduğu kanısındayım. Ama yapılmak istenen bu değil. Bakanlıkta kadastrocularla toplanmışlar ve ne kararı almışlar biliyor musun? İşgal edilen alanlar, "hak sahiplerine" verilecekmiş. Üstelik satışı da Maliye Bakanlığı yapacakmış. Nasıl bunlara hak sahibi dersiniz? Demek ki, bir yeri işgal ettiğin zaman, hak sahibi oluyorsun. Ayıp mı diyeyim, rezalet mi diyeyim artık... Para mı kazanmak istiyorsun, ecri misil yoluna git, o zaman dünya döndüğü sürece bunlardan para alırsın. CHP de, "Biz 2/B'ye oy vereceğiz" dedi. Babanın malını mı satıyorsun? Ama yaparlar bunlar, kafalarına koydular ya, yaparlar. Ayrıca, Orman Bakanlığı'nın da ecri misil uyguladığı yerler var.

— Var evet. Ancak vasfını yitirdiği iddia edilen alanların çok büyük bir bölümü, İstanbul, İzmir ve Antalya civarında.

— Ecri misilde de çeşitli kategoriler oluşturulabilir. Hükümetin 2/B uygulamasından beklediği sadece yeni gelir kalemleri. Toprağın, ormanın tahrip edilmesi, istila edilmesi kimsenin umrunda değil. Orman Bakanlığı'nın, köylüler tarafından işgal edilen arazilerin satışından beklediği gelir yirmi beş milyar dolar; köylünün verecek parası yoksa canını mı alacaksın? Çözülmeyecek bir dava değil bu. Ama köylünün imkanlarına göre bedel koyarken de yasayla yeni hükümler getireceksin, köylünün de aklını başına getireceksin. Her sene ödemek zorunda kalacağı bedel canını yaktığında, bir daha aynı şeyi yapmayı aklına bile getiremez. Yaptığında da, bundan sonra bir yere tecavüz edersen, orayı yıkarım, diyeceksin. Gelelim kentlerin göç alan bölgelerinde kurulan gecekondulara: Mesela İstanbul Sultanbeyli'den ecri misil alındığı gün, bir taraftan inanılmaz bir gelir elde edilirken, bir yandan da gecekondu ticareti durdurulabilir. Orada tespit edilen bedeli, her yılın değerine göre yeniden belirleyeceksin; böyle bir bedelle oturmak istemeyene evinden çıkma şartı getireceksin, ikinci konutları ise kesinlikle yıkacaksın. Yasa ortadayken halen işgal devam ediyor, neden biliyor musun? Çünkü kaçak yapılar bitene kadar ne hikmetse kimsenin haberi olmuyor! Olur mu böyle bir şey; valin, jandarman, kaymakamın, kadroların varken nasıl haberin olmaz?

Korumak için ormanları devletleştiriyorlar

— Özellikle Avrupa ülkelerinde yeni çevre politikaları uygulanıyor, var olan orman alanları için çok ciddi düzenlemeler yapılıyor. Bu uygulamalarla Türkiye'deki uygulamaları karşılaştırırsak nasıl sonuçlar ortaya çıkıyor?

— Bio çeşitlilik 1992 Rio Konferansı'nda gündeme getirildi. 1993'ün kasım ayında da Avrupa ülkeleri yeni bir çevre politikası oluşturdular ve Helsinki'de bir antlaşma imzaladılar. Böylece artık Avrupa'nın yeni ormancılık politikası da ortaya

çıkmış oldu. TEMA olarak, Finlandiya, Polonya, Macaristan ve Fransa'nın yeni orman politikalarını temin ettik ve bunlardan da yararlanmaya gayret ettik. Ancak gördüğümüz kadarıyla bu çalışmalar içinde en kapsamlı olan Finlandiya'nınkiydi. *Finlandiya Ormancılığı Yeni Çevre Politikası*'nı orman mühendisi arkadaşımız Prof. Dr. Ertuğrul Göreceliođlu'na tercüme ettirdik ve yayımladık. TEMA yayınları arasında çıkan bu kitabın başında, Finlandiya Orman ve Çevre Bakanlarının müştereken imza ettiği şöyle bir yazı var: "Ormancılık için belirlenmiş olan hedefler 1990'lı yıllarda değişikliğe uğramıştır. Çevrenin durumu ve insanın ekonomik etkinliklerinin çevreye verdiği zararlar konusunda tüm dünyada duyulan endişe Finlandiya'da da ormancılık politikasının yeniden formüle edilmesini gerekli kılmıştır. Finlandiya'da nice on yıllar yapageldiğimiz şekilde sürdürülebilir verim amacına yönelik bir ormancılık politikası uygulamak bundan böyle yeterli olmayacaktır. Orman amenajmanı, ormanlardan yararlanmayı geliştirirken, orman ekosistemlerinin korunmasına daha fazla önem verilmelidir." Hoppala nereden çıktı bu! Elli dört sayfalık bu kitapta, her sayfada en az üç kez, ekosistemin korunması ve biyolojik çeşitlilik lafı geçiyor. Koruma programının finansmanı ise hükümet tarafından onaylanmış durumda. İki yüz bin hektar alan programa alınmış. Var olan koruma programları dışında, yeni ortaya çıkmış koruma ihtiyaçlı özel orman arazilerindeki yaşlı ormanlar ve tehlike altındaki türlerin koruması için de programlar yürütülüyor. Düşünebiliyor musun, yaşlı ormanları koruma altına alıyorlar. Bizde ise, "yaşlı, artık üretimi durdu" denerek, kesim yapılıyor ormanlarda. Bunu yapan kim? Yüksek orman mühendisi; yüksek hem de! Yine kitaptan bir alıntı sana: "Bu programların (yaşlı ormanları ve tehlikeli türleri koruma programları) gerçekleştirilmesi için gerekli olan arazi istimlaklerinin, toplam maliyetinin iki milyar Fin markının çok üzerinde olduğu düşünülürse bu programların öngördüğü gibi 2000 yılına kadar gerçekleştirilmesi için devlet tarafından arazinin istimlakinde hâlâ uygulamakta olan yönetimin yanı

sıra daha yumuşak ve daha esnek prosedürlerin de benimsenmesine ihtiyaç vardır." Demek ki Finlandiya, ormanları devletleştiriyor.

— *Genellikle özelleştirmeye alışık olduğumuz için kulağımıza pek tanıdık gelmiyor.*

— Koruma ihtiyacı bakımından, özel ormanları devletleştiriyor. Bu koruma programlarının uygulamaya geçirilmesi sonucu, yakın bir gelecekte devlet arazilerinin takas amacıyla kullanılması da programlanıyor. Buna ek olarak koruma amaçlı yapılan istimlaklerde devletin istimlak bedellerini ödeyebilmesi için koruma tahvilleri çıkarılması için çaba gösteriyorlar. Böylece kaynak yaratmak istiyorlar. Şimdi yine kitaptan aktarıyorum: "Arazilerin devlet tarafından istimlak edilmesine alternatif olarak korumanın orman sahipleri tarafından gönüllü olarak yapılmasının teşvik edilmesi, sürekli koruma kontratları yapılması, korunması gereken ormanlarda kısıtlı kullanma, faydalanma esasının yaygın şekilde uygulanması ve uygulamanın kısıtlandığı bölge durumlarında orman sahiplerinin zararını telafi edecek sistemin geliştirilmesi hususları üzerinde dikkatle durulmalıdır." Özel araziyi korumaya alıyorsun, üstelik mülk sahiplerinin zararını da telafi ediyorsun... Bak sen şu saçmalığa! Bizde de Orman Bakanı diyor ki, "Bunlar özel orman olsaydı, yanmazdı!" O halde ne yapacağız? Ormanları peşkeş çekeceğiz! Orman arazilerini Turizm Bakanlığı'na, Çevre Bakanlığı'na tahsis ediyoruz, o da alıyor, sana ister otel, ister park yap, istersen de tahrip et diye veriyor. Buna karşı çıkarsan, ülkenin gelişmesine karşı çıkan hainler listesine giriyorsun. Olur mu deme, rant ekonomisi var Türkiye'de, onun için olur! Ben bu kitabı her orman bakanına verdim, "Lütfen bunu okuyun ve okutun personelinize" dedim. Düşünüyorum da, okutulsaydı, okunsaydı böyle olur muydu?

— *Kısa dönemli turizm gelirleriyle, uzun dönemli yaşam kaynakları arasında seçim yapılıyor aslında. Karar mekanizmalarının gelecek projeksiyonu yapamamaları, sivil toplum ha-*

reketlerinin de yetirince gelişmemesi nedeniyle bu tür çok fazla doğa kıyımı yaşanıyor Türkiye'de.

— Orman Bakanlığı orman arazilerini Turizm Bakanlığı'na devredecek, Turizm Bakanlığı da bunu kırk dokuz yıllığına özel şahıs ve kurumlara verecekmiş. Sen kimin malını kime veriyorsun? Doğal ekosistemi çökertiyorsun. Gölcük'e Koç Ford Fabrikası'nın kurulmasına itirazımızın sebebini anlatamadık mesela. Oranın kavaklık olduğu, kavağın da zaten kesilmek için dikildiği söyleniyordu. Benim derdim kesilecek kavaklar değildi ki! Orada Marmara Denizi'nde tek olduğuna inandığım, denizle kara arasında bir sazlık ve bir ekosistem var. Sen orada iskele yapıyorsun. Oradan bırakılacak sintineyle esas yok olacak olan, işte o doğal ekosistem. Burası, tıpkı mangrowe ormanları gibi çok özel yapıya sahip. Bunlar kayboluyor. Bizim projeye muhalefetimizin kesilecek ağaçlar nedeniyle olduğunu düşündükleri için, "Bak biz burayı ağaçlandırıyoruz" dediler. Hakikaten Ford firması orayı ağaçlandırdı, ama bizim derdimiz oranın ağaçlandırılması değildi dediğim gibi, oraya yapılan iskeleydi. Sonra bir başbakan çıktı, izin verdi ve biz de bir şey yapamadık. Bir ekosisteme orada yapılanların verdiği zararı nasıl anlatacaksın? Bir yerden başladık, ama nasıl ve ne zaman yapacağız bunları? Başka çaremiz yok; yılmayacağız, korkmayacağız, üşenmeyeceğiz, darılmayacağız, küsmeyeceğiz, devam edeceğiz.

Uluslararası ilk ödül: Global 500 Roll of Honour

— Çevre konusundaki çalışmalarınız nedeniyle 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNDP) Global 500 Roll of Honour ödülünü aldınız. Aday gösterildiğinizi biliyor muydunuz?

— Hayır, haberim yoktu. Sevim'le birlikte Yalova'da, arboretumdaydık. Ben uslu uslu oturuyordum, bir telefon geldi ve ödül aldığım söylendi. Sakin sakin konuştuktan sonra, Sevim'e dönüp, "Ah, bu da mı gelecekti başıma" dedim, sanki kötü bir haber duymuşum gibi yaptım. Sevim şaşırdı tabii,

biraz da telaşlandı. Ne olduğunu sordu, biraz daha meraklandırdıktan sonra, ödül aldığımı söyledim. Rolümü o kadar inandırıcı oynamışım ki, rahmetli Sevim hâlâ beni teskin etmeye çalışıyordu: "Neden üzülüyorsun, bak ne kadar iyi olmuş!" Beni ödüle, TÜBİTAK aday gösteriyor. Eski TÜBİTAK Başkanı Namık Kemal Pak, haber verdi ödül kazandığımı. Ödüller de o güne kadar düzenlenmiş en büyük uluslararası çevre konferansı olan, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda verilecekmiş. Ülkeler, devlet ve hükümet başkanları düzeyinde temsil ediliyor. Ödül töreninden iki ya da üç gün önce Brezilya'ya, Rio'ya gittim. Türkiye'den hem Başbakan Sayın Süleyman Demirel, hem de Çevre Bakanı katılıyor konferansa.

— *Ödül töreni nasıl oldu, konferansı izleyebildiniz mi?*
— Kısa bir konuşma hazırlamıştım İngilizce olarak, ama öyle beş ya da on kişi değil, otuz civarında insana ödül verildi o sırada, iki-üç cümle söyleyip geçtik hepimiz. Töreni ve uluslararası bir ödül almış olmayı bir kenara bırak (tabii ki, bunlar da önemli ama) Global 500 Roll of Honour, benim hayatımda bir merhale oldu diyebilirim. Dünyanın her yerinden gelmiş ve ödüle layık bulunmuş otuz civarında insan gördüm, bir kısmıyla sıcak ilişkiler kurdum. Aralarında ev kadınları, öğretmenler, bilim adamları, çiftçiler, işadamları, kısaca neredeyse her meslek grubundan insan vardı. Herkes kendi alanında yaptığı faaliyetler nedeniyle ödüle layık görülmüş. Üzülerek söylüyorum ki, o insanlarla daha sonra irtibatı sağlayamadım; bu benim hatam oldu. Rio'daki günler bana, böylesi bir ödül bir ev kadınından bir profesöre, bir bahçıvana kadar birbirinden çok farklı eğitim ve kültür düzeyinden insana verilebiliyorsa, dünyada da farklı bir armoni kurulabileceğini gösterdi. Dediğim gibi böyle bir ödül almak çok güzel, ama daha da güzel olan arkasındaki felsefeyi görebilmek.

— *Biraz Dendroloji Cemiyeti'ndeki arkadaşlarınızla kurduğunuz ilişkiye benziyor sanırım, oradaki ilişkileriniz.*

— Benzerdi diyebilirim. Hep birlikte Rio'yu gezdik o insanlarla; kahkahalar, gülüşmeler, şakalaşmalar. Görsen, o kadar sıcak bir atmosfer ki, anlatamam. Hepimiz ayrı ülkeden gelmişiz, ama hiçbir fark yok gibiydi. Hümanizmi, insanların nasıl ilişki kurabildiğini, bir fikre, bir hedefe doğru hareket edenlerin, kendine görev verenlerin ne kadar sıcak olduğunu görüyorsun. Şimdi sen sorunca düşündüm de, oradaki arkadaşlarımı sonrasında aramayarak bunları kaçırmış oldum.

— *Dünya tarihi açısından 1992 Rio* BM *Çevre ve Kalkınma Konferansı, bir taraftan insana umut veren, bir taraftan da umutları kıran bir konferanstı. Amerika'nın tavrının en netleştiği ve en sertleştiği dönemeç noktalarından biri oldu Rio. Siz konferansı nasıl değerlendirdiniz ya da bugünden bakıp nasıl değerlendiriyorsunuz?*

— O telaş ve kalabalık içinde, ayrı ayrı odalarda süren toplantıları izlemek gerçekten çok zordu. Aslında ben de dışarıdan, gazetelerden konferansı izledim desem daha doğru olur. Öyle bir karmaşa vardı ki, Sayın Demirel'i bile orada göremedim! Konferansı yakından izleyemediysem de, literatür olarak çok şey gördüm. UNDP'nin orada açtığı şubeden çok bilgi aldım. Konferansla ilgili dedikoduları ise, dediğim gibi gazetelerden izledik. Mesela Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması'nı Bush'un imza edememesi ile ilgili dedikodu şuydu: "Bush, imza atamaz, çünkü kimya ve harp sanayinin desteği ile oraya geldi!" Kimya sanayini biliyorsun, bugüne kadar biyolojik çeşitliliği en fazla tahrip eden, en fazla yok eden sektör. Baba Bush'un anlaşmayı imzalamamasının, dünya lideri olan bir ülkenin böyle bir şansı bırakıp kaçmasının yorumları yapıldı ve tabii hepimizi çok üzdü. Clinton'un yardımcısı Al Gore'un *Küresel Denge* diye bir kitabı var, orada konuyla ilgili olarak şöyle diyor: "Amerika, dünyanın saygın bir ülkesi olma fırsatını kaçırdı."

— *Söz ödüllerden açılmışken, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin 1993'te verdiği Çevre Ödülü'nü sormak istiyorum.*

Çevre konusundaki ödülleri anladım, ama olimpiyatla nasıl bir ilişkiniz var?

— Aslında bu iş benim başıma yıkıldı; eski Milli Olimpiyat Komitesi Başkanı arkadaşım Sinan Erdem, "Uluslararası Olimpiyat Komitesi, bu yılı çevre yılı olarak ilan etti ve benden de bununla ilgili bir bildiri istiyorlar. Çevremde kime söylediysem, böyle bir şeyi yazamayacağını söyledi. Sen çevrecisin, bu işlerden de anlıyorsun, ne olur sen yaz bunu" dedi. Ben de başlangıçta kabul etmedim tabii. "Evet çevreyle ilgileniyorum, ama konunun olimpiyatla ilişkilendirilmesi isteniyorsa, ben böyle bir şeyi yapamam" dedim. Israr üzerine ısrar, sonunda kabul ettim. Olimpiyat ruhunu düşündüm önce, sonra da bu ruhun doğayla benzerliklerini kurdum. "Toprağın Olimpik Ruhu" başlıklı bir yazı yazdım.

— *Nasıl bir makale yazdınız, merak ettim?*

— Dur sana okuyayım: "Doğa, her mevsimde yarışmalar düzenlemektedir. Her mevsim başlı başına bir olimpiyattır adeta. Nasıl ki olimpiyat oyunlarında saha, katılan yarışmacılar vs. varsa, doğada da bu unsurlar vardır. Mekan seçiminde gösterilen ve hatta kamuoyuna yansıyan yarışları hepimiz biliyoruz. Tabiat da en uygun mekanı ve en uygun toprağı seçmek ister. Bu seçim adeta bir jüri heyeti gibi neyin nerede ve ne kadar çeşitlilikte yetişeceğine karar veren mikroorganizmalardır. Doğa bu yarışı gösterdiği tüm flora ve fauna çeşitliliği ile yapar.

İlkbaharda bitkiler en güzel renklerdeki elbiselerini giyerler, bin bir çeşit çiçekleriyle yarışırlar. Kokuları ve renkleriyle adeta birbirlerinin güzelliğini pekiştirirler. Burada esas olan kazanmak değil, iştiraktir. Aslında doğada kazanan kazanmayan belli değildir, onlar için önemli olan katılmaktır. Yaz olimpiyatları geldiğinde, çiçekler artık bir meyve olmuştur. Birbirlerinden lezzetli meyveleriyle, koku ve biçimleriyle bütün güzelliklerini gösterirler.

Sonbahar gelince, sonbahar elbiseleri giyilir ve rengarenk güzelliği ile aslında sonbahar, olimpiyatların simgesidir. Kışın

da kimileri yapraklarını dökerek, soğuğun getirdiği şartlara göre, değişik renk ve biçimler alırlar. Kışın bir mukavemet yarışıdır. Kış şartları içinde güçlü olmak amaçtır. Bu da dayanıklılığın ve güçlü olmanın yarışıdır. Nasıl ki olimpiyatlarda gaye, kazanmak ise, doğada gaye var olmak, varlığını sürdürmektir. Nasıl ki olimpiyatlarda kazanılmasa da evrensel bir mesaj verilmiştir, yarışlara katılarak görev tamamlanmıştır. Doğada da bitkiler yetişmiş, canlılar var olmuş, ömürlerini tamamlamış, görevlerini yerine getirmişler ve tekrar doğaya dönmüşlerdir.

Doğanın olimpiyatlarında bütün katılımcılar kendi cinsinin ve türünün dışında bir ayrım yapmadan, toplum sosyolojisine göre örnek gerekirse, ırk, din, dil, fakirlik ve zenginlik gözetmeden bu olimpiyatlara katılırlar. Gaye, hep beraber, fauna ve flora olarak ayırım gözetmeksizin bir diğerine yararlı olarak ve yararlanarak sağlıklı yaşamaktır. Doğanın olimpiyatlarında her bireyin görevi her cinsin ve türün varlığına saygı göstererek, bütünlük ve beraberlik içinde, sağlıklı tüm organizmanın yaşamasını sağlamaktır.

Kendi yaşamına olanak sağlayan ve doğanın olimpiyatları olmasa mavi gezegende yaşama olanağı olmayan insanoğlu, doğanın gerçekleştirdiği bu yarışların öneminin farkında değildir. İnsanoğlu, doğadaki bu müthiş dayanışma, barış, kardeşlik ve denge ruhuna karşı bir tutum ve davranış içinde olup, onun 'gel bizimle beraber ol' çağrısına katılmamanın bedelini günümüzde suyun ve havanın kirlenmesiyle veya yok olması ile ve en vahimi dünyanın giderek çölleşmesiyle ödemektedir.

Doğanın olimpiyat sahası topraktır.

Toprak ana yaşamın en aziz vazgeçilmez unsuru, olimpiyat ruhunun da anasıdır. Yaşam için verilen bütün mücadeleler ve yarışlar hep üzerinde sürdürülür. Eğer olimpiyat geleneğinin sürmesi için bir unsur eksikse, olimpiyat gerçekleşemez. Oyunların yapılacağı saha yoksa, üzerinde yarışılacak bir zemin yoktur. İşte esas budur. Doğada bu zemine ihtiyaç vardır. Artık zekasıyla, ürettiği teknoloji ile yerkürenin sunduğu bütün alanları, mesafeleri de çok kolay aşarak kontrolü

altına alan insanoğlu, olimpiyat ruhunu sürdürmek için istediği zemini seçebilir. Bu seçimi yapmak için gücü vardır, seçenekleri oldukça, gücü de var olacaktır.

Öyleyse olimpiyat ruhu nasıl bir evrensel barış unsuru ise, çevre sorunlarının başında gelen toprak erozyonu da insanlığın geleceğini kaybettirecek bir evrensel sorundur. Olimpiyatlar insanları nasıl ırk, din, dil, fakirlik ve zenginlik farkı gözetmeksiniz bir araya getirme niteliğine sahipse, toprak erozyonu da din, dil, ırk, milliyet farkı gözetmeksizin insanların geçim ve yaşam olanaklarını ellerinden alma niteliğine sahiptir. Bu sebeple dünyamızın geleceği için evrensel önem taşıyan bir sorundur. Artık bütün dünya halklarının yaşam koşulları için ortak sorumluluk altına girdiği çağımızda kuraklık, susuzluk ve çölleşme sürecinin inanılmaz derecede hızlanması insanoğlunu harekete geçirmek zorundadır.

Bu felaketi durdurmanın tek yolu ise bütün canlılara sağlıklı yaşama ortamı sağlayan doğanın olimpiyatlarını yapacağı ortamın korunmasıdır.

Ancak bu şekilde dünyamızın ve onun üzerinde yaşayan biz insanoğlunun geleceği olacağına inanıyorum." Bu yazıyı Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne göndermişler. Sonuçta ne oldu biliyor musun? Uluslararası komite bana Çevre Ödülü verdi.

— Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Türkiye Komitesi'nde de görev aldınız. Neler yaptınız görev süresince?

— UNESCO'nun hedefi belli. Başkanımız Arsın Aydınuraz beni önermiş, öyle seçilmişim. Üniversitelerden bilim adamları, yazarlar vardı ekipte. Ben de kendi alanımda hizmete gayret ettim. Benim verdiğim bilgiler az da olsa, uygulamaya yansıdı. Mesela UNESCO'nun Paris'teki bir toplantısında bir konuşma yaptım, o konuşma çok beğenildi. Bu görevin bana verilmiş olmasından, UNESCO adına da söz söyleyebilme şansını yakalamış olmaktan büyük mutluluk duydum. Ancak iki dönem görev yaptıktan sonra, ayrılmak zorunda kaldım.

— *Neden?*
— Milli komite üyelerinden biri Amerika'ya gittiğinde Viagra almış, bunu da gazetelerde yazı dizisi yapmıştı. Bana göre, bir UNESCO üyesine bu yakışmazdı. Tabii bu benim fikrim. Tepki duyduğum birine, görevini bırak git diyemeyeceğime göre, kendim ayrılmayı uygun gördüm. Tabii hayatımda çok kurumlarda görev yaptım, ama UNESCO'da hizmet etmiş olmaktan dediğim gibi büyük huzur duydum ve beni bu göreve layık görenlere de teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

YEDİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Gündemi Erozyon

Erozyon 1924'ten beri konuşuluyor Türkiye'de. Ne bilim adamları, ne teknisyenler, ne hocalar var, cengaver gibi çalışan bu konuda, ama yine de konu halkın bilincine yansımamış ve siyasi kadroların gündemine girememiş. Zaten bütün mesele de bu. Düşün ki, TEMA *böyle bir maziye rağmen inkılap gibi iki yasayı çıkartabiliyor. Bu iki yasa tamamen uygulandığı gün, senin ne Amerika'ya ne Avrupa'ya ihtiyacın kalır, geldikleri gibi giderler. Toplumsal barış topraktan gelecek dememizin nedeni bu; ulusun kendine güveni gelecek.*

TEMA'nın kuruluşu tamamlandıktan sonra yapılan törende... Vehbi Koç, Nihat Gökyiğit (arkada), Süleyman Demirel ve Hayrettin Karaca.

— Erozyonun ciddi bir tehlike olduğunu ilk kez ne zaman fark ettiniz?

— Toprak, erozyon ve çevre ile ilgili faaliyetlerim, merkezi Ankara'da olan Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti'ne 1967'de üye olmamla başladı. Dernek başkanı Hasan Asmaz beni davet etmişti üyelik için. Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu'na da 1989'da üye oldum. Bu dernekte faaliyetlerim daha aktifti, çünkü derneğin merkezi İstanbul'daydı. Bu derneğin faaliyetlerine katılırken, Türkiye'de erozyonun tehlikeleri gündemdeydi, ama yine de tehlikenin bu düzeyde olduğunun farkında değildik. Çevre koruma içinde erozyon inceleniyordu. Ayrıca derneğin gücünün de Türk toplumuna sorunu anlatacak siyasi kadroların üzerinde o kadar etkisinin olmadığını görüyordum, ama bir yerden başlamak lazımdı. Senin soruna dönersek, ben erozyonla tanışmadan, erozyon kelimesi ile tanıştım, dernek üyeliğim nedeniyle. Derneğin her toplantısına gidiyordum. O tarihlerde de Karaca Arboretum'u kurmuş, bitki örnekleri ve tohum toplamak için Türkiye'yi geziyordum. İşte erozyonla bu gezilerde tanıştım. Hep şunu örnek olarak veriyorum: Bir grup bilim adamı arkadaşla dolaşıyoruz; öğle yemeğini, akşam yemeğini nerede yediğimiz, nerede yattığımızın hiçbirimiz için bir önemi yoktu. Nevalemizi alıp, yolda bir yerde durup yerdik. İyi hatırlıyorum, Sivas civarında bir yerlerdeyiz, yine böyle bir mola vereceğiz, ilerideki pınara kadar sabredip, orada keyifle yemeğimizi yeriz diye düşündük. Geldik baktık ki, pınar kurumuş. Bunun üzerinde, ilerideki bir köye gidip, orada çeşme başında yemeğimizi yemeyi önerdim. Oraya gittik, köyün çeşmesi de kurumuş. İş-

te o zaman erozyonla gerçek anlamda tanışmış oldum. Ondan sonra bıraktığımı, ertesi sefer gittiğimde bulamamaya başladım. Doğa hafızam çok sağlamdı. Hangi taşın altında, hangi yamaçta hangi bitki vardır, tohum zamanı ne zamandır tasavvur eder, gidip bulurdum. Ama dediğim gibi artık bulamamaya başladım, çünkü toprakla birlikte bitki örtüsü de akıp gitmişti.

— TEMA Türkiye'nin gördüğü en büyük sivil projelerden biri; ayrıca eski bir basın mensubu olarak, medyanın hiçbir sivil toplum örgütüne bu kadar uzun yıllar destek verdiğini görmediğimi de rahatlıkla söyleyebilirim. TEMA bu anlamda pek çok ilki kendinde topladı ve kendinden sonra benzer faaliyetler gösteren birçok sivil toplum örgütünün de kurulmasına önayak oldu. TEMA fikri nasıl doğdu ve buraya kadar geldi?

— TEMA'yı bu şekilde yorumlamandan çok mütehassıs oldum, teşekkür ederim. Gel birinci günden itibaren başlayalım, amaç ne idi, nereye kadar geldik onu anlatayım. Ondan sonra da TEMA'nın eylem planının ne olması gerektiğini konuşalım. TEMA nereye geldi? Mera Yasası, Toprak Yasası bunlar birer inkılaptır, ihtilaldir. Türkiye'nin bu iki yasaya çok ihtiyacı vardı. Erozyon 1924'ten beri konuşuluyor Türkiye'de. Ne bilim adamları, ne teknisyenler, ne hocalar var, cengaver gibi çalışan bu konuda, ama yine de konu halkın bilincine yansımamış ve siyasi kadroların gündemine girememiş. Zaten bütün mesele de bu. Düşün ki, TEMA böyle bir maziye rağmen inkılap gibi iki yasayı çıkartabiliyor. Bu iki yasa tamamen uygulandığı gün, senin ne Amerika'ya ne Avrupa'ya ihtiyacın kalır, geldikleri gibi giderler. Toplumsal barış topraktan gelecek dememizin nedeni bu; ulusun kendine güveni gelecek. TEMA'nın hikayesini anlatmadan önce şunu söylemek isterim: TEMA'nın bu ülkeye yaptığı hizmetleri bir kefeye, Yavru TEMA'yı da bir kefeye koyalım, hepsinin üzerinde bir hizmettir bu. Pırlanta gibi, canavar gibi çocuklarımız geliyor.

— TEMA'nın kurulmasından çok önce Vehbi Koç tarafından düzenlenen bir toplantıya davet edilmiştiniz. 1984'te Divan Oteli'nde düzenlenen bu toplantının gündemi neydi?

— O vakitler, Vehbi Koç bir ağaç vakfı kurmak istiyor. Bunun için de, Orman Fakültesi hocalarıyla görüşmeler yapıyor, derdini anlatıyor, bir toplantı yapılmasına karar veriyorlar. Bu görüşmeler sırasında hocalar, benim de bu yönde çalışmalarım olduğunu, Vehbi Bey'in benimle görüşmesinde yarar olacağını söylüyor. Daha önce anlatmıştım, Vehbi Bey'le iş dünyasından zaten tanışıyoruz.

— Toplantıda neler konuştunuz?

— Vehbi Bey, son derece iyi niyetli bir yaklaşım içindeydi, ama meselenin temelindeki sorun konusunda bir bilgisi yoktu. Bu da son derece normal tabii, sonuçta Vehbi Bey bir işadamı, bir sanayiciydi; toprak ve erozyon yerine konuya bir ağaçlandırma faaliyeti olarak bakıyordu. Sadece Türkiye'de değil, dünyanın pek çok yerinde konuya yaklaşım aynı. Onun kafasındaki şu idi, devlet arazi ve kavak verecek, o kavaklar da kurulacak vakıf tarafından dikilerek ağaçlandırma yapılacak, kavaklar belli bir olgunluğa geldiği zaman da kesilecek, sonra yerine yenileri dikilecekti. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü'nün gerek araç gereç bilgisi, gerek tecrübe, memleket ve ağaç sevgisi bakımından bu görevi layıkıyla yerine getirebilecek kadrolarının olduğunu, buna rağmen gelinen noktada, senede ancak yüz bin hektarı ağaçlandırabildiğini, bu hıza rağmen, kesimden dolayı boşalan ya da boş alanların ağaçlandırılmasının yüzyıllar alacağını anlattım. Bu görüşlerimi bir rapor halinde yazarak kendisine iletmemi istedi.

— Yazdınız mı?

— Tabii ki yazdım. Toplantı 11 Kasım 1984'te yapılmıştı, 20 Şubat 1985'te de bir özet metin hazırlayıp, kendilerine gönderdim. Yaklaşımda eksiklikler de olsa, bir sanayicinin bu tür konularla ilgilenmesi beni son derece memnun etmişti. Tıpkı

toplantıda anlattığım gibi, raporumda da, "Türkiye'nin toprak erozyonu ile büyük bir tehlike altında olduğunu, tedbir alınmadığı takdirde Türkiye'de en geç otuz ya da otuz beş sene sonra tarım, hayvancılık ve orman yapacak toprak kalmayacağını, kayalıklardan ibaret bir ülke olacağını" yazdım.

— *Ağaç vakfı kurulması fikri hakkında neler söylediniz?*
— Raporumda, "Bugün memlekete yapılabilecek hizmetlerin şüphesiz en değerlisi olacağına inandığım, ağaçlandırma için kurulacak vakfın gaye ve hedefinin bu tahribatı önleyiş yönünde olması lazım geldiğini anlatmaya çalıştım. Bu meyanda, 11 Kasım 1984 günü Divan Oteli'nde düzenlenen toplantıda konunun daha ziyade sınai müesseselerin ihtiyacı olan odunu üretmek gayesine matuf olduğunu anladım. Şüphesiz ihtiyaç olan bir nesneyi üretmek değerli bir hizmettir. Ve de ihtiyaç vardır. Ancak bunun için şirket kurmanın daha yararlı olacağı, ticari ve sınai gayesi olan vakfın gerekli alaka ve itibarı göremeyeceği kanısındayım" dedim.

— *Vehbi Bey ağaç vakfını önerirken, ormanların bu yöntemle korunabileceğini mi düşünüyordu?*
— Sanırım. Biliyorsun, ağaç dikmek diye bir tutku vardı, hâlâ da var, ama ağaç dediğin vakit de, sanki kavak ya da çam dikilince, Türkiye ağaçlandırılmış olacak gibi algılanıyordu. Oysa sonuçta tarımsal bir faaliyettir bu. Biraz da haddimi aşarak, kendisine nasihatlerde bulundum. Yazdığım yazıda, "Sizin gibi Türkiye'de iş alanında çok başarılı olmuş, kurduğu eğitim vakfıyla büyük hizmetlerde bulunmuş bir kişinin, yalnızca sathi ağaçlandırma amacıyla bir vakıf kurması doğru değil" dedim, bunu anlatmaya gayret ettim.

— *Raporu gönderdikten sonra neler oldu?*
— Hiç ses seda çıkmadı, aradan da birkaç sene geçti. Bu arada Nihat Gökyiğit ile biz aynı apartmanda oturuyor, ailece görüşüyorduk. 1991 yılında Nihat, Vehbi Bey'in ağaçlandırma arzusundan bahsetti bana. Ben de geçmişteki toplantımızı

ve gönderdiğim raporu anlattım. Yine de görüşmek istediğini söyledi. Yeniköy'deki evlerine gittik ve görüştük. Aynı şeyleri yine anlattım. Yine benden bir rapor istedi, daha önceki raporu hatırlattım ve o günkü fikirlerimle bugünküler arasında hiçbir fark olmadığını söyledim. Yine de yazmamı istedi. Yeni raporu, bilim adamlarından da fikirlerimi destekleyecek görüş alarak yazmak istedim, ama o sırada pek kimseye ulaşamadım. Sonuçta Vehbi Koç; Nihat Gökyiğit'e yönelik olarak bir rapor hazırladım ve 28 Şubat 1991'de gönderdim. O rapordaki tüm fikirlerimi bugün de aynen savunuyorum. Ama bu rapora rağmen, Vehbi Bey halen ikilem içindeydi. Ben erozyondan bahsediyordum, Vehbi Bey ise ağaçlandırmanın pek çok sorunun üstesinden geleceğini düşünüyordu. Bunun üzerine, dialar eşliğinde bilgi vermeyi teklif ettim. Vehbi Bey'in Nakkaştepe'deki bürosuna üç yüz tane dia götürdüm. Büroda, perdeleri kapatıp olabildiğince karanlık bir ortam sağlandı ve diaları göstermeye başladım. Daha dialardan en fazla yirmi tanesini göstermiştim ki, Vehbi Bey Nihat'la bana dönüp, "Tamam tamam anladım, gidin ve erozyonla mücadele için vakfı kurun" dedi. İşte TEMA'nın kuruluşu böyle oldu.

— TEMA'nın kurulmasına karar verdikten sonra neler yaptınız?

— Nihat'la ben TEMA'yı kurmaya karar verdikten sonra, miktarları şimdi söylemeyeyim, ama Vehbi Bey, Nihat'ın de kendisi ile aynı miktarda para koymasını söyledi. Nihat, "İkimizin durumu bir mi" dediyse de, Vehbi Bey, "Hayır sen de aynısını vereceksin" dedi. Gülüştük ve işe başladık. Mali açıdan da Nihat'ın büyük desteği olmuştur TEMA'nın kuruluşuna. O sırada ben Yalova'da oturuyordum. Nihat'la haftanın iki gününü bu işe ayırdık. Nihat, işadamı olduğu için, genelde işadamlarına gittik. Ben de zamanında işadamı olduğum için, beni de tanıyorlardı. Gayemizi anlattık, kimisi hatır için, kimisi de gerçekten bu işin gerekliliğine inandığı için yardım etti. Ama bu arada çok entere-

san şeyler de oldu. Otuz civarında kişiyle konuştuk, iki olumsuz cevap aldık. Beş milyon lira toplamayı hedeflemiştik, ama dört milyon lirayı toplayınca artık kuralım dedik vakfı. Yaklaşık bir aylık bir tur yapmış olduk. Bu görüşmelerden iki uç örnek vermek istiyorum. Bir tanesi Sayın Nejat Eczacıbaşı. Kendisini ziyaret edip, durumu anlattığımızda, "Türkiye'nin böyle bir sorununda beni de projenize dahil ettiğiniz için, bana da görev verdiğiniz için çok teşekkür ediyorum" dedi. Hiç uzatmadı işi. İkinci örnek ise, Mehmet Emin Karamehmet. "Devletin yapması gereken işle siz nasıl uğraşacaksınız" dedi ve bizi gönderdi. Türkiye'de iş aleminin böyle bir soruna karşı duyarlı olması gerekirken, bu kadar uzak olmaları beni çok üzdü. Kimse konuyu bilmiyordu.

— Eski bir sanayici olarak, işadamlarının bu tür konulara yaklaşımlarının daha farklı olacağını mı düşünmüştünüz?

— Tabii. Öyle bir beklentim olmasa, neden bu tür ziyaretlere çıkalım. Sonunda, dediğim gibi kuruluş aşamasına geldik. Şu anda bulunduğumuz daire benimdi ve o sırada boştu ve biz de yer arıyorduk TEMA için, orayı merkez yapmayı teklif ettim. Nişantaşı'ndaki ev onarılırken, iki sene burada oturmuştuk. Rahmetli Sevim Nişantaşı'ndaki evin tadilatında, o kadar ince eleyip sık dokumuştu ki, işler uzadıkça uzamıştı. Hadi konu açılmışken bu evle ilgili de bir anımı anlatayım. Tam on dokuz gün yakıt bulunamadığı için, paltolarımızı giyip oturduk evin içinde. Aslında iyi de oldu; nasıl Londra'da dört gün sadece su içmek zorunda kalıp açlığı öğrendiysem, on dokuz gün soğukta oturunca, soğukta yaşamanın ne olduğunu da anladım. Pek çok şeyi anlamak için görmek yetmiyor, yaşamak lazım. Neyse tekrar konuya dönelim, 11 Eylül 1992'de resmi olarak TEMA'yı kurduk. TEMA deyince bugünkü halini düşünme vakfın; Nihat, Gülay (Yaşin), ben ve bir de çaycımız vardı sadece.

— Resmi kuruluş işlemlerinden sonra neler yaptınız?

— İşlemleri tamamladıktan sonra, ne kadar ilgi göreceğimizden emin olmadığımız için, Barbaros Bulvarı'nda Carlton Oteli'nin bir katında bir salon tuttuk. Bana açılış konuşmamın hazır olup olmadığını sordular, aldı beni bir telaş, o zamanlar daha bu kadar çenem düşmemişti! Konuşmanın basına da verileceğini ve on dakikayı geçmemesi gerektiğini söylediler. Daha da bunaldım. İlk yazdığım konuşma metni on yedi dakika sürüyordu, bu sefer de oturdum kesmeye çalıştım. Sonuç daha da kötü oldu, metin zar zor altı dakikayı ancak dolduruyordu. Bir metin daha yazdım. Bugün sana alıntılar yapacağım metin işte o metindir. Ama yazmak yetmiyor, bir de bunun okuması var. O günün benim için ne kadar zor geçtiğini anlatamam. Metni okumak için kürsüye çıktığımda heyecandan okuyamadım ve aklıma gelenleri söyledim. Biliyor musun konuşmam çok beğenildi. Bu arada salonun tören için hazırlanması var ve bir koşuşturmadır gidiyor. Benim çektiğim diaları altmışa seksen büyütüp bastırdık ve panolara asıyoruz. O panoların birbirine raptedilmesi, düzenlenmesi dahil, her türlü bedeni işi de bizzat kendimiz yaptık. Daha gönüllülük diye bir şey yok, ama Yücel Çağlar Ankara'dan geldi, bizzat bedenen çalıştı o hazırlık sırasında. İşte o ilk gün ağabey kardeş olduk kendisiyle. TEMA'nın neye ihtiyacı olmuşsa, Yücel Çağlar manen ve maddeten tüm olanaklarını seferber etmiştir. Töreni anlımızın akıyla tamamladık.

— TEMA ilk gününden itibaren, basından da inanılmaz destek gördü değil mi?

— TEMA'nın buraya gelmesinde basının da çok büyük desteği olmuştur; ilk beş-altı yıl büyük destek gördük. 15. yıl toplantısına gitseydim, orada konuşacağıma inansaydım, orada bir teşekkürname sunmak istiyordum basından başlayıp şahsa kadar inen. Belki de bir yirmi dakika sürecekti bu teşekkür, çünkü TEMA buraya kadar hoplaya zıplaya gelmedi, halkın duyduğu inanç, Yavru TEMA, Genç TEMA, Mezun TEMA, gönüllülerden gördüğü destek unutulamaz. Abarttığımı düşünebilirsin, ama değil, TEMA bir halk hareketidir.

— Kuruluş etkinlikleri kapsamında İstanbul'da açık hava tiyatrosunda düzenlediğiniz konser de yoğun ilgi görmüştü.

— Gerçekten öyle oldu. Sezen Aksu bize destek için ücretsiz konser verdi. O günün heyecanını da anlatamam. Konseri düzenledik, ama ne Nihat'ın, ne benim, ne de Gülay'ın bu tür konularda deneyimi vardı, hele protokol konusu tam bir sıkıntı idi bizim için. Açılışı kim yapsın diye uzun uzun konuştuk, devlet büyüklerinden birinin açılışı yapması yerinde olacaktı, ama bu kişinin kim olacağı meçhuldü. O sırada Turgut Özal cumhurbaşkanı idi. Açılışı onun yapmasının doğru olacağı söylendi, ama ben istemedim. Biz açılışı kimin yapacağını konuşurken, Nihat uçakta o sırada başbakan olan Sayın Süleyman Demirel ile karşılaşıyor ve durumu ona anlatıyor, kendisi, "Aman bu açılışı ben yapacağım" diyor. Süleyman Bey'in bizimle ilgili şöyle bir cümlesi var: "En acı ilacı bile şekerle kaplayıp, draje olarak bize içiriyorsunuz." Kendisine sert eleştiriler yaptığımız zamanlar da olmuştur, ama Sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel her zaman TEMA'ya büyük destek vermiştir. Sonradan Londra'ya kaçan, dönemin Şişli Belediye Başkanı Gülay Aslıtürk de, bu organizasyon için bize destek vermişti. Protokol yerini alıyor, artık törene başlayacağız... Gülay Aslıtürk, başbakanın yanına oturmak istiyor, protokolün böyle olması gerektiğini söylüyor. Belki de haklıdır, ama biz gerçekten o sırada ne nasıl yapılır bilmiyoruz, son derece acemiyiz bu tür işlerde. Neyse bir yolunu bulup, isteğini yerine getirdik. Şimdi gülerek anıyoruz o günü, ama o dakikalarda yaşadığımız ıstırabı anlatamam sana. Konserde sunuculuk yapması için gazeteci Savaş Ay'dan ricada bulunduk. Kırmadı ve kabul etti. Fakat son anda dendi ki, "Başbakanın karşısına şapkalı bir adam çıkarmak yakışık almaz!" Biz ne bilelim yakışıp yakışmayacağını, kendine rica etmişiz, kabul ettiği için teşekkür etmemiz lazım. Sadece bir tek açılış konuşması olsa iyi, bunun bir de sahneye çıkacak olanların takdimi kısmı var. Aldı bizi bir düşünce, şimdi ne yapacağız diye.

— Nasıl hallettiniz?
— O ikinci kısmı, önce Savaş Ay'a sunuculuk yapmaması gerektiğinin söylenmesi lazım. Bu işle beni görevlendirdiler. Sıkıla sıkıla gidip söyledim. Tabii rencide oldu; böyle büyük bir hata yaptık. Bunun ceremesini de bana çektirdiler! Sonra sunuculuğu bizim Gülay (Yaşin) yaptı.

— TEMA'yı kurarken nasıl bir örgütlenme şeması vardı kafanızda?
— Vakıf olma fikri, baştan itibaren vardı. Ama vakıf kurulduktan sonra gelişmesi konusunda hiçbir fikrimiz yoktu. Bir merkezi olacak vakfın ve ülke düzeyinde hizmet edecekti. Gönüllülerin de katılımıyla böyle bir teşkilat kuracağımızı aklımızın ucuna getiremezdik.

— İnanılmaz bir yaygınlığı var TEMA'nın; Yavru TEMA, Genç TEMA, Mezun TEMA, temsilcileriniz, kadın gruplarınız var... Bütün bu yapıya bakınca, her şeyin baştan programının yapıldığını düşünüyor insan.
— Hayır, kesinlikle böyle bir şey yok. Kendiliğinden oluştu hemen hemen. Mesela Uluslararası Dendroloji Cemiyeti'nin ikinci başkanı olarak, Türkiye'de tertip ettiğim bir gezide tanıdım Tavşanlı Belediye Başkanı Fevzi Çoşgun'u. Sonrasında sanki TEMA'nın bir askeri gibi, aldı başını Tavşanlı'da bu işi götürdü. Sonra dedi ki, "Ben bunu herkese anlatıyorum, ama benim bir unvanım yok, bana bir dayanak noktası verin." Bunun üzerine Fevzi Çoşgun'a, gönüllü temsilci olmasını teklif ettik.

— TEMA'nın ilk gönüllü temsilcisi eski Tavşanlı Belediye Başkanı Fevzi Çoşgun oldu yani.
— Evet, bir numara o. Bu durum çok iyi bir başlangıç oldu, çünkü biz de yayılmak, halka inmek istiyoruz. İlk günkü konuşma metninin "Çare Nedir?" bölümünde, "... Ayrıntıya girmeden söylemek icap ederse, konuyu yine politik güçler ve hükümetler çözecektir, biz çözmeye değil, çözdürmeye çık-

Eski cumhurbaşkanlarından Kenan Evren, emekliye ayrıldıktan sonra Karaca Arboretum'u ziyareti sırasında.

tık..." diyorduk. Yani TEMA'nın asli amacı, erozyon gibi bir sorunu çözmek değil, konuyu çözecek olan siyasi kadroları etkileyecek kamuoyunu oluşturmaktır.

Politika ve çevre

— Siyasi kadroları etkilemek deyince, TEMA yine oldukça dikkat çekici ilişkilere sahip oldu hep. Başbakan ve cumhurbaşkanları nezdinde hep itibar gördünüz. Kenan Evren ile başlayalım isterseniz; nasıl tanıştınız?

— Kenan Evren'le ilk buluşmamız, İstanbul Yeniköy'de, Cumhurbaşkanlığı Yazlık Köşkü'nde oldu. Kendisiyle Türkiye'nin erozyonla maruz kaldığı tehlike, toprak meselesi, çevre, ormanlar meselelerini konuşmak istemiştim, bilgi arz etmek için. Görüşmeye biraz erken gittik, yaver, cumhurbaşkanı kabullerinin yirmi dakikayı geçmemesi gerektiği uyarısında bulundu. Bu tür görüşmelerde zaman tahdidi olduğunu

bu şekilde öğrendim. Görüşme başladı. Ben anlattıkça o da konuşmaya katıldı, sorular sordu. Bizim görüşmemiz yirmi dakikadan fazla sürdü. "Burada, köşkte, bitkiler var. Sordum, bunların isimlerini kimse bilmiyor" dedi ve bahçeye çıktık. Ben bitkilerin adlarını söyleyince etkilendi. Sonra da, cumhurbaşkanlığını bıraktıktan sonra oturmak için Marmaris'te ev yaptırdığını söyledi. Bahçesine dikilecek bitkiler için orman işletmesinin verdiği listeyi değerlendirmemi istedi. Tabii ben de fikrimi söyledim. Bu konuşmadan sonra, bahçesine yardım edip etmeyeceğimi sordu. "Emirdir cumhurbaşkanım" dedim. "Ama bak benim çok param yok, pahalı bitkiler koyma bahçeme" dedi. Tabii bitkilerden Latince isimleriyle bahsedince, bir ottan mı yoksa bir ağaçtan mı bahsediyorum belli olmuyor. Eğer karşınızdaki konuya hakim değilse, Latincenin insan üzerinde böyle bir etkisi oluyor; sözünü ettiğiniz çok bulunan bir bitki bile olsa, nadir bir tür gibi algılanıyor karşınızdaki tarafından.

— *Nasıl yatıştırdınız Kenan Evren'i?*

— "Hallederiz sayın cumhurbaşkanım" dedim. Kenan Evren cumhurbaşkanlığından ayrıldığı günden bir gün evvel, ben Marmaris'teydim. Çimdi, ağaçtı hepsini biz yerleştirdik. Bu arada Sayın Evren'e Hindistan'dan da birkaç tane bitki göndermişler, onların da bahçeye yerleştirilmesini istedi. Fakat bu istek bana doğru gelmedi, çünkü bahçe için düşündüğüm peyzaj içinde doğru değillerdi. Ben de bu isteğe karşı, o bitkiler oraya uygun olmadığını söyledim. Sonuçta Hindistan'dan gelen bitkileri bahçede bizim yaptığımız peyzaj içine değil, kapının dışına yerleştirmeye razı oldu. Sadece Hindistan'dan gelenler de değil, bir de yine kendisine hediye edilen meyve ağaçları vardı. Hadi diğerleri neyse, ama meyve ağaçlarına, "Katiyen olmaz" dedim ve dikmedik o ağaçları. Tabii çok saygıyla söylüyoruz niçin olamayacağını; zaten izah edince kendisi de ikna oldu. Fakat Sayın Evren, bir yandan ikna olmasına rağmen bir yandan da bahçesinde meyve ağacı olmasına özeniyor. Ben gittikten sonra meyve fidanlarını dikmiş

bahçesine. Sonraki yıllarda Marmaris'e gittikçe, Sayın Evren'in de kabulünü rica ettim. İşin en enteresan tarafı, ben geliyorum diye, bu ağaçları sökmüş. "Sakın Hayrettin Karaca'ya meyve ağacı diktiğimi söylemeyin" demiş çevresindekilere. Hani sözümü dinlemiş olmak için olmasa bile, beni incitmemek için çok özen gösterdi. İşte Sayın Evren'le bahçe, bitki üzerinden böyle bir ilişkimiz, beraberliğimiz oldu. Sanırım altı ya da yedi kere beraber olduk kendisiyle, cumhurbaşkanlığını bıraktıktan sonra. Karaca Arboretum'u gördü, burayı ziyaret ettikten sonra, benim bilgimden iyice emin oldu, bana inandı. Gemlik'te bir akşam beraber olduk. Tabii orada beraber olunca, Gölcük'teki askeri garnizona da bitki vermek için kendimi görevlendirdim. Garnizonun ağaçlandırılması, bitkilendirilmesiyle ilgili de bir görevim, yardımlarım oldu. Zaten, ben biriyle birlikte olacağım da, topraktan konuşmayacağım, erozyonu anlatmayacağım, mümkün mü bu? Ama cumhurbaşkanlığı sırasında bir talebimiz olmadı kendisinden.

— *TEMA ve erozyon çalışmalarıyla ilgili olarak çok sayıda siyasi ile birlikte oldunuz. Bu konulara en duyarlı politikacı kimdi? Siz çok uzun zamandır bu işlerin içindesiniz.*
— Sayın Süleyman Demirel, TEMA'ya olağanüstü yardım etmiştir. Ancak, hatalı olduğuna inandığımız her yerde de kendisini eleştirdik. Buna da izin verdi. Çok önemliydi bu. Ağır eleştirdik hem de. Ona rağmen TEMA'yı destekledi. 10 Milyar Meşe Palamudu Projesi'nin ilk palamudunu Çankaya Köşkü'nün bahçesine diktik, hâlâ Ankara'ya gittikçe o meşeyi görüyorum. Bu, cumhurbaşkanının topluma verdiği bir mesajdı. Genel olarak değerlendirdiğimde, Sayın Demirel'in büyük yararı olduğunu görüyorum TEMA'ya, ama bazı konularda da bütün muhalefetimize rağmen kendi düşüncesi doğrultusunda görev yapmaktan da kaçınmadı.

— *Muhalefet ettiğiniz konular nelerdi?*
— Önce bir anımı anlatayım, sonra sorduğun sorunun cevabını vereceğim. Şevket Demirel'e, Süleyman Demirel Üniver-

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, UNESCO'nun Karaca Arboretum'da düzenlediği etkinlikte.

sitesi tarafından fahri doktorluk unvanı verilecekti. Sayın Şevket Demirel'in kızı beni aradı, törende beni de aralarında görmekten büyük mutluluk duyacaklarını söyledi. O günlerde de önceden kararlaştırılmış bir başka toplantım vardı. Düşün, diğer toplantıya haftalar öncesinden katılacağım diye söz vermişim, hastalık gibi haklı bir gerekçe olmadan, toplantıya birkaç gün kala gelemeyeceğim demek hiç yakışık almazdı. Hele bir de, fahri doktorluk törenine Sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de katılması benim durumumu iyice güçleştiriyordu. Yüzüme söylenmese de insanların aklından, cumhurbaşkanı ile yan yana olabilmek için diğer toplantıyı iptal ettiğim geçebilirdi. Bu nedenle Şevket Bey'in kızına, toplantıya katılamayacağımı söyledim. İlk günkü konuşmadan sonra, ertesi gün bir daha telefon ettiler ve ısrarları devam etti. Bunun üzerine, toplantı düzenleyen diğer ekiple konuşup durumu açıkladık, onlar da makul buldular ve toplantıyı erteledik.

— Şevket Demirel'in evindeki davette kimler vardı?

— Isparta Valisi, Acaristan Devlet Başkanı (çünkü Şevket Beyin karısı sanırım, Acaristan Devlet Başkanı'nın kızı), ertesi gün törende konuşma yapacak olanlar gibi son derece üst düzey bir yemek davetiydi. Toplantıyla ilgili bilgi almak istedim, yazılı olarak programı verdi. Baktım, altı kişinin adı var listede. Önce üniversitenin rektörü, sonra toprak, doğa çevre gibi konularda çalışan altı kişi, ondan sonra Şevket Bey ve en son da Sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel konuşma yapıyor. Listeyi gördükten sonra, "Ben de konuşmak isterim, konuşmazsam çatlarım" dedim. Bunun üzerine, kendisinden önce benim konuşabileceğimi söyledi Şevket Bey ve beni de listeye ekledi. Ertesi gün törende, benden öncekiler, Şevket Bey hakkında son derece sitayişkar konuştular, hatta kendilerine verilen süreleri de epey aşarak yaptılar bu konuşmaları. Basının üst düzey temsilcileri de gelmişler, töreni izliyorlar... Bu tür konuşmalardan rahatsızlıkları belliydi, bir de benim çıkıp, uzun uzun konuşmam olmazdı. Kısa konuşmam gerektiğini, hatta Şevket Bey hakkında konuşmamam gerektiğini hissettim. Sıra bana gelince, "Sayın Cumhurbaşkanım, izninizle bu konuşmamda size hitap etmek ve sizinle bir hatıramı anlatarak konuşmamı bitirmek istiyorum, izin verir misiniz" dedim. Dünya Su Günü vesilesiyle bu olaydan bir ya da iki sene öncesinde Sayın Süleyman Demirel bir konuşma yapmış ve "Ben Devlet Su İşleri Genel Müdürü iken, bataklıkları kurutmakla, çok büyük bir hizmet verdiğim kanısında idim ve bundan dolayı da iftihar ediyordum. Ama bugünkü düşüncelerim olsa idi, bataklıkları kurutmazdım" demişti. Ben de konuşmayı hatırlattıktan sonra, "Şimdi inanıyorum ki, en verimli tarım arazilerine sanayi kurulmasına verdiğiniz destekten dolayı, 'Eğer şimdiki bilgim olsaydı, bu alanlara sanayi kuruluşları yapılmasına izin vermezdim' diyeceğiniz günler gelecektir. Saygılarımla" dedim ve indim kürsüden.

— *Süleyman Demirel'in tepkisi ne oldu?*

— Sayın Demirel'in bu tür eleştirilere karşı son derece engin bir hoşgörüsü vardır. Bana katiyen gücenmediği gibi, çıktı ve

beni konu ederken, "Biz Sayın Karaca'yı mutlu edecek işler de yapıyoruz. Bakın mesela, bundan bir ay önce köşkün bahçesinde 10 Milyar Meşe Palamudu Projesi'ni başlattık" dedi.

— *Adapazarı'nda tarım arazisi üzerine kurulan Toyota fabrikası nedeniyle söylediniz bunu değil mi?*
— Evet, onu kastetmiştim, ama yalnız patates-Toyota olayı değil ki! Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının doğru olmadığını sadece ben değil, herkes söylüyor. Bunun bir devlet politikası olması lazım gelirken, tam tersi bir devlet politikası oldu.

— *Tarım ve orman arazilerinin satışı uzun yıllardır Türkiye'nin gündeminde yerini koruyor.*
— 90'lı yılların sonu idi sanırım. TEMA'da haber aldık ki, 2/B diye anılan ve işgal edilmiş orman alanlarının satışı ya da tahsisi söz konusu. Bunu haber alınca Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'i aradım, ancak kendisi yoktu ve not bıraktım. Daha sonra kendisi beni aradı. Dedim ki, "Sayın Cumhurbaşkanım, şu şekilde bir yasa gündemde, bu yasanın uygulanması durumunda orman alanlarının başına neler geleceğini biliyoruz, bu yasa tasarısını veto etmenizi arz ediyorum." Telefonda bana, tasarı gelince bakacağını söyledi, ama o gece tasarıyı imzalamış. Bu, bizi çok üzdü. Bu olaydan bir süre sonra, her yıl düzenlediğimiz Erozyonla Mücadele Günü törenine kendisini davet ettik. Çırağan Sarayı'nda idi toplantı. Çok büyük bir katılım olmuştu toplantıya, salon hınca hınç doluydu. Ben konuşmamda bu konu üzerinde durdum ve kendisini eleştirdim, tabii bir saygı çerçevesi içinde. Ama ağır eleştirilerdi esasında yaptığımız. Sonra konuşmanın akışı içinde, ağzımdan bir cümle döküldü ve bir anda salondaki herkes ayağa kalkıp alkışlamaya başladı. Bir dakikayı geçti alkışlar durmuyor, işaret ediyorum durmalarını, ama durduramıyorum. Bunun üzerine kürsüden indim ve yerime oturdum. Sayın Cumhurbaşkanı kürsüye çıktı, kendisine olan bu tepkiyi sanki onunla ilgili değilmiş gibi saydı ve TEMA'yı kut-

ladı, bize yol gösterdi. Bu cumhurbaşkanımıza karşı gösterdiğimiz en büyük tepkiydi.

— *Sadece Süleyman Demirel'e ait bir bakış değil bu...*
— Ekonomik gelişmeye ihtiyacı olan bir ülkede bir cumhurbaşkanının ekonomiye, ekonomik gelişmeye destek vermesi doğal bir şeydir. Ama hangi tür gelişmeye? Çevre mi, toprak mı, doğa mı? Milyarlarca yılda oluşmuş o aziz vatan topraklarının sanayiye tahsis edilmesi, amaç dışı kullanılması acaba ne kadar doğruydu? Yalnız Sayın Demirel değil, hep söylerim, 1946'dan bugüne kadar iktidar olmuş bütün hükümetler, birbirinden farksız bu konuda. Hele bugünküler, Allah muhafaza... Düşünebiliyor musun, bina yapmak için, siteler kurmak için tarım alanları satılıyor. Böyle bir şey olur mu?

— *Süleyman Demirel'e veda ziyareti yaptınız değil mi?*
— Evet, kendisine cumhurbaşkanlığını bıraktıktan sonra bir teşekkür ziyaretinde bulunmak görevimizdi. Onu yapmak üzere gittiğimde, TEMA'ya verdiği destekten dolayı teşekkür ettim. Sonra, "Size bir teşekkürüm daha var Sayın Cumhurbaşkanım, her türlü eleştirimize rağmen desteğinizi sürdürmenizden dolayı bir kere daha teşekkür ediyorum" dedim.

— *Açıklamaları dışında da size ciddi destekleri oldu, değil mi?*
— Tabii ki. Bir dönem ekonomik yönden sıkıntıya girmiştik; altmışa yakın proje için mali destek arıyorduk. Sayın Demirel'e bunu arz edince, Çankaya Köşkü'nde yemekli bir toplantı düzenledi. Hatta hatırladığıma göre, o gün biraz sağlık problemi de vardı. Yemek servisi yapıldı, sonra Sayın Demirel çıktı ve tıpkı bir müzayede yönetir gibi bizim projelerimizi satmaya başladı.

— *Biraz emrivaki nitelikli, ama...*
— Tabii ki, kimse itiraz etmedi, bu şekilde biz bütün projeleri satmış olduk. Verdiği bu destek, Sayın Demirel'in TEMA'ya

Mehmet ve Leyla Yeniay Köseoğlu ile Sevim ve Hayrettin Karaca bir akşam yemeğinde.

gerçekten inandığını gösteriyor. Bunu anımsamak bizim borcumuzdur ve o borcu ödüyoruz şimdi.

— Madem ki cumhurbaşkanlarından konuşuyoruz, o zaman Turgut Özal konusunda da birkaç soru sormak istiyorum. Gerçi iş dünyasını konuşurken biraz bahsettiniz, ama başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı döneminde Turgut Özal ile ilişkileriniz nasıldı?

— Şahsi münasebetlerimiz da oldu Turgut Özal'la. Anlatmıştım, sendikal hayatımız boyunca görüşmelerimiz olmuş, hatta fabrikaya da üç-dört kere gelmişti. Daha sonra Turgut Özal, karısına Kadıköy'de bir dükkan açmak isteğinde müşterimiz de olmuşlardı. Leyla Yeniay Köseoğlu'na da söylemiştim bunu, galiba ödemelerde bir sorun yaşanmış. Tabii o sırada ben işlerimi oğlum Atay'a devrettiğim için konunun ayrıntılarını merak edip de öğrenmedim. Daha sonra Sayın Semra Özal'la bir yemekte beraber olduğumuzda, bana olan bakışlarından mahcup olduğunu anlamıştım. Ama bu konuyu bırakalım, o bizim şahsi meselemiz ve o kadar da önemli değil.

— Evet, daha çok politik düzeyde neler olduğunu öğrenmek istemiştim.

— Turgut Özal ile Semra Hanım, Karaca Arboretum'a da gelmiş ve misafirim olmuşlardır. Kendisine, Türkiye'nin maruz kaldığı erozyon tehlikesini anlatmak için bir randevu istedim. Ama bir hata yapıp bu isteğimi doğrudan kendisine değil de, iletmesi için o sırada milletvekili olan eski bir dostuma, Leyla Yeniay Köseoğlu'na söyledim. Leyla, Semra Hanım ile çok içlidışlıydı, Turgut Özal da evlerine gidip geliyordu.

— Evet, randevu talebinizi doğrudan söyleyecek ilişkiniz varmış.

— Leyla da Turgut Özal'a iletmiş talebimi. Turgut Özal, "Tarım Orman ve Köyişleri Bakanı Hüsnü Doğan ile görüşsün" demiş. Bu söze çok alındım ve gücendim. Bunlar hep şahsi meseleler, ama Özal Türkiye'nin erozyon meselesini küçümsedi; vaktinin böyle eften püften bir mesele ile harcanamayacağını ima etti. Bunlar da önemli değil, ama Turgut Özal'da benim asıl affedemediğim, Toprak-Su'yu lağvetmesidir. Sen, böyle bir kurumu nasıl kapatırsın, bir daha Türkiye'ye böyle bir kadro gelmez. Bunlar memur değillerdi, kendilerini Türkiye'ye adamış kişilerdi. Bugün su meselesini konuşuyoruz ya, temelinde bunlar var, siyasi kadrolar var. Hani isyan ettim, tüketerek, yok ederek iktidar olmaya başlamışlar dedim ya, işte bu. Turgut Özal, Türkiye'de hayvancılığın da gerilemesine sebep olan kişidir. "Dövizimiz oldu, her şeyi satın alabiliriz" dedi, hatırlıyorsun değil mi?

— Evet hatırlıyorum.

— Hani, al bakalım alabiliyorsan şimdi dövizinle buğdayı. Artık buğday stratejik bir madde oldu. Buğdayı elinde tutan, artık sana her şeyi yaptırır. En korkunç silah oldu buğday bugün. Bundan en geç yirmi sene sonra, dünya üzerinde gıda fazlası olan dört ya da beş ülke kalacak; ABD, Arjantin, Avustralya ve Kanada. Sen kendine yeterli gıdayı üretemezsen, is-

tediğin kadar dövizin olsun, adam satmazsa ne yapacaksın? Gel bunu burada kapayalım artık, ama Turgut Özal'ı affedemem. Tarımı hor gördü! Hani ben, toprağı hor gören, yarını zor görür, diyorum ya, işte toprağı hor görenlerden biriydi Turgut Özal.

— Eski başbakanlardan Bülent Ecevit ile ilişkiniz oldu mu?
— Sayın Ecevit ile en son başbakanlığı döneminde Ankara'da Hilton'da yapılan bir toplantıda görüştük. Konu, doğa, toprak ve erozyondu. Orada çok güzel yorumlar yaptı bu konularda. Ben de ön sırada oturuyordum, protokolde. Konuşması esnasında bana dönerek, çok sitayişkar şeyler söylemişti. Ama biliyorsun, ben 1946'dan bu yana olan hükümetlerin ve siyasetçilerin çevre ile olan ilişkilerini farklı değerlendiriyorum; hatice başka, netice başka! Sayın Ecevit, kırsal kalkınma projesi başlatmıştı, kentte olan tüm hizmetlerin köyde de olması için; bu açıdan köyleri birleştirip çok ciddi hizmetler götürdüler. Spor salonu, kütüphane, okul, sağlık merkezi yapıldı, bunlar güzel şeyler, ama toprağın güç kaybetmemesi için bir şey yapıldı mı yapılmadı mı, mesele bu! O toplantıda kalkıp bununla ilgili bir şeyler söylemek istemedim, ama zaten kendisi söyledi; ilk defa olarak kenarından kıyısından da olsa, toprak ve erozyon konusuna da değindi.

Yavru TEMA kuruluyor

— TEMA'nın gönüllülerden sonra kurulmasına rağmen en yaygın örgütlenmelerinden biri de Yavru TEMA. Bu fikir nasıl çıktı?
— Doğrusu bunların hepsi bir talep üzerine oldu. Bakırköy'de Gürsoy Koleji'nden bir öğretmen bana mektup yazıyor ve diyor ki, "Öğrencilerim hazırlandılar ve size bir sunuş yapmak istiyorlar, gelmenizi rica ediyoruz." Gelirim diye cevap gönderdim, ama gidemedim. Samimi söylemek gerekirse, o kadar işin arasında pek de önemli görünmemişti bu bana. Gitmeyince öğretmen beni bu kez telefonla aradı, yine söz

verdik, ama yine gidemedik. Sonra bir gün icra kurulu toplantısı sırasında sekreter beni aradı ve bir öğretmenin beni görmek istediğini söyledi. Toplantının bitmesini beklemesini, sonra görüşeceğimi söyledim ve telefonu kapattım. Ondan sonra bir telefon daha geldi, sekreter, "Efendim, hanımefendi acele ediyor" dedi. Beş dakika sonra görüşeceğimi söyledim. Daha telefonu kapatmamıştım ki, kapı açıldı ve içeriye genç bir hanım girdi. Konuşmaya başlayınca anladım ki, kendisi söz verip de gidemediğim toplantıları düzenleyen öğretmen Mukadder Ekremoğlu imiş.

— *Epey kızdırmışsınız Mukadder Hanım'ı.*
— Bana, "İki kere öğrenciler sizi bekledi ve çok üzüldüler. Ama artık geleceksiniz ve gününü de size ben söyleyeceğim" dedi. Sonra tanıdıkça anladım, son derece kibar, nazik biri Mukadder Hanım, bu sözleri nasıl söyledi düşündükçe hep şaşırırım. Eşi o sırada İstanbul Vali Muavini idi. Bu tarihi hiç unutmam, 18 Kasım 1996'da gittim okula, Kemal Yavuz Paşa da geldi benimle. Bakırköy Kaymakamı, Belediye Başkanı, üst düzey bürokratlar da oradaydı. Çocuklar bize bir sunuş yaptılar. Hayatımda bu kadar hislendiğimi çok nadir hatırlıyorum; bugün bile ağlayasım geliyor. Temsil bittikten sonra Mukadder Hanım bir konuşma yaptı ve sonra beni sahneye davet etti. Ben mikrofonu elime aldım, "Sayın kaymakamım, sayın belediye baş..." dedim, başladım ağlamaya. Tutamadım kendimi. Baktım tutamıyorum, söyleyeceğimi söyledim deyip, bıraktım mikrofonu. Mukadder Hanım şimdi bizim Ankara Temsilcimiz ve TEMA'ya gönülden gönül verenlerden biri. Mukadder Hanım o konuşmasında, "İşte bunlar Yavru TEMA!" dedi. Yavru TEMA'nın isim annesidir kendisi.

— *Bu gösteriden sonra mı Yavru TEMA çalışmaları başladı?*
— Bu olaydan sonra anladık ki, okullarda da böyle bir hareket başlayabilir. Teşkilat bölümünün o vakitler böyle bir kadrosu yoktu, ama tıpkı gönüllülük olayında olduğu gibi zaman

içinde Yavru TEMA şekillendi ve şimdi aldı başını gidiyor. Türkiye'nin geleceğinin temelini atıyor bu çocuklar. Ama bunların temelinde öğretmenler var. Samsun'da bir köyde, anıt meşe varmış, ben de meşe diyince hemen kandırılıyorum ya, görmeye gittim. O köyde gencecik, saz gibi ipince bir öğretmenle karşılaştım. Öğrencileriyle kurduğu ilişkiyi, onları bilgilendirmek için kendini nasıl paraladığını, öğrencilerinin de o gencecik öğretmene bakışlarını görmelisin. İşte bunları gördükçe, Türkiye'nin geleceğinden her şeye rağmen umutluyum.

— *Yavru TEMA Kongresi fikri nasıl çıktı?*

— Samsun'daki gönüllülerimizin yaptığı bir program icabı, çevreyi geziyoruz. Bir ara, Yavru TEMA'cıların beni büroda beklediklerini söylediler, beş dakikalığına uradık. Tabii beni görünce çevremi sardılar, kimi paçama yapıştı, kimi sırtıma, her taraf cıvıl cıvıl; civciv gibiler. O ilk muharebeden sonra bunları yerlerine oturttum, "Beni niye çağırdınız, bana ne yapacaksınız, kıyma mı pirzola mı" dedim. Gülüyorlar tabii. "Altı aylık faaliyetleri konusunda seni bilgilendireceklermiş!" Hımım... Cümle böyle olunca iki dakika durmak lazım! Bir resim sehpası var ortada. Bir abla ile bir ağabey geçti sehpanın iki yanına. İlk sayfa açıldı: "Erozyon Dede hoş geldin!" İkinci kağıt açıldı: "Altı aylık faaliyet süremizle ilgili bilgiler." Valiyi ziyaret etmişler, tarım, orman işletmelerini ziyaret etmişler, milli eğitim müdürlüğüne gitmişler, köylere gitmişler, orada eğitim vermişler. Altı aylık bir de basım dosyası hazırlamışlar ve çıkan haberleri yorumlamışlar. Bunları gördükten sonra ağlamamak için kendimi çok zor tuttum. İşte TEMA bu! Şu anda kırk bin civarında Yavru TEMA var, ben üç yüz bin Yavru TEMA istiyorum. O vakit Türkiye'nin kaderini değiştiririm. Boğazım düğümlenmişti konuşmalar bittiğinde. Saçlarını okşadım, "Artık ben gidiyorum" dedim. "Dur bir dakika, biz de senden bir şey istiyoruz!" dediler. Ne isteyecekler diye baktım, çikolata mı, şeker mi? Yavru TEMA Kurultayı oluşturulmasını istediklerini söylediler. "Kurultay nedir biliyor musunuz" diye sordum. "Tabii biliyoruz. Biz, ülkenin

güncel sorunlarını tartışacağız, bildiri olarak da yayımlayacağız" demezler mi! Bacaksızlar sizi diye geçirdim içimden ve tamam deyip, çıktım. Aradan bir ay geçmişti ki, bir telefon geldi, kurultayın ne zaman olacağını soruyorlar, yine tamam deyip atlattım, ama bir ay sonra, iki ay sonra yine geldi telefonlar.

— *Fikri takip de var yani.*
— Hem de nasıl. Bu kadar istek üzerine ilk Yavru TEMA Kurultayı'nı düzenledik. Ankara'daki bu ilk kurultaya, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden yetmiş dokuz okuldan, iki yüz on dokuz öğrenci geldi. Beni de kurultaya bir gün önce çağırdılar. Daha birbirlerini tanımıyorlar, ama bir hedefleri var: Anadolu Ajansı'na, TRT'ye ve ATV'ye gidecekler. TRT ve ATV'den canlı yayın, Anadolu Ajansı'ndan da medya desteği istiyorlar. Anadolu Ajansı'na gittik, heyetin başkanı Armin diye toparlak bir oğlan. Ağzı iyi laf yaptığı için bunu heyetin başkanı yapmışlar, yanında da iki kız arkadaşı var. Armin konuşmaya başlayınca ajanstakiler olayın ciddiyetini anladılar ve hemen kamera getirip çekim yaptılar. O kadar etkiledi oradakileri o toparlak oğlan. Armin kendinden emin, sözünü bitirince yanındaki arkadaşına döndü, ona söz verdi. O da söyleyeceklerini söyledi. O bitirince Armin bu sefer diğer yanındaki kız arkadaşına dönüp, ona söz verdi, sonunda da yine kendisi bir özet yaptı. Ne konuşacaklarını, nasıl anlatacaklarını, kimin ne söyleyeceğini her şeyi, ama her şeyi çoktan organize etmişler. Ondan sonra yine üç kişilik başka bir Yavru TEMA grubuyla ATV'ye, oradan sonra da üçüncü bir grupla TRT'ye gittik.

— *TRT ile yapılan görüşmenin sonucunda ise ilk uluslararası kongrenin düzenlenmesi sonucunu elde ettiler değil mi?*
— TRT'ye giden grubun başkanı da Mustafa. TRT'de o sırada genel müdür yerinde değildi, onun yerine yardımcısıyla görüştük. Mustafa canlı yayın yapılması konusunda ısrarlı, ama onlar da, geç olduğunu, bu nedenle de canlı yayın yapa-

mayacaklarını söylüyor. Bunun üzerine Mustafa, "Şimdi ben bir cinayet işlesem, mesela sizi burada öldürsem canlı yayın yapmayacak mısınız" dedi. Canlı yayını bu söz üzerine koparttık. Ondan sonra genel müdür geldi, çocuklarla tanıştırdık. Tabii, çocuklar gelmişler, aman ne hoş diye düşünüyor o; gelenlerin çocuk olup olmadığını sonra anladı! Mustafa, "Sayın Genel Müdür'üm biz bu sene bu kongreyi ulusal düzeyde yapıyoruz, ama önümüzdeki sene uluslararası düzeyde yapmayı planlıyoruz. Bugün burada verdiğimiz bilgileri, dünya çocuklarıyla paylaşamazsak, yarın iyi bir dünya kurulabileceğine inanmıyoruz" dedi. 23 Nisan vesilesiyle düzenlenen uluslararası şenlik içinde bir de kurultay düzenlenmesini istiyor Mustafa, ama genel müdür olmaz diyor. Mustafa'nın ısrarı sonucunda da, konuyu yönetim kuruluna götüreceğine söz verdi. Ama bu söz de Mustafa'yı tatmin etmedi; "Sayın Genel Müdür'üm," dedi, "niçin anlamıyorsunuz, niçin bu konuya önem vermiyorsunuz, ne biçim bir yaklaşım sizinki? Anlamıyorum... Anlamıyorum... Kurula konuyu olumlu götürürseniz, karar olumlu, olumsuz götürürseniz, olumsuz çıkar. Lütfen yapmayın böyle!" Bunun üzerine genel müdür konuyu olumlu olarak yönetim kuruluna götüreceğine söz verdi. Bu konuşmadan iki sene sonra, Antalya'da düzenlenen uluslararası kurultayda dünyanın pek çok yerinden gelen çocuklar kendi yerel kıyafetleriyle kürsüye çıkıp konuşmalar yaptılar. İnsanın aklına, bu çocukların ellerine büyüklerin bir şeyler hazırlayıp verdikleri gelir değil mi, hayır alakası yok. Nasıl çocukça konuşmalardı anlatamam, belli ki hepsi oturmuş kendisi yazmış. Toplantı bitiminde bizimkiler tüm bildirileri toparladılar. Diyorum ya, suya götürüp susuz getirirler bunlar adamı! Olağanüstü güzel ilişkiler kuruldu çocuklar arasında. TEMA işte bu, hayal edebilir miydik bunu ilk başlangıçta. İşte bu yavrular Türkiye'nin kaderini değiştirecek; TEMA bu!

— Eğitim programı da uyguluyorsunuz. Bu program neler içeriyor?

— Bilgi vermeden hiçbir şey yapamazsınız. TEMA'nın açılışında ne demiştim, "... Konu yine politik güçler ve hükümetler tarafından çözülecektir." Biz çözmeye çıkmadık, politik güçler ve hükümetler çözecektir diyoruz sorunu. Demek ki, bir enerjiye ihtiyacımız var. Yine o konuşmadan bir alıntı yapacağım: "O açıdan, tüm politik güçlerin ne yanında, ne de karşısında olmadan bu güçleri Türkiye'nin doğasına, ormanlarına, erozyon sorununa hizmet getirmeden, çare bulmadan iktidar olamayacaklarına inandıracak kadar bir oy potansiyeli oluşturmak..." İşte bu noktada, senin sorunun cevabına geliyoruz, bunun yolu da, konuyu tüm ulusa anlatacak, inandıracak düzeyde örgütlenmekten geçiyor. Peki, bu nasıl olacak? Tabii ki, eğiterek ve bilgilendirerek! Eğitim bizim için çok önemli. Köy köy, okul okul, kurum kurum gezip halkı bilgilendiriyor arkadaşlarımız. Zamanında burun kıvıranlar, anlatılanları dinledikten sonra hayret ediyorlar, ne kadar çok şey bilmediklerini fark edince. Bu çalışmanın yanında bir de Bolu Aladağlar'da uygulamalı eğitim kampımız var. Arazi üzerinde de çalışmalar olduğu için erozyonun sonuçlarını orada açık bir şekilde görüyor katılımcılar. Bilim adamları, uzmanlar ders veriyorlar kampta. Karşılığında hiçbir şey beklemeden sadece bilgilerini de değil, kendilerini vermeye hazırlar bu arkadaşlarımız. Yüz seksene yakın danışmanımız var. Çocuklara, gençlere, gönüllülerimize, öğretmenlere, din adamlarına, muhtarlara yani her kesime birer haftalık eğitimler veriyoruz. Din adamlarına verdiğimiz eğitimler de son derece yararlı. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bu açıdan çok teşekkür ediyorum. Bir ara kampta kaymakamlara da eğitim verdik. Bir sene de savcılara eğitim vermiştik, ama daha sonra Adalet Bakanlığı bu işin üzerinde durmadı, şimdi yeniden görüşmeler yapacağız, onlar da istekliymiş diye duyduk. Kampta verdiğimiz eğitim dışında, ben okul okul geziyorum aynı zamanda.

— Evet sizin okul gezilerinize de yakinen tanık oldum geçtiğimiz bir yıl içinde. Sizi İstanbul'da yakalamak oldukça zor hale geliyor okulların açılması ile birlikte. Nereye gideceğinize neye göre karar veriyorsunuz?

— Davet ediliyorum. Davet edildiğim yerlere de, konuşma yapacak iki köy, dört ilkokul sağlama şartı koydum. Çünkü köy köy dolaşmam lazım. İçinde olacaksın halkın, ama konuşmayacaksın, dinleyeceksin onları. Adam hayatında belki ilk kez dışardan gelip de onu dinleyen birini bulmuş. Sadece toprağı öyle sürme de böyle sür, ilkbaharda şunları yap dediğin zaman, ilgi bir süre sonra kayboluyor artık. Usta oldum artık bu işte!

TEMA yurtdışına açılıyor

— Neredeyse yurtiçindeki örgütlenmelerden önce TEMA yurtdışında örgütleniyor. Bu örgütlenme nasıl oldu?

— Uluslararası itibarımız çok yüksek, bugün artık TEMA Hollanda, TEMA Almanya, TEMA Kıbrıs, TEMA Belçika gibi uluslararası kardeşlerimiz var. TEMA Belçika artık TEMA Avrupa ismi ile işlevini sürdürecek. Bu ilişkilerin nasıl doğduğuna gelince: Almanya'daki TEMA gönüllüsü Türk gençleri Türkiye ile Almanya arasında bir ilişki kurmak istiyorlar. Ben de o sırada Berlin'deyim. Bana, ertesi gün Brüksel'de önemli bir toplantı olduğunu, mutlaka katılmam gerektiğini söylediler. Bu arada, daha yeni fıtık ameliyatı olmuştum, doktordan izin almam mümkün değil. Avrupa Parlamentosu Çevre Komisyonu'nda çok saygın bir üye olan Doeke Eisma'dan randevu almışlar. Böyle bir randevunun kolay kolay alınamayacağını, bunu kaçırmamam gerektiğini söylediler. Durum böyle olunca, doktorlardan gizli, bizim o sırada dış ilişkilerden sorumlu arkadaşımız Gülay Yaşin ile beraber Brüksel'e uçtuk. Randevumuz yarım saatti. Tam saatinde bulunduğumuz odaya uzun boylu, dev gibi bir adam girdi. Gülay'ın Almancası gayet iyi, ben de İngilizce ile konuya girmek istiyorum; konuşmalarımın tercüme edilmesinden çok hoşlanmıyorum. Konuşmaya başladık, bir süre sonra konu Güneydoğu Anadolu'ya geldi. Konuyu o açtı, bir türlü kapamıyor. Ama biz oraya TEMA'yı anlatmaya gelmiştik. Hani derler ya, sen ne sorarsan sor, imam bildiğini okur diye. Bir süre sonra sorulara cevap verirken arada bir

TEMA'yı açıklamaya başladım. Derken sorular TEMA üzerine yoğunlaşmaya başlandı. Bize verilen vakit doldu, hatta üzerinden on beş dakika da geçti, hâlâ konuşma devam ediyor. O arada Doeke Eisma bir telefon açtı ve "mühim bir toplantıda" olduğunu, kendisinin bir sonraki toplantıya katılamayacağını söyledi. Demek, TEMA ile konuşmak mühim bir şeymiş! Sonra bana, "Vaktiniz var mı, bir drink alabilir miyiz" dedi ve kafeteryaya gittik. Oturduk, orada da bir müddet konuştuk. Sonra konuşurken ben, Türkiye'nin erozyon sorunlarına çare bulunabileceğini, toprakların kısa sürede verim kazanabildiğini anlattım, kırsal kalkınma projelerimizden örnekler verdim. Yüz ifadesinden, anlattıklarıma inanmadığı ortadaydı. Bunun üzerine, arzu ederlerse, istedikleri ekiple gelip görebileceklerini söyledim.

— *Geldiler mi?*

— Bir Belçikalı ve bir İngiliz parlamento üyesi ile birlikte geldi. Yani Liberal Parti, Muhafazakar Parti ve Sosyalist Parti'den birer kişi Türkiye'ye gelmiş oldu. Herhangi bir yanlış anlama olmasın diye, çevirmeni de onların konsolosluklarından aldık. Başladık bizim projeler kapsamında gezmeye. Hakikaten etkilendiler. Onları serbest bıraktık. Köylülerle konuşuyorlar, çiftçilerle konuşuyorlar. Bu arada çok enteresan bir şey oldu. Bolu'nun Kozyaka köyünde bize bir öğle yemeği veriyorlar. U şeklinde bir masa. Benim sol tarafımda Belçikalı milletvekili hanım oturuyor. Bulunduğumuz mahalin sol arka tarafında, hafif yamaç gibi bir yerde de köylü kadınları oturuyor, bizi izliyorlar. Yemek biter gibi oldu. Bizim köylü hanımlar geldiler, Belçikalı hanımı çekip yanlarına götürmek istiyorlar. Kadın inatla gitmek istemiyor. Bir inatlaşma, bir çekişme... Sonunda bizim köylü kadınlar kazandı ve Belçikalı milletvekilini aralarına almayı başardılar. İçimden, eyvah, şimdi tam rezil olduk diye geçirdim. Ama o da ne, çok kısa bir süre sonra arkadan kahkahalar gelmeye başladı; ne konuşuyorlar, nece konuşuyorlar, hiç belli değil! Milletvekili de memnun, kadınlar da memnun. Böyle bir olay da yaşadık.

— Bu ilişkinin sonucunda mı dış temsilcilikler kurulmaya başlandı?

— Gezinin hemen ardından Ankara'da Çevre Bakanı bizi kabul etti. TEMA'ya bir ödül verildi. Sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel heyeti kabul etti. Ankara'da TEMA'ya gösterilen bu güven ve ilgi onları etkiledi. Artık konuşulan konular bambaşka oldu, sanki senelerdir tanışıyormuş gibi bir arkadaşlık başladı. Çok samimi bir hava içinde, İstanbul'da İstinye'de son bir veda yemeği veriyoruz. Yine U şeklinde bir masa, kırk kişi varız. Yemek bitti. Doeke Eisma ayağa kalktı, önündeki bardağa bıçağıyla vurdu, belli ki bir konuşma yapacak. Ama ne söyleyeceği konusunda en ufak bir fikrim yoktu: "Biz, TEMA'nın dünyaya ve Türkiye'ye yapacağı hizmete inandık. Bu hareketin dışında kalamayız. Üye formlarını doldurduk, aidatlarımızı da ekledik, başkandan rica ediyoruz, lütfen bizi üyeliğe kabul edin!" Eh, ne yapalım, biz de hatırları kırılmasın diye onları üyeliğe kabul ettik! İşte bir Brüksel seyahatinin sonucu bu oldu. Ve sonra, hakikaten Doeke Eisma, TEMA Hollanda kuruluşumuza büyük destek verdi. Sonra TEMA'nın Hollanda'da büyük itibar kazandığını gördük.

Hollanda Başbakanı'ndan övgü

— Söyleşimize başladığımız 2006 yılından bu yana iki kez Hollanda'ya konuşma yapmaya davet edildiniz. 5 Eylül 2006'daki toplantıda Hollanda Başbakanı Jan Peter Balkenende'ye, 2007'de çevre için yapılması planlanan projeleri de içeren bir çanta verdiniz. Bu ilişki nasıl kuruldu?

— O davetten bir yıl önce de davet edilmiştim Hollanda'ya; TEMA Hollanda iki günlük bir seminer düzenlemiş ve beni de çağırmıştı. Bu toplantının en önemli özelliklerinin başında, Hollanda'da o güne kadar bir arada olmayan sivil toplum kuruluşlarının ve basının da davetli olmasıydı. TEMA Hollanda'nın başında olan Serdar (Köker), kendi konumlarını şöyle anlatmıştı: "İşte buraya kadar geldik Hayrettin Bey, başlan-

gıçta böyle bir noktaya geleceğimizi hiç tahmin etmezdik. Artık istediğimiz zaman, istediğimiz mevkilerden randevu alabiliyoruz. İşte bu toplantı bizim gücümüzü gösteriyor." İki günlük seminer sonunda katılımcılardan Türkçe ve Hollandaca konuşanlar olarak iki ayrı çalışma grubu oluşturuldu. Bu grupların çalışmaları bittikten sonra da bir panel düzenlendi. Türkçe konuşanlar grubunu panelde ben temsil ettim. Panelden sonra da Hollandaca ve Türkçe sonuçlar, kapanış konuşması olarak da yayımladı. Türkçe açıklamayı ben yaptım ve orada düşüncelerimi anlattım. Bu toplantının üzerinden yaklaşık bir yıl geçmişti ki, beni TEMA Hollanda'dan aradılar ve bir sivil toplum kuruluşunun, Hollanda Başbakanı'nın da katılacağı bir toplantıya konuşmacı olarak davet ettiğini söylediler. Gidince öğrendim, başbakandan sonra konuşma yapacağımı. Tabii şaşırdım, "Serdar, bir yanlışlık olmasın, bu durum protokole aykırı" dedim, ama yanlışlık yokmuş.

— *Sizi hangi kuruluş davet etmiş?*
— Beni davet eden kuruluş IVN (Hollanda Çevre Eğitimi Derneği, Hollanda'nın en büyük çevre derneği. Bizim TEMA Hollanda ile ilişkiye geçerek beni davet etmişler. Sürdürülebilir Salı adı altında yaptıkları bir etkinlikleri var; toplantıya davet ettikleri tek yabancı konuşmacı bendim. Programa göre, önce eski Hollanda Çevre Bakanı konuşma yapacak, ardından o yıl çevre konusunda ödüllendirilenler ödüllerini alacak, ondan sonra Hollanda Başbakanı Jan Peter Balkenende konuşacak, ardın da ben. Biz toplantıya, TEMA Vakfı Genel Müdürü Uygar Özemsi ile birlikte iki gün önce gittik. Tabii oraya gitmişken sevgili dostum Van Hoy Smith'e de uğradım. Temelini dedesinin attığı arboretumunu belediyeye bağışladı. Uygar ve çevirmen arkadaşla birlikte gittik oraya, arboretumun müdürü karşıladı bizi, yarım saat sonra da Van Hoy Smith geldi. Uzun zamandır görmüyordum, epey özlemişim gerçekten. Yine bir sürü bitki örneği topladım, torbam tıka basa doldu. Uygar'la çevirmen arkadaşımız Vildan taşıdı torbaları.

— Toplantı öncesinde Çevre ve Entegrasyon Bakanı Rita Verdonk ile de görüştünüz değil mi?

— Toplantı öncesinde epey boş zamanımız vardı. Serdar'a, ilişkileri bu kadar iyiyse, gelmişken çevre bakanı ile asbestli gemi meselesini görüşmek istediğimi söyledim. Gerçekten de randevu aldılar. Biz altı kişilik bir ekip olarak gittik oraya, randevu süremiz de yirmi beş dakika, herkese yaklaşık dört dakika düşüyordu. Bakan bir toplantıda olduğu için görüşmeye biraz geç geldi. Serdar ve Ömer'in (Hünkar) TEMA Hollanda için talepleri varmış, onları söylediler, bakan da olumlu cevap vermiş. Konuşmalar Hollandaca yapıldığı için nelerden bahsedildiğini pek anlamadım. TEMA Hollanda, Hollanda'da en büyük, en sözü geçen sivil toplum kuruluşu durumunda şu anda. Serdar'dan sonra ben konuştum, ama süre kısıtlı olduğu için konuşmamı beş dakikada bitirdim.

— Gerçekten de 2006'da çevre protestolarının en başarılılarından biriydi Otopan'ın Hollanda'ya geri gönderilmesi. Hele gemide bir ton asbest olduğu söylenirken, elli dört ton çıkması kızgınlığı daha da artırmıştı. Dönemin Hollanda Çevre Bakanı Pieter Van Geel'in, Türkiye'ye gelerek Bakan Osman Pepe ile yaptığı görüşmenin de sonucu değiştirmemesi, az rastlanır bir olaydı. Rita Verdonk nasıl karşıladı sözlerinizi?

— İngilizce ile anlattım olayı. Dedim ki, "Ben şunu gündeme getirmek istiyorum: Türkiye'de sizi mutlu edecek bir olay gelişti. Asbest yüklü gemi geldi, eskiden olsaydı, çevre bakanımız geminin Türkiye'de sökülmesine izin verirdi, nitekim geçmişte verildi de. Ama bu kere, çevre hareketinin kazandığı güç nedeniyle bakanımız gemiye izin vermedi. İnanıyorum ki, başta siz olmak üzere Hollanda'daki tüm çevreciler ve dostlarımız, Türkiye'de çevre hareketinin bu kadar güç kazanmasından mutluluk duymuşsunuzdur."

— Bakan nasıl karşıladı sözlerinizi?

— Bakan şaşırmadı, ama bizim ekip tedirgin oldu. Bakanın cevabı da şu oldu: "Çevre hareketinin bütün dünyada bu şe-

kilde gelişmesinden çok büyük şeyler bekliyoruz artık. Siyasi kadroların dünyaya bakış açısıyla, gönüllülerin bakışı arasındaki bu fark, bir ümittir." Böylece çok güzel bağlandı iş.

— Parlamento binasında düzenlenen törene geldik artık. Törende yapacağınız konuşmayı önceden mi hazırlamıştınız? Çünkü sizi yakından izlediğim şu iki yıla yakın sürede, konuşmalarınızda yazılı metne pek sağdık kalmadığınızı fark ettim.

— IVN, 2007'nin ana temasını, tüketici rolü itibariyle, bireyin sorumluluğu olarak belirlemiş. Beni de, önceki konuşmamda buna vurgu yapmam nedeniyle davet etmişler. İkinci kere gittiğimde, farklı konularda konuşmam gerekiyor fikrindeydim; adam gelip, sürekli aynı şeyi anlatıyor denmesi hoş olmazdı. Önce uçakta Uygar'la yapacağım konuşma üzerine sohbet ettik. Uygar'a konuşmamda nelerden bahsedeceğimi, neyi nasıl anlatacağımı söylüyorum, bana, "Sakın ha sakın sakın, sakın öyle söylemeyin..." diyor. O şekilde söylemem rahatsız edebilirmiş Hollandalıları. Ya da, "Galiba o olabilir, öyle söylerseniz olabilir..." diyor. Ben Hayrettin'sem, kafamdakileri söyleyeceğim, ama yavaş yavaş baskı başladı. Sonra Hollanda'ya indiğimizde Serdar ile Ömer karşıladı bizi. Havaalanından Den Haag'a kadar kırk beş dakikalık bir yolculuk yaptık arabayla. Yolda onlar da onu söyle, bunu söyle, TEMA Hollanda'dan bahset diye görevler veriyorlar bana. Sustum dinliyorum hepsini, ama artık kafam iyice karışmıştı. Hollanda da bu tüketim toplumunun bir parçası değil mi? Allah'ın bildiğini niye kuldan saklayayım? Dünyada en çok et yiyenlerden biri de Amerikalılarla beraber Hollandalılar değil mi? Hollanda toprakları nitrata doymuş, şimdi domuz üretimini kısmaya çalışıyorlar. Evvela günah işleme; tövbekar olmak çare değil diyorum ya, sen de yapacağını yapmışın şimdi tedbir alamaya çalışıyorsun! Bunları anlatmam, Hollandalılara da bir şey söylemem lazım. Bana, "Hollandalılar seni çok seviyorlar, geçen sene seni çok beğendiler, ama onları gücendirecek şeyler söyleme" diyorlar. Sonuçta baskı altında tören gününe geldik.

— Anlattıklarınızdan sonra nasıl bir konuşma yaptığınızı merak ettim. Çünkü Türkiye'de yayınlanan haberlerden, Başbakan Balkenende'nin, "Türkiye'deki doğayı korumak için başlattığı çalışmalardan dolayı hayranlık duyduğum..." diyerek sizi kürsüye davet ettiğini biliyoruz.

— Toplantı parlamento binasının eski toplantı salonunda yapıldı. Çok güzel, tarihi bir yerdi. Yaklaşık yüz elli kişi dinleyici olarak orada bulunuyordu. Önce eski çevre bakanı bir konuşmayı yaptı ve toplantının gerekçesini anlattı. Çevreye hizmet edenlere de ödül veriliyor o toplantıda. Bu konuşmadan sonra ödül alanlar tek tek kürsüye davet edildi, kısa birer de konuşma yaptılar. Bu arada eski bakan da konuşmasından sonra geldi ve bizim masamıza oturdu. Karşılıklı takdim edildik ve sohbet etmeye başladık. Bir süre sonra ben, dünyanın karşı karşıya kaldığı tehlikenin temelinde küresel ekonomi olduğu ve dünyayı şirketlerin idare ettiği fikrimi açıkça anlattım. Bu arada bir intibaa uyandı bende; "Sen Türkiye'den gelen kişi, bunları nasıl bilirsin, bu kadar bilgi sana nereden geliyor, bunları söyleme hakkın var mı senin" der gibi ters ters sorular soruyordu eski bakan bana. Ben de o vakit kibarca, "Bu iş böyle gittikçe, buna bir çare aramadıkça, suçlu durumda olan biziz" diyorum. O da, "Buna ihtiyaç yoktur, dünyayı yine de kirletenler, yani şirketler temizleyecektir" diyor. Bunun bir maliyet hesabı olduğunu, temizlemek için, kirlettiklerinden daha fazla para harcamaları gerektiğini, şirketlerin amacının kâr etmek olduğunu, bu nedenle de halka inmemiz gerektiğini, sorunu yine bizlerin çözeceğini anlatıyorum ben de. Ama hep ters ters cevap veriyor, haddimi aşmışım gibi davranıyor bana, bir türlü anlaşamıyoruz. Sonunda şunları söyledim ve bir daha da konuşmadık: "Sayın bakanım, sizin bu düşüncelerinizle çevre bakanı olmanız hem dünya için, hem de Hollanda için büyük bir talihsizlik!"

— Eski çevre bakanı ile yıldızınız barışmasa da, Başbakan Balkenende sizin için son derece övücü bir konuşma yapmış ama...

— Ödül dağıtımının bitimine yakın başbakan geldi. O da konuşmasında toplantının maksadını anlattı. Sonra benim öz geçmişimi ve bugüne kadar yaptıklarımı anlattı. Tabii ona bunu hazırlayıp vermişler, ama söylediklerine inanmış gibiydi. Başbakan da benden böyle övgüyle bahsedince kendimi iyice baskı altında hissettim. Şimdi çıkıp ne söyleyeceğim? O vakit, uzun bir konuşma yapacağıma göre, çeviriyi cümle cümle yaptırmamın en iyisi olacağına karar verdim.

— *Ne üzerine kurdunuz konuşmanızı?*
— Doğanın tahrip edilmesinde ve çevrenin kirletilmesinde büyük şirketlerin sorumluluğunun büyük olduğunu söyledim. Burada da kişinin kendi sorumluluğunun altını çizdim. "Biz satın almazsak, onlar da üretmek için bu suçu işlemezler" dedim. 2004 yılında reklam için dünya çapında dört yüz milyar dolar harcandı, oysa 1950 yılında reklam için ancak on beş milyar dolar harcanmıştı. Neden? Çünkü ihtiyacımızdan fazlasını satın alalım, daha fazla tüketelim diye. "Dünyada yüz milyonlarca insan açlık sınırının altında yaşıyor, milyonlarcasının başını sokacak evi ve içecek suyu yok. Yediğimiz her lokmada bu insanların hakkını da tüketiyoruz. Zorunlu ihtiyacımızdan fazlasını tüketmeye hakkımız yok. Bu büyük suçtur. Her yıl milyarlarca dolar, silah üretimi için harcanıyor. Bu silahları üretirken, depolarken, savaşlarda kullanırken ve hatta imha ederken bile doğayı ve çevreyi katlediyorlar. Oysa ihtiyacımız olan her şeyi topraktan, doğadan alıyoruz. Yaşamak istiyorsak, doğayı yaşatmalıyız. Kişi olarak sorumluluğumuzun bilincinde olalım. TEMA Vakfı Türkiye'de inanılmaz başarılara imza attı. İnanırsak dünyayı kurtarmaya gücümüz yeter" dedim. Konuşmamı Türkçe yaptım, tercümanım Funda Müjde Hanım da cümle cümle çevirdi. Birey olarak herkesin kendisini yaşananlardan sorumlu tutması durumunda, problemlerin hepsini çözebileceğimizi söyledim. Sonra çare nedir konusuna geldim. Yeni bir paylaşma düzenini ve tüketim ahlakını anlattım.

Hayrettin Karaca'nın Hollanda'da IVN'nin organizasyonunda yaptığı konuşmadan sonra, çizilen bir karikatür. (OPA AARDE: Toprak Baba)

— *Konuşmanız nasıl bir tepki aldı?*
— Ne oldu biliyor musun? Konuşmanın sonunda o koca koca insanlar hep birden söz verdiler. Konuşma bitti, çok alkış aldım. Ama ben alkışa alışmış durumdayım artık, şaşırtmıyor beni. Fakat ondan sonra olan olay önemli benim için. Toplantıdan sonra yan odada bir kokteyl düzenlemişler, oraya doğru geçmek için masaların arasından yürürken, ağlayarak yolumu kesenler oldu. Yanıma kadar gelemeyenler de uzaktan tebrik ettiler. Bunda tabii Funda'nın yaptığı çevirinin de etkisi büyük. İstanbul'a böyle hislerle döndüm.

— *Yakın zamanda bir kez daha gittiniz değil mi?*
— Aradan altı ya da sekiz ay geçti, bir faks göndermişler. Yine bir gönüllü kuruluşun kongresine davet edildim. Bini aşkın kişi izledi bu kez konuşmamı. Yine Funda yaptı çevriyi. O konuşmada doğrudan kişiye hitap ettim geneli bırakıp, tüketmeyin, kirletmeyin, yaşam tarzınızı başkalarına zarar vermeyecek, başkalarının haklarını gasp etmeyecek biçimde ku-

run dedim, yani ağırlık tüketim ahlakındaydı. Kendimden de bahsettim ve kendi yaşam tarzımdan örnekler verdim. "Dünyayı bu şekilde yaşatabiliriz. Bu inancın içinde olanlar, benim gibi düşünler, benim yaşadığım gibi yaşayacaklar parmağını kaldırsın..." Hemen hemen bütün salon elini kaldırdı. Çok heyecanlandım ve konuşmamı, "Başardım" diye bağırarak bitirdim. Funda da bunu aynı tonda tercüme etti. Bu sefer herkes ayağa kalkıp alkışladı.

— Hollanda toplantısından sonra IVN sorumlularından gelen bir mektubu okumuştum (Ek II). Mektupta, toplantıyı izleyen dernek üyelerinden birinin 10 yaşındaki oğlunun, alışveriş yaparken annesini gereksiz şeyler almaması konusunda uyardığını ve, "Toprak Dede bunun gereksiz harcama olduğunu anlatmıştı" dediğini aktarıyordu.

— Evet gittiğim son toplantıda fuayede gördüm o yazı ve karikatürü. Doğrusu çok ödül aldım, ama bir Hollandalının bir Türk'ü böyle yorumlaması beni çok heyecanlandırdı. Hep diyorum ya, yeni nesilden çok umutluyum diye; Hollanda'da da birilerini bu yönde etkilemiş olmak beni son derece mutlu etti.

TEMA denetleniyor

— TEMA'nın başlangıçta yakaladığı ivmeyi kaybettiği, bürokratik bir yapıya büründüğü, asıl amacının yerine projeci bir anlayışa kaydığı yönünde eleştiriler var. Bu eleştirileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Mutlak olarak böyledir demiyorum, ama TEMA olarak biz, siyasi güçlere karşı kendimizi hep serbest hissettik bugüne kadar; çıkarılan yasalara, uygulamalara gösterdiğimiz tepkiler zaman zaman tepki çekti. Bunların neticesinde de olabilir, tam olarak bir şey söyleyemem, ama zamanında bizim düzenlediğimiz bir yürüyüşe de katılan bir orman bakanımız bizi ağır biçimde eleştirmiş, TEMA'nın mali olarak şeffaf olmadığını söylemişti. Oysa Çevre, Orman, Tarım, Bayındırlık

Bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı, TRT Genel Müdürlüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcileri bizim mütevelli heyetimizdedir. Yapılan her şeyden bilgileri vardır kısacası.

— *Bütün devlet TEMA'da neredeyse.*

— Hani, neredeyse... "Devlet-millet" diye kurulmuş ya TEMA. Olayın birkaç adım gerisine gidelim şimdi. Sanırım altı ya da yedi sene önce idi, bütçe de dahil yıllık faaliyet raporu görüşülüyordu; Orman Bakanlığı Müsteşarı da o toplantıda. Herkes düşüncesini açıklıyordu, ancak müsteşar görüşünü açıklamaktan çok, itham eder gibi bir havada konuştu, nahoş bir durum oldu. Toplantıdan sonra bu görevli bakana gidiyor ve TEMA'nın hesaplarının şeffaf olmadığını söylüyor. Bakanın da işi gücü yok, Vakıflar Genel Müdürlüğü müfettişlerini TEMA'nın hesaplarını denetlemek üzere gönderiyor.

— *Sonuçta ne oldu?*

— Hatırladığım kadarıyla teftiş dört aya yakın sürdü. Biraz önce TEMA'nın bürokratik bir yapısı olduğu yönünde bir eleştiri olduğunu söyledin ya, buna son derece ihtiyacımız olduğunu görüyorum. Ufak bir şey bile büyütülebilir çünkü. O bakımdan çok titizim bu hesap kitap işinde; bir önceki genel müdürümüz fevkalade titiz davrandı bu konularda. Her belgeyi kendi imzaladı, onun imzası olmadan hiçbir şey yapılmıyordu. Dediğim gibi, bu uygulama ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmıştı. Bize hemen hemen her yıl müfettiş gelirdi. Vakıfların denetim usulü böyle midir bilmiyorum, ama katiyen şikayetçi değiliz bundan, ne kadar iyi bir şey bu! Teftiş görevini verenlere ve teftiş edenlere, çok teşekkür ediyoruz. Hiç olmazsa, teftiş geçirdik diyoruz, daha ne isteyebiliriz? Geriye dönük tüm hesaplarımız da incelendi o teftişte. Allah muhafaza bir açığımız olabilirdi, çünkü bir sürü işletmemiz ve projemiz var. Arkadaşlar sıkı denetim nedeniyle serzenişte bulunuyorlar arada, ben, iyi ki bize geliyorlar, Allah razı olsun, diyorum. TEMA'nın veremeyeceği hiçbir hesap olmadı, şeffaflık diyorlar ya, TEMA kurulduğundan beri şeffaftır.

— Aslında bu durum sadece TEMA ya da Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları için değil, pek çok ülkede aynı. 15. yaşını kutlarken TEMA'ya yapılan, hedefinden saptı ve "projeci oldu" eleştirisine katılıyor musunuz?

— 15. kuruluş yıldönümü iki gazete dışında hiçbir yerde çıkmadı böyle de bir durum var, yine de bence böyle yorumlamak doğru değil. Ama TEMA'nın artık belli bir amaç doğrultusunda gitmesi lazım. TEMA'nın amaçları arasında neler söylemişiz bak yeniden okuyalım:

"Toprağın bu vatanın en değerli unsuru olduğunu bilip, ormanların ve doğanın korunması ve erozyonun önlenmesi için önceden tespit edilmiş hedefe gayretlerinden saptırılamaz ve dokunulamaz (milli savunma gibi) bir devlet politikası haline getirilmesine, teknik ve bilimsel yönden yeterli bir kadro ve teşkilatın yeterince mali imkanlar sağlanarak oluşturulması olmalıdır."

TEMA iktidara kim gelirse gelsin bunu yapmak zorunda. Devam ediyorum okumaya, "Bu zor ve gerçekleştirilmesi zaman isteyen bir davadır. Milletçe büyük fedakarlıklar ister. Bitmez tükenmez bir çaba, yürekli, mücadeleci, toprağını, doğayı, ağacı, vatanı seven aşk ve sevgi dolu bir kadronun işidir..."

İşte şimdi yeni bir on beş yıla başlıyoruz TEMA olarak; artık Yavru TEMA'yı, Genç TEMA'yı, gönüllülerimizi görevlendireceğiz. Altmış yedi üniversitede Genç TEMA teşkilatı var, bunlar yarın öbür gün mezun olup, seçtikleri alanlarda ilerleyecekler. İşte bu potansiyeli bizim, yeni bir devlet politikası oluşturmak için kullanmamız lazım. Bu amaca doğru ilerlerken artık 15. yılda gücümüzü bilmemiz ve buna göre hareket etmemiz gerekiyor. Mesela bugün farz edelim ki, tarım alanlarını ecnebilere satıyorlar. Ben yaklaşık beş yüz elli gönüllümüzü toplasam bir yerde ve desem ki, "Yurt topraklarını satalım mı? Eğer cevap hayır ise o zaman bir şeyler yapmamız lazım. Ne yapalım?" Bu beş yüz elli kişinin biner kişiyi etkilediği gün, herhalde Türkiye'yi yönetenlerin bu beş yüz elli bin kişiden etkilenmemesi mümkün olmaz. Kırmak dökmek yok,

ama elimizdeki bütün imkanı kullanmamız lazım. Elinizdeki bilgiyi kullanın o halde. Başbakan mı olur, bakan mı olur, cumhurbaşkanı mı olur, meclis başkanı mı olur, genelkurmay başkanı mı olur, rektörler mi olur, kimse o kişi onu yönlendireceksiniz! Faksla, telefonla, mektupla, elektronik postayla, hangi yolla olursa olsun hedefinizi bıktırana, tüm iletişimini tıkayana kadar, alınan kararı kabul etmediğinizi söyleyeceksiniz. İllerde, ilçelerde konunun muhatabı kimse, parti midir, tarım müdürlüğü müdür oraya gideceksiniz ve bunu yaptırmayız, diyeceksiniz! Hayrettin'in hayali bu! Böyle bir toplumsal tepkinin konulduğu gün, bunları yapamazlar artık. "Bilgi, ilgi, tepki" diyorum ya, onu istiyorum TEMA'cılardan. İlk seferde kararlarını geri almadılar mı, on beş gün sonra yeniden toplanacağız, yine mi olmadı, bir kez daha, bir kez daha... Kim böyle bir kararlılığın karşısında durabilir? Altını çiziyorum, kırmadan dökmeden. Seattle'ı hatırlayın; başıbozuk üç yüz kişi ortalığı kırdı döktü, gazeteler işin sadece bu kısmını verdi, oysa oraya toplanan binlerce protestocu nedeniyle Clinton toplantıya gelemedi, buna kimse bakmadı bile. Bugüne kadar TEMA kendisi için bir şey istedi mi? Hayır, istemedi. İşte TEMA'nın gücü buradan geliyor, ülkesinin menfaatini istiyor. Yeniden söylüyorum, erozyonla mücadeleyi devlet politikası haline getirebilmemiz için, 15. yılda geldiğimiz noktada yeni bir strateji ve yeni bir eylem planı oluşturmak zorundayız. Ben Yavru TEMA'lara güveniyorum; bu gücümüz var bizim, Türkiye'nin kaderini değiştireceğiz. Bağımsızlığın temelini atacağız, bağımsızlık bu ülkenin kaderi olacak; bağımsızlık topraktan gelecektir diyoruz. Açlık, çaresizlik, yoksullukla kuramazsın barışı.

Kırsal kalkınma projeleri

— TEMA'nın köylüye evinde refah götürmeyi amaçlayan kırsal kalkınma projeleri doğrudan doğruya, Türkiye'nin en köklü sorunlarından göç ile birebir bağlantılı. Türkiye'de göç konusunu siz nasıl algılıyorsunuz, problem nereden başlıyor?

— Göç, açlık, yoksulluk, çaresizlik sonucudur. Kişi doğduğu, büyüdüğü yeri kolay kolay bırakmaz. Tabii, tahsil görmüş, meslek edinmiş bir kişinin yaşadığı yerden ayrılıp, mesleki nedenlerle başka bir yere gitmesini kastetmiyorum. Herkesin hayatının sonuna kadar köyde oturması şart değildir, ama köydeki hayatın devam etmesi koşuldur. Çünkü terk edilen köylerde hem kültür gider, hem de sahipsiz kalan topraklar. Terk edilen toprağın başına ne geleceğini bilemeyiz. Eğer bugün yaşam koşullarının başında toprak varsa, geleceğin en korkunç silahı buğday ve pirinçse, gelecekte açlık dünyanın en büyük sorunu olacaksa, o zaman en temel sorunuz toprak demektir. O vakit kişiyi doğduğu, büyüdüğü yerde mutlu etmekten başka hiçbir çare yok demektir. Bu işin bir yönü, bir de köyünü terk eden adamın toplumsal maliyeti konusu var.

— *Nasıl bir maliyet bu?*
— Eğer kırsalda yaşayan bir kişinin toplumsal maliyeti bir ise, aynı kişi kente geldiği vakit beş oluyor; yol istiyor, elektrik istiyor, telefon istiyor, okul istiyor istiyor da istiyor. İşte bunun bir maliyeti var. Bir de geldiği yerde üreticiydi, kente geldiğinde tüketici oluyor.

— *Saydığınız yol, su, elektrik, hastane, telefon, okul gibi altyapı hizmetlerine zaten yaşadığı yerde de sahip olması gerekmiyor mu?*
— Tabii ki, ama yaşadığı yerde bunlar varsa da bırakıp geliyor; çünkü yaşadığı yerde toprak bitmiş. Bütün meselenin temelinde toprağın verim gücünü kaybetmesi var. Bunun çok güzel bir örneği var. TEMA'da hizmet etmiş, sonra evlenip İsviçre'ye gitmiş bir hanım arkadaşımıza sordum ve doğrulattım. Bu arkadaşımız İsviçre hükümetinin uygulamasını anlattı: "Haklısınız, İsviçre'de devlet köylüye çok büyük bir para verir..." Hükümetin köylüye ödediği elli bin frangın tek şartı var, köylünün şehre göç etmemesi. Köylü zengin olmuş, oradan gelip şehir hayatı yaşamak istiyor. Bir refah toplumu olan İsviçre'de bile köylünün yerinde kalması için böyle bir

önlem alınmış. Düşünelim, bu adam niye geliyor ve geldiği vakit neyi bırakıyor? Kültürünü de bırakıp geliyor. Dikkat edersen Sivaslılar, Kayserililer, Rizeliler hep bir arada yaşamak isterler. Çok güzel bir şey bu aslında, kültürlerinin devamına da imkan verir bu birliktelik, ama burada nerede oturur? Gecekondu ile başlar işe ve bunlar yasal değildir. İstanbul'u ele alalım; ne orman tanır, ne doğa tanır, ne arsa tanır, hiçbir şey tanımaz. Burada siyasi kadrolar da bu gidişe uymak zorunda kalır.

— *Oy nedeniyle.*
— Evet. İstanbul'da bugüne kadar, bu kadar gecekondu yapılabilmesinin sebebi nedir? Şimdi Sayın Başbakan diyor ki, "İstanbul'a girişe vize koyalım!" Nasıl koyabilirsin, o adam senin vatandaşın! İnsanlar önce iş bulup sonra İstanbul'a gelecekmiş! O zaman sen iş bul ona. Karnını doyurursan zaten gelmez ki! TEMA'nın kırsal kalkınma projeleri var, oradan biliyorum. Köy kızları, köydeki delikanlılara varmak, anasının, ninesinin çektiğini çekmek istemiyor. Kocaları ne olursa olsun, ama maaşlı olsun istiyorlar; köyden kurtulacak, kasabaya, şehre gidecek. Ama biliyor musun, şimdi tersine döndü bu durum, köylere gelinler gelmeye başladı. Hadi bakalım, sen tüfek çeksen gider mi artık o? Çünkü artık akrabalarıyla, tanıdıklarıyla birlikte, karnı tok yaşamaya başladı.

— *TEMA'nın kırsal kalkınma projeleri nerelerde var?*
— Hemen hemen her yerde, bütün iklim koşullarında, Anadolu'nun her yerinde var. Biz buna çok önem verdik. Tabii imkanlar yaratıldıkça bu projeleri yapabiliyoruz. Ama önce köylünün o işe talip olması lazım. İlle de senin köyünde kırsal kalkınma projesi yapacağım, demek mümkün değil.

— *Ben de onu soracaktım, köylülerin projelere yaklaşımı nasıl?*
— Olumlu da olumsuz da örnekler var. Urfa civarında, adını artık söylemek istemiyorum, herkes kendini biliyor, bir köyle

Hayrettin Karaca köy gezilerinde özellikle yaşlı köylü kadınlarla sohbet etmeyi tercih ediyor. Karaca, "Onlardan, ne olmuş, ne bitmiş, kim kiminle küs, kim kiminle dost, her türlü bilgiyi alabilirsin" diyor. Sohbet köylüler için de keyifli geçmiş olacak ki, Karaca'ya yemeni hediye etmişler.

anlaştık, ama köyün ağası varmış. Ağaya danışıldı, projenin uygulanmasından memnun olacaklarını söyledi. Sonra köye gittik, köylüler, yapamayacaklarını söylediler. Anlaşıldı vaziyet, biz gittikten sonra ağa, böyle bir projenin uygulanmasını istemediğini söylemiş. O ağa iki şeye sahip; hem arazi hem de vatandaş onu malı, onun izni olmadan orada hiç kimse hiçbir şey yapamaz. Yani, köylüler onun kölesi. İşte hâlâ daha Türkiye'de bu var. Bu asırda böyle bir şey olabilir mi? Hadi malı mülkü olsun, ama kişiyi de esir alıyor. Sen duydun mu duymadın mı bilmiyorum, ama benim kulağım sağır oldu, kalkınma köyden başlar teranesini dinlemekten.

— *Evet, ben de duydum, kalkınma köyden başlayacakmış!*

— Biz TEMA olarak bunu ispat ettik. Her projede yeni bir şeyler öğrendik, kendimizi ve ekibimizi geliştirdik. Her köyün kendine göre özel koşulları vardır. Bunu yaşadıktan sonra projeye bir sosyolog dahil oldu; çocuklarla ilgili sorunlar

nedeniyle daha sonra bir pedagog eklendi... Oysa, sadece toprağın ıslahı konusunda çalışacağımızı düşünmüştük başlangıçta. Köyde de bir menfaat paylaşması var ve sen ortaya çıkacak menfaatin herkese yarayacağını ispat etmek zorundasın; ayrım olmadan bu aynılığı kurarsan, başarılı oluyorsun. Bizim kırsal kalkınma projelerinde harcadığımız para da çok büyük değil biliyor musun?

— *Ortalama maliyet ne kadar?*
— Kişi başına en fazla on lira. Ama onunla olmaz efendim! Tabii olmaz, o kadar parayla olur mu, işte burada TEMA'nın yarattığı ruh ortaya çıkıyor. Projelere katılan o uzmanlar, o bilim adamları için, ülkelerine yardım etmek çok büyük bir gurur, onur, bir ağız tadıdır. Beş kuruş para almadan hizmet ederler onlar. Bu var benim ülkemde işte! Sen git de dış ülkelerde senden para almadan yardım edecek bir uzman bul, mümkün mü? Sadece TEMA'ya destek veren bilim adamları da değil, biz hepimiz Türkiye için her şeyimizi veririz, yeter ki o imkanlar, o şartlar ve talep gelsin. Bunu biz bizzat gördük.

— *Bu projelerde temel olarak ne yapıyorsunuz?*
— Şimdi şahsa inmek zorundayım. Köyün koşullarına bakarız, hayvancılık mı, tarım mı, meyvecilik mi, seracılık mı, ne yapıyor diye. Sonra bunu nerede yaptıklarına bakarız, kırsalda mı, ovada mı, dağda mı? Her yerin ayrı sorunları vardır çünkü. İlk projemiz bizim Bergama Çamaltı köyündeydi. Eğer kaymakam olmasaydı, biz o köye giremezdik. Karılarımız gitti kına gecesine katıldı, yine de ikna edemedik, çünkü köylü korkuyor, bunlar zengin adamlara benziyorlar, gelecekler, bizim meralarımızı alacaklar, diye. O köyü Kemal Aşk bulmuştu bize. Kendisi orman yüksek mühendisi, uluslararası düzeyde görevler yapmış çok değerli bir insan, *Erozyonla Mücadele* diye kitabı da var. Çamaltı'ndaki merayı ıslah edecektik. Köyde su olduğunu, ilk proje için böyle bir köyden başlamanın avantajlı olacağını söyledi. Fakat dediğim gibi köylüyü bir türlü ikna edemedik. Sonunda kaymakam kefil olunca, köylüler rıza gösterdi. Kasım ayında başladık proje-

ye. Yaptığımız ilk şey tel örgü ile mera alanını çevirmek oldu. Mayıs ayında gidip, merayı sulamayı planlıyorduk. Mayısta gittiğimizde şaşırdık kaldık. Gördük ki, mera kendi kendini yenileyebilmiş. Yoncayı tutup kaldırıyorsun, boyları yetmiş santime ulaşmış.

— *Sonu iyi bitmiş bu projenin.*
— Mesela Erzurum'da, iki bin küsur rakımda Kotandüzü köyünde benzer bir proje yaptık. O köyde ciddi bir su sorunu vardı. Parmak kalınlığında bir su akıyordu. Hayvanlara verecek su yoktu. Ödeneğimize göre bir proje yaptık orada da. Mevcut suyu artırma yoluna gittik. Ayrıca tuvaletler evlerin dışındaydı, onları içeri aldık, banyo yaptık, ahır yaptık. Su arttığında, köy de yeniden dolmaya başladı. Şimdi o parmak kadar akan su, altı yedi santimlik bir boruyla geliyor. Temsilcimizin kimseden beş kuruş para istediği de yok, bir şekilde hallediyor bunu. Şimdi bunun bir projesi var mı? Yok! Önceden tasarlanmış bir şey var mı? Yok! Bölgenin ihtiyacı neyse, onu yapmaya çalışıyoruz.

— *Mera ıslahıyla birlikte neler değişti orada?*
— Artık hayvancılık başladı mesela. Mera ıslahında, geçen sürede hayvanları besleyebilecek kaynak sağlanması çok önemli. Evvela hayvana yiyeceğini vereceksin ki, sonra köylüye, oraya hayvan sokmaması gerektiğini söyleyebilesin. Bunlar da planla, programla olacak iş değil. Senin soruna, bak ne kadar dolaştım, dolaştım hâlâ cevap veremiyorum, değil mi? Böyle işte bu, yani bu iklim şartlarına göre, köydeki kültüre göre, köydeki eğitime göre, muhtara göre (muhtarlar çok önemli) uygulayacağın yöntem değişiyor. Ama başarı için, bir meranın ıslahının ne olduğunu, sonuçların nerelere kadar gidebileceğini köylünün kendi gözüyle görmesi gerekiyor. Başarılı örnekleri gördüğünde, ondan sonra cansiperane çalışıyor mera ıslahı için, hatta başka köylere de bu bilgiyi aktarıyor, paylaşıyor. İşte Anadolu insanı bu! Biliyor musun, bu projelerimize bu kadar tarım bakanından, sadece bir tanesini götürebildik.

Hayrettin Karaca, İstikbal Bağı Köyü Şehit Jandarma Çavuş M. Kemal Arslan Parkı'nın açılışında. Köylüler Karaca'yı, yola çıkıp bayraklarla karşılamışlar.

— Hangi bakan ziyarete geldi?

— Sami Güçlü geldi. Maliye Bakanı Kemal Unakıtan'la da bir hatıram var, anlatayım. Kırsal kalkınma projelerinden bahsederken, düne kadar muhtaç durumda olan köylünün artık devlete vergi verdiğini söyledim bir toplantıda. Köylünün devlete vergi vermesi hayalden bile ötedir; köylü para kazanacak da vergi verecek! TEMA değil, toprak verimli kılınınca bunu yaptı. Toplantıdan çıkıyoruz, Unakıtan arabasını durdurdu, bana, o köyün adını sordu. Ben de, bir şartla vereceğimi söyledim. Şartım, onun da bir köyün sponsorluğunu almasıydı. Kabul etti, ama sözünü tutmadı. Kulağına söylemiş olayım ben bunu senin.

— Tamam, ben de okuyucuların kulağına söylemiş olayım.

— Bütün mesele toprağın güç kaybetmesinde. Toprak nasıl güç kaybediyor, sürme ile güç kaybediyor. Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Örgütü'nün (FAO) bir Türkiye raporu var. Raporun 209'ncu maddesi şöyle: "Maalesef kırk binden fazla

traktörle birlikte toprak işlemesi için ithal edilmiş olan aletler, menşe memleketlerinde, yani Amerika ve Kanada'da daha o zaman kuru ziraat için elverişli olmadıklarından dolayı yarayışsız olarak tanınmış ve kabul edilmiş aletlerdi. Bunlar soklu pulluklar, diskli pulluklar ve *disk harrow* gibi makinelerdir. Amerika'nın ve Kanada'nın kuru bölgelerinde toprak işlenmesinde ağır kültivatör, graham pulluğu veya kama tipi pulluklar gibi toprağı içinden yırtan ve tersine döndürmeyen aletler kullanılmaktadır." 1950'li yıllardan bahsediyoruz. Bana gönderdikleri pulluk, derin süren bir pullukmuş, ama daha o tarihlerde Kanada ve Amerika kendi topraklarını, içinden yırtan ve tersine çevirmeyen pulluklar kullanmış, yani kara saban kullanmakta imiş!

— *Evet, kara sabanın yaptığı tam da bu.*
— Benim kullandığım pulluk, üstteki verimli toprağı alıyor, alta gömüyor. Bu nedenle toprak kısa bir sürede verimini kaybediyor, o vakit suni gübre ihtiyacım oluyor. Belki de mukaveleye yazmıştır: "Suni gübreni de benden alacaksın!" Ayrıca ne olmuş biliyor musun? Bana gönderdiği traktörlerin tamir parası, traktörden daha fazla olmuş. Toprağı derin sürdüğün zaman "pulluk tabanı" oluşur. Seneler içinde o pulluk tabanı beton gibi olur, yani yağmur suyu toprağın derinliklerine inemez. Peki o su ne olacak? Tabii ki, bulduğu en ufak bir eğimle, verimli toprağı da alıp götürecek. Demek ki, sen bu uygulamayla organik toprağını da kaybediyorsun. Bugün anız üzerine tarım yapılıyor o ülkelerde. Yani toprağı işlemeden, bir önceki yılın artıkları üzerinde tarım yapıyorlar artık.

— *Ben de onu soracaktım; Lester Brown'ın sizin tarafınızdan önerilip çevrilen kitabı* Dünyayı Nasıl Tükettik*'te, dünyada yeni bir akım olarak toprağın hiç işlenmeden tekrar tarıma döndürülmesinden bahsediliyor. Tabii yıllarca bize okullarda hep başka şeyler okutulduğu için, inanılmaz bir buluş gibi gelmişti bu bana. Bunu biraz ayrıntılı konuşalım isterseniz.*

— Bu uygulamayı gidip yerinde görmedim, ama Türkiye'de bu uygulamayı izleyen bilim adamları var. TEMA'nın yayımladığı *Kuraklık ve Türkiye Tarımı* kitabında çeşitli bilim adamlarının, konuyla ilgili incelemeleri var. Araştırma maksadıyla da olsa, Türkiye'de de yapılıyor bu iş. Yine başa dönüyoruz, bunun için yine bir tarım politikasının olmasına ihtiyaç var.

— Dünyada genel yönelim şimdi buna mı? Yani traktörlerden vaz mı geçiliyor?
— Bu yöntemde de mekanik bir çalışma yapılıyor, ama toprağı derin süren pulluk devri bitiyor, artık toprak çok hafif çiziliyor ve bırakılıyor. Bu bilimsel çalışmalara rağmen Türkiye'de hâlâ toprağın derin sürülmesine devam ediliyor. Buna ek olarak bir de toprağı sürme biçimleri var. Ormanın kesilerek tarıma açıldığı alanlar genellikle bayırdır. Traktörler bu tür alanlarda yukarı aşağı çalışır, yan çalışamaz. İşte, yukarı aşağı çalışan her pulluk izi bir dereciktir.

— Oysa yıllardır hep tersi, makineli tarımın, derin sürmenin verimi daha çok yükselttiği öğretildi, değil mi?
— Amerika daha çok traktör, gübre satsın, bütün mesele bu. Bugün tam bin iki yüz yirmi üç tarım ilacının doğayı kirlettiği saptanmış durumda. Madem bu konuya girdik, bir de münavebeli tarım meselesi var. Yine aramızda kalsın, Ankara'da Tarım Araştırma Enstitüsü vardı, kapattılar; tarım araştırmalarını gereksiz buldular herhalde, enstitünün bu konuda yayınları vardı; "... Hiçbir ilaveye gerek olmadan çiftçinin cebine yüzde otuz beş daha fazla para girer" deniyor. Peki, ne demek bu münavebeli tarım? Bu sene buğday ektin diyelim ki, biliyorsun süne baş düşmanı buğdayın. Ertesi sene ayçiçek ektin, bir sene yumrulu, patates, pancar ektin veyahut da bakla ektin, yonca ektin... Dördüncü sene geldiğinde, oraya yine buğday ektiğinde artık süne olmuyor. Neden biliyor musun? Çünkü süne zararlısı toprakta ancak iki sene yaşayabiliyor. Başka bitkilerde de yaşayamadığı için, sıra tekrar buğdaya gelene kadar toprak süneden temizlenmiş oluyor.

— Süneyle ilaçsız olarak mücadele etmiş oluyorsunuz, üstelik de çözüm kesin!

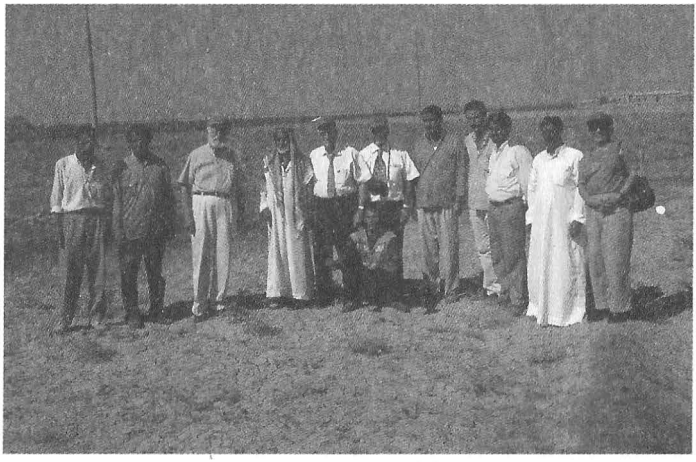
— Bitti! Bir de sünenin düşmanı var, o da ağaçların kabukları içinde yaşıyor. Yani yine ormana geliyor konu. Eğer bütün ağaçları kesersen, münavebeli tarım yapmazsan, mecbursun o ilaçları kullanmaya! Kimya sanayi, "Süneye karşı daha kuvvetli bir ilaç var, ama biraz daha pahalı" deyip, her sene yeni bir kimyasalı satıyor. Oysa köylü münavebeli tarıma geçse, süne de dahil pek çok parazitten kurtulacak. Rachel Carson'un 1962'de yazdığı bir kitap var, *Sessiz Bahar* diye. DDT ile mücadeleyi anlatıyor. Biliyorsun, DDT'nin insan vücuduna geçtiğini ve kalıcı zarar verdiğini ispat etti. Carson hakkında hem Amerikan Senatosu, hem de kimya sanayi davalar açtı. Çok genç yaşta öldü, ama mücadelesi sonucunda başardı işi; Amerika'da DDT kullanılması yasaklandı. Buraya kadar iyi! DDT, Amerika'da yasaklandı, ama ne serbest bırakıldı biliyor musun, DDT'nin ihracatı!

— Evet, uzun yıllar tüm dünyada kullanıldı DDT.

— Bu gerçek bir cinayettir işte! Bu ilacın insana zararlı olduğu, toprağa zararlı olduğunu biliyor, ama ihracatını serbest bırakıyor. Nedir bu? Sermayedir işte bu; doymaz, doymaz, doymaz... Köylüye verilen toprak bir emanettir; onun uğruna savaşmışsın, kan dökmüşsün. O, yalnız köylünün veya şahsın veya ağanın malı değildir, bütün ulusun malıdır. Geliri onun olacak tabii, ama o emanete en iyi şekilde bakmak zorundasın, toprağın verim gücünü düşüremezsin. İşte, bugün göçün altındaki en önemli nedenlerden biri budur. Toprağın verim gücünü korumak için pek çok yol var; nadas var, şeritsel tarım var, rüzgar perdesi var, var da var yani!

— Şeritsel tarım nedir?

— Toprağı şeritler halinde ekiyorsun, diyelim ki, elli santimlik şeritlere dikim yapıyorsan, hemen yanında elli santimlik bir şeridi de boş bırakıyorsun. Bu şeritler beş metreye kadar çıkabiliyor. Üstelik bu sene ektiğin şeridi bir sene sonra nadasa bırakıyor, toprağı da dinlendiriyorsun. Meyilli arazilerde

Hayrettin Karaca (soldan üçüncü) ile Nihat Gökyiğit (soldan beşinci) Harran'da incelemeler yapıyor. Harranlı köylü (Karaca ile Gökyiğit'in arasında), toprağın durumunu anlatırken, "Begim bu torpağ değil, tuz bu, tuz" diyor.

ise, meylin ters istikametinde şeritler yaparak erozyonu da önleyebiliyorsun ayrıca. Bunun da çok başarılı örnekleri var. Sadece gübre, ilaç ve bol sulama ile tarım olmaz. İşte sana Harran örneği. Eğer sulama tek başına bir işe yarasaydı, Harran'ın bir cennet olması gerekiyordu. Harran'da TEMA olarak bir inceleme gezisi yaptık. Konuştuğumuz bir köylü, artık orada pamuk bile yetiştiremediklerini söyledi. Tabii durumu biliyordum, ama yine de köylüyü konuşturmak istedim. "Neden, bir şey yetiştiremeyecekmişsin, bak çevremizde bir sürü bitki var" dedim. Yere eğildi, toprağı avuçladı, "Begim, bu toprağ değil, tuz bu, tuz" dedi. İşte kontrolsüz sulamayla gelinen nokta bu. Aşırı sulama, gübreleme ve bir de bilinçsiz ilaçlama; göz göre göre toprağın verim gücü azaltılıyor.

— *Rüzgar perdesi nedir?*

— Rüzgara karşı, güneşin doğuş ve batış istikametine veyahut da bölgenin coğrafyasına göre bitkilerle yapılacak bir

perdeleme sistemine verilen ad bu. Amaç, toprakta nemin daha uzun süre kalmasını sağlamak. Arazi ve iklim koşullarına göre seçiliyor bu bitki. Rüzgarın hızını yavaşlattığın ya da kestiğin vakit, topraktaki rutubet uzun süre kalıyor. Küresel ısınma, su kıtlığı artık gündemde, yeni şartlarda sulu tarım dünyanın kuzeyine kayacağına göre, Anadolu için susuzluk artık bir kader. 2025'ten sonra Türkiye kurak iklim kuşağına giriyor. Öncelikle, kurak ortamda yetişebilecek, verim gücü yüksek tarımsal ürünleri yetiştirebilecek sistemler geliştirmemiz gerekiyor. Rüzgar perdesi ta, Sümerler zamanından beri uygulanan bir yöntem. Bu uygulamayla tarımsal üretiminde verimin yüzde yüz ila yüzde dört yüz arasında arttığı saptanmış. Devletin de rüzgar perdesi uygulaması var, üstelik de son derece başarılı uygulamalar bunlar.

— Erozyonla ilgili en iyi ve en kötü örneklerin olduğu ülkeler listesinde Çin, ilk sıralarda. Bildiğim kadarıyla Çin'de bir erozyon toplantısına katıldınız. Sizin gözlemleriniz neler oldu?

— Erozyonla ilgili dört günlük bir kongreye davet ettiler bizi. TEMA adına Nihat arkadaşımla birlikte katıldık. Kongre bittikten sonra da Mançurya'ya kadar olan bölgeyi gezdirip, olumlu ve olumsuz örnekleri gösterdiler. Erozyonu incelemek üzere dev tesisler kurmuşlar; kapalı alanda öyle bir sistem kurmuşlar ki, meyilde ne düzeyde yağmurla, ne derece erozyon olur, bunu inceliyorlar. Teraslanmış alanlarla, teraslanmamış alanlar arasındaki farkları gördük. Sonra bir kum fırtınasına yakalandık ve rüzgar erozyonunun ne demek olduğunu orada gördük. Gözünü açman mümkün değil, sanki insanın derisini soyacak kadar şiddetliydi. Erozyonla mücadele edilen köylerden birinde, bir kadının karasabanla toprağı sürdüğünü gördüm; bu çok dikkat çekici gelmişti bana. Bugün toprağın korunması ve veriminin nasıl artırılacağı konusunda örnek olarak anlattığım olaylardandır. Çok bilgilendik Çin gezisinde.

Hayrettin Karaca bir gezisinde, erozyonla mücadele çalışmalarını izlerken, karasabanla toprağı süren bir köylü kadınla sohbet ediyor.

— TEMA benzeri sivil toplum kuruluşları var mı orada da?
— Çok daha ilginç bir şey söyleyeyim, Çin'de devlet sivil toplum kuruluşlarını, yapılan faaliyetleri değerlendirmesi ve kendisini eleştirmesi için bir araya getirmiş. Çok ciddi çalışan bir yapı vardı. Sivil toplum kuruluşlarının değerlendirmeleri devlet tarafından son derece ciddiye alınıyordu. Böyle bir uygulamayı görmek bizi hem mutlu etti, hem de şaşırttı.

Samsun'dan farklı sesler

— TEMA'nın Samsun'da yürüttüğü proje, biraz önce konuştuklarımızın sanki tam da birebir cevabı gibi. Yapılması gerekenler olarak sıraladınız pek çok şeyi Samsun'da uygulamışsınız ve sonuçlar da son derece umut verici.
— Samsun'da Karaburç köyü var. Oradaki kırsal kalkınma projemize katılan iki arkadaşımız oldu: Hamit Genç ve Osman Özdemir. Osman, ziraatçı, Hamit de ticaretle uğraşıyor. Önce mera ıslahıyla başlıyorlar. Mera alanlarının ıslahı için

öncelikle, ıslah için gereken sürede hayvanları doyurmak, yani yem temini gerekiyor. Bunun için boş tarlalara yonca, mısır ekiyorlar. Mera ıslah edildikten sonra sıra kontrollü otlatmaya geliyor; henüz yağmur yağarken, yani toprak yaşken, meraya hayvan sokmamak gerekiyor. Çok güzel bir sistem geliştiriyorlar. Sonra seracılığı başlatıyorlar. Seracılık için önce gencecik bir erkek sonra da, bir kız teknisyen geliyor. Kız şimdi onlar için melek. Kendi konularında köylülere inanılmaz güzel bilgiler veriyorlar. Tabii bu bilgilerle birlikte köylülerin gelirleri de artmaya başlıyor. Karaburç'u ziyarete gittiğimde beni alıp kadınların arasına oturttular.

— *Neler anlatıyorlardı?*
— Ninelerle oturdum sohbet ediyorum tören sonrasında. Bir yerde en iyi bilgiyi, kadınlarla sohbet sırasında alırsın. Hamit'le Osman'ın orada neler yaptığını sordum. Herkes halinden çok memnun, bizimkilere duacı. Şimdi gelelim hikayenin Osman ile Hamit tarafına. Mera ıslahından sonra halkın büyük itimadını ve sevgisini kazanmış durumdalar zaten. Sonra sıra tarıma, özellikle de gübrelemeye geliyor. "Her şey güzel de gördük ki, büyük bir hatanız var. Her sene her mahsule aynı gübreyi veriyorsunuz, bu doğru değil, hepsinin ihtiyacı ayrıdır" diyorlar. Köylüler artık bizimkilere güvendikleri için, söylediklerini yabana atamıyorlar, ne yapmaları gerektiğini soruyorlar.

— *Artık işbirliğine açıklar tabii.*
— Osman, bitkilerin neye ihtiyacı olduğunu saptamak için toprak analizi yapmaları gerektiğini söylüyor. O kadar güvenmelerine rağmen köylüler gübre konusu açılınca geri adım atıyorlar. Köylüler, gübrenin onlar için tuz biber gibi olduğunu, gübre vermezlerse verim alamayacaklarını söylüyorlar. Tarım Bakanı Sami Güçlü'yü bile o köye getiren Hamit, o, deli Hamit köylülere şöyle diyor: "Peki, tarlayı ortadan bölün, bir tarafa istediğinizi, istediğiniz şekilde ekin, öbür tarafa da bizim istediğimiz gibi. Bizim tarafın verimi öbür ta-

raftan düşük olursa, zararınızın iki katını ben size ödeyeceğim. İsterseniz gidip notere onaylatalım bu anlaşmayı!" Sonra akşam kahvehanede oturup, herkesin o yıl neler ekmesi gerektiğine karar veriyorlar; kimi mısır, kimi buğday, kimi pancar, kimi de ayçiçeği ekiyor o yıl. Gübrelemeyi de bizimkilerin söylediği gibi yapıyorlar. Sonuç bir rezalet! Az gübre verilen yerde ürün fazla, fazla gübre verilen yerde de az oluyor, işe bakar mısın? İşte orada iş bitiyor, çünkü benim köylüm gördüğüne inanır.

— *Artık toprak analizi düzenli yapılıyordur herhalde.*
— Zaten bu analizi her sene tekrar etmezsen, toprağın neye ihtiyacı olduğunu da bilemezsin. Peki bu projeden geriye ne kaldı, bir de ona bakalım. Karaburç köyündeki gelişmelerden sonra civar köyler de, komşularındaki ürünün nasıl bu kadar arttığını öğrenmek için geldiler. Toprak analizinin sonuçlarını hepsi kendi gözleriyle görünce, talepleri de farklılaştı tabii. Köylüler beni alıp valiye götürdüler. Köylünün valiyle ne işi olur deme, validen seyyar toprak tahlil laboratuvarı istediler. Hikayenin sonrasını da dinle, köylü para kazanmaya başlayınca, köylerine şahane evler yapmaya başladılar, hatta bir de tenis kortu bile yaptılar.

— *Gerçekten rezaletmiş!*
— Sen şalvarlısın, ne işin var tenis kortuyla! Hülya Avşar da tenis oynuyor ya, köylerine davet etmişler, maç yapmak için. Hülya Avşar, gelemem, deyince, bu sefer onlar İstanbul'a gelmiş. Bir program yapılmış ve şalvarlı nineler Hülya Avşar'la maça çıkmış. Bak bir deli dolu Hamit, bir Osman neler yapabiliyor? Bu kuşlar var ya, bu kuşlar, onlar da beter!

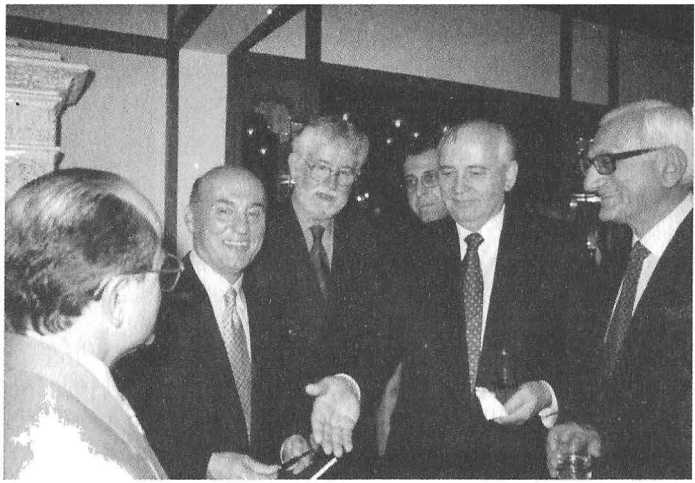
— *Haberci kuşlardan bahsediyoruz sanırım.*
— Evet. Bunların işleri güçleri yok, uça uça Samsun'dan Edirne'ye kadar gelmişler. Köylülere, toprak analizi yaptırmanın ne çok para kazandırdığını anlatmışlar. Köylüler başlamışlar topraklarını analiz etmeye. Bölgelerinde laboratuvar olmadığı

için analiz sonuçlarını üç ayda ancak alıyorlarmış. Ama sonucu gördükleri için valiye gitmişler, vali de bölgedeki bütün kaymakamları, ilgilileri toplamış, tam yedi saat süren bir toplantı yapmış. Bizzat başkanlık yaptığı bu toplantıdan tam, on dokuz köyde kırsal kalkınma projesi başlatma kararı çıkmış.

— Bu bölgede toprak analiz laboratuvarı kuruldu değil mi?
— Evet, kuruldu. Allah rahmet eylesin, vali, kırsal kalkınma için büyük destek vermişti. İşte Türkiye'nin sorunlarına böyle destek veren valilerimiz de var. O bölgedeki çalışmalarda kaymakamlardan da çok destek aldık. Türkiye'nin iyi yolda olduğuna inanıyorum ben. Bakın bir Osman Özdemir, bir Hamit Genç neler yapabiliyor? Halkın, köylünün arasına girmezsen, orada ne olup bittiğini, neye ihtiyaçları olduğunu bilemezsin, çözüm üretemezsin. Bakan olmuşsun, ayakkabıların boyalı, elbisen son moda, jilet gibi ütülü, hizmeti köye götüreceğiz, diyorsun, bunun bir faydası yok. Halkın partisi olacaksan, önce halkın içine girmen lazım!

Araştırma geliştirme köyleri kurulmalı

— Araştırma geliştirme köylerinin kurulması üzerinde ısrarla durduğunuz konulardan. Nasıl bir yapı düşünüyorsunuz?
— Türkiye'nin sorununu tarımsal ürünler, organik ürünler, tekstil ürünleri satarak çözemem; katma değeri düşük olan üretimler bunlar. Artık yolumu değiştirmem gerekiyor. Gazetelerde okuyoruz, her gün yeni buluşlar yapılıyor. Ahmet, Mehmet, Ayşe şunu bulmuş, bunu bulmuş; demek ki, ben de bir şeyler bulabiliyorum, bugünkü teknolojiye hizmetim olabiliyor. Peki, bütün bu mucitler nerede? Dış ülkelerde, özellikle de Amerika'da. Bu durumda ben AR-GE (araştırma geliştirme) köyleri istiyorum. Bir tanesinin, kuraklık üzerine, Türkiye'nin gelecekteki iklim şartlarına uyum sağlayabilecek olan, verim gücü yüksek bitkiler üzerinde çalışması lazım. Bugünkü gelişmeler devam ettiği sürece, flora da, fauna da değişecektir. Diyoruz ya, iklim değişikliğiyle kuzeye doğru

Türkiye'ye davet edilen eski SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov için düzenlenen kokteylde Hayrettin Karaca, Gorbaçov, Nihat Gökyiğit.

göçler olacak, tundralar ılıman iklime geçecek; yüz yılda kırk ya da elli santime ancak gelebilen bitkiler, birdenbire büyümeye başlayacak, diye. İklim değişikliği sadece susuzluktan, kuraklıktan ibaret olmayacak; birbirine uyumlu biçimde yaşayan topraktaki organizmalar bundan nasıl etkilenecek henüz bunları bilmiyoruz. Peki, ben buna nasıl hazırlanabilirim? İşte burada, Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" sözü geliyor. Artık, teknoloji üretebilecek köylerin kurulmasını istiyorum. Hani, kapatılan köy enstitüleri var ya, onlar gibi bir yapı istiyorum. Ne büyük hatadır köy enstitülerinin kapatılması, bugüne o eğitimle gelseydik Türkiye'nin durumu şimdi böyle mi olurdu? Komünist yetiştiriliyor, diye kapatılmıştır bu okullar, ama bu korkuyu yayan da Amerika'dır. O korkulan komünist ülkeyle biz, uzun süre dostça yaşadık, onlardan pek çok mali imkan sağladık. Biz böyle bir ülkeyle düşman olduk Amerika sayesinde; burnumuzun dibindeki ülkeyi bırakıp, taa dünyanın öbür ucundaki ülkeyle dostluk kurduk.

— Çok ciddi bir yatırım ve planlama yapılması gerekiyor bunun için değil mi?
— Türkiye'nin geleceği söz konusu, tabii ki, bu yatırımı yapacaksın. Sonra, gençlere dönüp, aklınızı fikrinizi kullanın, her şeyiniz burada hazır, haydi yolunuz açık olsun, diyeceğim. Benim artık teknoloji üretmem gerekiyor. Yapamayacağımızı da kimse düşünmesin, canavar gibi bir gençlik geliyor.

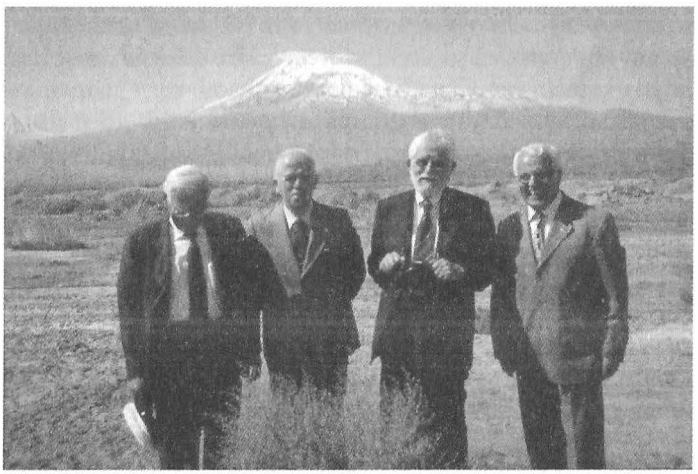
Toprakla kapanmış evler

— Bugüne kadar erozyon tahribatı konusunda, Türkiye'de gördüğünüz en uç örneklerden birini anlatır mısınız?
— Iğdır Valisi Mustafa Tamer, 2002'de erozyonla mücadele çalışmaları nedeniyle düzenledikleri bir etkinliğe TEMA olarak bizi davet etti. Biz de bu tür çalışmalar için nasıl gidiyorsak öyle gittik oraya, valinin etkinliklere Sayın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'i de davet ettiğini bilmiyorduk. Meğerse Sayın Sezer de İran'a yapacağı resmi ziyaret öncesinde etkinliği programına almış. Benim de üzerimde arazide giydiğim çapaçul elbisem var. Tabii bunun üzerine, pazar günü olmasına rağmen vali bir dükkan açtırdı da elbiseden ayakkabıya kadar üzerimizi yenileyebildik.

— Protokol kurallarına uydunuz yani.
— Evet, tam da öyle oldu. Iğdır'da gördüğüm rüzgar erozyonu ve sonuçları beni çok etkileyen görüntülerdendir. Iğdır'da ebucehil diye bir çalı var, bu çalı, rüzgar hareketini kısmen önlermiş, ama yıllardır süren tahribatın sonuçları çok korkunçtu.

— Nasıl bir sonucu vardı rüzgar erozyonunun?
— Rüzgarla taşınan kum, evlerin kapılarını örtmüş, evlere ancak merdivenlerle çıkılıp, inilebiliyordu. Evlerin kapılarını örtmüş deyince, gözünün önüne yaklaşık dört beş metre yüksekliğinde setler getirmelisin. Bir zaman yol olan yerlerin metrelerce üzerinde yürüyorsun ve evlere sanki kuyuya iner

gibi iniyorsun, bundan daha ötesi var mı? Halkın durumu da perişandı. Yakacak bulamadıkları için, bir nebze de olsa erozyonu yavaşlatan ebucehil çalısını söküp yakıyorlardı. Bunların hepsi birbirini besleyen faktörler aslında. Tarihe baktığımızda bunun pek çok örneğini görmek mümkün. Profesör Curtis Runnel erozyonla yok olan kültürler konusunda bak ne diyor: "Arkeolojinin yeni bir dalının en önemli buluşlarından biri, eski çağlarda insanoğlunun yerleştiği her bölgede toprak erozyonunun olduğu. Çiftçiler MÖ 7000 yıllarında Yunanistan'a ilk yerleştiklerinde arazi pırıl pırıldı. Yamaçlardaki topraklar erozyonla yok olunca, insanlar başka yerlere taşındılar." İncelemeler yaptık orada ve TEMA olarak yapmamız gereken eğitim çalışmalarını yaptık. Tabii orada yapılacak çalışmalar için maddi kaynak yaratılması gerekiyordu. Vali, mali kaynak yaratacağına söz vermişti, ama başka bir yerde görevlendirildiği için olamadı. Valiyle birlikte Iğdır ve çevresini gezdik. O manzaraya rağmen ben Iğdır'ın kurtulacağına inanıyorum. Ancak devletin bu iş için bir bütçe ayırması, insanların dayanması için bir altyapı kurulması şart.

TEMA ekibi Iğdır'da yaptıkları çalışmadan sora Ağrı Dağı'nda... Hayrettin Karaca takım elbisesine rağmen, yine fotoğraf makinesiyle.

Öyle tesisler gezdik ki, inanamazsın; devletin zamanında yaptığı, ama terk edilmiş tesislerdi bunlar, her tarafları kırılmış dökülmüş, arıtma tesisleri bile tahrip edilmişti...

— *Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da kullanılmayan çok fazla devlet yatırımı var.*

— Fabrikaların içinde ne kazan kalmış, ne makine, cam çerçeve her taraf yere indirilmişti. Tabii karşı bir hareketin sonucu olduğu belliydi bu işin. Eğer o fabrikalar işletilseydi, böyle bir sonuç da olmazdı, o da başka mesele, bunları gördük Iğdır'da. Iğdır'ı görmeden Türkiye'yi görmüş sayılmazsın. Bir de ne dikkatimi çekti biliyor musun, devlet su getirmiş, su kanallarında su yok, kanallar tıkanmış, kimse temizlemiyor. Her şeyden önce köylünün kendisinin sahip çıkması gerekiyor bu kanallara. Her gün bir kısmını temizleseler yine halledecekler işlerini. Ama orada ne gördüm biliyor musun? Kendini bu işlere adamış, çırpınan bir vali! Bu, kendini adama halini sadece Iğdır Valisi ile de sınırlayamam, ama isim anmaya başlarsam hata ederim. Türkiye'de doğa ile ilgili hareketlerin içinde, TEMA düşüncesi doğrultusunda kendisini hizmete adamış belki en az kırk vali var. Valilerim artık Türkiye'nin kaderini değiştirecek; sadece valiler de değil, pırıl pırıl kaymakamlar var. Genç hanım kaymakamlar var inanamazsın, çocuk gibi duruyorlar, ama o heyecanlarını görmelisin. Tabii benim torunumun kırk yaşına geldiğini düşünürsen benim kaymakamlardan "çocuklar" diye bahsetmemi anlayabilirsin. O ne heyecan, o ne hırs, o ne bilgi, o ne ataklık, bunları görüyorsun. İşte bu kaymakamlar, bu valiler, eğer imkan verilirse Türkiye'nin kaderini değiştirecekler artık. Tabii askerleri de bu grubun içinde görüyorum. Bir de diyanet kadrosu var; öyle imamlar, öyle müftüler var ki, methetmek için kelime bulamazsın, sana ders verir.

— *İstekli ve bilgili kadrolar var yani?*

— Tabii ki var. Gezip görünce hem üzülüyor, hem de ümitleniyorum, ama bir tarafta da siyasi iktidarlar var. Hep söylüyorum biliyorsun, 1946'dan bugüne kadarki siyasi iktidarlar

hep halktan uzak olmuştur. Şu anda bir halk hareketine ihtiyaç var, bir toplumsal tepkiye ihtiyaç var. "Bilgi, İlgi, Tepki" diye bir makale yazdım, bu benim inancım. O makalemi sana okumak istiyorum: "TEMA Vakfı'nın kurulduğu günden bugüne kadar değişmeyen bir suale muhatap oldum. 'BEN NE YAPABİLİRİM?' Önceleri çeşitli cevaplar veriyordum. Kişinin içinde yaşadığı kültürel ve ekonomik gruba, yaş grubuna, bulunduğu yöreye ve yaşadığı koşullara göre cevap vermeye gayret ediyordum. Gerçi bu doğruydu, ama zamanla daha doğru olan bir şeyin fakına vardım. O da sorunun karşılığının 'bilgilen' olması gerektiğiydi. Gitgide bu cevabı hem sevdim, hem de yorumlamaya başladım. En doğrusunu bulmuştum. Çünkü bilgilenmeden, bir davaya hizmet etmenin mümkün olmadığını biliyorum. TEMA'ya hizmet etmek, TEMA'nın bir askeri olmak için konuyu bilmek gerekiyor. Bu nedenle uzun süre insanları bilgilenmeleri gerektiğini söyledik. Onun ardından ise, başka bir çağırıda bulunmaya başladık: BİLGİLEN VE İLGİLEN! Gerçi konuyu bilen öğrenen kişinin, hele Türkiye'nin toprak erozyonu ile maruz kaldığı tehlikeleri bildikten sonra, bu sorunla ilgilenmemesi mümkün değildi. Ancak bir süre sonra bu ikisinin de yeterli olmadığını görmeye başladım. Sonunda bilgi ve ilgiye yeni bir kardeş geldi: TEPKİ.

Şimdi benim üç çocuğum var. Üçünü de çok seviyorum. Artık bilgi, ilgi ve tepki istiyorum. İlgisiz ve tepkisiz kalmış olmanın sorunlarını her düzeyde yaşıyoruz. Ancak tepkinin bir eyleme dönüşmesi, yani tepkinin toplumsal bir harekete gereği de şarttır. Ama bu tepkiden doğacak eylem, topluma huzur veren ve yasalara uygun bir eylem olmalıdır. Tabii çeşitli eylemler olacak, buna inanıyorum. Biri bugün gündemde ve uygulaması olacanca hızıyla devam ediyor.

Yakamıza bir yeşil yaprak takarak, TEMA hareketinin ne kadar geniş bir kitleye yayıldığının, bir toplumsal hareketin çağrısı olduğunun mesajını veriyoruz. 1996'nın kasım ayındaki Erozyonla Mücadele Haftası etkinlikleri kapsamında başlayan, 'Çocuklarımız yakamıza yapışmadan, yakamıza yeşil bir yaprak takalım' kampanyası tahminlere göre, beş yüz bin-bir milyon vatandaşım tarafından uygulanmış ve ge-

lecek için büyük bir ümit vermiştir. Yakamıza yapışan yapraklar, 1997 Erozyonla Mücadele Haftamızda on milyona vardığı gün amacımıza ulaşma yolunda en büyük adımı atmış olacağız.

Şimdiden hazırlanın!.. Gönüllü temsilcilerimize ve bütün TEMA'cılara şimdiden hazır olun, diyorum" Bilgi olmadan hiçbir şey yapamayız buna inanıyorum. Bilgi sahibi olduktan sonra yaşadığı ülkenin sorunlarına sırtını çeviren, tepki göstermeyen çok az insanın olacağını sanıyorum. Yeter ki, o bilgiyi verelim, onun için üniversite üniversite gezdiğimde tek şey istiyorum gençlerden, çocuklar okuyun, diyorum, okuyun, okuyun, okuyun... Bana göre, okumak ibadettir, okumamak bu ülkeye, cumhuriyete ihanettir. Eğer bu çocuklar on yıl sonra nasıl bir dünyada yaşayacaklarını bilseler, böyle tepkisiz durabilirler mi? Yirmi sene sonra nasıl bir Türkiye, nasıl bir dünya olacağını ben de bilmiyorum, ama on sene sonra neler olacağına dair az çok bilgim var. Hani perşembenin gelişi çarşambadan belli olur diyoruz ya, işte pek çok şey bugünden belli. Iğdır'ı anlatırken bak nerelere geldik; köylü kendi için bir hizmet yapmıyor, ama o vali çırpınıyorsa, işte bu tamamen bilgi, ilgi ve tepkinin sonucudur. Bilen insanın sessiz kalması mümkün değildir!"

— Bunu sadece gençler için söylemiyorsunuz değil mi?

— Tabii ki, bu herkes için geçerli. Bak sana ne anlatacağım? Çukurova'da hocalar beni Hasan Emmi diye bir köylüyle tanışmam için heveslendirdiler. Bana, "Mutlaka Hasan Emmi ile tanışman lazım. Bak erozyonla nasıl mücadele edilir, gör" dediler. Tabii çok merak ettim. Pozantı taraflarında, dere boyundan bir köye gittik Hasan Emmi ile tanışmak için; başında yün beresi olan tipik köylü kıyafetli biri Hasan Emmi. Konuşkan biri, kaynaşmakta hiç zorluk çekmedim. Hazine arazisi üzerinde teraslamayla, tarım yapıyor. Bana bir erozyon anlattı, şaşırıp kaldım. Tek başına erozyona karşı bir ordu gibi mücadele ediyordu. İşte o benim ülkemin vatandaşı! Sonra, FAO tarafından İstanbul'da bir panel düzenlendi. Konuş-

Hasan Emmi, Hayrettin Karaca'nın TRT*'de yayınlanan "Birebir" programına da konuk olmuş.*

macı olarak da orman fakültesinden bir hoca, bir ormancı, FAO temsilcisi, ben ve bir kişi daha var, bil bakalım bu konuşmacı kim?

— Hasan Emmi olmasın? Sanırım siz davet ettirdiniz bu panele onu.

— Tabii ki, ben davet ettirdim; onu görsünler, tanısınlar, dinlesinler istedim. Salonda Hasan Emmi'yi kimse tanımıyordu, o da öylece sessizce oturuyordu, ama konuşmaya başlayınca herkes şapka çıkardı. Ertesi gün bütün gazetelerde Hasan Emmi vardı. Gazeteler, "Köyden geldi, ders verdi" diye yazdılar. Konuşmasının sonunda inanılmaz bir alkış aldı Hasan Emmi.

Erozyon Dede yaylada doğdu!

— TEMA çalışmalarının ilk döneminden itibaren, Erozyon Dede, Toprak Dede gibi isimlerle tanındınız. Kim verdi bu ismi?

— Daha TEMA kurulmadan çok önce, yaptığım tüm doğa gezilerinde, belki de kıyafetim nedeniyle, özellikle çocukların çok fazla ilgisini çekiyor, genellikle ecnebi muamelesi görüyordum. Çocuklar beni görüne, "*Hello hello*" diye bağırırlardı. TEMA çalışmalarıyla birlikte gittikçe halk arasında da tanınmaya başladım. Özellikle televizyonun bunda çok etkisi oldu tabii.

— *Nerede Erozyon Dede oldunuz?*
— Rize'nin Çamlıhemşin ilçesine bir gezi düzenledik, Tahpur Yaylası'na. Adil hoca, *Centauria*'nın (peygamberçiçeği) bir türünü arıyor, fotoğrafını çekmek için. Maria Tenkate, kocası Ian, İtalyan bir arkadaşımız var gezide. Sanırım Tahpur Yaylası iki bin dokuz yüz metrede idi; Karadeniz'in en yüksek yaylalarından biri burası. Artık ormanın bittiği zondayız. Bitkiyi bulacağımıza dair umudumuz tükenmek üzereydi, çünkü bırak ormanı, çevrede çalı bile kalmamıştı. Hoca, son bir umutla karşıdaki deve boyunu (iki tepe arasında kalan bölüm) gösterdi. Oraya ulaşmak için de en az iki yüz metre daha tırmanmak gerekiyordu. Ben de damar tıkanıklığı olduğu için, artık zor nefes almaya başlamıştım. Ekiptekiler artık orada kalıp dinlenmemi şart koştu. Onlar tepeye doğru yürürken ben de çevrede gördüğüm bitkilerin fotoğraflarını çekmeye başladım. Bulunduğumuz yerin arkasında da bir vadi vardı; vadi sisle dolunca inanılmaz güzellikte bir manzara çıktı ortaya. Fotoğraf çekmek için, vadinin ucuna kadar gittim. Tabii yine fotoğraf yeleği var üzerimde, boynumda iki tane fotoğraf makinesi asılı, başımda da pamuklu bir şapka. Görenlerin beni tanıyabileceğine pek ihtimal vermiyordum. Vadinin kenarına doğru ilerlerken, köyden bir grup çocuğun bana doğru geldiğini gördüm. İçlerinde bir ya da iki kız vardı, gerisi oğlan. Beni yine ecnebi sanacaklarından çok emindim. Tam, bir numara yapayım diye düşünürken, en önde yürüyen mavi gözlü, kızıl saçlı bir oğlan, "Aaa, ben seni tanıyorum" dedi.

Hayrettin Karaca, gittiği yerlerde özellikle çocuklar tarafından Toprak Dede ya da Erozyon Dede olarak karşılanıyor.

— *O kadar plan boşa gitti yani!*
— Beni nereden tanıdığını sordum. "Televizyona çıkıyorsun sen" dedi. Televizyonda ne söylediğimi sordum, "Kesme diyorsun" dedi. Arkadaki çocuklar da bir tereddüt içindeler. Bizimki onlara dönüp, "Koşun, koşun Erozyon Dede gelmiş" dedi. "Erozyon Dede" lakırdısı oradan kaldı.

Aman çocuklar okuyun!

— Karaca Arboretum'a gelen konuklarınızla, özellikle de gençler ve çocuklarla olan ilişkileriniz son derece dikkat çekici. Her ne kadar, birdenbire salon camının önünde beliren bir grup gencin Onuncu Yıl Marşı'nı hep bir ağızdan söylemeye başlamasına zor alıştıysam da, dediğim gibi, pek tanık olmadığım bir ilişki kurma biçiminiz var. Dikkatimi çeken bir başka şey ise, sürekli kitap dağıtmanız. Kitap dağıtma işi nasıl ortaya çıktı?

— Bilgilenmeden ilgilenemezsin diyorum; TEMA'nın askeri olan kişinin, ülkenin erozyonla maruz kaldığı tehlikeyi öğrendikten sonra, artık konuyla ilgilenmemesi mümkün değildir. Hayalini kurduğum tepki toplumunun, ancak bilgi sahibi yurttaşlarla olacağına inanıyorum. TEMA'nın amaç maddesinde de bunu yazmışız; siyasi güçlere ve kadrolara ülkenin bu davasına hizmet etmeden, çare bulmadan iktidar olmayacaklarına inandıracak bir kamuoyu... İşte o kamuoyunu nasıl oluşturacağım? Biz Mera Kanunu'nu çıkarırken bir milyon imza topladık, getirdik verdik yetkililere. Demek ki, TEMA o sırada bir halk hareketi olabildi. TEMA gönüllüleriyle senede bir ya da iki kere toplanıyoruz. O toplantılardaki gözlemim şu: Artık gönüllülerimiz herhangi bir konuda bilgi sahibi ise, o konuda merkezdeki profesyonel kadroyu yönlendirecek bir baskı uyguluyor.

— *Nasıl bir baskı bu?*
— Ele alınan konunun nasıl yapılması gerektiği konusunda fikirlerini açık açık söylüyorlar, yer yer ısrarcı da oluyorlar. Tabii bu da yavaş yavaş oluştu. TEMA yola çıktığı günden itibaren sürekli değişti ve gelişti, hatta belli ölçülerde hiç beklemediğimiz refleksler gösterdi. Gönüllüler bilgi sahibi oldukça, gündemimizdeki konularla daha fazla ilgilendi. İşte bu ilgi, ulusal seviyede bir tepkiye döndüğü gün, TEMA amacına ulaşacaktır. Ben "bilgi, ilgi ve tepki" diyen biriyim; peki insanlar bilgiyi nereden alacaklar; "az sonraaa"dan başka bir şey söylemeyen televizyonlardan mı, çıplak hanım fotoğraflarını allayıp pullayıp basan gazetelerden mi? İnsanların bilgilenmeleri lazım; bu da ancak okuyarak olur. İşte bu nedenle kitap dağıtmaya başladım. Şu ana kadar dağıttığım kitaplar sanırım iki bini geçti. Yalnızca TEMA mensuplarına değil, okumasını beklediğim, okuyacağına inandığım herkese, ilgi alanında olabilecek bir kitabı veriyorum.

— *Dağıttığınız kitaplar hangileri?*
— En başta Metin Aydoğan'ın *Bitmeyen Oyun ve Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler*'i, yine Aydoğan'ın, *Türkiye Üzerine Not-*

lar'ı var. Sonra Sezgin Kızılçelik'in kitaplarını, Erol Manisalı'nın bir kitabını veriyorum. Başlangıçta Turgut Özakman'ın, *Şu Çılgın Türkler* kitabını veriyordum, ama sonra hacet kalmadı, herkes onu biliyor artık. Dünya Sosyal Forumu ile ilgili kitaplar veriyorum. Şu anda on iki ayrı kitabı dağıtıyorum. Dünyada bir uyanış var ve bu uyanış gittikçe büyüyor. Bu, kırma dökmek gibi radikal bir hareket değil, insanın kendisine hitap ediyor. Susan George'un, *Başka Bir Dünya Mümkün; Eğer...* kitabını özellikle öneriyorum. Susan George kitabında, saşka bir dünya yaratmak için bilgi sahibi yurttaşlar gerekiyor diyor, ben de aynı şeyi savunuyorum. Özetlersek, ben nasıl okuyorsam, herkesin de okumasını istiyorum, onun için de kitap dağıtıyorum ve dağıtacağım.

— *Çocukların kitaplara olan ilgisi nasıl?*
— Çok değişikler. Bir çocuk Eric From'un *Olmak veya Olmamak* kitabını alıp gidiyor. İşte Türk çocukları bu, buraya geldik biz bunun bilinmesini istiyorum. Bir çocuk çıkıyor *Anti Kapitalist Serisi*'nden bir kitabı alıyor gidiyor. Ufacık bir oğlan çocuğu, *Sarı Efe*'yi alıyor gidiyor. Geçen yaz Çanakkale'den bir grup öğrenci geldi en büyüğü daha yeni ortaokula geçmişti. Onlara da kitap vermek istedim, ama ben de çocuk kitabı yok. Bir tane TÜBİTAK'ın *Ekoloji*'si var onu zaten biliyorlar. Bunun üzerine Yalova'da bir kitapçıya götürdüm onları, oradaki çocuk kitaplarının hepsini okumuşlardı, uygun kitap bulamadık. Tolstoy'un bir romanını gösteriyorsun, onu da okumuşlar. Öyle kitaplar aldılar ki, şaşırırsın. Çocuklara dağıttığım standart kitaplar yok; onun yerine, üst kattaki kütüphaneme çıkarıyorum ve istedikleri kitabı alıp gidiyorlar. Ne güzel bir Türkiye geliyor değil mi? Sadece sivil okullarda da değil, askeri okullarda yaptığım konuşmalarda da bunu gözlüyorum.

— *Askeri öğrencilerin konuya yaklaşımı nasıl?*
— Her yıl 30 Ağustos törenlerine davet ediliyorum. Binin üzerinde davetlisi olan toplantılar bunlar. Geçen yıl da katıldım. Geçen yıl bir önceki yıl tanıdığım kişilerin oturduğu masalar-

da boş yer bulamadım. Bu durumda tabii yapılacak bir şey yok, boş yer gördüğüm bir masaya yaklaştım ve oturmak için izin istedim. Tabii ki, tanımayan insanlar yan yana gelince birkaç dakikalık suskunluklar oluyor, bu suskunluğu bozmak da hep bana düşer. Yanımda bir albay oturuyordu, kendimi tanıttım, beni tanıdıklarını söylediler. İlk safhayı böylece atlattım.

— *Askerler sizi iyi tanıyor sanırım; 1998'de Hava Harp Okulu öğrencileri tarafından "yılın insanı" seçilmiştiniz.*
— Masada bizim dışımızda askeri öğrenciler de oturuyordu. Albaydan çocukları tanımak için izin istedim. Düşünülenin aksine, son yıllarda askeri okulları varsıl ailelerin çocuklarının da seçtiğini gördüm. Dünyadan son derece haberdarlar, Türkiye'nin sorunlarıyla ilgili bakışları ise tam aradığım gibi. Tabii, açlık, yoksulluk, çaresizlik demiyorlar, ama o anlama gelen cümleler kuruyorlar. Bir yorum istedim bu küresel ısınma konusunda, sözü uluslararası şirketlere getirdiler. Şirketlerin hakim olduğu bir dünyaya doğru gittiğini söylüyorlar. İçimden, "Hayrettin sen neredesin" dedim. O ne güzel bir belagat, anlatış tarzı, artık ben çok rahatım. Masada, geçen sene birinci sınıfta olan bir çocuk da vardı. Hepsine ileride hangi branşı seçeceklerini sordum, ona sorduğumda, "Genelkurmay başkanı olacağım" dedi. Ufacık bir çocuk daha. "Baş üstüne komutanım" diye selam verdim. Bu yıl Kuleli Harp Lisesi'ne gidince, "Benim genelkurmay başkanımı istiyorum, aman yanıma oturtun" dedim. Yanıma oturttular. Bizimki son derece ciddi...

— *Şimdiden hazırlıklara başlamış desenize!*
— Bana hiç yüz vermiyor. Sert duruşlu, sarışın bir oğlan, tabii geçen bir yıla göre, biraz boyu uzamış. Şaka değil, geleceğin genelkurmay başkanı vardı orada, haberin olsun!

10 Milyar Meşe Palamudu Projesi

— *TEMA'nın en ses getiren ve kitlesel katılım sağlayan projelerinden 10 Milyar Meşe Palamudu Projesi nasıl doğdu?*

— Rahmetli Adnan Kahveci ile yaptığımız ilk geziyi anlatmıştım değil mi? O gezide Erzincan'da tanıştığımız İsmail Mülayim Çelik adındaki genç ormancı, aslında bu işin başlangıcındaki isimlerden biri. Ama sanırım meşe ilk olarak, Malatya'nın Pötürge kazasında ormancılar tarafından palamuttan 1959 yılında üretilmeye başlanıyor, ben o plantasyonu gördüğümde meşelerin boyları on metreyi geçmişti. Aslında daha sonra katıldığım bir panelde bir ormancı, ilk uygulamanın 1956'da yapıldığını söyledi, yapıldığı yerleri de belirterek. Yani çok uzun yıllar öncesinden, ormancılar tarafından uygulanmış bir projedir, palamuttan meşe yetiştirmek. Biz bu projeyi başlattığımızda ilk zamanlar, "Eski köye yeni âdet! Nereden çıktı, palamuttan meşe yetiştirmek" diyen ormancılar da oldu, ama bunu ilk başlatan aslında kendi meslektaşları olmuş. Gelelim soruna: Nereden çıktı bu proje? Erciyes Üniversitesi'nin davetlisi olarak Kayseri'deyim, yanımda da TEMA Genel Müdürü Ümit Yaşar Gürses var. Akşam üniversitenin misafirhanesinde Rektör Prof. Mehmet Şahin hocamızı yemeğe bekliyoruz. Hoca barut gibi eldi. Orman idaresinden, kampusü ağaçlandırmak için fidan istemiş, onlar da fidanların bedelini istemişler. Böyle olur mu, üniversiteye bu yapılır mı bu diye söyleniyordu hoca. Bu kadar sinirlenmemesini, her şeyin bir çaresi olduğunu söyledim. Neyse oturduk, biraz rahatladık, yerdeki palamutları göstererek, orman idaresine ihtiyacı olmadığını, kendisinin zaten binlerce ağacın olduğunu söyledim. Mehmet hoca şaşırdı tabii, palamutlara bakıp itiraz edecek oldu, "Şu etrafında gördüğün koca ağaçlar var ya, işte onlar bu küçücük palamutlardan oldu. Fidanlıklardan menşeini bilmediğin ağaçları alacağına kendi meşeni kendin yetiştir" dedim.

— *İkna oldu mu?*

— O anda ikna oldu mu bilmiyorum, ama başka çare de göremediği için kampusa bunları ekmiş. Bir süre sonra bana telefon açtı ve beni davat etti. Merasime Ümit Bey'le birlikte

gittik. Çok mutlu bir gündü. Daha sonra yine gittim oraya. İlk ekilenler epeyce büyümüştü, merasimde ekilenler de çimlenmeye başlamıştı. Ekilenlerin hepsinin tutması gibi bir şey mümkün değil, kuşlar, fareler derken epey bir zayiat oluyor, ama zaten bunu hesaplayarak dikimi de o oranda fazla yapıyorsunuz. Dönüşte arabayı Ümit Bey kullandı. Yolda bu meşe işini konuştuk. "Paşam..." dedim, haa, bu arada Ümit Gürses emekli generaldir.

— *Anladığım kadarıyla size şoförlük yapmak için ya bakan ya da general olmak gerekiyor!*
— Tabii ki! Ümit Paşa çok hızlı araba sürer, pilot gibidir, yani şoförle pilot arasında bir yerdedir; tabii kesinlikle emniyetli sürer arabayı. O yolculukta TEMA'nın ağaçlandırma faaliyetinde neden meşeyi öne çıkarmayalım diye konuştuk. İstanbul'a döndük ve idare heyetine anlattık konuyu, onlar da uygun görünce, 10 Milyar Meşe Palamudu Projesi'nin kararı böylece alınmış oldu. Sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de desteğiyle kampanyayı, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün bahçesine ilk meşe palamudunu 10 Ekim 1998'de ekerek başlattık. Türkiye'de on sekiz tür meşe var. Yani meşe, Türkiye'nin doğal ağacıdır.

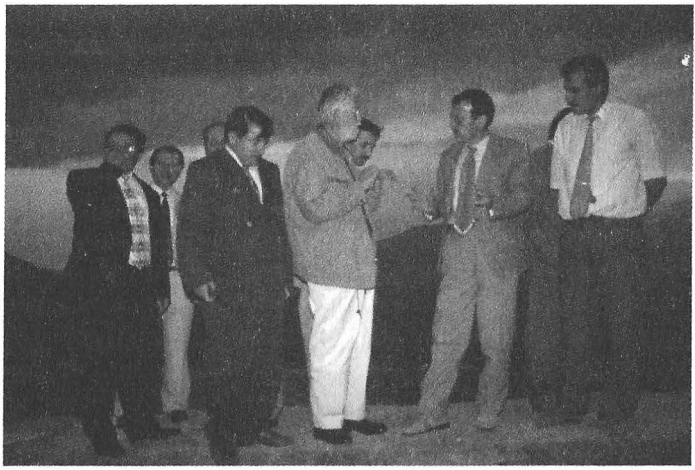
— *Her coğrafyanın bu tür ağaçları var mı?*
— Olmaz mı? Mesela Kanada'nın milli ağacı, *Acer saccarum*, şeker akçaağacı. Bayraklarında bile var. Amerika'da bütün ülke sathında yapılan bir araştırmada, Amerika'nın ağacı ne olmalı, diye soruluyor. Araştırmanın sonucu yüzde kırk dört ile meşe çıkıyor. Her ülkenin bir milli ağacı var, niçin Türkiye'ninki meşe olmasın? Dediğim gibi meşenin yaşamayacağı yer yok, mesela çınar her yerde yaşamaz, çam her yerde yaşamaz, ıhlamur her yerde yaşamaz, akçaağaçlar her yerde yaşamaz... Hepsinin kendine göre bir isteği var. Meşenin yaşamayacağı bir karış yer yok, onun için on milyar meşe dedim ben de.

— Peki, rakamı nasıl belirlediniz?

— Çünkü on milyar meşe, aşağı yukarı bugün eksik olan yerleri tamamlar. Şu anda yirmi milyon hektar alan ormanımız var. Verilen bilgilere göre, bunun altı milyon hektarı meşelik. Baltalık diye ayrılmış alanlardaki ağaçları yirmi senede bir kesiyoruz. Bu alanları kendi kendilerine bırakıyoruz. Biliyor musun meşenin bir özelliği var ki, çok önemli; meşeyi kesiyorsun geliyor, yakıyorsun geliyor. Çimlenmeme riskini de hesaplayarak bir çukura üç meşe palamudu koyuyoruz. Şu anda bir milyar meşeye ulaşmak üzereyiz. Yaşanan ekonomik krizler ve deprem projeyi çok etkiledi, yapılan bağışların miktarında azalma oldu, ama yeniden 10 Milyar Meşe Palamudu Projesi canlanmaya başladı. Benim kitabımı yazdığına göre, sana vasiyetimi söyleyebilirim: Türk toplumuna sesleniyorum, meşeye sahip çıkın!

— Türkiye'de eğitim kampanyaları kadar ilgi gören bir proje oldu 10 Milyar Meşe Palamudu Projesi, değil mi?

— Evet, gerçekten çok büyük ilgi gördü ve hâlâ da görüyor, ama bununla ilgili de tuhaflıklar yaşamadık değil. Onu anlatmadan önce mutlu olduğum anlarla ilgili bir anımı anlatmak istiyorum. Özellikle Erzincan'daki plantasyonu gördükten sonra, Adnan Kahveci ile derdimiz meşe oldu. Ben gittiğim her yerde meşe arayıp bulur hale gelmiştim. Kahveci'nin başının etini yiyordum bu konuda. 1990 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi bana bir fahri doktora payesi verdi. Bu aynı zamanda benim ilk doktora payemdi. Tabii ki, ilk olduğu için çok heyecanlıydım; sanki gerçekten doktor olacağım! Törenden bir önceki akşam hocalarla yemekteyiz. Rektör Prof. Dr. Kemal Gürüz, bana bir sürprizi olduğunu söyledi, ama ne olduğunu açıklamadı. Törenle cübbe giydirdiler, konuşmalar yapıldı ve sonra tebrik telgrafları okunmaya başladı. Rektörün sürprizi, Adnan Kahveci'nin telgrafıymış: "Gelemedim, ama Karaca'yı tebrik ediyorum, kutluyorum. An-

Eski Erzincan Valisi Recep Yazıcıoğlu, Hayrettin Karaca'ya yaptıkları çalışmalarla ilgili bilgi veriyor.

cak, Türkiye topraklarını en çok seven eğer gündeme gelecekse, bana göre o, Hayrettin Karaca'dır. Ama Hayrettin Karaca'ya göre, *Quercus coccifera*'dır, kermes meşesidir!" İnanılmaz duygulandım.

— *Neden özellikle bir tür üzerinde duruyordu Kahveci?*
— Bir gün geziyoruz, beş bilemedin altı metrekare içinde en acımasız üç tahribatın yapıldığı üç *Coccifera* gördüm. Belli keçi yemiş, bu yaşamaya devam etmiş, bir tanesini kesmişler, filiz vermiş ve bir tanesini de yakmışlar, ama hâlâ yaşamaya devam ediyor. "Bak" dedim Kahveci'ye, "hiç ses çıkarmadan dinle! Duyuyor musun ne diyorlar?" Tabii bunu artık senin de bildiğin tiyatroculuğumla yapıyorum. "Sen hâlâ duyamadın mı? Bak ben sana söyleyeyim ne diyorlar: Ey Adnan Kahveci, keçini al gel, baltanı al gel, gel beni yak! Gel, bütün zulmetinle gel! Beni bu vatanın topraklarını korumaktan alıkoyamazsın. Kimsenin gücü yetmiyor Kahveci!" İşte o telgrafta anlattığı bu olaydı.

— Biraz önce projeyle ilgili sorunlar da yaşadığınızı söylediniz sorunlar nedir?

— Aslında zor bir mesele bu. Öncelikle ağaçlandırma yapacağınız alan bulmak zorundasınız. Sonra ağaçlandırdığınız alanın kontrolü ve korunması ve daha pek çok detay var. Bu nedenlerden dolayı da projeyi Orman Bakanlığı ile müşterek yapmamızın daha verimli sonuç doğuracağı kararı alındı TEMA'da. Orman Bakanlığı'na müracaat ettik ve üst düzeyde yapılan görüşmelerden sonra proje kabul edildi. Projeyi ilan ettikten sonra gelen bağışları bakanlığa vermeye başladık, çok da isabetli bir karar vermişiz. İlk dönemdeki, nereden çıktı bu palamuttan meşe yetiştirme itirazlarından sonra buna bir de ekonomik kriz ve deprem eklenince, projeye ilk başta verilen mali destek de azalmaya başladı, biz de proje için ekonomik bir destek üretemedik. Ancak en büyük engel yeni başladı. Şimdi sana inanamayacağın bir şey söyleyeceğim! Bizim Orman Bakanlığı ile yapmış olduğumuz anlaşma beş senelikti, altıncı senenin paralarını topladık Orman Bakanlığı'na vermek istiyoruz, alamayacaklarını söylediler, anlaşmanın süresi bitmiş çünkü. Ama bunu, geçici bir aksaklık olarak kabul ediyorum, gelişmelerden de memnunum. Yaşanan sorun bürokratik bir olay sonuçta, bunlar da çözülebilir şeyler. Ben TEMA Mütevelli Heyeti'nden ayrılırken (23 Mart 2006) en son durum buydu, sonrasındaki gelişmelerle ilgili olarak henüz bir bilgi verilmedi bana. Mütevelli heyetinde yaptığım veda konuşmasında, "Ben mütevelli heyeti başkanlığını bırakıyorum diye sakın sevinmeyin ha, benden daha çok çekeceğiniz var" dedim.

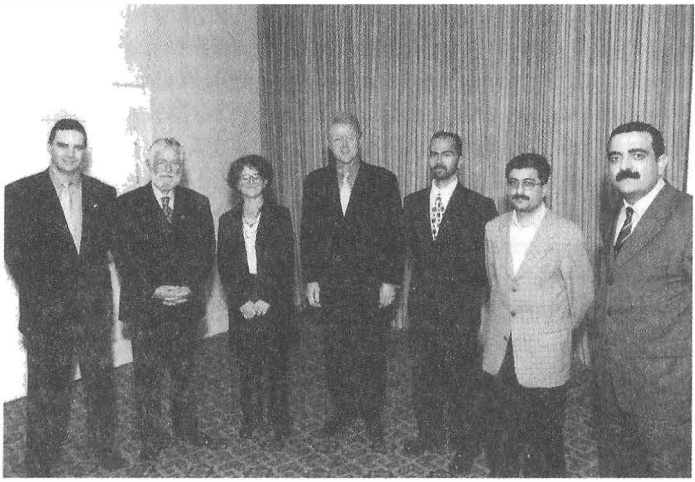
ABD Başkanı Clinton'la görüşme

— Eski ABD Başkanı Bill Clinton'ın 1999'daki Türkiye ziyareti sırasında, görüşmek üzere davet ettiği sivil toplum kuruluşlarından biri de TEMA idi. Bu görüşme nasıl oldu? Neler konuştunuz?

— ABD Başkanı Bill Clinton'ın, Türkiye gezisinin öncesindeki son birkaç gündü; hatırlarsın bu gezi nedeniyle Türkiye hop oturdu hop kalktı o dönem. O hareketli günlerde, TEMA'ya bir haber geldi; "Clinton, sivil toplum kuruluşlarını da kabul edecek; şimdiden haber veriyoruz, bu kuruluşlar arasında TEMA da olabilir" dendi. Ama dikkatini çekerim, olacak değil, olabilir deniyor. Sonunda Clinton geldi, gelişinin üzerinden birkaç gün geçti biz hâlâ bekliyoruz, bizi arayan kimse olmadı. Gezinin Ankara ve deprem bölgesi kısmı da bitti, Clinton artık İstanbul'da, ama yine haber yok; biz artık, demek, görüşülecek dernekler arasında TEMA yokmuş, yorumunu yapmıştık. Biz bunu konuştuktan sonra, akşam saat beş civarında TEMA'ya bir telefon geliyor. Clinton'ın TEMA'yı da kabul edeceğini ve yetkilimizi konsolosluğa göndermemizi istiyorlar. TEMA'yı temsilen Tepebaşı'ndaki ABD Konsolosluğu'na gittim. Beni bir odaya aldılar. Benden önce gelenler de olmuş, onlar da odada bekliyorlar.

— Toplantıya hangi sivil toplum örgütlerinin davet edildiğini daha önceden biliyor muydunuz?

— Biz bile toplantıdan birkaç saat önce öğrendik davet edildiğimizi, diğerlerinin kim olduğunu nereden bilebiliriz? Kimsenin bilgi falan verdiği yok. Odaya girdim, şöyle bir baktım, bir kişi dışında kimseyi tanımıyorum. Bir tek, Arı Grubu'ndan Kemal Köprülü'yü tanıyorum. Sonra AKUT'u temsilen Nasuh Mahruki de geldi ve odada altı kişi olduk. Diğer üç kişi ile sonradan tanıştım, Mazlum-Der'in temsilcisi Yılmaz Ensarioğlu, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'ndan Diyarbakırlı avukat Sezgin Tanrıkulu ve KADER'in temsilcisi, Zülal Kılıç'mış. Sonra bizi oradan aldılar, ama nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Nereye gittiimizi soruyoruz, dümdüz cevaplar veriyorlar: "Biz bilmeyiz, onu şoför bilir!" Anlaşılır bir şekilde güvenlik tedbirleri alınmış tabii. Biraz zaman geçiyor, bu kez şoföre soruyoruz bizi nereye götürdüğünü, ondan da makul bir cevap alamıyoruz...

Clinton'ın STK'lar için yaptığı toplantı: Kemal Köprülü (ARI Grubu), Hayrettin Karaca (TEMA), Zülal Kılıç (KADER), Bill Clinton, Nasuh Mahruki (AKUT), Yılmaz Ensarioğlu (Mazlum-Der), Sezgin Tanrıkulu (TİHV).

— Gözlerinizi de bağladılar mı yolda?

— Sen de abartma, o kadar da değil. Barbaros Bulvarı'ndaki Conrad Hilton Oteli'ne geldik. Görevliler bizi hiç bekletmeden asansöre aldı, muayyen bir kata çıkarıldık, bu kez başka görevliler bizi asansörden aldı. Bütün kat onlara tahsis edilmişti zaten, bizi bir yere aldılar, oturduk ve beklemeye başladık. Bu arada artık yavaş yavaş da birbirimizi tanımaya başlamıştık. Biz heyecan içindeyiz. Ne söyleyelim, ne yapalım, gibi sohbet ediyoruz kendi aramızda. TEMA olarak görüşlerimizi yazılı olarak da hazırlamıştık. Görevliler bizim metni iletmek üzere aldılar. Sonunda bizi Clinton'la görüşeceğimiz odaya götürdüler. Başladılar bilgi vermeye: Burada içkiler var, burada kanepeler. Rahat olun, sayın başkan kiminle ne kadar konuşacağını kendi bilir, bu bakımdan da konuşurken rahat olun! Biraz da olsa bilgi aldığımız için sonunda rahatladık. Ha, bu arada, Clinton'ın bizi yemeğe kabul edeceğini

söylediler. Bu daha da iyi tabii, şaka değil, Amerikan Cumhurbaşkanı ile yemek yiyeceğiz. Bir süre sonra yine bir görevli geldi ve Clinton'ın bizi alamayacağını ancak, Madeleine Albright'ın bizi kabul edeceğini ve yemeği birlikte yiyeceğimizi söyledi, eh, bu da fena değil... Bir süre daha geçti, aynı görevli yeniden geldi ve bu programın da iptal olduğunu söyledi, artık heyecan meyecan kalmamıştı zaten.

Albright yerine bizi İnsan Haklarından Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Harold Koh'un kabul edeceğini söylediler. Derken bir adam içeri girdi; şöyle bize bir baktı, göz gezdirdi, sonra doğruca gidip Diyarbakırlı avukata sarıldı. Şişman, penguen gibi paytak paytak yürüyen, iriyarı bir adam, bu Koh.

— *Önceden tanışıyorlar herhalde!*

— Evet, tanışıyorlarmış. Bir sarıldılar bir sarıldılar, oohh! İki yana sallanıyorlar böyle bir keyif içinde, ama konuşmuyorlar. O sarılma belki yarım dakikayı da geçti. İçimden, eyvah, bu bizi de sıkarsa, yandık diye geçirdim. Ondan sonra Mazlum-Der temsilcisi biraz böyle ufak bir adam, aynı muamele ona da yapıldı; neyse, o da bitti. Sıra kadın derneğinin temsilcisine geldi; kadının yüzüne bakıp, başını sert bir şekilde yukarı aşağı doğru sallayarak selam verdi, elini sıkıp. Sonra aynı uygulamayı Nasuh'a yaptı, ardından Köprülü'nün elini sıktı ve sonunda da sıra bana geldi. Tabii bana da böyle sert bir ifadeyle selam verip, elimi sıktı, sonra da çekti gitti yanımızdan. Böylece ilk mesajı açık bir biçimde almış olduk. Koh gittikten sonra biz yine birbirimizle kaldık. Odada bir masanın üzerine içecek bir şeyler, kanepeler falan yerleştirmişler, ama kimse bir şey yemedi. Koh gittikten sonra, davetin amacı nihayet gerçekleşti ve Clinton içeri girdi.

— *Sonunda beklenen an geldi yani.*

— Evet. Ben en başta olduğum için ilk benimle tanıştırıldı. Yanında da bir çevirmen var, istersek Türkçe de konuşabileceğimizi söylediler, ben de söyleyeceklerimi Türkçe söyledim.

O sırada Clinton, Amerikan ormanları için yeni bir karar almıştı, bu kararı kastederek, iktidarda bulunduğu süreç içinde, yararlı hizmetler yapacağına inandığımı ve bu kararın başka ülkelere de örnek olacağını söyledim. Ben bunları söyledikten sonra Clinton Köprülü'ye geçti; Köprülü galiba İngilizce konuştu, ondan sonra Nasuh'a geçti, ondan sonra kadın derneğinin temsilcisine geçti, en son da avukatla konuştu ve hemen sonra da odadan çıktı. Ama yine de herkes kendi adına Clinton'a derdini anlatmış oldu. Clinton'la tanışmadan kısa bir süre sonra da yemeğe davet edildik. Konsolosluktan çıktığımızda beş buçuk falandı ve bunun üzerinden saatler geçmişti artık. Bizi uzun koridorlardan geçirip yemek odasına aldılar. Herkes isimlerinin yazılmış olduğu yerlere oturdu. Biz yerlerimizi aldıktan bir süre sonra Koh geldi, nezaketen ayağa kalktık.

— *Clinton'dan Dışişleri Bakan Yardımcısı'na kadar indirildi, ama neticede yemek başlamış!*

— Oturma düzeni şöyle: Benim sağımda bir Amerikalı, solumda bir Türk var, ondan sonra da bizim grup dizilmişiz. Masanın karşı tarafında, bir-iki Amerikalı, Koh, Mazlum-Der'in temsilcisi, tercüman, Amerika'nın Adana Konsolosu, Diyarbakırlı avukat ve bir-iki Amerikalı daha; konsolosla da ben karşı karşıya oturuyoruz. Yemek servisi başladı. Masada İngilizce bilen İngilizce konuşuyor, isteyen de tercüman aracılığıyla konuşmasını yapıyor. İlk resmiyet bitti bayağı ilerledi artık sohbet, yanımda oturan meğersem fevkalade Türkçe konuşuyormuş; babası Türkiye'de (herhalde Robert Kolej olacak) hocayken burada doğmuş. Bir süre Fransa'da çalışmış, sonra Amerika'da Dışişleri Bakanlığı'nda görev almış. İyi ki Türkçe bildiğini fark ettim, yoksa ağzımdan bir şeyler kaçırabilirdim; ne de olsa diğerleri Türk, onların yanında bir sorun olmaz. Yanımdaki Amerikalı karşısında oturan avukata diyor ki, "Benim kitabımı niye yayımlamadınız? Hemen tercüme edip yayımlayın onu. Ben sizin bütün sorunlarınızı ve geleceğiniz için düşüncelerimi orada anlattım." Benim kulağım da

onlarda bu arada. Avukat da ıkınıyor sıkınıyor; "... İşte böyle, yapacağız, daha geç kalmadık, zamanı var, etkinliği de azalmaz!" gibi bir şeyler söylüyor. Bu arada ben de sağ tarafımda oturan Amerikalı ile havadan sudan konuştum, ama konu da bitti bir süre sonra. O bana bir şeyler sorsa belki bir süre daha idare edeceğiz, ama onun Amerikan aksanlı İngilizcesini de zar zor anlıyorum; ee tabii, "Tane tane konuşun beyefendi" de diyemiyorum. Yani, sonuç olarak iki yanımda oturanlarla da konuşacağım bir şey kalmadı bir süre sonra.

— Herhalde, "Benden bu kadar! Bana müsaade" deyip kalkmadınız?

— Doğal olarak ben de çevreme kulak kabartıyorum. Sonunda konsolos, masanın diğer tarafında da konukları olduğunu hatırladı. Birdenbire, "Mister Karaca" dedi. "Siz TEMA Vakfı olarak Türkiye'yi ağaçlandırmayı çalışıyorsunuz, ama Türk Silahlı Kuvvetleri Güneydoğu'da ormanları kesiyor, yakıyor buna ne dersiniz?" Aaa! Selam sabah yok, birdenbire böyle bir şey söylüyor; şaşırdım kaldım. Böyle durumlarda hemen bir şeytanlık gelir aklıma. "Çok iyi bir sual sordunuz, memnum oldum; sizi tam manasıyla aydınlatacağıma inanıyorum; çünkü bu konuyu çok iyi biliyorum ve tabii memnun olacaksınız, ama hepiniz dinlerseniz, yani tek kişiye anlatmam bütün herkes dinlerse anlatırım" dedim. Bize yakın olanlar kendi aralarında konuşmayı kesti, bana bakıyorlar. Koh'un da aralarında olduğu Amerikalılar konuşmaya devam ediyordu sadece. Bunun üzerine, "Mister Koh konuşuyor, o da dinlerse anlatacağım" dedim. Biraz şaşırdılar, "O da mı" dediler. "Tabii, bütün herkes dinlerse anlatacağım. Ama baştan söyleyeyim, konuşmama müdahale edecek olursanız, hemen keserim konuşmayı. Ama sonunda soru sorabilirsiniz tabii. Bu arada emin olun ki, sayın konsolosun sorduğu soru konusunda sizi tamamıyla aydınlatacağıma kainiyim. Başlıyorum..." dedim.

— Tehditle başlamışsınız konuşmaya, ama devamını ben de çok merak ettim!

— "Bu konuyu anlatırken bildiklerim var bilmediklerim var, tahmin ettiklerim var, bilmediklerimi işaret edeceğim. Örneğin, ben Amerikan Ordusu'nun Vietnam'a niçin çıktığını bilmiyorum. Ama siz Vietnam'da harp ederken, orada bazı engellerle karşılaşmışsınız, onu okudum. Bu engel de şu: Ormanlardaki mücadelede, Vietnam halkının üstünlüğünü görmüşsünüz, çok da zayiat vermişsiniz bu çatışmalarda, onu da okudum, öğrendim. Bunun çaresi olarak da oraya bir pestisit sıkmışsınız. Yaptığınız işin sonucunda, oradaki bütün ormanları cansız hale getirdiniz, yaprakları döktünüz ve araziyi kontrol altına alabildiniz. Ancak, bunun sonunda o pestisitler yüz metre derinlikteki sulara kadar indi, orada yaşayan halk siz gittikten sonra bile, o suları kullanarak bazı hastalıklara duçar oldular" dedim. "Siz de görmüşsünüzdür *Times* dergisinde çıktı; kapakta hani bir Vietnamlı vardı, derileri soyulmuş, etleri çıkmış, alnında yüzünde yanıklar vardı. O dergiye göre, o sırada çocukların neredeyse yüzde yüzü sakat doğmuş. Onların da resimlerini gördünüz değil mi? Artık hep biliyoruz. İşte ben bunları biliyorum. Gelelim şimdi Türkiye'ye" dedim. "Biz, PKK ile savaşırken; özür dilerim..." Burada durdum ve sanki yanlış yapmış da düzeltiyormuş gibi, "... Yani biz orada sizinle savaşırken..." Ben bunu söyleyince herkes sus pus oldu. Bu arada bu konuşmayı tercümana çevirtiyorum. Bir-iki cümle söylüyorum, sonra duruyorum tercüman çeviriyor. Tercümanın tam çevirip çevirmediğini de kontrol ediyorum; İngilizce bildiğimi göstermek için de arada İngilizce sözcükler kullanıyorum. Sonra yine devam ettim, "Biz, PKK ile, ama bu arada sizinle savaştık. Yunanistan ve Suriye'yi bir yana bırakın, biz Almanya'yla, İngiltere'yle, Fransa'yla ve sizle savaştık orada. O savaş esnasında şöyle bir şey olmuş olabilir; bunu bilmiyorum, ama tahmin edebiliyorum. Şimdi tüm dünyadaki harp akademilerinde olduğu gibi Türkiye'de de herhalde taa en iptidai harplerden bugüne kadar geldiğimiz süre içinde olan harp tarihi okutulur. Eminim, harp tarihi içinde sizin Vietnam'daki savaşınız da konu ediliyordur. Savaşta kim galip geldi, kim mağlup oldu onu

bilmiyorum; gerçi bana göre harbin galibi mağlubu olmaz. Siz ne için oradan çıkıp gittiniz onu da bilmiyorum, ama bir gün çıkıp gittiniz bunu biliyorum."

— Siz bunları söylerken kimse tepki göstermedi mi?

— Kıpkırmızı oldular dinlerken. Sonra devam ettim: "Bizim Harp Akademileri'nde de Vietnam Harbi okutulurken, 'yahu Amerikalılar harp esnasında ormanları öldürdüler, biz de orada PKK'yla savaşırken, affedersin biz orada sizinle savaşırken, bu yöntemi kullanalım' denmiş olabilir. Arazideki savaşta güçlükleri yenmenin bir yolu da, sizin de yaptığınız gibi ormanları kesmek ve yakmak! Ama arada bir fark var. Kestiğimiz, yaktığımız ormanlar çoğunlukla meşe olduğu için bir süre sonra yeniden canlanıp geri geldi, ama sizin Vietnam'da pestisitle öldürdüğünüz ormanlar hayat boyu bir daha geri gelmeyecek. Arada bu kadar ufacık da bir fark var..." Yüzleri gittikçe daha da kızardı tabii ben bunları söylerken. "Ama biz sizden aldığımız bilgilerle onu yaptık. Yoksa siz olmasaydınız, eğer Vietnam'da böyle bir usulü kullanmasaydınız, bizim de aklımıza gelmeyecekti. Bizim Silahlı Kuvvetler Vietnam'dan örnek almışlardır, başka nereden alacaklar; dünyada bunun eşi yoktur. Ben böyle olduğunu tahmin ediyorum. Ancak, Türkiye'de nerede yemyeşil bir alan varsa, orada mutlaka asker vardır. Bilin ya da bilmeyin bu durum 1930'lu yıllarda Cemal Tural Paşa'mla başladı; gidin görün askeri karargahların olduğu yerleri. Ben TEMA'nın bir sorumlusu olarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'yle yaptığımız ağaçlandırma çalışmaları belki de Orman Bakanlığı'nın yaptığı ağaçlamaya denktir. Gidin bakın kesilen ve yakılan ormanlar, o meşelikler kendini nasıl yenilemiştir görün! Gidin görün! Ama siz bunları biliyorsunuz galiba, o halde bu soruyu bana niçin sordunuz" dedim. Sonra, "Sayın Konsolosum," dedim, "size vaat ettiğim gibi epey bilgi verdim, sanırım Mister Koh da bu kadar bilgiden memnun kalmıştır. Tabii ümit ediyorum, bu kadar bilgi almaktan memnun olmuşsunuzdur; teşekkür ederim."

— *Soru var mıydı?*
— Tıssss... Daha sonra bu toplantıyı bütün Genelkurmay Başkanlarına anlattım. Niye sustun kaldın?..

— *Hayır, dikkatle sizi dinliyorum.*
— Cumhurbaşkanıma sataştı (eski ABD Büyükelçisi) Edelman (Eric) denen adam, hatırlarsanız. "Şam'a gitme" diyor. Sonra da ekliyor, "Gidersin amma..." Arkadan bir tehdit savuruyor. Müstemleke valisi bu adam, bana ne yapacağımı o söylüyor! Müstemleke yaptılar vatanımı!.. Yeter bu zulüm!

Amerikan Büyükelçisi Ross Wilson, PKK ile mücadelede Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına sıcak bakmadığını, üstelik bir de bazı parti başkalarıyla toplantı yapıp bunu söylemişti. O halde, sizin ne işiniz var Irak'ta? Gazetelerde bu haberi okuduktan sonra kendisine bir mektup gönderdim ve bu soruyu sordum; "22 Mayıs 2006 tarihli *Milliyet* gazetesinde çıkan bir habere göre, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ile bir toplantı yaptığınızı öğrenmiş bulunuyorum. Yine gazeteden aktarıldığına göre, PKK ile mücadelede sınır ötesi operasyonlara sıcak bakmadığınızı hissettirmişsiniz. Sayın Büyükelçi, o halde ABD hükümetinin ve askerlerinin kendi sınırlarından binlerce kilometre uzakta olan Irak'ta işi nedir? Söz konusu ABD olunca, Birleşmiş Milletler dahil, hiçbir uluslararası kurum ve kuruluşun görüşüne aldırmaksızın, salt kendi çıkarlarınız doğrultusunda, dünyanın herhangi bir köşesine sınır dışı operasyon düzenlemek, hatta söz konusu ülkeyi işgal etmek uygun oluyor da, PKK terörünün tekrar yüz göstermeye başladığı şu günlerde ve ülkenin bölünmez bütünlüğüne yönelik saldırılar artarken, Türkiye'nin sınır ötesi operasyon düzenlemesi, hangi nedenlerle uygun olmuyor? Siz hangi vasıfla Türkiye Cumhuriyeti devletinin bir siyasi parti başkanına ülkemizin güvenliğini içeren bir konuda yorum getiriyorsunuz? Kaldı ki, tekrar canlanan bu PKK sorununun hükümetinizin bölgeye verdiği destekten güç aldığı da ortadadır."

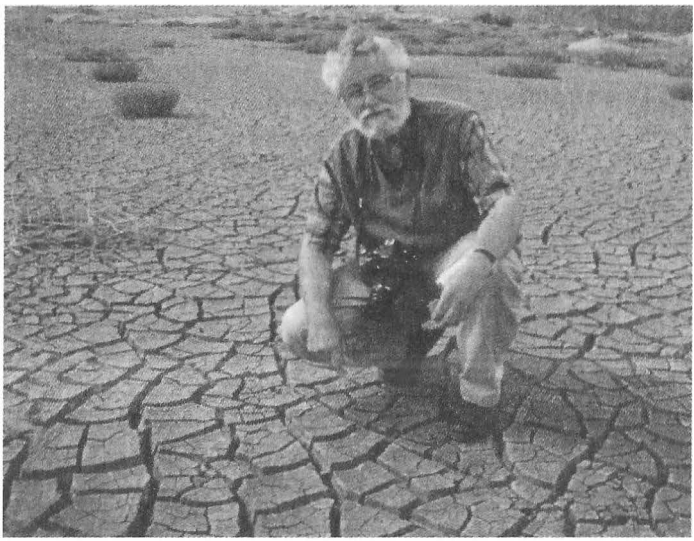
— *Ancak Amerika daha sonra, Türkiye'nin Kuzey Irak'a operasyon düzenlemesini kabul etti?*
— Kabul etti, ama nasıl? Oraya görüşmelere gidildi, kapalı kapılar arkasında pazarlıklar yapıldı da öyle! Kim kime ne söz verdi biliyor muyuz? Amerika'nın böyle bir operasyona kendi menfaatini gözetmeden evet dediğini düşünmek safdillik olur.

— *Amerikan Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve Savunma Bakanlığı Müsteşarı Douglas Feith'e de mektup yazmıştınız değil mi?*
— Evet. Efendim, bunlar Türkiye'de yükselen Amerikan karşıtlığından rahatsızlarmış! Şu dünya üzerindeki hiçbir mazlum milletin Amerika'yı sevmesi için bir neden var mı? Bir taraftan hükümetten, bu konuda kamuoyunun görüşlerini olumlu hale getirecek acil önlemler istiyorlar, bir taraftan da iki ülke arasındaki "stratejik dostluğu" ön koşul olarak öne sürüyorlar. Rice ve Feith'e gönderdiğim mektupta, "Dostluk istiyorsanız bunun çözümü Türk hükümetinde değil, yine ABD hükümetindedir. Bizi gerçekten dost ve müttefik bir ülke olarak görmek istiyorsanız, bunu siz başaracaksınız, bu kararı siz vereceksiniz ve bunun için de hiçbir engel yok. Şunu biliniz ki, vicdan sahibi ABD vatandaşlarını dostça kucaklıyor, bağrımıza basıyoruz. Ancak sormak istiyorum; yaşam koşullarımın elimden alınıp götürülmesine nasıl dostça bakabilirim?" dedim (Ek III).

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin Toprak ve Mera Yasaları Var!

Otuz sekiz yıldır denenmiş ve bir türlü hayata geçirilememiş bir Mera Kanunu var. Türkiye'nin meralarının ne halde olduğu bilindiği halde bir türlü çıkarılamamış, kadük olmuş kalmış bu kanun. Tabii Türkiye'deki feodal sistemi, aşiret sistemini unutmamak gerekiyor. Ancak sebep ne olursa olsun artık bir mera kanununun çıkarılması şarttı. Belki çok iddialı gelebilir, ama TEMA *olmasaydı, Mera Kanunu çıkartılamazdı.*

Hayrettin Karaca Toprak ve Mera Kanunu'nun çıkartılmasında TEMA*'nın rolünün çok büyük olduğunu söylüyor.*

— TEMA'nın Mera Kanunu'nun hazırlanması ve çıkması konusunda büyük çabaları oldu. Otuz sekiz yıllık bir maceradan sonra, 1998'de çıkan yasanın hazırlık ve çıkış aşamasını anlatır mısınız?

— TEMA, özellikle kırsal kalkınma projeleri sırasında meralara olan baskıyı gördü, yaşadı. Ben de tabii Türkiye'yi geziyorum ve meraların sorunlarını ve bu soruların sonuçlarını görüyorum. Biliyorsunuz Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu gün kırk dört buçuk milyon hektar meramız vardı. Bugün bu alanın on beş milyon hektar olduğunu söylüyor uzmanlar, ama elimizde bir envanter yok. Zaten bunun önemi de yok, çünkü bu alan ne kadar olursa olsun, meralar bugün can çekişiyor. Daha karın kalktığı gün, toprak yumuşacıkken hayvanlar otlatmaya sokuluyor meralara. Neden? Çünkü hayvan aç, köylünün de hayvanını meranın ıslahı için beklerken besleyecek mali imkanı yok. Öyle olaylara şahit oldum ki, ahırdan hayvanı kaldıramıyorlar, ayakları üzerine basamıyor hayvan.

— Evet, öylesi bir açlık söz konusu.

— İşte o hayvan mecburen meraya gidecek, başka çaresi yok; samanı bitmiş, yemi bitmiş adamın. O mera, daha yumuşakken ezilmeye başlıyor. Bugün Türkiye'nin her yerinde meralar can çekişiyor; Doğu Anadolu'da meralar bitmiş artık, tam takır olmuş, aşırı otlatmadan dolayı. Hayvancılık artık varsılların yapacağı bir iş haline gelmiş durumda. Şimdi otuz sekiz yıldır denenmiş ve bir türlü hayata geçirilememiş bir Mera Kanunu var. Türkiye'nin meralarının ne halde olduğu bilindiği halde bir türlü çıkarılamamış, kadük olmuş kalmış bu kanun. Tabii çok ciddi bir engel olarak, Türkiye'deki feodal

sistemi, aşiret sistemini unutmamak gerekiyor. Ancak sebep ne olursa olsun, artık bir mera kanununun çıkarılması şarttı. Belki çok iddialı gelebilir, ama TEMA olmasaydı, Mera Kanunu çıkartılamazdı. O süreci hatırlayalım. Kanun tüm komisyonlardan geçmiş, ama bir türlü Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulamıyordu. Sayın Celal Adan, İstanbul'da Doğru Yol Partisi İl Başkanı idi. Beni, Başbakan Tansu Çiller'in bir iftar yemeğine davet etti. Beni başbakanın yanına oturturursa geleceğimi söyledim, mümkün değil dediyse de sonunda kabul etti. Yemekte başbakanın yanına oturdum, uslu uslu duruyorum! U şeklinde bir masa, herhalde elli kişi vardı; herkes Sayın Başbakan Çiller ile konuşuyor, dertlerini anlatıyor. Ortalık biraz sakinleştikten sonra, Sayın Çiller'e durumu anlattım. Beni sabırla dinledi. Sonra şunları söyledim: "Önünüze gelmiş iki fırsat var, birincisi, bu kanunu çıkararak Türkiye'ye olağanüstü bir hizmet yaparak tarihe geçmek, ikincisi ise, kanunun yine kadük olması ve bizim de sizin hakkınızda ağzımıza geleni söylememiz... Seçim sizin!"

— *Hafif bir tehdit sezdim bunda, ama neyse!*

— Gece saat on bir civarında, parti başkan yardımcılarından Saffet Arıkan Bedük beni aradı. Bedük'le de Malatya Valisi olduğu dönemlerden tanışıyoruz. Konuyu ona da anlattım, olumlu yaklaştı.

— *Yasanın hazırlanmasında eski Tarım Bakanı Musa Demirci'nin de büyük desteği oldu, değil mi?*

— Şimdi ben de tam oraya geliyordum. Musa Demirci olmasaydı, bu kanun mümkün değil, çıkmazdı. Hazırladığımız taslak komisyonlara kadar gelecek, incelenecek; mümkün değil! O bakımdan, Mera Kanunu'nun banisi Sayın Musa Demirci'dir ve eğer Türkiye'ye hizmet etmiş, hayırla anılacak kişiler sıralaması olacaksa, Musa Demirci önlerde olacak bir kişidir. Bugün, Mera Kanunu diyoruz da Musa Demirci'yi hiç anmıyoruz. Ziyanı yok, tarih bunu yazacaktır! Ancak Doğru Yol ile Refah Partilerinin koalisyonları bozulunca, bi-

zim sevincimiz de kursağımızda kaldı. Sonraki hükümette, Mustafa Taşar Tarım Bakanı oldu. Bu kez onu ziyarete gittik ve durumu anlattık. Kendisini rahmetle anıyorum, konuya ilgi gösterdi, destek verdi. Tasarı, Millet Meclisi'ne geldiğinde, inanılmaz bir şey oldu. Kanun müzakeresinde muhalefet çıktı, iktidarı kutladı, iktidar çıktı, muhalefeti kutladı ve Mera Kanunu oybirliğiyle kabul edildi. Şimdi gelelim bugünkü uygulamalara.

— *Evet, uygulamada neler oluyor?*

— Sonuç sıfır! Türkiye'de iki milyon beş yüz bin hektar mera alanı ıslah edilmiştir. Ben de gidip bazen mera ıslahlarına katılıyorum. Aşırı otlatmayı önlersen, ıslah çalışmaları sırasında hayvanlara yem temin edersen, bu sürede mera kendini yeniliyor. Anlattım, bizim de mera ıslah çalışmalarımız var, bunları biliyoruz. Korumaya alınan mera, azami iki yılda kendini yenileyebiliyor. Doğu Anadolu'da bir metrekarelik bir ıslah çalışması yok. TEMA Vakfı Mütevelli Heyeti'nin bir toplantısında, Tarım Bakanlığı'ndan bir yetkiliye aynen söyledim bunu. Islah edilen alan olduğunu söyledi, ama ben halen iddia ediyorum ki, yok! Varsa yerini söylemelerini, hemen gidip inceleyeceğimi söyledim, ses çıkmış değil, demek ki, böyle bir alan yok. Yine burada aşiret konusuna geliyoruz. Meraları aşiretlere kiraya veriyorlar. Oysa yasaya göre, bu alanlar kiralanamaz. Para ödeyip merayı kiralayan adam onu ne yapar, biliyor musunuz? O meranın kapasitesi on hayvansa, yüz hayvan koyar. Bu, birincisi. İkincisi, beş yüz bin hektarlık bir alan belediyelere verildi. Düşün, işgal edilmiş yarım milyon hektarlık bir alan şimdi şahıslara satılacak. Böyle bir şey olur mu? Padişah diyor ki, "Ben her şeye sahibim, ama bir tek şeye sahip değilim, meralara!" Meralar bu kadar değerlidir. Sadece ekonomik getirileri de değil, bir meranın ekosistemdeki yeri vazgeçilmezdir. Mera Kanunu'nda satılabilir diye bir hüküm var mı, olabilir mi böyle bir şey? Ve yine aynı noktaya geliyoruz. Bir bakanımız dedi ya, "Ben babalar gibi satarım!" Allah biliyor ya, bu kadar sözünün eri olacağını

tahmin etmemiştim, hâlâ satıyor. Tevfik Fikret'in dizelerini okuyacağım, "*Yiyin efendiler yiyin, bu han-ı iştiha sizin / Doyuncaya, tıksırıncaya, çatlayıncaya kadar yiyin!*" Ben de, "*Satın beyler satın, bu ülke sizin, bitirinceye kadar satın, babanızın malı gibi satın! Ama ne olur ucundan ufacık da bana bırakın*" diyorum. Bunlar tüccar bile değiller; tüccar adam, hiç değilse satış değerini bulur, satarken biraz da işletmesine pay ayırır, bunlar onu bile yapmıyorlar. Kapanın elinde kalıyor ülkenin değerleri. Biz, olanların farkına varamazsak, tepki göstermezsek, ülkeyi satan daha çok çıkar! Mayınlı alanlar temizlenecekmiş şimdi, onu da ihaleye çıkarıyor, ihaleye de üç firma katılıyor, ikisi ecnebi, Museviler, biri Türk ama yine ecnebi ortağı var. Gazetelerin yalancısıyım, o ihale de kapalı kapılar arkasında yapılmış. Az daha unutuyordum söylemeyi, bak ne okudum gazetelerde; Mardin Valisi'nin açıklaması var, mayınlı alanda petrol bulunmuş bir de. Oh ne güzel, tam da satılacak toprak bulundu. Uyanın artık; yıllardır kullanılmayan, nadastaki humus bağlamış o topraktan, bire on, bire yirmi alırsın. Niye Silahlı Kuvvetler'e vermiyorsun mayın temizliğini? O iş için harcadığın parayı da, daha sonra orada tarım yapıp kat be kat çıkarırsın. Uyanın artık uyanın! Olur mu böyle?

Bir milyon imza eşliğinde Toprak Yasası

— *Mera Kanunu'nun ardından,* TEMA*'nın Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun hazırlanması ve çıkmasında da çok ciddi çalışmaları oldu. Hazırlık sürecinde* TEMA*, hem yasa için bir milyon imza topladı, hem de "Toprağa Saygı Yürüyüşü" ile dikkatleri konuya çekti. Çalışmalar nasıl başladı?*

— Evet, gelelim Toprak Yasası'na. Anayasa Mahkemesi'nde, dialar eşliğinde konuyu anlatan bir konuşma yaptım. Sayın Yekta Güngör Özden, "Anlattığınız şeyler çok feci; toprak ve erozyon konusunda Türkiye'nin durumu inanılmaz," dedi. Ben de asıl feci olanın Türkiye'nin bir toprak yasası olmama-

sı, Toprak-Su gibi kurumların lağvedilmiş, toprağı korüyacak, işlenmesini, bakımını sağlayacak hiçbir kurumun kalmaması olduğunu söyledim. Miras yoluyla arazilerin, bölüne bölüne kullanılmaz hale geldiğini, toprağı koruyacak bir yasaya acilen ihtiyaç olduğunu belirttim. Yekta Bey, üzerine düşen ne görev varsa yapacağı sözünü verdi. Bu bir hareket noktası oldu. Daha sonra Ankara'da, TEMA'nın bürosunda toplanmak üzere, toprakla ilgili olduğunu düşündüğümüz yaklaşık otuz kişiyi davet ettik. Bakanlıkların üst düzey yetkililerine, kendilerini bu işe adamış üniversite hocalarına, pratikte bu işlerle uğraşmış olanlara, eski Toprak-Su'culara bir çağrı yaptık. Toplantılara TEMA adına Ziraat Mühendisleri Odası Başkanlığı da yapmış olan Mahir Gürbüz arkadaşımız katıldı, kanunun takipçisi oldu. Kendisinin inanılmaz katkıları oldu çalışmalara. Toplantıya ilgi olacağını umuyorduk, ama sonuç hepimizi çok duygulandırdı. Verdiğimiz gün ve saatte davet ettiğimiz herkes gelmişti; üstelik kimi Samsun'dan, kimi Erzurum'dan, kimi İstanbul'dan, kimi Adana'dan... Tek bir eksik yoktu; hâlâ o günü düşündüğümde heyecanlanıyorum. Olağanüstü bir şeydi.

— *Neler konuşuldu o toplantıda?*

— Yekta Bey de, o gün geldi, onurlandırdı bizi, güzel bir konuşma yaptı. Ve o günkü konuşmalar bir alev çaktı sanki. Sağ olsun, o grup oturdu, bir taslak hazırladı. Çok heyecanlı bir süreçti yaşadığımız. Hazırlanan taslağı Tarım Bakanlığı'na sunduk. Biz taslağı sunduktan sonra sayısını hatırlayamayacağım kadar bakan değişti. Her gelen kadro, kendisinden bir öncekinin yaptığını beğenmedi. Aslında bakanlardan çok alt kadrolar sorun oldu. Çünkü her yeni kadro kendisinden bir öncekinin yaptığını kabul etmesi durumunda, etkisiz hale geleceğini düşünüyordu. Sonuçta, bakanlıkta bölümden bölüme gönderilerek epey bir süre dolaştı taslak. O sırada Tarım Bakanı Sami Güçlü idi. Kendisini ziyaret ettim ve bu konuda desteğini rica ettim, söz verdi. Baktık işler yine yürümüyor, yeniden Sayın Sami Güçlü'den randevu alarak ziyare-

tine gittim ve durumu anlattım. İlgilileri çağırdı, "Beni hocama karşı mahcup ettiniz, bir hafta sonra taslak önüme gelecek" dedi. İşte Sami Güçlü buydu! Ne için görevinden alındı bilmiyorum, ama Toprak Yasası dendiğinde tarih Sami Bey'i de anacaktır. Böylece taslak metin bakanlıktan Millet Meclisi'ne geçebildi. Komisyon görüşmelerinde ufak tefek yerlerde değişiklikler oldu, ama taslak metin, altıncı yılında Millet Meclisi'nin gündemine gelmiş oldu.

— TBMM'deki görüşmelerde, işgal edilmiş tarım arazilerinin durumu ciddi tartışmalara neden oldu değil mi?

— Son bir ek madde dolayısıyla, CHP görüşmeleri terk etti. Aslında bu konuda CHP'yi suçlayamam, çünkü söz konusu madde bizim açımızdan da sorunluydu. Şu anda üzerinde konut ve sanayi tesisleri olan, tarım arazisi vasfını kaybetmiş arazilerin akıbeti ile ilgili bir madde idi bu. Sami Bey bize, "Bu konuda bir çare bulun, onu aynen yaparım" dedi. Fakat biz de bir çözüm üretemedik. Üzerlerine bırakın fabrikayı, mahalleler, köyler kurulmuştu bu arazilerin! Vasfını kaybetmiş araziler, kullanıcılarına satılsın, diyemiyoruz, geri alınsın, hiç diyemiyoruz. İşin ucunda yoksul köylü var; kullanıyorlar bu alanları. Sadece varsıllar olsa, geri alınsın, demek çok daha kolay olurdu tabii. Bakanlık, bu tür bölgelerin belli bir bedelle satışını önerdi, CHP de haklı olarak buna itiraz etti. Sonuçta, bir şekilde tarım arazilerinin satışı anlamına geliyordu bu ek madde. Ara çare olarak ecri misil gündeme geldi, yani bu alanların ufak bir bedelle kiraya verilmesi, ama orada da mutabakat sağlanamadı. Ben, tıpkı Mera Kanunu'nda olduğu gibi Toprak Kanunu'nun da tüm partilerin ittifakıyla çıkmasını istiyordum, dediğim gibi haklı olarak mutabakat sağlanamadı. Sorun son derece giriftti. Her şeyden önce, bir kere halen bütünlüklü bir kadastro çalışması yok. Fakat bu arada da zaman geçiyor ve kanunun da çıkması lazım; çözüm arayışı sırasında geçecek süreyi göze alamadık, hele bir de Sami Güçlü gibi bir bakanı bulamayacağımız düşüncesi ile önümüze çıkan bu fırsatı kaçırmak istemedik! Sonunda tasarı TBMM

Genel Kurulu'na indi ve CHP'nin itirazına rağmen müzakereler sonucu kabul edildi.

— Uygulama nasıl peki?

— Maalesef Mera Kanunu gibi Toprak Kanunu da pek hızlı gitmiyor. Ama iddia ediyorum, bu iki kanun tüm maddeleriyle uygulanırsa, gelecek on sene içinde bambaşka bir Türkiye ortaya çıkar. Bugün artık toprak, yalnız sosyal ve ekonomik bir varlık olmaktan çıktı. Son derece stratejik, politik bir önemi de var toprağın. İnsanoğlu, bir karar vermesi gereken noktaya geldi artık. Topraksız yaşamak mümkün değil, bu açık. Dünya ekonomisinin kullandığı hammaddenin yüzde doksan dörde yakını topraktan geliyor, yani endüstrinin de toprağa ihtiyacı var. FAO, "Üst toprak kaybına önlem alınmazsa, ekonomi tümden çökecektir" diye açıklama yapıyor. Sadece Türkiye'de de değil, tüm dünyada, erozyonla mücadele ve toprağı korumak için çıkartılan yasalar yeterli olmuyor. Türkiye'nin geleceği bakımından, toprak ve su konusunda tüm mali imkanları da kullanarak önlemler almak zorundayız. Toprak Yasası'nı her maddesiyle işler hale getirmemiz lazım. Toprağı verimli hale getirmek için pek çok yol var. Ama bunun için bir tepki toplumu haline gelmemiz gerekiyor. Herkesin bu işte kendi sorumluluğunu düşünmesi lazım, kaybedecek vakit kalmadı artık!

Büyük kentler nasıl büyür?

— Özellikle büyük kentlerin coğrafi olarak genişlemesi tarım ve orman arazileri üzerindeki en büyük tehditlerden. Bunun en somut örneklerinden biri de İstanbul; kentin on altı milyonluk bir nüfus için yeniden planlanması çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

— İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce, şehrin nüfusunun on altı milyon olacağı yönündeki projeksiyon çerçevesinde bir planlama yapılacağı belirtildi ve çalışmalara diğer kuruluşlarla birlikte TEMA da görüş bildirmek üzere davet edildi. Peki,

bu nasıl olacak? On altı milyon nüfusun burada barınması, doyması ve çalışması için her alanın sonuna kadar kullanılması gerekiyor. Peki, nüfus on altı milyona çıktığı gün, nereden bulacaksın bu araziyi? Düşünülen, İstanbul'un bir tarafta Gebze, bir tarafta da Çorlu'ya kadar büyütülmesi! O gittiğin alan, tarım alanı! Ormanın içine kadar gitmiş, orada sıkışıp kalmışsın artık, bir karış yerin yok, nasıl genişleyeceksin? Ha, su getirirsen başarılı olursun! Ne kadar su getirirsen, burada inşaatı o kadar teşvik edersin, yerleşimi o kadar büyütürsün, kırk metrelik binalar yaparsın. Peki, o kadar kat yukarıya çıkan suyun kaç atmosfer bastığını, onun ne kadar elektriğe ihtiyacı olduğunu hesap ediyor musun? İstanbul'a su getirmek cinayettir. Üçüncü köprüyü yapacaklarmış şimdi. İkinci köprü yapıldıktan sonra ne kadar orman gittiğini git gör. Ormanın içine üç-beş değil, onlarca site yapılmış. Yap üçüncü köprüyü! Bir kültür şehri olmak kadar İstanbul'a onur verecek, imkan verecek başka bir şey yok. İşte o zaman turist de gelir. Paris'te görülecek ne var soruyorum sana, ne var? Paris'e, Türkiye'ye gelenin en az iki katı turist geliyor. Çünkü orada kültür turizmi var; müzeler, sergi salonları, her türlü kültürel faaliyet var. Büyükşehir Belediyesi'nin toplantısında, görüşlerimizi söyledik. Ama sen ne söylersen söyle, imam bildiğini okur; kafaya koymuşlar, İstanbul'u on altı milyon nüfusa göre yeniden planlayacaklar.

— Kentin büyütülmesinin planlandığı alan zaten çevresel olarak çok kritik noktada değil mi?

— Sen git Trakya'ya fabrikalar kur, arıtma tesislerini çalıştırmasınlar, Ergene leş gibi olsun, sonra git İstanbul'u genişlet. Bunu birebir yaşamadım, ama Trakya'nın durumu ile ilgili olarak bana söylenen bir olayı ben de burada aktarayım: 1990'ların sonuydu sanıyorum, Tekirdağ Valiliği'ne, Çevre Bakanlığı'ndan bir talimat geliyor; bölgedeki sanayi kuruluşlarının arıtma tesislerini çalıştırmaları, arıtması olmayan fabrikaların da arıtma tesisleri yaptırmaları yönünde bir talimat bu. Valilik de fabrikalara bir yazı ile durumu bildiriyor. Sana-

yi kuruluşları bakıyorlar iş ciddi, telaş başlıyor. Bu olayın üzerinden en fazla yirmi gün geçiyor, bu sefer bakanlıktan valiye telefonla bir talimat geliyor; uygulamayı durdurun diyorlar. Uygulama da bu işte! Ne gariptir ki, bugün İstanbul'un gelişmesi Çorlu'dan Gebze'ye kadar hesap ediliyor. Türkiye tarım arazilerinin ortalama verimliliğinin üç katı verimliliği var bu bölgenin. Trakya'ya sanayi kurulabilir mi, İstanbul'un genişlemesi bu bölgeye doğru kaydırılabilir mi? Bana göre İstanbul'un kurtuluşunun iki çaresi vardır. Bunu, Recep Tayip Erdoğan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçildikten sonra, birlikte katıldığımız bir televizyon programında da söyledim: Bana göre İstanbul'u "yol"suzluk ve susuzluk kurtaracaktır! İstanbul'a su getirildikçe, İstanbul'a yol yapıldıkça, İstanbul işgal edilmeye, büyümeye devam edecektir. İmkanım olsa, belediye başkanı sözümü dinlese, (dinleyeceğini sanmıyorum gerçi, onların kendilerine göre aldıkları kararlar, projeleri var ve bunları da yapacaklardır) İstanbul'a yeni yol yapılmasına izin vermem, hele üçüncü köprüye kesinlikle ve kesinlikle izin vermem. Birinci köprünün yapılmasından sonraki sürece bakalım; yapılan yolların kenarlarına hemen yeni siteler yapıldı. İkinci köprü yapıldı ne oldu? Hani "yol gider, orman biter" diyorum ya, "yol gider, doğa biter!" Artık üçüncü köprü cinayet olur; İstanbul tıkanmalı artık! Anadolu yakasından Avrupa yakasına dört saat, beş saatte geçeceğimiz günlere gelmeliyiz artık. Boşaltmalıyız kenti! Başka bir çare yok. Uzağı görenler, plancılar bu mantıkla bakmalılar İstanbul'a.

Su fakiri Türkiye

— İstanbul'u yolsuzluk ve susuzluk kurtaracak dediniz, ama ben daha önce tarım alanlarının ne kadarının sulanabildiğini örenmek istiyorum. Malum, susuzluk son yılların en büyük sorunu.

— Devlet Su İşleri, dört milyon beş yüz bin hektar alana su getirmiş. Ama bu, alanın tamamı değil, sadece iki buçuk milyon hektarı sulanabiliyormuş. Yani üçte ikisi sulanabiliyor.

— Neden?

— Bu su, açık kanaletlerle getirilmiş tarım alanlarına. Isının yükselmesiyle birlikte, buharlaşma olmuş ve ancak bu kadar alan sulanabiliyormuş... Bir de kanaletlerin bakımı ve korunması yapılamadığı için su hedefine kadar gidemiyor, açıkta olduğu için buharlaşıyor. İyi ki, gidemiyor. Harran örneği ortada! Buna canavar sulama diyoruz. Bir yandan canavar sulama, bir yandan da her sene pamuk ekersen başka ne olabilir ki? Haberin var mı, Hayrettin, "su üretmek" diye bir şey uydurmuş!

— Dünya üzerindeki su miktarı sabit olduğuna göre, nasıl yeni su üreteceksiniz?

— Evet su miktarı sabittir, değişmez; üremez, eksilmez bir şey olmaz. Kirlenebilir, ama su, sudur yine de. Bak konuya bir de nasıl yaklaşabiliriz? Şimdi vereceğim bilgileri DSİ'den aldım. Şu anda ODTÜ'de görev yapan, bir önceki DSİ Genel Müdürü Doğan Altınbilek de kullandığım verileri doğruladı. Ben, suyu üretelim dedikçe, "Allah Allah sen nasıl su üreteceksin yahu" diyorlar, onun için kaynağın altını çiziyorum. Bu arada bir endişemi daha söyleyeyim; dünya yeraltı suları en fazla otuz beş yıl sonra bitiyor. Çin'de iki milyondan fazla kuyu, kuruduğu için kapatılmış!

— Dip sularının yüzeye yaklaştıkları mesafe de gittikçe açılıyor değil mi?

— İstanbul'da fabrikam için otuz beş metreden su çekiyordum, şimdi bu derinlik iki yüz elli metreye inmiş, üstelik çıkan suya deniz suyu da karışmış. Bu artık tehlikenin ne kadar büyük olduğunu da gösteriyor, ama sen hâlâ mevcut olan suyunu korumak için bir tedbir almamışsın. Peki, nedir mevcut olan suyun? Türkiye'nin yıllık beş yüz bir milyar ton karı ve suyu var. Biz bunun terlemeyle iki yüz yetmiş beş milyar tonunu kaybediyoruz. Bunun kırk milyar tonunu aküfer, yani doğal kuyulara indirebildiğimizde, kullanılabilir suyumuz yüz on iki milyar tonu bulacaktır. Bu, derelere akıp giden su-

ların iştiraki ile oluyor. Ama derelerle akıp giden sular bize sel felaketi getiriyor, yani bize de pek yaramıyor, fayda yerine dert veriyor. "Ne yapalım, doğal afet" diyorlar, oysa bu doğal değil, siyasal afettir! Bugüne kadar sen tedbir almamış, suyu zapt etmemişsin, sel olmasın da ne olsun?

— Kar suyunu aküferlere indirmek için nasıl bir yöntem öneriyorsunuz?

— Gel hayal kuralım! Şimdi, Sinop'tan Adana'ya kadar bir hat çekelim. Bunun doğusuna bakalım, burada en az yirmi altı ya da yirmi yedi milyon hektar alan teraslanabilir durumda. Çırılçıplak bir alan; hiçbir ihtilaf yok, yani köylüdür, meradır hiçbir şey yok. Hepsi çırılçıplak devlete ait bomboş bir alan! Bir de dokuz milyon hektardan az olmamak şartıyla o sahada meralarımız vardır. Oradaki meralar genellikle meyilli alanlardadır. Dikkat ettiysen, kar erimeye evvela ağacın gövdesinden başlar. Çünkü ağaçta bir enerji vardır. Bu oturduğun sandalyede de, benim saçımda da, gözlüğümde de vardır. O enerji karın erimesini sağlar. Şimdi son senelerde pek düzenli olmasa da Doğu Anadolu'ya kar yağar. Ben bu alanı eğimine göre bir genişlikte teraslarsam, iki yüz milyon ton suyu aküferlere indirebilirim. İki ya da üç sene sonra teraslad ığın alana ağaç dikip, onların enerjisinden de yararlanabilirsin. Bu arada bölgedeki dokuz milyon hektar merayı ıslah etsem, ot bürüse, o otlar, ağaçlardan daha fazla olan enerjisiyle, üzerindeki metrelerce karı damla damla aküferlere indirir. Doğu Anadolu'da kar ekim ayında başlar, erimesi nisanı bulur; bu sürenin tamamını doğal su kaynaklarını doldurmak için kullanabilirsin. Yarattığım bu imkanla ne kadar tarım arazisi sulayabilirim bir düşün.

— Bahsettiğiniz çok büyük bir alan, nasıl bir organizasyon bunu yapabilir?

— Tabii ki ciddi bir bütçeye ihtiyacı vardır, ama geliri, giderinden fazlaysa niçin yapmayayım bunu. Ben son kuruşuma kadar kaynaklarımı bu işi yapmak için harcarım, çünkü su-

suzluğun şakası yoktur. Evet, dünyada susuz tarıma doğru bir gidiş var, ama dünya tarım alanlarının zannediyorum yüzde on altısında yapılan sulu tarımdan, toplam ürünün yüzde kırk sekizi elde ediliyor. Sulama işte bu kadar önemli.

— Tüm bu konuşmalarımızdan, toprağın, suyun, ormanın artık kurtarılamaz noktada olduğu sonucunu mu çıkarmalıyım?

— Olur mu hiç? Hep söylediğim gibi, toprağın ve tarımın bir devlet politikası haline gelmesi gerekiyor. Bunu da ilgili, bilgili ve tepkili vatandaşlar sağlayacak. Artık biz ülke için isteyen bir toplum olacağız. Ülkenin huzurundan pay almayı hedef alacağız. Ülkenin varlığından pay almak için o varlığı çoğaltmamız ve onu devamlı kılmamızdan başka bir yol var mıdır, soruyorum? Yoktur. Ülkenin varlığından pay almak için saldırıyorum, ama ülkenin sorunlarına ortak olmak hiç aklımın ucundan geçmiyor. İşte toplumsal tepki bu. Bunu yaratabilirsek, okuyabilirsek, okutabilirsek, bilgili olabilirsek bunları başaracağız.

İkilemde kaldığım durumlar

— Erozyon, orman ve toprak yağması diye koşuştururken, 1999 yılında İstanbul Üniversitesi'nde verdiğiniz bir konferansta öğrenciler tarafından protesto edildiniz. Koç Üniversitesi'nin orman içindeki kampusünün yapımı nedeniyle yaşadığınız bu olayı anlatır mısınız?

— TEMA olarak, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Genç Hukukçular Derneği ile birlikte, Erozyonla Mücadelenin Hukuki Problemleri panelleri düzenlemek istedik. Hukuk Fakültesi'nden bir hocamız ve dernekten iki genç avukat arkadaşımızla birlikte Fen Fakültesi'nin salonuna panel için gittik. Hocamız beni anons etti. Yerimden kalktım, kürsüye doğru gidiyorum, sekiz ya da on kişilik bir grup genç, yumrukları havada sloganlar atmaya başladı. Sonra da yumurtalar atılmaya başlandı. Şimdi gülerek anlattığıma bakma, maazallah gözüme, kafama gelse beni yaralayabilirlerdi, ney-

se ki, omzuma geldi. Şimdi manzarayı düşün, omzumdan aşağıya doğru yumurta akıyor ve ben de gayet soğukkanlı, çocukların sakinleşmesini bekliyorum. Hocamız da dahil, arkadaşlarımız yardıma geldi, üzerimi sildiler.

— Neden yumurta attılar?

— Çocuklar, "Nükleer enerjiye destek veren TEMA!" "Kurucularının enerji ihalesine girdiği TEMA!" "Zenginler kulübü TEMA!" gibi sloganlar atıyorlardı. Özetle, TEMA'nın Koç Üniversitesi'nin orman içindeki kampusüne onay vermesini ve nükleer enerji konusundaki tavrını protesto ediyorlarmış. Gelelim işin aslına: Sarıyer'de orman içinde bir arazi Koç Üniversitesi'ne tahsis edilmiş, orada inşaat yapacak ve doğayı tahrip edecekler gibi bir fikir vardı, doğru tabii. Ben, hele ben, orman içine değil üniversite yapmak, bir yolun yapılmasına bile karşıyım; "yol gider, orman biter" diyen adam benim. En nihayetinde, bir ekosistemin, bir ormanın korunması için koşullar var. Sonuçta arazinin üniversiteye tahsisine taraftar değilim ben; başlangıç noktam bu. Ama gidip oraları gördüm, helikopterle havadan da inceledik bölgeyi. Şunu gördüm: Üniversite için tahsis edilmiş arazinin sınırına kadar gecekondular değil, bizzat siteler gelmiş. Sanayi bölgesi girmiş, konut girmiş, tarım alanları açılmış ormanın içine. Şimdi bu tür alanların ne niyetle olursa olsun farklı amaçlar için tahsisine karşıyım. Ama aynı zamanda, bu şartlar altında o arazinin kurtulması da belki de o arazinin üniversiteye tahsisiyle olacak. Gidiyoruz İstanbul Belediyesi'ne, inşaatların orman içine ilerlemesini durdurabilirlerse, bu arazinin tahsisine kesinlikle karşı olduğumuzu söyledik. Bize, durduramayacaklarını söylediler. Bizim de yapabileceğimiz bir şey kalmadı. Orman arazisinin bir üniversiteye tahsisinden başka çare yoktur, bu görüşteydim, hâlâ da aynı görüşteyim.

— Koç Üniversitesi'ne tahsis edilen araziyle ilgili yasal süreç halen devam ediyor. Ancak üniversitenin bakımını ve korumasını üstlendiği arazi miktarı azaltıldı, bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Tahsisin yapıldığı zaman, söz konusu alan yüz doksan iki hektardı, şimdi yirmi dokuz hektara indirilmiş. İşte buna karşıyım! İlk verildiği haliyle kalmalıydı. O miktar kalsaydı, o alanın içine üniversiteden başka bir şey giremezdi. Üniversite ile de konuştuk. İstanbul Orman Bölge Müdürlüğü ile anlaşma yapmışlar bu tahsis konusunda. Anlaşmaya göre, orman arazisinin çevresi ihata edilecek, inşaat için kimse oraya giremeyecek, yangın ve koruma teşkilatı kurulacaktı. İşte Koç Üniversitesi olayı benim açımdan bu. Bu tahsise hâlâ taraftarım, hâlâ karşıyım. Eğer korunacaksa, İstanbul'un bütün ormanlarının bir üniversiteye veya bir kuruma tahsisine taraftarım. Ama gençlere bunları anlatma fırsatım olmadı.

— TEMA'nın kurucuları arasında hem Tekfen'den hem de Koç Grubu'ndan temsilcilerin olması belki de bu tepkinin nedeni, ne dersiniz? Siz de dışardan baksanız, muhtemelen aynı sonuçları çıkarırdınız. Daha önce hiç böyle bir yumurtalı protestoyla karşılaşmış mıydınız?

— Hadi baklayı ağzımdan çıkartayım! Tabii TEMA'ın çalışmalarını, varsılların imkanları ile başlattık. Binan olacak, elemanın olacak, faaliyet için mali kaynağın olacak, bunlar için başlangıçta kapı kapı dolaştık, anlatmıştım sana. Bugün ben de rahatsızım varsıllardan. Şu bakımdan rahatsızım, isimleri var, ama kendileri yok. Bunu özellikle belirtiyorum, bugün TEMA'nın mütevelli heyetinde olup da desteğe devam eden varsıllar var. Eğer onlar olmasa, bugünkü şartlarda bu faaliyeti sürdürmemizin imkanı yok. Ama öyle varsıllar var ki, TEMA'yı kurdular ve unuttular! Onlar kendilerini biliyorlar, burada açıklamam gerekmiyor. Varsıllar diye isimlendirdiğim ve "varsıllardan kurtarmamız lazım TEMA'yı" dediğim varsıl kesim işte bu.

— Protestonun ikinci kısmı ile ilgili değerlendirmeniz nedir?

— Nihat arkadaşım Tekfen Holding'in ortağı olduğu için, Tekfen Holding de nükleer enerji santrallerinin ihalesine girdiği için, TEMA'nın da nükleer taraftarı olduğunu düşünü-

yorlar. Nihat'a eğer, "Nükleer enerji taraftarı mısın" diye sorsan, belki de, "Biz üç ortağız, tek başımıza karar veremeyiz" diye cevap verecektir. Peki, benden ne istiyor bu çocuklar; ben Tekfen'in ne ortağıyım, ne de sahibiyim. Ama bu çocuklara göre, ben de otomatik olarak nükleer enerji taraftarıyım!

— *Nükleer enerji taraftarı mısınız?*
— Bu soruya çok muhatap oluyorum. Bunu gayet açık ve net olarak cevaplamam gerekiyor, gizlemeye de niyetim yok: Ben ikilem içindeyim. Nükleer enerji, güneş ve rüzgar enerjileri hariç, diğer enerji türlerine göre, son derece temiz bir enerji, ama bunun atığı, uzun zaman dünya yüzünden gitmeyecek kadar da tehlikeli. Ben bu noktada orta yerde kalıyorum. Bugün eğer fosil yakıtlardan elde edilen enerjinin bir karşılığı ise bu, iyi bir şey. Ama eğer bunun son atığı da bu kadar tehlikeli ise, o vakit kötü bir şey. Bir karar veremiyorum, hakikaten ikilem içindeyim! İnşallah bana bundan sonra bu soru sorulmaz. Hayatımdaki tek olaydır, bu yumurtalı protesto. Her şeyi tatmak lazım! Benim için güzel bir hatıra oldu. Ama haksız bir protestoydu. Ha unuttum, bir protestolu toplantıya daha katılmıştım, ama orada hedef biz değildik.

— *O protesto nasıl oldu?*
— Nihat Gökyiğit'le birlikte bizi Köln'de bir toplantıya çağırdılar. Oradaki çevreciler de TEMA 'ya destek verdikleri için bizi davet etmişlerdi. Biz, toprak, erozyon, doğal ekosistem konusunda konuşmalar yapacağız. Bu arada etkinliklere Yıldız Tilbe de davet edilmiş. Sahneye çıktı ve konuşmasını tam hatırlamıyorum, ama nevruzdan bahsetti. Bu arada salonun dört yerine PKK'lı gruplar kümelenmiş; hallerinden tavırlarından, kıyafetlerinden belli oluyor. Yıldız Tilbe, nevruz der demez bunlar çığlık çığlığa bağırmaya başladılar, "Nevruz bizimdir, kimseye vermeyiz" diye. Tamam nevruz onların da, ama biz de Orta Asya'dan beri kutlarız nevruzu. Yıldız Tilbe bu arada onlara cevap yetiştiriyordu, "Ben de Kürt kızıyım,

ama bu dediğiniz doğru değil..." diye. Ondan sonra olan oldu, salonda kırılıp dökülmedik tek bir yer kalmadı, sahneye saldırdılar. Polis geldi salona, ama katiyen müdahale etmedi olaylara. Bu arada Nihat'la ben de yere eğilip, sandalyelerin arasında saklana saklana fuayeye çıkabildik. Ortalık sakinleşince Yıldız Tilbe yeniden sahneye çıktı ve programını tamamladı.

Medya ne yapıyor?

— Röportaj dışında yaptığımız sohbetlerde de, medyanın sorumluluğu üzerinde ısrarla duruyorsunuz. Medya ne yapabilir?

— Sağ olsun basın da kendine göre eğlenceler bulmuş; önce dört sayfaydı, sonra beşe, sonra da altıya çıkardılar spor sayfalarını. Spor dedimse, tabii ki futbol, bir de at yarışı. At yarışı dediğin nedir, kumar! Yapmayın artık bu kadar, seller oluyor, topraklar gidiyor, ormanlar gidiyor, yapmayın! Artık toprağın bir ülkenin en değerli varlığı olduğunu, geleceğimiz için son derece stratejik değer olduğunu anlamaya ve anlatmaya mecburuz. Ormanlar bu iklim değişiminde bize en büyük hizmeti verecek varlığımız değil mi? Hepimizin toplumsal bir maliyeti var. Peki, sen sayfalarına bir çıplak hanım basmak için bu kadar önemli varlıkları nasıl heba edersin, bu durumda senin toplumsal maliyetin ne kadar yükseliyor, bunun farkında mısın?

— Bir gazetecinin toplumsal maliyetini nasıl hesaplıyorsunuz?

— Mesela Sayın Ertuğrul Özkök'ü ele alalım; gücenir mi, alınır mı bilmiyorum, ama doğruları da söylemek lazım. İsmini kullandığım için kendisinden baştan özür diliyorum. Sayın Özkök, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde erozyon sorunuyla ilgili bir konuşma yaptığımda, gazetesinde yer vermişti, kendisine bir kez daha teşekkür ediyorum. Gelelim şimdi esas meseleye: Bir yılbaşı ertesiydi, *Hürriyet* gazetesinde bir anket

yayımlanmıştı. Gazete çalışanları, Sayın Özkök'e isimlerini vermeden sorular sormuş, o da bunları cevaplandırmıştı. Sorulardan biri şu idi: "Gazetemizin arka sayfasının sağ üst köşesinde, her gün bir hanım resmi çıkıyor. Bu ne kadar devam edecek" Sayın Özkök de, "Ben burada hizmet ettiğim sürece devam edecek!" cevabını vermişti. Peki, bu kadar kağıt tüketimine ne hakkınız var? Sonra iş sadece bu hanımlarla da kalmadı, bunların aşk hayatlarına geldi sıra. Toplasan yüz hanımın yatak öyküleriyle tüm Türkiye uğraşıyor. Görüyor musun, bir kişinin maliyeti nerelere kadar geliyor! Şimdi işin hesap kısmına gelelim. Bu haberler gram olarak bir gazetenin ne kadarını kaplıyor. Sonra bu gramajı basılan gazete adediyle çarp. Kaç ton gazete kağıdı ediyor, kaç ton tomruk eder, ne kadar orman? Bana göre işte Ertuğrul Özkök'ün böyle bir toplumsal maliyeti var. Sayın Özkök'ü bir sembol olarak aldığım için özür diliyorum bir kere daha, ama aklıma o geldi. Pek çok örnek var aslında, onlar kendilerini biliyorlar.

— Yapılan iyi şeyler de var ve onları göz ardı etmiyor musunuz?

— Eyvah, bu sefer de seni kızdırdım galiba. Tabii ki, iyi şeyler de yapılıyor. Sadece TEMA açısından baktığım zaman bile, basının verdiği desteği unutamam. Ama dediğim gibi meselenin iki tarafı var. Medya olarak bulunduğunuz yer öyle mukaddes bir yer ki, Tanrı, bir kula bundan daha büyük bir nasip verebilir mi? Ama işinizi doğru yapmanız lazım! Bugün medyanın çevreyi kirletmeden var olması mümkün mü? "Az soraaaa" diyip, on sekiz dakika reklam yayımlıyor televizyonlar, gazeteler tam sayfa otomobil reklamı yayınlıyorlar, bunun anlamı nedir? Al, tüket, çevreyi kirlet! Medyadan beklediğimiz, ülkenin sorunlarına sahip çıkmasıdır. Bunu da bir kurtuluş savaşı gibi yapmamız lazım; bugün artık şakası yok küresel ısınmanın. Büyükbaş hayvanların çıkardığı metan gazı oranının yüzde on dokuz olduğundan erozyonun tehlikelerine, ormanların tahribatından sanayinin yarattığı tahribata kadar irili ufaklı her konu biliniyor. Bu bilinirken ekonomi

sayfalarına bak... Basına büyük görevler düşüyor. Hangi tarafı tutuyorsanız tutun, siyasetinizi yapın, ama siyasetin üzerinde, herkesin ortak olması gereken bazı konular vardır. Bunların başında da toprak meselesi geliyor. Bu bir çağrıdır aynı zamanda.

— 90'lı yılların başından itibaren çevre haberleri medyada daha yoğun ilgi görmeye başladı, ama belli bir perspektifin olmaması ciddi bir sorun.

— Belki bugüne kadar icat edilmiş aletlerin en canavarı televizyon bana göre. Ben, son yedi yıldır televizyon seyretmiyorum, ama gittiğim her köyde bakıyorum, geçinmesine imkan olmayan ailelerin evlerinin çatısında çanak antenler var. Beni tek tip insan yapmak istiyorlar. Uluslararası sermayenin hedefi bu; futbolla, magazinle, olmayacak şeylerle beni düşünmekten, öğrenmekten uzak tutmaya çalışıyorlar. Gazeteciler bana telefon ediyorlar: "Küresel ısınma (bazen küresel iklim değişikliği diyorlar), susuzluk konusunda görüşlerinizi almak istiyoruz!" Telefon açan gazeteciye aniden soruyorum, "Siz ne söylüyorsunuz? Katiyen inanmam, uydurmayın böyle şeyler..." Sonra arkadan ekliyorum, "Sabah-ı şerifler hayırlı olsuuuun!" Yirmi senedir söylüyoruz bunu, neredesiniz? Küresel iklim değişikliği moda oldu biliyorsun, spor yazarı bile bundan bahsediyor. Yarın da başka bir şey moda olacak, açlıktan, yoksulluktan, çaresizlikten bahsedecekler. Kendi geleceklerini ilgilendiren konularda bile okumuyorlar.

— Cehalet her düzeyde ve her kesimde yaygın, sadece basında değil!

— Kaynaklardan yararlanarak anlatayım. Worldwatch Enstitüsü'nün *Alert Serisi* var, altmış numaralı kitap, *Dünya Ekonomisinde Sessiz Kriz: Toprak Erozyonu* adını taşıyor. TEMA bunu yayımladı, ama hiç kimsenin haberi yok! Bu kitabın *Küresel denge* bölümünde verilen bilgilere göre, 1984'te gıda gereksinimi ile üretimi aşağı yukarı bir dengedeymiş. Yüzyı-

lın ortalarından bu yana, dünya gıda gereksinimi ikiye katlanmış; tabii nüfus arttıkça gıda gereksinimleri de artıyor. 1984'ten sonra ise üretim aşağı doğru gitmiş. Sonuç olarak artık bugünkü gıda var olan altı buçuk milyar insana yetmiyor. Yine aynı enstitünün yayınlarından *Dünyanın Durumu 1997*'de yer alan bir makalede şöyle deniyor: "... Bugün dünya tarım alanlarının yaklaşık yarısı, verimliliklerini büyük bir hızla üst düzey toprağı kaybı ile birlikte yitirmektedir. Dünya ekonomisinin temelini tarım oluşturduğuna göre, bu üst düzey toprak kaybının önlenmesine tedbir alınmazsa, ekonomi tümden çökecektir!" Ekonominin hammaddesinin yüzde doksan dörde yakını topraktan geliyor, kalan yüzde yedisi madenler, fosil yakıtlardan vs. Ey insanoğlu, sana hizmete adanmış o toprakla sen neler yapıyorsun? Yine aynı kaynaktan devam ediyorum: "Tarım alanlarında her yıl yitirdiğimiz yirmi beş milyar ton üst düzey toprak, humuslu toprak, gıda üretiminin toprakları harcayarak artırılmasına dayanan kısa görüşlü tarım politikalarının ve nüfus artışı konusunda başarısız politikalarımızın, politikadan yoksun oluşumuzun bir bedelidir."

— *Medyadan yola çıktık biliyorsunuz...*
— Ben de oraya geliyorum; gazeteler spor ve kumar eklerinden sonra şimdi de otomobil eklerine başladılar. Sürekli aynı şeyi insanların beynine işliyorlar: "Araba al, araban varsa, yenisini al!" Tabii alın, yenisini alın, yolları tıkayın. Yeni arabalar için yeni asfalt yollar yapacaklarmış! Peki, o tekerleklerin çevreye yaydığı kanserojen maddeleri ne yapacaksınız? Havadan hafif bu maddeler yağmurla tekrar toprağa karışıyormuş kimin umrunda. Yeter ki sayfalarımıza reklam alalım, varlığımızı sürdürelim.

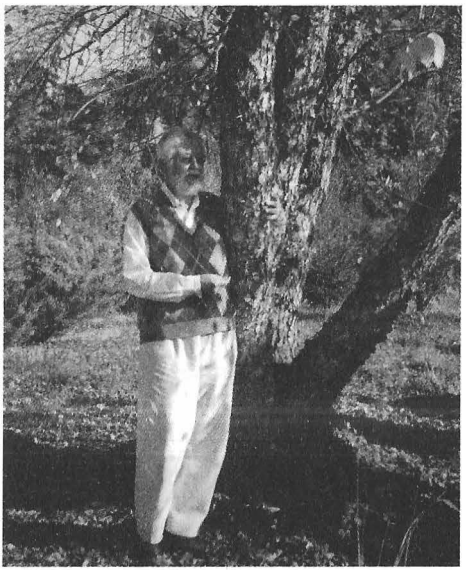
— *Özellikle son yirmi yılda iş dünyası medyaya el atmaya başladı, artık medyada, gazetecilikten gelen basın patronu kalmadı. Hâlâ iş dünyasında olsaydınız, siz de bir gazete satın almak ister miydiniz?*

— Sen beni tanımadın mı, bilmiyor musun? Sana bir şey söyleyeyim. Sene 1980, işimi bırakmışım, para kazanmamak için her türlü numarayı yapıyorum. Sonra bağımsız olmak çok tatlı bir şey. Sen bir basın mensubu oldun mu, bugünkü şartlarda mutlaka birine bağlı olman lazım. Hayrettin olamaz, o kadar. Cevabım bu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Çare: Paylaşma Düzeni

Dünyada insanlar ikiye ayrılmıştır, karnı aç olanlar ve gözü aç olanlar. Gözü aç olanları doyuramazsın. Dünyada servetler bir kişiye doğru akarken, fakirler hızla artıyor. Al sana bir örnek, 1993'te Amerika'da yirmi iki kişinin serveti kırk sekiz ülkenin servetine eşitti. Bugün üç kişinin serveti kırk sekiz ülkenin servetine eşit hale geldi.

Hayrettin Karaca, Karaca Arboretum'un eski konuklarından Betula nigra *(huş) ile.*

— "Nasılsınız" sorusuna "İyi değilim" diye cevap veriyorsunuz hep. Bence de şu yaşadığımız günlerde iyi olmak için pek bir neden yok, ama yine sormadan edemeyeceğim, neden iyi değilsiniz?

— Bir gün gazetede bir haber okudum, Adalet ve Kalkınma Partisi'nden bir milletvekili, maaşına zam istediğini söylemiş. Türkiye'yi, köyleri, kasabaları, gecekonduları, kahvehaneleri geziyorum, halkın derdini görüyorum, açlığı görüyorum, sefaleti görüyorum. Benim ülkem, halkım muhtaç ve aç bir durumdayken bir milletvekilinin maaşına zam istemisinden duyduğum husursuzluğun ifadesidir bu aslında. Cumhurbaşkanlığı Büyük Sanat ve Kültür Ödülü'nü aldığım için havaalanlarında VIP'ten geçiyorum ve bunun büyük kolaylıkları ve imkanları var. Orada üst düzey yetkilerle karşılaşıyorsun, tanışıyorsun, derdini anlatma şansın oluyor. Bana nasılsınız dediklerinde, en fazla orada söylüyorum bu "iyi değilim" sözünü.

— Mecburen niçin, diye soruyorlar tabii.

— Evet. Cevabım hazır, "İyi değilim efendim, ruhsal bozukluk içindeyim" diyorum. "Velev ki, sağlığımda bir şey yok, ihtiyarlıkta olan şeyler var bende de, ama esas ruhsal bozukluk içindeyim!" Hemen, geçmiş olsun faslı başlıyor tabii. Bir gün yine Ankara'da VIP salonuna geldim. İleride dört kişi duruyordu; hal ve tavırlarından milletvekili oldukları belliydi. Bir de baktım, Yaşar Nuri Öztürk var aralarında. Yaşar Bey'le de biz çok eskiden tanışırız. Bir gün beni Ankara'da, TEMA'da ziyaret etti, kurduğu parti hakkında bilgi verdi, partisine katılmamı istedi. Ben de, siyasi görüşüm ne olursa olsun, TEMA'da hizmet gördüğüm süre içinde siyasi bir partiye katılmamın, başkalarına karşı olmam anlamına geleceğini,

bunun da hedeflerimize zarar vereceğini söyledim. Gerçi sonradan gazetelerde Yaşar Bey'in partisinin müntesibi olduğum yönünde haberler çıktı, ama neyse.

— Biz de bu şekilde düzeltmiş olduk haberleri.
— Evet. Yaşar Bey bana, nasılsınız, dedi, "Vallahi iyi değilim hocam, rezil oldum, dünya aleme rezil oldum, kimsenin yüzüne bakacak halim kalmadı" dedim. Yaşar Bey, tabii neyimin olduğunu soruyor, ama merakını artırmak için sözü döndürüp dolaştırıyorum: "Benim üzüldüğüm yeter, hiç olmazsa sen üzülme, başkalarını rahatsız etmek istemiyorum..." Sonunda başladım anlatmaya: "Bir milletvekili arkadaşımız çıkmış, 'geçinemiyorum, ille de zam, ille de zam istiyorum' demiş. Altı ya da yedi milyar maaş alıyorlarmış. Memleketin en kötü olduğu zamanda biz milletvekillerine bakabildik, ama şimdi öyle günlere geldik ki, artık ben milletvekillerini doyuracak bir imkan bulamıyorum. Üzüntüm bundan. Ya bu havadis dış kaynaklara çıkarsa, 'Bak Türkiye artık milletvekiline bile bakamıyor, geçindiremiyor' derlerse, ne olur benim halim?"

Yeni bir hayat kuruluyor

— Başarılı bir işadamı ve sanayiciyken, hobi olarak da doğa ve dendroloji ile uğraşırken, nasıl bir değişim geçirdiniz ve o hayatı geride bıraktınız?
— Evet, gelelim Hayrettin'e. Ben buraya nasıl geldim? Hayrettin kendini nasıl yakaladı? Hayrettin düşman ararken, baktı ki, kendisi düşman! Hayrettin o kadar tüketiyor, o kadar kirletiyorken kabahati başkalarında arıyordu; halbuki günün birinde bir baktı ki, kendisi sebep oluyor bütün bunlara. İnsanın kendisini eleştirmesi zor. Bugünden geriye baktığımda, çözümün her zaman gözümün önünde olduğunu anlıyorum. Çocukluğumda yaşadığım paylaşma düzeninin bugüne çare olacağına ve Anadolu insanının da bu paylaşma düzenine hâlâ yatkın olduğuna inanıyorum. Bütün sohbetlerimizde sana Anadolu'da yaşadıklarımı anlattım. Yaşamak için

yaşat, diyorum. Kimi yaşatmak lazım öncelikle peki? Hans'ı, Mary'yi, Fatma'yı, Hüseyin'i, Ayşe'yi mi? Hayır, öncelikle bize hayat verenleri yaşatmam lazım. Hani şu meşhur Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması var ya, Rio'da Sayın Süleyman Demirel'in de imza ettiği; onun ardından sürdürülebilir kalkınma diye bir hedef konuldu. Biz o sürdürülebilir kalkınmayı bir ekonomik kalkınma olarak anladık, tabii ekonomi olmazsa, kimi nasıl doyuracaksın? İnsanların yaşaması için lüzumlu bir faaliyet ekonomi, ama benim zamanımdaki, çocukluğumdaki de bir ekonomiydi. Adama gidip, pazen istiyordun, "Ben siftah ettim, komşuma git" cevabını veriyordu; olur mu böyle bir şey? Peki, onun niyeti neydi, niçin o ticareti yapıyordu? Kendini geçindirmek içindi tabii, ama geçinmenin üzerinde bir hırsı yoktu, oradan sonra bitiyordu. Ama efendim böyle bir sistem bugün için geçerli olamaz, denebilir. Ben de biliyorum olamayacağını, çünkü artık ben şirketlerin, sermayenin esiriyim, ama olması lazım geldiğini iddia ediyorum.

— Çevre kirliliği ile ilgili olarak alınacak önlemler konusunda son yıllarda, yüksek cezaların caydırıcı olacağı savı var. Hatta Lester Brown da aynı tezi savunuyor. Bu tezi nasıl değerlendiriyorsunuz?
— Evet, kirleten öder diye bir temayül var. Sana şu kadar mark ya da doları verdim, günahımdan kurtuldum. Bu parayla git ağaçlandırma yap, diyor adam ve yine kirletmeye devam ediyor doğayı. Uyanın artık, uyanın!

— Tam kapitalist bir anlayış.
— Tövbekar olmak çare değil, evvela günah işleme! Ne oluyor bu durumda, ben kirlettim param da var; o halde öderim. Karşılığını ödedikten sonra, rahat rahat kirletirim huzur içinde! Böyle bir mantık olabilir mi? Adamın eline sen öyle bir silah veriyorsun ki... Türkiye'de artık ciddi bir çevre hareketi var, çok güzel hizmetler de yapıyorlar, ancak bunun toplum bilincine yansıması gerekiyor. Maalesef gerek TEMA, gerekse diğer gönüllü kuruluşlar kamudan ve halktan çok az destek

alıyoruz. Başta basın, Türkiye'yi Türkiye'nin ve dünyanın sorunlarından uzak tutmak için elinden gelini yapıyor. Ee, yayınların yaşaması için tüketimi teşvik etmek, reklam almak lazım.

— Aşırı tüketim çok ciddi bir sorun hem çevre kirliliği ve tahribatı, hem de kaynak kullanımı açısından.

— Geçen sene dünya ulusları olarak dört yüz altmış milyar dolar reklama para ödedik. Birey olarak ben ödedim bunu! Nasıl ödedim? Reklam veren, üretim maliyetine ekledi ve benden aldı onu. Beni, dünyayı kirletmek yok etmek için kullandı. Eee, ne biçim şey bu? 1950'lerde on yedi buçuk milyar dolar civarındaymış bu rakam, ekonomi o kadar büyümedi, ama tüketim o kadar büyüdü. 1950'li yıllar Amerika'da satış analisti Victor Lebow şöyle söylemiş: "Aşırı derecede üretken olan ekonomimiz, tüketimi yaşam tarzı haline getirmemizi gerektiriyor. Artık mal satın alma ve kullanmayı düzenli bir dinsel ayin haline getirmeli, manevi tatmini ve egomuzun tatminini, tüketimde aramalıyız. Eşyayı gittikçe artan bir hızla tüketmek, eskitmek, yıpratmak, atmak ve yenilemek zorundayız." Peygamber gibi adam, değil mi?..

— Gerçek bir peygamber!

— Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir! Ben sana çarşambayı okudum, şimdi perşembeyi okuyorum: "11 Eylül 2000'in ardından Başkan Bush Amerikalı yurttaşlarına, alışveriş merkezlerine gidip bir şeyler satın alınanın yurttaşlık görevi olduğunu söylemiştir." İşte, perşembe de bu! Yine Bush'tan bir alıntı: "Amerikalılar çok savaş gördü, ama bu savaşların çoğu kendi topraklarında yaşanmadı..." Aaa! Sen, kendi topraklarından çıkıyorsun, savaşmaya gidiyorsun, dünyanın yetmiş dokuz ülkesinde askerin var, ne ihtiyacın var buna? Devam ediyorum okumaya: "... Amerikalılar beklenmedik saldırılarla karşılaştı, ama önce Amerika'da asla binlerce masum vatandaşa yapılan bir saldırı yaşanmamıştır." Amerika masum oluyor, Afganistan'da, İran'da öldürülen çocuklar masum olmuyor!

— Asyalılar bir, Müslümanlar iki, fakirler üç; bunların neresi masum?

— Bak aklıma gelmedi, doğru söylüyorsun! Bush'un dediğine inandım! Bunun babası da Bush'tu. Evet, Rio'dan Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması'nı imza etmeden kaçmıştı. O vakit yorumlar yapılmıştı: "İmza edemez, çünkü harp ve kimya sanayinin desteğiyle orada oturuyor. Bu biyolojik çeşitlilik anlaşması ona karşıdır."

— Bush'un yaklaşımına rağmen, ABD'de California Valisi Arnold Schwarzenegger, California'yı küresel ısınmaya karşı önlemlerde lider bölge yapmaya niyetli görünüyor. Schwarzenegger'in imzaladığı yasa, küresel ısınmaya neden olan sera etkisini önlemek için ABD'de alınmış en ciddi resmi karar olarak değerlendiriliyor. Schwarzenegger de, Bush gibi Cumhuriyetçi Parti'nin üyesi, buna rağmen böyle bir karar alabilmesi dikkate değer. Yeni yasa, sera gazı salınımının 2020 yılında 1990 öncesi düzeyine indirilmesini öngörüyor.

— Tabii vicdan sahibi insanlar herhalde var. Yeter ki, arkasında kamuoyunu bulabilsin; halkı bulduğu vakit bunları yapabilir. Ama Schwarzenegger dediğin kişi arkasında bu desteği bulabileceğine inanmasa bu kararı alabilir mi? Ne isyanlar çıkarır bu sanayiciler! Halk hareketi gerekiyor değişim için. Amerikan toplumunun yüzde on yedisi, devletinin dış politikasına, yani dışarıda harbe gitmesine karşı. Yani vicdan sahibi insanlar var orada da. Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı eylemde, dış ülkelerden gelenler var mıydı yok muydu bilemem, ama bunu Amerikan toplumu yaptı, karşı geldiler, başarılı da oldular ve Washington'daki toplantıyı yapamadılar. Güzel engellediler, ama tüketimde bir yavaşlama var mı? Yok. Yeni tüketim kanalları icat ediyorlar mı? Evet.

— Asıl zor olan insanın söylediklerini kendi hayatında birebir uygulaması galiba.

— Evet, uygulama ve samimiyet! Eski ABD Başkanı Clinton'a bakalım mesela. Öğrenciyken, savaşa ve Vietnam'a sa-

vaşmaya gitmeye karşı. Sonra, tam aradığımız adam, diyip bunu Arkansas'a vali yapıyorlar. Orada denedikten sonra, bu sefer de cumhurbaşkanı yapıyorlar. Clinton elini *İncil*'e basıp yeni görevine başlıyor. Konuşması içinde geçen cümle şu: "Amerikan silahlı kuvvetlerinin dünyanın en büyük gücü olması bakımından yeni hedeflere ulaştıracağız..." Görevde kaldığı sekiz senede, bütün sosyal yardımları kesiyor, silaha para ayırıyor. Görev süresi bittikten sonra bir gece rüyasında melekler buna diyorlar ki, ey Clinton, sen küresel ısınma ile mücadelede dünyada baş olacak tek kişisin! Hemen uyanıyor, bunun için bir vakıf kurmaya karar veriyor. Küresel ısınmayı halledecek ya, para toplamaya çıkıyor adamcağız. Bununla da kalmıyor, bir de gelir dağılımındaki adaletsizliği halledeceğini söyleyerek para topluyor. Ve sonuçta yedi milyar yedi yüz milyon dolar topluyor. Artık huzur içindeyim, madem Clinton böyle bir vakıf kurdu, küresel ısınma diye bir derdimiz kalmayacak demektir. Rezalete bak! Adama sormazlar mı, sen sekiz sene ne yaptın, aklın başına yeni mi geldi, diye.

— Eski ABD Başkan Yardımcısı Al Gore da bu konuda fena değil.

— Başkan yapar da, yardımcısı durur mu? Al Gore da özeniyor, önce *Küresel Denge* diye bir kitap yazıyor, ondan sonra da *Uygunsuz Gerçek* diye bir belgesel film çekiyor. Her seyreden mahvolup çıkıyormuş, öyle bir film. Her ne kadar bilim adamları bu filmde on bir tane çok ciddi hata buldularsa da, önce film Oscar, sonra da Al Gore Nobel Barış Ödülü'nü aldı. O da küresel ısınmayı halletmek için üç milyar dolar toplamış. Kitabı yayımlandıktan sonra gazeteciler buna, bu kadar eleştiriyorsunuz Amerikan yönetimlerini, iktidarda olduğunuz zaman siz neden yapmadınız doğruları diye soruyorlar. "Valla ben savaştım, mücadele ettim, ama başarılı olamadım. Şirketler benim elimi kolumu bağladılar" diyor. Hah, işte çıktı meydana! Demek ki, dünyayı o ve Clinton değil, şirketler idare etmiş. Bitti. Bu dünyada insan-

lar ikiye ayrılmıştır. Karnı aç olanlar ve gözü aç olanlar. Gözü aç olanları doyuramazsın. Dünyada servetler bir kişiye doğru akarken, fakirler hızla artıyor. Al sana bir örnek, 1993'te Amerika'da yirmi iki kişinin serveti kırk sekiz ülkenin servetine eşitti. Bugün üç kişinin serveti kırk sekiz ülkenin servetine eşit hale geldi.

Miras kimin hakkı?

— Bir süredir miras kavramı üzerine konuşuyoruz. Aile içinde servetin transferinin yanlış olduğunu söylüyorsunuz. Şu âna kadar yakından tanıdığım insanlar içinde en varsıllardan biri olduğunuzu rahatlıkla söyleyebilirim. Yanlış anlamayın, servet sahibi olmak gibi bir niyetim yok, ama mirasa gelmeden önce, bir servet nasıl yapılır onu öğrenmek istiyorum.

— Ben yaşamak ihtiyacındayken bunun gereğini yapmak, yaşamak için neler gerekiyorsa onları sağlamak zorundayım. Bulunduğum şartlara göre yeni yasalar çıkartamam, kendim kurallar koyamam. Önce, olanın olmayana borcu var, sonra da bilenin bilmeyene borcu var, dedim. Aslında olay, "ben bu serveti elde ederken..." diye başlıyor; bir insan servet elde ederken neler yapıyor? Ben, Çift Geyik Karaca Triko'nun sahibi bir sanayiciydim; bununla da iftihar ettim. İnsanları giydirmenin bir hizmet olduğunu düşündüm; insanlar kürk yerine benim ürettiklerimi giydiklerinde hem doğaya daha az tahribat olur, hem de doğadan daha az alırım görüşü içinde de olabilirdim.

— Ama başlangıçtaki saikiniz, doğayı daha az tahrip etmek değildi herhalde?

— Bir defa ne yaparsan yap, doğayı tahrip ediyorsun, giden giriyor. Ama şimdi şunu sorguluyorum: Acaba bu birikime ihtiyacım var mıydı? Vardı, çünkü rekabet ederek, işimi sürdürebilmek için bu ihtiyaç içindeydim. Başkalarının sağlayamadığı birtakım avantajlar sağlayıp, rakiplerimin önüne geçmek zorundaydım. Ama bir ahi gibi düşünseydim, müşteri-

me, "Ben siftah ettim, şimdi komşumdan al" deseydim, ayakta kalamazdım. Yani, kuralları ben koymuyorum. Bunu yaptım, buna karşı kendimi suçlayacak hiçbir şey bulamıyorum.

— *Bu noktada haklıydım, diyorsunuz...*
— Evet, bu noktada haklıydım. Babam da çalıştı, onun da bir birikimi oldu ve sonra da bana miras kaldı. Ama o mirasın oluşmasında, ben de çalıştığım için kısmen benim de payım var. Ama kız kardeşim, analığım çalışmadı, hatta erkek kardeşlerim de çalışmadı ve mirastan hepimize pay düştü. Asıl soru ise şu: Bu miras nasıl birikti, birikirken neler oldu? Acaba ben doğadan ne kadar kaynak tükettim? Boyalı bir kaşkol, süveter ya da çorap üretmek zorundaydım; öyle talep ediliyordu. Ama bunları boyarken doğayı ne kadar kirlettim ya da kirletmeye vesile oldum? Üretirken enerji de sarf ederek. İşte ben böyle bir birikim sağladım. Nasıl? Doğayı kirleterek, yok ederek... O halde ben bu mirası, bunda hiç emeği olmayan mirasçılarıma bıraksam acaba hak mı olur?

— *Mirasta hak sahibi olmak için size göre tek kriter, o birikimin sağlanmasında mirasçının emeğinin olması mı? Mesela siz işinizi oğlunuz Atay'a bırakarak, iş hayatından tamamen çekildiniz. Bu durumda eğer Atay Bey hayatta olsa idi, mirasın onun hakkı olduğunu mu düşünmemiz gerekiyor?*
— Ben bu birikimi yaparken doğadan bir şeyler aldım mı? Aldım. Bu aldıklarımın ölçeği nedir? Aldıklarımla varsıl olmuşum, bu kadar paraya ihtiyacım var mıydı? Demin anlattım ya, işimi sürdürebilmek için buna ihtiyacım vardı. Ama bunları biriktirdim; nasıl biriktirdim? Birilerinin hakkını alarak biriktirdim, doğal ekosistemi bozarak biriktirdim! O halde benim asıl mirasçılarım onlardır. Yaşamak ve yaşatmak, benden sonraki nesli de yaşatmak istiyorsam, o halde aldığımı esas sahiplerine vereyim diyorum. Peki benim mirasçılarım ne olacak? Tabii ki, benim baba olarak, amca olarak, dede olarak, benden sonraki neslimin rahat yaşamasını istememden daha doğal bir hakkım yok; insanın doğal egosu bu.

Benim çocuklarım mahvolsun, açlıktan sürünsün, diye bir şey düşünebilir miyim? Şimdi ben aldığımı neden geri vereceğim, onu anlatmak istiyorum. Çünkü onların yaşam koşullarından aldım, bunları geri vermem lazım, sistemi buna göre kurmam lazım. Benim hayalimdeki sistem zaten, mirasımın bir kısmı tabii ki, mirasçılarıma iyi yaşam şartları sağlamak, iaşelerini, ibatelerini sağlayacaktır, ama kalanı doğanın kendini yenilemesi için kullanılacaktır. Öyle bir sistem kuracağız ki, çok az enerji tüketeceğiz ve dünyayı en az düzeyde kirleteceğiz. Ayrıca mirasımı doğaya geri verdiğimde, benden sonrakiler yeniden bir iş kurmak istediklerinde, çalışmak zorunda kalacaklar, bunun için mirasyedi olmayacaklar. Meseleye bir de şöyle bakalım: Ben zengin bir ailede doğdum, sen de fakir bir evde doğdun. Peki, benim kabahatim ne fakir ailede doğdunsa? Müstemlekeyi kurdum mu, burnuna halka geçirip, o adamları zorla çalıştırdım mı? Çalıştırdığın nedir? İnsandır! İşte o insanın yerinde ben de olabilirdim; bir denge kurmamız lazım. Denge kurulursa böyle bir sistemde savaş olmayacağı için, silah da üretilmez. Varlığın bölüşümünden kaynaklanıyor savaşlar... Ben, yaşamak için yaşat diyorum ya, işte bunun temelinde bu var. Ben dünyayı sömürüp gidersem, bu birikimi de yeni sömürücülere bırakırsam, onların yaşama imkanı var mı? Ben böyle düşünüyorum ve bu, insanlık için yeni bir pencere; beğenilir, beğenilmez!

— Sizin çok sevdiğim bir sözünüz var, "Evvela günah işleme, tövbekar olmak çare değil" diye; sizin çok uzun bir sanayicilik geçmişiniz var ve bu bakışla da, çok ciddi bir özeleştiri yaptığınızı düşünüyorum. Sizce halihazırda işlerini yürüten bir sanayicinin böyle düşünmesi mümkün mü?

— Bence mümkün, eğer başkalarının haklarını geri vermeyi vicdanı söylüyorsa. Çocuklarım sağlıklı yaşasın, barınacak yerleri olsun, eğitimlerini sürdürebilsinler, bu benim egomdur; her insanın da egosu vardır. Ama bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonraki kısmı sorunlu. Mirasınızı alın çocuklar, bunu yiyin, demek ne kadar doğru; bizim kültürümüzde mirasyedi

diyoruz ya, işte bunu kabul edemiyorum. O miras nasıl birikmişse, nereden alınmışsa, ona hayat verenlere geri dönmesi lazım. Yenilenebilir bir dünya yok, ama toprağın verimini yükseltmek, suyu temizlemek diye bir imkan var. Susuz olan bir milyar insanın ihtiyacını karşılamak var, açları doyurmak imkanı var... Özet olarak bıraktığım mirasın, doğanın yenilenmesi için kullanılması ya da kullanılmaması meselesi bu. Zaten bunu yapmazsam, torunlarım yaşayamaz. Sana geçenlerde açtım, ama son beş-altı aydır bunun üzerine çok düşünüyorum.

— Son dönemdeki sosyoloji merakınızın sonucunda mı, yoksa bu miras meselesi üzerinden mi sosyoloji ile bu kadar yoğun ilgilenmeye başladınız? Artık masanızın üzerinde sosyoloji kitaplarını daha fazla görmeye başladım.

— Hakikaten sosyolojiye çok merak sarmaya başladım. Anladıklarım var, anlayamadıklarım var tabii. Mesela ne kadar zorlasam da Nietzsche'yi anlamıyorum, ama Eric From'u çok iyi anlıyorum. Sosyoloji çok lazım insana, anahtar oluyor insana öğrendikleri. Bu sene üniversitelerin sosyoloji bölümlerini araştıracağım, gidip öğrenci gibi dinlemek istiyorum. Beni kabul ederler mi dersin, sertifika da istemiyorum zaten?

— Bu üniversitelerin büyük bölümünden fahri doktoralarınız olduğu da düşünülürse, sertifika istemeyin zaten!

— Ah şu zaman var ya, hiçbir şeye yetmiyor artık. Oysa yapacak o kadar çok şey var ki! Son tahlillerim iyi çıkınca, on beş-yirmi yıl sonrasını programlamaya başladım! On beş yıl sonra da belki sosyolog olurum, nereden nereye değil mi? Hani seninle aramızda ihtilaf var ya, kitabın adı konusunda. Ben, "övgüname" olsun istiyorum...

— Kesinlikle muhalefet ediyorum...

— Okuyucular kitabı okuduğunda, Hayrettin'in başından sonuna kadar kendini övdüğünü görecekler; doğadan sonra şimdi bir de sosyolojide mucit olmaya çalışıyor, yeni bir

düşünce ortaya koyuyor. Ama ister misin, bu kitabı okuyanlar bu konuda fikirlerini bize yazsınlar, ne kadar iyi olur değil mi?

Bir işadamı ne düşünür?

— Siz de eski bir sanayiciydiniz, şu sorunun cevabını hep çok merak ederim: Bir sanayici dünyaya karşı kendini sorumlu hissetmez mi, en azından sebep olduğu tahribattan kendisinin de zarar göreceğini düşünmez mi? Geleceği böyle tahrip etmek onu korkutmuyor mu? Beni çok korkutuyor çünkü.

— Korkutamaz, anlatayım bunu sana. Sermaye büyümek zorundadır, çaresi yoktur; durursa hasta olur. İşte yine tüketim toplumuna geliyoruz. Bu sanayiyi yaşatmak zorunda mıyız biz? Onun için mi dünyaya geldik? Tüketimi artırmak için her yolu deniyorlar ve ben de bunun içinde kullanılıyorum. Ne tarafa dönsen reklam görüyorsun. Bana ne diyorlar? Al, tüket, yok et, kirlet! Ben reklam almazsam yaşayamam; televizyonu da öyle, gazetesi de öyle. Burada hedef kim, tabii ki birey olarak benim. Eğer bu aldatmacaya kanıyorsam, o zaman şikayet etmeye de hakkım yok demektir. Ben birey olarak ekonomiyi büyütmeye, var etmeye, çoğaltmaya, dünyayı kirletmeye gelmedim ki! Japonya'da kriz varmış, neymiş efendim? Ekonomisi büyümüyormuş. Sen gayri safi milli hasıla bakımından otuz beş bin dolara gelmişin, daha ne istiyorsun? Japon eğlendi, yedi, içti sorun yok, ama ekonomisi büyümüyormuş! Nasıl büyüyecek ekonomi? Büyü dersen büyümüyor, bir şey üreteceksin ve tükettireceksin. Tükettiremezsen, üretemezsin. Yaşamak için, ekosistemi mahvetmen lazım, başka çaren yok. Şirketler idare ediyor dünyayı. O vakit gelelim sonuca. Hayrettin, gel bakalım, yaptığının farkında mısın? Farkındayım. Ne yapman lazım o vakit? Yaşamak benim hakkım diye çıktım, sonra baktım, aa herkesin hakkıymış! Peki, herkesin hakkıysa ben daha fazla alacağım, ben daha fazla alacağım derken hırsızlık etmiyor musun sen? Açları, yoksulları unutuyorsun, sendeki ne biçim vicdan Hayret-

tin, hesap ver! Hesap veremiyorum efendim, suçluyum! Kim kimi affedecek? Hayrettin'in bir şeyler yapması lazım. Aynen kanser gibidir bu ekonomi, kanser hücreleri gibi büyür büyür, ama nereye kadar? Doğal ekosistemi, doğal varlıkları tüketinceye kadar, kirletinceye kadar büyüyecektir. Ta ki Hayrettin, Ayşe, Hans karar verinceye kadar. Ne kararı vereceğiz biz? Yaşamak için yaşat diyorsam, kimi yaşatacağım? Doğal ekosisteme pay ayıracağım. Onlar yoksa ben de yokum.

— *Denge son derece hassas değil mi?*
— Demek ki bu bir doğal denge; her canlı birbirinden yararlanarak (tüketerek değil) o dengeyi bozmadan bir arada yaşamak zorunda. İşte Şengün de, Ahmet de o denge içinde, yaşamak için yaşatmak zorundadır kendine hayat verenleri. Onlara pay ayırmak zorundadır yeni bir paylaşma düzeninde. Ayıramazsan gidiyorsun. Peki nasıl ayıracaksın bunu Hayrettin? İhtiyacın nedir senin? Doymaktır, barınmaktır, eğitimdir, sağlıktır. Orada bitir işte isteklerini. Bunların büyük bir bölümünden yoksun yaşayan milyarlarca insan var. 2025 yılında beş buçuk milyar insan açlık sınırının altında olacak.

Yeni bir paylaşım düzeni

— *Gelecekle ilgili projeksiyonlar son derece karanlık.*
— Korkunç. Bana sanayicileri sordun. Ama bugün tek çare yeni bir paylaşma düzeni diyorum.

— *Tüketmeme konusunda son derece başarılısınız bu arada.*
— İşte şimdi baklayı ağzımdan çıkarıyorum; belki on beş seneyi geçti, giyecek hiçbir şey almadım. Yusuf (Hayrettin Karaca'nın yardımcısı), "Ayıp artık, bu ayakkabılarla gezmeyin, bir siyah ayakkabınız olsun, oraya buraya gidiyorsunuz" diye zorluyordu. Siyah bir ayakkabı aldık sonunda! Ben buna tüketim ahlakı diyorum: Tüketim ahlakı ve vicdan. Vicdanım elvermiyor, böyle duygular ve hisler içindeyim. Alan Dur-

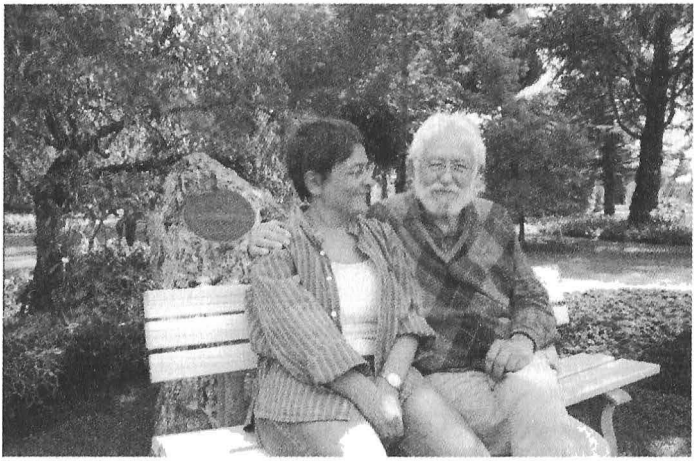
ning'in *How Much is Enough?* (Ne Kadarı Yeter?) diye bir kitabı var, TEMA ve TÜBİTAK'ın ortak yayını. Artık bir yerden sonra tüketmeyin, deniyor orada. Sadece o da değil, bu konuda okuduğum bütün kitaplarda, aynı şey söyleniyor, ama kabul etmeliyim ki, ben daha uçtayım.

— *Bence de bu konuda oldukça uçtasınız.*
— Ben artık okuma, gıda, barınma ve sağlık ihtiyacımın dışında hiçbir şey tüketmem. Hep söylediğim gibi, bir tek kişiyle başlar pek çok şey. Bir yoksa, iki olmaz, beş olmaz, altı olmaz. Ulu önderle kıyaslamak istemiyorum, o, ölünceye kadar tek kişiydi. Ulusun azim ve kararı diye çıktı yola; Amasya Tamimi böyle başlar. Gandi de bir kişiydi. Peki Gandi'nin nesi vardı? Göğsüne iple bağladığı bir sopası, sandaleti bir de keçisi. Başka neyi vardı? İnancı vardı.

— *En büyük servetiydi.*
— Koskoca, Üzerinde Güneş Batmayan İmparatorluk'u, Hindistan'dan kovuverdi; bir tek silah patlatmadan. O vakit bir, en büyüktür. Okuduklarım içinde bu düşünceye hedef veren çok yazılara rastlıyorum ve inanıyorum ki, insanoğlu birbirine baka baka utanacak, sıkılacak sonunda. Şimdi sen de, ben de on kişi, otuz kişi, kırk kişi olana kadar bir yerden başlayacağız. Kendimi bir yerlere koymak istemiyorum, bana yakışmıyor, ama dünyada bir kişi ile başlayan pek çok reform var. Ben bir şeyler yapacağıma inanıyorum, içimde böyle bir his var. Kendimi bir yere koymak istemiyorum, diyip koyuverdim! "Övgüname" olsun bu kitabın adı.

— *Nasıl bir hareket başlatacaksınız?*
— Dünyadaki yeni paylaşma düzeninin temeli Anadolu'dan çıkacak, İstanbul'dan değil. Varsıl okullardan değil, Anadolu'daki okullardan çıkacak. Bak, Bülent Ecevit'ten başka (o da varsıl bir çocuk değil ya, Robert Kolej'den mezun) bütün hükümet başkanları Anadolu çocuğu, köyden, kasabadan gelmişler. Peki, bir sanayici gördün mü siyasete bulaşmış?

(Cem) Boyner bulaşmak istedi, o da olmadı. Onlar üretmek zorundadır, başka çareleri yoktur. İşte ötekiler kurtaracak, Anadolu kurtaracak, Anadolu'dan gelecek o. Niçin Atatürk İstanbul'a Kurtuluş Savaşı'ndan bilmem kaç sene sonra geldi, hep Anadolu'yu gezdi? Hayatını okuyalım, ayak basmadığı yer bırakmadı, halkın içindeydi. Oradan aldı gücü. Evet, o halde ben yine şöyle bağlayayım, dünya kurtuluş hareketi veya paylaşma düzeni Anadolu'dan yayılacaktır dünyaya. Ben bir Anadolu bireyi olarak buna gönülden inanıyorum. Son cümlelerimi söylüyorum kitap için: Çok ödüller aldım, ama en büyük ödülüm iki tanedir. Bunlardan biri, iki bin beş yüz metre yükseklikte bir dağda, bir çocuğun beni gösterip, arkadaşlarına, "Koşun koşun koşun Erozyon Dede gelmiş" demesidir. Diğeri ise, bir kula nasip olmuş en büyük ödüldür, daha büyük bir ödül olacağına inanmıyorum; bu ödül de, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamdır. Her ödülün kişiye verdiği bir sorumluluk vardır. Ben bu sorumluluk altında yaşıyorum, zaten beni göreve çağıran da budur.

Hayrettin Karaca ile Şengün Kılıç Hristidis, söyleşilerin büyük bölümünü yaptıkları Karaca Arboretum'unda.

YAŞAMÖYKÜSÜ

1922 (4 NİSAN ya da 12 MAYIS)
Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil ile Zehra Hanım'ın ilk çocuğu olarak dünyaya geldi.

1933-40
Bandırma'da başladığı ilkokul eğitimini İstanbul'da Feyzi Ati, ortaokulu İstanbul Erkek ve Haydar Paşa Liselerinde tamamladı. 1940 yılında Boğaziçi Lisesi'nden mezun oldu.

1941
Bandırma'daki fabrikanın başına geçerek, iş hayatına atıldı. Türkan Hanım'la evlendi.

1942
İlk çocuğu Atay Karaca dünyaya geldi.

1946
Askerliğini Ankara'da yaptı. Eşi Türkan Karaca vefat etti.

1948
Fransa'da, eski iş ortakları Namer'in yanında tekstil boyacılığı konusunda staj yaptı.

1949
Hayrettin Karaca ve Kardeşleri Kolektif Şirketi'ni kurdu.

1949
İkinci evliliğini Sevim Hanım'la yaptı. Bu evlilikten sırayla Elif, Kına ve Halil adında üç çocuğu oldu.

1956
Babası (Karacabeyli Hocazade Çorapçı) Halil Karaca vefat etti. Babasının bıraktığı elma bahçesinin sorumluluğunu üstlendi.

1961
Uluslararası normlara uygun ilk ihracatını Almanya Bremen'e yaptı.

1962
Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası'nda kuruluşundan itibaren bulundu ve on sekiz yıl sendikanın ikinci başkanlığı görevini sürdürdü. Ankara Sanayi Odası'nda yapılan ihracatı geliştirme konulu toplantıya, İstanbul Sanayi Odası'nı temsilen katıldı.

1965
Üretimini, Topkapı'da inşa ettirdiği fabrikasına taşıdı.

1967
Fabrikasında bir sera kurdu. Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti'ne üye oldu. Sanayi Bakanlığı, sanayi mamulü ihracatında yaptığı öncülük nedeniyle, Karaca Örme Sanayi'nin kuruluşunun 50. yılı kutlamalarında, Hayrettin Karaca'ya ödül verdi.

1968
Amerikalı işadamı Tom Holton ile sanayi mamulü ihracatında bir ilk olan, depozitör acentelik anlaşmasını imzaladı.

1980
Aktif iş hayatını, şirket yönetimini oğlu Atay Karaca'ya bırakarak bıraktı. Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası'ndan ayrıldı. Yalova'da kendi evinin bahçesini arboretuma dönüştürdü.

1984
Oğlu Halil Karaca vefat etti. Vehbi Koç'un daveti üzerine, ağaçlandırma konusunda kurulacak bir vakıf konusunda yapılan toplantıya katıldı.

1990
Karadeniz Üniversitesi Orman Fakültesi tarafından Fahri Doktora verildi.

1992
Nihat Gökyiğit'le birlikte Türkiye Erozyonla Mücadele Vakfı'nı kurdu.
Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın Global 500 Roll of Honour ödülü ile ödüllendirildi.
Çevre Bakanlığı tarafından, Çevre Beratı verildi.

1993
Oğlu Atay Karaca vefat etti. Uluslararası Olimpiyat Komitesi tarafından, Çevre Ödülü verildi. Çevre Bakanlığı tarafından, Üstün Hizmet ödülü verildi.

1995
ODTÜ tarafından, Felsefe Onur Doktorası verildi.
Ege Üniversitesi tarafından, Fahri Doktora verildi.

1996
Milli Olimpiyat Komitesi tarafından Fair Play ödülü verildi.
Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı tarafından, Hoşgörü Ödülü verildi.

1997
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından, Şeref Üyeliği Beratı verildi.
Kırıkkale Üniversitesi ilk Fahri Doktora unvanını Hayrettin Karaca'ya verdi.
Cumhurbaşkanlığı Büyük Kültür ve Sanat ödülü verildi.
ÇEVRETED tarafından, ÇEVRETED 97 Onur Ödülü verildi.

1998
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi tarafından 2000 Yılının Öncüleri ödülü verildi.
Genç Hukukçular Derneği tarafından, Yılın Yurttaşı ödülü verildi.
Türkiye Çocuk Dergisi tarafından babalar günü nedeniyle Toprak Baba unvanı verildi.
Anadolu Üniversitesi tarafından Fahri Doktora verildi.
BİLSES Vakfı tarafından Çevre Ödülü verildi.

Ankara Çankaya İzci Grubu tarafından, Yılın Doğa Dostu ödülü verildi.

1998

Ankara Gazeteciler Cemiyeti tarafından, Yılın Adamı ödülü verildi.

Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı tarafından, 1998 Türk Dünyasına Hizmet Ödülü verildi.

1999

Kırıkkale Üniversitesi tarafından Fahri Doktora verildi.

2001

Eşi, Sevim Karaca vefat etti.

2003

Uluslararası Dendroloji Cemiyeti tarafından, Karaca Arboretum'a, Belagat Nişanı verildi.

2005

Akdeniz Üniversitesi Özel Ödülü verildi.

2006

Uluslararası Meşe Birliği tarafından, Yaşam Boyu Başarı ödülü verildi.

Çanakkale Üniversitesi tarafından Fahri Doktora verildi.

2007

TURYAK - Örnek Kıdemli Vatandaş Ödülü verildi.

Türkiye Ziraatçılar Derneği Tarımsal Sektör Ödülü verildi.

ÜYE OLDUĞU KURUMLAR

- Türkiye Tabiatını Koruma Derneği
- Doğal Hayatı Koruma Derneği
- Kırsal Çevre, Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği
- Dil Derneği
- Doğa Kültürü Derneği
- Flora Araştırmaları Derneği
- International Dendrology Society
- Royal Holticultural Society
- Alpine Gardener Society
- IRIS Garden Society
- National Trust
- Deucshe Dendrology Society
- South African Dendrology Society
- Kirstenburg Grohan Member
- Arnold Arboretum Member
- Wasington State Arboreum Member
- Holland Holticultural Society
- Rock Garden Society
- South African Botanical Gardens Society
- BGCI
- American Holticulturel Society

EK 1

Orman Yangınları

Yaz aylarında sık sık karşılaştığımız orman yangınları hepimizin yüreğini sızlatan bir yara gibidir. Yanan orman yok olan gelecek fikriyle örtüştürülürken, alevlerin yuttuğu zümrüt ormanların yerini alan kömür karası boşluk, adeta bu düşüncenin tasdikleyici bir tezahürü gibidir. Yok oluş kendini sergilemiş, bizi çaresizlik ve hatta dehşet duyguları ile baş başa bırakmıştır. Orman yangınları söz konusu olduğunda neredeyse hemen herkesin hissiyatı bu yönde paralellik arz eder.

Lafı daha fazla uzatmadan hemen belirteyim ki, orman yangınları aslında bir rahmettir. Bizim açımızdan bakıldığında yangınlarla ilgili en olumsuz boyut zaman meselesidir. Yanan bir ormanın tekrardan yenilendiğinin gözlenmesi bir ömür içine sığdırılamayabilir. Ancak, tarihi süreçte orman kendini yeniler. Bir ikinci olumsuz yan ise, yanan alanların imara açılmasıdır; yani ormanlık alanların daraltılması meselesidir ki, bunun da önüne geçmek son derece basittir. Bu yönde seçim yapmak ve karar almak yeterli olacaktır. Asıl mesele seçim yapmaktır ki, bunun için bilinçli yurttaş olmak kafidir.

Ormanlar sabote edilmese dahi, belli aralıklarla kendi kendilerini yakarlar. Bu doğanın kendini yenileme mekanizmasıdır ve bu dönüşüm ormanı daha sağlıklı kılar. 90'lı yıllardan önce Türkiye'de de ormancıların ormanın yenilenebilmesi için kontrollü yangın metodu uyguladıklarını biliyoruz. Ben şahsen Toroslar'da yaptığım doğa gezileri esnasında böyle uygulamalara şahit oldum. Yangından sonra oluşan organik unsur, yeni gelişecek filizlere besin kaynağı olurken, ormana yeni türlerin de gelmesine destek vererek, yenilenme döngüsünün baş aktörü olur.

Yıllar önce Amerika'da yaptığım bir doğa gezisinde, bunun en çarpıcı örneğini gözlemleme fırsatı buldum. Söz konusu bölge Yellow Stone, ağaç gövdelerinde yapılan incelemelerden anlaşıldığı üzere her 200 ile 400 sene arasındaki süreçlerde şiddetli yangınlar yaşamıştır. Son olarak 1988 yılında çok şiddetli bir yangına maruz kalmış, günlerce yanan bölge hektarlarca ormanlık alanı yok etmiştir. Yani biyolojik çeşitlilikler artmıştı. İşte bu bir rahmettir. Yellow Stone yangını yaptığı tahribat kadar pek çok şeyi de öğretmişti. Yangından sonra ölmüş ağaç gövdeleri düştüğü yerde bırakılmış bu sayede arkadan geleceklere zengin bir besin kaynağı oluşturmuştu. Bölgenin yangın dolayısıyla yüksek ağaç gövdelerinden azade olması da yeni yeşeren filizlere güneş ışığından daha fazla yararlanma imkanı vermiştir. Bu gezi esnasında rastlamış olduğum bilgi tabelasında da aynen şunlar kaydedilmişti:

"Yangınlardan sonra, kömüre dönüşmüş ağaç gövdeleri, vahşi yangının izlediği patikayı belirliyor. Bu bir ormanın ölümü gibi gözükebilir ancak, yangından birkaç gün sonra yosunumsu bir tabakanın yanmamış bitkileri kapladığı ve yeni filizlerin yanık siyah çalıların arasından sürdüğü görülmüştür. İnsanlar ne zaman Yellow Stone'u ziyaret etseler, yangınlar tarafından yaratılmış bir çevre içinde gezinirler. Bu bölgedeki ormanlar ve yeşil örtü yüzyıllar boyunca geniş kapsamlı ve vahşi yangınlara maruz kalmıştır. Ağaç gövdelerindeki yaş halkaları en son 1988'de yaşanan yangınlar gibi, buranın her iki yüz ila dört yüz yıl arasında yangınla kömür olduğunu ispatlar. İnsan erişiminden uzak olmak kaydıyla yangınlar uzun vadede ormanlar için sağlıklı bir olgudur. Yangından birkaç yıl sonra yöreyi ziyaret ederseniz, bölgenin sık otlar, çeşitli çiçekler ve çalılarla kaplanmış olduğunu görürsünüz. Güneş ışığına daha fazla maruz kalan alanda çam filizlerinin ölü ağaç gövdeleri arasından yeni ormanı oluşturmak için yükseldiğini göreceksiniz."

Kısaca özetleyecek olursak, yangınlar da doğal sürecin bir parçasıdır ve dönüşüme hizmet eder. Yanmış ölü ağaçla-

rın gövdesi ise bu döngünün en temel taşıyıcı unsurlarından biridir.

İşte yukarıda kısaca izah etmeye çalıştığım üzere, doğa tahribatı yangından ziyade yangından sonra ne yapıldığı ile daha ilintilidir. Hatta öyle ki, bu yangınlar sabote amaçlı yapılsalar dahi, eğer alanı koruma altına alabilirsek, geri kalan çalışmayı doğa en mükemmel şekilde yapacaktır. İşte benim en büyük üzüntüm, bu çalışmayı doğa adına biz üstlendiğimiz içindir. Basit bir tel ile çevirip bırakmak yerine, derhal greyderleri bölgeye sokup, bir sonraki nesle besin kaynağı olacak yanık gövdeleri toplarız. Hemen sonrasında da acil bir ağaçlandırma faaliyetine girişilir ki, bu daha da acıdır. Tam bir yangından mal kaçırma durumu! Ağaçlandırma faaliyeti başlı başına bilimsel bir konudur. Ancak ne yazıktır ki, önemi derecesinde ele alınmadığını üzülerek müşahede etmekteyim.

Ağaçlandırmanın zaruri olduğu hallerde öncelikle dikkat edilmesi gereken husus bölgeye dikilecek türün ne olacağına doğru karar vermektir. Burada izlenmesi gereken en kestirme yol, o bölgeye özgü bitkilerle ağaçlandırma yapmaktır. Çok basit bir örnekle, yangından önce meşelik olan bir alanı çam ile ağaçlandırmak, lokal ırkların üzerinde baskı yaratacağı gibi, genetik kirlenmeyi de beraberinde getirir. Bu, ekolojik dengenin gözetilmemesi açısından belki de yangından daha tahripkardır. Doğal çevre dendiği vakit onu sadece içerdiği bitki türleri olarak değil, aynı zamanda faunası ile de düşünmek icap eder. Bütün mesele doğal ekolojik zincirin farkına varmaktan geçer. Ağaçlandırma esnasında seçilen yanlış türler bu doğallığa ket vurmakla kalmayıp, kısa bir süre sonra sistemin çökmesine de sebep olur. Yanlış uygulamalardan bir diğeri de istilacı diye tabir ettiğimiz türlere yer verilmesidir. Bunun da örnekleri pek çoktur. İstilacı türler en nihayetinde bitki gen kaynaklarının tamamıyla yok olmasına kadar uzanan bir dizi tehlikeye sebep olurlar ki, bu da yangından sonra gelen gen zenginliğine kıyasla hakiki bir yok oluştur. Bu hususta Prof. Dr. Kani Işık Hoca'mın *Çevre Sorunları, Biyolojik Çeşitlilik ve Orman Gen Kaynaklarımız* isimli eserinde son

derece açık bir şekilde belirttiği üzere özet bir alıntıya yer vermek isterim: "Bir yörenin ağaçlandırılmasında, güvenilir orijin denemeleri sonuçları elde edilinceye kadar, yalnızca lokal ırklardan elde edilen tohumlar kullanılmalıdır. Aksi halde Türkiye ormanları, bu hızla giden ağaçlandırma faaliyetleri karşısında kısa süre sonra lokal ırkları ortadan kaldırılmış, onun yerine biyolojik uyum değerlerinin ne olduğu bilinmeyen ağaçlarla dolu genetik bir çöle ve biyolojik bir kaosa dönüşebilir."

İşte yukarıda çok kısaca değinmeye çalıştığım gibi iyi niyetle dahi olsa, bilinçsizce yapılmış bir ağaçlandırmanın yararlardan çok zararları son derece vahim sonuçlar doğurabilir. Yangınları bile rahmetle andırabilir! Bir ağaçlandırma faaliyetinin başarılı sonuç vermesi için, orijin tohum denemelerinin yapılmış olması, yöreye özgü iklim, toprak ve topografya yapılarının belirlenmesi, genetik kirlenme ve yok oluşu önlemek adına, genetik planlama yapılması ve tüm bunların uzun bir süreç içerdiği göz önüne alınırsa sağlıklı bir dokümantasyon sisteminin oluşturulması gerekmektedir.

Sözlerime önüme çıkan herkese yılmadan tekrar ettiğim gibi, "Okumak ibadettir, okumamak vatana ihanettir; daha iyi yarınlar için bilgili yurttaşlara ihtiyaç vardır" diyerek noktalarken, esenlikler diliyorum.

Saygılarımla,
Hayrettin KARACA

EK II

Hayrettin Karaca'nın Hollanda ve IVN ziyaretine geriye dönük bakış

Geriye dönüp baktığımda Hayretin Karaca'nın 2006 yılında Hollanda'ya yaptığı ziyaret bana mutluluk vermiş ve güzel hatıralar bırakmıştır. Hayrettin Karaca deyince aklıma gelenler: Genç ruhuyla her yaştan insanlar için ilham kaynağı olan, bugünü yaşayan, devlet kurumları ve şirketlere eleştirel gözle bakan, imkan ve çözümler bulan, bugünü ve ileriyi gören, süper IVN'ci.

5 Eylül 2006 tarihinde Den Haag şehrindeki parlamento binasında düzenlenen "Sürdürülebilir Salı" etkinliği çerçevesinde yer alan toplantıda konuşan Hayrettin Karaca sürdürülebilir bir dünyanın sadece insanların sorumluluklarının bilincinde olmaları ve bu şekilde hareket etmeleriyle mümkün olduğunu ifade ederek, izleyenlere büyük tesir etmiştir. Söz konusu ifadeleri katılımcıları duygulandırmış ve katılımcıları toplantıdan sonra sorular sormaya sevk etmiştir. Söz konusu toplantıya memurlar, müteşebbisler, siyasetçiler (ki çoğu parlamenter), kadın örgütleri, gençler, mülteciler katılmışlardır. IVN'nin gönüllü elçisi Funda Müjde (kabare oyuncusu ve köşe yazarı) söz konusu toplantıda simultan-tercümanlık yapmış ve açıklamalarda bulunarak konuşmayı Hollanda'daki duruma uyarlamıştır. Personelimizden birinin 10 yaşındaki oğlunun kısa süre önce bir ürünü satın alacakken annesine, "Hayır anne bu bize lazım değil, Toprak Dede bunun gereksiz harcama olduğunu anlatmıştı" deyişini hatırlıyorum. Gerçekten öyledir. 15 Kasım 2006 tarihinde IVN çalışanları ve gönüllüleri ülke genelinde bir gün tertip etmişti. 1.600 kişi Arnhem'deki program için bir araya geldi. Yorgun olmasına rağmen Hayrettin Karaca söz konusu programa katkıda bulundu. Funda ile birlikte yer aldıkları podyumda üzerindeki

kırmızı süveteriyle oluşturduğu görünümü, hepimizin hassasiyetle eğilmesi gereken "Uygunsuz Gerçek"i (An Inconvenient Truth)* açıkça anlatıyordu.

Aslında burada IVN'ci olarak IVN'cilerin arasında idi. Bundan gurur duyuyoruz. Bize çalışmalarımızı devam ettirmemiz için de ilham kaynağı olmaktadır bu durum. IVN olarak TEMA'ya Hayrettin Karaca'yı davet etmemiz yönünde bize tavsiyede bulundukları için teşekkür ederiz. Mümkün olduğu alanlarda sürdürülebilir bir dünya için birlikte çalışmaya gayret edeceğiz. Hayrettin Bey sizinle bir araya gelmek bir şereftir.

Jur Van Dalen

---

* *An Inconvenient Truth*: Al Gore'un yönetmenliğinde yapılmış olan ve dünyadaki doğa/çevre felaketine karşı herkesi kendi sorumluluğunu üstlenmeye çağıran film.

EK III

Çok Sayın ve Muhterem Hanımefendi Rice ve Beyefendi Feith;

Son günlerde basından aldığım haberlere göre Türk hükümetine, Türk kamuoyunda ortaya çıkan ABD karşıtı eğilimlerden dolayı rahatsızlığınızı belirtmiş ve hükümeti tarafından bu konuda kamuoyunu olumlayacak bir dizi acil önlemler alınması gerekliliğini "stratejik dostluk" bağlamında ön koşul olarak ileri sürmüşsünüz.

Türkler de bir deyiş vardır:

"Kendim ettim, kendim buldum" diye.

Acaba hiç kendinize sordunuz mu, Türk toplumu ABD'ye karşı neden dostluk hisleri duymuyor diye.

Yakın geçmişte karşılaştığımız tutum dostça mıydı?

Dostluk istiyorsanız bunun çözümü Türk hükümetinde değil, yine ABD hükümetindedir. Bizi gerçekten dost ve müttefik bir ülke olarak görmek istiyorsanız, bunu siz başaracaksınız, bu kararı siz vereceksiniz ve bunun için de önünüzde hiçbir engel yok. Şunu biliniz ki, vicdan sahibi ABD vatandaşlarını dostça kucaklıyor, bağrımıza basıyoruz. Ancak sormak istiyorum; yaşam koşullarımın elimden alınıp götürülmesine nasıl dostça bakabilirim?

Çözümün anahtarı, Sayın Al Gore'un da dediği gibi, yine toplumun dünya çevresindeki tehdidin ne kadar ciddi olduğu konusunda bilinçlenmesinde yatmaktadır. Günümüzdeki statükodan çıkar sağlayanlar anlamlı tüm değişiklikleri bastırmaya çalışmaya devam edeceklerdir. Ta ki, bu konuda kaygı duyan vatandaş seslerini yükseltip, liderlerini yeni bir paylaşım düzeni kurmaya zorlayana dek. Belki de olan budur. Vatandaşımızın sesi demek ki ta Beyaz Saray'a kadar ulaşmış. Sevinmek gerek.

Hükümetimizden hiç medet ummayınız. Türk toplumunda yükselen bu sesi susturmaya onların da gücü yetmeyecek-

tir. Ta ki, siz bunu değiştirmeye karar verinceye dek. Biliniz ki, Türk ulusunun kalbini bu talebinizle yine kırdınız. Şimdi hepimiz soruyoruz, "Başka bir emriniz?.."

Tarihinde Balkan Paktı'nı kurarak, ülkesini istila etmeye kalkan işgalcilerle bile dost olmuş bir Türkiye ve, "Yurtta sulh, cihanda sulh" diyerek bize yol gösteren büyüğümüz Ulu Önder Atatürk'ün izinden giden Türk toplumu sizinle dost olmaya çoktan hazırdır. Ancak, dost acı söyler, dostluksa dikteyle kazanılamaz.

Saygılarımla,
21.02.2005

Hayrettin KARACA
Samanlı Köyü/Yalova

Abdullah (bkz. Ebusuudoğlu, Abdullah)
Abdullah, Emin 58, 59
Adan, Celal 432
Adil Hoca (bkz. Güner, Adil)
Ahmet Amca 43
Ahmet Mithat 62
Akpınar, Metin 315
Aksoy, Hüseyin 237, 248
Aksu, Hüseyin 234
Aksu, Sezen 358
Albert (bkz. Belder, Albert De)
Albright, Madeleine 422
Alemdar, Sami 58-9, 96, 97
Ali (bkz. Karaca, Ali)
Ali Ağabey (muhasebeci) 91
Ali Dede 4
Alpay, Nurdoğan 124, 221
Altan, Çetin 315
Altınbaşak, Talha 202, 216
Altınbilek, Doğan 440
Amasyalı, Rüştü Özgen 59
Andak, Selmi 124
Aran, Bedii 151
Aren, Munise 51
Aren, Sadun 48-53, 60, 97-9, 130-2, 212, 213
Arman, Cihat 54
Armin (öğrenci) 372
Arno, Stephen F. 230
Aslanboğa, İlçin 275, 276, 286
Aslıtürk, Gülay 358
Asmaz, Hasan 351
Asuman Hoca (bkz, Baytop, Asuman)
Aşkın, Muzaffer 59
Atay (bkz. Karaca, Atay)
Atay Bey (bkz. Karaca, Atay)
Atsız, Nihal 63
Avşar, Hülya 401
Ay, Savaş 358-9
Aydoğan, Metin 412
Ayla, Safiye 7

Bacakoğlu, Cemalettin 91
Bahçeli, Devlet 427
Balkenende, Jan Peter 377, 378, 381
Banarlı, Nihat Sami 61
Baş, Lütfü 124, 319
Baytop, Asuman 253, 255, 259
Baytop, Turan 253-6, 258-9, 297
Bedük, Saffet Arıkan 432
Beethoven 150, 151
Bekir Amca 62
Belder, Albert De 273,
Belder, Jelena De 269, 272-3, 297
Bergami, Primo 163-4
Bombacı Niyazi 54
Boyak, Melih 297

Boyner, Cem 466
Bozkurt, Haşim 73, 85-6, 88
Brendel, Alfred 149
Brera, Feyzi 153-4, 224
Brera, Kerem 153-4, 224
Broviç 242
Brown, Lester 277, 394, 455
Burgiba, Habib 197
Burhan Hoca 248
Büeneman 277-8
Büyük Fikret 54

Carson, Rachel 396
Celal Ağabey 118-9
Cemal (bkz. Gültekin, Cemal)
Cemal (bkz. Nil, Cemal)
Cevza (arkadaşı) 59
Cihat (bkz. Arman, Cihat)
Clinton, Bill 343, 387, 419-23, 457-8
Comp, Allan 293
Cuburi 97

Çağlar, Yücel 310, 357
Çakır Hakkı 88
Çelik, İsmail Mülayim 316-7, 415
Çiller, Tansu 432
Çoşgun, Fevzi 281-4, 359

DeBakey, Michael 125
Demircan, Orhan 123, 290, 292, 306-7
Demirci, Musa 432
Demirel, Süleyman 327, 342-3, 349, 358, 362, 363-6, 377, 416, 455
Demirel, Şevket 362-4
Demus, Jorg 149
Doğan, Hüsnü 368
Dumlu, Mehlika 59
Durbaş, Refik 311
Durning, Alan 464
Dündar, Uğur 316, 318

Ebusuudoğlu, Abdullah 223-4, 226
Ecevit, Bülent 369, 465
Eczacıbaşı, Nejat 356
Eisma, Doeke 375-7
Ekim, Tuna 238
Ekremoğlu, Mukadder 370
Elçi, Şerafettin 316
Elibay, Ali 81-2, 148
Elibay, Nefise 81, 87-8, 147-8
Elibay, Refik 81, 147
Elibay, Refika 147-8
Elibay, Süyümbike 147-8
Elif (bkz. Karaca, Elif)
Emanetçi Mehmet Bey 71
Ensarioğlu, Yılmaz 420-1
Erdem, Sinan 344
Erdoğan, Recep Tayyip 336, 439
Eric, Edelman 427
Erksan, Rana 143-5
Erol Bey (bkz. Vuruşkan, Erol)
Essig, Karl 69
Evren, Kenan 360-2, 382

Faik Hoca (bkz. Yaltırık, Faik)

Fatma Teyze 10-11
Feith, Douglas 428, 479
Ferdi Bey (bkz. Ştatzer, Ferdi)
Fevzi Bey (bkz. Çoşgun, Fevzi)
Feyzi (bkz. Brera, Feyzi)
Fındıkyan 108-9, 111
Fikri (bkz. Köprülü, Fikri)
Frisch, Max 114
From, Eric 413, 462
Funda (bkz. Müjde, Funda)
Fuzuli 62
Füsun Hanım (bkz. Kahveci, Füsun)

Gandi 465
Gardener, Jean 292
Geel, Pieter Van 379
Genç, Hamit 399- 402
George, Susan 413
Gorbaçov, Mihail 403
Gore, Al 343, 458, 478-9
Gökyiğit, Nihat 159, 238-40, 308, 329-30, 349, 354-6, 358, 397-8, 403, 444-6
Göreceliođlu, Ertuğrul 339
Greuter, Werner 297
Gurio, Ben 178
Gurney, Carol 260
Güçlü, Sami 393, 400, 435, 436
Gülay (bkz. Yaşin, Gülay) Aşk, Kemal 391
Güler, Habibe 186, 293
Gültekin, Cemal 250
Gülümhan 110
Güner, Adil 238-40, 242, 253, 256, 410
Güngör, Halil 295, 296
Gürbüz, Mahir 435
Gürses, Ümit Yaşar 332, 415-6
Gürüz, Kemal 417

Habibe (bkz. Güler, Habibe)
Hacı Bey 25
Hafız Burhan 7
Haksel, Kemal 48-50
Halıcı, Memduh 91
Halil (bkz. Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil)
Halil Ağabey (bkz. Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil)
Halit (bkz. Narin, Halit)
Hamit (bkz. Genç, Hamit)
Hammerly, Ramona P. 230
Hanife Nine 1, 17-8, 24, 27
Haraççı, Kemal 216
Hasan (şoför) 9
Hasan Emmi 408-9
Hasan Tahsin Hoca 165
Haşim Amca (bkz. Bozkurt, Haşim)
Hayrettin Hoca (bkz. Kayacık, Hayrettin)
Hikmet (bkz. Irkılata, Hikmet)
Hoca Abla 19
Hoca İsmail Efendi 16, 33
Hoca Süleyman Efendi 16
Holton, Tom 165, 188, 190-3

Hülasa Hoca 256
Hünkar, Ömer 295, 379-80
Hüsamettin (arkadaşı) 55

Irkılata, Hikmet 59, 146-7, 151
Işık, Kani 333, 475

İbrahim Amca (bkz. Karaca, İbrahim)
İbrahim Bey 88
İlçin Hoca (bkz. Aslanboğa, İlçin)
İrem, Yeşne 47, 224, 265
İsmail (bkz. Sakmar,İsmail)
İsmail Bey (bkz. Özkahraman, İsmail)
İsmail Efendi (bkz. Hoca İsmail Efendi)
İşmen, Kamuran 58-9
İzisel, Neyir 107-8
İzzet Bey 40

Javorski 108, 192, 194
Jelena (bkz. Belder, Jelena De)
Jerensky 242

Kahveci, Adnan 314-9, 321, 415, 417-8
Kahveci, Füsun 315
Kamuran (bkz. İşmen, Kamuran)
Karabet Amca 32-4, 37, 108-9, 111-2
Karabet Bey (bkz. Karabet Amca)
Karaca, Alev 217
Karaca, Ali 57, 224, 264
Karaca, Atay 90-1, 93, 97, 124, 129, 131, 134-5, 171, 180, 187, 189, 208, 221, 297, 367, 460
Karaca, Can 224, 226
Karaca, Elif 18, 69, 81, 132, 143-5, 148-52
Karaca, Fahrettin 1, 4, 5, 10, 22, 32, 54, 78, 132, 141, 223
Karaca, Halil 105, 115, 123-4, 129, 144, 145, 146, 147, 148, 168, 171, 217
Karaca, İbrahim 7-8, 12, 88
Karaca, İsmail 264
Karaca, Kına 17, 82-3, 143-4, 150-5, 265
Karaca, Nurettin 1, 4, 5, 9, 10, 12, 32, 35, 37- 40, 44, 54, 59, 78, 131, 133, 141, 264
Karaca, Oktay 264
Karaca, Sevim (Togay) 3, 8, 17-8, 31, 51, 69, 95, 105, 123-5, 141-5, 148, 150-1, 154-5, 168-70, 172-3, 190, 192, 225, 240, 251, 256-8, 267, 272, 298, 301-2, 304-6, 341-2, 356-7
Karaca, Türkan 50, 85-95, 97, 104
Karaca, Zehra 1, 3, 17, 41, 147
Karaca, Zeynep 226

Karacabeyli Hocazade Çorapçı Halil 1, 3, **13**, 33, 68, 70-1, 75, 115, 123, 136, **138**, 140, 157
Karamehmet, Mehmet Emin 356
Karl (bkz. Essig, Karl)
Kâsım (bkz. Kâsım Hoca)
Kâsım Bey (bkz. Kâsım Hoca)
Kâsım Hoca 45, 46
Kayacık, Hayrettin 229, 231-3, 243-5, 247, 248, 253, 254, 273, 275, 297, 331
Kemal (bkz. Haksel, Kemal)
Kemal (bkz. Haraççı, Kemal)
Kerem (bkz. Brera, Kerem)
Kesebir, Şaban 72
Kılıç, Gündüz 55
Kılıç, Zülal 420, 421
Kına (bkz. Karaca, Kına)
Kırca, Ali 311, 312, 313
Kırımlı Mustafendi (Mustafa Efendi) 17, 18
Kızılçelik, Sezgin 413
Kirkor 33-4
Koç, Rahmi 187, 272
Koç, Recep 333
Koç, Vehbi 187, 188, 199, 349, 353, 355
Koh, Harold 422-4, 426
Kohl 113, 114
Koyuncu, Mehmet 237, 242
Köker, Serdar 377-80
Köprülü, Fikri 98, 131, 156
Köprülü, Kemal 420-1
Köseoğlu, Leyla Yeniay 367-8
Köseoğlu, Mehmet 367
Krüssmann, Gerd 229-30
Kulluk, Muzaffer 123
Küçük Fikret 54
Kürt Osman 239
Kütükçü, Nurettin 59

Leblebi Mehmet 55
Lebow, Victor 456
Levazımcı Sabri paşa
Leyla (bkz. Köseoğlu, Leyla Yeniay)
Lili Hanım (bkz. Ştatzer, Lili)
Lowdermik, W.C. 159
Lütfiye 88
Lütfü Bey (bkz. Baş, Lütfü)
Lütfü Hoca (bkz. Baş, Lütfü)

Madam Cloded 44
Madam Köleyan 108-9, 112
Madam Levine 151
Madam Rosina Levine 151
Madam Sümbüllü 119
Magnol, Pierre 242
Mahler 123
Mahruki, Nasuh 420, 422-3
Makbule 27
Makbule 318
Mangıt, İzzet 139, 182
Manisalı, Erol 413
Manuela 82-4
Mary Teyze 34, 111, 114, 119, 122
Mathew, Brian 253, 257-8
Mayer, Fritz 269, 275-7, 287

Mehmet Hoca (bkz. Şahin, Mehmet)
Meral Hanım (bkz. Vardar, Meral)
Metin (arkadaşı) 212
Mısırlı, Nasuhi 55, 180
Minkari, Tarık 123
Miraboğlu, Muharrem 244
Mirşan, Kâzım 53, 61-2
Mozart 150
Mozzati, Alberto 153
Mösyö Jordan 140
Mukadder Hanım (bkz. Ekremoğlu, Mukadder)
Munise (bkz. Aren, Munise)
Mussolini 111, 160
Mustafa (okul arkadaşı) 54
Mustafa (öğrenci) 372-3
Müjde, Funda 382, 477

Nadir, Cemal 44
Nail Bey 162
Namer 107-8, 114, 115-7, 122-3, 136, 161
Namık Kemal 3, 62, 342
Narin, Halit 207, 216
Nasuh (bkz. Mahruki, Nasuh)
Nasuhi (bkz. Mısırlı, Nasuhi)
Nedim 62
Nefise Abla (bkz. Elibay, Nefise)
Nefise Hanım (bkz. Elibay, Nefise)
Neumark 51
Neyir (bkz. İzisel, Neyir)
Nietzsche 462
Nihat (bkz. Gökyiğit, Nihat)
Nihat Bey 187-8
Nihat Sami Hoca (bkz. Banarlı, Nihat Sami)
Nil, Cemal 30-1, 223-4
Nil, Ramzet 223
Niyazi (bkz. Bombacı Niyazi)
Nurettin (bkz. Karaca, Nurettin)
Nurettin Bey (bkz. Karaca, Nurettin)
Nuri (arkadaşı) 119
Nuri Bey 156

Onnik 111
Orhan (bkz. Demircan, Orhan)
Osman (bkz. Özdemir, Osman)
Osman (bkz. Torun, Osman Nuri)
Osman Amca (bkz. Özkaraca, Osman)
Osti, Lupo 234

Ömer (bkz. Hünkar, Ömer)
Özakman, Turgut 413
Özal, Semra 367, 368
Özal, Turgut 125, 207-8, 314, 358, 367-8
Özcan, Remzi 124
Özdemir, Osman 399, 402
Özden, Yekta Güngör 434
Özemsi, Uygar 378, 380
Özen, Ömer 244-5
Özkahraman, İsmail 236, 309-10

Özkaraca, Osman 73, 126-8, 137
Özkaraca, Rıza 227-8
Özkök, Ertuğrul 446-7
Özmen, Selahattin 212
Öztürk, Sema 124
Öztürk, Yaşar Nuri 453

Pak, Namık Kemal 342
Pakdemirli, Ekrem 320
Pakoğlu, Naki Selman 124
Pars Bey 148
Pepe, Osman 379

Rahmi Bey (bkz. Koç, Rahmi)
Ramzet (bkz. Nil, Ramzet)
Rana Hanım (bkz. Erksan, Rana)
Raynal, Dudley 269, 273
Refik (bkz. Elibay, Refik)
Refika (bkz. Elibay, Refika)
Rice, Condoleezza 428, 479
Rober 114-5, 117, 122, 161
Runnel, Curtis 405

Sabri (hala oğlu) 32, 54
Sabri Paşa 90
Sachle, Elizabeth 193
Sacit (bkz. Seldüz, Sacit)
Sadun (bkz. Aren, Sadun)
Safiye Teyze 10-1
Sağbek, Murat 55
Sakmar, İsmail 156-8, 160-1
Sami (bkz. Alemdar, Sami)
Sami Bey (bkz. Güçlü, Sami)
Sandalcı, Kudret 40
Sarı Mehmet 70-1, 138
Schwarzenegger, Arnold 457
Seldüz, Sacit 56, 185-6
Selma (arkadaşı) 59
Semra Hanım (bkz. Özal, Semra)
Serdar (bkz. Köker, Serdar)
Seta 34
Sevim (bkz. Karaca, Sevim)
Sevim Hanım (bkz. Karaca, Sevim)
Sezer (bkz. Sezer, Ahmet Necdet)
Sezer, Ahmet Necdet 336, 404
Skoda, Paul Badura 149-50
Smith, Van Hoy 233-4, 269-71, 279, 378
Sözer, Cemil Cahit 124
Süleyman Bey (bkz. Demirel, Süleyman)
Süyümbike (bkz. Elibay, Süyümbike)

Şahin, Mehmet 415
Şevket Bey (bkz. Demirel, Şevket)
Şevki Hoca 166
Ştatzer, Ferdi 144, 148-50
Ştatzer, Lili 148-9

Taka Naci 54
Tamer, Mustafa 404
Tanrıkulu, Sezgin 420-1
Tarastelli, Giulliano Mon 110-1
Tarık (bkz. Minkari, Tarık)

Taşar, Mustafa 433
Tenkate, Ian 234, 270, 272, 410
Tenkate, Maria 234, 256, 269-70, 272-3, 279, 410
Tenzile Abla 82, 129
Terpo, Andre 321
Terzi Zeki 137
Tevfik Fikret 434
Tevfik, Hıfzı 62
Tilbe, Yıldız 445-6
Togay 224, 262
Tolstoy 413
Torun, Osman Nuri 98, 130, 212
Tural, Cemal 426
Turan (bkz. Baytop, Turan)
Turan Hoca (bkz. Baytop, Turan)
Tüntül, Kubilay 319
Türkan (bkz. Karaca, Türkan)
Türkan Hanım (bkz. Karaca, Türkan)

Umar, Ömer 149-50
Unakıtan, Kemal 393
Uygar (bkz. Özemsi, Uygar)
Uzbek, Zahir 124

Ümit Bey (bkz. Gürses, Ümit Yaşar)
Ümit Paşa (bkz. Gürses, Ümit Yaşar)

Vardar, Meral 144
Vasıf Hoca 244
Vehbi Bey (bkz. Koç, Vehbi)
Verdonk, Rita 379
Veyis (bkz. Veyis Bey)
Veyis Bey (şoför) 9, 157-8, 160-1
Vildan (çevirmen) 378
Vuruşkan, Erol 228-9, 247

Wilson, Ross 427

Yaltırık, Faik 232-3, 243-4, 247-8, 253, 286, 331
Yaşar Bey (bkz. Öztürk, Yaşar Nuri)
Yaşar Kemal 311-4, 316
Yaşin, Gülay 356, 358-9, 375
Yazıcıoğlu, Recep 418
Yekta Bey (bkz. Özden, Yekta Güngör)
Yeşne (bkz. İrem, Yeşne)
Yıldırım, Aziz 56
Yusuf (yardımcısı) 464
Yücel Bey (bkz. Çağlar, Yücel)

Zehra Hanım (bkz. Karaca, Zehra)
Zehra muallime 19, 37
Zeki Rıza 54
Ziya Gökalp 62

NEHİR
SÖYLEŞİ
— 31 —

Tutkulu bir mücadele adamı o... Siyah saçlı dönemlerinde iki büyük tutkusu vardı: Yurtdışına sanayi ürünleri ihraç etmek ve ülkesini kırmızı kazaklarla donatmak. Saçının pamuk dede kıvamında ağardığı günlerde ise, yine büyük tutkuları var: Ülkesini verimli bir toprak tabakasıyla, yeşil bir örtüyle donatmak; bu topraklarda yeni bir tüketim ahlakının yeşerdiğine tanık olmak; Atatürkçü kuşaklar yetiştirmek ve çocukluğundaki gibi, "olanın olmayana borcunun bulunduğu" bir paylaşım düzeni görmek. Bunun içindir böylesi uğraşması.

Umudunu, Rize'nin Çamlıhemşin yaylalarında kendisine "Erozyon Dede" ismi veren çocuktan ve memleketine olan güveninden alıyor:

"Dünyadaki yeni paylaşma düzeninin temeli Anadolu'dan çıkacak. Niçin Atatürk İstanbul'a Kurtuluş Savaşı'ndan bilmem kaç sene sonra geldi, hep Anadolu'yu gezdi? Oradan aldı gücünü. Dünya kurtuluş hareketi veya paylaşma düzeni Anadolu'dan yayılacaktır dünyaya. Ben bir Anadolu bireyi olarak buna gönülden inanıyorum."

THG
0770168
BNH
THG 0770168 BNH

9 789944 882972

KDV dahil fiyatı
18 TL

Kapak Fotoğrafı: Yorgo Emre